

L'artista com a facilitador en els processos de participació ciutadana: el cas Baró de Viver a Barcelona

Xavier Salas Ramos

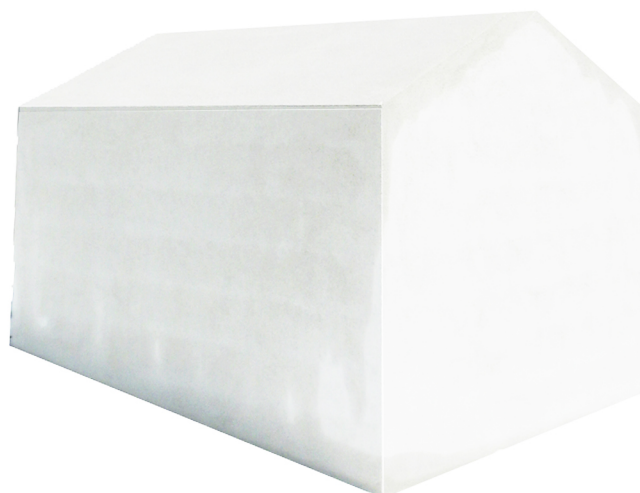

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 3.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 3.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 3.0. Spain License.**

**L'artista com a facilitador
en els processos de participació ciutadana:
el cas Baró de Viver a Barcelona.**

Xavier Salas Ramos.

Directors: Dr. Antoni Remesar i Dr. Tomeu Vidal

**DOCTORAT ESPAI PÚBLIC I REGENERACIÓ URBANA.
ART, TEORIA, CONSERVACIÓ DEL PATRIMONI.**

B Universitat de Barcelona

Facultat de Belles Arts.

**L'artista com a facilitador
en els processos de participació ciutadana:
el cas Baró de Viver a Barcelona.**

Xavier Salas Ramos.

Directors: Dr.Antoni Remesar i Dr.Tomeu Vidal

**Tesis doctoral presentada per la defensa del grau
de Doctor.**

Setembre del 2015.

**DOCTORAT ESPAI PÚBLIC I REGENERACIÓ URBANA.
ART, TEORIA, CONSERVACIÓ DEL PATRIMONI.**

B Universitat de Barcelona

Facultat de Belles Arts.

RESUM

La tesi doctoral que presentem és fruit de la recerca que el grup CR Polis porta desenvolupant en els darrers anys en el camp de la participació ciutadana i el disseny d'espai i art públic. Més concretament s'analitzen els projectes participatius realitzats en els barris del Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor. Aquestes tres experiències ens han permès valorar fins quin punt es poden desenvolupar processos de participació ciutadana en els disseny d'espai i art públic, més enllà dels habituals modes de fer en que s'ha instal·lat la producció artística que reclama la participació i la implicació.

Aquests projectes de participació ciutadana són definits com a processos d'empoderament de la ciutadania, com a processos creatius de capacitació de les persones per a prendre les seves pròpies decisions informades sobre l'espai públic i la seva forma. En els diferents processos participatius duts a terme en cada barri, hem pogut experimentar, en primera persona, amb diferents metodologies i eines per tal de que els veïns i veïnes concretessin propostes de disseny d'espai i art públic que posteriorment haurien de ser presentades i negociades amb les administracions públiques. Algunes d'aquestes tècniques són comunes en diferents disciplines com l'arquitectura, l'urbanisme, el disseny o la psicologia social, que sovint hem reinterpretat, o quan això tampoc ha estat suficient, hem proposat nous instruments. L'abordatge multimètode, caracteritzat per un ús flexible i oberta en l'aplicació, ens ha ajudat a superar els reptes plantejats, en cada moment. La complexitat i, a vegades, ambigüitat dels tres elements abordats: espai públic, art públic i participació ciutadana, ha permès experimentar aproximacions interdisciplinars per tal d'afrontar els projectes proposats.

En ordre cronològic, el primer projecte, al Poblenou, s'enfocà cap els elements representatius i d'identitat de l'espai públic del barri, amenaçada pels grans plans urbanístics de la Barcelona dels primers anys del segle XXI, i en concret el 22@BCN, tal com ens deien els veïns i veïnes. El projecte va concloure abans d'entrar en la fase de disseny, però a través de tallers de participació es van poder analitzar i concretar aquells espais i elements urbans del Poblenou en que es sustenta la seva identitat.

En el barri de Baró de Viver es donà l'oportunitat de posar en marxa diferents processos participatius per a totes les fases de la concreció d'una proposta de disseny d'espai públic: des de la primera anàlisi del territori, fins a l'execució d'obra. Després de set anys de diversos processos participatius i diferents tipus

de relació amb les autoritats públiques es varen inaugurar les dues primeres obres d'art públic del barri: *El Mural de la Memòria* i *l'Homenatge a les Cases Barates*, un escultura commemorativa que culmina la nova rambla del barri, proposada i dissenyada entre els residents del barri, mitjançant els processos de participació facilitats per l'equip del CR Polis.

Els resultats del projecte de Baró de Viver donaren lloc al projecte de Bon Pastor, a partir de la demanda d'un projecte per l'espai públic que recollís la memòria col·lectiva del barri. En aquest projecte s'han començat a fer els primers treballs participatius amb l'objectiu d'analitzar el territori i concretar la seva memòria col·lectiva per a proposar com i on expressar-la en l'espai públic.

En conjunt els tres projectes ens han permès anar més enllà de la teoria, per proposar maneres concretes de desenvolupar projectes de disseny d'espai públic i, en concret, d'art públic. Més enllà dels debats envers el *que* és participar i les seves implicacions socials, la recerca que aquí es presenta s'enfoca a la qüestió del *com* es participa; i en concret com es participa en propostes de marcat caire estètic.

L'objectiu no ha estat fer un recull de receptes tancades per a tots i per a qualsevol lloc, ja que això és anar en contra de les nostres maneres d'entendre la participació en el disseny urbà i art públic. L'objectiu ha estat, i és, experimentar el rol de l'artista com a facilitador de processos participatius i creatius en el disseny de propostes de disseny d'espai i art públic.

Paraules clau: espai públic, art públic, participació ciutadana, processos participatius, artista, facilitador

RESUMEN

La tesis doctoral que presentamos es fruto de la búsqueda que el grupo CR Polis lleva desarrollando en los últimos años en el campo de la participación ciudadana y el diseño de espacio y arte público. Más concretamente se analizan los proyectos participativos realizados en los barrios del Poblenou, Baró de Viver y Bon Pastor. Estas tres experiencias nos han permitido valorar hasta qué punto se pueden desarrollar procesos de participación ciudadana en el diseño de espacio y arte público, más allá de los habituales modos de hacer en que se ha instalado la producción artística que reclama la participación y la implicación.

Estos proyectos de participación ciudadana son definidos como procesos de apoderamiento de la ciudadanía, como procesos creativos de capacitación de las personas para tomar sus propias decisiones informadas sobre el espacio público y su forma. En los diferentes procesos participativos llevados a cabo en cada barrio hemos podido experimentar, en primera persona, con diferentes metodologías y herramientas para que los vecinos y vecinas concretaran propuestas de diseño de espacio y arte público que posteriormente tendrían que ser presentadas y negociadas con las administraciones públicas. Algunas de estas técnicas son comunes en diferentes disciplinas como la arquitectura, el urbanismo, el diseño o la psicología social, que a menudo hemos reinterpretado, o cuando esto tampoco ha sido suficiente, hemos propuesto nuevos instrumentos. El abordaje multimétodo, caracterizado por un uso flexible y abierto en la aplicación, nos ha ayudado a superar los retos planteados en cada momento. La complejidad y, a veces, ambigüedad de los tres elementos abordados: espacio público, arte público y participación ciudadana, ha permitido experimentar aproximaciones interdisciplinares con tal de afrontar los proyectos propuestos.

Por orden cronológico, el primer proyecto, en el Poblenou, se enfocó hacia los elementos representativos y de identidad del espacio público del barrio amenazada por los grandes planes urbanísticos de la Barcelona de los primeros años del siglo XXI, y en concreto el 22@BCN, tal y como nos decían los vecinos y vecinas. El proyecto concluyó antes de entrar en la fase de diseño, pero a través de talleres de participación se pudieron analizar y concretar aquellos espacios y elementos urbanos del Poblenou en que se sustenta su identidad.

En el barrio de Baró de Viver se dio la oportunidad de poner en marcha diferentes procesos participativos para todas las fases de la concreción de una propuesta de diseño de espacio público: desde el primer análisis del territorio, hasta la

ejecución de obra. Después de siete años de diversos procesos participativos y de diferentes tipos de relación con las autoridades públicas se inauguraron las dos primeras obras de arte público del barrio: *El Mural de la Memoria* y el *Homenaje de las Casas Baratas*, una escultura conmemorativa que culmina la nueva rambla del barrio, propuesta y diseñada entre los residentes del barrio mediante los procesos de participación facilitados por el equipo de CR Polis.

Los resultados del proyecto de Baró de Viver dieron lugar al proyecto de Bon Pastor, a partir de la demanda de un proyecto para el espacio público que recopilara la memoria colectiva del barrio. En este proyecto se han comenzado a hacer los primeros trabajos participativos con el objetivo de analizar el territorio y concretar su memoria colectiva para proponer como y donde expresarla en el espacio público.

En conjunto los tres proyectos nos han permitido ir más allá de la teoría, por el hecho de proponer maneras concretas de desarrollar proyectos de diseño de espacio público y, en concreto, de arte público. Más allá de los debates hacia lo *qué* es participar y sus implicaciones sociales, la búsqueda que aquí se presenta se enfoca en la cuestión del *cómo* se participa; y concretamente como se participa en propuestas de marcado aire estético.

El objetivo no ha sido hacer un compendio de recetas cerradas para todos y para cualquier sitio, ya que esto es ir en contra de nuestras maneras de entender la participación en el diseño urbano y arte público. El objetivo ha sido, y es, experimentar el rol del artista como facilitador de procesos participativos y creativos en el diseño de propuestas de diseño de espacio y arte público.

Palabras clave: espacio público, arte público, participación ciudadana, procesos participativos, artista, facilitador

RESUM

The doctoral thesis presented here is a result of the research carried out by the group CR Polis in the last years in the civic participation field, the space design and public art. More specifically, the participatory projects made in the districts Poblenou, Baró de Viver and Bon Pastor are analysed. These three experiences have let us value to what extent civic participatory processes in space and public art can be developed, beyond the usual ways in which the artistic production has been established that require participation and implication.

These civic participatory projects are defined as citizens takeover processes and creative processes, that train people to take their own decisions about public space and its shape. We have been able to experiment first-hand several methodologies and tools in the different participatory processes carried out in each district. In this way, the neighbours were able to refine the proposals about space design and public art which would be presented and negotiated with the public administration afterwards. Some of these techniques are common in various disciplines such as architecture, urbanism, design or social psychology. We have often reinterpreted them and we have also proposed new instruments when it was not enough. The multi-task approach is characterized by an adaptable and flexible application, which has helped us to overcome all challenges that could appear. The complexity and sometimes also ambiguity of the three issues addressed: public space, public art and civic participatory, have let us experiment interdisciplinary approaches in order to face the proposed projects.

In chronological order, the first project was in Poblenou district, and it was focused on representative elements and on the neighbourhood's public space identity. This identity was threatened by the big planning projects for Barcelona city in the early years of the 21st century, especially by 22@BCN, as neighbours told us. This project finished before starting the designing phase, but Poblenou's spaces and urbanistic elements which are a source of this neighbourhood's identity.

In Baró de Viver district, the opportunity of implementing several participatory processes for all phases in the specification of public space design proposal was given: from the first territory analysis, until the work realisation. After seven years in which there were several participatory processes and different types of relationships with public authorities, the first two public art works in the neighbourhood were unveiled: *The Memory's Wall* and the *Cheap Houses Tribute*.

They are commemorative sculptures that reach the new district's boulevard, which was proposed and designed by the neighbours through the participatory processes provided by the CR Polis team.

The result of Baró de Viver's project led to Bon Pastor's one, taking as origin the claim of a project for the public space that could take the collective memory of the neighbourhood. In this project, the first participatory works have started, taking the territory analysis and collective memory concretion as main aims, in order to propose how and where express it in the public space.

On balance, these three projects have let us go beyond theory to propose concrete ways of public space design development and, specifically, public art. Beyond debates about *what* participation means and its social involvement, the present research focuses on *how* participating; specifically, it looks at how do people participate in proposal with a high aesthetic approach.

The main objective has not been creating a combination of closed recipes for anyone and anywhere. This would mean working against our way of understanding the participation in urbanistic design and public art. Our aim has been and is experimenting the artist's role as a facilitator in participatory and creative processes for proposals designs of public art and space design.

Keywords: public space, public art, citizen participation, participatory processes, artist, facilitator

El ritual exigeix millorar aquesta tesis amb els meus i més sincers agraïments cap aquells que han fet possible que s'hagi dut a terme aquest projecte.

Agreixo, de tot cor, als veïns del barri de Baró de Viver, la seva amable proximitat, les opinions netes i les idees contundents, l'amor per l'entorn i per la ciutat, el seu temps, l'aprenentatge i el donar més que rebre, l'experiència, i sense caure en tòpics, agraeixo la noblesa dels seus fets.

Gràcies al Carlos, al Sergio, al Dani, al Miguel Angel, a l'Albert, a la Patricia i a tots aquells que van posar la seva jove energia a disposició del barri i aquest projecte, sense defallir ni un instant, per creure en una proposta que els semblava utòpica i fer-la possible.

Els han estat metàfora de naixement, evolució i consecució del projecte amb les seves pròpies vivències durant el procés; varen començar amb l'atreuiment del jove, vam riure molt col·locant papereres i cotxes cremats a les maquetes, vàrem seguir fent i es va dur a terme la seva proposta de rambla, i amb això va arribar la maduresa, també la del projecte. Ara es dediquen a posar seny quan algú crida a les reunions.

Gràcies als antics membres de l'Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall i als membres de la Comissió d'Urbanisme de Baró de Viver que, tal i com continuen fent, van posar a la nostra disposició el seu expert coneixement del barri i la voluntat de convertir-lo en un lloc millor per les noves generacions.

Gràcies al Jordi, al Sr Flores, al Sr Preses, al Sr Castilla, i gràcies al Sr Oliver, un veí de tota la vida, amb qui hem compartit llargues converses, riures i complicitats. Un senyor, i per mi, un professor.

Agraeixo la participació a tots aquells veïns i veïnes que, com en Jaume, el Joan, la Lourdes, la Tere, i tants d'altres, trobaven temps d'allà on no n'hi havia per dedicar-lo de forma altruista al barri i a nosaltres.

A tots aquells veïns i veïnes que sempre que han pogut han vingut a participar, a dir-nos què pensaven, què desitjaven, com ho volien; els que ens portaven aquella foto guardada i apreciada del barri de les cases barates.

Tots i cadascú de vosaltres sou la base del canvi que pretenen generar les reflexions i projectes que s'exposen en aquestes pàgines.

Sense els que representeu el barri de Baró de Viver, res d'això no hagués pogut existir.

Agraïments especials al Dr. Antoni Remesar, amb la consciència que llegirà aquestes línies per la sinceritat en la seva expressió. Un professional, sense més

frases ni dilacions, tutor i amic que roman, espera i inspira a la feina, que adoctrina al més pur estil del savi que té i retè en el seu sí la virtut del pensament i la lògica. Ha estat i serà un puntal per a projectes futurs.

Agraeixo al Dr. Tomeu Vidal, company de camí, la seva complicitat i les hores de diàleg constructiu; l'ensenyament i la paciència en atendre les meves consultes i el resoldre dubtes. En donar-li la volta a allò negatiu. Un dels responsables de les bones maneres d'aquesta tesi. Un col·lega i amic.

Agraeixo al Dr. Sergi Valera les seves aportacions a l'inici del projecte, fa ja uns anys; aquestes que es reben amb ingenuïtat, que t'enganxen per sorpresa i encenen idees, un dels responsables d'aquest incendi anomenat tesis .

Vull donar gràcies a totes les persones del CRPolis que han col·laborat en el projecte, posant èmfasi en la Iris Viegas, la Danae Esparza i en Samuel Padilla, per ser companys i lúcids confidents, per posar-ho tot a lloc i per fer seu el barri.

Agraeixo a tots els alumnes de l'escola l'Esperança, del IES Puigvert i del Centre d'Estudis Montseny per posar les seves reflexions, creativitat i empena a la nostra disposició.

Agraeixo als alumnes perquè d'ells aprenc dia a dia, i als companys de feina per les opinions, converses i la paciència.

Agraeixo a l'antiga professora de visual i plàstica de l'escola l'Esperança del barri de Baró de Viver, amiga de facultat i avui la meva dona, que un dia de l'any 2004 em va posar en contacte amb els joves de Baró de Viver; per canviar el protagonisme per l'anonimat.

...i a la meva filla Júlia, pels moments robats.

Agraeixo venir d'on vinc, mare; a tu, t'ho agraeixo tot.

Agraeixo a l'art, aquell amb minúscules: sinònim de vida, el dia a dia que omple d'idees i novetats, de joc, de canvis, un i "perquè no?" atrevit de la gent.

I a les muses que el transporten i te l'ofereixen qualsevol dia gens especial mentre fas un cafè. Als autors que donen peu i referència, als tècnics i als bons artistes que l'apliquen amb honestat i donen fe material de la seva existència. Art al servei de qui el sap rebre.

L'art públic i el procés participatiu afegeixen, doncs, a la seva bossa de qualitats la de projecte educatiu i constructiu.

Agrair és, sens dubte, de tots els rituals, el més plaent.

Gràcies a vostès també.

INDEX

Resum	5
Resumen	7
Abstract	9
Agraïments	11
0.INTRODUCCIÓ	13
1.OBJECTIUS	29
2.CONSIDERACIONS METODOLOGIQUES	31
3.ESTRUCTURA DE LA TESIS	36
4.MARC TEÒRIC I CONTEXT	38
4.1. Espai públic: espai dels possibles	39
4.2. Disseny d'espai públic i art públic	60
4.2.1. Capacitats del disseny de l'espai i l'art públic	68
(1) processos de regeneració urbana	68
(2) capacitat de l'art per dignificar l'espai públic (forma/ imatge)	71
(3) capacitat per atorgar identitat/ distinció	72
(4) capacitat per crear significat (coproduït)	79
4.2.2. Envers una definició d'art públic	85
4.3. L'apropiació de l'espai públic en la base	90
4.3.1. Processos d'apropiació de l'espai públic.	94
4.3.2. La seqüència en els processos d'apropiació	96
4.4. Participació ciutadana	99
4.5. Art públic: un art per, i fer pels ciutadans	104
4.5.1. Nous rols de l'artista i la interdisciplina.	109
4.6. Entre allò local i allò global. Context de la participació ciutadana	112
4.6.1. Diàlegs entre GLOBAL (<i>distinció</i>)- LOCAL (<i>quotidianitat</i>)	117
5. PROJECTE de PARTICIPACIÓ CIUTADANA en el POBLENOU	123
5.1. Introducció	124
5.2. El context urbà: la regeneració urbana del Poblenou. De la Manchester Catalana a La ciutat del Coneixement.	126
5.2.1. Vers la ciutat del coneixement.	141
5.2.2. Diagonal Mar i l'Espai Fòrum	144
5.2.3. 22@BCN: la ciutat del coneixement	152
5.2.4. El desenvolupament de la Modificació del Pla General Metropolità	156
5.2.5. Estat d'execució actual (any 2012)	159
5.2.6. Altres visions de la transformació urbanística del Poblenou	161
5.2.7. L'espai Fòrum	167
5.2.8. El 22@BCN: de la "ciutat del coneixement" a "el 22@ ens roba"	169
	189

5.3. Projecte de participació ciutadana del Poblenou (2001- 2004)	
5.3.1. Rutes guiades	194
5.3.2. Mapes Cognitius	195
5.3.3. Mapes de Gulliver	198
5.3.4. CPBoxes	201
5.3.5. Altres dinàmiques	203
5.3.6. Comunicació de resultats	205
5.3.7. Resultats	207
5.4. Conclusions	219
5.4.1. Del projecte de participació ciutadana en el Poblenou	219
5.4.2. Art i disseny urbà: reflexions entorn els reptes i problemes de la participació ciutadana	220
5.4.3. Reptes i algunes propostes inicials	225
5.5. Epíleg: el Poblenou l'any 2013	230
6.PROJECTE de PARTICIPACIÓ CIUTADANA en el BARÓ DE VIVER	235
6.1. Introducció	236
6.2. Inici del projecte de participació ciutadana de Baró de Viver	239
6.3. Objectius generals del projecte de Participació Ciutadana de Baró de Viver	244
6.4. Objectius del Projecte de Participació Ciutadana de Baró de Viver	244
6.5. Objectius generals en el projecte de Baró de Viver	245
6.6. Processos i metodologies participatives	250
6.6.1. Els tallers de participació	250
6.6.2. Jornades Participatives	253
6.6.3. Tipologia de metodologies: d'anàlisi, de disseny, de comunicació	254
6.6.3.1. Metodologies d'anàlisi	257
6.6.3.2. Metodologies de disseny i formalització de propostes	257
6.6.3.3. Metodologies de comunicació i divulgació	263
6.6.3.4. Horaris i espais dels processos participatius	264
6.7. Estructura: etapes i fases del Projecte participatiu	266
6.8. El territori	270
6.8.1. Del 1929 al 1978	271
6.8.2. Del 1978 – 1999: la remodelació de Baró de Viver	283
6.8.3. Del 1999 – fins l'actualitat i futurs projectes	297
6.8.4. El futur incert del <i>Pla Sant Andreu- Sagrera</i>	308
6.8.5. Algunes dades estadístiques del Districte de Sant Andreu i Baró de Viver	317
6.8.6. Art en l'espai públic en el Districte de Sant Andreu	320
6.9. FASE 1: Anàlisi del territori/ maig 2004- juny 2004	329
<i>Ruta guiada per Baró de Viver</i>	
<i>Construcció de les CPBoxes</i>	
<i>Taller de discussió</i>	
6.10. FASE 2: Propostes/ Juny 2004- maig 2005	336
<i>Maqueta de propostes</i>	

<i>1es. Jornades Participatives</i>	
6.10.1. Conclusions inicials a la fase de disseny de propostes	345
6.11. FASE 3: projectes/ setembre 2005- juny 2007	348
6.11.1. Àmbit de les propostes	349
<i>Àmbit 1/ proposta de plaça comunitària + edifici d'entitats</i>	
<i>Àmbit 2/ proposta d'espai de passeig i elements escultòrics simbòlics de Baró de Viver</i>	
<i>Àmbit 3/ proposta de regeneració de la Plaça Baró de Viver</i>	
6.11.2. Esquema i metodologia general dels tallers de participació disseny de propostes	358
6.11.3. Els primers tres tallers participatius de dissenys de propostes	360
<i>Proposta de plaça i edifici d'entitats</i>	
<i>Proposta de Rambla al C/Ciutat d'Asunción</i>	
<i>Proposta de Remodelació de la Plaça Baró de Viver</i>	
<i>2es. Jornades Participatives</i>	
6.11.4. Conclusions fase de projectes	374
6.12. FASE 4: comunicació/ setembre 2007- desembre 2008	377
6.13. 2ª ETAPA PROJECTE PARTICIPACIÓ DE BARÓ DE VIVER/ 2008-2001	385
6.13.1. Introducció	385
6.14. FASE 5: projectes/ octubre 2008- setembre 2010	394
6.14.1. Projecte de Plaça Cívica i Hotel d'Entitats	395
<i>Taller Plaça Cívica i Hotel d'Entitats</i>	
6.14.2. Sortida del metro + pantalla acústica Passeig de Santa Coloma	404
<i>Taller Sortida del metro</i>	
<i>3es. Jornades Participatives</i>	
6.14.3. Projecte de disseny de la pantalla acústica: el Mural de la Memòria	417
<i>4es. Jornades Participatives</i>	
<i>Taller participatiu disseny pantalla acústica</i>	
<i>Taller participatiu disseny pantalla acústica (2)</i>	
6.14.4. Rambla de Baró de Viver	436
El Projecte d'idees de la Rambla de BdV	
Monument a les Cases Barates	
Annex al projecte de idees de la Rambla	
6.15. FASE 6/ novembre 2010- març 2011	449
6.15.1. La construcció de la nova rambla de Baró de Viver	450
<i>5es. Jornades Participatives</i>	
6.15.2. El Mural de la Memòria	460
6.16. FASE 7/ Divulgació	467
6.17. Síntesi per final d'una etapa	472
Plaça Cívica i Hotel d'Entitats	
Sortida de Metro	
Galeria d'Art Urbà	
6.18. UNA NOVA ETAPA/ setembre 2011... fins l'actualitat	477

6.19. CONCLUSIONS (en el 2014)	485
7. PROJECTE de PARTICIPACIÓ CIUTADANA en el BON PASTOR/ Processos i resultats inicials	499
7.1. Introducció	500
7.2. El territori	502
7.3. Fases del projecte participatiu	534
7.3.1 Processos, metodologies i eines participatives	537
7.4 FASE 1: Anàlisi del territori	538
<i>Rutes guiades per Bon Pastor (abril 2014)</i>	
<i>Mapes Cognitius Col·lectius (maig 2014)</i>	
<i>2es. Jornades Participatives</i>	
7.5 FASE 2: Disseny de propostes	549
1es. Jornades Participatives	
8. RESULTATS GENERALS I DISCUSSIÓ	555
8.1. Participació creativa	555
8.1.1 La consulta i el concurs públic, no són participació	555
8.1.2. Participar és pensar, fer, decidir i proposar	562
8.1.3. Metodologies i fases de treball de la participació creativa.	564
8.1.4. La dinàmica dels tallers de participació (projectes)	568
8.2. L'artista facilitador	571
8.2.1. L'artista facilitador no és un mediador	575
8.2.2. Consideracions sobre el perfil i tasca de l'artista facilitador	576
<i>Capacitar</i>	
<i>Característiques del facilitador</i>	
<i>Expectatives</i>	
<i>Manipulació del procés o resultats</i>	
<i>Síndrome d'Estocolm</i>	
<i>En síntesi</i>	
8.3. Metodologies participatives	580
<i>CP Boxes</i>	
<i>Rutes guiades</i>	
<i>Mapes cognitius (individuals/ col·lectius)</i>	
<i>Maqueta de propostes</i>	
<i>Maquetes de projecte</i>	
<i>Dibuixos/ esbossos/ dissenys col·lectius</i>	
<i>Àlbums fotogràfics/ catàlegs visuals</i>	
<i>Tallers de discussió</i>	
<i>Com es decideix?</i>	
<i>Una darrera qüestió: els llenguatges</i>	
8.4. Art públic a Baró de Viver	596
CONCLUSIONS	611

BIBLIOGRAFIA	621
INDEX I FONTS DE LES IMATGES	632
INDEX DE TAULES	653
INDEX ANNEX DIGITAL	655

0. INTRODUCCIÓ

La present tesi doctoral es fonamenta en els projectes de participació ciutadana que el grup CR Polis ha desenvolupat en el barris del Poblenou, Baró de Viver i en el que actualment està realitzant en el barri de Bon Pastor. Processos participatius en el camp del disseny d'espai públic i art públic que s'emmarquen en un línia estable de recerca-investigació entorn la participació ciutadana, art públic i disseny urbà.

Els projectes de participació ciutadana que veurem, però molt especialment el de Baró de Viver, ens han servit per experimentar en primera persona com gestionar processos participatius d'aquestes característiques, provar diverses metodologies i instruments per capacitar a les persones en l'elaboració dels seus propis resultats, i sobretot, intentar concretar com ha de ser el rol de l'artista que nosaltres hem anomenat *artista facilitador*.

En el panorama artístic actual cohabituen diferents conceptes sobre què és i quines funcions ha de tenir l'art públic. Això respon en bona mesura a la forma que té cadascú de concebre l'espai públic, que és el principal escenari d'actuació. En els carrers, places i passejos de les nostres ciutats, hi trobem diferents dissenys i peces d'art que reflecteixen explícita o implícitament la manera en que l'artista o el tècnic concep aquest espai; conseqüentment també reflecteixen la manera d'entendre el seu rol com a professional, o viceversa, la manera de percebre l'espai públic fa que el professional desenvolupi el seu projecte d'una forma o una altra.

D'entrada, ens sembla impossible que l'artista pugui adoptar una postura *innòcua* respecte l'espai públic. Tot i que pretengui desenvolupar un projecte per aquest espai sota paràmetres exclusivament de discurs personal, amb llenguatges hermètics, amb l'obra com a propi objectiu, i definitiva sota els paradigmes de la modernitat que reclamen l'autonomia absoluta de l'art, inclús així, l'artista converteix l'espai en una mera *peanya*. L'espai públic esdevé aleshores plataforma més dels canals d'exhibició de l'art. r el concepte d'art públic com art per/en els espais públics significa que "*el artista actúa como demiurgo entre el espacio, el ciudadano y el arte. Supone admitir que el espacio público es, tan solo, uno de los posibles ámbitos de actuación del campo del arte contemporáneo, sin entrar en las consideraciones necesarias de la adecuación del campo a un contexto mucho más amplio en el que no intervienen solo, los agentes específicos del mundo del arte*"¹.

¹ Remesar, A. *Hacia una teoría del Arte Público*; Escultura contemporánea y espacio público; Ed.Public Art Observatory, Barcelona, 1998, pàg. 19

En aquesta manera de concebre l'espai públic semblen amagar-se un bon nombre de peces d'art que podem trobar a qualsevol ciutat. Més enllà de certa estètica no aporten res més al lloc, freqüentment ni tan sols són valorades estèticament per la ciutadania. Aquesta concepció de l'espai públic sembla poder llegir-se entre línies en afirmacions del tipus: *“el mayor objetivo de un escultor, la mayor satisfacción, es que su obra puede estar permanentemente expuesta al público, y nada mejor que eso ocurre en la calle, en una plaza, en un jardín”*². O en altres que argumenten que: *“La escultura, como cualquier pieza artística, requiere para ser contemplada un espacio tranquilo y silencioso y un telón de fondo relativamente neutro (de ahí su frecuente colocación en parques). Requiere también, para luchar contra el “ruido semántico” de la Ciudad, de una escala apropiada: nada más impresionantes, por ejemplo, que la escultura de Picasso en Chicago, que alcanza la altura de un cuarto o quinto piso de los bloques que la circundan”*³. En el mateix article l'autora posa com exemple de *“magnífiques”* les intervencions escultòriques de la Plaça de la Palmera de Richard Serra o les escultures d'Ellsworth Kelly a la Plaça del General Moragues (Barcelona), col·locades *“en un simple terraplén, sin que nada enturbie, apenas, su visión”*.

Només un apunt: en ambdós casos els residents dels barris on estan ubicades les peces d'art, han expressat repetidament el seu descontent amb les intervencions artístiques perquè dificulten la funcionalitat de l'espai públic i són percebudes com elements d'inseguretat. Poden encaixar en el *site* estructuralment i en escala, però esdevenen *conflictives* amb el concepte d'espai públic de la ciutat i de la població. Més endavant hi haurem de tornar per parlar d'aquest tipus d'intervenció, que si bé podríem acceptar que no redueix l'espai públic a un suport per l'art, l'interpreta tan sols en la seva dimensió espacial.

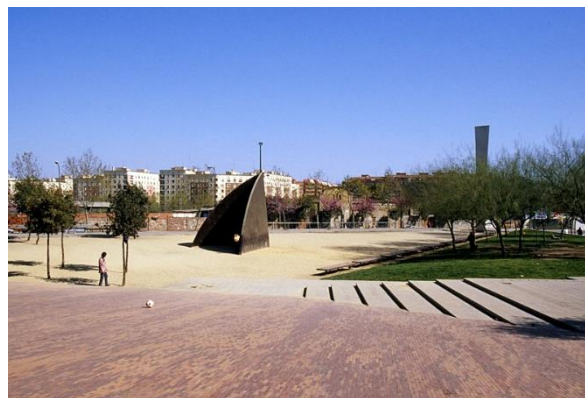

Fig. 1> The Wall (1987) de Richard Serra a la Plaça de la Palmera. A la dreta, Fig.2> dues peces sense títol de Ellsworth Kelly a la Plaça del General Moragues (1987). Font: www.bcn.cat/artpublic

² Wirth, Rafael; *Espacios Transitables*; La Vanguardia; 13 d'octubre de 2013

³ Combalia, Victoria; *Desventuras de la nueva escultura pública*; Ed. El País; secció Artes; Año I, numero 43b; 24 de desembre de 1988.

El debat sobre el rol de l'art i l'artista en l'espai urbà no és ni molt menys recent, però ha pres rellevància des de finals del segle XX, quan en el –no tan nou– marc de la globalització i des de diferents camps disciplinaris s'ha plantejat la necessitat de repensar les ciutats.

Tal i com nítidament retrataven M. Castells i J. Borja, ens encaminem cap a un món d'urbanització generalitzada. No necessàriament en ciutat, si no en un conjunt d'àrees urbanes que formaran part d'un sistema de relacions econòmiques, polítiques, cultural i de comunicació organitzat a partir de centre urbans. Aquest fet el propicien:

“tres macros procesos entre sí; a saber: la globalización, la informalización y la difusión urbana generalizada parecen convergir hacia la destrucción de la Ciudad como forma específica de relación entre territorio y Ciudad. (...) Ello no quiere decir que desaparezcan los problemas urbanos. Al contrario, más que nunca la urbanización generalizada plantea con urgencia dramática el tratamiento de los problemas de vivienda y servicios urbanos, así como la conservación del medio ambiente, problemas agudizados por una forma de asentamiento territorial más depredadora que las anteriores. Pero si la urbanización alcanza su clímax histórico, las ciudades, en cambio, podrían desaparecer como formas de organización social, expresión, cultural y gestión política.”⁴

Situant-se a contra corrent d'aquesta visió, els autors aposten per la necessitat de renovar i replantejar-se el paper específic de les ciutats.

Anys més tard J.Borja emfatitzava que, calia reaccionar superant les visions unilaterals que mitificaven la ciutat clàssica o valoraven les noves ciutats *competitives/disperses* com a les úniques possibilitats en la nostra època; superar-les des de la certesa “(...) *que la ciudad renace cada día, como la vida humana, y nos exige creatividad para inventar las formas deseables para la nueva escala*

Fig.3>. Grafit en el barri del Poblenou en solars dins el pla urbanístic 22@BCN (2008) Font: de l'autor

⁴ Borja,J; Castells, M; Local y global. *La gestión de las ciudades en la era de la información*⁴, Ed.United Nations for Human Settlements (Habitat), Grupo Santillana de Ediciones; Madrid 1997; pàgs. 11,12

territorial y para combinar la inserción en redes con la construcción de lugares (o recuperación de los existentes)”⁵.

Si acceptem la idea de que cal repensar la ciutat, i estem d’acord que la ciutat es constitueix i es configura essencialment a través del seu espai públic, caldrà replantejar-se els diferents elements conceptuals, estructurals, formals i urbans que el configuren. És l’oportunitat, i creiem que és oportú, que reflexionem sobre el rol de l’art a l’espai públic per tal de fer noves propostes que ajudin a afrontar els nous reptes de la ciutat. Es precisament aquest, un dels eixos que pretén abordar aquesta investigació, especialment quan l’art a l’espai públic inclou la participació ciutadana.

A finals dels anys ’90 es van definir una sèrie d’objectius que varen quedar recollits en les anomenades *Agendes XXI*. Des de diferents camps disciplinaris s’han anat proposant un conjunt de conceptes/fites que han d’ajudar a afrontar els reptes de la nova societat: sostenibilitat, accessibilitat, diversitat, mobilitat, participació social, etc. Conceptes que sorgeixen en un context de recerca, que són ràpidament assumits per institucions polítiques i també per una majoria de la ciutadania. Aquesta se’ls fa seus, els reclama, els defensa i els ha incorporat en el llenguatge i a la realitat quotidiana.

Amb les matisacions que faci falta, *tothom* sembla mostrar-se d’acord en el *què* cal fer.

Les divergències sorgeixen a l’hora de concretar els *com* cal fer-ho. S’han apuntat plans directrius, protocols, possibles metodologies, etc., que en forces ocasions no es tradueixen en una praxis en la realitat quotidiana.

En el cas concret de les disciplines implicades en el disseny de l’espai urbà, s’han pogut concretar formes d’abordar aquells nous conceptes que tenen una fàcil traducció tècnica, com per exemple en temes de sostenibilitat i accessibilitat. Tot i que és fàcil trobar projectes urbans que malgrat proclamant-se’n valedors –*a so de bombo y platerets* –, són només proclames promocionals⁶.

En la construcció de la ciutat les dificultats de consens dels *com* semblen accentuar-se en el cas de la participació ciutadana. Dificultats que deriven de les diferents percepcions i interessos en l’espai urbà dels diferents actors implicats: professionals, polítics i ciutadania. Com veurem, a pesar de les recomanacions de la Comunitat Europea i legislacions com les de la ciutat de Barcelona, els

⁵ Borja, J; *La ciudad conquistada*; Alianza Editorial; Madrid; 2003; pàg.25-24.

⁶ A Barcelona un cas recent que exemplifica l’afirmació, seria el Parc Central del Poblenou de Jean Nouvelle. Presentat el 2008 com un exemple de sostenibilitat ambiental, de nou espai central del barri que havia d’esdevenir un lloc de trobada per a totes les persones, etc., ha acabat essent criticat per experts i veïnatge per resultar ser l’antítesi.

protocols establerts institucionalment no semblen aconseguir el seu objectiu. En general, els anomenats processos participatius no deixen de ser mers processos de consulta d'opinió de la població sobre projectes definits, on resulta complex incloure alguna aportació substancial. O preguntes sobre qüestions que són sobretot tècniques i que per tant, la ciutadania no està capacitada per afrontar una decisió.

Tancant més el ventall, en el cas de les intervencions artístiques en l'espai públic, la situació ens sembla més preocupant. En general el camp de

La modernitat i la postmodernitat que en nom de l'autonomia de l'art, havia negat l'experiència *monumentalista* de l'estatuària pública, actua en l'espai públic sense dominar l'escala, ni l'entorn, ni el materials. Utilitzant llenguatges plàstics hermètics i personals, fruit de les reflexions o vivències individuals de l'artista (que a més lluita per destacar en originalitat enfront els altres), tampoc es capaç de dotar a l'espai de capacitat simbòlica o significat. Crec que aquesta idea queda molt clarament reflexada en les paraules de J. Maderuelo:

“Se trata de piezas, por lo general, de tamaños ínfimos frente a unas arquitecturas que han multiplicado las dimensiones del espacio erigiendo altos edificios y liberando enormes superficies abiertas, en las que la obra escultórica se presenta como un espantapájaros o queda reducida a un pequeño pisapapeles que evidencia su condición de bibelot que ha sido ampliado de escala” (...) “incapaces de cargarse de una significación concreta, por falta de programa en el encargo o por carecer el artista de recursos semióticos apropiados”⁷.

A l'esquerra Fig.4>. Escultura homenatge a Ghandi (Barcelona). Passa inadvertida. A la dreta, Fig.5> Homenatge al pescador (Passeig Marítim de La Palma de Gran Canaria). La població s'ha queixat repetidament de la seva col·locació perquè és un obstacle pels passejants. Font: de l'autor

⁷ VVAA; *Arte público: naturaleza y Ciudad*; Fundación César Manrique, Madrid, 2001; pàg. 41.

A la dreta, Fig.6> Homenatge a la Natació (Barcelona). Fig.7> Monument a les il·lusions perdudes inaugurada recentment al barri del Poblenou (Barcelona), en homenatge a la tasca de l'organització Pallassos sense fronteres. Font: de l'autor

En certa manera la majoria de les aportacions, sigui quin sigui el discurs, independentment del llenguatge o si estan sobre una peanya o no, podem classificar-les de treballs d'estatuària pública. Obres com les que podem trobar a Barcelona de Botero, Lichtenstein, Horn, Kounellis o Susanna Solano, que són peces urbanes que es tanquen en elles mateixes, sense relació formal o estructural amb l'entorn (A.Remesar, 1999). Tot i que algun d'aquest casos es pot reconèixer que per la seva qualitat han esdevingut una de les imatges de l'espai on es localitzen, aportant-li distinció i inclús significat (en termes de Lynch), no deixen de ser peces que es comportarien igual en un museu. Tal és la desvinculació de l'espai on es troben que la peça de Botero, Lichtenstein i Kounellis s'han mogut de lloc. I només la de Kounellis necessitava de certs requeriments espacials per poder moure 'la.

Fig.8>. *El gat*, de Botero en el seu darrer emplaçament a les Drassanes. A la dreta, actual emplaçament a la Rambla del Raval. Anteriorment se l'havia col·locat al Parc de la Ciutadella. Font: de l'autor

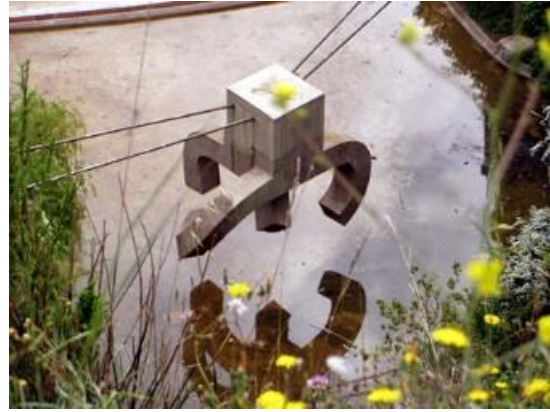
Fig.9> *Balança romana* de J.Kounellis en el seu antic emplaçament i a la dreta, Fig.10> en l'actual mitjanera en el barri de la Barceloneta. Tan l'escultura de Botero com la de Kounellis, com d'altres que s'han canviat d'emplaçament són les que A. Remesar anomena "transhumants". Font: de l'autor

Com afirma A. Remesar, "(...)son esculturas que crean espacio pero no constituyen un lugar (...)">⁸.

Només en algunes ocasions podem trobar aportacions artístiques, que com el mateix autor indica, "superan la condición de pieza urbana, para integrarse o formar parte de una concepción más amplia del trabajo en espacio urbano: el proyecto"⁹. A Barcelona, amb més o menys èxit entre la ciutadania, en trobem alguns exemples: obres com les del Richard Serra que des del concepte de *site specificity*, sorgeix de la negociació amb el projecte urbà; les obres com *Elogi a l'aigua* de Chillida, *Rites of Spring* de Bryan Hunt o *Una habitació on sempre plou* de J. Muñoz que tenen la capacitat d'encaixar amb l'espai fins a esdevenir part indissociable del paisatge; o el Parc de l'estació del Nord de Peppers on la intervenció escultòrica s'ha projectat conjuntament amb el desenvolupament del projecte urbà.

⁸ Esmena del propi autor, A. Remesar. En la publicació consta: son esculturas que crean lugar, pero no constituyen un espacio". *Hacia una teoría del Arte Público; Escultura contemporánea y espacio público*; Ed.Public Art Observatory, Barcelona, 1998, pàg. 105

⁹ Remesar, A. *Hacia una teoría del Arte Público; Escultura contemporánea y espacio público*; Ed.Public Art Observatory, Barcelona, 1998, pàg. 108

Exemples d'escultures que encaixen o són part del projecte urbà. De dalt a baix, Fig.12,13> *Elogi a l'aigua* Eduardo Chillida; Fig.>14,15 *Parc de l'estació del Nord* de Peppers; i Fig.16,17> *Rites off spring* de Bryan Hurt. Font: www.bcn.cat/artpublic- autor

Sense voler ser reiteratiu, la majoria de peces artístiques de les ciutats (inclús moltes de les que formen part del valorat internacionalment programa d'art públic de Barcelona), no podrien classificar-se dins d'aquestes categories. Són peces pensades per ser merament contemplades i segueixen la lògica del

sistema expositiu d'art tradicional. On inclús s'hi ha incorporat senyalètica a mode de museu amb les dades tècniques bàsiques i l'explicació de l'obra. Aquestes peces, i per tant l'artista que les ha creat, no semblen tenir l'objectiu d'organitzar l'espai per tal de que aquest esdevingui un *lloc* carregat de significat i imatge. Aporten poc o res a la narració i interpretació de l'espai, perquè no s'interrelaciona amb aquest. I no ajuda a carregar-lo de simbolisme per a la població perquè l'obra es configura amb un llenguatge tancat en el propi camp de l'art o de l'artista. L'entorn urbà és el *preu que s'ha de pagar*, ple d'objectes urbans amb els que l'obra d'art no pretén interaccionar-hi, si no que compatir-hi o ingènuament pretén ignorar-los.

El fet d'omplir els espais públics d'art no els fa millors, si no que converteix l'art en un mer objecte de decoració. El resultat és que en totes les ciutats trobem una quantitat enorme de peces escultòriques en moltes ocasions absurdes, fores d'escala, inoportunes, insignificants per a la població i que acaben sent un llast pel propi camp de l'art i la seva valoració d'aquest en la societat.

Fig.18> Escultura al passeig marítim de Vilassar de Mar. A la dreta, Fig.19>Escultura en els carrers d' Aguimes (Canàries). Font: de l'autor

La resposta ciutadana enfront d'un bon nombre d'obres d'art en l'espai urbà, podria agrupar-se en reaccions d'incomprensió, indignació, indiferència, menyspreu, burla i ironia, principalment. Aquestes poden arribar a transformar-se en vandalisme, que pot ser organitzat o intencionat segons la lectura que les persones o grups facin de l'obra. Però també és fàcil observar com en ocasions

qui comet l'acció vandàlica ni tan sols n'és conscient perquè no percep l'objecte com art, si no com un qualsevol més dels múltiples que trobem en l'espai públic.

Fig.20,21> Exemples de resposta ciutadana. A dalt, escultura de Leandre Cristòfol, coneguda com l'oliva o el "tripi", que és habitualment utilitzada per enganxar-hi cartells. A baix, Fig.22> escultura de Rodger Mack, *Montcada Jazz*, que és difícil veure 'la sense una bicicleta lligada. Font: de l' autor.

A la resposta ciutadana, cal afegir la dels diferents professionals del camp de l'art i del disseny urbà (artistes, arquitectes, crítics d'art, gestors culturals, institucions culturals, administració, docents, etc.), els quals en no poques ocasions, reaccionen a la crítica amb certa arrogància. Titllant-la de fruit de la ignorància, del desconeixement o del poc interès pel fet cultural de la societat actual. Crítiques de les que també es defensen exigint la llibertat d'expressió dels artistes. Com a referents són prou conegudes les reaccions del camp de l'art en el cas del

Tilted Arc de Richard Serra (Nova York,1981)¹⁰ o el tipus de defensa que fa Oriol Bohigas en el seu valuós llibre *Reconstrucció de Barcelona* (1986)¹¹ de les escultures col·locades a la Barcelona del anys '80 i del programa de la modernitat. Si bé és cert que les reaccions de la població enfront a certes propostes artístiques es poden deure a criteris estètics o a la incomprensió d'un llenguatge plàstic, no és menys cert que també són valorades positivament intervencions artístiques de llenguatges contemporanis extremadament allunyats del monument figuratiu. Potser caldrà començar a preguntar-nos, si la crítica negativa, es dona quan l'obra d'art xoca amb les expectatives de les persones envers un espai públic concret.

D'esquerra a dreta, Fig.23> *Fraternitat. Als afusellats en el camp de la Bota. A totes les víctimes de la Guerra Civil*; de Miquel Navarro i Fig.24> *Tall Irregular Progression. A les víctimes del terrorisme*; de Sol Lewit. En general no es reconeixen com a monument. L'escultura de Miquel Navarro se l'anomena "la hormiga atómica". Font: www.bcn.cat/artpublic; de l' autor.

En converses sobre l'art en l'espai públic amb persones que no estan vinculats professionalment al camp de l'art i en debats amb grups de joves, com

¹⁰ Una bona síntesi del fet queda recollit en un article del diari el País, del 10 d'abril de 1989 (http://elpais.com/diario/1989/04/10/cultura/608162411_850215.html). Mentre R.Serra argumentava la intervenció com una peça que convidava a una nova relació del públic amb la plaça, el públic la va qualificar com "el mur de Berín de Foly Square". Des d'institucions culturals i artistes, es declarava que la retirada de l'escultura era un atac a la llibertat d'expressió de l'artista i a la democràcia. La resolució judicial de treure de l'obra de la plaça fou interpretada com "vandalisme oficial". En un escrit de Stefan Germer (*El Trabajo de los sentidos: Reflexiones sobre Richard Serra*; Museo Nacional Reina Sofia; Ministerio de Cultura; Madrid, 1991), afirmava que el procés fou el resultat de la frustració de no entendre l'obra, "una incapacidad cuyo origen es social, però que se vive como una molesta deficiencia personal"(...) "que se niega a aceptar cualquier experiencia nueva, y por ello provoca agresividad". Com en altres ocasions, aquesta interpretació del conflicte implica una visió elitista de la societat, que considera que la majoria de la població no té la formació, ni el criteri per poder opinar. Aquesta argumentació es manté en l'actualitat i davant les crítiques és un recurs habitual; argumentació que ha calat en les acadèmies d'art i que l'alumnat esgrimeix amb facilitat. Sembla haver-se convertit en el recurs fàcil per defensar-se de qualsevol crítica.

¹¹ Bohigas, Oriol; *Reconstrucció de Barcelona*; Edicions 62; Barcelona; 1985. En el capítol titulat: *No hi ha res pitjor que la gent de bé quan l'erra*.

els que sovint propicio en el context de l'aula en la meua activat com a docent, es detecta amb facilitat com les paraules *art* i *artista* semblen gaudir de certa àuria de divinitat que el situa fora de tota crítica. Però aquestes percepcions també situen l'art fora de les necessitats de la població. Esdevenint un objecte percebut com inútil, superficial i innecessari. Relegat a la categoria d'un dels objectes més de l'espai

Fig.25. Rambla de Brasil. Barcelona. Font: de l'autor

urbà del que es pot prescindir en la millora de l'espai urbà i de la ciutat. De fet en els espais públics actuals es pot percebre clarament com l'objecte artístic ha anat desapareixent per donar pas a un disseny urbà on l'esperit estètic és aportat només des d'elements més propis de l'arquitectura. Espais molt estètics i funcionals, però lluny dels significats com els que podria aportar l'objecte artístic.

Si les pàgines precedents pretenen situar l'objecte d'aquesta tesi —el que sol dir-se el problema o la pregunta que aborda la investigació—, cal apuntar també algunes raons que la motiven. Aquesta tesi neix de la voluntat personal i compartida amb els membres del CR POLIS, de replantejar els rols de l'art i de l'artista en l'espai públic. De cercar nous processos i formes de dissenyar espai urbà i art públic que permetin afrontar els nous reptes de la *ciutat*. Un art públic que torni a exercir un paper important en la ciutat i per a la ciutadania, deixant de ser percebut com un objecte més *—qualsevol—* en l'espai urbà, que no en poques ocasions es considera prescindible (quan no ofensiva), que només respon els capricis de l'artista.

Seria de gran ingenuïtat no tenir present que artistes de renom i molt valorats socialment ja s'han mogut des de fa temps en aquesta direcció. Cal considerar les aportacions dels artistes vinculats al *Land Art*, demostrant la capacitat d'impacte sobre el territori del projecte artístic, malgrat que en general han al·ludit al contacte amb el medi urbà. Reconeixem (i admirem) les propostes ambientals i regeneracionistes d'escultors urbans com Dani Karavan, Siah Armajani, Mary Miss o Scott Burttton entre d'altres. I personalment, malgrat que no se l'encaixa en aquests grups, no puc deixar de citar les propostes escultòriques d'Isamu Noguchi per espai públics.

Fig.26,27> *Memorial a Walter Benjamin. Passages* (Portbou; 1994) de Dani Karavan . Hi han diferents rutes a nivell europeu que segueixen els darrers passos de Walter Benjamin que acaben en la intervenció escultòrica. Font: de l'autor

Per desgràcia aquests tipus de fenomenologia de projecte artístic en l'espai urbà no és l'habitual. La majoria d'obres d'art que ens trobem en les ciutats d'arreu, conceben l'espai públic com un simple suport de la peça. Reeixida per tan sols ser contemplada. Aquesta concepció ens sembla, com a poc, un acte de prepotència si es coneixen les propietats de l'espai públic. Si es desconeixen o s'infravaloren, llavors, l'acció de l'artista (professional) és fruit de la ignorància i la ingenuïtat. No sabria dir quina de les dues opcions se'ns apareix més dramàtica.

Sigui com sigui, la imposició d'un discurs o gust estètic individual en l'espai públic ens sembla un acte poc democràtic i gens ètic. Un acte que només respon als interessos d'uns pocs que decideixen, a l'empara del rol d'expert, quins conceptes, idees, reflexions i/o formes d'art mereixen estar en l'espai urbà per poder ser contemplades per la població. Població que se l'ha reduït a la categoria de públic.

Ens fem nostres les paraules d' Ignasi de Lecea¹², quan ens afirmava en una conversa informal, que creia que l'art i l'artista no podia continuar actuant en l'espai públic "*a cop de bat de beisbol*". O com quan explicava la nova cultura de

¹² Ignasi de Lecea fou responsable de Projecte Urbans de l'Ajuntament de Barcelona, des d'on participar activament en els programes de monumentalització de la perifèria. Intervencions artístiques en l'espai urbà amb l'objectiu de la pervivència de la memòria del lloc i del seu entorn mitjançant la relació de l'art públic i el disseny de tots els elements de cada projecte. De Lecea va treballar a l'Ajuntament de Barcelona des de 1981; fou director de Projectes i Obres entre 1993 i 1996, i vocal ponent de la Comissió d'Escultures de Barcelona entre 1997 i 2001. En els darrers anys en l'Ajuntament de Barcelona treballa conjuntament amb Carme Grandas i el Dr. Antoni Remesar en la redacció del Catàleg d'Art Públic de Barcelona.

l'espai públic que es va generar a Barcelona durant els anys '80 que sintèticament es definia pels lemes de: "el carrer no és una carretera", "l'avinguda no és una autopista", que es completarien en el camp de l'art amb el lema: "la ciutat no és un museu"¹³.

Creiem fermament que l'artista ha de seguir essent autònom, lliure i arriscat a l'hora desenvolupar la seva obra. Sense altres consideracions. Però aquesta manera de procedir hauria d'emmarcar-se en el context dels circuits acadèmics, museístics, institucions culturals, de les galeries o del mercat privat. En l'espai públic no hauria de ser el suport de només algunes obres d'art que decideixen els diferents *lobbys* de diferents camps professionals que responen als seus interessos de mercat.

Estem convençuts que els projectes de disseny urbà i d'art en l'espai públic, que és de tots i del qual tots n'hauríem de tenir els mateixos drets, hauria de fer atenció a altres característiques i valors que van més enllà de la consideració de les condicions estructurals, paisatgístiques o formals del lloc.

L'espai públic conté unes propietats que tenen una lògica que escapa a la possibilitat de ser afrontades/ estudiades només des d'eines tècniques. Si a més considerarem que la ciutadania és la destinatària final del projecte urbà o la peça d'art, essent actor i usuari el mateix temps, se'ns fa imprescindible la participació ciutadana per tal de resoldre amb èxit¹⁴ el disseny de l'espai urbà.

Com ja hem dit, la participació ciutadana s'hauria de donar pel sentit més democràtic de la ciutat (com ja havíem apuntat anteriorment), i també per donar resposta a una població que cada cop més demana participar d'allò que és públic. Que demana poder influenciar en l'entorn on ha de viure.

Això ens situa en la noció de processos participatius entesos com processos inclusius dels diferents agents implicats que es concretin en propostes i projectes que donin resposta a les necessitats de totes les parts: ciutadania, tècnics i administració. Donar veu a la població, però més enllà dels tradicionals i ineficaços processos de consulta, per permetre a les persones participar en la presa de decisions que afecten a la forma, valors i significats dels seus espais públics.

¹³ Lecea, Ignasi de; *Cultura, encargo, sitio, mecenazgo y conmemoración en la escultura pública. Algunos ejemplos desde Barcelona*, 2000; revista *On the waterfront*; núm. 8; *Del arte de la ciudad*. Ignasi de Lecea. *In memoriam*; Barcelona; 2006

¹⁴ Adjectiu que caldrà que en concretem la nostra percepció, donada la seva capacitat de contenir diverses interpretacions.

Però com dèiem anteriorment: el problema és com?

Aquesta tesi és sobretot **el procés d'un projecte**. Un projecte que dona continuïtat al treball que el grup de recerca Polis¹⁵ des de l'any 1998 en el camp del disseny urbà, l'art públic i la participació ciutadana, i que intenta fer una altre pas en la concreció del *com* fer participar la ciutadania en el disseny d'espai i art públic. És una experiència que s'inicià l'any 2001 que intenta superar el "*que*" s'ha de fer, per tal de apuntar els "*com*" s'ha de fer. No des d'una proposta teòrica basada en l'anàlisi de dades, si no des de la formació d'un espai de debat fruit de la pròpia praxis: els projectes de participació ciutadana per a concretar propostes de disseny urbà i art públic que s'han desenvolupat (i segueixen desenvolupant-se), en els barris del Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor de la ciutat de Barcelona.

Com poden ser el processos de participació ciutadana vinculats al disseny i a l'art? Qui hauria de participar? On s'haurien de dur a terme els processos participatius? Quines metodologies i eines podem utilitzar per dissenyar amb grups de ciutadans? Podem arribar a formalitzar una proposta de disseny i art públic amb grups de ciutadans? Com es formalitza visualment un treball col·lectiu? Quins són els llenguatges plàstics de disseny amb grups de ciutadans? Quins són els llenguatges de comunicació visual que s'han d'utilitzar? Quin és el rol de l'artista? Quin són els límits de la intervenció dels professionals en els grups de participació? Cal que artistes i professionals anul·lin els seus llenguatges i interessos en els projecte de participació? L'artista ha d'anul·lar la seva personalitat en els processos participatius de disseny d'espai públic? Quins són els límits de la participació? Quines dinàmiques es poden seguir en la presa de decisions? Qui decideix? Qui té l'autoria del projecte?... , son alguns dels interrogants que acompanyen aquest treball.

La voluntat de respondre aquestes i altres qüestions que varen anar sorgint, són el motiu que ens portà a realitzar aquesta tesi. Però més enllà de la cerca de metodologies i eines de disseny en el marc de la participació ciutadana que permeti a les persones proposar i decidir, més enllà de la construcció d'una ciutat i societat més democràtica, més enllà dels reptes de l'espai públic de les noves ciutats, més enllà dels objectius de la recerca del grup Cr Polis i més enllà de la coincidència conceptual amb els seus membres, aquesta tesi també cal llegir-la sota certa òptica ideològica i idealista. Ja que també neix amb el desig de retrobar

¹⁵ El Centre de Recerca Polis: art, ciutat i societat està format per personal docent i investigador de la Universitat de Barcelona. El Cr Polis desenvolupa dues línies de recerca finançades: un línia és El sistema d'informació i gestió de l'Art Públic i el Disseny Urbà amb la col·laboració del sector d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona, l'altra línia de treball és sobre el disseny d'art públic i la participació ciutadana, on hi col·laboren diferents entitats veïnals i l'Ajuntament de Barcelona. Podeu trobar més informació de la feina desenvolupada pel centre a: www.ub.edu/escult/1.htm

la funció de l'art en la societat i demostrar que el producte artístic pot ser quelcom més que un objecte que només respon als criteris de l'artista i dels mediadors culturals; que no tan sols pot ser una eina d'enriquiment personal (amb les diferents formes d'interpretació de l'afirmació), si no que pot passar a ser una eina de desenvolupament de les persones i de la societat. Un art que pot aglutinar les necessitats personals i col·lectives. Un art pedagògic de les persones i societat. Un art que és retrobi amb la societat de la que sembla estar cada com més allunyada, arribant a ser percebut com un article de luxe, un objecte superflu en la societat actual que només és accessible intel·lectual i econòmicament a uns pocs proclamats com a elit cultural.

Ens agradaria un art que tothom en pugui gaudir. No només a través de la contemplació si no també a través de la satisfacció del *fer*. De permetre als altres gaudir i beneficiar-se de l'acte de crear obra, del plaer de produir, de la praxis de l'art que sempre ens ha omplert.

No desitgem fer un manifest artístic per el qual ens distingeixin. No estem interessats en l'autoria del projecte o en reconeixement social. I tal i com repetirem una i altra vegada, en cap moment volem escriure un receptari de com desenvolupar el projecte artístic en espai públic. En tot cas, si estem interessats en crear espais de discussió sobre el rol de l'art i de l'artista en l'espai públic. I des d'aquesta tesi, des del propi projecte, des del carrer, volem proposar-ne un de ben diferent del que s'ha desenvolupat fins el moment.

Aquesta és, si més no, una de les intencions d'aquesta recerca.

1. OBJECTIUS

Es parteix d'una llarga experiència en processos d'aquest caire. Alguns projectes ja fets i tancats, d'altres encara realitzant-se. *Repensar el riu: usos socials del riu Besòs* (1997-1999), *Poblenou* (2000-2003) i *Cartografies de la Mina* (2002-2009), *Baró de Viver* (2004-2015), *Ruta de la memòria històrica* (2011-2013), i col·laboracions com les que el *Sistema de Comunicació Urbana en Marvilla* (Lisboa 2012-2013). A través dels que, poc a poc s'han anat perfilant metodologies, eines i aproximacions de valor relacionades amb el paper que ha de jugar un investigador –creador en el desenvolupament del processos participatius. Uns processos que en ocasions han estat reeixits i d'altres no (com en el barri del Poble Nou o en l'Eixample¹), en d'altres processos hem estat obligats a ser també els realitzadors de les propostes veïnals (el Mural de la Memòria i la rambla de Baró de Viver), i en d'altres ens hem quedat amb el paper de facilitadors dels processos participatius i han estat les autoritats competents les que han liderat els processos constructius.

L'objectiu general d'aquesta tesi és valorar fins a quin punt es poden desenvolupar, projectes de participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic que sobrepassin els habituals modus de fer en que s'ha instal·lat la producció artística que reclama la participació i la implicació ciutadana

Concretant. **Els objectius** específics d'aquest projecte de recerca són:

- 1- Experimentar metodologies, processos i eines per tal de capacitar a la ciutadania per formalitzar propostes de disseny d'espai públic i art públic.
- 2- Experimentar l'aproximació interdisciplinària per a afrontar projectes de participació ciutadana i projectes de disseny d'espai públic.

Per poder abordar aquests objectius, caldrà crear espais de discussió i treball amb diferents escales d'implicació, per tal d'aconseguir implicar el major nombre de població de territori on es desenvolupen els projectes de participació. De la mateixa manera, caldrà buscar els espais de discussió/ treball entre els diferents actors implicats en els processos de disseny i execució de projectes d'espai i art públic: ciutadania, tècnics i polítics.

¹ Amb el moviment veïnal *Recreant Cruïlles* es plantejà la possibilitat de fer un procés participatiu, per veure les possibilitats de convertir en espai públic una de les cruïlles de l'Eixample. Es varen fer CP Boxes amb el grup i amb un l'escola Joan Miró amb l'objectiu de imaginar possibilitats. Les agendes de *Recreant Cruïlles* i el *CR Polis* no varen acabar de trobar-se i de moment s'ha aparcat al col·laboració.

A part d'aquest objectius inicials, l'evolució de cadascun dels projectes de participació ciutadana realitzats en el marc d'aquesta tesi i del treball recerca del grup Cr Polis, varen anar fent aparèixer nous objectius, a la manera de qüestions procedimentals o operacionals, que va caldre anar afrontant per continuar treballant. Alguns fan referència a reptes logístics, com la gestió de la dificultat de concretar agendes comunes de tots els individus participants, el mateix temps, que els grups siguin heterogenis sota criteris de representativitat. D'altres són referents a aspectes més conceptuals, però que són indispensables en un procés d'aquestes característiques, com ara facilitar l'aprenentatge de conceptes propis del camp del disseny d'espai públic i art públic (jurídics, estètic, conceptuals, etc.) necessaris per a la resolució dels objectius dels propis projectes de participació. En el transcurs dels processos s'haurà d'anar elaborant la documentació (prominentment) visual que sigui comprensible i útil per tots els actors implicats. I per descomptat qualsevol procés d'aquestes característiques, no podrà reeixir sense l'autoconfiança i autonomia de la ciutadania en el moment de defensar les seves propostes de projecte davants de tècnics i administració pública.

Són objectius o reptes que relacionats amb l'operacionalització dels projectes i que es troben especificats en els relats dels projectes de participació realitzats. D'altra banda, també volem deixar constància de certs plantejaments inicials que també poden ser catalogats d'objectius/ reptes i que creiem, haurien de ser inherents en tot projecte de participació ciutadana. Durant els processos de participació s'ha d'evitar propiciar expectatives entre la població i en la mateixa línia, cal estar atent a no manipular els processos, ni els resultats sota cap circumstància.

2. CONSIDERACIONS METODOLOGIQUES

En la construcció d'aquesta tesi doctoral no hem seguit un únic mètode ni tècnica. Tampoc ens hem plantejat ser acadèmicament rígids amb les que hem utilitzat. Com justificarem posteriorment, la nostra manera de concebre els projectes de participació ciutadana requereix de flexibilitat metodològica i de creativitat per tal de facilitar l'ús de diferents eines a persones de capacitats i habilitats molt dispars. Al mateix temps, l'evident caràcter interdisciplinari dels projectes de disseny urbà i art públic fa que les eines utilitzades en la concreció de propostes de projecte, conformin un grup heterogeni de mètodes i tècniques provinents de diferents disciplines com l'arquitectura, l'urbanisme, el disseny, l'escultura, la psicologia social i ambiental o la sociologia. Els dispositius metodològics s'han anat utilitzant i adaptant segons les necessitats de cada etapa dels projectes, en una mena de còctel metodològic, els quals són presentats amb més detall en els respectius projectes (Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor)

Aquesta triangulació de mètodes i tècniques es fonamenta principalment en una perspectiva inductiva. La nostra recerca, com no podia esser d'una altra manera, ha estat realitzada en primera persona. Basada en la pròpia experiència, l'observació dels fets i resultats, i la seva valoració per tal de continuar desenvolupant la nostra tasca.

Partint com a referent els treballs del CR Polis en el municipi de Sant Adrià de Besòs (1998), en els que s'organitzaren tallers participatius per repensar nous usos del riu, s'inicià la investigació amb la lectura de literatura especialitzada, la recerca de documentació de diferents fonts¹, la participació en seminaris, en *workshops*, l'observació de dinàmiques de tarannà participatiu en relació al disseny d'espai i art públic, així com l'estudi de diferents projectes urbans que s'han desenvolupat en els darrers anys a la ciutat de Barcelona. La tasca ens havia de permetre, per una banda, concretar la nostra pròpia percepció sobre els temes claus que contextualitzen la nostra feina, i per altra banda analitzar els territoris on s'haurien de desenvolupar els projectes de participació ciutadana. En aquestes anàlisis cal que destaquem l'observació directa com a eina indispensable de la comprensió del territori. El passejar pels seus carrers i places, que pot semblar una acció supèrflua, ens sembla una eina indispensable per conèixer i comprendre un territori.

La diversitat de mètodes i eines emprada, tot i així, es pot agrupar en tres grans aproximacions metodològiques amb les que la tesi es recolza principalment: l'estudi de casos, l'observació participant i el mètode de projecte.

¹ Documentació Municipal, premsa diària, articles d'opinió, arxius fotogràfics, documentació elaborada per entitats veïnals, exposicions públiques de projectes urbans, etc.

No només per centrar-se en tres casos (Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor), aquesta tesi comparteix algunes de les característiques que alguns autors vinculen als estudis de casos. Tal com apunta Silverman, perquè *“la idea bàsica aquí és estudiar un cas (o un nombre petit de casos) en detall, emprant tots aquells mètodes que semblin apropiats... [on] l’objectiu general es desenvolupar la major comprensió possible del cas”*². Willig (2009) afegeix que l’estudi de cas no es pot caracteritzar pel tipus de mètodes emprats per recollir i analitzar les dades, sinó pel fet concentrar-se en una particular unitat d’anàlisi: el cas.

En aquesta recerca, són tres les experiències participatives de disseny urbà o casos (Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor), que es volen comprendre en la major mesura possibles i que s’estudien en detall. Tot i que amb intensitats diferents, derivades del propi cas. Per temps, per intensitats, per les experiències viscudes, etc., necessàriament Baró de Viver tindrà un pes important en el document.

Per aquest últim autor, la recerca basada en estudis de cas contempla, com a característiques comunes: (1) una perspectiva ideogràfica; (2) l’atenció a les dades de manera contextual; (3) la triangulació de tècniques; (4) la dimensió temporal i (5) un interès per la teoria.

En aquesta tesi les característiques esmentades es concreten en el sentit que: (1) no ens interessa identificar “lleis” o contrastar determinades pautes vers la participació en el disseny urbà; (2) adoptem una aproximació holística, observant les múltiples interaccions dels diferents aspectes analitzats (com ara els mètodes emprats per facilitar la participació, els rols de l’artista, l’administració i els diferents veïns; els referents d’art públic; etc.); (3) utilitzem diferents eines i tècniques tant per al treball de recerca, com per a la confecció dels projectes de disseny urbà en cada cas. Els quals, el mateix temps, esdevenen fonts d’informació per a aquesta recerca; (4) els casos analitzats no es poden entendre sense els canvis i els desenvolupaments que han tingut lloc al llarg del procés en cada context, és a dir, en cada barri i (5) gràcies a l’estudi de les experiències aquí aportades, considerem que aquest pot contribuir a generar coneixements en forma de noves preguntes, hipòtesis o línies de recerca vers els processos de disseny urbà.

D’acord amb els tipus de disseny de la recerca d’estudis de cas (Stake, 2000; Willig, 2009), aquesta tesi es pot qualificar com un estudi de cas intrínsec, únic (amb matisos), explicatiu i naturalístic. Intrínsec perquè els casos estudiats han estat escollits pel coneixement dels casos en si mateix, i no tant per abordar

² Silverman, D. (2005). *Selecting a case*; a D. Silverman. Doing qualitative research. A practical handbook (2nd Ed.) (125-136). London: Sage.;2005, pàg.126

un problema o fenomen en general, a partir de seleccionar un cas considerat com a exemple del fenomen a estudiar (disseny d'estudi de cas instrumental). Entre l'estudi de cas únic o de múltiples casos, el nostre disseny s'apropa més al de cas únic. Hem analitzat tres experiències, de les quals la de Baró de Viver ha estat la que més s'ha detallat. Però no hem fet una anàlisi comparativa de casos, com en el disseny de múltiples casos en rigor, en la qual es busca anar generant diferents hipòtesis per ser explorades en els diferents casos.

Tot i així, l'anàlisi de les tres experiències, en diferents grau de detall, i entès com a cas "únic", ens ha permès desenvolupar una discussió i reflexions finals en les quals s'han tingut en compte les tres diferents experiències. La nostra recerca es pot qualificar d'estudi de cas explicatiu perquè el nostre objectiu ha estat el de generar una comprensió del fenomen, més enllà de la seva descripció. I finalment el seu disseny s'emmarca dintre d'un disseny d'estudi de cas naturalístic, donada l'aproximació de l'investigador, caracteritzada per abordar les tres experiències sense unes hipòtesis prèviament definides i ben delimitades i, al contrari, permetent que les proposicions, idees i patrons anessin emergint a partir de les dades i les experiències.

Respecte de l'elecció de les tres experiències que formen l'estudi de cas, la seva raó principal rau en el meu propi interès com a investigador. En aquest sentit, Willig (2009) assenyala que en els estudis de cas intrínsec (com el nostre cas), al no representar un fenomen més general, la selecció del cas sol ser el resultat del propi interès de l'investigador. Si bé, afegeix Willig (2009), això no exclou la necessitat que l'investigador estableixi quins són els límits i els termes de referència per escollir el cas. En aquesta recerca els límits i els termes de referència per escollir les tres experiències han vingut definits pel fet de ser tres experiències gestades i desenvolupades en el si de Cr Polis, dintre de la línia de recerca de processos participatius i governança urbana (Riu Besòs, Poble Nou, La Mina, Baró de Viver, Bon Pastor, Les Corts).

Una altra aproximació metodològica aplicable a aquesta recerca és l'anomenada observació participant. L'observació participant és un mètode referent en els camps dels estudis sociològics i antropològics, i també habitual, més recentment, en l'àmbit de l'educació del qual provinc, com a docent. En aquest sentit, aquesta tesi ha fet ús del que, Kawulich (2005) anomena els 5 sentits per a descriure les situacions viscudes. Aquesta autora també defineix l'observació participant al·ludint a algunes de les seves característiques pròpies del treball de camp, com són: "una mirada activa, bona memòria, entrevistes o converses informals, escriptura de notes de camp i, pot ser el més important,

pacència”³. En aquesta recerca, l’ús de l’observació participant ha estat una aproximació metodològica adient per tal de desenvolupar una comprensió de les múltiples interaccions de fenomen estudiat. La seva utilitat com a aproximació metodològica ha vingut marcada també per la finalitat de tenir un major coneixement de com s’organitzen i prioritzen les coses en cada projecte, com s’interrelacionen les persones, les maneres de fer, els lideratges i influències, etc., i en suma, per a poder ser *conegut (jo com a investigador) dintre del context i experiències que són objecte de la investigació*.

Respecte al tipus d’observació desenvolupada en la aquesta recerca, d’acord a algunes de les característiques en que sol definir-se l’observació (Corbetta, 2003; Kawulich, 2005; Flick, 2006; Rubio i Varas, 1997) aquesta es pot caracteritzar com a oberta, participant, no sistemàtica i realitzada en entorns naturals. Oberta en el sentit de no ser encoberta, ja que les persones han acceptat i han estat conscients de la meua tasca com a investigador del procés. Participant, en el sentit que he estat part activa dels processos de disseny urbà, tot i que amb un rol facilitador, com s’explicarà més endavant. No sistemàtica, pel que fa a la forma de recollir les observacions, les quals no ha seguit esquema estandaritzat, sinó més aviat han consistit en un conjunt d’anotacions de manera flexible i sensible al desenvolupament dels processos. En entorns naturals, ja que aquesta s’ha donat en les pròpies situacions de cada procés i no s’han “creat falsos” escenaris.

Pel que fa al grau d’implicació o participació, ens situem a l’extrem en que l’observador participa completament del fenomen. Malgrat que en diferents moments de la recerca, s’ha comptat amb l’ajuda d’altres membres de l’equip del CR Polis que han pres distància per poder també analitzar el cas (prenen notes de camp, documentant visualment els diferents processos participatius, etc.).

En relació el disseny i realització dels projectes de participació ciutadana que conformen el cos principal d’aquesta tesi doctoral (primer en el barri del Poblenou i posteriorment en els barris de Baró de Viver i el Bon Pastor), l’aproximació metodològica principal és el mètode de projectes. Aquesta aproximació forma part de la línia de treball del Cr Polis que té com a objecte d’investigació la ciutat, especialment en els aspectes referits a la sostenibilitat urbana, el disseny urbà i l’art públic. La metodologia de projectes s’utilitza en el marc dels tallers de projectes de la docència en els camps de l’arquitectura, el disseny i l’art. En síntesi encaixen en l’esquema d’analitzar, pensar, fer i avaluar sota uns requeriments definits. Una explicació més detallada d’aquesta

³ Kawulich, Barbara B. *Participant Observation as a Data Collection Method*. Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 6(2), Art. 43, <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0502430>; 2005, pàg.2

aproximació es desenvolupada en els respectius apartats de cada projecte de participació ciutadana (Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor).

I no volem acabar aquest apartat sense deixar constància, per la seva importància, que bona part d'aquesta tesi es fonamenta també en la meva tasca com a docent d'Educació Artística en les etapes de secundària, batxillerat i en la pròpia facultat de Belles Arts. Espais on hem pogut experimentar metodologies i eines que després s'han utilitzat en els processos de participació. En aquesta tasca com educador sempre he intentat desenvolupar-la des de la idea de facilitador; com a facilitador d'eines que permetin a l'alumnat construir el seu propi aprenentatge. En la línia del paradigma actual de competències, definit per "l'aprendre a aprendre" que no deixa de ser una revisió del conceptes constructius del anys '90 quan vaig iniciar la meva tasca com a docent.

3. ESTRUCTURA DE LA TESI DOCTORAL

La recerca es fonamenta en els projectes de participació ciutadana realitzats en els barris de Barcelona del Poblenou i de Baró de Viver, des de l'any 2001 fins l'actualitat. També es té en consideració el nou projecte participatiu iniciat el curs 2013-2014 en el barri del Bon Pastor. Per tal d'entendre el perquè d'aquests projectes i l'aposta que fem pel disseny d'espai públic i art públic des de processos de participació ciutadana, els primers capítols els dediquem a la seva justificació. Emmarcant-los conceptual i contextualment.

El *marc teòric* que desenvoluparem en les següent pàgines, no només el configurem els conceptes i el context inicial de la recerca (2001), si no que com en una pel·lícula que comença per el desenllaç de la història, explicarem el marc que s'ha anat construint durant tots aquests anys d'experiència i que emmarca la nostra manera de fer actual. Algunes de els qüestions conceptuals les haurem de reprendre en l'apartat de discussió i conclusions.

Seguidament i com si es tractessin de *quaderns de bitàcola*, expliquem els projectes de participació realitzats. Les seves fases, etapes, processos, metodologies, eines i els seus resultats. L'exposició de la tasca realitzada ens ha de permetre entendre part de les afirmacions explicitades en el capítol anterior i les afirmacions/qüestions plantejades en els següents apartats de discussió i conclusions. En l'explicació dels projectes es proposa un format que permet diferents nivells de lectura. Un primer nivell que, mitjançant taules i imatges ens mostra l'evolució dels diferents projectes. A cadascuna d'aquestes taules hi ha referenciat els annexes on es podent observar amb és detall els diferents processos participatius realitzats. En aquesta annexes, tots en digital pel gran volum de documentació, hi trobarem un segon nivell de lectura mitjançant la documentació generada per aquest tesi i d'altra utilitzada en els propis projectes de participació. En aquest segon nivell es mostra en més detall alguns dels diferents processos participatius, les diferents eines utilitzades i els seus resultats. I finalment, a mode de recull *empíric* de dades, de demostració de la recerca realitzada, però que també permet una immersió visual a la nostra manera d'entendre la participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic, hem annexat digitalment totes les imatges dels diferents processos participatius (tallers i jornades), actes, documentació generada pel CR Polis, documentació urbanística, documentació de comunicació i divulgació, les memòries dels projectes executats, etc.

La voluntat de recopilar totes les dades (més enllà de la demostració en clau de recerca), és contestar visualment la qüestió del *com* s'ha desenvolupat la tasca de l'artista amb el rol de facilitador, en els tres projectes presentats..

Finalment i retornant, com dèiem, als conceptes i idees mostrats en el marc teòric, encetem les pàgines de discussió/ reflexió en la que es plantegen quatre apartats: *la participació creativa, el rol de l'artista facilitador, metodològica participativa, i l'Art públic a Baró de Viver*. Apartat que hem titulat *Resultats generals i discussió*, i que ens ha de portar al capítol de conclusions de la tesi doctoral que, més enllà d'acabar d'especificar els nostres conceptes i modes de fer entorn el disseny de l'espai i l'art públic, s'estableixen una sèrie de consideracions i qüestions que creiem que s'han d'afrontar si entenem que la participació ciutadana ha d'esdevenir un mecanisme imprescindible per a la construcció de la ciutat.

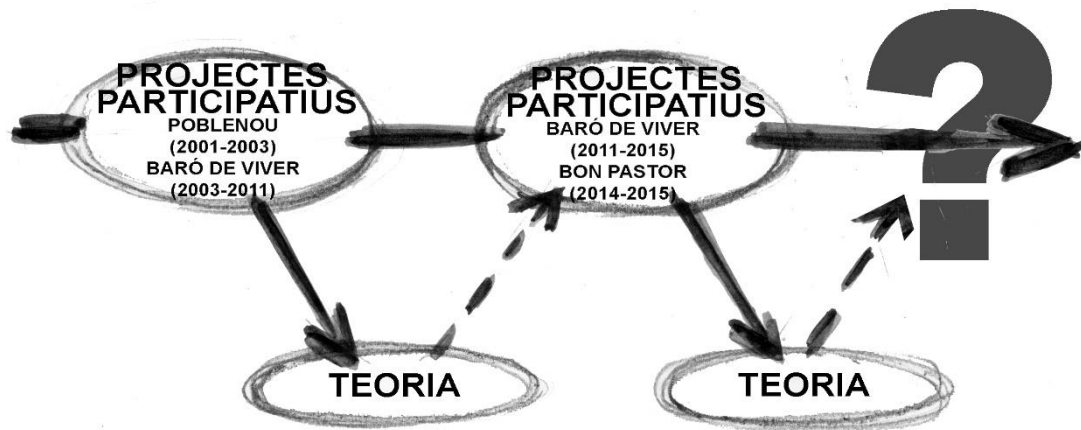

Fig.28> Esquema de treball. Font: de l'autor

4. MARC TEÒRIC I CONTEXT

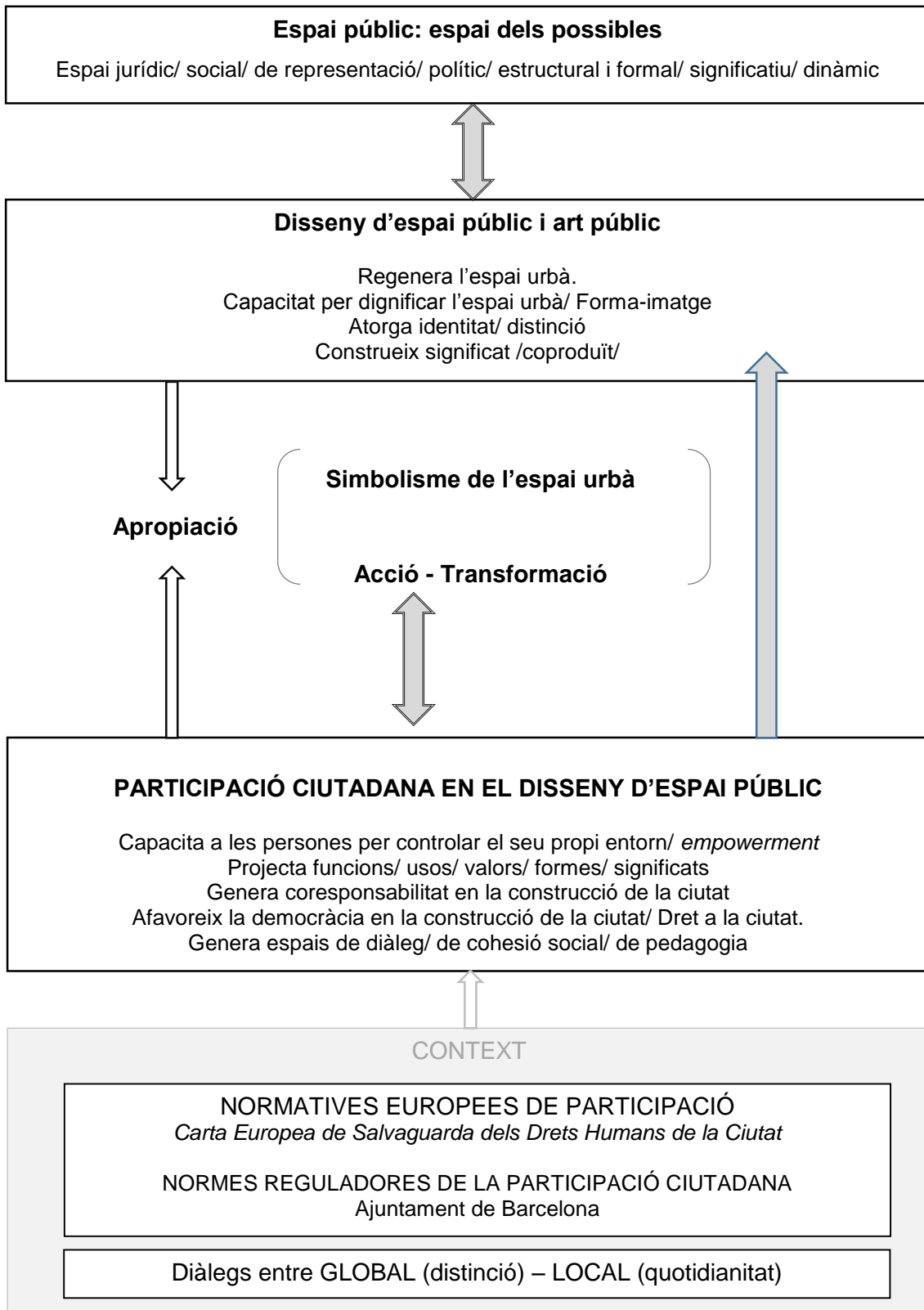
En les primeres pàgines ens posicionàvem afirmant que tota obra d'art situada en l'espai públic implica una percepció del propi espai públic; o viceversa, el concepte d'espai públic del propi artista fa que pugui projectar la seva obra d'una manera o altra. En coherència el primer que ens cal explicar és com nosaltres entenem l'**espai públic** i l'**art públic**, per tal d'entendre perquè apostem per la **participació ciutadana** en els processos de disseny del propis **espai i art públic**.

No és la nostre intenció explicar l'evolució del concepte d'espai públic, ni exposar les diferents formes d'interpretar-lo o definir-lo des dels diferents camps disciplinaris que el tracten. Així mateix, tampoc és la nostre intenció explicar la història de l'art o l'escultura en l'espai públic, ni fer un buidatge de les diferents propostes d'art que es poden trobar disseminades pels carrers i places de les ciutats actuals. Aquests no són objectius de la recerca.

En les següents pàgines tractarem de clarificar la nostre percepció sobre l'espai i art públic, ja que és el que justifica i permet entendre la nostre proposta de **participació ciutadana**. Processos participatius que han de facilitar la concreció de propostes de disseny i que des de l'*empowerment* de la ciutadania, potenciar l'**apropiació** derivada de la capacitat de **transformació de l'espai urbà**, de la seva **significació** o de la **identificació** a través d'aquest. Processos que poden afavorir dinàmiques de **cohesió social** o a un nivell més quotidià, ajudar a contenir els actes de vandalisme de l'espai i els seus elements urbans. Processos que poden potenciar **valors** pedagògics de la societat i el mateix temps, donar resposta a les necessitat quotidianes de la població tot afrontant els reptes de la **construcció de la ciutat** en el marc de la **globalització** i a les demandes d'una societat més **democràtica**.

El marc teòric i contextual que desenvolupem s'ha concretat mitjançant la bibliografia especialitzada, però com ja hem explicat, també es fonamenta en el treball desenvolupat pel grup de recerca Polis des de finals del anys'90, així com de les experiències/resultats dels projectes de participació ciutadana que es presenten en aquest mateix document. Per tan en les següents pàgines trobarem part del marc inicial que justifica la tesi doctoral, però també el marc actual en el que el CR Polis continua desenvolupant la seva tasca.

La documentació utilitzada prové de diferents disciplines que tenen els seu enfoc en l'espai públic i el disseny urbà, en coherència amb la creença de que la complexitat del camp fa que aquest només sigui viable afrontar-lo des del treball interdisciplinari. Concepte del que caldrà també concretar-ne la nostre interpretació.

4.1. ESPAI PÚBLIC: ESPAI DELS POSSIBLES

(espai jurídic/ social/ de representació/ polític/ estructural/ significatiu/ dinàmic)

Alguns cursos enrere, amb un grup d'alumnes de Batxillerat (joves d'entre 16 i 17 anys, en l'assignatura optativa d'Estètica de l'Art) vam debatre sobre la possible definició de l'espai públic i foren capaços de consensuar una definició: l'espai públic és aquell que no és espai privat. Considerant com espai públic tots aquells llocs de la ciutat, urbans i exteriors que tothom i té accés, i que tothom pot utilitzar lliurement. Considerant l'abundància de llocs on l'accés és lliure, però no si pot actuar lliurement (restaurants, oficines de banc, botigues, etc.), s'havia de concloure que a més, l'espai públic és aquell que és catalogat com a tal per les administracions públiques i que engloba els carrers, places, rambles, passeigs de la ciutat.

La discussió els portà a reflexionar sobre espais del seu entorn que semblaven comportar-se com espai públic però que no acabaven d'encaixar en la definició consensuada. Feien referència a dos centres comercials habituals en la seva vida quotidiana: els centres comercials de les Glories, el Maremàgnum i la Maquinista. Espais d'accés públic i on es pot actuar amb certa llibertat que a més, reproduïen certes morfologies del carrer i la plaça.

La discussió protagonitzada pels meus alumnes, podria ser catalogada per algú d'ingènua i conseqüent amb la joventut d'aquells nois i noies, i amb la seva "limitada" experiència urbana. Però segurament és una "bona fotografia" de l'aproximació al tema que en feria la majoria de la població: tot allò que és públic és l'espai de les ciutats que no és privat.

La definició inicial que feren el grup de joves fa referència a un primera possible aproximació: l'espai públic com a **espai jurídic**. Tal i com la defineixen J. Borja i Z. Muxí: *"El espacio público es un concepto jurídico (pero no únicamente): un espacio sometido a una regulación específica por parte de la administración pública, propietaria o que posee la facultad del dominio sobre el suelo y que garantiza la accesibilidad a todos y fija las condiciones de utilización y de instalación de actividades. El espacio público moderno resulta de la separación formal (legal) entre la propiedad privada urbana (expresada en el catastro y vinculada generalmente al derecho de edificar) y la propiedad pública (o dominio público por subrogación normativa o por adquisición de derechos por medio de la cesión) que normalmente supone reservar este suelo libre de construcción (excepto equipamientos colectivos, infraestructuras de movilidad, actividades culturales y a veces comerciales, referentes simbólicos monumentales ,etc.)*¹.

¹ Borja, Jordi; Muxí, Zaida. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, pp.44, 46

El dubtes que els sorgien en els nostres alumnes tenen relació amb la confusió entre espais públics i espais col·lectius, confusió que creiem que sempre és oportú aclarir. I és que no tot els espais d'ús col·lectius són necessàriament espais públics, tot i que formalment en puguin reproduir les seves característiques². De fet els espais col·lectius en les ciutats són més nombrosos. Només una part dels espais col·lectius són també espais públics. Quina part? *“Aquella que es de “dominio público, aquella que pertenece al “public realm”* (A.Remesar; N. Ricart)³.

Fig.29>Mercat del Bellcaire; Fig.30> Plaça davant DHUB, els paraigües i taules « apareixen i desapareixen cada dia »; A baix, Fig.31>.Plaça i terrasses dins del Centre Comercial Glories. Fig.32>.Exemples d'espais que generen confusió entre espais col·lectius, espais públics i espais privats que reproduïxen propietats formals de l'espai públic. Font: de l'autor

Els espais col·lectius el mateix temps que públics de les ciutats serien, i seguint el concepte jurídic anterior, aquells que són de propietat pública i que formen part

² En el cas del centre comercial de les Glories, els passadissos que separen les diferents botigues reproduïxen les propietats dels carrers mitjançant la col·locació de mobiliari urbà, el tipus de pavimentació, fonts decoratives i plaques amb toponímies a les façanes dels diferents volums arquitectònics que formen el conjunt. S'imita les propietats físiques i estructurals del “carrer”..

³ Remesar, A; Ricart, N; *Reflexiones sobre el espacio público*; Ed. Universitat de Barcelona; CR Polis. Art, Ciutat i Societat; revista On the waterfront; Espacio público; Vol. 25, March, 2013

del teixit que regulen les diferents administracions públiques d'àmbit local, regional o estatal. La resta d'espais col·lectius serien en realitat de domini privat i d'aquests només una porció són accessibles de forma lliure. Tot i l'aparença de "llibertat d'ús i accés" en tots aquests espais s'hi poden trobar fàcilment indicis de que no ho són. Des de ser espais amb restriccions horàries amb les pertinents tanques que regulen l'accessibilitat fins a senyalètica que ens informa de la propietat legal de l'espai.

Tal i com també assenyalen A. Remesar i N. Ricart (2013), les relacions entre espai públic i espai col·lectiu és molt dinàmica i les seves tipologia depèn de les polítiques urbanes de cada ciutat. En definitiva, l'espai urbà classificat segons de qui n'és la propietat i qui el gestiona, fa que l'espai públic l'haguem d'entendre principalment com els carrers, places, passeigs, les platges i les xarxes de comunicació. L'ús que es dona als espais urbans no és suficient per considerar-lo espai públic. No ho són aquells que malgrat els tipus d'ús que se'ls dona pugui coincidir amb usos de l'espai públic, però que són de domini privat. Aquest són espais col·lectius.

Però és precisament l'ús col·lectiu de l'espai públic -o de diferents col·lectius-, amb les diferents percepcions, usos, interessos i necessitats dels diferents grups socials que hi interaccionen el que fa, que la definició del concepte d'espai públic pugui interpretar-se com més complexa que una mera qualificació jurídica del sòl de determinat territori urbà.

L'espai públic és, tal i com apunten J.Borja i Z.Muxí, un espai multicultural i multifuncional "(...)tiene una dimensión sociocultural. Es un lugar de relación y de

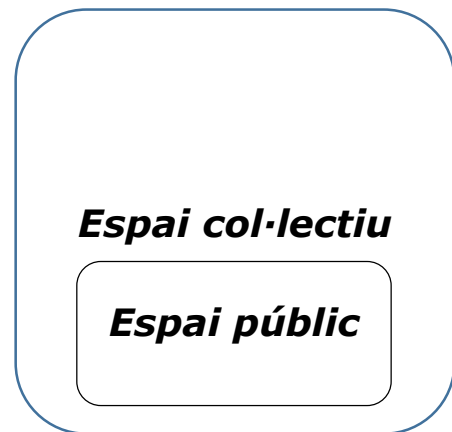

Fig.33> Només una part de l'espai col·lectiu és espai públic. Font : A.Remesar i N.Ricart (2013)

Fig.34>Centre comercial Glòries. Confusions entre espai públic, col·lectiu i privat. Font: de l'autor

identificación, de contacto entre las personas, de animación urbana, y a veces de expresión comunitaria.”⁴

En aquest sentit, l'espai públic es pot també interpretar com un *espai social*. La seva accessibilitat i l'ús col·lectiu el converteixen en el lloc idoni pels encontres socials. Poden esdevenir un element important d'integració dels diferents grups d'edat, gènere o cultures. Com afirma R. Sennett: *“l'espai públic pot ser definit d'una manera tan senzilla com ara un lloc on es troben dos desconeguts”⁵*. És el lloc on ens trobem amb els altres; on “tots” hi podem coincidir, i per tant l'espai públic pot ser l'espai propici per a l'intercanvi i la diversitat. En aquesta línia Borja i Muxí fan veure una analogia entre la quotidianitat i l'espai públic: *“El espacio cotidiano es el de los juegos, de la relaciones casuales o habituales con los otros, del recorrido diario entre las diversas actividades y del encuentro. Este espacio coincide con el espacio público de la ciudad”⁶*.

Fig.35,36> Espai públic és un espai social, de trobada amb els altres, de joc, de quotidianitat, etc. Font: de l'autor

L'espai públic pot ser entès com un espai que pot facilitar la convivència, però cal dotar-lo de qualitats estètiques, formals i funcionals perquè això

⁴ Borja, J; Muxí, Z; *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, p. 46

⁵ Sennet R.; *L'espai públic. Un sistema obert, un procés inacabat*; Ed. Arcàdia; Barcelona; 2014; pàg.11

⁶ Borja, J; Muxí, Z.. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, p. 93

succeeixi. La falta d'espai públic, o la falta d'un espai públic de qualitat, desmantella aquesta capacitat; tal i com vam poder comprovar a Baró de Viver.

L'any 2003 quan s'inicià el projecte participatiu al barri vam poder observar que el territori posseeix una important quantitat de sòl qualificat jurídicament (pel Pla General Metropolità de Barcelona) com espai públic. Malgrat això, una de les primeres crítiques que els veïns/es ens expressaren fou la pèrdua de "*la vida del carrer*" que havia provocat la remodelació del barri dels anys '80 i '90. Reconeixien la millora de la qualitat de vida de les famílies amb la construcció dels nous habitatges, però el pla de remodelació no havia desenvolupat els espais públics del barri. Aquests havien esdevingut espais residuals entre les noves edificacions. Segons el veïnat s'havien desmantellat les relacions socials i d'amistat del barri que es donaven principalment en el carrer i les petites places del barri construït el 1029. En conseqüència, una de les seves primeres demandes en els processos participatius inicials fou: la creació d'espais públics que afavorissin la convivència i la trobada entre tota la població del barri. Es proposaven el disseny de places, espais de jocs infantils, espais per passejar, per fer pic-nics, etc.; i definitiva recuperar la vida del carrer.

Alguns espais de Baró eren absolutament inutilitzables per una bona part dels residents, bé perquè resultaven insegurs per la falta d'una mínima urbanització o perquè resultaven ser insalubres. La situació reflectia amb claredat l'observació de Borja i Muxí sobre que, qui més necessita l'espai públic, de qualitat, accessible i segur són generalment els que tenen més dificultats per accedir-hi o estar-hi, com ara els nens, les dones, la gent gran, les dones, els pobres, els immigrants, etc.⁷Repetint conceptes: els espais públics poden interpretar-se com espais socials que poden encaixar-se en la vida quotidiana. Llocs col·lectius de trànsit, de passeig, de joc, d'estar, de festa, d'aprenentatge a través de les manifestacions culturals i la diversitat, etc.; en definitiva, llocs de trobada "*amb els teus*" o "*amb els altres*".

Fig.37>.Entorn sortida del metro de Baró de Viver (2014). Font: de l'autor

⁷ Borja, J; Muxí, Z. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, p. 93

Fig.38>Parc de l'Espanya Industrial (BCN) sempre lloc de trobada de joves, colles d'amics, de grups organitzats de frontó, etc. Fig.39>.Rua de gegants Festes de la Mercè. Font: de l'autor

Essent l'espai públic on físicament es troba la societat, és també on aquesta s'hi reflexa. L'espai públic esdevé *"un mirall"* que ens mostra com som, ja que és en l'espai públic on es donen una bona part del conflictes socials i on difícilment poden amagar-se. L'espai públic és on s'hi poden observar els valors d'una societat; on aquests es fan patents. Sota aquesta perspectiva, l'espai públic també es pot entendre com **espai de representació**.

L'espai públic, no com un l'escenari, si no més aviat com una imatge de la societat actual. Una imatge crític de la societat contemporània. És on els mals de la societat queden certificats. *"El espacio público no provoca ni genera los peligros, sino que es el lugar adonde se evidencian los problemas de injusticia social, económica y política"*⁸.

Fig.40>. Queixes veïnals: "queremos un barrio limpio y silencioso". Fig.41>.Restes de la nit. Les imatges són el testimoni dels conflictes de relació entre població i turisme. Font: autor

⁸ Borja, Jordi; Muxí, Zaida. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, p. 40

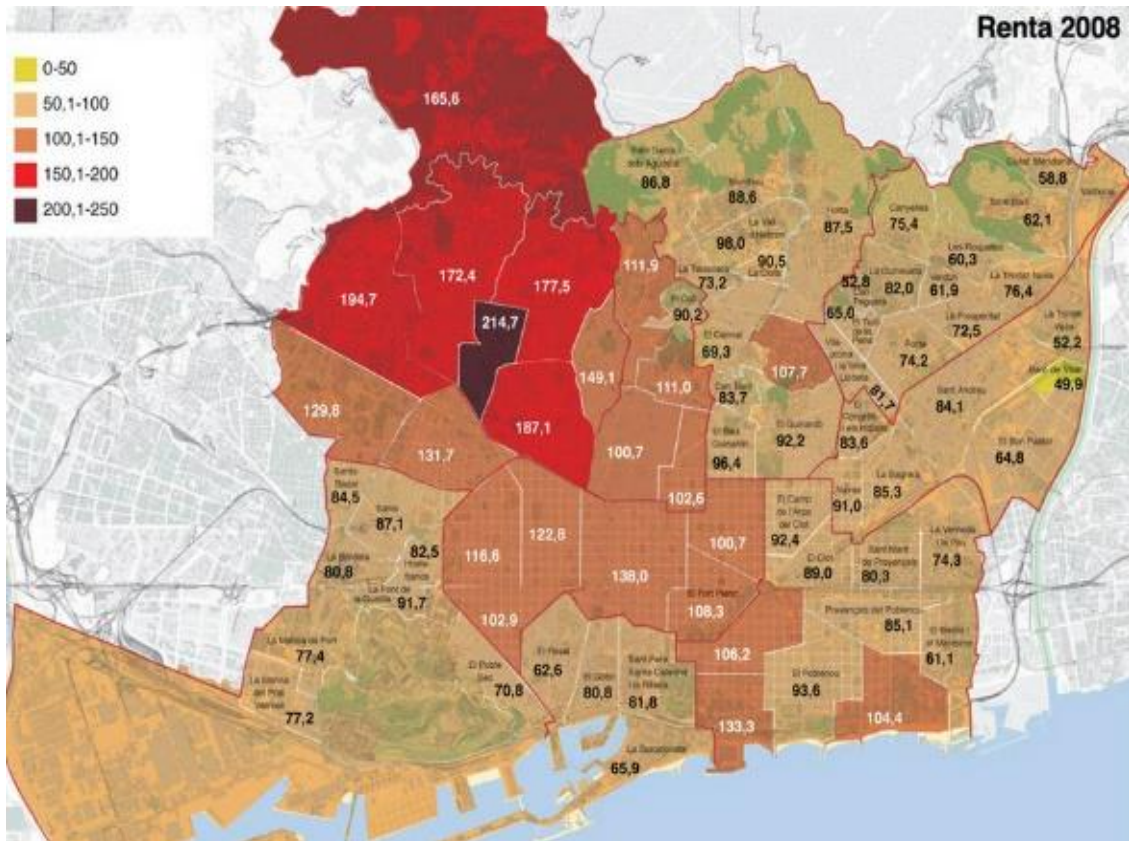

Fig.42>. Distribució de la riquesa per barris a la ciutat de Barcelona. Les tonalitats fosques corresponen als barris rentes més altes; les més clares les rentes més baixes. Baró de Viver és el sector més pobre de la ciutat. Font: La Vanguardia (octubre 2013)

L'espai públic també ens informa del passat, n'és la seva "fotografia". Ens fa comprendre la història d'un territori o més en genèric, la història de la ciutat i de les seves societats. La monumentalitat de l'espai es revela com els signes de la història. Símbols dels poders imperants en cada època, de la memòria i identitat col·lectiva.

Fig.43>Obelisc. Monument Pi i Margall (1934-1939), i posteriorment, La Victòria (1940-1979).
Fig.44>.Retirada de l'escultura de Marès, un dels darrers símbols de la dictadura franquista. Font: bcn.cat/art públic

L'espai públic és també on es manifesta les relacions entre el poder polític i la ciutadania. En aquest sentit l'espai públic és també un *espai polític*. Tan per l'ús que en poden fer els governs locals, regionals o estatals a través de les polítiques del desenvolupament de la ciutat, la planificació i la reglamentació del propi l'espai públic, com perquè és l'espai que permet la manifestació pública de l'opinió ciutadana. L'espai públic és un dels espais de debat, d'afirmació o de confrontació. No tan en el sentit de la *polis* grega, on l'espai de debat es definia territorialment en l'*àgora*, si no com un dels espais on els diferents grups socials poden fer-se visibles mitjançant la manifestació pública i col·lectiva.

Fig.45>Façana de la "Carbonera" (Bcn; 2012); "Tourism Terrorism", "Ocupa tu també".
 Fig.46>Manifestació a la Plç.Catalunya en contra la guerra de Iraq. Fig.47>Una assemblea del "moviment de indignats" a Plaça Catalunya. Fonts: de l'autor/ el Periódico de Catalunya (2003;2011)

En les societats regides per les democràcies contemporànies l'espai públic és un dels espais on es dona el conflicte entre grups socials i els poders polítics, religiosos o econòmics. Un espai on els col·lectius més desfavorits, els exclosos, poden reclamar els seus drets com a ciutadans.

La història de les ciutats recull un bon nombre de manifestacions ciutadanes i revolucions socials – tràgiques, violentes o pacífiques- que es donen en l'espai públic. No es necessita un espai públic concret per tal de que aquestes puguin donar-se. Però tal i com apunta J. Borja la ciutat democràtica s'haurien de garantir els espais públics (grans places i avingudes), en els quals tenir lloc grans concentracions⁹.

⁹ Borja, Jordi; *Els desafiaments del territori i els drets de la ciutadania*; revista L'espill; Ed. Universitat de València i Ed. Tres i Quatre; Segona època; Núm. 4; primavera 2000; pàg. 56

La reflexió fa referència a unes altres possibles aproximacions al concepte d'espai públic: com *espai estructural* i *formal*. Cada espai públic té una estructura i una forma determinada, però a una altra escala, fa referència a l'espai públic com l'element ordenador de la ciutat. L'espai públic és el que estructura la ciutat, el que en dona forma i en aquest sentit, com afirmen K. Lynch (1960) i H. Lefebvre(1969): la ciutat és l'espai públic.

En el seu (reconegudíssim) *La imagen de la Ciudad* (1960), Lynch entén l'estructura com un dels tres elements (identitat, estructura i significat), que componen la imatge ambiental i que són elements claus per fer que una ciutat/espai sigui llegible i imaginable (*legibility / imaginability*). Per a ell, l'estructura ha de permetre relacions espacials i pautals entre els objectes que la componen i l'observador que, li permetin construir una "*imatge eficaç*"¹⁰.

Fig.48>Vista aèria del barri de l'Eixample de Barcelona- Provablement una de les estructures urbanes més clares i per tant eficaç. Font : Google Earth (2015)

L'espai públic com un espai estructural i formal compren diferents escales que poden anar des de l'ordenació del territori fins a l'ordre i forma interna d'un espai urbà concret.

En els darrers segles les ciutats han utilitzat l'espai públic com un instrument per repensar la ciutat, però tal i com planteja A. Remesar (2005) la *ciutat real* i el seu espai públic es el resultat de conjujar la *ciutat pensada*, la *ciutat*

¹⁰ Més endavant retornarem a aquests conceptes, ja que personalment crec que extremadament importants a l'hora de projectar espai públic i art públic.

escrita i la ciutat construïda. Tres conceptes que no tenen perquè tenir relació: “pensar, escribir y construir la ciudad y su espacio público, no siempre van de la mano”. Principalment perquè a part de totes les disciplines que s’encarreguen d’analitzar, proposar i construir l’espai públic (arquitectura, urbanisme, disseny urbà, filosofia, geografia, història, economia, ciències polítiques, sociologia, psicologia social i les arts), la morfologia urbana també acaba essent un compendi dels interessos de diferents grups i sectors, com considera H. Capel: “de la organización económica, la organización social, las estructuras políticas (y) los objetivos de los grupos sociales dominantes”¹¹

A. Remesar (1998; 2011) també ens explica com el creixement urbà de les últimes dècades, va donar lloc a diferents problemes en termes d’estructura urbana perquè la seva planificació no incloïa solucions de desenvolupament urbà integrat. Una de les conseqüències més evidents a estat l’expansió urbana no planificada en el conjunt dels territoris.

L’aplicació del paradigma funcionalista amb un principi organitzador de la ciutat d’expansió i zonificació (*zoning*), estructurant-la segons el principi que cada zona havia de complir una funció per donar resposta a les diferents necessitats humanes: *habitar, treballar, recrear-se i circular*¹². Sota aquest grup de necessitat s’havien de determinar l’estructura i emplaçament de cada sector de la ciutat; s’havia de distribuir tot el sòl útil per equilibrar les necessitat del individu en conjunció i harmonia de les necessitat col·lectives.

“La ciudad moderna debe ser eminentemente productiva, eficaz. De ahí el terror del urbanista progresista a la calle, a este espacio bastardo en el que se pueden combinar todas las funciones de la ciudad” (...) “la ciudad es considerada un dispositivo i en ella no hay cabida para los aspectos urbanos, propios del concepto de ciudad a nivel histórico”¹³.

Malgrat que la intenció del Funcionalisme era solucionar els dèficits detectats en les ciutats, la segregació d’espais segons funcions o la falta de diversitat funcional en un mateix sector del territori varen donar lloc a la segregació social. S’eliminava un dels atributs essencials de la ciutat tradicional: la diversitat residencial i la coexistència dins d’un mateix territori de diferents classes socials.

¹¹ Capel, Horacio; *La morfología de las ciudades. 1 Sociedad, cultura y paisaje urbano*; Ediciones Serbal; Barcelona; 2002; pàg.20

¹² El paradigma del funcionalisme arquitectònic i urbanístic queden recollits en *La Carta de la Urbanística (Atenes, 1933)*, que considera que les ciutats no responen a l’objectiu de satisfer les necessitat biològiques i psicològiques dels seus habitants.

¹³ Remesar, A; *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*; Ed. Public Art Observatory, Barcelona 1998; pàg. 125

Tal i com apunta A. Remesar (2011), no es pot culpar dels problemes de les ciutats del S.XX exclusivament a l'urbanisme modern, però els seus resultats no van ser els esperats.

El programa funcionalista va ser repetidament rebut per teòrics i tècnics, que han ofert noves formes d'entendre la ciutat per tal de donar resposta al tipus de desenvolupament de la ciutat contemporània i a les demandes ciutadanes. Segons A. Remesar (2011) no és estrany que la recerca de solucions dels conflictes urbans passi per recuperar visions els paradigmes de la "*ciutat canònica*" com planteja N. Portas (2005). En front de la *ciutat progressista* es proposa la visió de la *ciutat culturalista*. Es torna a interpretar que la ciutat no és la suma de part (zones), si no que la totalitat del conjunt s'ha d'imposar a les parts. Es descarta la idea d'una proposta de planificació urbana vàlida per qualsevol territori, acceptant que cada ciutat l'ha ocupat de formar particular al llarg de la seva història. "*El fundamento de esta ocupación es la calle. La calle será el espacio relacional por excelencia y debe constituir la forma directriz de organización de la ciudad*"¹⁴.

La crítica a l'urbanisme modern es materialitza mitjançant la revalorització dels centres històrics, però pensant en una urbanització del territori pluricentralista que es vinculen a processos d'infraestructures, equipaments i serveis i monumentalització de les perifèries urbanes. La ciutat de Barcelona ha estat considerada un model a seguir en aquests postulats. Model que des d'una visió projectista quedà recollit per un dels seus impulsors, Oriol Bohigas (1985). Aquest exposa que existeixen dues formes d'entendre la ciutat, aquella que la interpreta com un gran sistema coherent i racional, on el model ideal domina la realitat preexistent, o aquell que entén la ciutat des de la peça relativament autònoma del barri i en el que la realitat urbana és la suma de realitat juxtaposades. Per Bohigas, la segona ha de ser la interpretació de la ciutat i en el seu desenvolupament cal passar del planejament del *tot*, defensat pel Funcionalisme, al projecte que opera barri a barri. Regenerant aquells llocs que ho necessiten i saturant a través de la urbanització les diferents part de la ciutat per configurar una continuïtat urbana. Tornar a una ciutat que afavoreixi el carrer, la plaça i els jardins urbans.

El canvi de model proposat o emparat per diferents professionals de diversitat de camps, torna al principi de que la ciutat és el lloc de la diversitat per excel·lència. On l'espai públic és multifuncional i multicultural (com ja hem repetit al llarg d'aquestes pàgines) i on les xarxes espacials públiques són els elements centrals de la cohesió urbana.

¹⁴ Remesar, A; *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*; Ed. Public Art Observatory, Barcelona 1998; pàg. 126

Processos de cohesió urbana i xarxes especials que impliquen multiplicitats d'escala que van des de nivell de barri, a tota la ciutat i fins i tot d'escala metropolitana. L'espai públic pot ser considerat com una estructura amb diferents escales territorials urbanes; formant una "network of networks"¹⁵ (A. Remesar 2011).

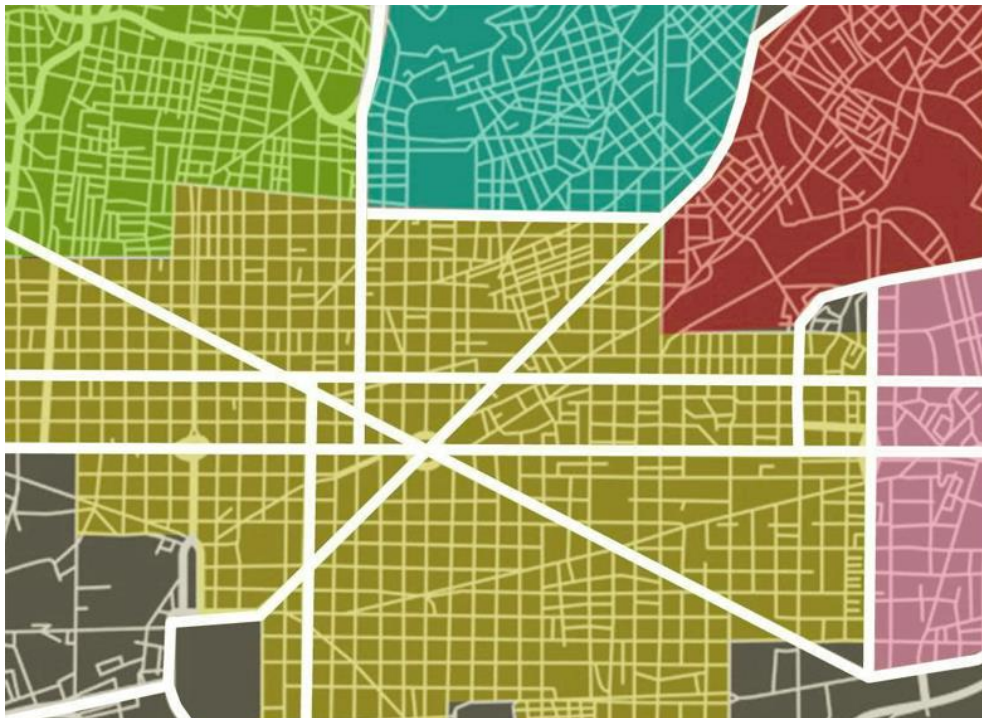

Fig.49>.Network of networks; una xarxa que abasta des de l'ordenació general del territori, i xarxes que operen en escales més locals, relativament autònomes. Font: A.J. Pinto -A. Remesar

Bohigas apostava per transitar " (...) de un pretendido urbanismo homogéneo y universal a un urbanismo múltiple y heterogéneo en las intenciones, los métodos y en los instrumentos"¹⁶. I els instruments que havien de permetre desenvolupar aquesta nova manera de fer ciutat (que J. Borja anomena: "fer ciutat sobre la ciutat), es concreten en accions que foren les que marcaren les regeneracions urbanístiques de la Barcelona dels anys'80. Actuacions que varen abastar les diferents escales espacials; des l'àrea metropolitana fins el barri i la forma dels seus espais públics:

- *Prioritzar el projecte realitzable a mig o curt termini*
- *Prioritzar les solucions al detall*
- *Actuacions puntuals de dotació d'equipaments*
- *Reconsideració de l'espai públic com un element de qualitat d'un sector.*

¹⁵ Remesar, A; Pinto, A.J; *Public space networks as a support for urban diversity*; Open House International Journal – Urban Space Diversity: Paradoxes and Realities;

¹⁶ Bohigas, Oriol. *Reconstrucció de Barcelona*. Edicions 62, Barcelona, 1985; pág. 23

- *Homogeneïtzació quantitativa i qualitativa de la ciutat.*
- *Higienitzar el centre i significar urbanament la perifèria.*
- *Comprendre la ciutat com una suma de realitats amb certa autonomia i no com un sistema global.*
- *Eliminar o suavitzar els traçat de circulació ràpida i aconseguir un traçat urbà dins la tradició del carrer, la plaça i el jardí.*
- *Respecte absolut als traçat històrics i corregir falta de qualitat urbana de la perifèria.*

Sense voler ser un model ideològic o instrumental aplicable a qualsevol ciutat, els seus criteris generals i les formes d'actuar, s'han intentat aplicar en diferents ciutats. Tots aquests intents s'han caracteritzat per la requalificació de l'espai públic com a motor de la regeneració i el desenvolupament urbà.

Malgrat els èxits contrastats, la deriva en els darrers anys de l'anomenat *model Barcelona* ha estat criticat per algunes conseqüències perniciosos en termes de cohesió urbana i social que l'administració pública no ha estat capaç de frenar. Crítiques que provenen dels propis creadors i defensors del *model*. Horacio Capel¹⁷ fa una avaluació general del *model* i un recull dels elements negatius que es creu que caldria corregir. Entre els quals destaquen: els processos de gentrificació derivats de les plusvàlues de les intervencions, la falta de previsió de les administració per frenar aquests processos, inversió desmesurada en grans intervencions urbanístiques en un marc de globalització que en contrapartida del manteniment de l'espai públic amb la seva conseqüent degradació, actuacions que són vistes com un greuge comparatiu per la població que viu en les zones menys afavorides del territori¹⁸, accés d'ús d'arquitectura singular amb l'objectiu de situar la ciutat en els medis de comunicació com a referents de la modernitat però que en moltes ocasions no es tradueix en una millora de la qualitat de la ciutat o dels seus habitants, falta de respecte per a la morfologia històrica de la ciutat, la desaparició gradual del teixit associatiu i en relació, falta de diàleg de les administracions públiques amb els diferents actors implicats en paral·lel d'un accés d'importància a les pretensions dels diferents operadors econòmics.

Un dels afectes més perjudicials en termes d'estructura urbana i en la voluntat de crear un teixit urbà dens esta essent, com apunta el mateix H. Capel, la marxa del teixit consolidat de la ciutat del sector de la població amb rendes més baixes a municipis perifèrics de Barcelona, caracteritzats per l'habitatge de blocs o cases adossades; *“una elecció que resulta generalment forzada, aunque también esté*

¹⁷ Capel, H; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ed. del Serbal; Barcelona; 2005

¹⁸ Un dels comentaris que freqüentment va aparèixer en les converses amb els residents de Baró de Viver, que es queixaven que les inversions de l'ajuntament de Barcelona en millores urbanístiques mai semblaven contemplar el seu barri. Fet que, com veurem, els feia sentir exclosos de la ciutat.

apoyada por estrategias de mercadotecnia, que presentan como un gran valor al vivienda suburbana "en contacto con la naturaleza" ¹⁹.

Aquesta visió crítica compartida per molts professional, ha portat a alguns d'ells ha predir *"la mort de la ciutat"*, per ser substituïda per la ciutat neoliberal. Aquella que es constitueix des de la dinàmica dels interessos corporatius i la desaparició de l'espai públic com a constructor del territori urbà. Oriol Nel·lo ²⁰, defensa la recuperació de la ciutat com a projecte i afirmava que per tal de no malversar els avenços aconseguits calia reaccionar i que *"hay que actuar para contradecir los aspectos negativos de las tendencias de evolución urbana" (...)* *"hay que reivindicar el concepto de ciudad como proyecto colectivo, como constructor social" (...)* *"nos es imposible saber lo que la ciudad será, pero podemos afirmar lo que queremos que sea"* ²¹.

Fig.50>.Barcelona (ciutat densa) vista des de la muntanya de Montjuic. Fig.51>.Espai públic, carrers i places que ordenen la ciutat .Font: de l'autor

Aquesta visió de l'espai públic com a estructura i forma del territori urbà, no ens pot fer oblidar l'escala més propera que ja hem citat una i altra vegada: la plaça i els carrers, els passeigs i les rambles, etc. que a més de ser els elements relacionals

¹⁹ Capel, Horació; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ed. del Serbal; Barcelona; 2005; pàg.52

²⁰ Oriol Nel·lo fou Director d l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona entre els anys 1988 i 1999

²¹ Nel·lo, Oriol; *Reflexiones sobre el futuro de la ciudad; Debat de Barcelona (IV). La ciutat sostenible*; Ed. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Barcelona, 1999; pàg.37

del teixit urbà, també posseeixen una estructura i una forma concreta definida pels diferents elements urbans que la componen. Elements que organitzen l'espai, que li atorguen unes funcions, uns usos i una estètica que esdevenen essencials en la constitució de les seves imatges, que es configuren, com explica Lynch (1960), en un procés bilateral entre l'observador i allò observat: "*Lo que él ve se basa en la forma exterior, pero la manera cómo interpreta i organiza esto, y cómo orienta su atención, influye a su vez en lo que ve*"²².

L'espai públic a través dels elements que el conformen esdevé imatge pels individus o grups de població. Imatge ambiental, que com qualsevol altra tipologia d'imatge, serà interpretada i se li atorgarà un significat mitjançant la identificació de l'experiència vital espacial. Fet que transversalment ha anat apareixen en les darreres pàgines i que ara ens porta a parlar de l'espai públic com un *espai significatiu*.

Com dèiem anteriorment, per Lynch (1960) un element o espai urbà pot generar una imatge per les persones o els grups socials reuneix tres característiques: identitat, estructura i significat. *Identitat* entesa com la capacitat dels elements o espais urbans de diferenciar-se dels altres, de distingir-se sobre el conjunt. Com ja he explicat, *l'estructura* de l'espai urbà fa referència a l'ordenació i a les relacions pautals dels elements amb l'observador i altres objectes. I finalment, el *significat*, entès com la implicació emotiva i funcional per a les persones o grups. Però també per Lynch, la qüestió dels significats en la ciutat és molt complexa i creu que és de difícil abordatge, ja que considera que la seva construcció no és tan coherent, ni manipulable físicament, com la *identitat* o *l'estructura*.

Mentre Lynch descartava l'intent d'afrontar la qüestió del significat de l'espai urbà²³, des del camp de la psicologia ambiental s'ha estudiat la capacitat simbòlica dels espais urbans i els processos que influencien en la seva elaboració.

La capacitat de l'espai urbà per contenir o generar espai públic s'ha analitzat en profunditat des del camp de la Psicologia Ambiental. Sergi Valera explica que el simbolisme de l'espai pot contemplar-se sota dues grans perspectives. La primera, on encaixaria els punts de vista de K. Lynch, considera el significat o simbolisme com una propietat de l'espai. "*Desde este punto de vista, todo espacio*

²² Lynch, Kevin; *The image of the City*; Ed. Massachusetts Institute of Technology Press, Cambridge (Massachusetts); 1960. Editat en la versió castellana per Ed. Gustavo Gili; *La imagen de la ciudad*; Barcelona 1984.

²³ Lynch afirmà que si l'objectiu és construir ciutats perquè diferents grups puguin gaudir-les, el tècnic hauria de concentrar-se en la claredat física de la imatge de l'espai urbà i deixar que els significats sense una guia directa del professional.

tiene un significado propio y ésta es una característica inherente a él"²⁴. La segona perspectiva considera que determinats espais urbans tenen la capacitat de carregar-se de significats simbòlics. Uns significats que són reconeguts i compartits per diferents persones. Quan aquests espais representen un/s significat/s que s'han determinat socialment, els espais poden ser considerats simbòlics pel grup o la comunitat implicada.

En aquesta línia argumental, els espais urbans d'un territori podrien ser ordenats jeràrquicament en base del seu simbolisme, des d'espais poden ser importants individualment són simbòlicament irrellevants a nivell socials, passant a espais amb significats i símbols per grups de persones (família, amics, etc.) que poden compartir certes experiències en relació a un espai concret, fins a espais amb un significat reconegut per un ampli sector de població d'un territori (barri, districte o ciutat).

Els espais públics poden ser individualment significatius, però com assenyala Valera la característica social del significat espacial no s'adquireix com un procés additiu de significacions individuals, sinó que forma part de les pròpies característiques de l'espai i les relacions que en ell s'estableixen. El procés de percepció de significats espacials és fenomen de caràcter eminentment social.

Sota aquesta perspectiva, el concepte d'*espais simbòlics urbans* es concreta com aquells espais dotats de significats que es construeixen socialment i, són representatius per a una determinada comunitat.

Més endavant haurem de tornar a reprendre aquesta línia argumental per entendre els processos d'*apropiació de l'espai públic*. Processos que es caracteritzen per percebre un espai públic com a propi per part de col·lectius i que es fonamenten en la capacitat d'aquest per transformar-los, però també en reconeixes com a grup a través dels significats que se l'hi atorguen a l'espai públic. El concepte clau aquí serà el de *identitat social urbana*, que en síntesi fa referència el sentit de pertinença a un grup o col·lectiu a través de l'espai urbà.

En tot cas, aquestes dues maneres d'explicar la capacitat de l'espai públic de tenir significat no són excloents. Més aviat poden integrar-se i complementar-se (Valera 1999)

El que també ens interessa considerar és com un espai es carrega simbòlicament que E. Pol i S. Valera (1995; 1999) expliquen que aquesta, en general, té un doble origen: el simbolisme "*a priori*" i el simbolisme "*a posteriori*".

²⁴ Valera, S; *Análisis de los aspectos simbólicos del espacio urbano. Perspectivas desde la Psicología Ambiental*; Revista de Psicología Universitas Tarraconensis, 18(1), pàg. 63-84

Per simbolisme “*a priori*” entenen aquelles accions provinents d’estructures socials que poden promoure la transformació d’un espai públic, dotant-lo d’una forma, estructura i elements o noms (toponímies) amb una intenció determinada. Acte que a més de la transformació física de l’espai sota un programa d’usos i funcions, pot pretendre propiciar un valors, uns fets, etc., per tal de dotar l’espai d’una significació preestablerta.

Segurament, podem dir que la majoria de les intervencions artístiques vinculades a processos de transformació urbanística tenen aquesta pretensió. Que no vol dir que sempre s’aconsegueix, ja que el significat o simbolisme preestablert pot o no ser acceptat, pot o no ser entès i pot o no ser acceptat com un element referencial per un col·lectiu. De fet pot donar-se el sentit antagònic del que buscava la intervenció i aquesta acaba essent percebuda com a una imposició que només representa al interessos dels propis promotors.

Dos exemples d’intervencions espacialment similar i objectius afins que ens poden servir com exemples són: el Parc Central de Nou Barris (de Carme Fiol i Andreu Arriola) i el Parc Central del Poblenou (Jean Nouvelle). Mentre que el primer ha aconseguit ser un espai important de trobada de la població de Nou Barris, imatge de la millora de la qualitat de vida del barri i reconegut pels seus elements escultòrics que se’ls ha batejat amb la topònim de “*peinetas*” (que fàcilment es poden localitzar pintades, dibuixades o fotografiades en bars i locals de l’entorn), el segon és un espai infrautilitzat. Malgrat el temps que ha passat, el Parc Central del Poblenou continua essent viscut i interpretat com un projecte que fragmenta el territori. El seu conjunt i la varietat d’elements escultòrics (?) resulten del tot incompreensible. Sembla un *patchwork* entre objectes arquitectònics, escultòrics i de disseny sense cap tipus de relació que la d’estar en el mateix espai. El Parc de Jean Nouvelle, per la població del Poblenou ha esdevingut imatge d’una imposició i com una manera de fer urbanisme que s’identifica amb el 22@BCN²⁵.

Fig.52>Les “peinetas” de Carme Fiol el Parc Central de Nou barris. Font: bcn.cat/artpublic. A la dreta, Fig.53>Interior del Parc Central del Poblenou. Els elements dissenyats del parc “camuflen” una xemeneia de Can Ricard, pels veïns/es del Poblenou un dels elements de identitat del barri. Font: de l’*autor*

²⁵ En el relat del projecte de participació del Poblenou retornarem a la qüestió

El concepte de simbolisme "*a posteriori*", fa referència a aquells espais o elements urbans que són representatius o importants per un col·lectiu, a partir dels significats que a través del temps i de l'ús han adquirit per a les persones dels diferents grups socials del territori. Són aquells espais públics que s'han carregat de significat que a partir de la interacció entre les persones han esdevingut llocs comuns i que poden actuar com elements vertebradors de la població. Els espais simbòlics "*a posteriori*" poden ser fruit d'una intervenció urbanística o no. Poden ser espais monumentalitzats o poden ser espais sense cap propietat formal potent o d'interès, i no obstant ésser molt importants per un col·lectiu perquè és, per exemple, on es sustenta la memòria històrica de la població.

De fet les ciutats estan repletes d'espais d'aquestes característiques i que reafirmarien la idea de que el *buit urbà* no existeix. Un espai urbà pot estar buit en el sentit formal de projecte urbanístic, d'urbanització de l'espai, però aquest pot ser un *contenedor* de significats i símbols. Un exemple clar el vam poder viure a Baró de Viver, on el "*camp de futbol*" abandonat i impracticable per l'acumulació de deixalles (inclús durant uns mesos s'hi trobava les restes d'un cotxe incendiat), el veïns/es el llegien com la imatge de la poca importància que la ciutat donava al barri. Un símbol de les reivindicacions veïnals que mai s'havien acomplert i una imatge representativa de la història urbanística del barri.

Tal i com indiquen Pol i Valera, el fenomen de simbolització "*a posteriori*" també poden donar-se en els espais públics amb una significació "*a priori*". Requereix del pas del temps, de l'ús i de les lectures que es vagin succeint de la intervenció, inclús de diverses generacions, per tal de que esdevingui un element determinant del territori.

Però no ens equivoquem, el pas del temps tampoc no és una garantia.

El factor "*temps*" en fa apuntar un darrer element a considerar en les diferents possibles percepcions i lectures de l'espai públic: l'espai públic és un *espai dinàmic*.

No cal buscar referents bibliogràfics per entendre que l'espai públic és canviant; dinàmic. La història de les ciutats, que és també la història de l'espai públic en tan que ordenador del territori urbà, no és estable. Fet que podem observar dia a dia en la ciutat i en la societat, on els valors d'avui poden ser els lastres del futur. Les intervencions urbanes més modernes amb poc temps es poden quedar obsoletes perquè els materials s'han desgastat, perquè ha canviat el criteri i les tendències estètiques, perquè els usos que es demanden no són els mateixos i els nous no encaixen en l'espai dissenyat, les escultures i monuments es mouen de lloc donant resposta a les demandes polítiques, socials o del propi artista, plans

urbanístics que evolucionen intentant adaptar-se a les demandes d'una societat també en constant evolució, requalificacions del sòl per motius econòmics, etc. En consonància cal tenir clar, i des de la nostre perspectiva professional, que les intervencions en l'espai públic mai són per sempre. Tot el contrari sigui quin sigui el període temps, sempre canviaran, sempre es transformaran i en certa manera sempre seran efímeres.

Recordant la cita de O. Nel·lo, no podem saber com serà la ciutat, només podem treballar en consonància del que ens agradaria que fos.

El dinamisme físic, social, simbòlic de l'espai públic fa que haguem d'afirmar que cap solució es infinitament eficaç.

Fig.54>Monòlit dedicat a l'autor teatral Ingasi Iglésias, ubicat en la Plaça de les Palmeres des del 1965. Font: bcn.cat/artpublic. Fig.55>El monòlit fou recol·locat en la façana principal de la biblioteca de Can Fabra el 2009. Un exemple molt senzill del dinamisme de l'espai públic. Font: de l'autor

Un dels elements a discussió en diferents camps disciplinaris com a conseqüència de la vertiginosa evolució de les tecnologies de informació i comunicació, en especial en les xarxes socials, és sobre la possibilitat de considerar l'espai virtual com a un espai públic. Només a mode d'exemple, R. Sennett afirma que si bé tradicionalment l'espai públic es definia a partir de la seva localització pública i que per això, les disquisicions sobre l'espai públic sempre han estat lligades a la ciutat, *"avui dia, les tecnologies de la informació han alterat de manera radical el sentit del lloc: ara l'espai públic és tan aviat al ciberespai com literalment, al lloc físic"*²⁶.

A mode d'exemple més quotidià, en els darrers anys la política de les escoles de formació obligatòria en la resolució de conflictes s'ha caracteritzat per, considerar que allò que succeeix en l'espai públic de l'entorn de l'escola és responsabilitat d'aquesta. Fins aquí, i malgrat les discussions, tots d'acord. Amb l'aparició de les xarxes socials el debat sobre les responsabilitats dels centres educatius s'ha reobert: si un conflicte entre alumnes es dona en l'espai virtual (via mails, whas

²⁶ Sennett, Richard; *L'espai públic. Un Sistema obert, un procés inacabat*; Ed. Arcadia, Barcelona, 2014; pàg.11

up, facebook, twitter, etc) és responsabilitat de l'escola?. Més enllà dels valors ètics individuals dels professionals, les respostes per part de les institucions públiques són ambigües: a vegades es respon que sí, però només si el conflicte s'ha construït en horari lectiu; a vegades es busca resposta segons si els recursos utilitzats i la resposta depèn de si els servidors són públics, de l'escola o privats; etc. I una de les qüestions claus, si per exemple un alumne humilia a un altre via les xarxes socials fora de l'horari lectiu però físicament a l'espai públic de l'entorn de l'escola i utilitzant el servei wifi d'aquesta, de qui és la responsabilitat jurídica? La situació s'ha de llegir diferent si el servidor és privat?...etc.

Només és un exemple, però que serveix per il·lustrar fins quin punt l'espai virtual pot afectar a la quotidianitat i esta reobrint les definicions d'espai públic i privat.

Per “*anar acabant*” en la qüestió de l'espai públic, citarem a Pedro Brandão que proposa una classificació de tipologies d'espai públic segons les afinitats del sentit el mateix temps que ens alerta que “*tal abanico es dinámico y siempre se pueden ir añadiendo nuevos tipos de transformaciones estructurales en la ciudad*”²⁷.

Tipologías de espacio publico		
Espacios - trazados	Encuentro	1. Plazas i plazoletas
	Circulación	2. Calles, avenidas
Espacios - paisajes	Ocio - naturaleza	3. Jardines i parques
	Contemplación	4. Miradores, panoramas
Espacios- desplazamientos	Transporte	5. Estaciones, paredes, interfaces
	Canales	6. Vías férreas, autopistas
	Estacionamiento	7. Parking, silos
Espacios - memoria	Nostalgia	8. Cementerios
	Arqueología	9. Industrial, agrícola, de servicios
	Memoriales	10. Espacios monumentales
Espacios - comerciales	Seminteriores	11. Mercados, centros Comerciales, arcadas
	Semiexteriores	12. Mercados ambulantes, quioscos, toldos
Espacios - generados	Por edificios	13. Atrios, pasajes, galería, patios
	Por equipamientos	14. Culturales, deportivos, religiosos, infantiles.
	Por sistemas	15. Iluminación, mobiliario, comunicación, art
<i>Taula .1> Classificació espai públic segons Pedro Brandão</i>		

²⁷ Brandão, Pedro; *La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación*; Ed. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona; Barcelona; 2011; pàg 33-34

P.Brandão afegeix que en aquesta classificació s'ha de considerar les diferents morfologies de l'espai públic fa que aquest sigui encara més divers. Una mateixa tipologia d'espai pot ser construïda i donar com a resultat formes molt dispars, que tindran a veure amb la seva dimensió i escala, o amb els propis elements definidors de la forma²⁸ tan variables com la il·luminació o la forma nocturna de l'espai públic.

Ara si, per acabar: si acceptem la diversitat de lectures i interpretacions que es poden fer de l'espai públic i que aquestes no es contradiuen sinó que es complementen, i si també acceptem la capacitat dels propis espais públics per generar multitud de formes i significats, inequívocament arribarem a la conclusió de que difícilment es pot afrontar el projecte de disseny o d'art a l'espai públic des d'una sola interpretació d'aquest o des de la valoració d'una sola de les seves capacitats. De produir-se, es donaria la situació que el projecte de disseny o d'art desmantellaria les possibilitats que ens brinda l'espai públic. L'espai públic, creiem que ha d'ésser entès com espai dels possibles i no un espai definit per les mançanes d'una disciplina. Des del nostre punt de vista, el projecte de disseny urbà o el projecte d'art per a l'espai públic ha de permetre que aquest pugui desenvolupar i oferir totes les seves capacitats.

4.2.DISSENY D'ESPAI PÚBLIC I ART PÚBLIC

El disseny de l'espai urbà i l'art públic és uns dels instruments claus per la millorar la forma de les ciutats, però a més, és ell lloc ideal per cercar solucions als conflictes socials. L'espai públic és una oportunitat per redefinir constantment tots els aspectes que hem citat anteriorment: allò social, allò polític, allò formal i allò simbòlic.

En aquest sentit el disseny de l'espai públic i l'art públic poden col·laborar en el desenvolupament d'aquests aspectes i poden tenir un paper destacat en:

1. *els processos de regeneració urbana*
2. *la capacitat de dignificar l'espai urbà (formal/ imatge)*
3. *la capacitat d'atorgar identitat/ distinció*
4. *la creació de significat coproduït*

²⁸ La classificació que Brandão fa en el seu llibre, que de segur el títol no és casual, podria considerar-se com la complementació o continuïtat de les propostes de Lynch en el seu *Imagen de la Ciudad*. Brandão identifica els elements morfològics que poden fer que un mateix tipus d'espai públic tingui resolucions formals diferents i els classifica segons: (1) Perfils i dimensions dels carrers; (2) Escales; (3) Elements definidors de la forma.

Mitjançant el disseny de l'espai públic i els seus elements urbans es poden regenerar espais urbans degradats, convertint-los en noves centralitats del territori dotant-los de nous usos, funcions, valors, imatge, identitat pròpia i significats.

Fig.56> Inici obres Av/ Guipúscoa (1989). Fig.57> Imatge del mateix espai un any més tard (1990). Fig.58>Inauguració de la nova rambla 1991. Fig.59> Escultura de "Las Pajaritas" de Ramón Acín, situades en el mateix espais de les imatges anteriors. (2004). Font: de l'autor

Ara bé, abans de desenvolupar aquests punts i donat l'ordre actual del camp de l'art (tan l'àmbit professional, com en l'àmbit l'acadèmic), cal que recordem un parell de consideracions:

- (1) no tota la producció artística és *art públic*
- (2) que una obra d'art estigui a l'espai públic no necessàriament ha de considerar-se *art públic*.

La primera és un rebuig a aquells arguments que suposen que l'art és sempre públic pel fet de ser una expressió cultural de l'ésser humà; o bé, perquè una gran part de les obres d'art s'han realitzat a l'empara d'institucions públiques; o perquè estan situades en espais col·lectius d'accés públic com museus i/o galeries; etc. Tal i com explicava A. Remesar (1998), el raonament de que tota obra d'art és art públic, sembla voler establir una analogia entre tota la producció artística de la història, com si aquestes s'haguessin realitzat sota un mateix objectiu.

Els objectius de les obres d'art cal emmarcar-los en el seu context històric. Aquests objectius, així com els estils o els discursos artístics es donen en un marc de relacions entre els diferents agents que intervenen en el camp de l'art en cada època. Citant a Bourdieu:

“El principio del cambio de las obras reside en el campo de la producción cultural y, con mayor precisión, en las luchas entre agentes e instituciones cuyas estrategias dependen del interés que tengan, en función de la posición que ocupan en el reparto del capital específico (institucionalizado o no), en conservar o transformar la estructura de ese reparto, por lo tanto en perpetuar o en subvertir la convenciones vigentes”²⁹.

L'art com a camp i totes les obres resultants no poden categoritzar-se art públic, perquè majoritàriament no es fonamenten en aquesta pretensió, ni tenen aquest objectiu.

La segona afirmació que fèiem, és un rebuig a la que és probablement la forma més generalitzada d'entendre l'art públic: tots aquells objectes artístics - primordialment escultòrics-, situats en carrers, places i parcs, i que són catalogats com a tal pels diferents agents culturals³⁰. Existeix cert acord en identificar l'art públic amb l'escultura pública o l'ornament públic; així com la identificació entre estàtua i monument, la emergència de l'obra artística en l'espai urbà i l'existència prèvia de l'art que, en tot cas s'aplica en l'espai públic (Remesar; 1998).

No és estrany que sigui la manera més comuna d'entendre l'art públic. Tan pel nombre de monuments i elements artístics que trobem en els centres històrics de les ciutats, com per les polítiques d'art en l'espai públic desenvolupades durant la segona meitat del segle XX. Programes lligats a processos de regeneració urbana que varen omplir l'espai urbà d'escultura moderna amb l'objectiu de revitalitzar-lo visual i estèticament. Programes com ara el NEA (*National Endowment for the Arts*, en el context nord-americà) o dels museus a l'aire lliure que utilitzen l'escultura moderna com element decoratiu, distintiu i de prestigi, o inclús, com a instrument pedagògic per tal d'acostar l'art modern i garantir l'accés a la cultura de la societat.

²⁹ Bourdieu, Pierre; *Las reglas del arte; Génesis y estructura del campo literario*; Ed. Anagrama; Colección Argumentos; Barcelona; 1995; pàg.346

³⁰ Aquí sempre ens ha semblat bo recordar que, els grafitis no han estat valorats com a forma d'art fins fa relativament poc. Inicialment considerats expressions de tribus urbanes o associats a l'activisme polític, en l'actualitat és categoritzat com a art urbà i acceptat socialment com a tal, ocupa un lloc destacat en els museus d'art contemporani.

El resultat d'aquest tipus d'operacions varia segons el cas, però és fàcil observar situacions en que l'encaix de l'escultura amb l'espai urbà no és sempre reeixit. Quan si que ho és, sembla més fruit de la casualitat que no pas de la consecució d'un programa d'objectius amb objectius preestablerts. Com exemple es pot fer referència al nombrós grup de peces escultòriques que se'ls ha augmentat d'escala per tal de buscar el seu acoblament en l'espai urbà.

Fig.60> Museo de escultura al aire libre de La Castellana. Fig>61 Proyecto para un monumento IVB, (Pablo Palazuelo; 1978) Fig.62> Mère Ubu (Joan Miró; 1975). Esculturas en l'AV. de la Castellana (Madrid). Font: Cataleg- guía del Museu d'Escultura a l'Aire Lliure de La Castellana.

De totes formes aquesta interpretació té la seva lògica si tenim present que la major part de l'escultura del S.XX (i encara en l'actualitat) es produeix sota els paradigmes de la modernitat que, es basa en l'autonomia de l'art. Autonomia que Bourdieu (1995) explica com la voluntat d'un art útil o social, i en contra de l'art defensat per les classes dominants. L'objectiu de l'obra és la pròpia obra i, per tant la ubicació de la peça d'art no és un paràmetre a considerar per l'artista en el procés creatiu.

Fig.63> Maqueta de l'escultura Tête, de P.Picasso. Font:). Fig.64> L'escultura de Picasso a Chicago. Font: Laura Pons (ACN/ 2015)/ A.Remesar

En aquest camí de la independència de l'art i de l'artista que, *"no reconoce más jurisdicción que la norma específica de su arte"*³¹, es recerquen noves formes i s'afronten noves temàtiques, s'utilitzen nous materials i nous procediments. Les noves propostes escultòriques ja no sorgeixen de donar forma a un material, sinó que són fruit de la construcció i de l'assemblatge de peces i parts. Es trencà el model de representació figurativa i es redueix la dimensió de les obres, fet que permetrà a l'escultura entrar en el circuit de galeries i museus. Els materials, els processos i els llenguatges foren transgressors i en part es donaven des de la *negació* de l'experiència del passat. Negació que provocà la pèrdua de la tradició monumental de l'escultura.

Les noves estratègies de l'urbanisme sorgides a partir de la dècada dels '60, bassades amb l'objectiu de millorar la imatge de l'espai urbà i dotar d'identitat a les ciutats, passà per la col·locació d'escultura moderna dels més reconeguts artistes de les avantguardes. Com ja hem citat, l'estratègia obligà a ampliar l'escala de la peça original que les corporacions privades o públiques adquirien, o com en el cas de A. Calder, al qui directament se li encarregarien obres de grans dimensions. El resultat no seria especialment fructífer en termes de diàleg entre l'espai públic i l'escultura; tal i com analitza J. Maderuelo:

*"En muchos casos se han perdido las cualidades físicas de la obra (...), piezas demasiado pequeñas pretenden dominar el espacio que la engulle (...), se ha perdido la cualidad de la ubicación, es decir, aquella oportunidad que tiene el monumento de convertir un sitio en un lugar sólo con su presencia, al dignificar el sitio y dotarle de significados"*³².

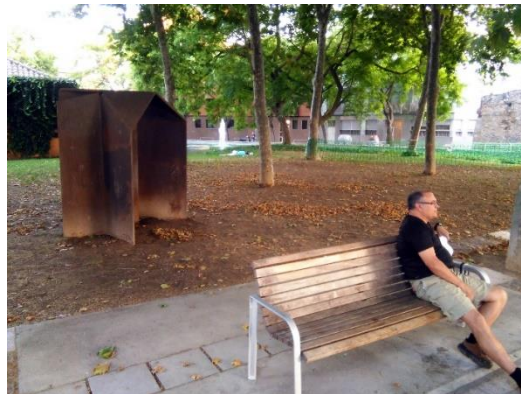

Fig.65> Landa V. (Pablo Palazuelo ;1985). Fig.66> Alto Rhapsody.;(Anthony Caro;1985). Escultures en el Parc de l'Espanya Industrial. Podrien estar aquí o a qualsevol altre lloc. Font: bcn.cat/artpublic

³¹ Bourdieu, P; *Las reglas del arte; Génesis y estructura del campo literario*; Ed. Anagrama; Colección Argumentos; Barcelona; 1995

³² Maderuelo, J; *La perdida del pedestal*; Ed.Circulo de Bellas Artes; Madrid; 1994; pàg.94

Resumint i abans de continuar, no sembla gaire plausible considerar tota la producció artística com a art públic, ni catalogar com a tal aquelles peces d'art produïdes sota els criteris de l'art modern i/o d'autonomia de l'art. Ja que aquestes acabin finalment ubicades en l'espai públic és un factor circumstancial que, pot respondre a diferents factors i interessos. Factors que poc o res tenen a veure amb les processos del projecte artístic. L'espai que ocupen és vist només com un suport i per tan, ens sembla més apropiades aquelles classificacions que les cataloguen d'*art/ escultura a l'espai públic*.

Fig.67>Ones. (A. Alfaro ;Barcelona;2003). La seva escala ens pot fer pensar que pertany en el lloc, però en realitat pot encaixar en qualsevol espai de grans dimensions de qualsevol territori urbà de propietats similars. Les dimensions de les peces no ens han de confondre; poden no tenir cap lligam forma o simbòlic amb el lloc. Font: de l'autor

A l'interpretar l'espai públic només com el lloc on es situa l'obra d'art, es corre el risc de convertir les ciutats en museus mal ordenats i a reduir la població a la categoria de públic. Com afirma contundentment Ignasi de Lecea en un article on sintetitzà les propietats del programa d'art vinculat al procés de regeneració de la ciutat de Barcelona: "*El espacio público no es la residencia de las musas sino la de los ciudadanos, sacralizarlo lo empobrece, y las obras ya tienen bastante competencia con la publicidad y con el mobiliario urbano como para competir entre ellas mismas*"³³. Paraules que altra vegada ens fem nostres.

³³ De Lecea, Ignasi; *Arte público, ciudad y memoria*; Revista On the waterfront; núm.5; març de 2004; pag.8

Fig.68/69>A *Goya* (José Gonzalvo;1984). Fig.70>. *Evocació Marinera* (JM. Subirachs ;1960). Escultures competint i desapareixent entre elements urbans. Font: de l'autor.

Segons De Lecea, el programa d'art de la ciutat de Barcelona iniciat a la dècada dels '80 es caracteritzà com el retorn *"al rol del monument com a expressió dels valors urbans"*. Artistes de tot el món, sota el doble objectiu de monumentalitzar la perifèria i dignificar les àrees centrals (*life motive*, del que s'anomenà a nivell internacional *"model Barcelona"*), varen col·laborar en la definició dels aspectes simbòlics dels nous espais urbans. No es tractava de renunciar els llenguatges de l'art contemporani, si no de posar en alça els valors d'urbanitat, capitalitat, imatge i identificació que els monuments i l'escultura pública havien aportat a les ciutats europees. Una nova cultura de l'espai públic on l'art i la memòria haurien d'estar presents que, deriva de tradicions anteriors i rebutja *"sin dogmatismos tanto la escultura como complemento decorativo, como logotipo de los grandes edificios públicos o corporativos que caracterizan buena parte de las intervenciones de los años 1970"*³⁴

³⁴ De Lecea, Igansi; *Arte público, ciudad y memoria*; Revista *On the waterfront*; núm.5; març de 2004; pag.8

El model de regeneració urbana de Barcelona destacà per posar l'èmfasi en el valor de l'espai públic. En el seu disseny i en les seves intervencions d'escultura pública que, quedaren ancorades al conjunt del territori perquè es desenvolupaven en un marc que contemplava les tres escales d'actuació amb que es va enfocar la reconstrucció de la ciutat: a nivell de pla director, com a projecte i la peça urbana.

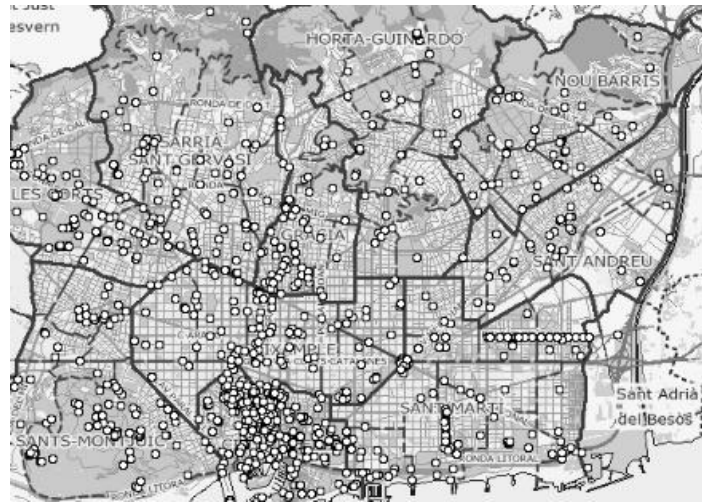

Fig.71>Planol de Barcelona on s'anyelen totes les intervencions d'art públic en el període de democràcia (1978_ actualitat). Font: bcn.cat/artpublic

El programa d'art a l'espai públic de la ciutat de Barcelona de la darreres dècades del segle XX, generà una col·lecció al llarg i ample del territori que destaca per la seva varietat de propostes artístiques, de morfologies, de llenguatges, de materials i de dimensions. I malgrat la diversitat, en general, el conjunt d'intervencions pot ser interpretat com "un tot".

Fig.72>Cavalls desbocats(J.Ros; 1993). Fig.73>La lina de la Verneda(F. Torres;1999). Les dues intervencions són una reflex de la diversitat en la tipologia de propostes que, tenen en comú (en diferents nivells) formar part del projecte urbà. Tot i ser tret essencial del programa d'art de Barcelona, no sempre serà així. Font: www.bcn.cat/artpublic.

Malgrat l'actual deriva de l'anomenat *model Barcelona* que, està essent criticat des diferents sectors professional i per la pròpia població³⁵, un bon nombre de projectes urbans, espais públics i intervencions artístiques són un bon referents de les capacitats del disseny de l'espai i l'art públic com a instruments de regeneració urbana que, propicia imatge, identitat i significat. Obres que en ocasions acaben essent representatives del territori, del barri i de la ciutat, i que són importants per a la població.

4.2.1. Capacitats del disseny de l'espai i l'art públic

(1) *Processos de regeneració urbana*

La regeneració urbana d'un territori té com objectiu la millora de qualitat de vida de la població a través del desenvolupament de la ciutat a nivell econòmic, social, polític i cultural. És o intenta ser una transformació integral d'un territori aportant solucions a la complexitat dels problemes mitjançant accions multidimensionals. Tal i com analitza Remesar (1998), diferents autors apunten els processos de regeneració urbana com l'instrument per millorar la cohesió social d'un territori i millorar-ne la seva imatge

En aquest sentit el disseny de l'espai i art públic sembla ser important, de fet i com apunta el mateix autor, l'art públic en els processos de regeneració urbana travessarien els diferents nivells ha desenvolupar:

“Efectivamente, el Arte Público, por sus características compartiría espacio en el terreno de las obras y economía pública (financiación total o parcial por parte del estado); en el dominio público (operación en el conjunto de instancias públicas); en el espacio público (como soporte de su desarrollo o como forma generada por su actuación); en la acción social y cooperativa (debido a la necesaria participación activa de los ciudadanos en su diseño y gestión. En este sentido sería Arte de interés público) y, finalmente, en la esfera pública (debido fundamentalmente a las estrategias de promoción de la ciudad que en buena parte

³⁵ Horacio Capel en el seu llibre *El modelo Barcelona: un examen crítico* (2005), i Jordi Borja en *Luces y sombras del urbanismo en Barcelona* (2010), fan un anàlisi del model Barcelona i la seva evolució actual. Ambdós autors coincideixen en que les plusvàlues de l'èxit de la transformació de la ciutat i la necessitat de recuperar el capital invertit durant al dècada del '80, fa que s'hagi ofert part del desenvolupament del territori a interessos i inversió privada. A canvi les empreses es comprometien a executar i mantenir projectes d'espai públic.

A part d'alguna excepció s'ha tornat a caure en errors dels passat: executant projectes merament d'urbanització de l'espai o bé, col·locant obres d'art d'artistes reconeguts però que no tenen cap lligam amb l'espai públic.

utilizarían las imágenes del arte público para generar operaciones de atracción de capital, turismo, toma de decisiones, etc.)”³⁶

La millora de la imatge pot llegir-se com el dret de la població a un espai públic de qualitat o també, des de la recerca d’una nova mirada positiva sobre el territori que inciti l’interès de possibles nous residents o inversos que reactivin el comerç o l’habitatge.

Ambdues interpretacions, tal i com veurem posteriorment, foren les principals demandes del Baró de Viver: canviar la imatge del barri per deixar de ser percebut com un territori conflictiu, per tal de poder augmentar-ne la població i d’aquesta manera generar també la possibilitat d’obertura de comerços i petites que a l’any 2004 eren pràcticament inexistents. El projecte de la nova Rambla de Baró de Viver buscava, entre d’altres, crear un nou espai de confluència que generés que petits inversos es plantegessin l’obertura de locals comercials en els baixos dels edificis de l’entorn que es troben abandonats. També es proposava, a mode d’altres barris de la ciutat, convertir la nova rambla en un mercat artesanal i de queviures durant els caps de setmana (tal i com es fa a la Rambla del Poblenou i en el carrer Major de Sant Andreu, de força èxit a nivell de ciutat).

Aquesta visió dels veïns/es de Baró, encaixa en la definició que fa J. Borja dels processos de regeneració urbana que entre els seus objectius s’hauria de recollir el manteniment i desenvolupament de l’activitat econòmica.

Per Borja la regeneració urbana és una oportunitat per solucionar les desigualtats socials en el territori urbà, per millorar la qualitat de vida de les zones perifèriques o el centres històrics degradats. En els seus termes, *fer ciutat*, donar importància a la ciutat, és optar per un urbanisme de integració i de no exclusió. La regeneració urbana entesa com *fer ciutat sobre la ciutat* és doncs, una oportunitat per aprofundir en la cohesió social i en el drets de la ciutadania. *Fer ciutat*, seria abans que res, un dret a la ciutat per a tots: millorant i rehabilitant el teixit urbà, augmentant i millorant l’espai públic, fer la ciutat accessible a tothom, requalificar i equipar els barris perifèrics o recuperar patrimoni històric.

J. Borja i Z. Muxi apunten com a *Nous Drets Urbans* el dret a l’espai públic i a la monumentalitat i el dret a la bellesa com a fonaments de la justícia urbana.

“El espacio público (...) es un factor de redistribución social, un ordenador del urbanismo de vocación igualitaria e integradora. Todas las zonas de la ciudad deben estar articuladas por un mismo sistema de espacios públicos y dotadas de

³⁶ Remesar, A; *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*; Ed. Public Art Observatory, Barcelona 1998; pàg. 25

elementos de monumentalidad que les den visibilidad e identidad. Ser vistos y reconocidos por los otros es una condición de ciudadanía: se puede ser plenamente ciudadano cuando los otros te ven y te reconocen, cuando conoces tu lugar y cuando cada uno puede decir con orgullo el lugar donde vive”

“El lujo del espacio público y de los equipamientos colectivos no es despilfarro, es justicia. Los programas públicos (...) deben incorporar la dimensión estética como prueba de calidad urbana. Cuanto más social tiene un proyecto urbano, más importantes son la forma, el diseño, la calidad de los materiales,... La estética del espacio público es ética”³⁷.

La regeneració urbana entesa, doncs, com quelcom més que un procés d'urbanització. Entesa com quelcom més que la millora funcional de l'espai, si no que acapara també aspectes de simbolització, de plaer estètic o aspectes sensorials. Afirmacions que encaixen (de nou) amb les demandes de Baró de Viver que a part de reclamar la construcció d'espais públics i equipament, es queixaven de la lletgesa dels pocs que s'havien generat en el procés de remodelació del barri als anys '80. Posant com exemple en concret un dels interiors d'illa on només s'hi havia col·locat elements de mobiliari urbà de diferents èpoques i estils sense cap ordre ni sentit.

Fig.74/ 75> Interiors d'illa de Baró de Viver. Malgrat ser espai públic no s'ha fet cap projecte de disseny, només s'ha treballat amb els mínims elements urbans. Els veïns/es de Baró diuen que la Font d'aigua és el més rellevant que hi ha. Font: de l'autor

Acceptant aquestes perspectives dels processos de regeneració urbana, sembla clar la importància del rol de l'art i el disseny de l'espai públic. En síntesi, la regeneració urbana seria la millora de qualitat de vida a través del binomi de millora d'expectatives econòmiques i de disseny de l'espai urbà. Per Remesar (1998) aquest tipus de procés de regeneració urbana, apuntalada per diversos autors, sembla obvi que requereix de la implantació de mesures econòmiques, legals, social i territorials que sempre han d'anar acompanyades d'una millora de la qualitat estètica de l'entorn. Reconeixent-se d'aquesta manera el paper

³⁷ Borja, Jordi; Muxí, Zaida. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003, p.125

fonamental de l'art, en el conjunt de les seves manifestacions, en el desenvolupament econòmic i social de les ciutats contemporànies.

(2) capacitat de l'art per dignificar l'espai públic (forma/ imatge)

Al voltant d'aquests conceptes orbita implícitament les capacitats de l'art i del disseny urbà per dignificar l'espai públic i del disseny urbà. Citàvem a Borja i Muxí que veuen l'estètica i la bellesa com un dret i un valor de l'espai públic, que feia que la ciutadania es pogués sentir orgullosa del seu territori. Però en realitat no fa falta massa bibliografia per justificar o entendre aquest punt.

Mitjançant el disseny de l'espai urbà i les intervencions artístiques en l'espai públic es pot dotar al territori degradat de qualitat estètica. Dignificant-lo i propiciant-ne la seva estima i valorització per les seves qualitats que, farà a la població incrementar l'orgull de pertinença el lloc. De fet tots volem viure en espais dignes, siguin privats o públics, no només pel plaer sensorial, si no perquè el lloc on vivim parla en els altres de qui som i es on es fonamenten les percepcions de l'individu o els col·lectius. Als ulls dels altres no és el mateix viure en un centre històric i *glamurós*, que en un barri perifèric degradat, vell, lleig i desconnectat del teixit urbà física i estèticament. Aquest fet és també important si considerem, com proposen R. Sennett o Maderuelo que l'espai públic és com un *escenari* on ens presentem als altres i on construïm la nostre imatge pública. A les persones també se'ns interpreta per *com és* el lloc on vivim.

Aquestes reflexions apareixeran des d'un bon inici, i també durant el transcurs del projecte de participació desenvolupat, en les llargues converses amb els veïns/es de Baró de Viver. Aquests reclamaven no tant la reserva d'espais públics en el barri, que n'hi ha considerablement tenint en compte la seva densitat, com que aquests es dissenyessin perquè fossin dignes. Dignes per viure, per construir les seves relacions socials i sobretot perquè el barri pogués ser percebut com un territori més de la ciutat de Barcelona, reconeguda per promulgar els valors estètics i artístics de la ciutat. Reconeixent la conflictivitat social que es fonamenta, en part, en la precarietat econòmica dels seus habitants, es reclama la regeneració funcional i estètica dels espais públics sota la creença que, un nova imatge ajudarà superar els prejudicis i estigmes existents del barri.

La categoria estètica esdevé un element fonamental de l'espai urbà a l'hora de valorar-lo. Un espai pot ser percebut com a digne, bell, agradable etc., o pel contrari, indigna, lleig, vell, brut, degradat i desagradable. Aquestes categories no només despertaran unes vivències a nivell sensorial o unes altres, si no que propiciaran també un tipus d'experiències vitals, socials o conductuals en el propi espai públic.

Un espai digne, el nostre entendre i com ja hem anat dient, no només fa referència a un espai urbanitzat correctament amb uns estàndards elevats de funcionalitat o seguretat, si no que a més ha de ser un espai amb una imatge estètica que ens faci valorar el lloc on vivim i que se'ns valori positivament per aquets.

Fig.76> Avinyuda Roma; col·locar mobiliari urbà i pavimentar no necessàriament significat dotar de dignitat l'espai urbà. Font: de l'autor

Els espais només *correctament urbanitzats*, en els que no s'han treballat els aspectes estètics i/o simbòlics, no semblen generar un imatge potent entre la ciutadania, resulten ser anodins i ineficaços en termes de reconeixement dels residents o de la població territoris urbans propers, ja que no són capaços de generar una imatge potent. Imatge, que en termes de Lynch, es fruit d'un procés bilateral entre l'observador i el propi espai.

(3) capacitat per atorgar identitat/ distinció

La imatge que Lynch anomena *imatge ambiental*, es genera genera mitjançant una de les capacitats del disseny urbà i de l'art públic: atorgar identitat/ distinció a l'espai públic. Tema que pot ser abordat de diferents maneres.

Per K. Lynch (1964), des del seu interès per analitzar els aspectes visuals de les ciutats/ espai urbà per tal de comprendre la configuració de les seves imatges i per tal de tenir eines per poder-les transformar, la *identitat* és conjuntament amb l'*estructura* i el *significat* un dels tres elements que hauria de posseir un espai urbà per entrar a formar part del món percebut o tenir una bona *imatge ambiental*. Lynch entén la *identitat* com la identificació de l'objecte respecte els altres; identitat com a individualitat. Un espai serà imaginable per les persones quan les seves propietats formals el facin diferent als altres espais. La *identitat* és doncs la diferència, la *distinció* respecte els altres.

Els altres dos elements que influencien en la configuració d'una *imatge eficaça*, l'*estructura* i el *significat*, els entén com les pautes d'organització de l'espai que ordena les relacions amb l'individu, i els sentits pràctics o emotius del lloc per la col·lectivitat.

Com sabem, les tesis de Lynch es centren en dos conceptes claus: la *llegibilitat (legibility)* i la *imaginabilitat (imageability)*. Respectivament per una banda, la facilitat en que la forma urbana pot ser reconeguda, apresada,

recordada i comunicada, i per l'altra, la capacitat d'un element urbà per suscitar una imatge potent a l'observador y que es pot presentar intensament als sentits.

Per l'autor, l'espai amb una imatge eficaç és aquells que és llegible i que posseeix una forta imaginabilitat. I requereix en primer terme, la identificació de l'objecte urbà que implica la seva distinció respecte les altres coses i el seu reconeixement com entitat separable. Identitat, no en el sentit de la igualtat amb una altra cosa sinó en el sentit de individualitat o unicitat.

Identitat i estructura són aspectes que Lynch entén com fàcilment manipulables, mentre que reconeixeria la dificultat de control del component significatiu, ja que deriva de processos més complexos i que provoquen que un mateix espai pugui contenir diversos significats: "*Los significados de una ciudad son tan diversos, incluso cuando su forma pueda resultar facilmente comunicable, que parece posible separar el significado de la forma, al menos en las primeras fases del análisis*"³⁸. Renunciant a l'estudi del significat de l'espai, Lynch interpel·la als que desitgen fer ciutats capaces d'albergar a tot tipus de col·lectius, a centrar-se en la claredat física de la imatge (a partir de la identitat i l'estructura) i permetre que el significat es desenvolupi sense la guia directa del tècnic.

Acceptant els conceptes de Lynch, com no podia ser d'una altra manera, i considerant la potencialitat de la intervenció artística a l'hora de crear un espai distintiu i generar imatge, creiem que només posar el focus d'interès en la identitat i l'estructura no necessàriament garanteix que l'espai resulti significatiu; si més no, no garanteix un significat positiu.

La qualitat estètica i una ordenació clara del lloc, se'ns dubte facilita la interpretació de l'espai i el distingeix de la resta. Existeixen un gran nombre d'intervencions artístiques que s'han convertit en elements emblemàtics d'un espai urbà, però majoritàriament s'ha donat més per al conjugació atzarosa de factors, que no pas per un estudi per part dels professionals dels trets representatius o símbols de l'entorn i la seva població. I també podem trobar el cas antagònic: intervencions en l'espai públic que malgrat una correcte configuració a nivell estructural i posseint una imatge potent, esdevenen *contenedors* de significats negatius; percebent-se com un element agressiu, aliè, i viscut com una imposició, etc., poden arribar a modificar els significats del lloc acceptats per la població.

De fet, tal i com s'explica des del camp de la Psicologia Social i Ambiental, la capacitat simbòlica dels espais i elements urbans incumbeix a altres aspectes més complexos que les característiques estructurals, volumètriques o formals dels

³⁸ Lynch, Kevin; *La imagen de la ciudad*, Ed. Gustavo Gili, S.A.; Barcelona, 1999, p.18.

espais. Aquests poden facilitar la carrega de significats i símbols, però aquests depenen més dels llaços afectius, culturals, cognitius, a l'empremta o la possibilitat de transformar i gestionar el lloc de les persones i col·lectius.

La Psicologia Social enfoca el tema de la identitat de l'espai públic no tan des del tret diferencial, sinó des de la capacitat dels espais urbans d'esdevenir simbòlics per grups socials que es reconeixen com a tals a través d'aquests símbols. Senyalant la pertinença a un lloc/ ambient (carrer, barri, ciutat) com part de la *identitat* de les persones/ grups d'acord amb unes categories soci-espacials.

*“La identidad social se deriva básicamente de la pertenencia y afiliación a grupos sociales, socio-profesionales, grupos étnicos, religiosos, nacionales, etc., con los que las personas se identifican y generan un grupo que comparte atribuciones internas y externas que definen lo que caracteriza su identidad” (...) “las personas también se identifican a sí mismas como miembros de grupos o comunidades en base al sentimiento de pertenencia a categorías socio-espaciales concretas. En general, podemos considerar las categorías urbanas como un tipo de categorías sociales que las personas usan para definir lo que hemos denominado su **identidad social urbana** (Valera, 1993; 1996; Valera y Pol, 1994)”³⁹*

Segons aquesta línia de treball, aquestes categories soci-espacials que distingeix a persones o grups que s'identifiquen a si mateixes amb un entorn urbà es formen en base de diferents dimensions que actuen com a referent (Pol, Valera; 1999): *dimensió territorial* (límits i característiques d'aquests), *dimensió conductual* (pràctiques socials), *dimensió ideològica* (valors, creences i cultura), *Dimensió psicosocial* (característiques típiques i estil de vida), *Dimensió temporal* (sentiment de història en comú). Aquestes dimensions són els eixos en que es conforma la *identitat social urbana*.

<i>Dimensió territorial</i>	Cada grup que sent pertànyer a un espai urbà concret delimitat geogràficament pel seu entorn. Generalment són elements urbans (places, carrers, etc.) o qualsevol altre objecte, que pel grup, actua representativament com a frontera.
<i>Dimensió psicosocial</i>	Cada comunitat o grup té un imatge de sí mateix que es configura a través d'un conjunt d'atribucions. La concreció de la <i>“personalitat”</i> del grup pot fer referència a un <i>status</i> social o una manera de viure (entre altre opcions).
<i>Dimensió temporal</i>	Un grup pot identificar-se en un espai a través de la història compartida i lligada al propi espai. Diferents grups que

³⁹ Pol, Enric; Valera, Sergi; *Symbolisme de l'espai públic et identitat social. Villes en Parallèle*, 1999.pàg.s/n

	comparteixen el territori poden diferenciar-se entre ells a partir del seu passat relacionat amb aquest.
<i>Dimensió conductual</i>	Les formes de actuar i els usos en un espai urbà poden variar segons la personalitat dels individus. En aquest sentit, la conducta en l'espai públic pot relacionar-se fàcilment amb la identitat social urbana.
<i>Dimensió social</i>	La identitat social de un grup també pot dependre de la composició social del grup.
<i>Dimensió ideològica</i>	Els entorns urbans poden ser representatius de les ideologies social, siguin religioses, econòmiques, polítiques o culturals.
<i>Taula 2> Possibles dimensions categoria socio-espacial Basada en les definicions de E. Pol i S. Valera</i>	

En aquest context, alguns espais urbans tenen la capacitat de simbolitzar alguna o varies de les dimensions que, permet percebre's com a iguals a les persones d'un grup en la mesura que s'identifiquen amb l'espai; fet que també els serveix per diferenciar-se dels altres grups. La Psicologia Ambiental designa aquest espais com: *espais simbòlics urbans*.

Fig.77>Rambla del Poblenou un dels espai que representa diferents dimensions: social, històrica, estètica, etc. Espai referencial. Font: de l'autor

La *identitat social urbana* pot cimentar-se en diferents dimensions igual que, un espai o element urbà pot albergar tants significats simbòlics com grups interactuen amb ell. A mode d'exemple: la dimensió temporal pot ser rellevant en la carrega de significat de l'espai, mentre que per un altre grup esdevé simbòlic per l'ús que li donen; sense que això impliqui el rebuig de les connotacions històriques del lloc. Aquest cas pot donar-se fàcilment en els centres històrics regenerats que admeten l'apropiació del lloc per part de les diferents col·lectivitats que comparteixen l'espai.

Ara bé, també pot donar-se que les propietats morfològiques i significatives d'un intervenció urbana inhabilitin alguna de les dimensions que identifica a un grup. En tal cas, l'espai podria simbolitzar valors d'exclusivitat que podrien incitar l'activació de mecanismes de defensa de la comunitat afectada. En aquest sentit, tot discrepància sobre significats o símbols d'un espai o elements urbà entre els

diferents grups que interactuen en el lloc, pot ser susceptible de convertir-se en alteracions dels significats pretesos, dificultant el mecanismes d'apropiació i de pertinença que poden derivar en conflictes de convivència.

Per tant, en l'anàlisi de les dinàmiques socials i els símbols de l'espai urbà s'haurien de considerar les dinàmiques *endogrupals* i *exogrupals* que s'estableixen en l'espai.

Fig.78>Inicialment un espai regenerat de Ciutat Vella, estèticament valorat, la seva configuració ha permès un tipus d'usos que ha propiciat el conflicte entre usuaris i veïnatge. Font: de l'autor

En tot cas, i com plantejarem en endavant, les intervencions en l'espai públic haurien de ser suficientment complexes per que els diferents grups socials que comparteixen un mateix lloc (siguin usuaris o residents) puguin identificar-se en l'espai i apropiar-se'n.

Per acabar, Valera ens aclareix, que una dimensió o la conjugació de varies pot determinar el significat simbòlic d'un espai, però també pot donar-se a la inversa: el simbolisme d'un espai determini les dimensions per les que un grup s'identifica com a tal:

“Aparece así una relación de doble direccionalidad, de forma que la dimensiones sobre las cuales se fundamenta la identidad social urbana determinan la atribución de significados del espacio mientras que, una vez cargado simbólicamente, este espacio representa las dimensiones relevantes en base a las cuales un grupo o comunidad se identifica como tal(...)”⁴⁰.

⁴⁰ Valera, Sergi; *Análisis de los aspectos simbólicos del espacio urbano. Perspectivas desde la psicología ambiental*. Revista de Psicología. Universitas Tarraconensis; Vol. XVIII (1/1996) p.73

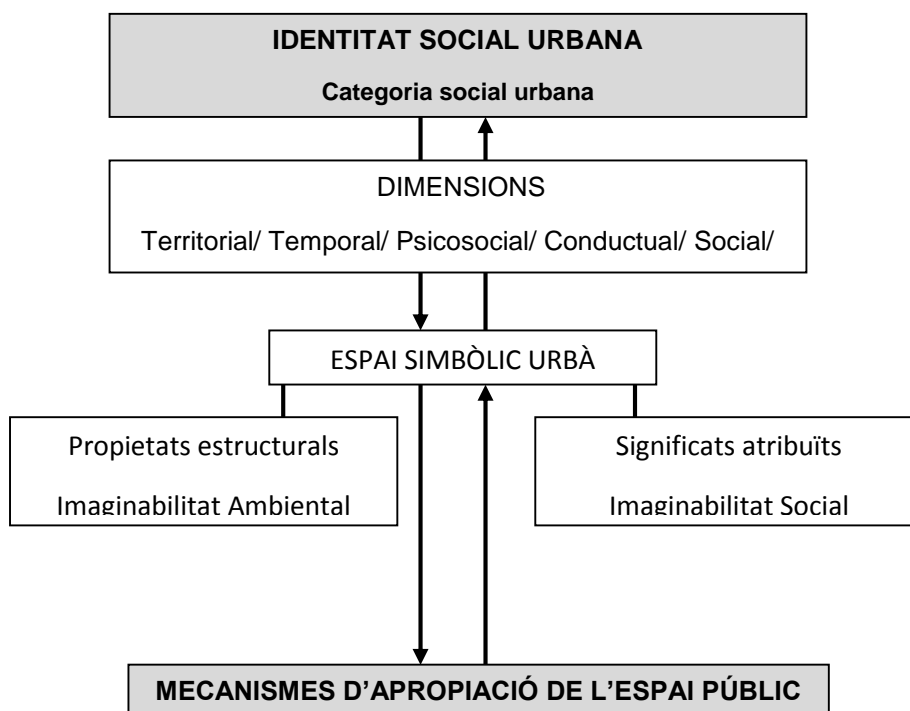

Fig.79> Basat en proposta S. Valera (1996)

En conseqüència és lògic afirmar (reafirmar en el nostre cas), que en la ciutat contemporània els espais “buits” de contingut no existeixen. Trobarem sense urbanitzar o degradats, però en cap cas buits de significats simbòlics o de interpretacions.

Finalment, creiem que important fer referència a les reflexions de P. Brandao entorn el tema de la identitat, citant diferents perspectives del tema de la identitat urbana, afirma que aquesta cada cop es reconeix més per la mediatització de la imatge:

“son las imágenes yuxtapuestas o retransmitidas por distintos medios las que nos permiten una percepción y un reconocimiento de aquello que es destacado, o diferenciado, en un contexto genérico. A través de la publicidad se nos presenta una imagen de lo que hay que visitar en una ciudad, se nos transmite la historia, o una fantasía, de la identidad, de un destino turístico. La banalización de los clichés corresponde a una reducción de la identidad”⁴¹.

⁴¹ Brandão, P; *La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación*; Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona; Barcelona; 2011; pàg.21

Per Brandão, en el context actual la identitat dels llocs ja no es construeix només des de l'experiència, sinó que també es defineix pels mitjans de comunicació "ofreciendo una percepción de la realidad alternativa a las narrativas de la experiencia colectiva"⁴². I utilitza com exemple els *skylines* urbans que interpreta com instruments d'augmentar el prestigi de la ciutat, com a imatge publicitària més que com un panorama urbà.

Aquesta fenomenologia l'encaixa en l'objectiu dels territoris d'aconseguir entrar en les ciutats amb un bona imatge internacional; es tracta de crear un imaginari per promocionar "una marca de ciutat". En aquest procés, l'espai urbà deixa de ser una experiència cultural col·lectiva per transformar-se en un producte de mercat que, necessita una aparença de diferenciació competitiva. Brandão interpreta que en realitat el que es provoca és una reducció de la pròpia identitat del territori.

Fig.80>Punt de llibre amb Skyline de Barcelona; de fet, una interpretació amb tots els monuments reconeguts. Aquest skyline no es pot veure des d'enlloc. Font: Ajuntament de Barcelona

Es pretén aconseguir un espai urbà diferent en termes de singularitat i distinció sobre altres territoris, mitjançant la contractació d'arquitectes i artistes reconeguts com a garant de qualitat i contemporaneïtat (A. Remesar, 1998).

Aquest procedir ens sembla un banalització del concepte de identitat de Lynch i no garanteix que el resultat sigui capaç de generar significat en terme de identitat social. Ens fa pensar més, no en la identitat com un element de caràcter del propi lloc, sinó que ens connota els conceptes que planteja Bourdieu entorn el concepte de *distinció*. L'autor apunta que els béns culturals com la literatura, la pintura, l'escultura, el teatre, etc., en definitiva: l'art, com un element que assenyala les diferències de classes socials. D'aquesta manera, els béns culturals són els *instruments d'apropiació simbòlica* que, doten als que els posseeixen de singularitat i es distingeixen en base a aquesta possessió. Entre moltes altres reflexions, Bourdieu apunta que en aquesta classificació que entre *distingits* i *no distingits*, més accentuada en el passat, l'art no és tant valorat com a bé cultural sinó que es mesura per la seva capacitat d'aportar distinció.

⁴² Brandão, P; *La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación*; Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona; Barcelona; 2011; pàg.29

“apropiarse una obra de arte es afirmarse como el poseedor exclusivo del objeto y del gusto verdadero por ese objeto, convertido así en negación redificada de todos aquellos que son indignos de poseerlo, por falta de los medios materiales o simbólicos necesarios para apropiarse (...)”⁴³

En coherència amb la interpretació que fem de l'espai públic, a l'hora de projectar intervencions artístiques en l'espai públic s'haurà de pivotar entre el concepte de identitat com la capacitat de diferenciar-se de la resta, i la identitat com la capacitat de certs espais i elements urbans d'esdevenir representatius per uns col·lectius. Concepte d'identitat, entesa com a un instrument per generar espais públics amb imatges ambientals (cognitives) potents. Espais públic *llegibles* i *imaginables*, en terminologia de Lynch, que el mateix temps siguin capaços d'esdevenir simbòlics i representatius per a la població.

Essent, precisament, la generació de imatges significatives una de les principals propietats de l'art, apostem per no renunciar-hi.

Fig.81>Graffiti de l'artista Blu, (2009) al barri del Carmel: un tauró fet amb bitllets que es menja uns antics murals amb les sigles del Partit Comunista de Catalunya (PCC). Font: de l'autor

(4) capacitat per crear significat (coproduït)

En l'objectiu de produir un espai públic representatiu per a diferents grups o col·lectius, l'art està cridat a jugar un paper destacat per les possibilitats que ens dóna a l'hora de configurar imatges en el territori i d'aportar sentit, significat i simbolisme als llocs. L'art públic té la capacitat de crear significats, però sobretot de crear significat coproduït.

⁴³ Bourdieu, P; *La distinción. Criterio y bases sociales del gusto*; Ed. Taurus, Madrid, 1988; 1998; pàg.280

No hem d'oblidar que la construcció del significats simbòlics dels llocs no només serà fruit de la proposta artística. L'artista pot intentar mitjançant els instruments clàssics de la producció d'art (forma, materials, escala, llenguatge, icones, símbols, etc.), configurar imatges que permetin unes possibles interpretacions i per tant, generin uns possibles significats. Però seran les persones i/o grups socials els qui *realment*, des dels seus filtres, determinaran els significats de l'obra d'art o de l'espai públic. En aquest sentit l'obra d'art en l'espai públic conté un significat *coproduït*.

El control absolut de les interpretacions de l'art en l'espai públic és complicat, per no dir impossible (com assenyalava Lynch). El significat d'un lloc no és un element definit, concret i estàtic. És més aviat el contrari: és inconcret, i és fruit de forces variables com els usos de l'espai, l'entorn físic i social, la cultura, els valors, etc., Variables que tampoc són inamovibles i per tant, els significats estaran en constant transformació.

Els significats de l'espai públic i dels seus elements es construeixen mitjançant l'experiència vital dels individus i dels grups. També es determinen pel consens social. La càrrega simbòlica de l'espai públic o d'algun dels seus elements és el resultat de les interaccions de la població, col·lectius, grups, persones en l'espai públic, i en aquest sentit el procés és en la majoria d'ocasions molt espontani i marcat pel fet que, com diu J. Berger, "*nunca miramos solo una cosa; siempre miramos la relación entre las cosas y nosotros mismos*"⁴⁴.

Un factor important respecte a la significació dels llocs és la memòria col·lectiva. Concepte que P. Brandão defineix, tot i alertar-nos de la seva falta de rigor, com un element de la pròpia identitat espacial: "*un lugar sería el producto de una sedimentación de vivencias que la comunidad tendría en la memoria, no siendo posible la existencia del uno (el lugar) sin la otra (la memoria)*"⁴⁵. Pot ser poc rigorosa, però molt clara. Brandão, entén que la memòria està construïda per capes: cada individu té una memòria individual i un altra de col·lectiva, que inclouen records d'altres i a més es posada en perspectiva de cadascun. D'aquesta manera el conjunt de significats dels espais públics poden ser herència de les generacions anteriors i poden representar part de la història col·lectiva.

La memòria col·lectiva és un dels possibles orígens dels significats de l'espai i elements urbans que, pot ser fruit d'un acord social o propiciada per les

⁴⁴ Berger, J; *Modos de ver*; Ed. Gustavo Gili,1974; pàg.14

⁴⁵ Brandão, P; *La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación*; Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona; Barcelona; 2011; pàg.23

institucions culturals i administracions públiques. De fet, en l'entorn quotidià es poden observar dos orígens de la creació d'espais públics significatius: el que és fruit de la creació social i espontània per part de la població, i aquells que sorgeixen de la planificació intencional de la ciutat que executen les administracions públiques. D'aquest doble origen parteix al proposta de E. Pol i S.Valera que diferencien entre *simbolisme "a posteriori"* i *simbolisme "a priori"* (1999).

Simbolisme "a posteriori": fa referència a aquells espais o elements urbans que són importants per un o varis col·lectius, a partir dels seus usos o significats que s'han adquirit al llarg del temps. Espais que a través de la interacció entre les persones han esdevingut llocs comuns, carregats de significat i que poden actuar com elements referencials de la població.

No s'han de menysprear, com ja hem dit anteriorment, la capacitat simbòlica d'espais de la ciutat sense ni tan sols urbanitzar (típicament imatge dels barris perifèrics). L'espai "buit", percebut per tècnics i polítics, pot ser "ple" de significats i símbols per a la població. Un element representatiu de la història en comú que, es percep així a través de l'experiència vital associada a l'espai concret.

Fig.82>El "mamut" del Parc de la Ciutadella. Segurament una de les escultures més simbòliques del barcelonins. Tots tenim la foto de petits pujats a la trompa. Font: de l'autor

Aquest tipus de simbolització de l'espai es pot donar en els llocs més insospitats, i a través de la interacció poden ser apropiats per diferents grups. Així per exemple, un solar abandonat pot ser un espai de trobada intergeneracional entre els grups de gent gran que juga a petanca, colles de *grafiters* i nens que al sortir de l'escola el converteixen el seu espai de jocs.

A vegades no es tractarà d'espais urbans, sinó d'objectes urbans que sense ser concebuts com a tal, es converteixen en "*monuments*": elements simbòlics que poden recordar la història d'un territori i prenen certes propietats monumentals.

Fig.83>Les xemeneies del barri del Poblenou, resta com a imatge del passat fabril del barri. Fig84>A la dreta, un espai poc rellevant històricament i de característiques morfològiques poc especials (Plaça Vera Cruz, Baró de Viver), que els grups de jove veuen com a representatiu del barri. La font es llegeix com la senyal que el barri també pertany a Barcelona. Font: de l'autor

Simbolisme "a priori": fa referència als projectes urbans que proposen i executen les administracions públiques per, promoure la creació o transformació de l'espai urbà sota uns objectius concrets. Es pretén dotar el espai públic d'una forma, d'una estructura, d'uns elements o d'una toponímia, és a dir, propiciar uns valors, una estètica, unes connotacions o ressaltar uns fets històrics. Crear un espai simbòlic amb un programa d'usos i significats preestablerts.

La majoria de plans de transformació/ regeneració urbanística incorporen intervencions artístiques amb l'objectiu de dotar de imatges i significats a l'espai públic. Projectes que, poden o no encaixar entre la població i per tant, poden o no esdevenir elements representatius/ identitaris del territori.

Així com un solar sense urbanitzar pot ser significatiu per a una població, la intervenció artística no garanteix que aquests la incorporin al seu imaginari. Per diferents motius, inclús, podria ser viscuda com una imposició que anul·la el caràcter i la memòria del lloc.

Les possibilitats simbòliques de les intervencions en l'espai públic són múltiples que, poden ser de peces escultòriques, passant per obres de propietats monumentals fins a l'organització de tota la zona d'intervenció. Sigui quina sigui, aquestes aspiren a convertir-se en imatge del lloc.

Pretensions i resultats no sempre "*van de la mà*".

Les intervencions programades poden establir enllaços indissolubles amb el territori mitjançant la morfologia i el significat, o pel contrari, poden ser rebutjades per la col·lectivitat o simplement passar inadvertida. E. Pol i S. Valera (1999) llisten les diferents opcions:

El projecte executat sintonitza amb el lloc. És acceptada per la població i es converteix en una imatge representativa del lloc.

Fig.85>. Dona i Ocell. (J.Miró ;1983)

Fig.86>.Elogi a l'aigua. (E.Chillida 1987)

El projecte executat no sintonitza amb la població. El resultat es percep com aliè i com un ruptura amb el lloc. En aquest cas es poden també detectar tres tipus de reacció:

Fig.87>El Mur. (R. Serra ;1983-1987)

Fig.88>Plaça de Sants. (A. Vilaplana ;1983)

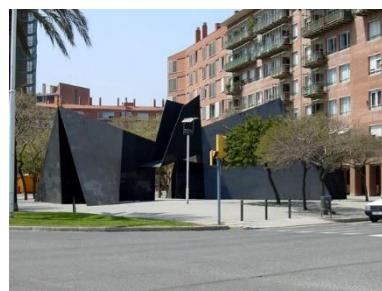
Fig.89>Respall del vent (F.Fornell-Pla ;1992)

Fig.90>Cilindre. (T.Carr ;1992)

A) és percebuda com una agressió als significats i usos de l'espai. El grau de contundència morfològica de la intervenció pot fer que aquesta sigui un referent inevitable per la població

B) la població es sent aliena a la intervenció. No juga cap paper ni en positiu, ni en negatiu. No es cap referent i no esdevé imatge perquè, de fet, és innòcua.

	
<p><i>el projecte trenca amb la tradició del lloc i amb els valors dels grups, però aporta nous elements, valors, usos, símbols que són apreciats per la població i per tant, passa a integrar-se com un referent del territori</i></p> <p><i>Fig.91>Linia de la Verneda. (F.Torres ;1999)</i> <i>Fig.92>.David i Goliat.(A.Llena ;1992)</i></p>	
<p><i>L'agrupació s'ha realitzat a partir de les rutes guiades amb veïns/es del Poblenou, amb alumnes de l'escola Montseny, referents bibliogràfics i articles de notícies. Fonts; bcn.cat/artpublic; de l'autor</i></p> <p><i>Taula 3> Classificació intervencions artístiques segons tipus de reaccions. Basada en E.Pol i S.Valera</i></p>	

Des de la nostre experiència, creiem que es podria afegir una altra situació: quan el projecte té en la mateixa mesura detractors i adeptes. Pot convertir-se en un element representatiu de un grup social i ser rebutjada per altres grups. Anàlogament, pot convertir-se en imatge de la ciutat, però ser rebutjada com per els residents del barri on es localitza.

Una mateixa intervenció artística en l'espai públic tindria diferents acceptacions segons els segments i escala de població que es contempli (carrer, barri, ciutat, etc., o residents, usuaris, ciutadania, etc.).

Segurament en la quotidianitat seriem capaços de localitzar diferents matisos de cadascuna de les situacions citades que, tindran a veure amb la tipologia de grups que interactuen en l'espai, les seves expectatives, les intervencions realitzades, les qualitats morfològiques, la seva evolució en el temps, etc. Infinitat d'opcions que fa difícil catalogar-les amb precisió. Cada espai

Fig.93>Estel Ferit (R.Horn ;1992); Font: bcn.cat/artpublic. Fig.94>fonts/ escultures de Diagonal Mar; Enric Miralles (2003). Es poden trobar dures crítiques a les dues propostes, inclús se'ls ha posat toponímia despectiva. Però també hi ha un bon nombre de població que els hi agrada, i són reconegudes internacionalment. Font: de l'autor

públic i les seves dinàmiques canviant en el temps fa que la categorització infal·libre sigui i perpetua sigui pràcticament inviable.

4.2.2. Envers una definició d'art públic

El procés de disseny de l'espai públic i l'art públic serà determinant a l'hora d'activar el conjunt de les seves capacitats, o pel contrari, avortar-les i menysprear-les. Com succeeix, des del nostre punt de vista, quan el disseny de l'espai es limita a la col·locació d'objectes urbans útils i l'art és només un més d'aquests objectes, on l'espai és només la base de la peça.

Després del fracàs dels programes de monumentalització basats en la col·locació d'art modern en l'espai públic i la continua demanda d'art en l'espai urbà, a partir de la dècada dels '70, diferents artistes proposen noves aproximacions que exploren les possibilitats de l'art com a medi per configurar l'espai, estructurar-lo, aportar imatge, distinció o significat. Propostes que no sempre han reeixit, però que es desvinculen definitivament de la pretesa autonomia de l'art per tal de buscar *el seu rol* en les ciutats. Aquestes són recollides per J. Maderuelo (1994) i en proposa un classificació. En síntesi és la següent:

<p><i>Recuperació de l'escala monumental</i></p>	<p>Recupera l'escala monumental, adequant-la a l'espai on s'ha d'ubicar. Es busca que la intervenció escultòrica es relacioni amb l'espai físic, el mateix temps que pugui arribar a configurar-lo. Però la peça es manté en el pla d'allò físic i d'allò abstracte, sense dotar-la de significat. Són obres que pensades per un espai concret i en principi, no tenen sentit en un altre lloc. Concepte de <i>site-specificity</i>.</p>
<p><i>Crítica àcida al monument</i></p>	<p>Propostes emmarcades en el discurs Pop-Art. Es recupera l'escala monumental, però des del canvi de la seva intencionalitat i</p>

	significat. Són propostes amb cert to irònic i sorprenen a les persones que les contemplen el convertir un objecte quotidià en un monument.
<i>Revisió formal del monument</i>	Es retorna a la funció commemorativa del monument, però revisant la seva estructura formal. Són intervencions artístiques que commemoren el passat, a persones, o a fets històrics, però sense retornar al llenguatge clàssic.
<i>Renuncia a la forma i significació tradicional</i>	S'entén que el concepte de monument clàssic no és vàlid per afrontar un projecte artístic en l'espai urbà. Es postula per un nou gènere de l'art: l' Art públic que incorpora els conceptes de funcionalitat i utilitat (aliens a la idea de monument i de l'art de la modernitat). Es pensa que la intervenció artística/ escultòrica no només ha d'actuar en el pla físic, també ha d'aconseguir aportar caràcter, significat i donar resposta a les necessitats de les persones envers de l'espai públic.
<i>Taula 4> Síntesi basada en classificació J. Maderuelo.</i>	

Els artistes que representen aquesta nova forma de procedir batejada com a *Art públic*, com explica J. Maderuelo (1990;1994), defensen que l'obra d'art públic ha d'aportar al context on s'intervé un significat estètic, social, comunicatiu i funcional. La renúncia de la forma i significació tradicional implicat també, que cal que l'artista deixi de preocupar-se per les classificacions de gènere o disciplina (escultura, arquitectura, urbanismes, disseny, etc.), per focalitzar en les necessitats de les persones o col·lectius en l'espai públic on s'executarà la intervenció artística.

Siah Armajani fou un dels primers artistes que assentà les bases d'aquest nou gènere d'art o forma d'enfocar el projecte artístic en l'espai públic: .

*“Qué es el arte público? El arte público no trata acerca de uno mismo, sino de los demás. No trata de los gustos personales, sino de las necesidades de los demás. No trata acerca de la angustia del artista, sino de la felicidad y bienestar de los demás. No trata del mito del artista, sino de su sentido cívico. No pretende hacer que la gente se sienta empequeñecida e insignificante, sino de glorificarla. No trata acerca del vacío existente entre la cultura y el público, sino que busca que el arte sea público y que el artista sea de nuevo un ciudadano”.*⁴⁶

No només es tracta de trencar amb les resolucions formals de l'art modern i de les diferents aproximacions dels artistes al projecte en l'espai públic, si no que es

⁴⁶ Armajani, Siah; Siah Armajani. Madrid: Museo de Arte Reina Sofía, Catàleg d' exposició 2000, p 73.

posa en dubte el propi rol de l'artista. Armajani expressa el seu desig de desmitificar el concepte de creativitat i la imatge de l'artista; per a ell el que és important és el programa i la pròpia obra.

Fig.95> Picnic Table; (S.Armajani;Huesca;2000). La preocupació de l'autor no està en que la gent reconegui que està davant una obra d'art, sinó que d'un objecte que pot utilitzar. Font: Josep Alba.

La majoria d'obra d'Armajani són útils, en elles es pot llegir, menjar, descansar, passejar, etc., i són utilitzades per les persones com si fossin equipament del lloc sense saber que es troben en un obra d'Art pública.

Junt amb Armajani, torbem altres artistes que es mouen en conceptes afins a aquesta manera d'entendre l'art públic. Artistes com Dennis Adams, conegut per les seves intervencions en l'espai públic que tracten sobre l'exclusió social en la formació i l'ús de l'arquitectura en l'espai públic. O Scott Burttton interessat en la creació d'espais que exploren noves relacions entre l'arquitectura, el paisatge i l'usuari. Pocs dubtarien a l'hora de catalogar la seva obra en el camp del disseny, ja que com Armajani, desenvolupà un llenguatge per sobre de tot funcional.

Reconegut és el treball de Robert Smithson que, a part del reconeixement rebut per les seves obres de *Land Art*, proposà tota una dialèctica per enfocar el tema del jardí urbà i la relació entre ciutat i natura. Smithson considerava que l'art públic no hauria de ser tan sols un treball estètic, sinó que havia de ser un acte social útil. Entenent el jardí urbà com una totalitat escultòrica i no tan sols com un lloc on situar escultures.

Les propostes de Dani Karavan són un exemple d'altres enfocaments del concepte d'art públic, situant-se en una òptica i llenguatges molt més simbòlics. L'obra de Karavan, influenciada se'ns dubte pels treballs d'Isamu Noguchi, el *Land Art* i els recursos minimalistes, desitja apel·lar a la una funció comunicativa i dialogant. Temps, espais, memòria, història, lloc, recorregut, sensacions, símbols, etc., són paraules que podrien utilitzar en la descripció de la seva obra d'aquest artista que, proclama que la seva meta és crear per la gent. Les seves intervencions artístiques interactuen amb l'entorn que Karavan designa com *makom*, ja que segons ell el terme *site* no cobreix totes les possibilitats del lloc. *Makom* fa referència a les característiques físiques de l'espai, però també a les propietats emocionals arrelades a la història, cultura i memòria del lloc. Les obres de Karavan no destaquen tan per els valors pragmàtics, sinó pels valors ètics. Són

espais de reflexió que s'ha de recórrer; són vivències; *“tienes que encontrar tu camino dentro de mis esculturas. Pero ver no es suficiente. Yo añadiría oír, oler, tocar, andar a través de ellas, todos los sentidos tiene que estar implicados”* (Dani Karavan; 2002)⁴⁷.

Aquests i altres exemples encaixen en aquesta nova manera de fer que, també s'ha de dir, no és la més comú en el panorama artístic de les ciutats. Malgrat les diferències de llenguatges, morfologia, processos i resultats, els artistes que es mouen en aquesta orbita conceptual coincideixen en la voluntat de dessacralitzar l'objecte artístic i el rol de l'artista. Alguns d'ells (com Armajani), tampoc mostren cap interès en el concepte d'*autoria*, ni en el reconeixement d'aquesta a través d'un llenguatge únic i original que pugui associar-se a un nom.

El tret en comú més destacable dels artistes que operen en aquesta tendència és, la voluntat de que el projectes artístic sigui capaç de de posar en marxa les diferents capacitats que l'art pot desenvolupar en l'espai públic. Projectes que siguin el mateix temps tinguin: funció, estètica, imatge, significats, valors, etc. i sobretot influents en la construcció social del territori, amb el qui tenen un lligam únic i intransferible a través de l'espai públic o s'ubiquen. Principal motiu pel que ja no es fa referència a *“art a l'espai públic”*, sinó a *“Art públic”*.

L'envergadura dels projectes, la multiplicitat d'objectius i la diversitat de recursos utilitzats en aquesta tipologia de projectes artístics, provinents d'especialitats de camps com l'arquitectura, l'urbanisme, l'enginyeria, el paisatgisme, l'escultura, la sociologia, etc., portarà a l'Art públic, necessàriament, a una praxis necessàriament interdisciplinar.

Sense cap voluntat, ni interès, per encaixonar-nos en una categoria o definició (fet que aniria, tal i com especificarem més endavant, en contra els nostres propis posicionaments), la nostra manera d'interpretar l'art en l'espai públic té les mateixes voluntats i punts de coincidència amb aquest nou gènere de l'Art públic.

Un altre referent, com no pot ser d'una altra manera, són la varietat de propostes d'art del nostre entorn que es s'han realitzat en el context del procés de regeneració urbana de la ciutat de Barcelona. En especial aquelles que per el seu procés i resultat formen part del projecte urbà, esdevenint-ne un element més però indissociable que a més, són capaces de formar part de processos de cohesió

⁴⁷ AAVV; Dani Karavan; Ed. IVAM (Institut Valencià d'Art Modern); Catàleg d'exposició València, 2002

social del territori, formant part de la seva imatge i esdevenint-ne símbol i representació.

Finalment, essent quelcom més una qualificació jurídica, podent-se percebre com un espai multifuncional i multicultural, un espai social, un espai formal, estructural i estructurant, un espai polític i de representació, de imatge i significatiu, el seu disseny se'ns revela com l'instrument per millorar les formes de les ciutats però també, com l'espai idoni per recercar solucions i redefinir els aspectes anteriors.

Mitjançant el disseny de l'espai públic i dels seus elements urbans podem regenerar espais degradats, convertint-los en noves centralitats del territori i dotant-los de nous usos, valors, estètica i identitat pròpia. És en aquest sentit que el rol de l'art en l'espai públic pot ser fonamental ja que pot proveir a l'espai públic, precisament, caràcter estètic, estructura i forma, imatge i significats. Significats que podran ser coproduïts pels diferents agents social que interaccionen en el disseny i execució del projectes, però també per la pròpia població.

Essent coherents amb aquestes afirmacions se'ns fa difícil acceptar les propostes d'art que només consideren l'espai públic com un més de les plataformes d'exhibició del mercat de l'art. No només per una qüestió ètica que es podria argumentar en que allò que és col·lectiu (de tots), no hauria de poder posar-se el servei dels interessos de l'individu o d'un grup concret, sinó perquè a més, es corre el risc en la societat contemporània, en contextos de crisis generalitzada i globalització cultural que, la voluntat d'autonomia absoluta de l'art (voluntat de separar-se d'allò col·lectiu, social i funcional), accentuï la percepció –ja existent- de la superfluitat de l'art.

Segurament podem afirmar, que en general, les obres d'art en l'espai públic tenen voluntat estètica i/o significativa que, aspiren a la construcció d'una nova imatge del lloc. Però segurament també podem afirmar que, freqüentment no aconsegueixen ni una cosa ni l'altra. Fet que explica que part de la població en posi en dubte la seva necessitat i per aquest motiu, com assenyala Brandão (2011) la sostenibilitat econòmica del projecte artístic no és veu sempre com a raonable⁴⁸

El mateix autor apunta un sèrie de possible raons per explicar el perquè del rebuig d'algunes obres: perquè no integren el valor pràctic articulat amb el valor simbòlic, o perquè els seus significats no es perceben com a rellevants, o perquè hi ha un accés d'afany d'exhibició, que acaben per allunyar-les dels seus

⁴⁸ Sense entrar en valoracions de la peça, en els balcons de la Plaça Sant Miquel on s'hi va col·locar l'escultura d'homenatge en els castellers, d' Antoni Llena (2012), s'hi podia llegir en pancartes: "falta pa, no ferralla". L'obra tingué un cost de 630.00 euros.

objectius. A les que afegiríem des de la nostra experiència en els projectes del Poblenou i Baró de Viver (i també en altres casos que hem pogut observar), que el rebuig es pot deure a la falta de concordança entre el resultat i les expectatives generades entre la població. I també, per la falta de discussió/ participació en els processos de decisió que pot derivar en la sensació d'imposició i indefensió.

Per Brandão, a més, la inadequació d'algunes propostes es fa evident amb el pas del temps. Afirmació que sempre hem defensat, i que és l'antítesi d'aquell argument tan esgrimit en el camps de l'art (i no només des de la crítica, sinó també des del propi col·lectiu d'artistes), que el temps fa que es superin els rebuigs inicials i s'acabi valorant l'obra. Fet que no diem que no es pugui donar, però que segurament és excepcional i en tot cas, creiem que els professionals nou haurien d'utilitzar-lo com a argument justificador del propi projecte.

L'art públic entès com l'oportunitat de millorar la qualitat dels espais públics, incidint en l'augment de la cohesió social del territori, amb la voluntat de donar resposta a les necessitats d'ús de la població, amb la voluntat de convertir carrers i places en espais representatius i carregats de significats simbòlics, o espais de memòria col·lectiva, etc., pot influenciar en l'increment del sentit de pertinença al lloc que, essent aquest l'antítesi de la desafecció, pot traduir-se en una major coresponsabilitat de la població en el manteniment i construcció de l'entorn.

4.3.L'apropiació de l'espai públic en la base

Segons T. Vidal (2002) explica en la seva tesi, en la qual fa una buidat de les definicions del terme des de diferents camps de recerca, que l'apropiació és el procés pel qual un espai esdevé com un lloc "*propi*", un espai amb significat i sentit propi, i per tant, el contrari del que seria un espai aliè o estrany. Vidal considera:

"(..)que l'apropiació és també la creació o la construcció del significats de l'espai com un lloc que es considerat propi, del qual se'n deriva la implicació personal o grupal amb el lloc, donat que l'espai representa les interaccions passades (les viscudes directament per mi i les interioritzades indirectament per altres vies: la història passada i les expectatives que la cultura en la que em socialitzo posa de manifest) i les potencials interaccions (futuribles), l'espai participa per tant de la construcció del sefl (això obre la porta a la dimensió de la identitat i la identificació en que el lloc apropiat comunica als altres i a mi aquesta identitat). Aquesta exteriorització (comunicació als altres) i interiorització (assimilació) dels significats s'omple de molts continguts: qui soc jo i qui som nosaltres; com, quan i qui pot entrar o no entrar; que pot fer o no; etc.; però

*aquests continguts que es creen contínuament comporta també l'elaboració del seu sentit, de la consciència d'aquest espai com alguna cosa "pròpia."*⁴⁹

Vidal fa referència a l'apropiació entesa com els sentit de pertinença a un lloc que es dona quan podem identificar-nos en ell; quan individus o grups poder relacionar la seva experiència vital amb un llocs concrets que els defineixen, el mateix temps que els carreguen de significats. Aquesta identificació amb el lloc, o la capacitat de l'espai per a ser representatiu d'un/s col·lectiu/s, es produeix a través dels usos i processo de senyalització o personalització que genera uns significats coherents per a nosaltres que, permeten percebre'ns com a iguals i paral·lelament, diferents davant de l'altre/s.

Sense aquí esmentar-lo directament, també es fa referència als processos de percepció de l'espai públic com a un espai privat. "Privatització" que no fa referència a la capacitat legal de propietat de l'espai, sinó a la percepció de l'espai públic com a propi a través dels usos, comportament o senyalitzacions. En aquests processos de percepció de l'espai públic com a espai privat, el concepte fonamental és el de *territorialitat*. Entesa com la capacitat dels individus de identificar-se amb un espai o una àrea del territori que interpreten com a pròpia, i "(...) que se entiende que ha de ser defendida de intrusos, violaciones o contaminaciones. En los espacios públicos la territorialización viene dada sobre todo por los pactos que las personas establecen a propósito del cual es su territorio y cuáles son los límites de ese territorio."⁵⁰

La territorialitat, des del camp de la Psicologia Social i com desenvolupen S. Valera i T. Vidal (1998), es relaciona també amb la privacitat entesa com la capacitat de persones i grups per regular o controlar les interaccions social en un context socioambiental determinat. Control que respon a les necessitat concretes de la persona o grup de relacionar-se amb l'entorn en un moment i situació determinada⁵¹. La territorialitat com a forma d'ocupació o com a sentiment de "propietat", implica cert grau de privacitat, de control. A una major capacitat de territorialització, se li correspon una major sensació de possessió i per tant de sensació de privacitat.

⁴⁹ Vidal, T; *El procés d'apropiació de l'entorn. Una proposta explicativa i la seva contrastació*; Tesi Doctoral del programa: Influència Social: Relacions, Processos i Efectes Bienni 1994-1996; Universita de Barcelona; 2002; pàg.134

⁵⁰ Delgado, Manuel; *El animal público*, Ed. Anagrama; colección Argumentos; Barcelona, 1999; pp.30

⁵¹ En el relat del projecte de participació de Baró de Viver, es pot observar com en diferents moments les presses de decisió veïnals s'entenen des d'aquests conceptes de territorialitat. En general, les propostes d'intervenció es concretaven en els límits administratius del barri com, a forma de fer-se visibles als territoris urbans de l'entorn. Aquestes propostes varen agafar protagonisme quan l'Ajuntament de Barcelona es plantejà la desaparició administrativa de Baró de Viver i es plantejava la seva annexió al barri de Bon Pastor.

És fàcil pensar en exemples quotidians on es poden observar aquests conceptes. Quan un grup d'adolescents ocupen diàriament el mateix banc d'una plaça, s'estableix certa territorialitat. Aquesta pot prolongar-se sense la presència del grup en el lloc, per exemple, senyalitzant amb pintades o gravats el banc que identifiquen el propi grup. És en aquest moment quan mitjançant el tipus d'ús, o bé, la senyalització que es dona la "metamorfosis d'espai públic a espai privat".

La territorialització no només remet a funcions de control sobre aspectes socials com, els usos permesos o les conductes esperables en el lloc, sinó també com a reflexa de la identitat individual o col·lectiva. En el procés de territorialització de l'espai públic, establim un conjunt de senyals com a forma de personalització o de identificació que fa que el sentim com a propi. Citant de nou a S. Valera i T.Vidal: *"la identidad, en cierto sentido, depende de la habilidad para ocupar y señalar un territorio como propio (por ejemplo, la acción de decorar nuestra habitación con elementos que reflejen nuestra personalidad y doten de significado al área como nuestra)"*⁵². Els autors també relacionaran aquest fet com una forma del fenomen de la personalització, com una forma de comunicar els altres la pròpia identitat i afiliació grupal.

Les formes d'actuar d'individus o grups en l'espai públic és el context on es desenvolupa la dualitat de l'espai públic, la dialèctica entre espai públic i espai privat ⁵³. Les nostres maneres de fer "transformen" l'espai públic i, encara que sigui simbòlicament, el converteixen en espai privat. La percepció d'espai privat d'allò que és públic, fa que ens l'adjudiquem com a propi; en definitiva, en l'apropriem.

A major o menor capacitat de domini físic o simbòlic d'un espai públic, se li correspondrà un major o menor grau d'apropiació del propi espai. I en paral·lel, en el moment en que un espai públic és apropiat per un col·lectiu, aquest buscarà el recursos per mantenir l'apropiació i garantirà la "privacitat" desitjada.

En conseqüència i considerant els nostres interessos, només els projectes de disseny d'espai públic o art públic que permetin l'apropiació del lloc, podran

⁵² A.A.V.V.; *Psicología Mediambiental*, Ed. Pirámide, Madrid, 1998. Valera, Sergi; Vidal, Tomeu; *Territorialidad y privacidad*; Capítulo 6, p.143

⁵³ A la dialèctica entre l'espai públic i l'espai privat, segons Malcom Miles (2001) s'hauria d'afegir el concepte d'espai "transicionals" (espais de transició), que compren espais com el balcó, jardins veïnals o els porxos. En l'article *Tras el dominio público: espacios de representación, transición y pluralidad*, Miles posa com exemple el clàssics balcons dels edificis de Barcelona que, amb les seves plantes, gàbies amb ocells o roba estesa, etc., influencien en la percepció de l'espai públic. Per la seva banda, Sergi Valera anomenarà a aquests espais, espais intersticials: espais de transició entre allò públic i allò privat (per exemple una porteria d'un edifici).

ser representatius i tindran la capacitat de significar per a la població. En altres paraules, l'apropiació del lloc per part de la població, només es donarà quan les característiques estructurals, organitzatives, funcionals i simbòliques de la intervenció la permetin. Entenen per "*articulació narrativa*", l'acotació del territori, de l'espai i de les interaccions que poden donar-se en el propi lloc. Interaccions, que com hem vist, es troben en la base del fenomen de l'apropiació de l'espai.

L'espai pot ser apropiat per les seves capacitats simbòliques i significatives, i viceversa, la configuració i els elements urbans de l'espai poden activar els processos d'apropiació del lloc i en conseqüència carregar-lo simbòlicament.

Fig.96>un grup d'adolescents ocupen un banc. Fig.97 >un grafiti en una paret del Poblenou. Dos imatges que fan referència a l'apropiació física i simbòlica. Font: de l'autor

Una darrera anotació entorn el tema, gira entorn les relacions que s'estableixen entre la conservació de l'espai i la seva apropiació. Sembla clar que un espai públic que la població sent com a propi, és també més respectat en termes de conducta cívica⁵⁴.

Per P. Brandão (2011), que descriu l'apropiació com un concepte antagònic a l'alienació (que és quan les persones no s'identifiquen amb els objectes i llocs socialment produïts), i que és capaç de promoure el desenvolupament social (per les relacions d'encontre, les interaccions quotidianes entre diferents activitats urbanes i la capacitat de l'espai públic de suportar diferents funcions en un mateix lloc), l'ús intensiu d'un espai es pot relacionar amb el patrons de conservació assumits pels propis usuaris que, es tradueixen en una conducta cívica i ambiental conscient. Pel contrari, un espai poc o inadequadament utilitzat pot conduir a l'abandonament, al desgast o a la destrucció (vandalisme).

⁵⁴ Tal i com expressa una dita popular que varen utilitzar uns veïns de Baró parlant sobre el mateix tema: "no se caga, donde se come".

Per aquest motiu, Brandão entén que com a mesura de prevenció, l'educació i la promoció ambiental haurien de centrar-se més en l'apropiació i no tant en la divulgació.

4.3.1. Processos d'apropiació de l'espai públic.

Per entendre els processos d'apropiació de l'espai públic utilitzarem el model proposat per E. Pol, construït des de les diverses aportacions fetes de diferents investigadors, i que es caracteritza per entendre que l'apropiació pot donar-se segons dos components: la capacitat de l'individu o col·lectiu per transformar l'espai i/o la identificació simbòlica amb aquest. Tot i aquests distinció, un no exclou l'altre.

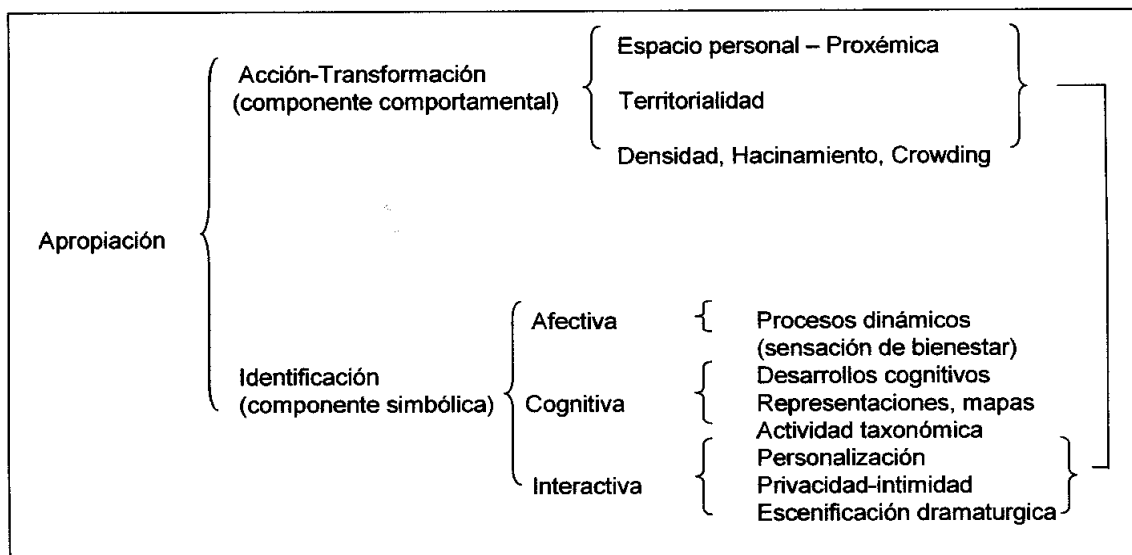

Fig.98>Components i interaccions conceptuals en l'apropiació de l'espai públic. Font: E. Pol (1996)

El primer fa referència a l'apropiació de l'espai pels usos i la capacitat de gestió de l'espai, mentre que el segon fa referència als processos simbolització de l'espai. Entre ambdós aspectes s'estableix una certa dinàmica seqüencial i cíclica: primer preval l'apropiació per *acció-transformació*, seguida de processos de identificació simbòlica, mitjançant la senyalització i personalització del lloc, que al ser caracteritzada pel comportament (acció), el procés esdevé cíclic.

L'apropiació per **acció- transformació** es caracteritza per la capacitat de persones i grups d'actuar en l'espai públic, per exemple establint els usos i comportament desitjable. Aquesta forma d'apropiació es vincula amb els conceptes de *territorialitat* citats anteriorment i que "*privatitzen*" l'espai públic. L'acció sobre l'espai públic pot ser pel desig de control d'usos, de la seva aparença, dels valors, etc

L'apropiació per **identificació** o **component simbòlica** es produeix quan un espai públic es significatiu o representatiu *del/ pel* individu o col·lectiu que ocupen el propi lloc. En el model proposat per Pol, es considera que en aquest processos de simbolització es poden comprendre processos *afectius, cognitius i interactius*.

- > *Afectius*: es relacionen amb l'atracció pel lloc, bé per les seves qualitats físiques o bé per les seves característiques socials.
- > *Cognitius*: fan referència al coneixement de l'espai, orientació i a la imatge del lloc.
- > *Interactius*: són aquells processos que doten de significat l'espai públic.

Els processos interactius concerneixen a la *personalització* del lloc, als conceptes de privacitat com a control de les interaccions i "*al espacio como escenificación en el que desarrollamos un (os) rol(es)*"⁵⁵.

En aquest sentit, alguns autors veuen l'espai públic com un escenari on *el/ els* protagonistes són els ciutadans que, mitjançant dels elements amb significat de l'espai públic, poden desenvolupar el seu rol amb sí mateixos i cap als altres⁵⁶.

⁵⁵ Pol, Enric; *La apropiación del espacio*. En Iñiguez, L.; Pol, E; Cognición y apropiación del espacio; Publicaciones Universidad de Barcelona; Monografías Pisco/ Ambientales nº9. Barcelona. 1996, (s/nº).

⁵⁶ Richard Sennett (1974, 1976; pàg.83) defineix el rol com una conducta convenient a certes situacions, però no en d'altres, i posa com exemple: un plor d'un infant en si mateix no es una conducta que pugui ser considerada un rol, però el plor en un funeral es una conducta que si pot descriure's com a tal, que es esperada, específica i escaient a la situació. En aquest sentit les capacitats simbòliques del lloc doten a l'acció de plorar el seu sentit. A més, Sennett entén els rols no només com gestualitat mecàniques de signes emocionals, sinó també que els veu com codis de creença, o de la forma en que la gens pren seriosament les seves pròpies conductes i la dels altres. Sennett farà també una recopilació i anàlisi de les diferents postures amb les que s'ha interpretat la idea de que el món és com un escenari de teatre.

Manuel Delgado segueix una direcció similar (1999;pàgs.12-14), interpretant l'espai urbà com un escenari on els individus exerceixen un paper o un altre depenen dels requisits del moment. El mateix temps relaciona "allò privat" amb l'autenticitat de la persona i "el espacio público tiende a constituirse en escenario de un tipo insólito de estructuración social, organizada entorno al anonimato (...) o bien a partir de relaciones efímeras basadas en la apariencia (...)", i continua "(...) La vida urbana se puede comparar así con un gran baile de disfraces, ciertamente, pero en el que, no obstante, ningún disfraz aparece completamente acabado antes de su exhibición. Las máscaras, en efecto, se confeccionan por los usuarios en función de los requerimientos de cada situación concreta, a partir de una lógica práctica en que se combinan las aproximaciones y distanciamientos con respecto a los otros".

En tot cas s'apunta la comprensió de l'espai públic com el lloc on a través dels símbols de identitat de la persona i del propi espai, ens mostrem als altres. L'espai urbà al mateix temps que s'ofereix com escenari, donarà sentit a la nostra identitat davant dels altres.

D'aquesta forma i a mode d'exemple didàctic, si l'espai públic és l'escenari i les persones els actors amb els seus diferents rols, els diferents elements que configuren l'espai públic poden interpretar-se com l' *atrezzo* que dona coherència a l'escena a través del que simbolitzen.

En tot cas, i com ja hem explicat, el significat d'un espai públic es conforme a partir de les interaccions de les persones amb el lloc. Aquest o els seus elements urbans poden contenir un significat *a priori* decretat en el procés de disseny, però s'acabarà de formar (ampliant-lo, modificant-lo, canviant-lo del tot o negant-lo) mitjançant les relacions que la població usuària hi estableixi; sense oblidar que, noves accions o transformacions del lloc i el pas del temps, derivarà en nous significats, simbolismes o modificacions cognitives.

4.3.2. La seqüència en els processos d'apropiació

El darrer aspecte del model proposat per E. Pol tracta de la seqüència que segueixen els processos d'apropiació que, tot i haver-la comentat en les anterior pàgines, volem acabar de comentar per la importància que té a l'hora d'entendre com aquests processos poden afectar el projecte de disseny d'espai públic o art públic.

La principal característica de la seqüència és que és cíclica. En els primers contactes amb un espai públic, les components conductuals tendeixen a prevaler i no és fins que es deixa l'empremta, quan l'espai es dota de significat. És en aquest moment quan els diferents individus o grups que actuen (i interactuen) en l'espai, podran interpretar-lo com a representatiu i identificar-se en ell. En altres paraules: la capacitat de transformar i gestionar ens permet apropiar-nos de l'espai, sentir-lo com a propi. Moment en que esdevé simbòlic i ja que poseeix significat per nosaltres, podem identificar-nos en ell i a través d'ell. La seqüència es converteix en cíclica, al considerar que els propis processos de significació són components de transformació de l'espai (conductes de territorialitat, d'ús, personalització, senyalització). Aquesta component cíclica del procés reafirma el caràcter altament dinàmic i inestable de l'espai públic que exposàvem en apartats anteriors.

En els projectes de participació que hem realitzat al Poblenou i a Baró de Viver, hem pogut comprovar aquesta propietat cíclica i a més veure com s'emfatitza a través dels lògics canvis generacionals dels grups que interactuen en un mateix lloc. Per un/s col·lectiu/s un espai urbà i els seus elements poden ser representatius i constituir unes imatges d'una sèrie de vivències, mentre que per les generacions més joves el mateix espai pot ser símbol de la vida dels seus antecessors i part de la memòria històrica del lloc; o ni tan sols això si aquest no

manté cap rastre físic del passat⁵⁷. Aquests espais no seran representatius de la seva generació o grup fins que no puguin deixar la seva empremta amb nous usos o símbols.

Fig.99>Baró de Viver als anys '50. Fig.100> La mateixa zona actualment, coneguda com "Els Pajaritos" entre els joves. Per a ells no significa res, pels més grans les restes d'un passat. Font: AVV Baró de Viver: de l'autor

De fet, la característica cíclica dels processos d'apropiació assegura l'adopció o l'adaptació dels significats dels espais urbans a través de diferents generacions i el mateix temps poden induir transformacions simbòliques

Fig.101>Plaça Universitat; Fig.>102Plaça dels Àngels. Les característiques morfològiques d'ambdues places ha propiciat que col·lectius de skaters s'hagin apropiat del lloc. Els tags i les pròpies marques dels patins són la seva empremta. Actualment sembla difícil que els espais puguin ser apropiats per altres col·lectius. Font: de l'autor

⁵⁷ A Baró de Viver, hi ha un solar que pels més joves és només un espai abandonat on els caps de setmana el cuidadors d'ocells intercanvien espècies i per això, l'han anomenat com "los pajaritos". Fins que no varen parlar amb les persones més grans dels tallers de participació, no varen saber que en realitat la planta triangular del solar és la darrera i peça urbanística del l'antic barri de cases barates, on hi havia una Font i era un espai de trobada veïnal.

Tot i que el model implica certa sistematització, els processos d'apropiació de l'espai no són gens estables. La capacitat d'un espai públic per albergar diverses funcions, diferents col·lectius culturals i/o generacionals, diversitat de símbols i significats, imatges del passat, present i futur, etc., fan dels processos d'apropiació seguïen sempre temporals. I malgrat tot, l'espai apropiat és molt resistent al canvi, en tan que la seva modificació pot afectar directament a la identitat urbana de l'individu, a les seves relacions quotidianes amb l'entorn i en definitiva a la seva experiència vital. L'espai apropiat es defineix pels col·lectius que mantenen connexions cognitives i afectives amb aquest, i per tant, el canvis estructurals o simbòlics del lloc són (en general) percebuts com un amenaça al seu *modus operandis*.

En les diferents converses amb els veïns/es del Poblenou, que sempre se'ls ha definit pel seu sentiment de pertinença al barri, apareixia de forma generalitzada el temor per la pèrdua d'identitat i el canvi d'estil de vida que podien comportar les transformacions urbanes que es duen a terme. A l'altre extrem, el veïnatge de Baró de Viver reclamava la regeneració urbana dels espais públics del barri amb l'incorporació d'elements simbòlics i estètics que, havien de fer augmentar el sentiment d'orgull i de pertinença a Baró que, el mateix temps, havia de ser una eina més per evitar que les generacions més joves desitgin viure en altres zones de la ciutat.

El conjunt de possibles motius i formes d'apropiació és indefinit. Els processos d'apropiació mai són iguals, i tot hi poder observar afinitats entre entorns socials i estructurals similars, l'estudi de cada cas ha de particular. La quantitat de variables i possibilitats fa difícil poder aplicar una única metodologia d'anàlisi per tots els espais públics que a més, ens pugui aportar un conjunt de resultats aplicable en possibles futurs projectes de disseny d'art i espai públic. La multiplicitat de possibilitats, fa que tan sols des de la multiplicitat d'experiències en l'estudi de l'espai públic ens permeti establir unes certes afinitats entre diferents espais públics. Tot i que, com quedà clar en el transcurs dels projectes del Poblenou i Baró, quan es tracti de buscar solucions per diferents espais públics haurem de recercar solucions particulars. Mentre pels espais degradats del Poblenou es demanava la utilització d'estètiques que fessin referència a la imatge tradicional del barri i allunyades de la dels dissenys de la resta de la ciutat, com a forma de "defensa i permanència" de la identitat del barri, a Baró de Viver, s'exigia seguir el criteris estètics de les més recents intervencions d'altres espais públics de Barcelona per propicia el sentit de pertinença a la ciutat i ser percebuts com un més dels seus territoris.

Fig.103>zona al final de la Rambla del Poblenou. Fig.104Baró de Viver espai públic utilitzat per aparcar cotxes. Dos espais molt similars, però que demanaven (per qüestions significatives) dues maneres d'intervenir substancialment diferent. Font: de l'autor.

L'acceptació i comprensió d'aquests conceptes és el que fa que en endavant, apostem (altra vegada) per la interdisciplinarietat com a única forma d'aproximació a l'anàlisi de les propietats i dinàmiques del territori i els seus espais públics, així com en la recerca i concreció de solucions. Aproximació que, malgrat es realitzi des de la utilització de diferents metodologies i eines de diferents camps, tampoc serà fructífera sense la col·laboració de la població i en aquest sentit, trobem una primera justificació de la participació ciutadana com a metodologia indispensables per afrontar el disseny de projectes per a l'espai públic de les ciutats.

4.4.Participació ciutadana

En les pàgines inicials d'aquesta tesi apuntàvem que diferents actors de diferents àmbits, semblaven estar d'acord en que la *participació ciutadana* és l'eina clau per afrontar els reptes de la ciutat contemporània i el seu espai urbà. Però també puntualitzàvem que des de referents bibliogràfics, com en l'observació de dinàmiques participatives del nostre entorn (propiciats per l'administració pública, equips de professionals o grups socials), no semblaven mostrar la mateixa concordança a l'hora de posar en marxa el processos participatius. Una possible explicació per aquest fet és, l'ambigüitat en la seva definició i la manera de interpretar-la. Tant en els plantejaments teòrics, com en la concreció de les dinàmiques participatives i els seus límits.

Com explica T. Vidal (2002), sovint ocorre amb els conceptes que van apareixent i que s'utilitzen freqüentment, com succeí amb el de sostenibilitat o el de qualitat de vida, etc., i com succeeix ara amb el de participació, que arrenquen amb una

optimista esperança “com si fos un concepte “salvament” ” aplicable a diferents problemes i que en la seva recerca d’una conceptualització vàlida, acaben en una inanició teòrico-conceptual per la seva manca de precisió.

No és el nostre objectiu revisar els diferents posicionaments teòrics sobre la participació ciutadana que hi ha hagut o que cohabitaven en l’actualitat. En els següent paràgrafs intentarem exposar la nostra forma de definir el concepte de participació ciutadana i la nostra proposta en la praxis participativa en el camp del disseny de l’espai i l’art públic. Concepte que hem anat acotant des de les fonts bibliogràfiques, però sobretot en el treball de camp, mitjançant els projectes desenvolupats en el marc de la investigació del grup Cr Polis.

La participació ciutadana s’ha justificat des diferents perspectives: com a resposta a la demanda cada cop més creixent de la població per implicar-se en les qüestions públiques i a la construcció del seu entorn; com una fórmula d’implicar a la població i superar les tendències absentistes en els processos de democràcia representativa (en concretes en els processos electorals); com a un instrument per conèixer les necessitats funcionals de la població; com a eina per definir l’entorn quotidià on l’individu i la població construeix la seva experiència vital; com un dret inherent a la ciutadania que ajuda a propiciar la cohesió i a superar les desigualtats socials; com a forma de fer que la ciutadania sigui corresponsable de la conservació de l’espai urbà i per tant, vinculada en els conceptes de sostenibilitat de les agendes XXI; etc.

De fet l’estratègia d’incloure la participació de la població, en diferents nivells, a l’hora de definir el disseny d’un espai públic o en la producció d’art públic no és nova. Es compta amb múltiples experiències que incorporen de diferents maneres la participació en el disseny, com per exemple les iniciatives del “*Project for Public Spaces*” i la tradició del “*Placemaking*” en són una mostra ⁵⁸.

*“As both an overarching idea and a hands-on approach for improving a neighborhood, city, or region, **Placemaking** inspires people to collectively reimagine and reinvent public spaces as the heart of every community. Strengthening the connection between people and the places they share, Placemaking refers to a collaborative process by which we can shape our public realm in order to maximize shared value. More than just promoting better urban design, Placemaking facilitates creative patterns of use, paying particular attention to the physical, cultural, and social identities that define a place and support its ongoing evolution.*”

⁵⁸ (http://www.pps.org/info/bulletin/what_is_placemaking).

With community-based participation at its center, an effective Placemaking process capitalizes on a local community's assets, inspiration, and potential, and it results in the creation of quality public spaces that contribute to people's health, happiness, and well being."

Des dels anys '70 diferents autors aborden el tema de la participació. Alguns, com H. Lefebvre (1970), que parlen "*de la construcció social de l'espai*", per referir-se a com la ciutat tradicionalment s'ha construït a partir de l'acord social i amb un cert nivell de participació que, revertia en una forta identificació de les persones amb la seva creació i l'espai s'omplia d'una forma significativa. O com, S. Arnstein que descriu la participació com a una qüestió de redistribució de poder en la presa de decisions que ara, recauria sobre la ciutadania i en especial a aquells sectors més socialment exclosos. D'aquesta forma la participació es una forma d'equilibri social.

El treball més reconegut de Arnstein i que ha servit de base per a diferents models explicatius fou, la seva proposta de nivells de participació que van des de la "*no participació*", fins al "*poder ciutadà*".

Focalitzant en les metodologies de participació en el disseny i la planificació, H. Sanoff (2000) afirma que la participació s'ha d'entendre com la involucració de la ciutadania en els processos de decisió que els determinarà la *qualitat i direcció de les seves vides*:

"Participation may be seen as direct public involvement in decision-making processes. In this type of participation, citizens share in decisions that determinate the quality and direction of their lives. People will come together if change can and will clearly occur. Participation can function if it is active and directed and those who get involved experience a sense of achievement. At same time, a reexamination of traditional Planning procedures is required to ensure that participation becomes more than affirmation of a designer's or planner's intentions. The guidance of participation directed at environmental change requires a new skills of the professional- that of ensuring community participation in the design process. This requires the provision of effective tools"⁵⁹.

A part de subratllar la clara aposta de Sanoff per una participació que impliqui decidir, i considerant les nostres experiències en el Poblenou i Baró de Viver, ens mostrem totalment d'acord amb l'afirmació de que els processos de participació tindran èxit si són clars i poden passar de veritat. La creació d'expectatives que després no es compleixen, desactiven el propi interès i influència negativament a possibles futurs processos.

⁵⁹ Sanoff, H; *Community participation methods in desing and planning*; Ed. John Wiley and Sons. Inc, pàg.13

Com Sanoff, i com especificarem en endavant, entenem que la participació mai ha de servir, ni s'ha d'entendre com un procés per confirmar o validar els projectes dels professionals. Sanoff proposa un llistat de cinc principis fonamentals de la participació, que es poden resumir de la següent manera:

1. *No hi ha una única solució/* cada problema té diferents solucions. Tradicionalment la concreció de solucions s'ha basat en dos grups de criteris: per una banda, els *fets* (les dades empíriques dels materials, pressupost, codis de construcció, etc.), i per l'altra banda, les *actituds* (la interpretació dels *fets*, en l'estudi de la zona urbana, "*the state of art*", en les aproximacions que es fan comunament, els judicis de valor, etc.)
2. *Les decisions de l'expert no són necessàriament les millors/* donat el fet que s'ha de decidir, els usuaris poden analitzar les diferents alternatives possibles i decidir. L'expert involucrat en la participació cal considerar-lo com un participant més del que s'espera que pugui presentar les diferents alternatives, amb els seus pro i contres, per tal de poder-les discutir. Contribuir amb la seva experiència, però no imposar els seus criteris.
3. *Les tasques de disseny i planificació han de ser transparents/* les possibles alternatives de disseny considerades pels professionals poden ser presentades als usuaris que, un cop entesos les principals qüestions podran generar la seva pròpia proposta. Aquesta tindrà més probabilitats d'èxit perquè respon a les necessitat de la gent que l'haurà d'utilitzar.
4. *Individus i grups haurien de trobar-se en espais de debats oberts/* un espai per on les persones puguin opinar obertament, comprometre's, i prendre decisions que siguin acceptades per tots els interessats.
5. *El procés és continuo i sempre canviant/* l'objecte final, no és el final del procés. Se de mantenir, reavaluar i anar-se adaptant a les necessitat canviant de cada moment. Els usuaris, essent els que tenen més relació amb l'objecte són els que haurien de realitzar aquesta tasca.

Com veurem més endavant, bona part d'aquests principis ens els hem fet nostres a l'hora de definir el nostre propi concepte de participació ciutadana.

El tema de la participació ciutadana en el camp de l'art, tal i com explica N. Ricart en la seva tesi doctoral (2009), apareix amb força a partir dels anys '70. Moment en es començaren a multiplicar els projectes artístics que es caracteritzen pel seu contingut social i en la promoció de la implicació ciutadana. Els artistes intervenen en un context cultural, econòmic i polític, fet que deriva en un art compromès en temes com el medi ambient, els drets humans, la llibertat sexual, etc. Són propostes que no abandonen l'esfera artística, però que els seus objectius, continguts i mètodes es defineixen fora de l'estricta circuit de l'art com, en l'espai públic i en la implicació de la població. Implicació que pot diferenciar-se sí són projectes que plantegen la col·laboració del públic (entès com audiència) i les pràctiques que pretenen la participació (amb implicacions a nivell polític i ciutadà). En un quadre resum, N. Ricart, sintetitza les principals estratègies d'intervenció en relació a les pràctiques socials de les diferents propostes⁶⁰. Aquestes són:

Community Art (1971-....)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Projectes desenvolupats en el marc de la lluita pels Drets Civils.</i> ▪ <i>Tenen per objectius la millora de les condicions de vida de les comunitats on intervenen; o bé la denúncia social, donant visibilitat i veu als col·lectius més desafavorits.</i> ▪ <i>Són comunes les intervencions de pintura mural.</i> ▪ <i>La feina de l'artista s'apropa a la del treballador social</i>
New Genere Public Art (1989-....)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Art compromès socialment</i> ▪ <i>La col·laboració el públic és una estratègia artística</i> ▪ <i>Es tracten temes com racisme, homofòbia, identitat, etc., vinculats més amb l'esfera pública que no pas a l'espai urbà</i> ▪ <i>En els procediments s'inclouen l'ús dels mitjans de comunicació</i> ▪ <i>Es nodreix del Community Art i de l'art activista dels '80</i> ▪ <i>Encara que pugui implicar la millora de les condicions de vida de les persones, la millora social no és un objectiu específic.</i>
Execució col·lectiva de l'obra (1982-...)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>L'obra d'art és creada per l'artista però la seva execució recau (en més o menys grau de llibertat) en un públic voluntari.</i>
Projecte- participació (1968-...)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>L'objectiu fonamental és la transformació de la imatge urbana i/o de la forma urbana a través de la participació ciutadana implicada.</i> ▪ <i>L'artista s'integra en equips de treballs interdisciplinars.</i> ▪ <i>Encara que pugui implicar la millora de les condicions de vida de les persones, la millora social no és un objectiu explícit.</i> ▪ <i>Es tracta de pràctiques externes al circuit de l'art</i>
<p><i>Taula 5> elaborada en base el quadre resum de N. Ricart sobre les principals estratègies d'intervenció en relació a les pràctiques socials.</i></p>	

⁶⁰ En el annexes de la tesi de Ricart, presenta un recull de diferents projectes que es poden encabir en les diferents estratègies de grups i artistes.

Aquestes noves estratègies coincideixen en la valoració del *site* tant per la seva realitat física, com per la seva dimensió social i que impliquen noves relacions entre professionals i actors socials. El tipus de relacions (participació-col·laboració) que s'estableixen, els objectius, procediments i la formalització, comportarà una nova diversificació de pràctiques i resultats.

Fig.105>*Arte*; Col·lectiu Almorrana i nens/es del barri.(Barcelona; 2001) és un exemple del nostre entorn que encaixa en el que s'ha definit com PROJECTE-PARTICIPACIÓ. Fig-106>*Mural de la Poma* ; A. Gabarre i col·laboració veïnal. (1986), en aquest cas es tractaria d'una col·laboració. Fonts: bcn.cat/artpublic

La nostre manera de concebre la participació ciutadana i la nostre pràctica (de segur) que trobarà punts de coincidència amb les reflexions anotades i amb algunes estratègies que s'han desenvolupat en el camp. Però en coherència amb les diferents afirmacions conceptuals fetes, el concepte de participació l'hem anat construint a partir de les lectures seleccionades (que difícilment són seleccions neutres) i la pròpia "*ideologia*" sobre l'art i els rol de l'artista en l'espai públic.

4.5. Art públic: un art per, i fer pels ciutadans

Seguint la nostre pròpia definició (Remesar, 2001; Remesar, Valera, Vidal, Salas, 2002), entenem l'Art públic com tots aquells objectes o intervencions de marcat caràcter estètic situades en l'espai públic i que tenen la capacitat de configurar les imatges del territori. Són elements que poden aportar sentit, significat i símbol a l'espai urbà i que permeten a l'individu o els grups socials identificar-se en ells i a través d'ells. En aquest sentit són representatius dels propi espais, de les persones i dels col·lectius que hi interaccionen. Aquesta capacitat d'esdevenir simbòlic fa de l'Art públic un instrument idoni per el desenvolupament dels processos socials d'apropiació de l'espai. Aquí és on podem establir un vincle entre la participació ciutadana i l'apropiació de l'entorn, donat que la participació entronca en la via de l'*acció-transformació* del propi entorn. De fet, creiem que els processos d'apropiació poden ser garantits des de

la participació activa de la ciutadania en la configuració dels espais i els seus elements, ja que és aquesta ciutadania la que en darrer terme donarà sentit al lloc a partir dels seus usos i interpretacions.

En aquest mateix sentit, si la *ciutat* hauria de ser el *lloc* per a la convivència de tots els grups socials, els espais públics essent on es dona interacció social, no només haurien de permetre l'ús de tots sinó que a més hauríem d'estar adequadament significats per tal, de permetre sentir-los com a representatius de la identitat social i engregar els processos d'apropiació de l'espai que, permetrà a la ciutadania desenvolupar el sentit de pertinença al lloc i en conseqüència l'espai esdevindrà un factor de la cohesió social.

Projectar un espai és projectar unes funcions, uns determinats usos, pensar en que hi puguin accedir més o menys grups i persones, pensar en uns valors i donar forma a uns significats o d'altres. Poder participar en el disseny d'un espai públic, definir amb els altres, els usos i funcions, els valors que es volen transmetre, els significats, etc., igual que fer una obra d'art (l'efecte de fer l'obra amb les pròpies mans), i estar implicat d'alguna manera en la seva gestió i manteniment, provoca entre els qui participen un increment de la satisfacció pel lloc i del sentit de pertinença, fruit de l'orgull per l'obra feta i el procés viscut; per haver-ne format part. En conseqüència les persones i grups poden sentir-ser més implicats amb el lloc i a la vinculació amb els altres a través de l'espai. I això torna a connectar amb els conceptes de identitat respecte el lloc, el sentit de pertinença i l'apropiació de l'espai.

En suma, la participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic, en el nostre parer, pot suposar la creació d'espais de diàleg entre els diferents agents implicats en la definició i construcció de l'espai públic. És un procés d'empoderament (*empowerment*) de la ciutadania, per tal de capacitar a les persones i així, tenir part de control sobre el seu propi entorn.

El terme d'empoderament s'ha utilitzat àmpliament en els estudis de negocis i es refereix a la necessitat d'activar o augmentar la participació dels empleats dins de l'empresa com a part d'alguns processos de cogestió, amb l'objectiu de millorar la productivitat (Remesar; Remesar, Salas, Padilla, Esparza, 2012). Pauta que ens serveix per clarificar que no entenem la participació ciutadana com la "*cessió absoluta del control*", sinó l'oportunitat per capacitar a les persones perquè prenguin de forma informada les seves decisions.

"Power is not only the exercise of domination, whether through physical brute force or by political domain. Power is also capacity and ability. I can or I cannot do anything in relation to the capabilities that, genetically

and culturally, have been identifying me and my way of being in the world” (Remesar, 2008)”

Entenem que capacitar a les persones, és l'exercici de dotar-les de eines i procediments que els permeti assumir i resoldre una qüestió. Capacitat i habilitats que, en nombroses ocasions, no es tractarà tant d'ensenyar-les com de fer-les emergir. Capacitats i habilitats que s'ha de tenir la llibertat d'exercir-les, el dret a exercir-les i l'oportunitat d'exercir-les (Remesar, Salas, Padilla, Esparza; 2012).

Es tracta doncs de generar processos de participació que han de permetre transformar les habituals queixes de la població, en propostes concretes, que s'hauran de poder negociar amb els altres agents implicats en la construcció de l'espai públic.

Uns processos de participació fonamentats en la capacitat i empoderament que també, comportaran un major comprensió del territori i que permetrà a la pròpia població participant analitzar quines són les seves necessitats reals. No només de les seves aspiracions individuals, sinó les dels altres col·lectius amb qui comparteixen l'espai urbà. Processos que finalment desembocaran en propostes de transformació de l'espai públic que contemplin les seves diverses dimensions: connectivitat, estructura, forma, funció, usos, valors, significats o símbols identitaris, memòria col·lectiva, etc.

Ens situaríem en el “graó” més alt de l'escala de participació proposada per S. Arnstein.

La participació ciutadana entesa com l'empoderament de la ciutadania, la situa en el nivell de “control ciutadà”, que Arnstein defineix com que la ciutadania participa sense el “tutelatge del govern”.

No s'ha de caure en l'error d'interpretar la participació ciutadana com l'antítesi de la situació actual. No es proposa la “substitució de jugadors” per dotar o delegar el poder de decisió a la ciutadania. Es tracta de considerar a la ciutadania com un

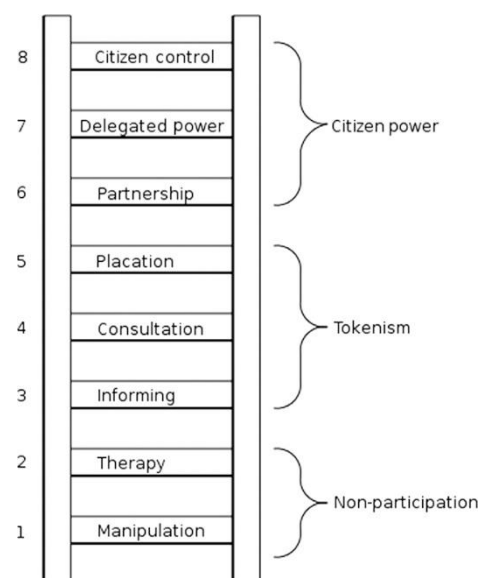

Fig.107> Escala de S.Arnstein(1969). Font: Arnstein, S; *A ladder of Citizen Participation* (1969)

dels experts de l'espai públic: com aquells que tenen el coneixement de l'espai públic construït a través de l'experiència vital i l'ús quotidià. La ciutadania com a nou expert del procés i que és experta en les seves necessitats en l'espai públic, sobre els seus possibles usos i funcions, sobre els valors que es volen transmetre, sobre la memòria col·lectiva del lloc, sobre els símbols de l'espai, sobre les imatges que es vol transmetre, etc.

La participació cal entendre-la, com afirma M. Marchioni (1999), com a processos on els protagonistes sempre són tres i l'absència o exclusió d'una de les parts feria inviable el procés. Aquests són: a les administracions (i en primer lloc les administracions locals), els recursos i serveis públics (tècnics, sense excloure part dels recursos privats i els voluntaris) i, la població i les seves organitzacions socials.

La participació ciutadana també és la creació d'espais de treball on cada part porti la seva experiència, per consensuar propostes que recullin les percepcions, necessitats, valors, etc. de cadascuna de les parts. En aquest sentit i en el cas concret de disseny d'Art públic, es posa en dubte el concepte d'autoria de l'obra. Si aquesta és configura entre tots i tothom s'hi ha de sentir representat, tots són autors i tots se la poden sentir com a pròpia. Però tenint en compte la variabilitat d'aquests que, depenen del tipus de col·lectiu (les necessitat d'una persona gran no són les mateixes que les d'un adolescent), serà imprescindible que els grups de treball de ciutadans siguin el més heterogeni possible⁶¹.

En diferents ocasions en que hem explicat la nostre interpretació del concepte de participació, hem expressat la nostre falta d'interès per crear receptes vàlides útils per a qualsevol territori.

Cada espai urbà, cada entorn social, cada col·lectiu, cada projecte participatiu i cada projecte de disseny amb els seus objectius particulars, caldrà plantejar-se el nivell de participació. Es pot donar el cas que, després d'unes primeres etapes de concreció d'objectius o línies de treball, es delegui la conclusió de la proposta en els tècnics i/o a l'administració. Delegació que es pot donar per diferents motius, com per exemple: qüestions tècniques, de gestió o jurídiques del projecte d'espai públic proposat que la ciutadania considera que no pot o no cal afrontar⁶². En

⁶¹ Marchioni dedica un capítol especial a la necessitat de incloure a les dones, perquè considera que és un dels grups que menys es té present i més aïllat. Jo afegiria que un altre grup que poques vegades es té en compte a l'hora de dissenyar un espai públic (però per motius ben diferents) són els nens i nenes.

⁶² Com veurem en el relat del projecte, aquest cas és el que es donà a Baró de Viver en els projectes d'horts urbans i la pista de skate. Els veïns/es participants arribaren a la conclusió que no tenia sentit entrar a decidir aspectes de disseny d'aquests dos espais perquè, eren primordialment funcionals i no tenien eines per prendre decisions sobre quines resolucions formals eren les més adients. Només exigirien

aquesta línia, també cal tenir present a M. Marchioni (1999) i el que ell anomena “La teoria dels tres cercles”:

“En este proceso y en estas relaciones no todo el mundo puede participar de la misma manera. La praxis también nos ha enseñado que cada persona (o grupo, asociación o servicio) tiene que elegir libre y autónomamente el nivel o grado de implicación en los procesos. Es ésta la teoría de los tres círculos que permite la máxima utilización posible de los recursos humanos existentes gracias al hecho de que cada uno decide libremente su implicación y su nivel de responsabilización en el proceso. Es otra forma de eliminar barreras y favorecer cauces de participación no unívocos o únicos, sino a medida de las posibilidades reales de las personas”⁶³.

En tot cas, i retornant a la terminologia de S. Arnstein, les dinàmiques participatives oscil·len entre els tres darrers graons de l’escala (associació/delegació/ control). En cap cas, i des dels nostres criteris, els altres nivells poden considerar-se processos participatius⁶⁴.

En resum, malgrat les propostes d’Art públic que s’han desenvolupat centrades en la participació de la ciutadania en els processos de disseny (creació) i/o d’execució, la realitat és que en la majoria de projectes artístics per l’espai públic només contemplen el tradicionals mecanismes de consulta. Mecanismes que es cataloguen de participatius, però que per nosaltres no ho són. Citant de nou a Remesar:

“El arte público debe ser, tanto para la gente como planteado por la gente. Lo que significa una política de consulta bastante rara y difícil de realizar. Por lo general no hay consulta. Si existe reproduce los valores estéticos de un lobby del campo del arte. Estos valores se fundamentan en criterios de clase y barreras educativas, son elitistas y discriminatorios, pero se ocultan bajo la retórica del arte para todos”⁶⁵.

que la qualitat dels dissenys i materials emprats fossin iguals que els utilitzats en altres espais afins de la ciutat.

⁶³ Marchioni, M; *Comunidad, participación y desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*; Ed.Popular; Madrid; 1999; pàg. 25,26.

⁶⁴ També a Baró de Viver i en el cas del projecte de la nova plaça del centre cívic del barri, el procés de participació inicial va derivar, per decisió del govern municipal i l’empresa gestora encarregada de l’execució del projecte, cap els tradicionals mètodes de consulta i el que S. Arnstein anomena “apaivagament”: es varen acceptar algunes de les propostes veïnals com a mostra de les intencions dels que ostenten la capacitat de decidir i executar (poder polític i executiu), però no se’ls va permetre participar de les qüestions de fons.

⁶⁵ Remesar; A. *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*. Edicions del Public Art Observatory, Barcelona, 1998; pàg. 49

Per una banda, i com sabem els mètodes de consulta es basen en la recopilació de dades o d'expressió de les opinions de les persones, però no hi ha un compromís explícit de considerar o incorporar les opinions en el projecte. I per altra banda, es demana a la ciutadania que expressi la seva opinió mitjançant eines que només permeten un recull quantitatiu de resultats o d'expressions escrites individuals, sobre qüestions que la població no ha participat en cap etapa de l'elaboració del projecte i que per tant, l'opinió que s'acaba expressant respon a criteris de gust o de necessitats personals⁶⁶. Difícilment es pot parlar de participació ciutadana, des del nostre punt de vista.

En la mateixa línia, F. Gómez Aguilera (2004) explica que les pràctiques de planificació vigents reproduïxen comportaments institucionalitzats i tècnics que s'haurien de revisar i actualitzar, per tal de recuperar *“la dignidad, belleza, y, en definitiva, habitabilidad de los ámbitos urbanos”*. Per ell l'aspecte clau que s'ha de tractar és el replantejament de la participació ciutadana en la planificació urbanística, incorporant mecanismes col·lectius de construcció de la ciutat. Nous plantejaments participatius que superin els actuals períodes d'exposició pública que no deixen de ser *“un trámite vacío de posibilidades de incidencia real en el planeamiento”*⁶⁷.

4.5.1. Nous rols de l'artista i la interdisciplina.

L'Art públic i el disseny de l'espai públic, els hem definit com l'oportunitat d'afrontar la complexitat de l'espai públic, tant en la seva vessant multifuncional i multicultural, com en les seves capacitats socials, de representativitat o de càrrega simbòlica. En aquest darrer sentit, també afirmàvem, que el rol de la intervenció artística pot ser fonamental per la possibilitat de proveir de significats a l'espai públic que són coproduïts per l'artista, els diferents agents socials i com no, la ciutadania.

⁶⁶ Exemples d'aquest tipus de consultes, que expliquem més endavant, l'hem pogut observar en diferents projectes de Barcelona, per exemple: en el cas del Parc de Diagonal Mar, la concreció del Plans d'Acció Municipal (PAM), a Baró de Viver per l'escultura de la nova plaça del Centre Cívic o el més mediàtic de tots, el procés de consulta (catalogat per l'ajuntament com de procés de participació ciutadana) que es va realitzar per la possible reestructuració de la Av. Diagonal que havia de permetre la connexió del tramvia al llarg de tota l'avinguda. Una de les crítiques que es varen fer, inclús des de grups que defensen els processos de participació ciutadana, és que s'estava demanat l'opinió de la població per una qüestió que havia de respondre a objectius de ciutat i a criteris tècnics.

Samuel Padilla, membre del grup CR Polis explica en detall alguns d'aquests casos catalogats de participació, en la seva tesi doctoral Producción de espacio público (x participació ciutadana).

⁶⁷ Gómez, Aguilera; F. Arte, ciudadanía i espacio público. Fundación César Manrique; Revista On the W@terfront; nr.5, març de 2004.

En aquest ordre, la participació ciutadana entesa com a processos de capacitat i per proposar i decidir és, en sí mateixa un instrument per generar els processos d'apropiació de l'espai urbà, i el mateix temps potenciar el sentit de pertinença i de valorització positiva del propi entorn.

Sota aquesta perspectiva i entenent que les propietats i necessitats de cada espai públic, així com les expectatives i necessitats de la seva població sempre són diferents, i essent també diferents els agents involucrats en la construcció de l'espai urbà, és fàcil arribar a la conclusió que els llenguatges i formes de l'obra d'Art públic (com així ha estat fins al moment) serà molt diversa. I s'allunyarà de l'objecte artístic de trets referencials clars. F. Gomez Aguilera, reflexionant en el que anomena "*las prácticas colaborativas*", apunta al tema clau i objectiu d'aquesta tesi: la necessitat de replantejar el rol de l'artista. Per afinitat, ens permetrem citar un altre fragment del text:

"El arte público reclama un comportamiento marcado por la impureza, por las interferencias. Incorpora funciones, materiales, significados y métodos de otras disciplinas, lo que equivale a cuestionar el ensimismamiento, la autorreferencialidad y el genio del individualismo creador. El patrón del artista convencional –aislado, subjetivo, egocéntrico...- se compadece mal con las condiciones sociales, cívicas, territoriales y funcionales que competen al arte público. La naturaleza pública de las obras y la invasión del espacio de la ciudadanía obliga a los creadores a superar la mera expresión individual, planteando en definitiva, la necesidad de reconceptualizar su papel. La multidisciplinariedad, en el marco cohesionador del proyecto urbano participativo, con independencia de la escala de la operación, indican una vía cooperativa que puede ofrecer mayores garantías de éxito y aceptación en las propuestas, aun a riesgo de que la dinámica de cooperación diluya en el conjunto la singularidad de las aportaciones individuales a favor de la obra final".

Paraules que compartim plenament, com es pot deduir. De la mà dels conceptes d'espai públic, art públic, la idea de projecte urbà, la participació ciutadana, etc., sorgeix el fet de que l'artista no pot seguir afrontant el projecte des del rol (clàssic) de la modernitat, per tal de superar la dinàmica convencional de incloure les peces d'art només com un element en un espai assignat; un objecte "exposat" incapaç de generar identitat, de crear imatge representativa i molt menys significat simbòlic.

Cal replantejar-se el rol de l'artista. I nosaltres creiem que el nou rou és el de *facilitador*.

La diferència principal entre l'artista clàssic i el facilitador és en l'enfoc del projecte artístic i la relació amb les persones. Tradicionalment l'artista ha tingut el rol de mediador entre els grups dominants que ostenten el poder (estatal o cultural) i la ciutadania; el poble; el públic. Un mediador cultural que desenvolupa un llenguatge específic i reconeixible. La creativitat com a la capacitat de produir obres originals, diferents, "millors", etc., on sempre omnipresent apareix les paraules autor i autoria. La singularitat és el seu desig.

Mentre el rol de *l'artista facilitador* fa referència, i això suposa un canvi radical, a un art amb un rol social. La seva missió no és crear obra, sinó la de potenciar processos participatius que han de concloure amb la concreció de projectes de disseny d'art i espai públic. Tasca que desenvoluparà a partir de generar eines i metodologies per tal de capacitar a les persones i que aquestes siguin capaços de dissenyar, decidir, comunicar i dialogar amb informació, per tal de poder concretar i negociar les seves propostes. L'artista facilitador no fa artefactes, sinó que gestiona projectes per construir ciutat, espai públic i/o Art públic conjuntament amb la ciutadania.

L'artista facilitador, i com ja ha anat apareixen en el darrers paràgrafs, emmarca la seva tasca en el context dels projectes urbans i des la lògica interdisciplinar, com a manera d'afrontar la complexitat del projecte a l'espai públic, però també com l'instrument i procés que podria garantir un millor resultat. La interdisciplina en el projecte d'art públic i disseny d'espai públic és la conseqüència lògica del projecte tal i com l'hem anat plantejant, ja que en el seu abordatge i resolució intervenen diverses disciplines. Per Brandão (2007) la interdisciplina és un concepte metodològic, una manera de pensar, una ideologia, un intent de síntesi. Brandão (2014) justifica la necessitat de la pràctica interdisciplinar: per la complexitat del fet urbà, l'acció de diferents actors, de la gestió de factors incerts i de la valoració del destinatari. I apunta els "*sabers*" que intervenen en el disseny urbà: "*Los saberes del proyecto (design, arquitectura, arte, paisaje)/ Los saberes analíticos (sociología, geografía, ecología)/ Los saberes no-profesionales, que vienen de la experiencia.*". Per l'autor la pràctica interdisciplinar en el disseny urbà, requereix del reconeixement mutu del llenguatge, procurar un terreny conceptual comú i la gestió de principis i mètodes de la interdisciplina. "*La interacción en las prácticas interdisciplinarias tiene el objetivo: resolver los problemas complejos construyendo puentes, pasando fronteras artificiales que separan los ramos del conocimiento*"⁶⁸. La voluntat de síntesi de la interdisciplina és potser una de les propietat més comú a l'hora de definir-la, així mateix no es veu com una disciplina o una matèria de coneixements, sinó que és concep com un procés per afrontar i recercar la solució

⁶⁸ Brandão, P; *Diseño urbano y interdisciplinariedad*; Revista On the W@terfront; nr30, febrero 2014. Pàg.69

d'un problema conjuntament des de les diferents disciplines que poden abordar-lo.

4.6. Entre allò local i allò global. Context de la participació ciutadana

Els projecte d' Art públic i participació ciutadana que el grup CR Polis desenvolupa (Sant Adrià del Besòs, Poblenou, La Mina, Baró de Viver, Bon Pastor, i els que han de venir), suposen una oportunitat per a l'exercici democràtic de la ciutat. Una forma de construir-la, cadascú des del seu lloc, des de les seves responsabilitats i defensant els seus interessos. La participació ciutadana és alhora un condició per a la dimensió cívica i l'exercici del dret a la ciutat.

En els inicis del S.XXI, els diferents conceptes i processos que hem anat exposant, s'han d'emmarcar en els objectius de sostenibilitat i inclusivitat que inicialment es definiren a les agendes 21 locals. Els processos només són sostenible si es tracte de processos socials inclusius. Com es recollia en l'agenda 21 elaborada per l'Ajuntament de Barcelona (2002): *“Una societat sostenible ha de ser una comunitat cohesionada, el qual tots els membres poden participar i prendre part en el desenvolupament econòmic i en progrés social, amb igualtat d'oportunitats”*⁶⁹.

En paral·lel i durant aquells anys la Comunitat Europea establia un seguit de directives enfocades en els temes de medi ambientals i urbans, on es plantejava la participació ciutadana com a forma d'aconseguir un desenvolupament sostenible. Directives que també intentaven recercar eines per solucionar la poca participació en els processos electorals en el conjunt de la comunitat i la desafecció entre els col·lectius més joves.

A partir d'estudi realitzat pel Comitè Director per a la Democràcia Local i Regional, es va redactar un document que recollia un seguit de recomanacions per el desenvolupament de la participació en el marc local⁷⁰. En la justificació de la Recomanació s'explicita que la participació ciutadana constitueix l'objecte d'un dels debats centrals en l'àmbit del govern local i que el detonant d'aquesta preocupació ha estat la reducció generalitzada en el context europeu de la participació electoral de la ciutadania. Aquesta falta de participació es llegeix

⁶⁹ VVAA; *Compromís ciutadà per la sostenibilitat. Agenda 21BCN*; Ed. Ajuntament de Barcelona; 2001, pàg. 22. En les pàgines inicials, on es justifica la necessitat del document per plantejar l'evolució de la ciutat s'explica que la participació és una eina de corresponsabilitat i per aquest motiu el redactar del document s'havia fet amb la participació explícita de representants de diferents col·lectius.

⁷⁰ VVAA; *La participación de los ciudadanos en la vida pública local. Recomendación del Comité de Ministros del Consejo de Europa e informe explicativo*. Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals; Barcelona; 2002

com una manifestació de la desafecció dels assumptes públics. La Recomanació s'apuntala en tres consideracions:

1. La importància de la política local en el marc de la globalització
2. Desmentir el mite de que l'enriquiment disminueix la necessitat de participar. Pel contrari, a major nivell de vida i de formació, més voluntat participativa activa existeix, i normalment costa més mobilitzar als més desfavorits.
3. Es nega la derrota de l'acció col·lectiva a mans de l'individualisme, ja que la vida associativa s'observa en fase d'expansió i la desconfiança dels ciutadans cap a la política es reflexa en una major exigència de responsabilitats als poders públics.

Els plantejaments de l'estudi elaborat arribà a dues grans conclusions resulten d'especial interès per la justificació de la participació ciutadana des de la nostra perspectiva. La primera conclusió és que, la participació ciutadana no es troba en situació de declivi, sinó que ha evolucionat i la ciutadania esta més interessada en formes directes de participació, informals, i puntuals de participació.

“Y para que la participación en la vida política se prolongue y consolide, hay que adaptar los procesos decisionales a los deseos de los ciudadanos, utilizando tanto mecanismos de participación indirecta para el ejercicio de los derechos electorales, como la participación directa y la participación a través de las asociaciones”.

La segona conclusió de la Recomanació és que cal posa totes els instruments de que es disposen per tal d'estimular la participació de la ciutadania, utilitzant unes o altres depenen de la situació i les necessitats de cada comunitat *“(...) de acuerdo con criterios de flexibilidad, partiendo más de autorizaciones que de prescripciones”.*

La Recomanació concreta un grup de mesures d'aplicació als governs dels Estats membres del Consell d'Europa, entre elles la elaboració de veritables polítiques de promoció de la participació i de mesures normatives adequades.

Aquestes directrius es traduïrien en el cas de Barcelona en les *Normes reguladores de la participació ciutadana (2002)*⁷¹, document que revisava les primeres

⁷¹ La Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans de la Ciutat, es el resultat del treball iniciat a Barcelona l'any 1998 en el marc de la Conferència “Ciutats pels Drets Humans”. Varen participar representants polítics de diferents ciutats europees i firmaren la carta unes 400 ciutats.

amb les quals es va dotar la ciutat l'any 1986. Aquestes normes desenvolupen els aspectes relatius a la participació ciutadana recollits en la Carta Municipal i també inclou aquells compromisos adquirits per l'administració municipal amb altres cartes europees, en especial el de la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans de la Ciutat, en la qual Barcelona es compromet a garantir la participació i a promoure-la activament.

Així com les recomanacions que feia el Consell de Ministres del Consell d'Europa, feia èmfasi especialment a l'augment de l'abstenció en els processos de democràcia participativa, la Carta Europea de Salvaguarda dels Drets Humans de la Ciutat és, la fulla de ruta per l'adopció d'un document polític a promoure el respecte, la protecció i la garantia dels drets humans a nivell local. Buscant un major reconeixement polític de les ciutats i els governs locals en un món cada cop més urbanitzat.

Altres directives europees que promouen la participació ciutadana han posat l'accent en temes en la sostenibilitat medi ambiental i urbana. Plantejant la importància de la participació ciutadana per aconseguir el desenvolupament sostenible, un dels objectius polítics més importants de la UE). (Remesar; 2009;2011).

D'aquesta forma el Consell Europeu d'Urbanistes⁷² planteja la participació:

1. **com garantia de la millora medi ambiental de les ciutats.** *“La sostenibilidad – que integra las dimensiones económicas, ecológicas y sociales del cambio, fundadas en la participación y el compromiso- será un objetivo prioritario que permitirá hacer todo ello posible.”*
2. **com garantia de la cohesió territorial i social.** *“Las ciudades son lugares de encuentro donde se nutre la interacción social. La planificación se debe esforzar en crear un concepto de vecindad para reforzar la identidad local, el sentido de pertinencia i una atmosfera humana” (...)* *“la manzana, el barrio, o el “distrito”- deben jugar un papel esencial en proporcionar un marco humano y permitir la participación pública en la gestión del programa urbano”.*
3. **Com garantia del canvi en la base econòmica de la ciutat per permetre el desenvolupament en el context de la economia del coneixement.** *“Otro desafío importante es el desarrollo de procesos innovadores de democracia local –buscando nuevas maneras de involucrar a todos los agentes sociales para aumentar la*

⁷² Nova Carta d'Atenes 2003. La visió de les ciutats en el segle XXI

participación y garantizar los intereses comunes de todos los grupos. La participación de ciudadanos proporciona una mejor comprensión de sus demandas y puede iniciar una evolución cultural que lleve a la aceptación de una diversidad de soluciones para hacer frente a las diferentes necesidades de los distintos grupos, aunque conservando una identidad compartida de toda la ciudad”.

Malgrat els esforços i alguns èxits com el desenvolupament del Pla d'Acció Municipal mitjançant processos participatius, o la constitució del Consells de Participació, etc., les experiències de participació no deixen de ser en la pràctica les tradicionals consultes públiques. El desplegament digital de medis, per espectaculars que siguin, tan en la comunicació com en la recollida de dades, no els fa processos més participatius.

Recomanacions, directrius o normes no semblen aconseguir que polítics i tècnics, es decantin clarament per uns processos que permeti a la ciutadania participar de la presa de decisions. L'ambigüitat del concepte de participació no ajuda, i la necessària flexibilitat de les normes tampoc.

Una lectura de l'article 23 de les normes reguladores de la participació a Barcelona, on s'enumeren les *fases del processos de participació*, ens permet observar aquest fet:

Article 23. Les fases dels processos de participació

Les fases dels processos de participació són:

- a) *Fase d'informació i comunicació: s'informa el conjunt de la ciutadania afectada i se li comunica, a través dels mecanismes que es considerin més adequats, el contingut de la participació.*
- b) *Fase d'aportacions ciutadanes: la ciutadania i les associacions poden formular les aportacions que creguin convenientes. L'Ajuntament posa a la seva disposició els canals i els mecanismes participatius que es creguin més pertinents segons els casos.*
- c) *Fase de devolució: l'Ajuntament dona resposta a les aportacions ciutadanes a través dels canals i els mecanismes de participació que s'hagin establert. Aquest posicionament municipal no es pot recórrer de manera independent de l'acte definitiu en què es formalitzi la decisió municipal dictada per l'òrgan competent.*

Fig.108>Fragment de les Normes Reguladores de la Participació Ciutadana. Novembre 2002

Tal i com afirma A. Remesar, l'intent de gestionar la participació, es tradueix, en el cas de l'art i del projecte urbà, en l'obsessió per habilitar i potenciar la fórmula dels concursos públics. Fenomen l'hem pogut comprovar en algunes fases del projecte de Baró de Viver, on els arquitectes del serveis tècnics, els responsables de l'empresa executora del projecte i la pròpia gerència del Districte de Sant Andreu, els va ser inconcebible qualsevol altre fórmula que no fos la presentació pública i la votació per escollir un escultura per una plaça. La línia argumental més utilitzada fou l'imperatiu legal.

Diverses fonts apunten que la participació ciutadana és fruit de la iniciativa veïnal, més que dels òrgans institucionals. Per tal de que un procés participatiu succeeixi algun de les tres parts, que definia M. Marchioni, ha de prendre la iniciativa. Ja que és impossible que es doni espontàniament i cal posar els medis mínims per que aquest es pugui dur a terme:

“alguna de los tres protagonistas tendrá que asumir el protagonismo inicial. Teniendo en cuenta la condiciones i el contexto actuales, lo más probable e incluso lo más deseable, es que la iniciativa la asuma la administración local, que tendría que ser la primera interesada en promover este proceso de mejora, incorporando más decididamente la población a ello y haciendo un uso más adecuado de los numerosos y cualificados recursos técnicos y profesionales existentes”

(...)

“Cualquier planteamiento que quiera prescindir de las administraciones – formalmente democráticas y representativas- o ponerse como alternativa a ellas, está fuera de la realidad actual y nos llevaría a situaciones afortunadamente superadas. Podemos y tenemos que hablar de favorecer una evolución de las mismas en el sentido de mayor democracia en su funcionamiento, mayor transparencia, mayor control ciudadano, etc., pero no desde luego de su inexistencia o de su inutilidad”⁷³.

Per la seva banda, J. Borja assenyala la influència del moviments ciutadans de les darrers dècades que, ha fet importants contribucions a la gestió de la ciutat i a l'urbanisme. I entre d'altres cita la seva importància per les demandes de democràcia ciutadana i el concepte de ciutadà.

“La exigencia de la democracia ciudadana, de la concentración i de la participación en los planes y proyectos, de programas integrados, la gestión de proximidad y la recuperación del protagonismo de los gobiernos locales en la política urbana (...).Y como consecuencia de lo anterior, o quizás com premissa, la recreación del concepto ciudadano, como sujeto de la política urbana, el cual

⁷³ Marchioni, M; *Comunidad, participación i desarrollo. Teoria y metodolgia de la intervención comunitaria*; Editorial Popular, Madrid, 1999; pàg.16 i pàg.47

“se hace” ciudadano interviniendo en la construcción y gestión de la ciudad. El marginal se integra, el usuario pasivo conquista derechos, el residente modela su entorno, todos adquieren autoestima i dignidad enfrentantodse a los desafíos que les plantean las dinámicas y las políticas urbanas. El ciudadano es le que tiene derecho al conflicto urbano.”⁷⁴

La participació ciutadana en el sentit que s’ha apuntat, com un procés d’empoderament, de presa de decisions, es pot encabir en les actuals demandes de una democràcia directa/ participativa i en contraposició de la democràcia representativa.

I de voltes amb l’Art públic, processos participatius de capacitació de la ciutadana i per generar poder que permeti a la ciutadania apropiar-se de la seva pròpia ciutat. Processos que estan més enllà del cicle electoral, que requereixen acords entre ciutadans i partits polítics. Processos lents de negociació entre veïns/es, polítics i el personal tècnic (Remesar; 2005).

Processos de participació en que, no necessàriament els arguments de l’administració i les propostes tècniques coincideixen amb les expectatives veïnals, ni són adequades (apropiades) per l’art públic i espai públic.

L’Art públic i la participació ciutadana es poden constituir com un procés política d’enorme importància. Gestionar els processos d’empoderament de la població s’ha convertit en un dels grans desafiament per a les democràcies formals, tant en les consolidades com les emergents (Remesar; Salas;2009)

4.6.1. Diàlegs entre GLOBAL (*distinció*)- LOCAL (*quotidianitat*)

En el document de recomanacions del Comitè de Ministres del Consell d’Europa (2002; citat en els anteriors paràgrafs), en l’apartat III: “*Cuestiones básicas sobre la participación de los ciudadanos en la vida pública en el nivel local*”, es qüestiona si té sentit la política local en l’època de la *mundialització*. El plantejament arrenca de la hipòtesi de que en un context on exponencialment les decisions es prenen cada cop més en l’òrbita global, pot portar a la política local a un declivi permanent. Els redactors del document es posicionen afirmant que, inclús reconeixent el poder de les “*forces mundials*”, la participació de la ciutadania en el nivell local no deixa de tenir sentit.

“En primer lugar, la mayor parte de los problemas tienen a la vez Componentes mundiales y locales, y requieren una intervención tanto a nivel mundial como

⁷⁴ Borja, J; *Ciudadanía y espacio público*. Revista del CLAD Reforma i Democracia; Nr.12; 2009

*en el nivel local. La solución consiste, pues, en no considerar la política local de forma aislada, sino como parte integrante de un proceso más amplio: el desarrollo de las redes locales y sus conexiones con las redes regionales, nacionales e internacionales. Desde entonces la participación local resulta esencial, incluso si sus formas evolucionan inevitablemente”.*⁷⁵

Reconeixent-se que actualment les dinàmiques globalitzadores són dominants, en els estudis realitzats, s’observa que molts ciutadans consideren que la seva identitat té una component local i és en aquest context, que el sentit de pertinença resulta una qüestió clau en l’actualitat.

En aquesta línia encaixen les reflexions de M. Castells i J. Borja (1997) entorn de la necessitat de replantejar les gestió de les ciutats en el marc de l’economia global. La nova economia global s’articula territorialment en una xarxa de ciutats, el mateix temps que el nivell i modes de vida d’aquestes depenen cada cop més de la seva articulació a la economia global. D’aquí que l’actual gestió urbana consisteixi en situar a cada ciutat en condicions d’afrontar la competició global de la que depèn el benestar de la seva ciutadania. En aquest ordre, un dels reptes que es planteja és que, el mateix temps que les ciutats es situen en l’economia global, han d’integrar, estructurar i donar resposta a la seva societat local. *“Sin un anclaje solido en los ciudadanos, los gobiernos de las ciudades no tendrán la fuerza necesaria para navegar en los circuitos locales. En ese sentido, lo local i lo global son complementarios, no antagónicos”.*⁷⁶ I com s’apuntava en les recomanacions del Consell Europeu (2002) i en la Nova Carta d’Atenes (2003), es posicionen reclamant mecanismes polític democratitzadors fonamentats en la descentralització i la participació ciutadana que, la integració social requereix.

La participació ciutadana com a instrument per integrar l’escala global i l’escala local de la ciutat. En el context d’una economia globalitzada, les ciutats ha de ser competitives a escala internacional però al mateix temps, han de donar resposta a les necessitats locals.

“(…) deben disponer de infraestructuras de comunicación potentes (especialmente zonas logísticas basadas en las telecomunicaciones) y desarrollar áreas de centralidad articuladas con otras ciudades, pero también integradas a la ciudad en su conjunto. No hay una contradicción insuperable entre competitividad e integración social, entre crecimiento y calidad de vida. A la

⁷⁵ VVAA; *La participación de los ciudadanos en la vida pública local. Recomendación del Comité de Ministros del Consejo de Europa e informe explicativo*. Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d’Estudis Autònoms i Locals; Barcelona; 2002; pàg.11

⁷⁶ Borja, J; Castells, M; *Local y Global. La gestión de las ciudades en la era de la información*; Ed. Taurus; UNCHS; Madrid; 1997; pàg.33

*larga, las ciudades más competitivas internacionalmente son aquellas que ofrecen mayor calidad de vida a sus habitantes”.*⁷⁷

Sembla clar, doncs, que la participació ciutadana és una eina d'exercici democràtic que ens ha de permetre seguir fent ciutat a una escala local (de districte, barri, carrer), de reforç de les identitats i el sentit de pertinença, per l'inclusivitat i la cohesió social del territori, el mateix temps que pot ser l'aglutinant d'allò local i allò global, a través de la millora de la qualitat de vida dels ciutadans i la millora de la pràctica democràtica en la construcció de la ciutat. *“La democracia local es ciudadanía. (...) No hay ciudadanía si no hay igualdad, (...) tampoco hay ciudadanía si hay exclusión social, si se constituyen guetos para la población inmigrante, si no se toleran las diferencias y las identidades de cada grupo y si se tolera la intolerancia”.*⁷⁸

De tornada el camp del disseny urbà, de l'espai públic i en concret de l'Art públic, A.Remesar (1999; 2005; 2011) explica com la competència entre ciutats en el context de la globalització i de cara a afrontar aquesta competència, s'ha perfilat un nou estil internacional d'art que no té el seu espai expositiu en el museu o la galeria.

*“La calle, la plaza, el parque, en definitiva el espacio público, se han convertido en la arena en la que diversas ciudades compiten para poseer la marca inefable de los demiurgos, de los mejores arquitectos, escultores, ingenieros, diseñadores, etc. (...) No es posible competir en las diversas ligas de ciudades sin el aval ratificado de determinadas obras de autor. Parece como si el espacio urbano fuera un immaculado, inmenso e inacabable libro de autógrafos en el que las ciudades coleccionistas conservan y producen su valor”.*⁷⁹

En contraposició, la ciutat i la ciutadania en els diferents sentits exposat al llarg del document (funcionalitat, estètica, significat, apropiació, identitat, pertinença, etc., que són elements que propicien la millora de la qualitat de vida de la població d'un territori i la seva valoració), requereix d'aproximacions de intervencions que donin resposta a les necessitats multidimensionals de la població. Intervencions *“(...)ejecutadas desde el amor de lo cotidiano (...)”*, més que del nominalisme del ranking místic del camp de l'art.

⁷⁷ Borja, J; Castells; M; *Local y Global. La gestión de las ciudades en la era de la información*; Ed. Taurus; UNCHS; Madrid; 1997; pàg.371

⁷⁸ Borja, J; Castells; M; *Local y Global. La gestión de las ciudades en la era de la información*; Ed. Taurus; UNCHS; Madrid; 1997; pàg.371

⁷⁹ Remesar, A; *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*; Ed. Public Art Observatory, Barcelona 1998; pàg. 22

Com ja hem anat posicionant-nos, creiem que la participació ciutadana en els processos de disseny d'espai i Art públic permet l'aproximació de les intervencions/ projectes a les necessitats de la població, en termes de millora de qualitat de vida. Que potser no son capaces de competir en el context global en termes d'inversió econòmica i competitivitat, ni tampoc de competir en el circuit artístic internacional, a menys que els actuals (ambigus) valors de la qualitat d'un projecte artístic canviïn.

En aquest context de competitivitat, com continua desenvolupant el tema A. Remesar, l'espai públic s'ha convertit en l'escenari de batalla entre les disciplines que el tenen com objecte. Les fronteres disciplinars es desdibuixen i es difuminen. Unes disciplines envaeixen el camp de les altres, actuant des de posicionaments *transdisciplinars* i *metadisciplinars*, gairebé sempre amb resultats de qüestionable qualitat, perquè els projectes s'ha desenvolupat des de posicions errònies que tenen més a veure amb el manteniment de cotes de poder, de reconeixement a través de la singularitat, etc., que no pas per concretar propostes amb l'interès de respondre a les necessitats socials o de "*producir un conocimiento mejor i más profundo*"⁸⁰.

Tal i com desenvoluparem en altres apartats d'aquesta tesi doctoral, en el marc del paradigma "*pensar global, actuar local*", creiem que la participació ciutadana en el disseny d'espai i Art públic pot ser un valor de la qualitat de les intervencions/ projectes en l'espai públic. En tan que, com dèiem abans, mitjançant la participació ciutadana es poden afrontar les diferents dimensions/ interpretacions de l'espai públic, el mateix temps que s'aprofundeix en els valors de la democràcia i en concret en la construcció democràtica de la ciutat; com a dret i com a llibertat per a decidir com ha de ser el nostre entorn (individual i col·lectiu), on es donaran les més importants experiències vitals.

"Las formas siempre transmiten valores, la estética es también un ética".⁸¹ Si les intervencions artístiques no atrauen als sentits de la ciutadania, l'espai públic perd les seves facultats i els seus valors socials. Si només s'opera en claus de *merchandising* econòmic o intel·lectual que només representa als interessos d'uns pocs *lobbys* econòmics i culturals (aquests darrers, autoproclamats com a salvaguarda de l'art i de la cultura), l'obra d'art i el disseny de l'espai públic difícilment formarà part de l'experiència vital de las persones i per tant, tampoc esdevindrà representatiu del territori i de les seves gents. És en aquest moment, que aquest tipus d'intervencions en l'espai públic es converteixen en imatge de

⁸⁰ Remesar, A; *Hacia una teoría del Arte Público. Escultura contemporánea y espacio público*; Ed. Public Art Observatory, Barcelona 1998; pàg. 23.

⁸¹ Borja, Jordi; *Els desafiaments del territori i els drets de la ciutadania*. Revista L'espill; Ed. Universidad de Valencia y ed. Tres i Quatre. N°4/ Primavera 2000, Valencia, p.56.

L'apatia dels governs locals cap el propi espai urbà i que la població del lloc concret, pot llegir com una agressió/ invasió del seus espais.

Fig.109/110>El Drac (A.Nagel; 1987); sense ser una peça de les anomenades emblemàtiques, mitjançant el joc, ha esdevingut un espai de trobada entre petits i grans, on és habitual veure gent d'arreu del món compartint un llenguatge internacional: el joc. Fonts:

Per acabar amb aquesta secció i donar peu a la presentació dels tres projectes de participació que han servit per caminar en la recerca pragmàtica de la participació ciutadana en el disseny d'Art públic, dir que: per fer aquest camí cal que es generin molts i importants canvis entre els agents i disciplines que es troben directament implicats en la construcció de l'espai urbà i l'espai públic. Cal transitar d'un enfoc disciplinar (limitats pels seus propis coneixements i procediments), a un enfoc interdisciplinar en la resolució del projecte en l'espai públic. Però sobretot i des de la nostre perspectiva, cal canviar el rol dels tècnics i en concret, el rol de l'artista; dels seus enfoc i de les seves eines procedimentals.

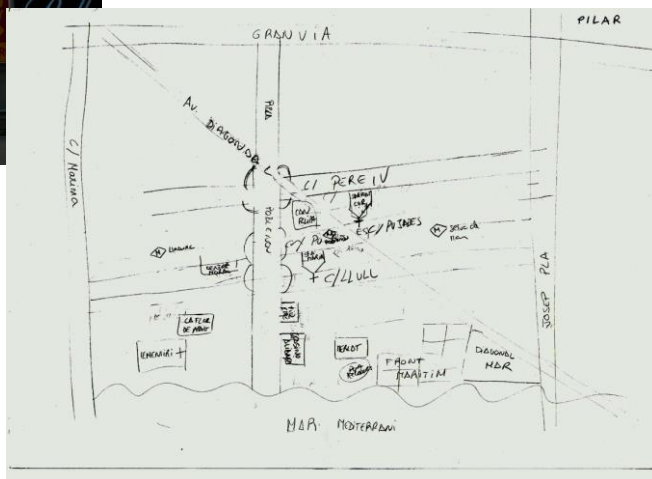
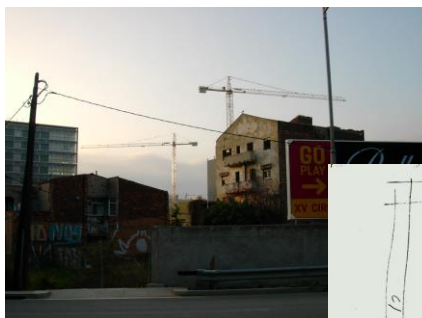
No per fer seguidisme d'un manifest, sinó perquè ens sentim representats per part del les paraules, (re)-citant a Siah Armajani:

“El arte público no trata acerca de uno mismo, sino de los demás. No trata de los gustos personales, sino de las necesidades de los demás. No trata acerca de la angustia del artista, sino de la felicidad y bienestar de los demás. No trata del mito del artista, sino de su sentido cívico. No pretende hacer que la gente se sienta empequeñecida e insignificante, sino de glorificarla. No trata acerca del vacío existente entre la cultura y el público, sino que busca que el arte sea público y que el artista sea de nuevo ciudadano”⁸²

⁸² Armajani, S. *En el contexto de la democracia americana*; Catalogo Exposición Siah Armajani; Ed. Museo Nacional de Arte Reina Sofía; Madrid;1999; pàg93

*“No estamos interesados en el mito que se ha creado en torno a los artistas y por los artistas. Lo que nos importa es la misión, el programa y la obra misma. (...) el arte público es no-monumental. Es bajo, común y cercano a la gente. Es una anomalía en una democracia celebrar los monumentos. Una democracia real no debe procurar “héroes” ya que exige que cada ciudadano participe completamente en la vida cotidiana y que contribuya al bien público”.*⁸³

⁸³ Citat per J.Maderuelo; *El espacio raptado*; Biblioteca Mondadori; 1999; pàg.165

5. PROYECTO de PARTICIPACIÓ CIUTADANA en el POBLENOU

5.1.Introducció

Tot procés de regeneració urbana implica canvis en l'estructura i forma dels espais públics d'un territori, que poden afectar a les percepcions que la ciutadania en té d'aquest. Podent posar en risc els significats o les identitats socials vinculades al lloc, ja que part d'aquests significats, es sustenten precisament en l'apropiació dels espais i elements urbans susceptibles de ser canviats. Transformacions urbanes que tot i ser reclamades, desitjades i esperades pels residents d'un territori, no en poques ocasions, desperten desconfiança i temor de com afectaran a la seva vida quotidiana.

És sota aquests paràmetres, on primer cal situar el projecte de participació ciutadana que el grup CR Polis va desenvolupar des de l'any 2001 fins el 2003 en el barri del Poblenou. Projecte que s'inicià treballant amb joves de 14 a 16, alumnes de l'escola Montseny¹ i que després s'obrí a la resta de la població del barri a través de la col·laboració de l'Associació de Veïns i Veïnes² i la Coordinadora d'Entitats del Poblenou.

Essent un dels territoris més grans de la ciutat de Barcelona, el Poblenou es troba immers des dels anys '90 en un important procés de transformació urbana, definida pels plans de reforma del litoral, Diagonal Mar, l'espai del Fòrum Universal de les Cultures i sota un dels plans urbanístics més grans que mai s'hagi realitzat a la ciutat: el conegut com a 22@BCN. Fonamentalment el conjunt d'operacions pretén regenerar el vell teixit industrial del territori, que en el seu moment va rebre el sobrenom de la "*Manchester catalana*", per tal de que aquest esdevingui un referent global de la producció i gestió en l'àmbit de les tecnologies de l'informació i la comunicació (TIC). I així, citant la nomenclatura emprada per les administracions públiques, esdevenir el motor que ha de convertir Barcelona en la *ciutat del coneixement*.

Des dels seus inicis, les execucions dels diferents plans varen despertar entre els residents del Poblenou tot tipus de suspicàcies i va posar sobre la taula la qüestió de la identitat d'aquesta àrea de la ciutat. Identitat històricament reconeguda per diferents agents socials, com una de les característiques essencials del Poblenou i que segons els veïns/es del barri marca un forma de viure, i que s'interpretà en perill a causa del canviis urbanístics i projectes

¹ Procés recollit en el treball de recerca que es va realitzar per a l'obtenció del DEA (Diplomatura d'Estudis Avançats) d'aquest mateix programa de doctorat. Salas, Xavier, La regeneració urbana del Poblenou. Aproximacions a la participació ciutadana i al projecte d'art públic interdisciplinar; tutors de la recerca: Dr. Antoni Remesar i Dr. Sergi Valera; Barcelona, juny de 2001

² En endavant AVV del Poblenou

proposats. Temor que els residents varen expressar i manifestar repetidament, tal i com queda recollit en diferents mitjans de comunicació. Els veïns/es no desitjaven que la antiga *Manchester catalana* esdevingués la *Silicon Valey* de Barcelona, a la vegada que el territori es convertís en un barri dormitori³. En paral·lel a aquesta possible pèrdua d'identitat, s'assenyalava també l'aparent inici de processos de *gentrificació* com a conseqüència dels diferents plans que es concretaven en projectes que no semblaven està pensats per a la realitat socioeconòmica del Poblenou.

El projecte gestat pel *CRPolis* proposava mitjançant processos de participació ciutadana, determinar els espais i elements urbans que la població del Poblenou entenia com a fonamentals i que sostenien la citada identitat del territori. Els seus resultats havien de permetre poder concretar propostes de projectes de regeneració d'espais públics o noves propostes de disseny urbà amb l'objectiu de preservar i potenciar els elements identitaris. Es pretenia, que al final del procés participatiu la població del Poblenou disposés d'un "atlas" que els ajudaria a negociar l'aplicació del 22@BCN i tenir un conjunt de propostes de projectes per poder ser presentades a les administracions públiques pertinents.

Després de tres anys de realitzar diferents dinàmiques participatives, el projecte participatiu del Poblenou es donà per finalitzat a mitjans del 2004. Tancat per voluntat expressa dels representants veïnals, per motius que encara ara no acabem de comprendre. Malgrat no aconseguir concretar propostes de projectes de disseny de l'espai públic del barri, els diferents resultats obtinguts establiren nítidament quins espais o elements urbans es fonamenta el caràcter del Poblenou. Així mateix es varen establir un grup de pautes o ítems, que qualsevol nova proposta de disseny podria considerar per tal de preservar la imatge i/o identitat del barri. I més enllà d'aquests, les diferents experiències del *CRPolis* en el Poblenou, serviren al grup per entendre algunes de les dificultats i reptes dels projectes de participació ciutadana en processos creatius d'espai públic. Coneixement pragmàtic que ha estat important en els següents projectes de participació coordinats pel grup de recerca.

³ La Vanguardia, Vivir en Barcelona, 7 de novembre de 2000

5.2. El context urbà: la regeneració urbana del Poblenou. De la *Manchester Catalana* a *La ciutat del Coneixement*.

Les darreres transformacions urbanes del Poblenou es situen en el marc dels diferents projectes que la ciutat de Barcelona està desenvolupant en el seu sector nord-est. Al llarg de la traça del riu Besòs, essent l'únic territori per on la ciutat pot créixer i que encara conserva moltes de les característiques urbanes de les perifèries. On les operacions de regeneració urbana realitzades en altres zones i barris de la ciutat sota el pretext de l'organització dels Jocs Olímpics del 1992, no varen arribar per aquests territoris de la ciutat. Aquest és un dels motius per el que aquestes operacions urbanístiques, iniciades a finals dels '90 i principis del segle XXI, es qualifiquen de "*continuistes*"¹ d'una forma d'entendre y de fer ciutat iniciada als anys '80.

El barri del Poblenou, antic districte industrial de Barcelona, és i ha estat en els darrers anys la principal àrea de desenvolupament del nou front litoral de Barcelona. L'avançat però encara inacabat pla urbanístic 22@BCN, acompanyat dels projectes específics de Diagonal Mar (finalitzat l'any 2003) i l'espai on es celebrà el Fòrum Universal de les Cultures (2004), fa que ens trobem en front d'una de les operacions urbanístiques més importants que s'han portat a terme a Barcelona. Ocupant una extensió total de 333,4 hectàrees, supera en molt les 79 hectàrees que varen representar les intervencions en el mateix territori de la Vila Olímpica i el desenvolupament del front marítim.

	1992	2000-.....
Villa Olímpica y zona litoral 22@	79 Ha.	199 Ha.
Diagonal Mar		34,4 Ha.
Fòrum 2004		100 Ha.
Total (aprox.)		333,4 Ha.
<i>Taula 6>Dades comparatives operacions urbanístiques de la Vila Olímpica i 22@BCN. Font: de l'autor</i>		

¹ Diverses publicacions de l'Ajuntament de Barcelona presenten i justifiquen el projectes que actualment s'estan executant, com la continuació de la transformació urbana iniciada a mitjans dels '80, sota el pretext de l'organització del Jocs Olímpics del 1992. La idea de continuïtat fa referència no només a la forma de concebre els projectes, si no també a que molts d'ells –com el desenvolupament del front litoral –, són la continuació d'operacions anteriors que no varen finalitzar-se. Aquesta visió de continuïtat queda palesa en VVAA, Barcelona. La Segona renovació. Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, 1996, o en el document Barcelona. Nous projectes. Publicacions de Barcelona, 1999.

Fig.111> Planol de Barcelona on s'indica l'àrea del territori que ocupen els nous plans urbanístics i en relació amb el de la Vila Olímpica. Font: CR Polis

La profunda remodelació urbana d'aquest territori té com un dels objectius principals trencar amb el seu aïllament històric, conseqüència del desenvolupament urbà de la ciutat. En el cas concret del Poblenou, que envolta l'últim tram de la Avinguda Diagonal, que finalment al 2004 arribava al mar, la regeneració del seu espai urbà ha de culminar en la creació d'una nova centralitat on convisquin diferents usos. Convertint-se en un nou motor de la Barcelona del segle XXI; el que des de l'administració pública s'ha denominat *La Ciutat del Coneixement*.

Al 1854, quan Ildelfons Cerdà va començar amb el seu pla d'eixamplament de la Barcelona emmurallada, el Poblenou era un barri de la ciutat industrial de Sant Martí de Provençals. Actualment un dels districtes 17 de la ciutat, Sant Martí de Provençals té el seu origen històric en l'expansió de la ciutat durant els segles XVIII i XIX. Inicialment fou una zona industrial basada en el sector tèxtil. Amb el temps va anar diversificant-se a sectors industrials com el mecànic, químic i d'alimentació. Es va convertir en un dels municipis més industrialitzats de l'estat espanyol, fet que explica que se li donés el sobrenom de la *Manchester Catalan*.

Fig.112>Plànol topogràfic aixecat per Ildefons Cerdà al 1853. S'hi representa la ciutat de Barcelona emmurallada i els nuclis de població en el terme municipal de Sant Martí de Provençals. Font: www.blocs.xtec.cat

Tal i com pot observar-se en els plànols d'aixecament topogràfic encarregats a Cerdà, Sant Martí de Provençals, tenia una organització molt feble. Tant sols, els seus diferents nuclis quedaven articulats per alguns elements com la carretera de Mataró o l'eix format pels carrers del Clot i Taulat. En l'àrea del Poblenou només hi havia petits nuclis residencials més o menys comunicats.

Fou durant aquesta etapa quan els barris de Sant Martí comencen a créixer, augmentant el seu volum de població i sòl industrial. Creixement motivat, per un banda, per la necessitat d'expansió de la ciutat de Barcelona, i, per una altra, per les idònies característiques de la zona per a l'ubicació de la indústria. Sobretot en la part més baixa del Poblenou on hi havia suficient espai urbanitzable, ben comunicat amb la ciutat i ric amb aigua –element primordial per a la indústria tèxtil de les indïanes-. La construcció de les noves fàbriques i les vivendes pels obrers foren promogudes per iniciatives privades, i per tant sense cap planificació ni control de les autoritats de l'època.

La gran industrialització i conseqüent urbanització del territori va arribar amb l'enderroc de les antigues muralles de Barcelona i l'aprovació del *Projecte de Reforma i L'Eixample* de Ildefons Cerdà (1859). Tant en la versió original, com en posteriors revisions, Cerdà tenia clar la necessitat de desenvolupar el barri del Poblenou. Els motius no eren nous: per la seva proximitat a les principals infraestructures de transports, per proximitat al port i per la riquesa d'aigua de la zona.

Fig.113>Projecte de Reforma i Eixample d' Ildefons Cerdà (1859). En el sector de Sant Martí, el projecte integrava las preexistències del sector amb la característica quadrícula de l' Eixample. En el mapa també pot apreciar-se el gran parc que es proposa per l'entorn del riu Besòs. Font : www.blocs.xtec.cat

Malgrat l'ideari igualitari del Pla Cerdà, l'ocupació de l'espai va jerarquitzar-se. L'Eixample central quedà destinada per a ús principalment residencial i serveix a la burgesia catalana, mentre que la indústria i la residència d'obrers va desplaçar-se cap a nuclis com el Poblenou. En aquesta zona fou on el Pla Cerdà es va trobar amb les majors dificultats per la seva implantació. Tant per les preexistències del lloc, que al 1860 ja eren prou nombroses, com per la decisió de molt propietaris de construir sense seguir el pla. Entre 1860 i 1894 es construïren més de 50 edificacions que no respectaven les traces del Pla l'Avinguda Diagonal, projectada fins al mar, quedaria obstaculitzada. La resistència per part de la iniciativa privada a seguir la l planificació de Cerdà en la zona del Poblenou, comportà que la malla de l'Eixample només tenia coherència en l'entorn més proper del centre històric de la ciutat de Barcelona.

Aquesta manera de fer provocà la falta de continuïtat urbana entre l'Eixample i el Poblenou. Separació que s'accentuava amb les muralles de la Ciutadella i les vies ferroviàries que creuaven el barri, que actuen com elements fronterers i aïllaven el barri de la resta de la ciutat.

És fàcil, doncs, entendre que els residents del Poblenou amb els seus carrers inacabats i la falta de vies directes de comunicació amb el resta de la ciutat, veiessin Barcelona com una ciutat llunyana i que no arribessin a considerar-se part d'ella.

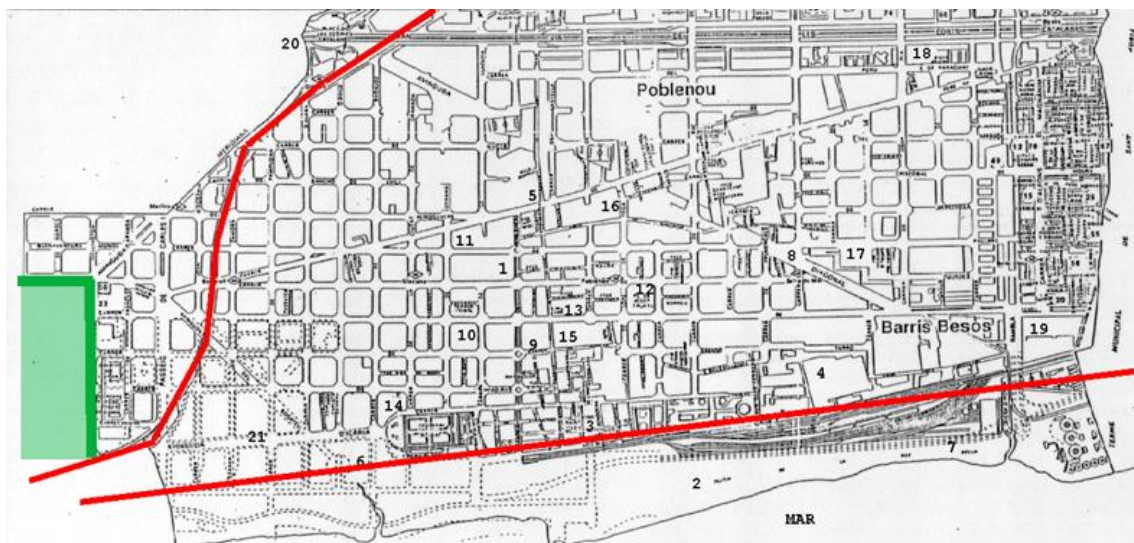

Fig.114>Plànol del Poblenou del la dècada dels '80, on es pot observar com la malla de l'Eixample es va "desintegrant". L'Avinguda Diagonal és imperceptible. En vermell s'hi ha assenyalat el pas de les vies de tren en superfície que aïllaven el barri de la resta de la ciutat. En verd l'espai del Parc de la Ciutadella. Font: de l'autor

Fig.115>L'any 2003 encara es troben algunes d'aquestes infraestructures creuant el barri. Font: de l'autor.

Posteriors projectes sobre el desenvolupament urbà de Barcelona, com les propostes de el grup GATCPAC² i l'arquitecte Le Corbusier insistien en la necessitat de desenvolupar el territori del Poblenou. Des dels seus esquemes

²GATCPAC: Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per el Progrés de l'Arquitectura Contemporània.

racionalistes d'organització de la *Ciutat*³, al 1933 proposen el *Pla Macià* on s'aposta pel Poblenou com el nou districte industrial de Barcelona mitjançant el desenvolupament de les seves infraestructures ferroviàries i l'entorn de Pere IV.

Encara que el *Pla Macià* mai va arribar a materialitzar-se, un dels elements interessants que plantejava el projecte consistia en la recuperació del litoral del Poblenou com a zona de banys, eliminant les barreres de la indústria i les vies ferroviàries que "separaven Barcelona del mar", les mateixes barreres que separaven el Poblenou de la resta de la ciutat.

Fig.116> Esbós del front litoral de Barcelona proposat en el Pla Macià (1933). Font: L'Aventura Le Corbusier 1887-1965; Ed. Ajuntament de Barcelona; catàleg d'exposició Palau de la Virreina Fundació Miró

Després del anys '30, el període de la postguerra es caracteritzà per un augment de la població de Barcelona a causa dels moviments migratoris que es donaren a l'estat espanyol. Aquest creixement demogràfic de la ciutat no va anar acompanyat pel desenvolupament de noves infraestructures o equipaments urbans. La ciutat va créixer sense seguir cap pla o un ideari d'actuació.

³ El racionalisme entenia que la ciutat havia d'organitzar-se de forma que quedessin garantides certes necessitats biològiques i psicològiques de l'ésser humà: HABITAR, TREBALLAR, RECREAR-SE I CIRCULAR. Sota aquests paràmetres de necessitats, s'havien de concretar plans urbanístics que establissin quina seria la funció a complir per a cada zona de la ciutat. Aquesta divisió segons funcions és el que coneixem com *zonificació* o *zoning*: una zona per a treballar, una zona per habitar, una zona per recrear-se i unes estructures per poder circular i desplaçar-se

No seria fins el 1953 amb l'aprovació del *Pla Comarcal de Barcelona* que s'intentaria regular d'alguna forma el creixement de la ciutat. En línies generals el pla pretenia dividir el territori en zones diferenciades: zones residencials, equipaments, verdes o industrials. El Poblenou es demarcava com el sector industrial de la ciutat, de la mateixa manera que s'havia fet amb el *Pla Cerdà* i el *Pla Macià*. No obstant això, el pla mai va arribar a realitzar-se sobretot per les diferents pressions dels propietaris del sòl que intentaven requalificar-ho per obtenir major edificabilitat i aconseguir un major rendiment econòmic. Es va entrar en un sistema especulatiu del sòl que va provocar el constant augment de la densitat de vivendes però sense la dotació dels serveis i equipaments necessaris. Aquesta època es donà a conèixer sota el terme de "*desarrollismo*" i es va caracteritzar per la construcció frenètica de vivendes i la consolidació d'un sector immobiliari potent.

A principis dels anys '60, com a conseqüència de la reestructuració del sector industrial, les grans indústries del Poblenou començarien a desplaçar-se a noves zones industrials. A Barcelona les noves estratègies territorials van permetre el desenvolupament de la Zona Franca. Lloc ideal per localitzar la nova indústria donada la proximitat de l'aeroport, el nou port marítim i la construcció de noves infraestructures viàries.

El desplaçament de les indústries cap a nous sectors de la ciutat o del país, deixaria al descobert una nova posició estratègica per al Poblenou respecte a la ciutat, ja que ara podria créixer lliurement cap aquesta zona. En aquest context apareix un nou pla de desenvolupament per a Barcelona: el *Pla de la Ribera* de 1965.

Sota l'eslògan: *Barcelona, una ciudad que no puede continuar viviendo de espaldas al mar*, l'empresa *Ribera SA*, constituïda per diferents empreses ubicades en el sector marítim del Poblenou i amb el recolzament de l'alcalde Porcioles, presenten un nou projecte per l'àrea marítima oriental de Barcelona. El projecte pretenia ocupar tota la costa de edificis destinats a residència de luxe i locals comercials mitjançant la requalificació del sòl.

El *Pla de la Ribera* mai va arribar a executar-se, degut a l'oposició crítica dels residents del Poblenou que varen realitzar més de 9000 impugnacions. Conjuntament amb un grup d'arquitectes i urbanistes, es presentà el *Contrapla de la Ribera*. Uns i altres consideraven que darrera l'atractiu lema d'obrir la ciutat al mar, s'amagaven importants interessos econòmics i especulatius. Les queixes es centraven en constatar que la proposta de *Ribera SA* semblava anar destinada a la burgesia de Barcelona, en detriment dels residents del Poblenou que havien compartit la seva residència amb les antigues indústries. La construcció de nous

edificis s'interpretava com una nova barrera arquitectònica del barri que oblidava la realitat urbana y social del Poblenou.

El "contraplà" proposat pretenia recuperar globalment el territori convertint-la en una àrea de caràcter residencial per els veïns del barri i les classes treballadores, amb els equipaments i serveis necessaris.

Les polítiques urbanístiques de la dictadura franquista van portar a la Barcelona de mitjans dels '70 a un estancament econòmic generalitzat i a una considerable degradació del seu espai urbà. Les denses perifèries urbanes no disposaven d'equipaments ni de les infraestructures necessàries, degut a la falta d'inversió pública. Al mateix temps, es tolerava que els promotors privats construïssin pisos per vendre i especular amb el sòl. Era evident que un dels temes a tractar pel primers governs escollits democràticament al 1978 seria la recuperació urbana de la ciutat. D'aquesta forma es donava resposta a les fortes pressions social representades per les recents creades associacions de veïns dels barris.

L'objectiu no només seria la millora d'equipaments, infraestructures, transport públic, habitatge o l'espai públic de l'àrea metropolitana de la ciutat, si no també dinamitzar l'incipient economia de l'època.

En el nou procés urbanístic iniciat amb la nova etapa democràtica (1978), es poden detectar diferents escales de treball i projectes. Des de petites actuacions de millora de l'espai urbà fins la gran intervenció urbanística. Cada escala de treball necessita d'un nivell de gestió: des de l'operació íntegrament pública fins –l'ara ja comú - *partnership*⁴. D'aquesta forma es varen poder establir tres nivells d'intervenció urbana segons els seus objectius: *rehabilitació urbana, reestructuració urbana, projectes estructurals i metropolitans.*

Fig.117> Joves veïns del Poblenou organitzen un partit de futbol exigint la marxa de l'empresa contaminant Fertrat (1975). Alguns d'ells formen part de l'actual AVV del Poblenou. Font: Huertas, JM; Barcelona en lluita. Ed.FAVB; Barcelona;1996; pàg 62

⁴ Operacions realitzades des de la concentració entre el capital públic i capital privat.

Malgrat l'aparent contradicció, l'eina clau d'actuació fou el *Pla General Metropolità* del 1976 (PGM) aprovat encara a hospicis del darrer consistori del règim franquista⁵. El PGM bàsicament plantejava una nova ordenació urbanística del territori. Es concretaven espais públics, infraestructures viàries, etc., al mateix temps que proposava una quantitat concreta de sòl destinat a zones verdes i equipaments. A més, el PGM reduïa els percentatges d'edificabilitat i alçades per evitar la congestió de les àrees perifèriques. Aquestes mesures intentaven posar fre al volum d'edificació privada.

Per al primer govern democràtic de la ciutat el PGM es va convertir en un instrument inicial, que des de l'anàlisi del territori, responia bé a les necessitats més urgents i immediates. Al mateix temps, el PGM podia ser modificat a partir dels diferents projectes que l'havien de desenvolupar. Anomenats PERI (Plans Especials de Reforma Interior), esdevindrien l'utensili que va permetre actuacions sobre sectors determinats de la ciutat. Mentre el PGM aportava una visió global del territori, els PERI establien projectes concrets per diferents espais urbans. Els PERI no eren una substitució del PGM, si no que eren l'eina projectual de desenvolupament del nou pla urbanístic. En realitat els PERI –encara vigents avui en dia -, van tenir el seu “paper estel·lar” en una segona etapa d'aquest nou urbanisme, que tal i com dictaminà Oriol Bohigas, es caracteritzà per renovar la ciutat de Barcelona a partir de la recuperació del centre i la valorització de la perifèria; de regenerar el centre i monumentalitzar la perifèria ⁶.

Fig.118/ 119/ 120> Un exemple clàssic d'aquesta etapa. Remodelació de la Plaça del Sol. A l'esquerra una imatge dels anys '70, al centre i a la dreta la plaça un cop recuperada com a espai públic i l'obra escultòrica Rellotge de sol "Astrolabi (1986). Font: Barcelona, Espais i Escultures (1982- 1986); Ed. Ajuntament de Barcelona

⁵ Diferents professionals del sector de l'època han justificat l'encert de l'utilització del Pla General Metropolità del 1976 per part dels primers consistoris democràtics. Entre d'altres motius, per l'urgència de les intervencions urbanes i la dificultat, i lentitud, que hagués comportat l'intent de redacció d'un nou pla.

⁶ Bohigas, Oriol; *Reconstrucció de Barcelona*. Edicions 62, Barcelona, 1985. Recuperar el centre, monumentalitzar la perifèria és l'expressió que Oriol Bohigas utilitzà en el seu moment per explicar quins havien de ser els criteris de rehabilitació i reconstrucció de la ciutat.. Malgrat la contundència de l'afirmació, el propi Bohigas clarificà que, tan sols és una forma didàctica d'explicar els criteris generals dels nous plans urbanístics i subratlla que ambdues tipologies urbanes són massa complexes com per admetre remeis generals tan simples com higienitzar i monumentalitzar.

La primera etapa del nou ajuntament democràtic (1979-1981) amb la creació del Departament de Projectes Urbans, es caracteritzà per treballar a una escala projectual sectorial. A partir de l'adquisició pública de sòl i antigues instal·lacions industrials, es creaven nous espais públics, zones verdes o equipaments. Varen ser intervencions que responien a un sistematització o planificació a escala global, però que permetien una actuació ràpida. A aquesta forma de precedir se l'ha anomenat *microurbanisme*: petites intervencions urbanes que donaven agilitat de resposta a les reivindicacions i necessitats de la comunitat, al mateix temps que permetien operar en diversos espais urbans del territori a l'hora.

A partir del 1982, sota el pretext del projecte olímpic i la voluntat de seguir millorant la ciutat, es va fer patent la necessitat de canviar d'escala de treball. Es va avançar cap una escala de projecte que valoraria el conjunt de la ciutat; un nova escala que, per antagonisme, fou anomenada *macrourbanisme*. Aquest canvi d'enfoc ja no permetria les actuacions urbanístiques dins la normalitat quotidiana de la ciutat. Ara es plantejarien projectes que havien d'afectar a la seva estructura urbana i que foren possibles gràcies a l'adhesió d'Espanya a la Comunitat Europea (1982) i la nominació de la ciutat de Barcelona (1986) per a la celebració dels Jocs Olímpics de 1992.

Aquesta nova forma operacional no va significar la renúncia de l'actuació *microurbanística*, ni tampoc representà l'anul·lació de l'interpretació sectorial de la ciutat. De fet, la lectura de la ciutat en les seves parts, l'identificació per barris, és una de les característiques més importants de la ciutat de Barcelona. Malgrat el canvi d'escala de treball, no es va voler perdre la perspectiva de que cada barri tenia necessitats de transformacions urbanístiques diferents. Com dèiem anteriorment, els PERI varen ser l'eina clau que permetia ajustar cada projecte concret al PGM de 1976. Com a escala intermèdia els PERI permeten promoure intervencions urbanes que relacionaven diversos elements de diferents escales projectuals.

A hospicis d'aquest nou programa d'operacions i amb la creació dels tres sectors residencial olímpic –Vall d'Hebron, Montjuïc i Villa Olímpica (Poble Nou) –, es desenvolupà el que actualment coneixem com a *model Barcelona*. Les seves principals característiques són:

- *Descentralització i creació de noves àrees de centralitat.*
- *Recuperació del centre històric de la ciutat.*
- *Monumentalització de les perifèries.*
- *Reorganització viària*

Tot i que es definiren deu àrees de nova centralitat, totes elles amb espais urbans obsolets, la zona nord-est de la ciutat va prendre un protagonisme excepcional. Des del vell desig d'obrir Barcelona al mar (objectiu que avui en dia encara no sembla estar del tot consolidat), la zona del Poblenou esdevindria l'objecte de tot tipus d'intervencions urbanístiques: la Villa Olímpica, el Port Olímpic, la Ronda Litoral, la recuperació de platges, infraestructures, equipaments i una monumentalització excepcional –al menys en quantitat – de tota l'àrea. L'urbanització del sector va realitzar-se segons el Pla Cerdà per tal de integrar-lo al resta de la ciutat i trencar d'aquesta manera el seu aïllament. Al mateix temps, es van incorporar alguns criteris del GATCPAC dels anys '30.

Fig.121>Fotoplà de l'àrea del Poblenou al 1978. Pot veure's clarament com a partir de de la intersecció entre les Glories i l'Av. Diagonal l'estructura urbana es desdibuixava. No hi ha cap tipus d'urbanització en el litoral, separat de la ciutat per les vies del tren. Font: VVAA; Urbanisme Barcelona. Plans cap el 92; Ed. Ajuntament de Barcelona; p.162

Fig.122>Fotografia aèria del front litoral on s'hi hauria de construir la Villa Olímpica i el port olímpic. Font: VVAA; Urbanisme Barcelona. Plans cap el 92; Ed. Ajuntament de Barcelona; p.162

Fig.123> La mateixa zona ara regenerada i convertida en el barri de la Vila Olímpica. S'havien recuperat les platges i el mar per a ús públic. Font: ww10.bcn.cat

Fig.124>Un dels moments, potser, més recordats de la jornada inaugural del Jocs Olímpics de Barcelona 1992.Font: AFB. Arxiu Fotogràfic de Barcelona

La quantitat i envergadura d'operacions urbanístiques necessàries va fer patent la impossibilitat de gestió i execució dels projectes de forma exclusiva per part de l'Ajuntament de Barcelona. Fou necessària la participació de la Generalitat de Catalunya i del govern estatal, així com la cooperació amb empreses del sector privat. Apareix en escena un nou concepte de intervenció en l'espai urbà: el *partnership*. La cooperació entre el sector públic i el privat. Els projectes són d'iniciativa i direcció pública però amb inversions de capital privat, provinents d'operadors que intervenen en la construcció de la ciutat: immobiliàries, cadenes hoteleres, multinacionals, centres comercials, etc. També fou necessària la creació de societats municipals –*AMOSÀ, VOSA, IMPU* – que s'encarregarien exclusivament de l'execució de les instal·lacions i infraestructures necessàries. Tal i com s'ha reconegut, només d'aquesta forma fou possible evitar el col·lapse de l'Ajuntament de Barcelona que havia de continuar amb la seva quotidianitat.

Des del punt de vista de la ciutadania s'han definit dos etapes ben diferents segons la relació mantinguda amb l'administració local. Una primera etapa en que tots els protagonistes coincideixen en catalogar de "còmode", tan pel tipus d'intervenció com per l'escassa pressió social. Cal tenir present, que molts dels representants de diferents entitats ciutadanes havien entrat a formar part dels primers executius democràtics.

Pel contrari, es reconeix una segona etapa iniciada a mitjans dels '80 i que es prolonga en els '90 que, a pesar de la il·lusió col·lectiva per la celebració dels Jocs Olímpics, es va caracteritzar per la falta d'enteniment entre el consistori i la ciutadania afectada per les propostes urbanístiques que es realitzaven. Es coincideix en catalogar aquests anys, com un moment de poca consideració per part de les institucions públiques vers als moviments associatius i veïnals. Diferents agents socials han deixat constància sobre les dificultats de les entitats ciutadanes per participar sobre els processos urbanístics que es realitzaven.

Acabats els Jocs Olímpics, l'any 1992 queda en la memòria col·lectiva com la finalització d'una etapa del projecte urbanístic que la ciutat havia començat durant la transició democràtica. Durant tots aquests anys s'havia establert una manera d'entendre i fer *ciutat*. Maneres que havien esdevingut referent i que configuraven el tant anomenat "*Model Barcelona*". Malgrat aquest reconeixement social i internacional, del conjunt d'operacions urbanístiques realitzades encara quedaven per acabar algunes operacions concretades amb anterioritat i calia culminar algunes operacions iniciades.

Aquest era el cas del barri del Poblenou que tot i concentrar una bona part de les obres olímpiques com la pròpia Vila Olímpica, el Cinturó del Litoral, la regeneració de part de les seves platges, la construcció de peces com el Teatre Nacional o l'Auditori i la remodelació de la Plaça de les Glories, totes elles es limitaven a actuar en el perímetre del barri. Tot i que les olimpíades representaven l'oportunitat esperada per regenerar l'antic sòl industrial de Barcelona i la totalitat de la seva façana marítima, en l'interior del barri varen quedar molts conflictes per resoldre: sòls industrials i edificacions fabrils abandonades, empreses d'emmagatzemat i transport que actuaven com separadors de les diferents zones del barri, part del seu front marítim per recuperar, carrers sense asfaltar, mobiliari urbà obsolet i inclús fora de la legislació actual.

Fig.125>Fàbriques buides, cases abandonades o semi enderrocades, solars buits i sense cap tipus d'urbanització, etc. Paisatge del Poblenou a finals dels anys '90 i principis del S.XXI. Font: de l'autor

Per el Poblenou les transformacions urbanístiques realitzades sota el pretext olímpic varen significar, sobretot, la seva reparició als ulls de la ciutat i un nou protagonisme pels agents econòmics de Barcelona i de l'esfera internacional. Les diferents operacions realitzades varen eliminar les antigues fronteres físiques que representaven les línies ferroviàries, però la no culminació de la regeneració del

barri va provocar a bona part dels seus residents la percepció de que altra vegada havien quedat fora de l'evolució de la ciutat.

Si la finalització dels Jocs Olímpics poden entendre's com el final d'una etapa urbanística, l'any 1992 pot també interpretar-se com l'inici d'una nova etapa urbanística que, segons l'Ajuntament de Barcelona havia de ser "continuista". Continuant treballant els objectius i projectes no executats, però sobretot de la foma de concebre el desenvolupament i regeneració de la ciutat; de fer ciutat. Continuar, doncs, procedint segons l'anomenat *Model Barcelona*. Segons l'Ajuntament, és aquest el context dels plans i projectes que s'estan desenvolupant en el Poblenou des de l'any 1999.

Com veurem, no tothom està d'acord en que el consistori ha operats sota aquests paradigmes.

5.2.1. Vers la *Ciutat del Coneixement*

Tal i com ja hem comentat, els projectes urbanístics més importants de la Barcelona contemporània, sense tenir en compte l'ampliació de l'Aeroport del Prat i del Port de Barcelona, es localitzen des de finals dels anys '90 al sector llevant de la ciutat. Al voltant de la ribera del riu Besòs, afectant als Districtes de Sant Martí de Provençals i de Sant Andreu. On el barri del Poblenou ha esdevingut un dels elements claus del desenvolupament urbanístic més recent tan des d'una lectura física, com política, com econòmica.

Fig.126>Esquema de les àrees d'influència dels plans i projectes previstos a partir del 1999, mostrant-se les seves connexions i interrelacions. Font: VVAA; Barcelona, nous projectes; Ed. Ajuntament de Barcelona; Barcelona 1999

Mentre en el Districte de Sant Andreu les intervencions que s'estan realitzant han de permetre l'arribada del Tren d'Alta Velocitat (TAV) i ha de suposar la transformació urbana de tot l'entorn del corredor ferroviari, els plans iniciats a finals dels '90 en el barri del Poblenou són antics objectius de la ciutat de Barcelona.

El conjunt d'operacions urbanes que porten executant-se en la darrera dècada que configuren el titànic pla de transformació urbana de 333,4 hectàrees, aparentment concebuts com a projectes autònoms, són en síntesi els següents:

<p>Finalitzar l'Avinguda Diagonal fins la seva arribada al mar.</p>	<p>Creant una nova centralitat i àrea de negocis, concretant-se en un nou <i>skyline</i> de Barcelona.</p> <p>D'aquesta manera es dona forma a l'antiga aspiració d'obrir-se al mar i s'aconsegueix urbanitzar l'única zona per on la ciutat pot créixer.</p>
<p>Finalitzar la regeneració del waterfront iniciat amb la Vila Olímpica i recuperar les zones de platja</p>	<p>S'ha reconfigurat un nou front marítim mitjançant la construcció d'un nou teixit urbà seguint la trama Cerdà. És un espai fonamentalment residencial, però és també l'àrea on s'ha realitzat el Fòrum Universal de les Cultures 2004 que ha suposat l'incorporació de nous equipament metropolitans: la nova depuradora d'aigües residuals, un centre de convencions, nous espais de platges, etc.</p>
<p>Renovar i urbanitzar l'antic teixit industrial del Poblenou.</p>	<p>A hospicis del pla urbanístic <i>22@BCN</i>, es qualifiquen els usos i activitats del territori del Poblenou, permeten la seva regeneració urbana.</p> <p>Mantenint-se la tradicional mescla de residència i indústria, les noves activitats empresarials han de convertir la zona en un nou districte industrial i en el nou motor econòmic de la ciutat.</p> <p>Anomenat com <i>La Ciutat del Coneixement</i>, el pla qualifica les noves activitats empresarials com a <i>22@</i>, referint-se a les noves formes d'economia basades en les noves Tecnologies de la Informació i comunicació (TIC), així com totes aquelles activitats relacionades amb la investigació, disseny, edició, cultura, multimèdia i gestió de base de dades i coneixement.</p>
<p>La regeneració del riu Besòs</p>	<p>Rehabilitació mediambiental del sector i desenvolupament d'un parc fluvial enfront de les àrees urbanes. Es continua el procés iniciat en la part superior del riu al 1999.</p>
<p><i>Taula 7> Síntesi plans urbanístics del Districte de Sant Martí de Provençals. Font: de l'autor</i></p>	

A grans trets, aquest són els plans que s'estan executant en el Poblenou i que es calculava finalitzarien entre els anys 2010 i 2011. Actualment l'estat d'execució és divers. Mentre els diferents projectes vinculats a l'operació de Diagonal Mar i el Fòrum Universal de les Cultures 2004 estan finalitzats, el 22@BCN esta encara en fase d'execució.

Fig.127>Parc de Diagonal Mar. Al fons es pot observar l'antiga torre de les aigües del Besòs de l'indústria MACOSA, un dels elements urbans importants per la població del Poblenou. Font: de l'autor

5.2.2.Diagonal Mar i l'Espai Fòrum

Culminant l'Avinguda Diagonal i finalitzant el front litoral de Barcelona, la totalitat de les intervencions donen forma a 341.938 m² del territori. *Diagonal Mar* és el nom que rep la *Modificació del Pla Parcial de Diagonal Mar*, un dels diferents àmbits d'actuació de la *Modificació del Pla General del Nou Front Marítim del Poblenou*. El projecte va néixer amb la idea donar final a les operacions urbanístiques realitzades al llarg del front marítim, donant també finalització al teixit urbà de l'Eixample i sota d'intenció "d'obrir –definitivament- la ciutat al mar", mitjançant la prolongació de l'Avinguda Diagonal. Paral·lelament s'anhelava unir el nou espai de *Diagonal Mar* amb el traçat històric del Poblenou, mitjançant la connexió que ofereix l'històric Carrer Taulat. Una unió no només estructural i funcional, sinó també l'unió simbòlica de dos espais del mateix barri que tradicionalment s'han interpretat com a aliens.

L'espai definit pel *Pla Parcial de Diagonal Mar* comprèn 5 espais de diferents usos.

5 àmbits residencials	160.000m ² / 1400 vivendes.
Diagonal Mar Centre	87.000m ² / un dels multiespais comercials més grans d' Europa.
Parc Diagonal Mar	17 H/ un dels parcs més grans de la ciutat.
3 hotels y 2 edificis de oficines	Pensat como zona de serveis, la seva primera cita fou el Fòrum Universal de las Cultures 2004
El Centre de Convencions de Barcelona	Projectat per 15.000 persones.
<i>Taula 8> Síntesi actuacions associades al Projecte Diagonal Mar. Font: de l'autor</i>	

Fig.128> Fulletó publicitari projecte Diagonal Mar. Font: Hynes.

Els diferents espais i usos queden organitzats entorn del territori com a una unitat. Els arquitectes Enric Miralles (parque), Oscar Tusquets (edificis) i Benedetta Tagliabue, van concebre l'espai de tal forma que les diferents zones actuïn conjuntament i es recolzin.

L'element més emblemàtic del projecte és el Parc Diagonal Mar. El conjunt s'organitza en cinc àmbits diferenciats al voltant de grups de dos edificis de gran alçades (torres de 22 plantes) i blocs de menor alçada. Aquestes torres, conjuntament amb la placa fotovoltaica de la zona Fòrum i altres projectes com la torre AGBAR (Jean Nouvelle) formen part del nou *sky-line* del barri; de la ciutat. Objectiu, en el seu moment, reconegut obertament per les autoritats locals, tècnics i gestors del projecte. Objectiu, com veurem, no compartit ni desitjat pels residents del Poblenou i criticat per professionals del sector.

Durant la presentació i inauguració del Parc Diagonal Mar, els responsables del projectes varen expressar el seu desig de que l'espai es convertís en un referent del disseny sostenible. La vegetació utilitzada és autòctona i s'utilitzen les aigües freàtiques del Poblenou per subministrar l'aigua als llac i a la vegetació. El propi llac central funciona com un delta que a propiciat el retorn d'aus en els seus desplaçament migratoris.

Enric Miralles va estructurar el parc en tres àrees que simbolitzen les tres edats del ser humà. El primer sector esta dedicat a la primera etapa de la vida, la infància. La segona zona a la joventut i la tercera a l'edat adulta. Sota els conceptes de la sostenibilitat, aquesta darrera zona quedava sense determinar en el projecte ja que l'arquitecte preveia que els elements que havien de configurar la zona foren determinats pels propis ciutadans.

Fig.128>El llac central del Parc Diagonal Mar. Font: de l'autor

Fig.129> Esbossos d'Enric Miralles del Parc Diagonal Mar. Font: Tagliabue, B; *Arquitectura dibujada*; Ed. Salvat Editores; Miralles Tagliabue EMBT arquitectes associats; Barcelona; 2004.

L'espai destinat a la celebració del **Fòrum Universal de les Cultures 2004** tancava les operacions urbanístiques del front litoral de Barcelona iniciades als '80 sota el pretext olímpic⁷. En bona part l'espai es troba en el municipi de Sant Adrià del Besòs, però l'envergadura del projecte i les seves influències sobre la ciutat, i en concret en el Poblenou, fa necessària la seva consideració.

⁷ Tot i que encara queden alguns espais importants per urbanitzar com ara l'històric Camp de la Bota. El significat històric del lloc i el seu pes específic en la memòria històrica dels residents del Poblenou, així com de la resta de ciutadania, fan d'aquest espai un lloc especialment complexa a l'hora d'enfrontar el projecte urbanístic.

Fig.130>Fotoplà de l'any 1978 de la zona on es construiria l'espai Fòrum.
Font: VVAA. *Urbanisme Barcelona*. Plans cap el 92; p.153

Fig.131>Vista aèria del conjunt de l'espai Fòrum. Font: www.portforum.com

El Fòrum ha representat un nova escala de creixement urbanístic per a la ciutat de Barcelona. Fet que es pot percebre abans d'arribar a la zona amb edificacions com les del *l'Hotel Princess* (O.Tusquets), la nova torre de Telefònica o el propi Edifici *Fòrum* (Herzog y De Meuron), que destaca de la resta gràcies a la seva rugosa façana pintada de blau Klein. La seva acurada volumetria de triangular li permet tenir un auditori de 3200 places. Just davant, el Centre de Convencions Internacionals de Barcelona (obra de Josep Lluís Mateo) que constitueix un altre edifici de gran escala amb capacitat per a 15.000 congressistes.

Fig.132>La nova arquitectura del final de la Diagonal i en l'espai Fòrum. Font: de l'autor

Fig.133. Edifici Fòrum. Font: de l'autor

Aquesta gran escala d'intervenció utilitzada en el Fòrum es percep també en l'enorme plaça de 16 hectàrees que ens trobem un cop superem els edificis abans esmentats, fins arribar a veure el mar i la gegantina pèrgola fotovoltaica sustentada per quatre –també– gegantins pilars. Esdevé al mateix temps, font energètica i nou monument de la ciutat.

Fig.134>Accés principal de l'espai Fòrum. Font: de l'autor

Fig.135>Un dels espais de la Plaça del Fòrum, actualment convertit en el que s'anomena "Bosc urbà". Un espai lúdic destinats als nens/es d'entre 6 a 12 anys. Font: de l'autor

Fig.136>Espai principal de l'espai Fòrum amb la placa fotovoltaica dominant el paisatge .Font: de l'autor

Principals característiques	Principals operacions urbanes executades
<ul style="list-style-type: none"> - Finalitza l’Avinguda Diagonal fins el mar. - Reconversió del riu Besòs. - Regeneració del front marítim de Barcelona. 	<ul style="list-style-type: none"> - Regeneració del tram final del riu Besòs convertint-lo en parc fluvial. - Depuradora d’aigües residuals. - Central de climatització - Planta Fotovoltaica - Plaça Fòrum (16 H.) - Parc de la Pau (12 H.) - Parc de l’Auditori (4,6 H.) - Zona de banys (2 H.) - Edifici Fòrum i Centre Internacional de Convencions de Barcelona (68.000 m2/ 15.000 persones de capacitat)
<i>Taula 9> Síntesi projectes urbans vinculats Fòrum Universal de les Cultures. Font: de l’autor</i>	

Com ja hem dit, al voltant de l’Espai Fòrum s’hi ha edificat diferents i singulars hotels de luxes, torres destinades a l’habitatge o per empreses del sector de les TIC i s’hi n’havien planificat d’ altres projectes com la Torre Espiral de l’arquitecta Zaha Hadid. La seva singularitat i alçada buscaven definir el tram final del *sky-line* de Barcelona. On hi destaca la placa fotovoltaica de l’espai Fòrum que amb les dimensions d’un camp de futbol, que és clarament visible des de l’altre extrem del front marítim. Agradi o no, “la placa” ha esdevingut un element significatiu del nou paisatge barceloní.

Fig.137>Placa Fotovoltaica zona Fòrum: de l’autor.

Per acabar, Llätzer Moix (2004)⁸ definia l’espai Fòrum com:

⁸ Moix, Ll; *Cinco claves de un cambio arquitectónico*, Ed. La Vanguardia; suplement Culturas; dimecres 5 de maig de 2004, pàg.4

“una innovadora manifestación de la arquitectura y el urbanismo del encuentro, tanto en términos conceptuales como generacionales. De mismo modo que el eje Mall, en la capital de Estados Unidos, vertebrado por los monumentos a Jefferson, Washington y Lincoln, es un simbólico alarde de ideología y poder hegemónico (...) el recinto del Fòrum apela a la cultura del àgoara, al diálogo y el encuentro”.

El temps i la societat dictaminaran si els objectius del Fòrum Universal de les Cultures i la regeneració urbanística de la zona s’han aconseguit. En el mateix article de la cita anterior, l’autor constata una de les qüestions més plantejades des de l’inici de l’execució dels diferents projectes: en quina mesura la nova àrea Fòrum ajudaria a fomentar el prestigi internacional de l’anomenat “*model Barcelona*” de transformació urbana.

Urbanística i arquitectònicament parlant, l’amalgama d’intervencions vinculades al Fòrum representen un nova forma de crear espai urbà. Un canvi d’escala i concreció de projecte que dista molt de les operacions de la dècada dels ’80. El caràcter d’aquest nou espai urbà i d’aquesta nova escala d’actuació es justifica des de l’Ajuntament de Barcelona, com la resposta a la necessitat de convertir Barcelona en una de les ciutats referents en el context global. Convertir Barcelona en el model de ciutat del segle XXI. D’aquesta manera l’operació urbanística del Fòrum es presenta com la prolongació dels conceptes urbanístics del “*model Barcelona*”, incorporant els conceptes de sostenibilitat desenvolupats en l’*Agenda 21*. Un nou espai urbà que ha de propiciar que Barcelona es converteixi en un punt de trobada internacional, emmarcant-se conjuntament amb el pla [22@BCN](#) per tal d’encaminar la ciutat cap a l’anomenada societat del coneixement.

5.2.3. 22@BCN: la ciutat del coneixement

El projecte 22@BCN és el nom que rep a afectes de promoció i divulgació la proposta de *Modificació del Pla General Metropolità (MPGM)* per a la renovació de l’antic sòl industrial del Poblenou. La MPGM determina la necessitat reurbanitzar el sector que abasta pràcticament la substitució de l’actual urbanització i la dotació de nous serveis i equipaments.

La MPGM designa que és i quins són els sòls qualificats com a zona d’activitats 22@, al temps que crea els tipus d’equipaments 7@ i també concreta el sòl amb aquest destí.

La qualificació 22@ correspon als antics sòls industrials⁹ del Poblenou i que han de ser objecte de transformació urbanística en matèria d'infraestructures, urbanització i renovació d'usos. L'objectiu és crear una zona de desenvolupament d'activitats econòmiques coherents amb les noves formes de producció. Les activitats @ són aquelles relacionades amb el sector de les tecnologies de la informació i la comunicació, i aquelles que independentment del sector econòmic a que pertanyen, estiguin relacionades amb l'investigació, el disseny, l'edició, la cultura, l'activitat multimèdia, la gestió de base de dades i del coneixement.

El projecte 22@BCN és presentat per l'Ajuntament de Barcelona com un projecte de renovació urbana, però també com *"com un nou model de fer ciutat que afronta el reptes de Barcelona davant l'actual societat del coneixement"*¹⁰. Diversa documentació defensa la idea de que el 22@BCN reinterpreta en clau actual l'antiga funció del teixit industrial del Poblenou, per tal de crear un entorn *"d'elevada qualitat urbana"*¹¹ que afavoreixi el desenvolupament d'activitats relacionades amb la gestió i creació de coneixement. En aquest sentit, el pla s'emmarca en l'estratègia denominada *"Barcelona Ciutat del Coneixement"*.

Des d'un punt de vista constructiu, el projecte es decanta clarament per superar la baixa densitat que caracteritza les zones industrials i proposa un nou teixit urbà dens i complex. Aquest es justifica des de la necessitat d'un ús més eficient del sòl, des d'una aposta per un model urbà compacte, més divers i sostenible. L'objectiu és generar un model de ciutat més cohesionada i equilibrada.

Encara en clau de justificació, la documentació pública del pla assenyala la importància de la centralitat del nou districte 22@BCN que permetria seguir l'actual marc econòmic. On es tendeix a localitzar les activitats productives en coneixement en els centres de la metròpolis, al mateix temps que les activitats industrials tradicionals es deslocalitzen en entorns no metropolitans o en països emergents.

En aquesta nova realitat econòmica, el 22@BCN vol trencar amb la zonificació industrial pròpia de les estratègies del segle XX i per tan, trencar amb

⁹ El sòl industrial és qualificat en les normes urbanístiques del Pla General Metropolità com a 22a. El sòl destinat a equipament és 7.

¹⁰ El projecte 22@ Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme (2005)

¹¹ El projecte 22@ Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme. En cap moment es defineix que s'enten per qualitat urbana.

L'exclusivitat de l'ús industrial que el Pla General Metropolità del 1976 (PGM) atribuïa al Poblenou. Entenent que: *"la ciutat ha deixat de ser un centre d'intercanvi de béns materials, per a convertir-se en un fòrum per a l'intercanvi d'informació i d'idees"*¹², es vol crear un nou espai productiu que afavoreixi la mescla d'usos. La nova qualificació urbanística 22@, admet la convivència d'usos tecnològics, oficines i indústria urbana amb habitatges, hotels, apartaments de residència temporal per a treballadors i usos comercials determinats.

La convivència dels nous espais productius amb espais residencials –que per altra banda ha estat una de les constants històriques del Poblenou –, hauria de possibilitar viure a prop del lloc de treball, afavorir el desenvolupament del comerç i garantir la vitalitat de l'espai públic al llarg de tot el dia. Aquest és un dels objectius en que administració i residents es mostren més en acord, però al mateix temps, el que en l'execució del pla ha propiciat la majoria de conflictes entre els representants veïnals i l'Ajuntament de Barcelona.

Mentre que tradicionalment els plans urbanístics estableixen una ordenació estricta del territori, el projecte 22@BCN especifica clarament que desitja esdevenir una eina flexible d'intervenció que permeti, a través de diferents projectes, adaptar-se a les realitats urbanístiques, econòmiques i socials del seu entorn:

*"D'aquesta manera, el pla 22@BCN incentiva el desenvolupament d'intervencions de diversa magnitud i d'edificis de tipologies molt variades, que permeten donar resposta als requeriments de qualitat, funcionalitat i representativitat dels seus diversos usuaris finals, alhora que afavoreix la integració dels elements d'identitat històrica en els nous projectes per tal que aquests contribueixin a preservar la memòria del barri"*¹³.

En altres paraules, es concreten els drets i deures dels propietaris del sòl, però no es fixen les condicions morfològiques de les edificacions.

Finalment i per tal d'afavorir la transmissió de coneixement cap al sistema productiu, s'assumeix que és indispensable que les universitats, centres d'innovació científica i tecnològica, laboratoris, departaments de R+D, departaments de disseny i centres de formació permanent estiguin ubicats a prop de les empreses. Per aquest motiu es reserva un 10% del sòl transformat per a titularitat pública que s'ha de destinar a equipaments de formació, investigació i

¹² El projecte 22@ Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme(2005)

¹³ El projecte 22@ Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme

divulgació d'activitats @. Aquest equipaments reben la qualificació 7@ i són considerats la resposta urbanística del 22@.

Usos admesos en la qualificació 22@		Usos admesos en la qualificació 7@	
Industrials	Categoria primera i segona. Només s'admet categoria tercera quan es desenvolupi en edificis industrials. Es limiten els centres de transport de mercaderies i es prohibeixen les activitats t'emmagatzemen com activitat única.	Activitats productives	Relacionades amb les tecnologies d'informació i comunicació, fins un màxim de la tercera part del sostre total de l'equipament.
Oficines		Activitats formatives	Activitats permanents de formació, relacionades amb les activitats productives desenvolupades en el mateix equipament i acreditades per un centre de formació autoritzat.
Comercials	S'admet amb excepció de grans establiments comercials	Activitats de divulgació	
Residencials	En aquest aparta s'inclouen també aquells edificis vinculats a empreses que ofereixin allotjament temporal al seu personal. L'ús hotel·ler requereix la tramitació d'un pla especial.	Habitatge	Habitatge de lloguer per a joves, en sòl públic, com a ús no principal de l'equipament
Habitatge	S'admet l'ús en tots aquells edificis existents actualment destinats a l'habitatge, així com en aquelles operacions de transformació, amb el límit del 15% del sostre total. Es podran reutilitzar edificis industrials quan l'habitatge quedi integrat en algun local d'activitat econòmica.		
Sanitari			
Religiós i cultural			
Recreatiu			
Esportiu			
Serveis urbanístics i mediambientals			
Totes les activitats que s'hagin d'implantar hauran d'acreditar que no són perjudicials pel mediambient i hauran de disposar de la tecnologia necessària per prevenir possibles riscos.			
<i>Taula 10> de síntesi usos i qualificacions 22@ i 7@. Font: de l'autor</i>			

Actualment al Poblenou hi ha uns 23.000 habitatges tradicionals. En l'aplicació dels diferents projectes de renovació urbana, es preveu que el nombre d'habitatges arribi als 40.000, que representa el 50% del conjunt edificat.

5.2.4.El desenvolupament de la Modificació del Pla General Metropolità

Com ja hem comentat, el 22@BCN no concreta l'ordenació detallada i precisa de cada part del territori. La voluntat és que la imatge final de l'operació urbanística es vagi definint de forma progressiva segons les característiques de cada projecte, intentant que aquests quedin emmarcats en el seu entorn i en la realitats social i econòmica del moment.

El que sí estableix el pla són sis àrees que s'han de desenvolupar per iniciativa pública mitjançant l'aplicació de *Plans Especials de Reforma Interior (PERI)*, amb l'objectiu de permetre la creació d'operacions urbanístiques que propiciïn la transformació de barri i que actuïn com a motors de les noves dinàmiques econòmiques, al mateix temps que mantinguin la seva vocació productiva. L'ordenació dels sis àmbits són els següents:

Llul- Pujades Llevant/ Llul- Pujades Ponent/ Campus Audiovisual/ Parc Central/ Eix Llacuna/ Perú- Pere IV

Fig.138> Planol del Poblenou on s'hi assenyalen el PERI del 22@BCN. Font: Ajuntament de Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme (2005)

Aquests sis àmbits representen el 46% de l'àmbit total de transformació i defineix l'ordenació de 924.427 m² de sòl.

La renovació del territori no inclòs en les sis àrees s'impulsa des de l'iniciativa privada o pública mitjançant diversos tipus de plans: plans d'illa, plans de parcel·les de més de 2000 m2, plans d'edificis industrials consolidats, plans d'edificis d'interès i plans de fronts consolidats d'habitatges.

Per tal d'assolir el objectius del projecte 22@BCN es plantegen els anomenats 7 *motors del districte 22@*, que en la realitat són set projectes que volen propicia l'atracció d'activitat econòmica de la indústria de les tecnologies de la informació i la comunicació,

Un dels objectius principals del projecte 22@BCN és la transformació de les àrees industrials del Poblenou en una nou pol d'activitat econòmica, científica i cultural de la ciutat, que propicií la consolidació de Barcelona com un dels referents internacionals en matèria d'innovació i economia del coneixement. Per fer-ho, el projecte planteja la creació d'àrees de concentració sectorial (*clusters*), com a àrees d'excel·lència que esdevinguin mecanismes d'atracció d'activitat. Aquestes àrees que s'han anomenat *els motors del 22@* són set projectes que es fonamenten en el concepte de "*triple hèlix*", que consisteix en potenciar la confluència de Ciència, Tecnologia i Empresa per tal que les sinèrgies generades entres aquest agents incrementin la competitivitat del sistema productiu.

Els set projectes són:

22@ Media

Centre multidisciplinari en el sector audiovisual que vol incrementar la competitivitat vinculades al sector. S'ha rehabilitat el conjunt industrial de Ca l'Arañó que és la seu del nou Campus de Comunicació.

22@ TIC

Configurat per diverses iniciatives que permetin generar la massa crítica necessària per posicionar el districte 22@ com un espai de referència en el marc de les tecnologies de la informació i comunicació.

22@ Bioempresa

Espai d'edificis destinat a ubicar empreses del sector biomèdic que ha superat la fase d'incubació a entorns científics com el Parc de Barcelona o el Parc de Recerca Biomèdica de

Barcelona. La seva localització es prevista enfront del Parc Diagonal Mar.

22@ Campus

El Campus Tecnològic i Empresarial de Barcelona (CTEB) vol esdevenir un espai de concentració d'activitats en l'àmbit del coneixement: formació, recerca i desenvolupament i empreses.

22@ Emprèn

Iniciativa que vol potenciar el districte 22@ com a pol d'atracció de joves emprenedors de tot el món, que disposin d'un projecte d'empresa innovador. És la seu de l'Agència de Desenvolupament Local Barcelona Activa.

22@ Tecnològic

El districte 22@ vol incentivar la creació de centres tecnològics, com a estructures d'intermediació entre la investigació i l'empresa. Es generen infraestructures de caràcter sectorial amb l'objectiu de transferir coneixement al sistema productiu.

22@ Poblenou

Conjunt d'iniciatives que té com objectiu potenciar la qualitat de vida i treball al districte 22@BCN, mitjançant el foment de la interrelació dels diversos agents urbans presents al Poblenou.

Fig.139> Planol del Poblenou on s'hi assenyalen el PERI del 22@BCN. Font: Ajuntament de Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme (2005)

5.2.5. Estat d'execució actual (any 2012)

Segons l'informació penjada en la pàgina web de l'Ajuntament de Barcelona (Urbanisme) al Juny de 2010, l'extensió de territori transformat pel projecte 22@BCN és equivalent a 115 illes de l'Eixample. El 69% de sostre de les àrees industrials del Poblenou ha estat renovada, transformant-se en nous espais productius, habitatge social, equipaments i serveis tècnics. El sector immobiliari privat ha promogut 74 dels 110 plans aprovats i ja s'han concedit les llicències per construir 582.880 m² de sostre.

Fig.140>Paisatge urbà del C/ Selva de Mar amb l'Av. Diagonal a l'any 2002. Font: de l'autor

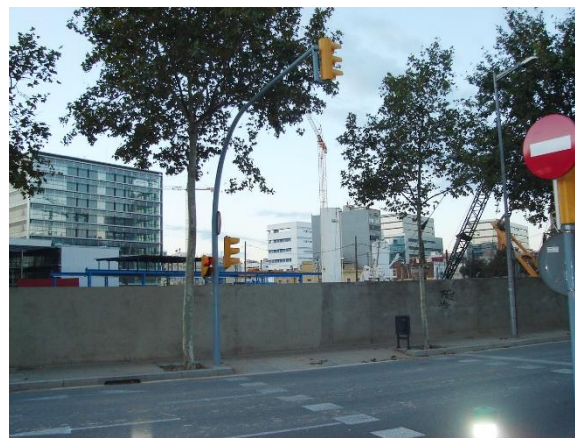

Fig.141> Paisatge urbà del C/ Selva de Mar amb l'Av. Diagonal a l'any 2008. 13.000 m2 d' oficines .Font: de l'autor

El darrers cens realitzat al desembre de 2009, assenyalava la instal·lació a la zona de 1.502 empreses, 10 universitats i 12 centres de R+D. Creant-se 44.600 nous llocs de treball, fet que comporta que l'increment de llocs de treball al districte és deu punts superior a la mitjana de la ciutat.

Altres dades que apareixen en la citada web i que podrien resultar interessants tenir-les presents són que:

- . El 75% de les empreses del districte desenvolupen la seva tasca en els sectors de coneixement i tecnologia.

- 1 de cada 2 empreses forma part o està relacionada amb algun dels cinc clústers del districte 22@BCN (TIC, Media, Tecnologies Mèdiques, Energia i Disseny)
- 1 de cada 4 empreses desenvolupa activitats de Recerca i Desenvolupament.
- El 70% dels treballadors posseeixen estudis universitaris.

Es preveu l'arribada al territori d'empreses com: National Geographic, Aenor, Marcus Evans, Quantum Solutions, Bassat Ogilvy, CMT o Telefònica, entre d'altres.

Així doncs, i sempre segons les fonts de l'administració pública, el projecte 22@BCN evoluciona amb èxit i està acomplint amb els objectius establerts.

Fig.142> A la imatge de l'esquerra l'edifici del Hotel ME al carrer Pere IV, Fig.143>a la dreta, l'edifici MEDIA-TIC, seu del Consell Audiovisual de Catalunya (CAC)(2014). Font: de l'autor

5.2.6. Altres visions de la transformació urbanística del Poblenou

Les diferents operacions urbanístiques previstes – i en bona part ja realitzades- per al Poblenou han anat acompanyades de polèmica des de la presentació dels plans d'actuació. És un cas paradigmàtic d'aquesta nova etapa urbanística de la ciutat, on l'administració, diferents agents socials i residents semblen està d'acord en el *què* caldria fer –si més no, en els objectius generals -, i en canvi discrepen en el *com* s'ha de fer. En el cas concret del barri del Poblenou, tots els actors estan d'acord en que cal regenerar-lo. Una transformació que ha

d'implicar: que finalment el barri esdevingui una nova centralitat de la ciutat, la conservació de la mescla d'usos que ha estat tradicional en aquest territori, la construcció d'equipaments i espai públic de qualitat, el desmantellament de l'indústria pròpia del segle XX –en especial la dedicada a l'emmagatzemat – i la conservació del patrimoni industrial que ha configurat el paisatge del Poblenou.

Ara bé, a l'hora de concretar el *com* es determina aquesta transformació, no hi hagut forma que les diferents parts implicades es posin d'acord. El debat i les diverses opinions dels actors implicats han quedat recollides en literatura especialitzada, als mitjans de comunicació, en revistes d'entitats, ponències, manifestacions, etc., i és que en el fons el que s'està discutint entre tots és com volem que sigui *la ciutat*.

Diversos professionals i investigadors del camp coincideixen en interpretar les operacions urbanístiques que es porten desenvolupant en els darrers 10 anys, com la finalització d'una forma d'entendre la construcció de la ciutat. La ruptura del prestigiós "*model Barcelona*". Malgrat que inclús s'ha posat en dubte la seva existència, s'interpreta com una etapa del desenvolupament urbanístic de Barcelona que es caracteritza per l'objectiu de modernitzar la ciutat sense perdre la seva escala humana. Basat en un procés de creixement equilibrat del territori a través de la seva descentralització i intentant garantir un nivell de qualitat urbana tant en el centre com en la perifèria. Definit, en part, per la celebra però també superada sentència de: regenerar el centre, monumentalitzar la perifèria.

Destacats promotors i defensors d'aquestes maneres de fer ciutat, han criticat obertament les operacions urbanístiques de Diagonal Mar, la zona Fòrum i el 22@BCN. Interpretant-les com un canvi d'escala, en que s'ha enfocat més en el context global que no en les necessitats quotidianes de la ciutadania. H. Capel afirma:

*"La obsesión del Ayuntamiento de Barcelona por la modernidad y la grandes intervencions urbanísticas, com el Foro de las Culturas, por pensar en la dimensión internacional de la Ciudad, ha hecho olvidar las necesidades de los ciudadanos. La cuantiosas Inversiones que los últimos proyectos han exigido (...) se ha detraído del mantenimiento de la ciudad."*¹⁴

¹⁴Capel, H; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ediciones del Serbal, Barcelona; 2005; pag.104. En aquesta mateixa pàgina l'autor també fa referència a que "(...)el descuido, la dejadez, la desatención a las quejas populares- a no ser que tengan influencia para que salgan en la prensa o la televisión - son sentidos como un agravio comparativo". Aquesta afirmació, tal i com veurem més endavant, fou un dels primers sentiments expressats per la població de Baró de Viver quan el CR Polis inicià el projecte de participació a l'abril del 2004 poc abans de l'inauguració del Fòrum Universal de les Cultures.

Malgrat que es reconeix que les polítiques públiques, planejaments i projectes no han abandonat els trets fonamentals del “*model*”, en alguns casos la balança s’ha acabat inclinant cap a les demandes del sector privat. Propiciant casos d’especulació, processos de gentrificació i privatització de l’espai públic. En paral·lel es considera que hi hagut un excés d’arquitectura “singular”¹⁵ – “arquitectura d’estrella”- i pel contrari, una manca de participació ciutadana en la concreció dels plans urbanístics.

J.Borja en un article descriu aquesta etapa urbanística de la següent manera:

*“El encanto de los años 80, el momento mágico del 92, el consenso activo que tuvo el urbanismo de entonces es hoy pasado. No hay duda que la ciudad es hoy reconocida mundialmente como muy atractiva y ello debe redundar en la autoestima de los ciudadanos. Y tampoco es exagerado afirmar que ofrece una calidad de vida a sus habitantes que la colocan en los primeros puestos del ranking. Sin embargo, el placer de vivir aquí es agrídulce, los nuevos proyectos no generan el entusiasmo o el asentimiento de los de antes, el éxito en lo global no se reproduce en el ámbito local. (...) Los grandes proyectos no parecen hechos para ello (véase el Fórum); la discutible “arquitectura de objetos singulares” no es aún un elemento identitario (véase el sin embargo interesante edificio de Nouvel en la desgraciada plaza de las Glorias); la ciudad “central”, histórica, monumental y cívica es ocupada por turistas y las “atracciones” a ellos destinadas (véase las Ramblas); y las transformaciones en los barrios tradicionales son percibidas como operaciones de prestigio o de negocio poco acordes con las necesidades y demandas de la población residente (véase Poble Nou-Besós)”*¹⁶.

Aquestes veus crítiques – i d’altres-, coincideixen en que les intervencions urbanes desenvolupades a partir de mitjans dels ’90, però sobretot a l’inici del s.XXI, responen a la recerca de posicionament favorables en un món i un mercat globalitzats. Com expliquen Horacio Capel i Jordi Borja, mitjançant un “marketing urbà”¹⁷, oferint una imatge

¹⁵ Resulta molt interessat la lectura que en fa Jordi Borja quan afirma que la paradoxa de l’arquitectura “singular”, és que vol ser tan especial que difícilment pot reproduir-se en els entorns propers, però a la que acaba essent banal perquè si que es pot reproduir d’una ciutat a l’altra. I a mode d’eslògan irònic diu: “ponga un Guggenheim o algo parecido, en su ciudad y triunfará”. Al final la competitivitat entre ciutats, tal i com explica el A.Remesar (1999), fa que totes les ciutats tinguin projectes dels mateixos reconeguts professionals, fent que la singularitat esdevingui homogeneïtat.

¹⁶ Borja, Ji; *Un futuro urbano con un corazón antiguo*; Ed. Universidad Nacional de la Plata; Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación; Memoria Académica; Georaficando; año 1, nº1, 2005; pag.14

¹⁷ Capel, H; *El modelo Barcelona: un examen crítico* ;Ediciones del Serbal, Barcelona; 2005; pag.29. Expressió utilitzada per l’autor per explicar la preocupació dels gestors municipals en la promoció

atractiva es cerca atreure turistes, inversors i que empreses internacionals s'implantin a la ciutat (en ocasions, venen a bon preu el solars edificables que son enclavaments del territori). Segons ells, el resultat és que l'espai públic i la tradicional mescla de població i usos que caracteritza la ciutat es substituïda per espais temàtics i un "zonning segregador"¹⁸.

Les operacions urbanístiques de Diagonal Mar, l'espai Fòrum i el 22@BCN, encaixen en aquesta nova manera de "construir Barcelona", i són sovint utilitzats com exemples del final o "desviació" del model Barcelona.

Fig.144>.Imatge des de l'Avinguda Diagonal amb Selva de Mar, des d'on es pot veure la zona i edificis de Diagonal Mar. Font: de l'autor

Diagonal Mar és un projecte urbà desenvolupat per l'empresa immobiliària Hines, a la qual se li van vendre aquests terrenys estratègics de la ciutat (final del nou tram de l'Avinguda Diagonal i situats en el front marítim), permeten l'edificació de torres residencials d'alt *standing* i un centre comercial. A canvi l'immobiliària es feia responsable de construir l'actual Parc de Diagonal Mar, obra d'Enric Miralles. L'operació urbanística resultants es definida per Zaïda Muxí com un "simulacre de ciutat"¹⁹. Des de la pròpia Avinguda Diagonal amb el C/Selva de Mar, aquest territori (solar abandonat i reclamat pels residents durant molts anys), sembla una peça aïllada que no acaba d'encaixar en el barri del Poblenou. Comportant-se com un *down-town*, trenca amb la trama quadricular de Barcelona (i el Poblenou) i amb els eixos urbans propis del barri.

internacional de Barcelona per tal d'atreure nou turisme i Inversions d'empreses. Segons l'autor si bé el primer està demostrat, en el següent supòsit creu que s'haurien de realitzar estudis que realment ho demostressin que hi ha una relació.

¹⁸ Borja, J; *Un futuro urbano con un corazón antiguo*; Ed. Universidad Nacional de la Plata; Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación; Memoria Académica; Georaficando; año 1, nº1, 2005; pag.14

¹⁹ Borja, J; Muxí, Z; *Espacio público: ciudad y ciudadanía*; Ed. Electa; Diputació de Barcelona; Barcelona 2003; pàg.176

Entre les torres de Tusquets situades en el perímetre del parc i el Centre Comercial de Diagonal Mar – de marcada estètica anglosaxona-, l'arribada al mar de l'Avinguda Diagonal ha quedat diluïda. Tal i com afirma J.Borja²⁰, es torna a l'urbanisme de torres aïllades i d'espais col·lectius privatitzats. I tal com ens han expressat alguns veïns/es de l'entorn, la distribució dels edificis i el fet de que aquests estiguin enganxats just a les balles de seguretat del parc, fa que aquest espai públic es percebi com un espai privat dels nou inquilins.

Les crítiques i impressions populars al conjunt de l'operació urbanística de **Diagonal Mar** són variades però la que recull –potser i des del nostre parer-millor els sentit de la ciutadania és l'expressada per J.Borja en un article:

“Ayer se inauguró el parque de Diagonal Mar. Lo mejor convive con lo peor. Una promoción privada “gueto”, para oficinas y vivienda de alto nivel en un entorno industrial y popular al que procura dar la espalda. Un planteamiento urbanístico absurdo, elaborado en una oficina norteamericana, sin ningún conocimiento del territorio. Producto urbano malo y de alto precio, agravado por uno de los centros comerciales más horrorosos que han fabricado nunca.

Y sin embargo en este espacio se crea un parque de alta calidad (de Miralles-Tagliabue), con voluntad cualificante para toda la zona, del Besòs, de la Mina. La dialéctica entre un espacio público de calidad, factor de justicia social urbana, y un espacio privado, ostentoso y egoísta, está servida”²¹

El nou paisatge urbà que ha generat el conjunt de Diagonal Mar, tal i com varen expressar-nos Salvador Claròs i Josep Maria Soler²², trenca amb el tradicional perfil horitzontal del Poblenou on el blau del cel n'era l'imatge predominant. Afirmació que també subscriu Horacio Capel, que considera que *“el paisaje resultante es verdaderamente banal, el de cualquier ciudad americana del norte o del sur, con el agravante de que se ha construido en un espacio lleno de reminiscencias e identidades históricas (...)”* i afegeix, *“muchas actuaciones no respetan la morfología histórica de la ciudad, la línea del paisaje aceptada y valorada. No se trata sólo de la modernidad; el problema puede verse desde otro prisma: la presión inmobiliaria lo arrasa*

²⁰ Borja, Jordi; *Luces y sombras del urbanismo de Barcelona*; Colección Gestión de la Ciudad; Ed. UOC; Barcelona; 2010; pàg. 166.

²¹ Borja, J; *Las dos ciudades*; La Vanguardia; secció Vivir en Barcelona; Barcelona, 22 de setembre de 2002

²² Salvador Claròs i Josep Maria Soler eren fins l'any 2004 el President i Vice-President de l'Associació de Veïns i Veïnes del barri del Poblenou. En l'actualitat encara són representant de l'associació en la Comissió d'Urbanisme del barri

todo”²³.

Fig.>145 Una de les queixes veïnals en la inauguració del conjunt de Diagonal Mar, fou que les edificacions construïdes actuen com a “mur”. Impossibilitant la visió del mar. Font: de l'autor.

Fig.146> Edifici Diagonal Mar i hotel Princess. El fet contrasta amb la defensa del projecte per part del seu arquitecte, Oscar Tusquets, que en una conferència al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, valorava com un fet positiu la visió del mar que tindrien els nous residents des de les noves torres de Diagonal Mar o des de l'hotel Princess. Font: de l'autor

En un article publicat en la revista *La veu del CARRER*, Salvador Clarós relata com des de les associacions i entitats veïnals, s'ha interpretat el conjunt d'operacions urbanístiques del front marítim de llevant com la reedició del Pla de la Ribera de l'època de Porcioles, que ja en els anys '60, veia que la davallada i deslocalització del teixit industrial, representava una oportunitat pel negoci immobiliari. Transformant la façana litoral en una urbanització per a ciutadans de classe alta. Segons l'autor, Diagonal Mar amb vocació de continuïtat a la zona Fòrum fins a ocupar el marge del riu Besòs, és on aquesta visió de transformació del front marítim barceloní pren tota la seva magnitud, que ha “despertat alarmes i punts de vista crítics per la seva enorme fragilitat cívica; pel trencament de la trama urbana i la manca d'integració en els teixits urbans existents a la zona; i perquè es presenta en forma de guetto envoltada de barris encara de perifèria per l'escassa intervenció social en equipaments, habitatge... parlem del Poblenou, Besòs, Maresmes i

²³ Capel, Horacio; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ediciones del Serbal; Barcelona; 2005; Págs. 82-83

5.2.7.Espai Fòrum

Un cop conclòs l'esdeveniment, resultà difícil d'explicar i de comprendre per a una bona part de la ciutadania. L'avaluació dels 141 dies del Fòrum és diferent segons els actors que la realitzen. Per uns és un referent únic d'un espai- temps per el diàleg, la participació i l'intercanvi d'idees per afrontar els reptes de la societat del s.XXI. Per d'altres fou una justificació per a buscar finançament pel conjunt d'operacions urbanístiques que havien d'acabar amb el procés de regeneració de la ciutat iniciat als anys '80, i en aquest sentit la comparació amb l'organització dels Jocs Olímpics del 1992 es fa inevitable. Mentre que d'altres van percebre el Fòrum, com l'encobriment d'operacions urbanístiques especulatives que són ambiental i socialment insostenibles. Símbol de l'actual globalització econòmica i de l'usurpació dels discursos de sostenibilitat, diversitat, democràcia, etc. De nou en paraules de Salvador Claròs²⁵:

“la transformació de la zona marítima de llevant ha tingut la seva darrera empenta. Una operació que ve de lluny i que consolida l'aposta per la terciarització d'alt standing en una zona on s'obria l'oportunitat de l'enorme negoci immobiliari en el sòl que deixava la desaparició de les fàbriques. La “Barcelona del negocis” ha trasbalsat el teixit urbà de la zona i expulsa una població per fer un lloc a una altra classe social”(…)“el problema del Fòrum és la manca de credibilitat: entre l'oci i el negoci no hi ha lloc per al compromís”.

De fet, tal i com recollia un article publicat en el Periódico de Catalunya (abril 2004)²⁶, els preus dels pisos de segona mà del sector del Fòrum es van encarir un 50% durant el 2003. Citant diferents fonts d'empreses immobiliàries, un pis valorat en 96.000 euros l'any 2003 havia passat a vendre's per 144.200 euros. En el cas de vivenda nova els preus es dispararen i es mouen en xifres d'entre 350.000 i els 480.000 euros. Segons les fonts citades en l'article el motiu principal d'aquest augment -estratosfèric – dels preus no fou tan per la celebració del Fòrum en sí, si no per totes les infraestructures que s'han creat al seu voltant.

En tot cas i valoracions a part, la controvèrsia acompanyà l'esdeveniment

²⁴ Clarós, S; *El veritable objectiu del Fòrum*; revista La Veu del CARRER; Edita Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona; nº 84, abril-maig 2004; Barcelona; pàgs.16-17

²⁵ Clarós, S; *El veritable objectiu del Fòrum*; revista La Veu del CARRER; Edita Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona; nº 84, abril-maig 2004; Barcelona; pàgs.16-17

²⁶ Cabello, MI; *L'impacte del Fòrum dispara el preu de les vivendes del Besòs*; El Periódico de Catalunya; secció Gran Barcelonas; 13 d'abril de 2004 pàg.30.

des dels seus orígens fins a la seva conclusió; i encara ara continua quan es debat sobre els usos i gestió d'aquesta enorme espai urbà. Debat que s'inicià al finalitzar els actes del Fòrum Universal de les Cultures 2004, quan la zona quedà buida i sense un programa d'usos clar. Des de llavors fins l'actualitat l'Ajuntament de Barcelona ha programat diferents esdeveniments culturals, lúdics, esportius, etc., per tal de dinamitzar tota l'àrea en l'intent de que esdevingui un nova centralitat de la ciutat. Des de llavors s'hi han realitzat actes que impliquen l'afluència massiva del públic com ara: la Fira d'Abril, concerts de les Festes de la Mercè, el festival de música *Primavera Sound*, etc. En vocació més perpetua, a partir del 2005 l'edifici Fòrum esdevingué un museu; primer acullin exposicions sobre el futur urbà de la ciutat i el seu desenvolupament sostenible, i més tard (2011) s'hi va encabir el Museu Blau (l'antic Museu de les Ciències Naturals de Catalunya fins a llavors localitzat al Parc de la Ciutadella)²⁷. I a part de les diferents trobades celebrades en el Centre de Convencions, s'han celebrat també altres esdeveniment de caràcter –segurament– més promocionals com ara la gala d'entrega dels *Premis Laureus World Sport* (2006,2007).

Malgrat aquest intents, apropiats des d'un punt de vista de la descentralització de la ciutat, els usos i gestió de les 25 hectàrees que configuren la zona Fòrum continuen debatent-se, ja que a part del moments concrets citats, l'espai en el dia a dia de la ciutat continua essent infrautilitzat, arribant a ser desèrtic. Segurament els espais oberts “gegantins” i el disseny extremadament minimalistes, inhòspit i amb una pèssima organització interna, fa que pocs residents puguin interpretar la gran explanada del Fòrum com un lloc acollidor, de passeig o de lloc d'encontre. El disseny del conjunt, la seva escala i la “*dèbil concepció urbanística*”²⁸, impossibilita l'ús de l'espai d'una forma quotidiana. L'amalgama d'intervencions vinculades al Fòrum s'engoleixen no només els possibles usos de la població de l'entorn, si no també les intervencions d'art públic que passen absolutament inadvertides, com és el cas de la vídeo projecció de Tony Oursler com el monument de Miquel Navarro a la memòria dels afusellats en el Camp de la Bota. La primera pensada per ser projectada durant la nit en les parets i terra del Fòrum es pràcticament imperceptible, degut a l'intensitat de la lluminària de la zona que respon, òbviament, a criteris de seguretat. La segona, concebuda originalment com a un referent vertical al final de la Rambla Prim, ha quedat descontextualizada i minimitzada enfront de l'escala de la seva ubicació.

²⁷ Un article del Periódico de Catalunya que informava sobre l'obertura del Museu Blau, començava dient: “El edificio Fòrum tiene por fin uso útil”. Més endavant citava les paraules de l'alcalde Jordi Hereu, en que afirmava que aquest museu suposava un pas endavant en la descentralització de la ciutat. El Periódico; Barcelona, Dilluns 28 de Març de 2011; El Museu Blau rescuita el edifici Fòrum; secció Gran Barcelona

²⁸ Borja, J; *Un futuro urbano con un corazón antiguo*; Ed. Universidad Nacional de la Plata; Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación; Memoria Académica; Georaficando; año 1, nº1, 2005; pag.16

En la majoria d'ocasions es reconeix que l'origen l'operació Fòrum era ben intencionat. L'objectiu de crear un espai d'excel·lència, de coneixement, un nou "focus" econòmic de la ciutat, que conjuntament amb les transformacions urbanes, regeneressin social i urbanísticament uns barris problemàtics, no ha estat criticat per ningú. Però per el moment, no sembla que aquests objectius s'hagin aconseguit i la zona segueix essent –com en el dies posteriors a la cloenda del Fòrum Universal de les Cultures- un espai segregat i especialitzat que no aconsegueix encaixar en la lògica urbana i social de l'entorn immediat, ni amb el de la ciutat de Barcelona.

5.2.8. El 22@BCN: de la "ciutat del coneixement" a "el 22@ ens roba"

El març de 2001, Vladimir de Semir – en aquell moment, Regidor de la Ciutat del Coneixement i President de la Comissió Assessora del Districte d'activitats 22@BCN -, presentava el pla 22@ en seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (Barcelona) no com un pla o projecte concret, si no com un projecte de ciutat. Projecte que havia d'ajudar a Barcelona a transitar cap a la nova societat del coneixement; *"una nova societat que transforma la matèria primera no en un objecte, si no en informació"*²⁹. Des de l'argument que deixar en mans de les iniciatives privades el desenvolupament del territori, es corre el risc de convertir-lo en un model fonamentalment basat en la promoció residencial i en l'activitat "lúdica-turística-comercial", el Govern municipal entén que

*"el proyecto 22@ no es sólo la configuración de una nueva centralidad. Este proyecto se sitúa en el meollo de un proyecto, la ciudad de la nueva era, la ciudad del conocimiento"*³⁰. *"(...) una ocasión única de poder transformar el Poblenou para poder acoger la nueva actividad productiva de la era del conocimiento dentro del tejido urbano. Poblenou nació con la revolución industrial y está a punto de renacer de la mano de la sociedad del conocimiento"*³¹.

Defensant que Barcelona, tot i estar atenta als canvis globals, aspira a poder desenvolupar el seu propi model de ciutat i que l'èxit d'aquest ha de basar-se en

²⁹ Anotació textual de la ponència realitzada per Vladimir de Semir, Coneixement i convivència. Els nous límits de Barcelona; en el marc del II Fòrum Barcelona canvi de Segle. Escola Pràctica Professional Josep Lluís Sert. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (Barcelona); Barcelona 19 de març de 2001.

³⁰ Vladimir de Semir, Coneixement i convivència. Els nous límits de Barcelona; en el marc del II Fòrum Barcelona canvi de Segle. Escola Pràctica Professional Josep Lluís Sert. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (Barcelona); Barcelona 19 de març de 2001.

³¹ De Semir, V; Coneixement i convivència. Els nous límits de Barcelona; II Fòrum Barcelona canvi de Segle; Barcelona; març 2001; pàg. 3

la densitat i la diversitat del territori, “(...) el Poblenou no debe ser un remedo del Silicon Valey, ni siquiera del Silicon Alley o del Silicon Sentier sino que ha de convertirse para el mundo entero en una nueva referencia impregnada con el espíritu diverso y mestizo del Mediterráneo: la Rambla del Conocimiento”³².

En contrast, un any després podíem llegir en un escrit firmat per la junta de l’AVV del Poblenou s’afirmava: “(...) l’esperit del 22@, expressat en els seus documents, és sense dubte positiu per el barri però ara que estem a la fase de desenvolupament del Plans Especials que l’han de concretar no podem donar un xec en blanc. Cal vigilar d’aprop per no cedir a les pressions especulatives, fent costat a veïns i activitats econòmiques afectades. Cal que denunciem les operacions especulatives en el moment en que es produeixin, i preservem la identitat del barri.”³³

De fet des de ja a finals dels ’90 i en el transcurs de presentació pública dels plans de transformació del Poblenou, les diferents entitats veïnals del barri, han criticat i temut per les possibles conseqüències del pla 22@, que ha estat interpretat com beneficis pel conjunt de la ciutat, per no necessàriament pels residents del Poblenou. En una altre article publicat en el diari La Vanguardia, en que s’entrevistava a Josep Mª Soler (en aquell moment president de l’AVV del Poblenou), s’explicava com per els veïnes/es del barri “pasar de las chimeneas humeantes al edén del chip prodigioso y los rascacielos no es ninguna panacea si ello no conlleva guarderías, centros para jóvenes y residencias asistidas para ancianos”. Segons Soler “des de los Juegos venimos pidiendo un plan global para el Poblenou y repetidamente hemos denunciado la presencia de esa gota de aceite de especulación en el barrio, esa venta de terrenos municipales para enjuagar las deudas olímpicas” (...) “no sólo se ha perdido una oportunidad de oro en la construcción integral del Poblenou, sino que la identidad del barrio corre ahora serio peligro”³⁴.

Afirmacions que també ens varen explicar en una entrevista entre els representants veïnals i el grup de recerca Polis l’any 2001³⁵. Qüestionats per la seva percepció de les diferents actuacions urbanístiques previstes pel barri del Poblenou, es mostraven d’acord amb el objectius plantejats en el 22@, però encanvi consideraven que aquests no s’estaven duent a terme. I reclamaven que

³² De Semir, Vladimir; *Coneixement i convivència*. Els nous límits de Barcelona; II Fòrum Barcelona canvi de Segle; Barcelona; març 2001; pàg. 10

³³ VVAA. *Un model d’urbanisme per la ciutat*, revista El Poblenou; edita l’Associació de Veïns del Poblenou; núm.28, Barcelona; juny de 2002;pàg.3

³⁴ Vivanco, F; Las dos caras del Poblenou; La Vanguardia; secció Vivir en Barcelona; dimarts, 7 de novembre de 2000; Pàgs. 1,3

³⁵ Recollida en el treball del DEA de l’autor.

les transformacions futures havien de permetre que el Poblenou continués essent una zona “on es pugui treballar i a on es pugui viure, que hi puguin haver serveis i petits comerços”. Fet que creien que no estava succeint i apuntaven que “ (...) a la pràctica això és molt complicat i els que acostumen a rebre són els veïns, que són expropiats o els hi canvien el panorama i aquells equipaments, dels quals sempre han estat mancats, no els veuen i encanvi, el que veuen són hotels o altres tipus d'infraestructures”. Creuen que el 22@ no contempla el barri com una unitat i que en comptes planificar un creixement racional i coherent, considerant al trama cultural urbana, humana i veïnal existent, es prima altres negocis: “(...)A punta d'especulació van creixent aquestes obres”.

A part de manifestar la falta d'un pla d'equipaments que doni resposta a les necessitats veïnals – present i futures -, assenyalen que el tipus d'edificació que es contempla construir, que aposta per la verticalitat i la singularitat, trencarà l'imatge del barri.

“La zona industrial del Poblenou, si alguna cosa tenia era que era molt lluminosa gràcies als edificis baixos. Ara amb els gratacels i l'aposta per la verticalitat és horrible. Tot quedarà enfonsat, com per exemple Ca l'Aranyó (...). Creuen que aquests edificis singulars són en realitat molt “el més vulgar que fa qualsevol ciutat. (...) Quatre gratacels no són originals, no són particulars, no es coneixeria Barcelona per aquests gratacels, en canvi, si per una cosa com l'arquitectura industrial; això no es pot improvisar, Barcelona ja ho té i s'ha de preservar”.

Fig. 147> A l'esquerra, fotografia de Ca l'Aranyó des de l'Av. Diagonal l'any 2002. Fig.148> A la dreta, imatge actual des del mateix emplaçament. Els elements rehabilitats del antic conjunt fabril queden amagats entre els nous edificis d'oficines i el Campus de Comunicació audiovisual de la Universitat Pompeu Fabra (2014)

Una altre tema que aparegué repetidament en el transcurs de la conversa fou les dificultats per participar en el procés de redacció dels diferents plans, PERIS o en els projectes concrets.

“En el tema de la participació no hi ha cap administració pública que tingui un política de participació ciutadana que compleixi uns mínims acceptables. Aquests reproduïxen els esquemes de la democràcia formal, d’anar a votar, de presentar al·legacions amb uns terminis de temps que no estan pensats perquè ningú pugui reclamar absolutament res”. “Facilitats no n’hi ha cap ni una, les coses ara en matèria d’urbanisme s’estan fent amb una acceleració brutal i es planteja tot en termes tècnics, amb la qual necessites tècnics per poder analitzar les situacions”.

Aquest fet l’assenyalaven com un dels motius pels quals la població del barri no es sent protagonista dels canvis que es produiran i que per tan aquest no respondran a la *“la voluntat i els desitjos de la gent”*. Consideren que darrera les transformacions urbanístiques hi ha interessos privats que fan que aquestes s’hagin de realitzar a *“marxes forçades”*.

Les denúncies i eixos de treball de les diverses entitats veïnals, encapçalades per l’AVV del Poblenou i la Coordinadora d’Entitats del Poblenou, poden sintetitzar-se al voltant de:

(1) la falta d’equipaments, sobretot considerant les previsions de que els nous plans urbanístics haurien de permetre l’augment de població (triplicant-ne l’actual). Es demanava la concreció d’un Pla d’equipaments que el 22@BCN inicialment no contempla. L’any 2001, després de diverses manifestacions veïnals, l’Ajuntament de Barcelona, acceptà formalitzar un estudi de necessitats del barri. Es van formalitzar diferents comissions formades per representants veïnals i tècnics municipals (comissió de cultura, educació i salut) per tal de concretar-lo. L’AVV del Poblenou, exigia anar més enllà d’un estudi i concretar un pla que hauria de constar d’una avaluació per tal de determinar quins equipaments eren imprescindibles, determinant-ne l’ubicació, fer les reserves de sòl necessàries i establir un calendari d’actuacions.

(2) els possibles processos d’especulació i gentrificació, com a conseqüència de les pròpies operacions urbanístiques. Les entitats veïnals reclamen una política d’habitatges de protecció oficial, fent-los assequibles especialment als joves del barri per tal d’evitar que aquest hagin de marxar a viure a altres territoris. L’any 2004 diverses associacions de veïns/es del Districte de Sant Martí de Provençals

firmaven un escrit on manifestaven que “(...)som partidaris que altres ciutadans vinguin a viure al nostre barri, però ens oposem a la marxa massiva dels veïns d’aquí. Demanem que una part dels 4.000 habitatges de protecció oficial del pla urbanístic 22@ s’adjudiquin entre el veïns sol·licitants del Poblenou que acreditin que reuneixen els requisits necessaris per accedir a l’habitatge protegit de compra o de lloguer”³⁶ .

Reiteradament les entitats veïnals havien exposat la necessitat de compensar els impactes negatius que estaven provocant els plans urbanístics. Les pròpies *plus values* d’aquests havien fet augmentar el preu de l’habitatge, convertint-lo en un producte extremadament car i fora de l’abast de la majoria de la població del Poblenou³⁷. Creuen que la transformació urbanística que afecta el 80% del territori es dur a terme sota una “especulació salvatge” i denuncien que l’Ajuntament de Barcelona no ha posat les mesures necessàries per evitar l’especulació del sòl i de l’habitatge per part del sector privat, si no que a més la mateixa institució l’ha propiciat.

Vinculades amb els processos especulatius, un altre tema que preocupava –que preocupa– són les expropiacions d’habitatges i petites empreses que estan afectats per un PERI del pla 22@. Els veïns afectats es queixen de que en comparació dels beneficis i rentabilitats per les constructores del nous habitatge, les indemnitzacions ofertes per l’administració pública con compensen la pèrdua de la vivenda. Indemnitzacions que consideren injustes. Injustes, perquè en els casos de reubicació els pisos atorgats per l’Ajuntament de Barcelona estan fora de l’àmbit d’influència de l’espai urbà que ha de ser regenerat.

³⁶ Comissió pel dret a l’habitatge del Poblenou; AVV del Poblenou; AVV de la Vila Olímpica; AVV Gran Via, Espronceda, Perú; AVV Diagonal Mar; AVV Paraguai; Esplai Bac de Roda; Manifest: una especulació salvatge; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 9.

³⁷ Un bon retrat del sentiment que en diverses ocasions ens han expressat alguns residents del barri en el transcurs del projecte participatiu el recull un escrit firmat pel Fòrum Ribera del Besòs, que diu: “(...)la renovació del front litoral ha aconseguit importants equipaments per a la ciutat i ha comportat alhora un volum molt important de promoció immobiliària privada,(...) d’habitatges per a grups socials bens situats, amb un elevat encariment general de la zona que ens afecta a tots. Considerem que el procés de transformació urbanística es troba ara a mig camí entre els seus objectius finals, en el benentès que la transformació urbanística del Front Marítim ha de permetre també una inversió generosa en habitatges protegits i equipaments locals a favor del barris, que ara han quedat a la segona línia del front del mar, els ciutadans dels quals hem lluitat tant i tant durant dècades per aconseguir una millora global d’aquest territori. No volem creure que el balanç final de la transformació del litoral ens acabi situant més com a perjudicats que no com a beneficiats d’aquesta magna operació urbanística des de la Ciutadella fins al Besòs.” Fòrum Ribera del Besòs; L’habitatge protegit al front marítim: Diagonal Mar, Mareseme i Besòs; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 8.

Fou el cas dels residents de la cruïlla del C/Pere IV – Av. Diagonal, que després d’anys d’espera de les millores urbanes i de viure en un entorn de solars buits i fàbriques abandonades, se’ls desallotjà del seu habitatge i se’ls oferí un pis de compra lluny de l’àmbit d’influència on s’hi havia de construir el Nou Parc Central del Poblenou. Al voltant del nou espai públic, s’hi van construir 700 nous habitatges.

Fig.149>Una de les vivendes isolades en el solar que en el futur es construiria el Parc Central del Poblenou(2002). Font: de l’autor

En aquells moments i en diferents actes reivindicatius mostraven el seu desacord argumentant que *“ninguno de los pisos que dan al parque o a la Diagonal és para los afectados. A nosotros nos cambian de barrio” (...)* *“La ciudad ganará mucho con el parque, pero a nuestra costa”*³⁸.

Fig.150> Pancarta reivindicativa en contra els desallotjaments. Fig151>Imatge del desallotjament de les vivendes de Pere IV. Fonts: de l’autor/ del Periódico de Catalunya, 9 de gener de 2003

La mateixa situació es dona en les petites empreses i tallers del barri. A la propietària d’una botiga que porta oberta des del 1927, se li van oferir 18.000 euros d’indemnització. Diners que no va voler acceptar, ja que considera que *“(…) no es pot oferir aquesta quantitat per una botiga que fa gairebé 70 anys que esta oberta. I tot per deixar lloc a l’especulació fomentada per l’Ajuntament.”*³⁹

³⁸ Tudela, M; *El parque de Pere IV irrita a los vecinos*; secció Gran Barcelona; El Periódico; dimecres, 2 d’agost de 2000

³⁹ Winkels, E; *Resistir entre les ruïnes*; secció Gran Barcelona; El periódico; dijous, 9 de gener de 2003

Fig. 152>“QUE NO ENS PRENGUIN EL BARRI. QUE NO ESBORRIN LA MEMÒRIA”, deia la pancarta que presidia l’assemblea de l’AVV del Poblenou per demanar, que el 50% dels pisos de protecció que es construeixin en el barri siguin per a qui ja resideixi en el barri. Els possibles processos de gentrificació preocupen per l’expulsió del barri de les generacions més joves i els sectors més febles econòmicament, que com a conseqüència pot desembocar amb una pèrdua de l’identitat del Poblenou. Font: AVV del Poblenou/ imatge publicada en premsa

Unes 20 empreses ubicades al passatge de Marqués de Santa Isabel, al centre al cor del pla 22@, varen ser desallotjades. El propietaris dels negocis que ocupaven els espais a règim de lloguer no havien de rebre cap indemnització. Els que si en varen rebre, afirmaven que amb el capital rebut no podrien tornar a obrir els seus negocis. I menys al barri del Poblenou. El responsable de l’empresa Ibérica de Industrias Químicas afirma per a un diari que “no pot ser que vinguin ara uns promotors a inflar-se de diners i que a nosaltres ens facin fora”, “(...)som en aquest lloc des del 1922. No ens oposem que l’ajuntament porti a terme els seus projectes, però sí que exigim que tracti els afectats amb respecte”⁴⁰

Al respecte, Horacio Capel en el seu llibre El modelo Barcelona: un examen crítico, afirma que s’ha recalificat sòl industrial que no ha acabat destinant-s’hi empreses d’altes tecnologies, si no que en ocasions s’ha convertit en sòl residencial o terciari que a atorgat grans beneficis econòmics per els promotors immobiliaris; (...)Me parece que no se ha tenido en cuenta suficientemente la necesidad de mantener espacios productivos dentro de la ciudad”⁴¹. Afirmant que des del seu punt de vista, en els processos de transformació urbana caldria assegurar la continuïtat de les activitats industrials que funcionen, evitant la deslocalització

⁴⁰ Bernal, M; *Irritació per desallotjament no remunerat de locals per 22@*; secció Gran Barcelona; el Periódico; dimarts 13 d’abril de 2004

⁴¹ Capel, H; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ediciones del Serbal; Barcelona; 2005; Págs. 30

de petites empreses o de tallers. Segons ell i coincidint amb el punt de vista veïnal, “resulta sorprendente que no se haya pensado en ningún momento en establecer un plan para realojar en el mismo barrio la actividades afectadas por los procesos de transformación urbanística de los tejidos urbanos; y que no se haya tenido en cuenta tampoco los problemas sociales planteados con el traslado a la periferia de empresas que están funcionando”⁴²

Un dels moments mes tensos entre les entitats veïnals i l’Ajuntament de Barcelona fou, probablement, quan es varen incendiar algunes de les naus industrials que formaven el conjunt de Can Ricart. Aquest és considerat un dels símbols més importants de la història i la identitat del Poblenou i amb el anys, havia esdevingut emblema de les reivindicacions veïnals. Per la població, Can Ricart, forma part de la memòria col·lectiva del barri i des dels inicis del 22@ es demanava la seva preservació com a patrimoni.

Fig.153>Imatge publicada en la revista de la FAVB, *La Veu del Carrer*; març-abril 2006.

Mentre les autoritats municipals declaraven que l’incendi havia estat una casualitat, ja que es donà poques hores després de que l’Ajuntament de Barcelona presentés un pla per preservar el 67% de l’antic conjunt industrial, els veïns/es denunciaven que el foc havia estat provocat. Les primeres investigacions dels bombers i policia apuntaven cap aquesta hipòtesis, fet que dugué a la *Plataforma Salvem Can Ricart*⁴³ a acusar a l’ajuntament de negligència i veien “les mans” de

⁴² Capel, Horacio; *El modelo Barcelona: un examen crítico*; Ediciones del Serbal; Barcelona; 2005; Págs. 31

⁴³ Can Ricart quedava situat en els solaris en que el 22@ preveia la construcció del nou Parc Central del Poblenou. Des d’un inici l’Ajuntament de Barcelona plantejava la conservació de dues naus, una xemeneixa i la torre del rellotge. Reserva que les entitats veïnals consideraven insuficient per que menyspreva el valor del conjunt. Aquestes defensaven que Can Ricart era un exponent arquitectònic del segle XIX i el comparaven als de Can Batlló a Sants (on recentment s’hi ha començat a realitzar obres de rehabilitació) i el Carrer Urgell. Afirmacions que es fonamentaven en documentació de la geografa de la Universitat de Barcelona, Merçe Tatjer i l’arquitecte Marta Urbiola, per un estudi encarregat pel Fòrum de la Ribera. A part d’aquesta, una trentena més d’entitats, des d’associacions de veïns/es, sindicats del Consell Internacional de Monuments i el Comité Internacional per a la Conservació del Patrimoni Industrial, a més de diferents personalitats del camp com Josep Benet, Jordi Borja, Lluís Permanyer, Josep M. Huertas, Josep Cruanyes, etc.). Tot i que les entitats veïnals confiaven en que Can Ricart es salvaria in extremis (com havia succeït amb altres recintes industrials del barri, com Can Saladrigues o Ca l’Aranyó),

l'especulació darrera "l'accident".

En una editorial publicada en la revista *La Veu del Carrer*, quedava clar aquest sentiment de la població del Poblenou :

"Quan un espai reivindicat pel moviment veïnal moviment veïnal com Can Ricart es crema, i es cremen precisament les naus que havien de ser conservades segons la proposta municipal, sembla lògic preguntar-se qui ha cremat Can Ricart" (...) "Can Ricart l'ha cremat l'especulació. L'han cremat els polítics que es pleguen als interessos immobiliaris i financers. L'ha cremat la lentitud en la resposta a les reivindicacions fonamentades i legítimes. L'han cremat aquells que ja no recorden qui i sobretot per què van ser escollit" (...) "Cap aquí hauran d'adreçar les investigacions els qui cerquin les responsabilitats (nosaltres les exigirem). No són gaires noms i totes i tots els tenim el cap. Poden estalviar-se molts diners públics si, com a les novel·les negres clàssiques, es pregunten a qui beneficia que Can Ricart es cremi"⁴⁴.

Fig.154>Conjunt fabril de Can Ricart. A l'esquerra el paisatge que es veia des de l'Av. Diagonal abans de l'operació del Parc Central. Font: de l'autor

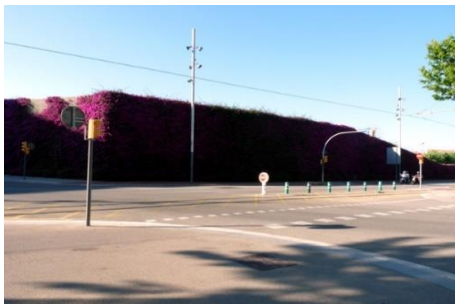

Fig.155>En l'actualitat Can Ricart és pràcticament invisible des de l'Av. Diagonal. Des de l'AVV s'ha donat més importància al seu llenguatge arquitectònic, que no pas allò que constitueix part de la memòria col·lectiva del barri. Font: de l'autor

finalment s'enderrocaren part de les seves nau i es preservar una part del conjunt que quedà integrat en el disseny del Parc Central realitzat per l'arquitecte Jean Nouvelle. Segons els veïns l'intervenció desmembrà aquest espai d'identitat del barri que a més esdevingué invisible, desapareixent del paisatge del barri, degut a les característiques formals del parc.

⁴⁴ VVAA; *Qui ha cremat Can Ricart?*; revista *La Veu del Carrer*; ed. Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona; març-abril 2006; pàg.2

Els processos especulatius denunciats per entitats veïnals, investigadors i professionals del camp, no només són percebuts com un factor que propiciaria processos de gentrificació, si no també com un factor de risc per a la preservació del patrimoni fabril del Poblenou. Aquesta possibilitat és percebuda com una de les conseqüències dels plans de transformació que més preocupava.

(3) La destrucció del patrimoni industrial del Poblenou, ha estat i és encara en l'actualitat, un dels "fronts de lluita" més intensos que es manté amb les administracions públiques. Ja a l'any 2003 l'AVV del Poblenou dedicava la seva publicació mensual a aquest tema, titulant-la Patrimoni històric, la nostra identitat. On es reclamava l'elaboració d'un pla que no només, catalogués quins elements arquitectònics d'interès històric-artístic calia "salvar de la piqueta", si no també es consideressin diferents conjunts de finals del S.XIX i principis del XX que estructuraven l'espai històricament, urbanísticament i han configurat el paisatge del Poblenou.

Per l'AVV les característiques de la nova Diagonal i el 22@ posen en perill aquest paisatge, imatge de la "Manchester Catalana", que transcendeix l'estricta valor estètic d'edificis com Ca l'Aranyó o de la torre de les Aigües del Besòs. Paisatge que creuen que cal preservar perquè forma part de la memòria històrica del barri i de la ciutat de Barcelona. Sense el qual no és pot entendre bona part del passat més recent i consideren que "(...) *desfigurar esta traza del pasado de la ciudad de Barcelona seria falsificar gravemente la personalidad colectiva de Catalunya*"⁴⁵. Fàbriques, xemeneies, carrerons, sostres, etc., són entesos com a un jaciment arqueològic del s.XIX, que a més esdevenen símbols de la identitat i imatge del Poblenou.

⁴⁵ VVAA; *Poblenou, Conjunto Histórico Industrial*; revista El Poblenou; edita Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou; març de 2003, núm. 31; pàg 7

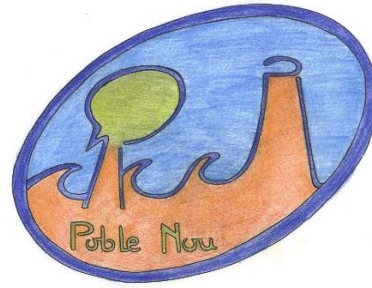
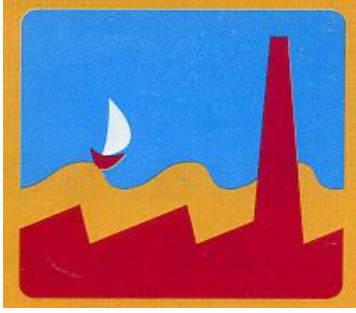

Fig.156>A l'esquerra el logotip que utilitza l'AVV del Poblenou en la seva revista mensual; Fig.157>a la dreta el logotip que proposava un del tallers participatius en la dinàmica CPBoxes com a imatge representativa del barri. Fig.158>A baix, la capçalera de la revista del Poblenou. La imatge que ambdós grups tenen del barri resulta clara. Font: revista AVV Poblenou/ de l'autor

El març de 2004, l'AVV del Poblenou presentà un Pla de Protecció del Patrimoni Industrial del Poblenou⁴⁶. El més destacable de la proposta és que considera tota l'àrea del Poblenou com un conjunt paisatgístic que ha de poder mantenir la seva llegibilitat com a paisatge singular. Partint de la base que el conjunt del llegat es pot entendre com un document històric, com a memòria col·lectiva i com a patrimoni urbanístic, arquitectònic, tècnic i artístic, la proposta considera no sols elements fabrils individualitzats, sinó també aquells conjunts que es consideren imprescindibles de mantenir intactes per tal de preservar el seu valor. En una altra escala, el pla focalitzava en àrees en que es requeririen mesures específiques per tal de conjuminar conservació i renovació urbana. Per finalment, concretar els eixos que vertebraven els paisatges significatius per el barri i per a la ciutat.

El contrari del catàleg de patrimoni de la ciutat de Barcelona, la voluntat de la proposta era esdevenir un instrument normatiu que adaptés el desenvolupament urbanístic del Poblenou a les preexistències de valor patrimonial. Proposta recull cinc eixos, sis àrees i noranta-vuit conjunts i elements, alguns dels quals ja estaven inclosos en el Pla Especial de Protecció de Patrimoni Arquitectònic i el Catàleg del Districte de Sant Martí (Ajuntament de Barcelona). Finalment, també es determinaven aquells elements i conjunts que en aquell moment, semblava, que corrien el risc de desaparèixer per les actuacions urbanístiques que s'estaven desenvolupant⁴⁷.

⁴⁶ La proposta del Pla de Protecció del Patrimoni Industrial del Poblenou fou presentat en el transcurs de les Segones Jornades del Llegat Industrial i Innovació; Actuacions en el patrimoni edificat; organitzades per el Fòrum de la Ribera del Besòs; Barcelona, 25 i 26 de març de 2004. Les jornades es varen presentar al Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i es varen desenvolupar al recinte fabril de Palo Alto al Poblenou.

⁴⁷ Veure ANNEX DIGITAL/ POBLENOU/0_Pla de Patrimoni del Poblenou

En els mesos següents, tot i les reiterades demandes de les entitats veïnals per aprovar urgentment el Pla de Patrimoni, s'enderrocaren conjunts fabrils com el de *La Unión Metalúrgica* o la fàbrica d'*Extractos Tànicos* que datava del 1876 i que en aquell moment es trobava en procés de catalogació. Fets que encengueren el ànims de la població i portaran a les entitats veïnals a acusar als responsables de l'Ajuntament de Barcelona de ser poc dialogants i insensibles a les demandes veïnals.

La punta de llança del enfrontaments entre l'ajuntament i veïns, com ja hem comentat fou Can Ricart. A l'exigència veïnal de preservar el conjunt fabril, considerat una espai i imatge indissociable del Poblenou, s'afegirien les crítiques a la proposta de Parc Central projectat per l'arquitecte francès Jean Nouvelle, per considerar que les seves propietats formals i estructurals aïllava aquest espai de la resta de la trama urbana. Una de les característiques més singular del parc, és el mur perimetral recobert de buguenvílies, que l'autor justificava en virtut de la cerca d'una pretesa tranquil·litat a l'interior del recinte. Però que per veïns i professionals⁴⁸, aquest elements juntament amb la divisió de l'espai en set àrees, esdevenia un inconvenient en termes de seguretat, accessibilitat i la segregació del recinte respecte del seu entorn urbà, deixant a Can Ricart en un segon pla; ocult.

⁴⁸ En un article titulat *Fronteras en el Poblneou*, publicat en el diari El País el 17 de juliol del 2007, l'arquitecta Josep Maria Montaner crítica l'obra de Jean Nouvelle catalogant-lo "como uno de los mayores despropósitos de la Barcelona Contemporánea" (...) "es un cultivo de barreras: unos muros de hormigón, hechos con encofrado de cañas, que hipócritamente se van a ir cubriendo de vegetación, con unos arcos que se dice están inspirados en Gaudí, aunque les falta su belleza, su razón estructural y sus valores simbólicos. No sólo se trata de una obra de mal gusto, que potencia la división y la fragmentación, sino que el parque incumple los criterios más básicos de seguridad, adecuación y comodidad para uso libre, igualitario y sin discriminación de género. Un parque ha de ser lo más abierto, accesible y visible posible; y lo absurdo es concebir un espacio público como recinto cerrado y amurallado, escondido y con poquísimas entradas" (...) "Es absurdo porque al compartimentarlo se exageran la división y los límites de un parque que debería haber sido mayor y más unitario, sin tantas calles que lo atravesasen y con voluntad de infiltrarse en el recinto de Can Ricart". Montaner considera que el parc oculta el barri i reafirmant propostes que anys anteriors havien realitzat l'AVV del Poblneou, acaba afirmant que "(...) hubiera estado mejor (que los muros) albergasen la biblioteca que hace años reclaman los vecinos del Poblneou".

En aquest context, el PERI de l'Eix Llacuna⁴⁹ o les intervencions que es realitzen en el casc antic, són criticades principalment perquè trenquen amb al imatge del barri. En el cas del carrer Llacuna perquè es programaven edificacions d'alçades d'un fort impacte visual que eren poc respectuoses amb l'entorn. La mateix situació es dona en la transformació de la Plaça Prim, de la que Josep M. Huertas diria "(...) que en cualquier ciudad sensible estaría protegida, luce dos mamotretos recientes de cuatro plantas, obra del mismo arquitecto –son idénticos– que dan a la calle del Laberitn, que han destruido la encantadora imagen ochoentista del lugar"⁵⁰.

Fig.159>La Plaça Prim amb dels nous blocs de pisos en construcció. Font: de l'autor.

L'AVV acabà presentant al·legacions al projecte de reforma del nucli històric del barri queixant-se de la manca de participació ciutadana en l'elaboració dels plans, contra l'assetjament immobiliari i la previsió d'alineacions i amplades de carrers, que segons el criteri del veïns, malmetien l'estructura urbana pròpia del barri. Es demanava suspendre qualsevol intervenció, fins que no hi hagués un estudi detallat que definís els criteris de protecció paisatgística. L'objecte de l'estudi proposat, era elaborar un conjunt de criteris i normes per preservar i rehabilitar els elements que formen part del conjunt del paisatge del nucli antic del Poblenou. En definitiva, dotar-se d'una normativa urbanística que ajudi a la

⁴⁹ A l'any 2001, l'Ajuntament va aprovar el Pla Especial de l'Eix Llacuna, la formalització del qual va aixecar una forta protesta veïnal, presentant-se 4000 al·legacions. L'AVV del Poblenou explicava el rebuig del pla al fort impacte visual que comportava i a la manca de participació ciutadana; motius que feia extensibles per explicar el sentiment de rebuig del residents envers el 22@. L'entitat però, en un article publicat en la revista veïnal del juny del 2002 (núm. 28; pàg 9) afirmava que no s'havia de qüestionar el marc de transformació del 22@BCN, si no els instruments de gestió i planejament com els PERI.

Com a conseqüència de la pressió veïnal, el responsable d'urbanisme d'aquells anys va retirar el pla aprovat inicialment. La negociació amb les entitats veïnals acabà amb l'acord de fer desaparèixer les alçades extremes de les edificacions, rebaixava el nombre d'afectacions i s'instrumentaven mecanismes de participació per tal de que els representants veïnals poguessin participar en la concreció de futurs instruments de planejament en l'àmbit del 22@.

L'any 2006 el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya anul·lava el PERI de l'Eix Llacuna, donant resposta a un recurs presentat pels partits polítics de l'oposició d'aquella legislatura. En l'actualitat la crisi econòmica ha fet que el desenvolupament del pla i l'aprovació de possibles noves actuacions hagin quedat del tot aturades.

⁵⁰ Huertas, J M^a; *Acoso al casco antiguo del Poblenou*; La Vanguardia, secció Vivir, Barcelona, dimarts 8 de juny de 2004, pàg. 6.

regeneració sense desvirtuar-lo, que segons les entitats veïnals, és la tendència del dinamisme urbanístics.

Durant tots aquests anys la pressió veïnal ha aconseguit certs èxits. S'han evitat enderroc de fàbriques i s'han aturat plans i intervencions que afectaven al casc antic. Una dels primers casos fou el recinte fabril de Can Saladrigues, que és un dels símbols de les lluites veïnals del Poblenou, que s'ha rehabilitat i és en l'actualitat la biblioteca del barri (reclamada durant molts anys). En el cas de Can Ricart s'aconseguí mantenir part del conjunt (tot i que l'AVV del Poblenou volia preservar-lo en la seva totalitat) i negociar la seva rehabilitació per tal de ubicar-hi nous equipaments per a la ciutat, com per exemple *La Casa de les Llengües* o els nous tallers d'artistes d'Hangar.

Fig.160> Can Saladrigues convertida en la biblioteca que durant anys havien exigít els residents del Poblenou. Font: de l'autor

La fàbrica de Oliva Artés, que havia de ser enderrocada segons el Pla del Parc Central, s'havia mantingut íntegra gràcies al moviment "okupa" que s'hi havia instal·lat i havia retardat així les obres d'enderroc. Les converses entre l'AVV del Poblenou i Oriol Clos i J.A.Acebillo, arquitecte en cap de l'Ajuntament de Barcelona en aquella època, varen resoldre conservar i reutilitzar la vella fàbrica. Es va considerar que aquells tallers ajudarien a donar un sentit més urbà al futur Parc Central del Poblenou. Inicialment es valora obrir un nova seu del MACBA (Museu d'Art Contemporani de Barcelona), o algun altre equipament cultural d'escala metropolitana, com l'escola d'art Massana. Finalment, part de les naus varen acollir la nova caserna de la Guardia Urbana. Per la nau central d'Oliva Artés es proposa, després d'anys de valorar els seus possibles usos, l'ubicació del MUHBA (Museu d'Història de Barcelona).

Les instal·lacions de la fàbrica l'Escocesa que pertany a l'ICUB (Institut de Cultura de Barcelona), s'hi preveuen l'habilitació de tallers d'artistes; i al 2009 l'ajuntament anuncia que es reformarà la Torre de les Aigües de Besòs per tal de que esdevingui un nou centre cívic i cultural del Poblenou. L'Alcalde Jordi Hereu, en els actes de presentació de la proposta, emmarcà el projecte

Fig.161>Conjunt de L'Escocesa. Font: de l'autor

en *“l'aposta radical per la modernitat i la transformació junt a la preservació de la memòria històrica del Poblenou”*⁵¹. Altres propostes, com el “tambor” de la plaça de les Glòries -un dels elements d'infraestructura creats en el marc dels JJOO del 1992- que afecta directament al “cosit” de la trama urbana del Poblenou amb la resta del territori, ha estat en l'escenari dels debats entre residents i administracions públiques en aquests darrers.

L'actual situació de crisi econòmica global ha paralitzat tots aquest projectes. Malgrat que alguns d'aquest, com la consolidació d'estructures i cobertes de Can Ricart ja estaven compromesos, s'han quedat sense finançament. En els darrers temps, només s'han realitzat intervencions urbanístiques que representen una despesa limitada. Per les reaccions veïnals i l'impacte visual cal que esmentem el recent (2012) canvi de pavimentació de la Rambla del Poblenou, on s'han substituït les lloses de formigó prefabricat del passeig central de la rambla per asfalt negre. Operació que ha esdevingut un nou conflicte en la ja llarga llista de desacords entre veïns i ajuntament.

L'AVV del Poblenou ha mostrat la seva oposició a la nova pavimentació de la rambla, considerada símbol i uns dels eixos vertebradors de la seva identitat, per considerar-la *“innecessària i perquè enlletgeix la Rambla”* i deixa sense resoldre el tram final del C/Taulat fins el mar.

⁵¹ Sanz, RM; *La Torres de les Aigües serà un centro cívic y cultural en 3 años*; el Periódico; secció Cosas de la vida. GRAN BARCELONA; dissabte, 9 de gener del 2010.

Fig.162>A l'esquerra, la Rambla del Poblenou amb el seu paviment de lloses. Fig.163>A la dreta, imatge de l'actual asfalt negre amb el qual s'ha pavimentat la Rambla (2013). Els veïns/es es queixen de la falta de consultes per part del Districte a l'hora de decidir canviar el paviment. Font: de l'autor

En declaracions al diari El Punt l'actual president de l'entitat, Xavier Peguenaute, explica que aquesta oposició es fonamenta en el fet que no els han consultat sobre la manera com s'ha de remodelar aquest indret tan emblemàtic⁵². I es reclama una consulta ciutadana per escollir-ne el disseny. Segons l'AVV la nova pavimentació retorna el cor del Poblenou als anys '80, abans de la remodelació que va dignificar la principal via cívica del barri.

El que hem d'entendre, doncs, és que al Poblenou, el que es fa o es deixa de fer en la seva rambla, el casc antic, amb les antigues fàbriques, etc., no és una qüestió menor. No només per l'importància que els diferents espais i elements urbans puguin –o no- tenir com a patrimoni arquitectònic o històric, sinó perquè són llegits com a trets distintius del barri i que configuren la seva identitat social urbana. Per tant, el fet de fer-los desaparèixer, ocultar-los o modificar-los es llegeix com un acte que posa en perill la seva identitat. Aquest és el següent i en definitiva, el més important punt de preocupació enfront de les implicacions de les transformacions urbanes realitzades i pendents.

(4) la pèrdua de l'identitat social i urbana del barri és per l'AVV i la Coordinadora d'Entitats del Poblenou la conseqüència negativa del 22@BCN. L'especulació Immobiliària, els processos de gentrificació que s'han donat, la destrucció del patrimoni fabril, el canvi bruscat del paisatge urbà, etc; -, desemboca

⁵² Espiga, F; *Polémica d'estat al cor del Poblenou*; diari El Punt, Barcelona, 18 d'abril de 2013

en una pèrdua dels valors i la forma de viure al Poblenou, trets que són distintius respecte altres territoris de la societat. Formes de viure i valors que s'han construït en els espais públics/urbans del barri que ara estan essent transformats, però també en les fàbriques, petits tallers, institucions culturals, ateneus, etc., que estan desapareixent.

Elements urbans, tots ells, que sustenten la identitat social i la memòria històrica dels residents del Poblenou. És en els carrers, els passejos, en la rambla, en la platja, en les places, en les fàbriques, ..., on s'ha configurat i on s'ha perpetuat. Tal i com explicaven els representants de l'AVV quan començà el projecte de participació, si aquests desapareixen l'identitat del barri s'esvairà.

Des dels diferents moviments associatius del barri es demanava – i es demana -, que els diferents plans especials i projectes s'integrin en els paisatges imprescindibles del barri. L'any 2004 en la revista de l'AVV afirmaven que el pla de transformació urbana 22@, "... esta trencant l'entramat humà, portador de la cultura i la memòria històrica del Poblenou com a nucli industrial de primer ordre, amb els seus valors acumulats durant més de 200 anys. La transmissió d'aquesta identitat de barri hauria de servir de base a la convivència amb les persones d'altres barris de la ciutat"⁵³. Ja un any abans, el grup de treball sobre patrimoni del Fòrum de la Rivera Besòs (composat per veïns i professionals com JM.Huertas o M.Tatjer), afirmava que:

*"hay razones sociales y de convivencia que aconsejan una política urbanística exquisitamente respetuosa con la ciudad histórica para no cortar de tajo aquello que mueve y da sentido a sus ciudadanos. El patrimonio histórico no es el valor único del Poblenou, sino que es una presencia todavía válida i necesaria que mantiene la memoria histórica"*⁵⁴.

Es coincideix amb les conceptualitzacions d'Identitat Social Urbana de la psicologia social, en que es percep l'espai urbà com a un contenidor de complicitats i de relacions entre la gent i el seu entorn, en que a través de l'experiència i valors compartits es reconeixen com a societat.

La demanda de projectar els nous espais públics i parcs sense reixes que porta fent l'AVV des dels inicis del 22@, seria un exemple d'aquesta concepció de l'espai urbà com a suport dels valors desitjats. Segons l'entitat cal optar per espais

⁵³ VVAA; *Manifest. Una especulació salvatge*; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 9.

⁵⁴ Grup de treball sobre patrimoni del Fòrum del Besòs; *Poblenou, Conjunto Histórico Industrial*; revista El Poblenou; edita AVV del Poblenou; núm.31; març de 2003, pàg.7-8

oberts, apostant per un model de convivència, encara que aquest impliqui

“un model de vida més compromès: cal prevenir els comportaments incívics amb una corresponsabilització en l’educació dels joves, en la coneixença i en les relacions de veïnatge, i també amb la implantació d’una policia de barri que sigui propera a les persones i vetlli pel manteniment dels béns i dels drets de la comunitat. El Poblenou té una estructura urbana en què el carrer juga un paper socialitzador, i cal mantenir-la.”⁵⁵

Durant aquests anys ha aparegut en graffitis i cartells l’anagrama: “el 22@ ens roba” fent al·lusió a les diferents denúncies que veïns i veïnes han expressat des de l’execució i que hem estat explicant. No només cal interpretar-la fent referència als casos d’expropiacions amb un retribució “injusta” o als desplaçaments forçosos a zones menys privilegiades del barri, o la construcció d’habitatge social que no repercutia a la població més necessitada del Poblenou, o a la pèrdua de solars que havien estat reclamats com a espais públics i s’han cedit a empreses privades, o la reconversió de fàbriques en habitatges tipus “loft” a preu de mercat privat i econòmicament inaccessibles a la gran majoria de residents..., si no que també fa referència a la pèrdua de les “imatges del Poblenou: dels seu paisatge, de les seves antigues fàbriques, de la seva identitat i de la seva memòria

Fig.164>Pancarta penjada en una de les façanes de la Rambla del Poblenou. Font: de l'autor

El sentiment de rebuig al 22@ per part d’alguns residents, no només s’ha d’explicar pel fort impacte visual dels nous projectes, ni per la transformació de la imatge del Poblenou, ni pels inhabitable canvis socials que comporta, sinó també per la manca de participació i la celeritat en que s’aproven els plans.

⁵⁵ Junta de l’AVPN; *Reixes no sisplau*; revista El Poblenou; Patrimoni històric, la nostra identitat; edita AVV del Poblenou; núm.31; març de 2003.

Repetidament, s'ha denunciat que la manca de mecanismes de participació i la velocitat d'aprovació i execució d'obres, fa que les persones afectades no tinguin temps de presentar al·legacions. D'aquesta manera es propícia la sensació d'indefensió i el manteniment d'una relació basada en la confrontació entre població i administració.

Els representants veïnals han constatat que només des de la protesta veïnal i les mobilitzacions, les administracions públiques cedeixen a revisar els plans aprovats. I els fets sembla donar-los la raó. Can Saladrigues és actualment un equipament públic, després de que les mobilitzacions ciutadanes evitessin el seu enderroc; l'ajuntament també es va veure obligat a replantejar-se el PERI de l'eix Llacuna; les diferents fàbriques que hem anat comentant al llarg d'aquest document o els diferents plans vinculats a la Plaça de les Glòries o les recents manifestacions han fet frenar el canvi de pavimentació de la Rambla del Poblenou.

5.3. Projecte de participació ciutadana del Poblenou (2001- 2004)

El projecte participatiu realitzat al Poblenou es va dur a terme des de finals dels 2001 fins a finals del 2004. Durant aquest període s'obtingueren diferents resultats mitjançant tallers de participació ciutadana. Formats per membres de l'AVV, de la Coordinadora d'Entitats del Poblenou, joves d'altres entitats i residents a títol personal.

El projecte de participació es va plantejar en tres fases diferenciades però amb objectius complementaris. Un recorregut que s'iniciava amb la concreció dels espai i elements urbans que els residents consideraven significatius, representatius de la identitat urbana i/o social del barri. Per posteriorment, ser capaços de formular propostes de projectes per l'espai públic del Poblenou que ajudessin a mantenir els seus símbols i la seva identitat urbana que, com ja hem explicat, consideraven amenaçada per l'execució dels nous plans urbanístics.

FASE I/ Anàlisi y Diagnosis

FASE II/ Comunicació resultats i recull propostes

FASE III/ Disseny de propostes d'espais i elements urbans

FASE I / ANÁLISIS/ DIAGNOSIS		
OBJECTIUS GENERALS	METODOLOGÍAS	PARTICIPANTES
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Estudi de las característiques urbanes del Poblenou. ▪ Determinar espais i elements urbans representatius del Poblenou ▪ Concretar las funciones espacials i significats dels elements seleccionats 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rutes guiades pel barri ▪ Construcció de <i>Mapes Cognitius</i>. ▪ Construcció de "<i>Mapes de Gulliver</i>" ▪ Construcció de <i>CPBoxes</i> ▪ Realització d'entrevistes. ▪ Grups de discussió ▪ Recollida de dades mitjançant activitats realitzades en espais públics 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Taller de joves de l'Escola Montseny. ▪ Membres de l'AVV del Poblenou ▪ Membres de la Coordinadora d'Entitats del Poblenou ▪ Veïns i veïnes del barri
<i>Taula11> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>		

FASE II/ COMUNICACIÓ DE RESULTAT I RECALL DE PROPOSTES		
OBJECTIUS GENERALS	METODOLOGIAS	PARTICIPANTS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Presentar y contrastar els resultats obtinguts amb la població. ▪ Recollida de noves dades. ▪ Concretar possibles espais i elements d'intervenció ▪ Determinar possibles propostes de disseny d'espai públic 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Exposició pública de resultats ▪ Formació de grups de discussió ▪ Construcció mapa de propostes ▪ Recull d'opinions i propostes 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Obert a tots els residents del Poblenou
<i>Taula12> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>		

FASE III/ DISSNYNS DE PROPOSTES D'ESPAIS I ELEMENTS URBANS.		
OBJECTIUS GENERALS	METODOLOGIAS	PARTICIPANTS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Concretar propostes de disseny pel espai públic del Poblenou, mitjançant els resultats obtinguts en les fases anteriors ▪ Presentació pública de resultats. ▪ Elaboració de documentació i memòries de projecte per presenta a l'administració pública. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Grups de discussió ▪ Aplicació de metodologia de projectes ▪ Construcció d'imatges grafico-plàstiques de les propostes elaborades 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tècnics del grup CR Polis de La universitat de Barcelona. ▪ Tallers formats per diferents membres d'entitats veïnals, grups i residents del Poblenou.
<i>Taula13> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>		

En síntesi el projecte participatiu es desenvolupà proposant un combinat de metodologies que s'havien de realitzar entre tallers participatius i/o amb dinàmiques participatives obertes al conjunt de la població. Aquestes segones es duien a terme en espais públics del barri o aprofitant esdeveniments socials (com ara la Mostra d'Entitats de Sant Martí de Provençals).

Els tallers participatius que permetien afrontar metodologies de certa complexitat o que necessitaven de cert temps d'actuació, s'intentava que fossin formats per grups de 6 a 8 persones provinents de diferents entitats veïnals o a títol individual. De diferents edats i genera. Les sessions de treball es varen realitzar a la seu de l'AVV en el Centre Cívic Can Felipa i l'horari fou sempre a

les tardes- vespres o en caps de setmana. Únic moment viable per l'activitat laboral dels participants. Fet que dificultà enormement la concreció d'una agenda comuna i que propicia que la consecució de resultats fou extremadament lenta. El taller format per alumnes de l'Escola Montseny (d'entre 15 i 16 anys) fou l'únic que pogué mantenir un ritme continu en les dinàmiques proposades pel CR Polis i es generaren resultats en poques setmanes.

Fig.165>Dues alumnes del CE Montseny construint una CPBoxes. Font: de l'autor

Les metodologies utilitzades en els tallers participatius provenen de diferents disciplines i foren utilitzades amb diferents propòsits. En el nostre cas els referents disciplinars han estat la psicologia social i la metodologia de projectes emprada en la pràctica educativa dels camps del disseny. Altres dinàmiques utilitzades, s'han modificat o creat per a un procés participatiu concret.

Per el buidatge dels resultats obtinguts també s'han utilitzat diferents propostes, com per exemple la categorització dimensional de l'espai públic que fa la psicologia social (Valera,S; Pol, E; 1994) o la classificació funcional d'elements urbans de Lynch. K (1960). Cal remarcar, que amb coherència amb el projecte participatiu, en el procés de buidatge i interpretació de resultats has van donar especial valor a les lectures que en feien els propis participants.

Algunes de les metodologies proposades no acabaren de funcionar, per exemple la realització d'enquestes. Però foren experiències que serviren per descartar possibilitats en els futurs projecte de participació del grup de recerca.

El projecte de participació ciutadana del Poblenou finalitzà poc després de la cloenda del Fòrum Universal de les Cultures. De les tres fases proposades només dues es completaren i la tercera tan sols s'inicià. Durant els diferents processos participatius engegats l'implicació de la població, i en especial la de les entitats veïnals –des del nostre parer -, fou molt inconstant. Malgrat tot, els resultats obtinguts en varen permetre concretar un *atlas* dels espais i elements urbans significatius del Poblenou que qualsevol projecte d'intervenció en l'espai públic del Poblenou, podrien tenir en consideració per tal de respectar les imatges, els trets identificatius i els simbolismes del territori.

Fruit dels resultats obtinguts en l'anàlisi del territori, es varen aconseguir determinar algunes propostes d'intervenció amb diferents graus de concreció. En el moment en que s'havien constituït els talles que havien d'elaborar-les, l'AVV del Poblenou ens va comunicar que decidien tancar – unilateralment -, el projecte de participació. Pels membres del CR Polis la decisió no es va acabar d'entendre. L'argumentació dels representants veïnals fou que tenien por que els resultats i el propi procés participatiu, dificultessin les negociacions que en aquell moment s'estaven duent a terme amb l'Ajuntament de Barcelona sobre el projecte del Parc Central del Poblenou que, com ja hem explicat, estava en joc la conservació o no del conjunt fabril de Can Ricard. Joan Mª Soler, en aquell moment president de l'AVV, en explicava que hi havia molta tensió amb els representants del districte i que els feia temor que el treball realitzar amb el CR Polis fos entès com una actitud bel·ligerant.

Malgrat la insistència del CR Polis per continuar el procés, oferint la possibilitat d'explicar conjuntament als representants municipals que les propostes que s'elaborarien no havien de ser percebudes com a exigències o projectes tancats, que s'havien d'entendre com a eines per a propiciar el diàleg entre tots els agents implicats en la transformació del Poblenou, l'AVV mantingué les seves reserves i donar per conclòs el projecte de participació.

Síntesi de processos de les diferents fases i resultats obtinguts

Fase I/ Anàlisi i diagnòs		
Objectius	Metodologies	Participants
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Estudi de las característiques urbanes del Poblenou. ▪ Determinar espais i elements urbans representatius del Poblenou ▪ Concretar las funciones espacials i significats dels elements seleccionats 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rutes guiades pel barri ▪ Construcció de <i>Mapes Cognitius</i>. ▪ Construcció de <i>Mapes de Gulliver</i>. ▪ Construcció de <i>CPBoxes</i> ▪ Realització d'entrevistes. ▪ Grups de discussió ▪ Recollida de dades mitjançant activitats realitzades en espais públics 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Taller de joves de l'Escola Montseny. ▪ Taller participatiu 1 (Coordinat per l'AVV) ▪ Taller participatiu 2 (Coordinat per l'AVV) ▪ Veïns i veïnes del barri
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Estudi de dinàmiques urbanes del Poblenou ▪ Estudi del paisatge ▪ Estudi de toponímies 	CR Polis

Es varen formar tres grups de treball, que vàrem anomenar *tallers de participació*. Dos dels grups es varen compondre amb representants de l'AVV del Poblenou i la Coordinadora d'Entitats, més residents del barri. L'altre grup estava format per joves de l'Escola Montseny i fou el primer en iniciar els processos participatius. Al començar amb aquest grup, podíem veure les percepcions del Poblenou pels més joves, que normalment no se'ls té en compte i les seves opinions rarament queden recollides en la literatura especialitzada. La seva disponibilitat horària, a més, ens havia de permetre experimentar i modificar amb la manera d'aplicar les metodologies, per tal d'actuar amb major efectivitat amb els altres dos tallers. El procés elaborat per aquest grup de joves fou el que servir per realitzar les dinàmiques amb els altres grups:

- 1a sessió/ Ruta guiada pel barri del Poblenou
Inici construcció de la *CP Boxes*.
- 2a sessió/ Construcció de *mapes cognitius*
- 3a sessió/ Construcció de *mapes de Gulliver*
(*depenen de la discussió i el ritme de treball aquesta metodologia pot comportar més dies*)
- 4a sessió/ Obertura i posada en comú de la *CPBoxes*.

En paral·lel a la realització dels tres tallers, el grup CR Polis va dedicar-se a estudiar les característiques i dinàmiques urbanes del Poblenou (plans urbanístics, paisatge urbà, mobilitat, toponímies, etc.).

5.3.1. Rutes guiades¹

Es tracta d'una excursió sota un anunci i guiada pels membres del taller de participació. En aquest cas es va demanar als tres grups que ens fessin una ruta passant pels espais i/o elements urbans més representatius del Poblenou. Espais significatius del barri i que consideraven part de la seva identitat. A poder ser, l'ordre de visita hauria de ser jeràrquic, de més a menys significatiu.

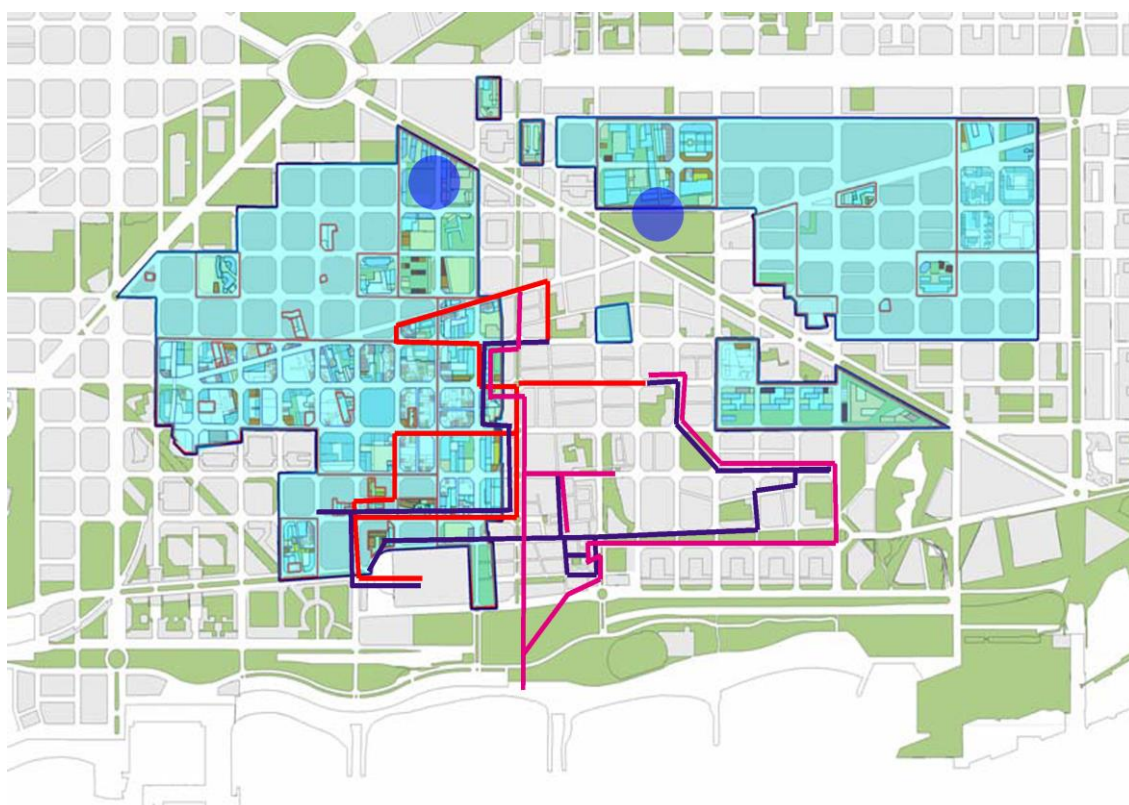

Fig.166>Plànol del Poblenou amb les tres rutes realitzades. Les àrees en blau clar són les zones afectades pel 22@BCN. Els dos punts blaus són Ca l'Aranyó i Can Ricart, considerats elements molt significatius però quedaven fora de la ruta. Com es pot observar, les rutes varen seguir recorreguts similars. Font: de l'autor.

El resultat fou que els tres grups varen realitzar recorreguts similars, amb un ordre diferent, però visitant els mateixos espais públics. Els mateixos carrers, places i passeigs; escollint les mateixes fàbriques, elements fabrils, els mateixos edificis d'entitats i inclús coincidiren en la selecció de les poques obres d'art públic. Els tres recorreguts es centraren en el nucli antic del Poblenou i només

¹ VEURE ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/ 1_Rutes guiades pel Poblenou

es varen allunyar de la Rambla per anar a veure l'antiga Torre de les Aigües. També s'assenyalà com important els conjunts fabrils de Ca l'Aranyó i Can Ricart, però ningú es portà a visitar-los perquè consideraven que quedaven fora de la ruta. De fet el grup format per AVV del Poblenou, comenten que caldria fer alguna tipus de connexió amb aquests conjunt fabrils ja que quedaran *amagats* per els projectes del 22@. Com es pot observar en l'imatge només els PERI Campus Visual, Eix Llacuna i Llul - Pujades Ponent afecten a espais mostrats com distintius del Poblenou. Els altres PERI, Llull Pujades Llevant, Perú – Pere IV i Parc Central les rutes no hi ha entrat.

5.3.2 Mapes Cognitius²

A cada persona dels tallers se'ls va demanar que dibuixessin un mapa amb els llocs o elements més característics del barri. Havien de dibuixar-lo individualment i amb un temps limitat, per tal de que l'imatge resultant fos el més espontània possible. Així mateix, se'ls indicava que havien de realitzar-lo talment com si es tractés d'un plànol esquemàtic del barri per a persones que no el coneguessin gens.

Amb l'objectiu de recollir el major nombre de dades possibles sobre la imatge cognitiva dels residents del Poblenou, també es varen realitzar *mapes cognitius* amb grups de joves en la franja d'edat 12-18 anys, tots ells alumnes de l'Escola Montseny³. Els resultats d'aquests mapes foren molt similars als realitzats en el marc dels tallers participatius. Si bé alguns d'aquests no es varen poder considerar útils per ser una representació *egocèntrica* del territori⁴.

Per comprendre el *mapes cognitius* es va demanar el grup que expliquessin els motius de la seva representació. Fora de l'espai de taller, el CR Polis va procedir a fer un buidatge classificant-los segons les seves capacitats representatives, les formes de desenvolupament del mapa –*estils cognitius*– i agrupant els elements representats mitjançant la seva funció, seguint les classificacions que proposa Kevin Lynch.

En resum i interpretant el conjunt de les representacions, la majoria de les persones varen representar el Poblenou a partir de l'estructura del barri configurada per aquells vials que funcionen com sendes o límits. Entre aquests

² VEURE ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/2_Mapes Cognitius del Poblenou.

³ D'aquesta forma també podíem experimentar amb les possibilitats pedagògiques d'aquesta eina.

⁴ En aquest mapes, que en general foren els que havien realitzat les franges d'edat més joves 12-13, només es representava certa estructura urbana que estava vinculada als recorreguts i camins que la persona realitzava quotidianament.

elements destaca la Rambla del Poblenou, que a més és el primer elements que els individus dibuixen en el mapa. A partir de la seva representació s'organitza la resta d'elements que hi apareixen.

L'estructura del barri difereix segons el mapa. Malgrat la diversitat de representació, la Rambla del Poblenou predomina com a un eix que vertebrava la resta de l'estructura del barri. En alguns mapes també apareix com a un límit a partir del qual la resta del barri fins a la Plaça de les Glòries- C/Marina (límit administratiu) queda indefinit.

Entorn la Rambla del Poblenou també s'hi representa la quadricula de l'Eixample. La resta de la forma del barri queda delimitada pels grans vials que el travessen o que es situen en el seu perímetre: l'Avinguda Diagonal, el Carrer Pere IV, el Passeig Marítim (platja i mar) i la Gran Via de les Corts Catalanes. Els límits sector sud, sud-est no queden establerts.

Altres vials que apareixen en els mapes cognitius, són els carrers horitzontals que formen interseccions amb la Rambla o que són paral·lels a aquesta. Tots ells configuren el que es considera el nucli antic del Poblenou: C/Llull, C/Pujades, C/Pallars, C/Taulat, C/Marià Aguiló.

En tots els mapes l'estructura representada deixa forces espais en blanc entre la Rambla, el sector del casc antic i els límits del barri. Són espais que els participants consideren del Poblenou però que no semblen contenir cap element distintiu o simbòlic del barri. Només aïlladament apareix la representació d'algun element fabril.

Establerta l'estructura del barri, es situen els nodes i elements significatius als seus voltants.

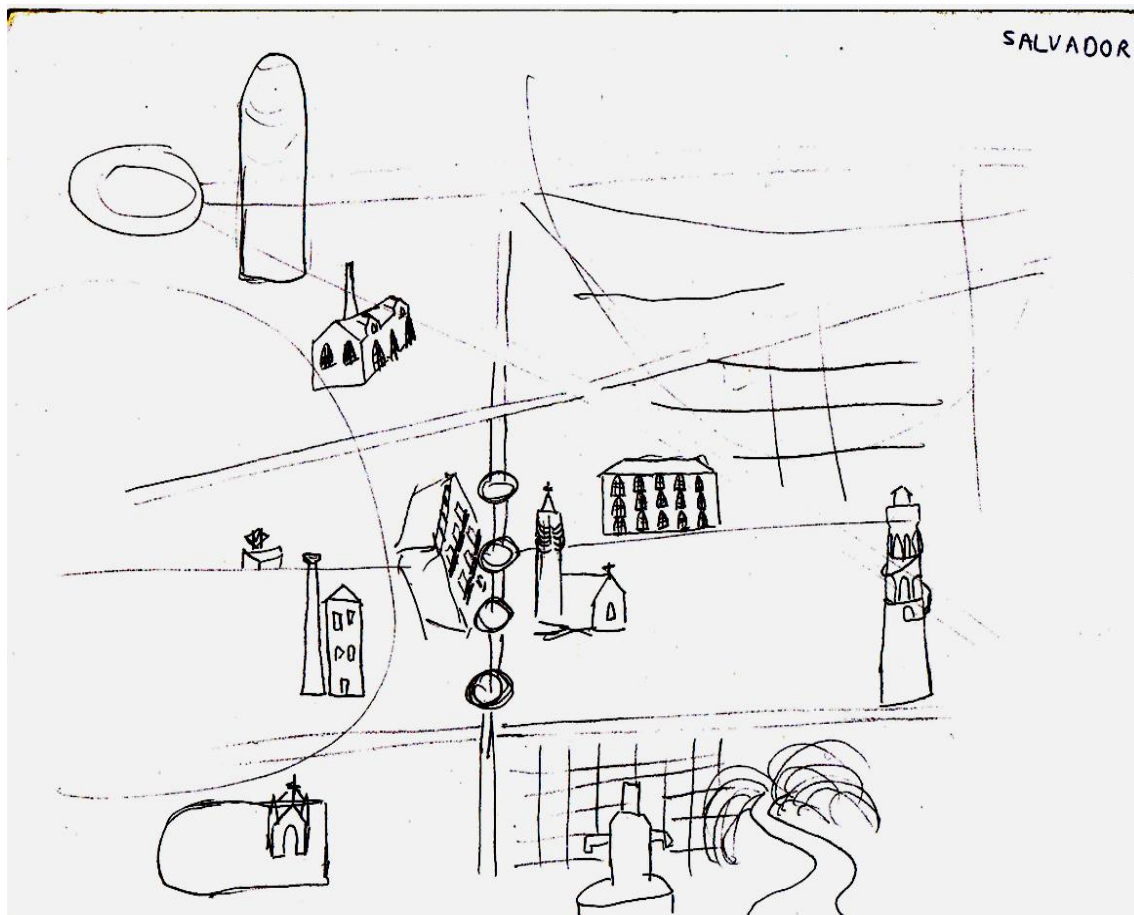

Fig. 166>Un dels mapes cognitius realitzat en els tallers participatius coordinats per l'AVV del Poblenou. Si el comparem amb un plànol a escala, podem observar com es distorsiona segons l'importància que se li vol atorgar als elements representats. Així per exemple, la Rambla del Poblenou es situa centrada en el mapa i és de longitud superior a la representació de la Gran Via, l'Avinguda Diagonal o Pere IV. La Torre de les Aigües apareix de la mateixa mesura que la Torre AGBAR, a pesar de que en realitat és molt més petita. Qui va fer el mapa apuntava la torre de Jean Nouvelle, tot i que no la considerava un element identitari però la pertinença en el paisatge del Poblenou era inevitable. L'intensitat del traçat del dibuix també ha servit per jerarquitzar els elements representats: en la rambla el to és fosc i contundent, mentre que l'Av. Diagonal és pràcticament imperceptible. Font: de l'autor.

Els elements considerats significatius són molt similars en tots els mapes, i en tots apareixen les fàbriques com a element distintiu del barri. Majoritàriament es representen com a un *logotip*, que s'utilitza com a referent d'un dels elements distintius del Poblenou. En algunes de les representacions es senyalen conjunts fabrils concrets: Ca l'Aranyó, Can Saladrigues, Can Felipa, Can Ricart, la Torre de les Aigües, etc.

Finalment, en pocs mapes apareixen representacions d'espais o elements de nova construcció vinculats als nous plans urbanístics. Quan apareixen és perquè –tal i com expliquen els participants– és impossible d'evitar-los i tot hi que puguin no agradar, ser percebuts com una "invasió", són inevitables i

esdevindran forçosament elements referencials (en aquest sentit posen com exemple la Torre Agbar).

5.3.3. Mapes de Gulliver ⁵

Es va demanar a cada grup la construcció d'un mapa del barri on s'haurien de situar els espai i elements urbans representatius i que creguessin simbòlics de l'identitat del Poblenou. Cada element que es decidís situar en el mapa havia de ser acceptat per tots els membres del taller i justificar-ne la seva elecció. Per realitzar aquest procés – i després de la primera experiència amb el taller format pels joves -, es va demanar que els elements estructurals escollits fossin dibuixats, mentre que els elements urbans fossin imatges fotogràfiques.

Per tal d'interpretar els resultats dels *Mapes de Gulliver*, es va seguir la mateixa metodologia que en els *mapes cognitius*. Per una banda les explicacions verbals que sorgiren durant la realització del mapa, per d'altra es classificaren els diferents espais i elements urbans escollits segons la seva funció espacial, i una darrera classificació segons la seva dimensió *territorial, psicosocial, temporal, conductual, social i/o ideològica*.

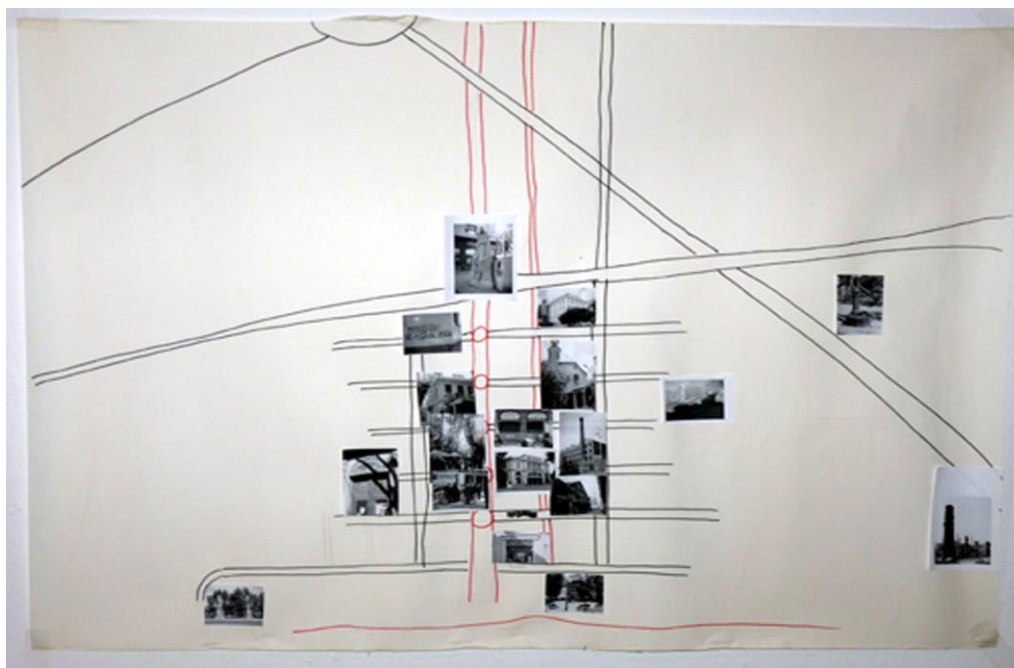

Fig.167>Un dels tres Mapes de Gulliver realitzats. Tots els membres del grup han de consensuar la seva construcció. El propi procés esdevé un espai de discussió sobre el territori. Discussió que ens pot servir per determinar els significats del elements seleccionats. Font: de l'autor.

⁵ Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/ 3_Mapas de Gulliver del Poblenou

Com en el cas del *mapes cognitius*, el primer element que tots tres grups decideixen traçar és *Rambla del Poblenou* –amb les seves gloriets -, com a eix de l'estructura del barri i a partir del qual es situen tots els altres espais. Els següents elements a ser dibuixats són la línia del front litoral –*mar o platja* – com a límit indiscutible del barri, i els altres vials que defineixen l'imatge estructural del barri. En tots tres mapes com a límits es concreten la Plaça de les Glòries, l'Av. Diagonal i el Carrer Pere IV. Els carrers Marià Aguiló, Bilbao i Llacuna, també es dibuixen i acaben de configurar l'estructura del barri. Són sendes però també espais significatius de la vida social del barri.

La rambla només es representa fins l'Av. Diagonal, i s'inclou l'escultura homenatge al Dr. Trueta com a límit de la rambla, que diferencià el *tram vell* del *tram nou*⁶

A l'entorn d'aquest eixos definidors dels mapes s'hi situen la resta d'imatges d'espai i elements que consideren representatius del barri, que majoritàriament tornen a coincidir en els tres mapes. Tots, menys la *Torre de les Aigües*, queden situats al centre del mapa. La resta d'espais generals pels encreuaments dels eixos/vials que han estructurat el mapa queden buits. En les àrees de recent urbanització o nous barris com la Villa Olímpica, Icària, Diagonal Mar, tampoc s'hi col·loca cap imatge.

Els llocs o elements escollits com significatius del Poblenou són la Rambla, l'antiga arquitectura del barri, antigues fàbriques o elements d'aquestes (xemeneies), locals de les entitats culturals, els mateixos bars com a llocs de trobada i en els tres apareixen, l'escultura d'homenatge del Dr. Trueta, la Torre de les Aigües i el cementiri. Aquests darrers es presenten com element simbòlics de la història del barri, però també com elements amb atributs escultòrics i paisatgístics.

En els dos mapes realitzat pel grup d'adults vinculats a l'AVV i la Coordinadora d'entitats, es selecciona les pintades a les parets del barri en contra dels plans urbanístics i l'especulació com a símbol de l'activitat reivindicativa dels residents del Poblenou. També es fan referències al mobiliari urbà tradicional del barri, present en el nucli antic, en contraposició del mobiliari que s'està utilitzant pels nous espais urbanitzats que es considera representatiu de la resta de la ciutat i es llegeix com un símbol de "l'entrada

⁶ Alguns dels participants, apunten que el nou tram de la rambla no es pot considerar un element representatiu del barri perquè no s'ha respectat l'estètica del tram tradicional. Especificant que aquest tram és més simbòlic de les noves operacions urbanístiques, seguint l'estètica de la resta de la ciutat, que no pas del Poblenou. Per aquest, la Rambla del Poblenou va des de l'escultura del Dr. Trueta fins al Carrer Taulat, que és l'espai que tradicionalment la gent utilitza per trobar-se i passejar.

invasora” de l’Ajuntament de Barcelona. Aquesta observació apareixeria diverses vegades al llarg del procés de participació.

Fig.168,169>Imatges superiors: els bancs i cadires que s’havien col·locat al carrer Taulat i a l’Av. Diagonal. Fig.170,171> Imatges inferiors: els participants del taller defensen el manteniment del mobiliari urbà del nucli antic del Poblenou com a un senya d’identitat (imatges inferiors). Assenyalen que troben adient fer propostes de combinacions com les que hi ha a la rambla del Poblenou. Font: de l’autor

5.3.4. CPBoxes ⁷

La dinàmica de les CPBoxes comença amb una pregunta concreta i en aquest cas fou: “quina és la identitat del Poblenou?”. Per contestar a la pregunta, els membres del grup disposen d'un temps limitat per tal d'omplir la caixa d'objectes que representin la resposta a les qüestió plantejada. Passat el temps establert, es demana al grup que tregui els objectes (fotos, dibuixos, escrits, objectes referencials, etc.) i que cada persona justifiqui les aportacions que ha fet. Si tothom hi està d'acord, l'objecte torna a la caixa i es considera una de les respostes representatives del grup. Tots els membre del grup han d'acord amb tots i cadascun dels objectes que finalment estiguin dins la CPBox. L'aspecte final de la caixa també s'ha de decidir entre tots.

Finalment i per tal de poder interpretar el significat de cadascun dels objectes que configuren la CPBox, el grup haurà d'escriure una acta on s'expliquin els significats de cadascun dels elements escollits.

Fig.172>Una de les CPBoxes tancada.
Fig.173> A la dreta la caixa oberta amb tots els documents que contenia. El grup decidí anomenar la caixa: "Escamot de la identitat".
Font: de l'autor

Es varen construir diverses caixes, la de grup de joves de l'Escola Montseny, les dues dels tallers vinculat a l'AVV i varies amb altres alumnes de l'escola que serviran per comparar resultats i per seguir desenvolupant la metodologia com a una eina pedagògica. Més enllà de la diferència formal de les caixes⁸, la

⁷ Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/ 4_CP BOXES

⁸ Les CPBoxes realitzades pels grups de joves foren més originals, atrevides i a més càrrega simbòlica. Algunes es podria considerar que tenen atributs d'objecte artístic.

primera conclusió que s'extreia és que totes coincidien a respondre la qüestió de quina era la identitat del Poblenou de manera afí.

Utilitzant diferents objectes (fotografies, dibuix, construccions tridimensionals, fotocopies d'escrits, etc), totes les caixes remetent a les antigues fàbriques del barri i a elements estètics del paisatge urbanístic del nucli antic del barri. El tema del paisatge és especialment tractat en les CPBoxes del grup de joves, que parlen dels materials arquitectònics del barri, dels seus colors i del mar com a paisatge i espai imperant.

Fig.174, 175> Mentre a les CPBoxes dels grups de l'AVV del Poblenou no hi ha referències al mar o a la platja, en les caixes dels joves tenen un gran protagonisme. Afirment que són un espai important, tan en el paisatge del barri com a espai de trobada i oci. Font: de l'autor.

Diferents elements fan referència a la Rambla del Poblenou. I també totes les caixes utilitzen tríptics, revistes, propaganda, etc dels diferents moviments associatius i culturals del barri, que vol connotar l'implicació social com un tret característic de l'identitat del la població del Poblenou.

També es parla del metro com a un element important del barri, tan i quan és la connexió amb la resta de la ciutat i ha permès la ruptura de l'històric aïllament del barri.

Fig.176,177,178> Fulles dels arbres dels carrers del Poblenou; caixa convertida en sortida de metro; tríptic dels gegants del Poblenou com imatge de les entitats socioculturals del barri. Font: de l'autor

Totes les *caixes* “parlen” dels canvis urbanístics i en algunes s'utilitza l'imatge de la Torre AGBAR com a símbol d'aquests. Canvis que en el transcurs de discussió de la dinàmica, més que en les connotacions dels objectes seleccionats, són considerats com un element que pot posar en perill l'identitat del Poblenou. Els diferents participants, no mostraren tan una actitud en contra de la transformació urbanística, si no asèptica i desconfiada sobre els afectes d'aquesta en l'identitat del barri.

5.3.5. *Altres dinàmiques*⁹

Conjuntament amb l'AVV, es varen plantejar dues dinàmiques més per tal de completar els resultats obtinguts fins el moment. Dues eines que havien de servir per confirmar-los (o no) i obtenir l'opinió d'altres subjectes. Ambdós es desenvoluparen durant la Mostra d'Entitats de Sant Martí de Provençals (novembre 2003) i es convidà al públic assistent a realitzar-les.

En síntesi, es pensaren metodologies que fossin similars a les realitzades pels tallers però considerant que havien de poder fer-se ràpid i per tant molt autònomes. La primera es tractava d'escollir sobre 48 imatges seleccionades pels membres dels tallers i l'AVV, quines eren les representatives del Poblenou. Entre aquestes imatges n'hi havia d'espai que el grup considerava distintives del Poblenou i d'altres que no ho eren.

La segona activitat consistia en situar sobre un mapa estructural del Poblenou, síntesi dels *mapes cognitius* i de *Gulliver* del tallers, els diferents espais i/o elements urbans que es creguessin característics del barri.

Varen participar més de 150 persones i el que més destacà fou la coincidència de resultats amb els tres grups dels tallers.

A part d'alguna intervenció de recent execució que es cita aïlladament, com Diagonal Mar, la resta d'espais i elements urbans escollits i marcats sobre el plànol del barri són exactament els mateixos que en els altres processos participatius. Inclús, com havia passat en els diferents *mapes cognitius*, hi ha persones que citen les fàbriques pels seus topònims i d'altres que utilitzen una imatge d'una d'elles, o d'una xemeneia, o la paraula “fàbriques”, per fer referència a la totalitat del conjunt fabril.

⁹ Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/ 5_Altres dinàmiques

Si us plau, col·loqui en el següent mapa aquells espais o elements que vostè cregui representatius del Poblenou

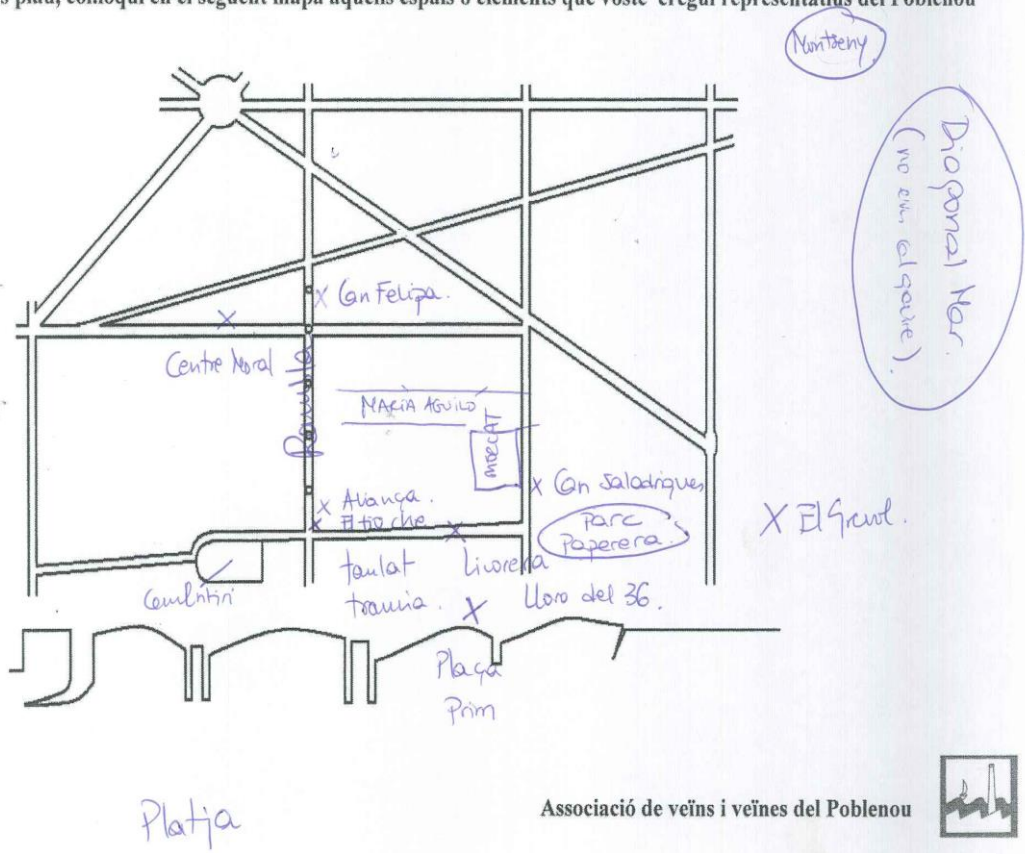

Fig.179> Exemples d'un dels plànols realitzats per un resident. Font: de l'autor.

El CR Polis buida, interpreta i elabora documentació sobre els resultat obtinguts. El mateix temps es preparen recursos per iniciar la segona fase del projecte participatiu¹⁰.

¹⁰ Com ja hem dit, en l'ANNEX DIGITAL podeu veure els resultats dels diferents processos i les seves lectures.

5.3.6. Comunicació de Resultats

Fase II/ COMUNICACIÓ DE RESULTATS I RECULL DE PROPOSTES		
OBJECTIUS GENERALS	METODOLOGIES	PARTICIPANTS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Presentar y contrastar els resultats obtinguts amb la població. ▪ Recollida de noves dades. ▪ Concretar possibles espais i elements d'intervenció ▪ Determinar possibles propostes de disseny d'espai públic. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Exposició pública de resultats ▪ Formació de grups de discussió ▪ Plànol de propostes ▪ Recull d'opinions i propostes ▪ Tallers de discussió 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Obert a tots els residents del Poblenou ▪ Taller de joves Escola Montseny ▪ Tallers participatius coordinats per l'AVV.

S'organitzà una exposició a Can Felipa per comunicar el projecte de participació al conjunt de la població. Es presentaven els resultats obtinguts en els processos participatius realitzats fins al moment i es convidava al públic a valorar-los. El mateix temps, l'espai havia de servir per fer una primera recollida de possibles propostes d'intervenció en l'espai públic amb l'objectiu de conservar l'identitat urbana del Poblenou. Propostes que posteriorment haurien de ser valorades en nous tallers participatius i si s'esqueia, desenvolupar-les per tal de poder presentar-les com a demandes a l'Ajuntament de Barcelona.

L'exposició s'organitzà en 8 pòsters/plafons temàtics que recollien les conclusions que el CRPolis, havia elaborat fruit de les metodologies participatives. Abans de ser presentats públicament foren validats pels representants veïnals de l'AVV¹¹.

1. *Projecte de Participació Ciutadana al Poblenou.*
2. *Metodologies participatives per concretar els espais i elements representatius del Poblenou.*
3. *La imatge estructural del Poblenou.*
4. *Mapa de síntesi: la densitat dels llocs i elements urbans representatius.*
5. *La Rambla: cor i eix del Poblenou.*

¹¹ Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/6_Comunicació de resultats

6. *La imatge del Poblenou: espais d'identitat.*
7. *Un espai en transformació: un espai per a la reflexió*
8. *Les fàbriques: imatge registrada.*
9. *Proposta de conservació del Patrimoni fabril del Poblenou*

Fig.180>Un moment de treball amb veïns del Poblenou. Font: CR Polis

Un cop finalitzada la lectura d'aquests, es demanava al públic la seva participació. Per fer-ho disposaven d'un plànol del Poblenou per tal de facilitar que ens indiquessin on creien que caldria intervenir urbanísticament. En aquest plànol s'havien assenyalat els llocs que s'havien considerat representatius.

És varen disposar taules amb material fungible per tal de generar un espai de debat amb les persones assistents i que poguessin deixar constància gràfica de les seves propostes.

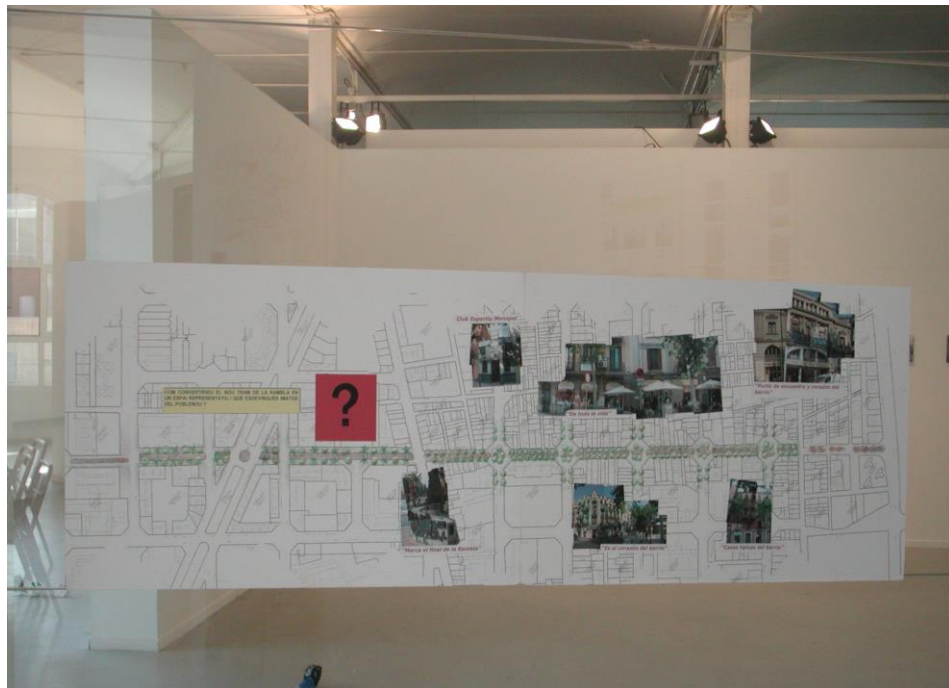

Fig.181>Imatge de l'exposició. Muntatge de la Rambla amb els espais escollits com a representatius. Al tram de la Rambla de Pere IV fins a Diagonal, es pregunta que es pot fer per tal de que esdevingui un espai característic del Poblenou. Font: de

Per tal de facilitar la recollida de valoracions, proposicions i l'expressió gràfica d'aquestes idees, tot el procés fou acompanyat de membres del CRPolis.

5.3.7. Resultats

Malauradament la participació dels residents va ser molt menys de la desitjada. Si bé l'afluència de gent fou constant, pocs mostraren interès en participar. Aquests es mostraven d'acord amb les conclusions presentades, però a l'hora d'actuar en el plànol o de seure a parlar - individualment o en grups - amb els membres del CRPolis, la majoria de gent s'excusava al·legant falta de temps. D'altres es justificaven perquè es veien incapaces de formular una proposta¹², mentre que d'altres consideraven que era malgastar el temps perquè no se'ls faria cas.

Malgrat tot, l'exposició del resultats i els anàlisis sobre les propietats, imatges i identitat del Poblenou foren acceptats i per tan es podien considerar validats. Es pogué parlar amb nous residents que fins ara no havien participat i que mostraren interès en vincular-se al projecte. I finalment, s'aconseguí generar un grup de propostes (idees) d'intervenció a l'espai públic que tenien la suficient entitat com per plantejar-se desenvolupar-les en tallers de participació.

Algunes propostes veïnals són les següents:

Rambla del Poblenou
<ul style="list-style-type: none">▪ Modificar la nova urbanització de la rambla (entre Pere IV i Diagonal), per tal que tingui les mateixes característiques estètiques que el tram antic.▪ Canviar el paviment del nou tram de rambla i utilitzar la llosa de l'antic tram▪ Treure les palmeres del nou tram de la rambla per posar plataners, canviar el mobiliari urbà i incorporar-hi es rotondes. Seguir la mateixa secció en tot el traçat de la rambla▪ Traslladar l'escultura del Dr. Trueta a la cruïlla amb la Diagonal per tal d'allargar la rambla. En aquest nou tram s'hauria de recuperar l'estètica del vell tram. L'estètica actual, la falta d'ombra (per haver utilitzat palmeres) fa que la gent no hi passegi.

¹² Aquesta percepció d'incapacitat que expressaven algunes de les persones, segurament caldria interpretar-lo com a la "vergonya" d'haver de fer davant d'un professional, o "inseguretat" davant de la possibilitat de ser jutjades. Tot i que, segurament, altres vegades, és simplement una bona excusa per no haver de participar.

- Col·locar una nova escultura en el nou tram de la rambla que sigui homenatge a algú important per el barri, mantenint la coherència estètica dels dos trams.
- Utilitzar el mateix paviment per tota la rambla. Unificar-la

Taula 14> Síntesi propostes veïnals per la rambla del Poblenou. Font: de l'autor

Fig.182> El veïnat crítica que no s'hagi mantingut una continuïtat estètica en els nous trams de Rambla considerat l'espai més emblemàtic del barri. Tampoc s'entén s'hagin creat visualment dos sectors, el vell i el nou, que a més coincideixen respectivament amb els antics i nous residents. Font: de l'autor

Fig.183, 184>A l'esquerra l'escultura de Miquel Navarro Fraternitat. Als Afusellats en el Camp de la Bota. A totes les víctimes de la Guerra Civil,(1992), "camuflada" entre la lluminària vertical de la zona Fòrum. No sembla acomplir la seva funció monumental. A la dreta, part dels descampats del que es coneix com el camp de la bota, sense urbanitzar. Font: de l'autor

Camp de la Bota

- Intervenir en el Camp de la Bota com un espai d'homenatge a la seva història, creant un

monument escultòric (es posa com referent la Rambla Guipúscoa i la intervenció escultòrica de *La línia de la Verneda*)

- Convertir el Camp de la Bota en un espai social, amb escultura homenatge/memòria històrica per tal de que els més joves sàpiguen que hi va succeir.
- Dissenyar l'espai com un lloc social. Un espai de pic-nic/ lúdic.

Taula 15> Síntesi propostes veïnals per el Camp de la Bota. Font de l'autor

Fig.185,186> Ambdues imatges corresponen a l'obra de Francesc Torres, *La línia de la Verneda* (1999), la peça és un conjunt d'intervencions en acer inoxidable que ocupa la totalitat de la Rambla Guipúscoa i que en el seu recorregut explica l'història del Districte de Sant Martí. Aquesta intervenció es cita com a referents per explicar la història del Camp de la Bota. Font: de l'autor

▪ **Carrer Pere IV**

- Mantenir part de l'estètica general del carrer com element de memòria històrica.
- Convertir Pere IV en un vial més cívic: carril bici, voreres més amples, arbrat, etc.
- Utilitzar les llambordes típiques de Pere IV per pavimentar els laterals. Arbrat i vorera més amples.
- Convertir la cruïlla del C/Pere IV – Pallars en un espai públic; en un node del barri

Taula16 > Síntesi propostes veïnals per el C/Pere IV. Font: de l'autor

Fig. 187> Cruïlla del C/Pere IV – C/Pallars. Font: de l'autor

Fig.188, 189> Detall de les antigues llambordes que pavimentaven el Carrer Pere IV. A la dreta, imatge d'una de les zones del carrer on encara s'hi poden apreciar. Font: de l'autor.

Fig.190>Esbós de la proposta de Pere IV, recuperant les llambordes com element identitari i de memòria del barri. Font: de l'autor

- Treballar el paviment del carrer per tal de que sigui un homenatge a la història fabril del Poblenou
- Incorporar algun mural.
- La proposta d'alineació de façanes no es considera poc apropiada i es proposa mantenir els alineaments de les façanes, per tal de mantenir la imatge del nucli antic del barri
- Utilitzar les aigües freàtiques del sòl per crear fonts o espais de jocs d'aigua pels nens.

Taula 17> Síntesi propostes veïnals per el C/Taulat. Font: de l'autor

Can Ricard i Parc Central del Poblenou¹³

- Projectar el nou parc central en relació al conjunt fabril de Can Ricart, de tal forma que la identitat del Poblenou sigui visible.
- Es proposa organitzar el parc segons tres eixos en tres àrees diferenciades: espai estètic, lúdic-cultural i infantil.
- Es pensa que el parc hauria de contemplar la possibilitat de tenir un zona d'assaig i actuacions de teatre, música, etc., a l'aire lliure.
- Dividir el parc en diferents zones verdes destinades al passeig i lloc de trobada. L'aigua seria l'element comú en tots aquests espais.

• *Taula 18> Síntesi propostes veïnals per el Parc Central del Poblenou. Font de l'autor*

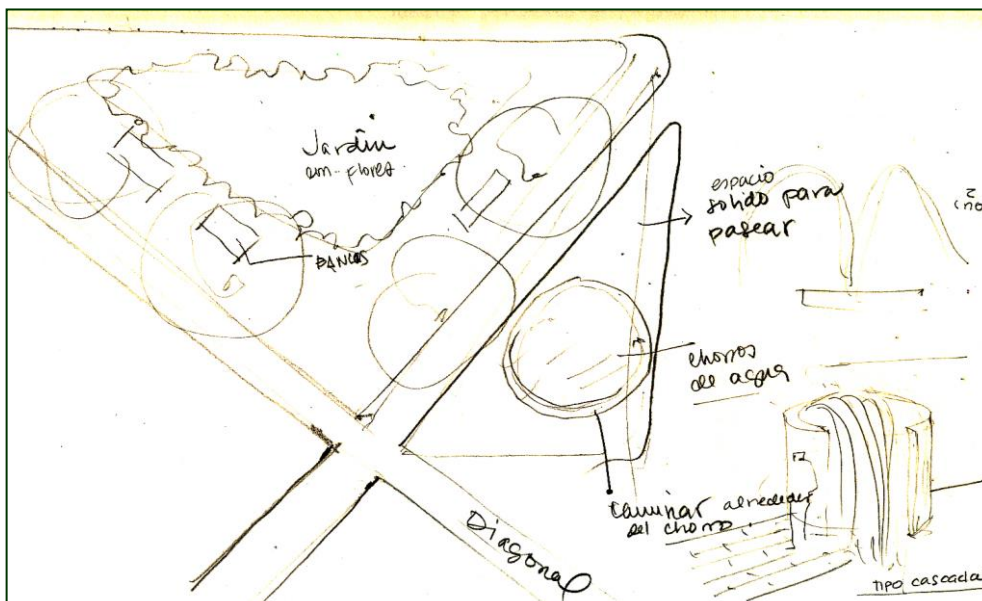

Fig.191> Esbós realitzat in situ per un membre del CR Polis, interpretant les propostes d'uns veïns. Font: CR Polis

¹³ En aquests moments (juny 2004) encara no s'havia concretat el projecte del Parc Central que estava dissenyant l'arquitecte Jean Nouvel. Les entitats veïnals havien dut a terme algunes mobilitzacions per reclamar el manteniment del conjunt fabril de Can Ricart i demanat que el parc es projectés considerant la memòria històrica del lloc.

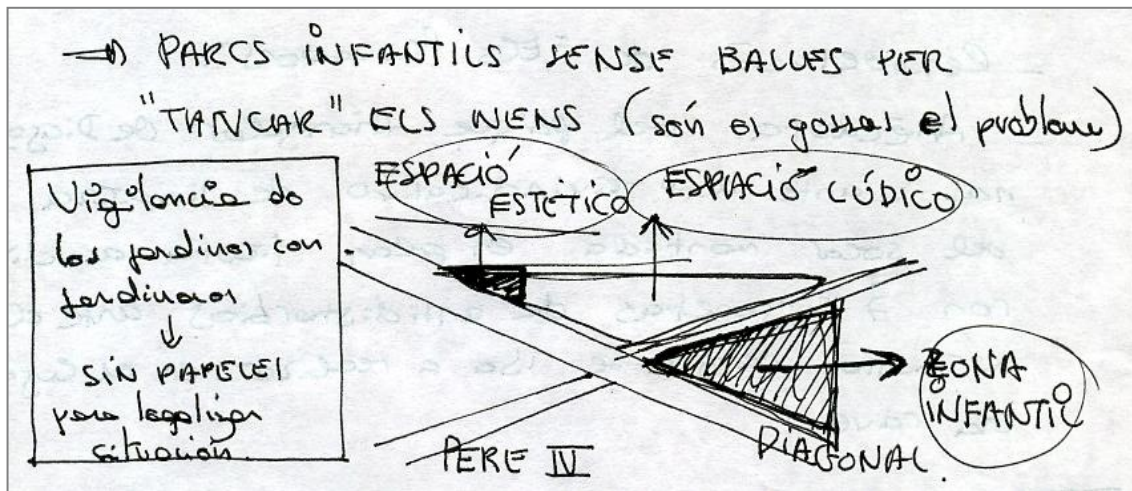

Fig.193>Proposta esquemàtica de la possible divisió d'usos del parc central: un espai estètic, lúdic i una zona infantil. Es fan comentaris sobre evitar l'ús de tanques en l'espai d'infants, i es proposa que la vigilància del parc sigui realitzada per "jardineres" entre la població immigrant del barri en situació irregular. Mitjançant un contracta laboral se'ls permetria regularitzar la seva residència. Font:CR Polis

En aquest cas concret i setmanes després d'haver acabat l'exposició, els membres de l'AVV es varen posar en contacte amb nosaltres per comunicar-nos que havien estat treballant, conjuntament amb membres d'altres entitats, una proposta escultòrica per el Parc Central. Que volien començar a desenvolupar-la amb el CRPolis, per tal de poder presentar-la en les reunions que s'havien de celebrar amb l'Ajuntament de Barcelona per conèixer el projecte de Jean Nouvel. La proposta veïnal la van anomenar *Els pous del Món*¹⁴.

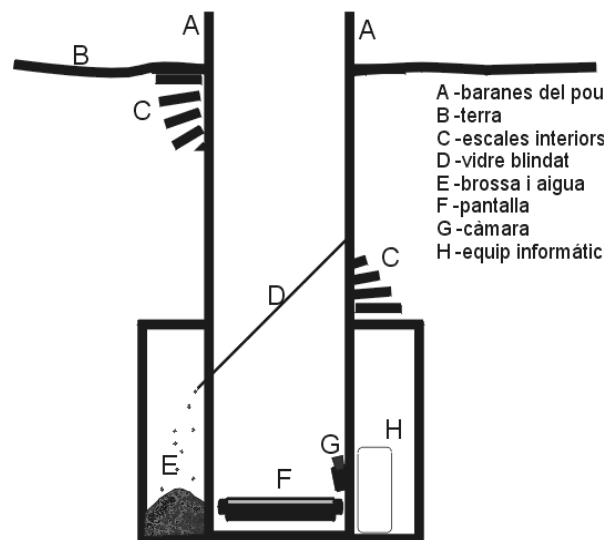

Fig.194>Esquema de la proposta dels "Pous del Món", realitzat per Josep Mª Soler, vice-president de l'AVV i presentat al CRPolis com a esbós per a desenvolupar en el que havien de ser nous tallers de participació. Font: Josep Mª Soler. AVV Poblenou

Aquesta consistia en una construcció que recordava un pou i on en el seu fons s'hi hauria d'instal·lar una pantalla on s'hi reproduiria el que és captat, en el mateix moment, en un altre lloc, a través d'una camera que està instal·lada en una altre "pou". Aquest rebria l'imatge captada per la camera del "pou" del

¹⁴ Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE POBLENOU/7_ Propostes.

Parc Central del Poblenou. Es pensava en una comunicació interactiva, de imatge i so, via internet.

Avinguda Diagonal

- Modificar el disseny de la Diagonal; es posa com a referent estètic i funcional la Rambla Prim
- Es proposa canviar l'organització de la Diagonal per tal de solucionar els conflictes de les bicicletes i els vianants. Es pensa en situar el carril bici en el centre de la Diagonal, en un nivell inferior que la planta del vianants i amb un color o paviment, també diferent. També es considera el canvi de l'organització de l'arbrat.
- Els espais laterals de l'Av. Diagonal que es generen en les cruïlles amb d'altres carrers convertir-los en espais de jocs infantils.

Taula19> Síntesi propostes veïnals per l'Avinguda Diagonal

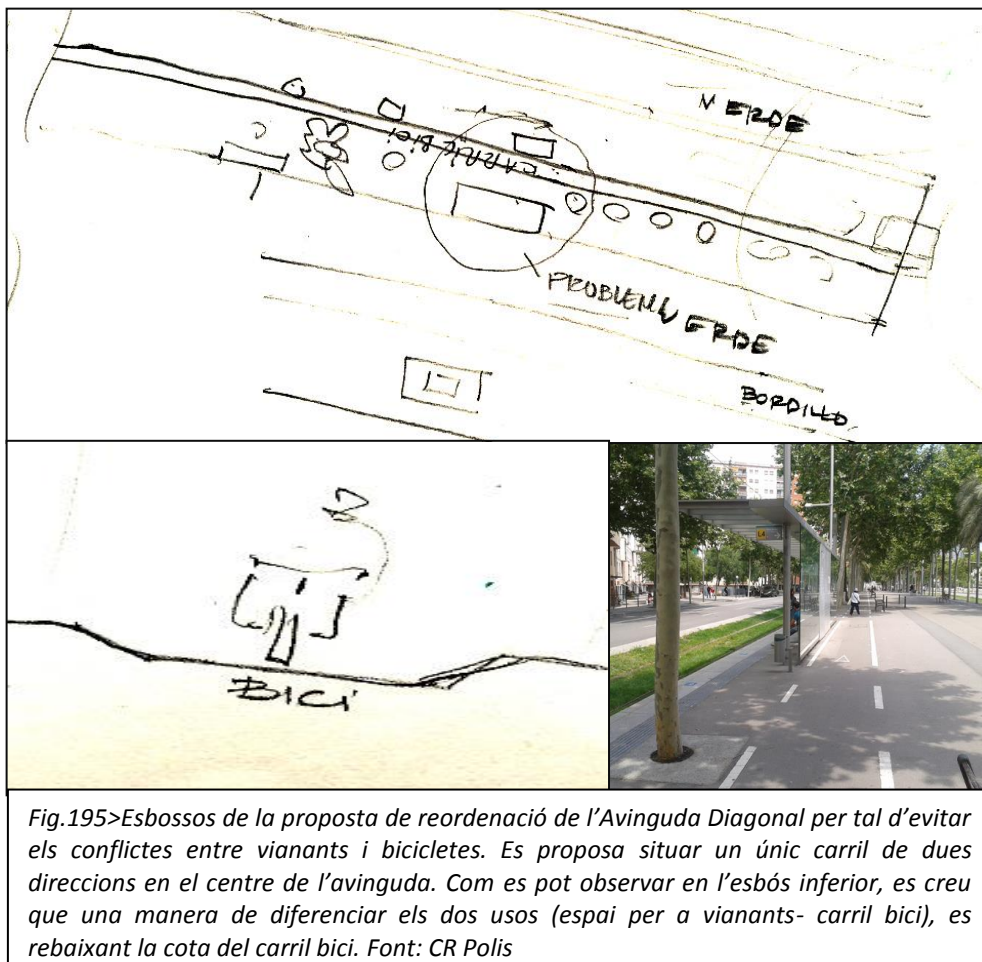

Fig.195> Esbossos de la proposta de reordenació de l'Avinguda Diagonal per tal d'evitar els conflictes entre vianants i bicicletes. Es proposa situar un únic carril de dues direccions en el centre de l'avinguda. Com es pot observar en l'esbós inferior, es creu que una manera de diferenciar els dos usos (espai per a vianants- carril bici), es rebaixant la cota del carril bici. Font: CR Polis

Fig.196, 197>A l'esquerra solar en la cruïlla entre el Carrer Pallars i l'Avinguda Diagonal. A la dreta, solar de dimensions considerables ubicat en la cruïlla entre el Carrer Selva de Mar i Avinguda Diagonal (al costat del Parc de Diagonal Mar). Ambdós terrenys s'utilitzen com aparcament provisional de cotxes; situació que s'ha perpetuat en el temps per més de 20 anys. En els dos casos es demana la recuperació del solar com a espai públic o equipament per el barri. Font: CR Polis

Les fàbriques

- Es proposa la utilització d'elements representatius del passat fabril en els nous espais públics.
- Crear un senyalització específica dels conjunts fabrils i fàbriques com espais de memòria.
- Convertir la Torre de les Aigües en un museu. Intervenir en el seu entorn, ja quan s'elimina la resta del conjunt fabril, la torre quedà descontextualitzada. Ha deixat de ser coherent i es propicia que s'oblidi el seu sentit.

Taula 19bis>Síntesi propostes veïnals entorn les fàbriques del Poblenou. Font: de l'autor

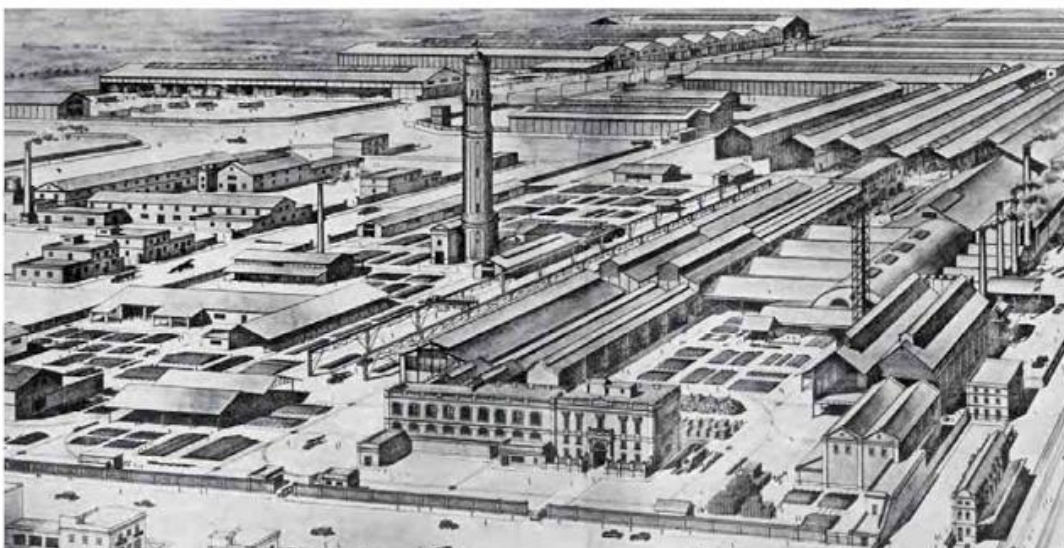

Fig.198>Gravat de Can Girona. Font: Revista Icària, número 14, any 2009.

Altres consideracions generals

- Unificar el mobiliari urbà del barri.
- Per algunes persones la utilització de l'asfalt vermell del nou tram del C/Taulat és un encert i es proposa que es pugui utilitzar en nous espai regenerats.
- Es proposa que els projectes no responguin a interessos individuals, si no que es dissenyin considerant el conjunt del barri.
- Es proposa en els nous espais públic la utilització de l'antiga llamborda com imatge simbòlica. Aquesta pavimentació podria reinterpretar-se utilitzant gespa entre les juntes
- Es crítica que els nous espais públics siguin merament estètics i es reclama un espai públic més social i funcional
- Es proposa que es mantinguin els graffitis i que es creïn espais destinats a que artistes joves puguin fer els seus graffitis (s'arriba a proposar de fer un espai on penjar teles per pintar que, després puguin ser retirades i exposades.
- Recuperar la multitud d'espais que es generen entre cruïlles dels vials principals del barri i convertir-los en espais públics .

Taula 20> altres consideracions de propostes pel Poble Nou. Font: de l'autor

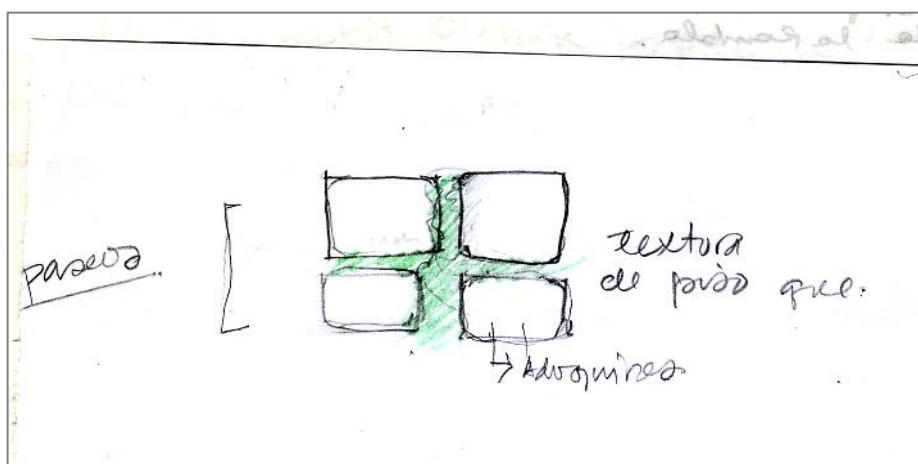

Fig.199>Es proposa mantenir les antigues llambordes en certs passatges incorporant gespa entre les juntes. L'idea és mantenir la memòria històrica del barri mitjançant elements de la seva tradicional urbanització i estètica. Font: CRPolis

A finals de juny de 2004, aquest espai de comunicació i de participació es dona per conclòs. S'acorda amb l'AVV de començar a organitzar els nous tallers participatius, que haurien de començar el mes de setembre del mateix any. Passades les vacances d'estiu, el CRPolis es planteja iniciar la tercera etapa del projecte participatiu, amb l'objectiu de que siguin els residents del Poble Nou els qui determinin no només *que* volen, si no *com* ho volen.

FASE III/ DISSENY DE PROPOSTES D'ESPAYS I ELEMENTS URBANS.		
OBJETIUS GENERALS	METODOLOGIAS	PARTICIPANTS
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Concretar propostes de disseny pel espai públic del Poblenou, mitjançant els resultats obtinguts en les fases anteriors ▪ Presentació pública de resultats. ▪ Elaboració de documentació i memòries de projecte per presenta a l'administració pública. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Grups de discussió ▪ Aplicació de metodologia de projectes ▪ Construcció d'imatges grafico- plàstiques de les propostes elaborades 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tallers formats per diferents membres d'entitats veïnals, grups i residents del Poblenou.

L'objectiu de la següent etapa era clar: es plantejava que les entitats veïnals escollissin entre les propostes realitzades, aquelles que es consideressin més oportunes per mantenir les característiques urbanes del Poblenou, en les que es cimenta l'identitat del Poblenou. Propostes que s'haurien de desenvolupar formalment en tallers participatius, per posteriorment ser validades per la població i presentades a l'Ajuntament de Barcelona per a una possible negociació. Propostes de projectes que havien d'esdevenir una eina per facilitar el diàleg entre els diferents actors implicats en el procés de transformació urbana del Poblenou.

Un dels espais en que s'havien concentrat bona part de les propostes, i les més clares, fou on s'hi havia d'executar el Parc Central del Poblenou i que implicava el conjunt fabril de Can Ricart. Però durant el procés d'organització dels nous tallers de participació, l'AVV del Poblenou es posar en contacte amb nosaltres per informar-nos de que l'Ajuntament de Barcelona els havia convocat en una trobada amb l'arquitecte Jean Nouvel per tal de presentar-los el seu projecte i poder-lo discutir.

Tement que el projecte participatiu interferís en les possibles negociacions i –en paraules del representant de l'AVV- “provoqués l'enfado d'un arquitecte de renom” i no tingués en compte cap de les consideracions veïnals amb els que s'havia compromès a estudiar, pensaven que “era millor no tocar el tema” i deixar el projecte participatiu en aquest punt. Presentar les propostes veïnals en aquest moment els semblava que podien entorpir les discussions referents a altres espais del barri.

Malgrat l'ofertament del CR Polis per aclarir a els representants municipals els objectius del grup i del projecte, semblava que l'AVV havia pres una decisió en ferm. Tot i no acabar de comprendre la decisió de l'entitat veïnal i pensar que hi havia alguns fets que no se'ns havien explicat, aquest fou el final del projecte participatiu del Poblenou.

5.4. CONCLUSIONS

5.4.1. Del projecte de participació ciutadana en el Poblenou

L'estrany tancament del projecte i la sensació - molt personal -, de fracàs per no haver aconseguit l'objectiu final que ens proposàvem inicialment, creiem que no desmereixen el conjunt de processos. Aquests resultaren unes valuoses experiències que podrien utilitzar-se en futurs projectes del CR Polis. Concretament el que pocs mesos abans havíem iniciat en el barri de Baró de Viver.

Des d'un altre punt de vista, si bé no s'aconseguien formalitzar propostes de projectes de disseny d'espai i art públic, si es recolliren un conjunt de resultats generats des de metodologies participatives. Resultats que es poden interpretar i utilitzar per a crear projectes de disseny urbà en el Poblenou que busquin complir amb les expectatives de la seva població.

Comencem per aquests darrers.

En síntesi, mitjançant els diferents processos i eines participatives s'ha pogut determinar:

A) Anàlisi de territori

- *La imatge estructural del Poblenou.*
- *Els espais i elements urbans representatius del barri per a un conjunt de població*
- *La funció espacial i social dels espais i elements urbans escollits.*
- *Els possibles significats d'aquests espais i elements urbans.*

B) Propostes per a possibles intervencions a desenvolupar

- *Es concreten pautes d'intervenció des d'una escala de pla a una de projecte.*
- *Es concreten propostes per a possibles projectes de disseny urbà.*
- *En una escala de planificació urbana, és planteja:*
 - A. *Que el futurs projectes funcionin com un nexa d'unió entre el barri antic/ tradicional i els nous espais.*
 - B. *Majoritàriament s'afirma que qualsevol nova intervenció en l'espai urbà del Poblenou hauria de tenir com objectiu la perpetuació dels principals elements que configuren l'imatge del barri.*

C. Les noves actuacions urbanístiques haurien de donar especial rellevància a l'història del Poblenou i al seu patrimoni fabril.

Podem percebre de forma clara quines són les àrees del barri on s'hauria d'actuar mantenint o potenciant, els espai i elements urbans preexistents. Així mateix, també es varen concretar on les actuacions podrien concebre's amb l'objectiu de crear nous espai significatius. Projectes que haurien d'ajudar a "cosir" el conjunt del territori.

Són zones que tot i encaixar administrativament en el barri –no necessàriament en els límits administratius del Poblenou –, són buits en territori. Són interrupcions; àrees definides per carrers, indústries i solars abandonats, que no tenen cap funció, ni imatges, ni significat.

Els veïns/es participants han criticat que les intervencions que es duen a terme en el marc del 22@ són principalment estètiques i buides de contingut. S'entén que l'espai públic ha de ser estètic, però reclamen que també sigui simbòlic i funcional.

Finalment per alguns espais urbans seleccionats s'aconsegueix determinar alguns elements com a propostes de projectes: criteris generals en les actuacions, algun programa d'usos, tipologies de pavimentació, tipologia de mobiliari urbà, simbolismes a tenir present en els dissenys, etc.

5.4.2. Art i disseny urbà: reflexions entorn els reptes i problemes de la participació ciutadana

L'avaluació dels processos participatius ens va permetre observar el tipus de dificultats en la gestió del projecte de participació ciutadana. Dificultats que ens vàrem trobar durant el transcurs de les diferents etapes i que esdevenen reptes que cal afrontar, per tal de que el projecte de participació ciutadana en el marc del disseny urbà regeixi.

Des de les converses inicials amb els veïns/es poguérem detectar una sèrie de conflictes que feien referència a les diferents interpretacions per part d'administració pública i població, entorn de l'espai públic, el territori i la participació ciutadana. Criteris i punts de vista diferents que desembocaven en problemàtiques en el desenvolupament quotidià del projecte participatiu en el Poblenou.

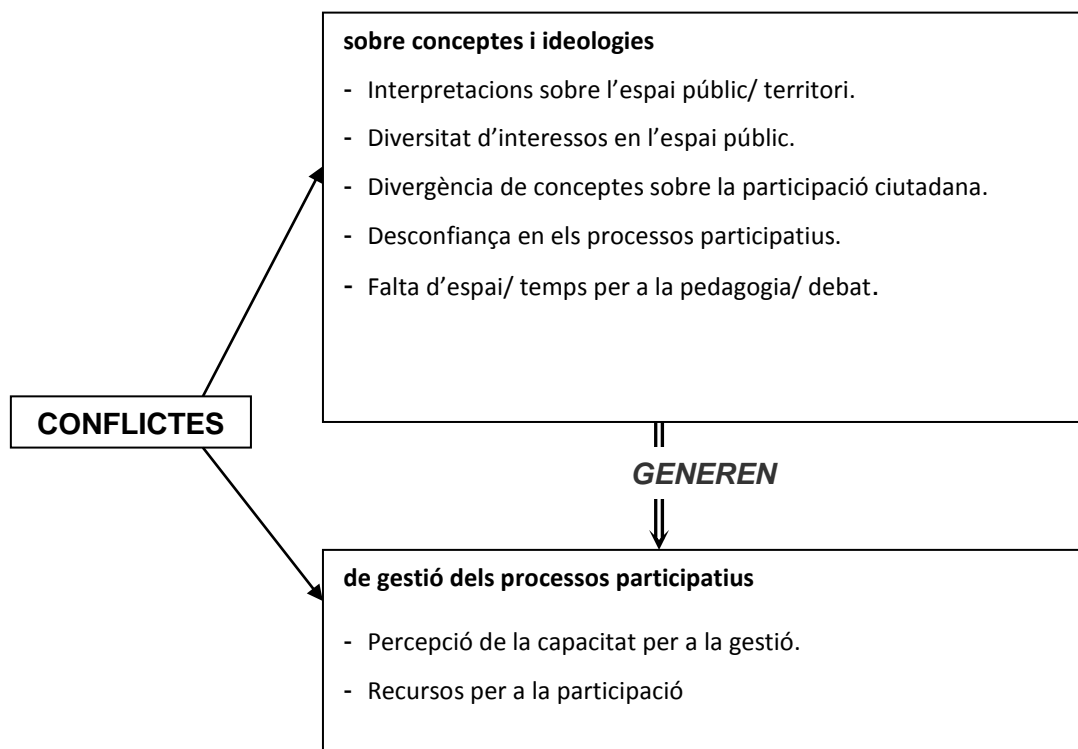

Fig.200> Esquema de conflictes sorgits en el projecte de participació ciutadana el Poblenou. Font: de l'autor

L'ambivalència conceptual del territori, percebut per a uns en un escala primordialment global i per els altres, en un escala fonamentalment local; la divergència de criteris sobre els límits de la participació ciutadana; les responsabilitats dels diferents actors implicats en els processos de construcció de la ciutat; qui i com s'ha de participar; el debat sobre qui són *els experts* en l'espai públic; de qui ha de ser l'autoria; etc., són qüestions no resoltes. Qüestions que cal abordar, per tal d'evitar una posició de confrontació constant entre administració pública, tècnics i ciutadania. Situació que es dona en el Poblenou on les diferents propostes veïnals (no només les vinculades el projecte de participació coordinat pel CR Polis), es construeixen amb el desconeixement o en contra de l'administració pública.

Un del temes claus que calgué anar superant dia a dia fou, la desconfiança en el projecte de participació. Tot i la predisposició veïnal de participar de les propostes del CR Polis, aquests expressaven constantment els seus dubtes. Per una banda, i després de diferents experiències, no creien que l'Ajuntament de Barcelona fes cas de les seves experiències. Però, per altra banda, també desconfiaven d'un tipus de participació que mai se'ls havia plantejat. Acostumats a una acció reivindicativa, en actitud de queixa, ara se'ls demanava que havien de *proposar*, de *concretar*. No se'ls demanava l'opinió sobre un projecte finalitzat –com en les tradicionals consultes organitzades per les

institucions municipals -, si no que ara els tocava a ells, conjuntament amb tècnics, analitzar les dades i decidir propostes d'intervenció en l'espai públic del seu barri. No se'ls demanava optar per una opció, si no proposar opcions. Per tant les eines fonamentals, tan pels ciutadans com per els tècnics, haurien de ser el diàleg i el consens; escoltar –negociar - consensuar.

Una altre factor a considerar, fou la repetitiva necessitat d'explicar la tipologia de projecte participatiu que proposàvem. Tan el nivell d'implicació que es demanava, com les metodologies utilitzades eren noves i desconegudes, i per tan, quan es presentava el projecte a les persones, aquestes eren incapaces d'imaginar com seria el procés, quins tipus de resultats s'obtidrien o el temps que es necessitaria per resoldre les dinàmiques proposades. Aquesta incapacitat de visualitzar el procés i els possibles resultats propiciava un ambient de desconfiança cap el propi projecte.

Fou imprescindible facilitar la comprensió dels conceptes de participació ciutadana en el disseny urbà que manega el CR Polis, les metodologies que s'havien de realitzar i els seus possibles resultats. Per generar un clima de confiança s'hagué de clarificar quins eren els objectius del grup de recerca; la seva tasca en el marc universitari; l'objectiu final del projecte de participació; les diferents etapes d'aquest, etc. És important assenyala que un dels primers recels que va caldre afrontar fou cap a la nostre pròpia figura de tècnics/ acadèmics. No tan per qüestions personals, si no per les imatges i els rols que la figura representa i que se'ns podien atribuir¹.

Qualsevol projecte de participació instal·lat en l'inseguretat i la desconfiança, tendeix al fracàs. Fou per tant necessari dedicar cert temps a la pedagogia i el debat, per tal d'evitar suspicàcies i aconseguir un punt d'encontre de d'on poder arrencar un projecte comú, que ha d'acabar recollint els interessos i voluntats de tots.

El context del moment desembocà en un seguit de problemàtiques, que apareixien sistemàticament en el desenvolupament de tots i cadascun dels processos participatius. Problemes que ens varen d'haver d'afrontar *in situ* i que podem classificar en dos grups:

¹ En una de les primeres entrevistats amb els membres de la Junta de l'Associació de Veïns/es del Poblenou, ens varen demanar que ens prenguéssim el projecte seriosament. I ens explicaven que des de que havien començat els plans de transformació urbana del Poblenou, diferents investigadors o professionals del camps els havien proposat tot tipus de projectes que acabaven responen a objectius que buscaven el benefici personal.

1. *que fan referència el convenciment de l'individu o grup de no estar capacitat per resoldre la proposta plantejada*

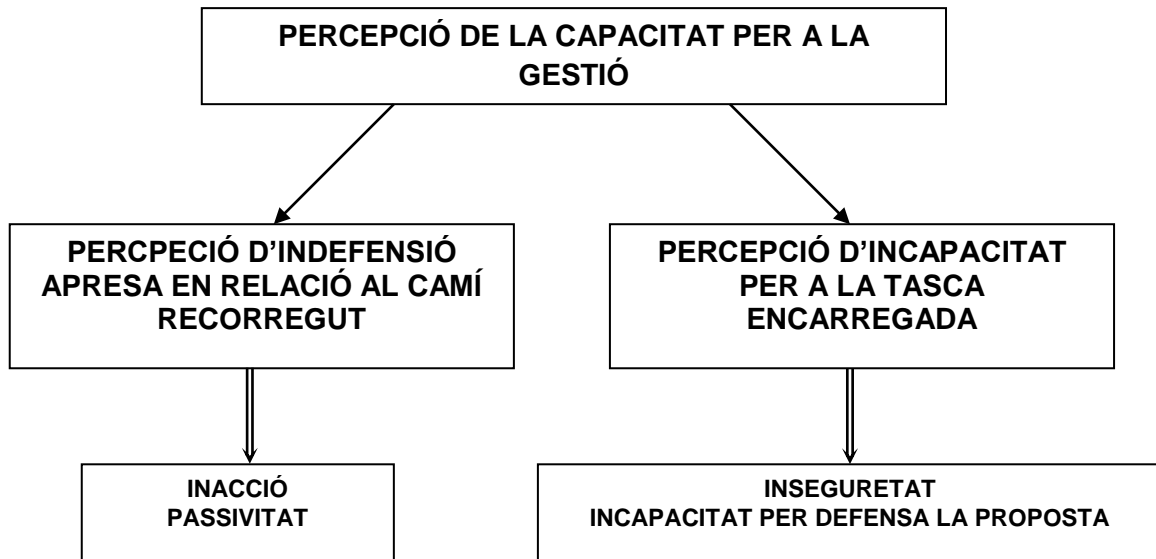

Fig.201> Esquema problemàtica entorn la percepció de la capacitat per a la gestió. Font: de l'autor

En el primer grup podem detectar dos tipus d'interpretacions sobre les pròpies capacitats dels participants. Una fa referència a la percepció que malgrat els projecte de participació no s'obtidria cap resultat. Aquesta desconfiança es fruit de les experiències passades i té com a conseqüència l'inacció i passivitat del propis participants: abstencionisme, falta d'implicació i inconstància.

L'altre, la percepció d'incapacitat per a la tasca encarregada, fa referència a l'inseguretats dels participants a l'hora de utilitzar eines gràfiques o plàstiques per explicar les seves idees. Es senten molt insegurs a l'hora d' intervenir davant dels dinamitzadors dels tallers participatius. Es important treballar aquest punt, ja que és a través de l'expressió gràfica que podem garanti que les idees i la construcció mental que en fem d'aquestes, siguin les mateixes. No cal fer *un bon dibuix*, en el sentit clàssic de l'expressió, si no una representació gràfica amb un objectiu comunicatiu.

En el cas de les dinàmiques obertes a la participació de qualsevol persona del barri, vam poder comprovar com aquesta percepció d'incapacitat, inhibia a molts individus que finalment refusaven de participar. En aquest tipus de procés participatiu, que s'efectuà al carrer, amb poca disponibilitat de temps (l'actuació ha de ser ràpida perquè s'està interrompent el ritme de la persona), es fa difícil d'activar totes les eines i tècniques que facilitin la comprensió del que se'ls demana i convence'ls de la seves capacitats.

2. vinculades a la falta de recursos i d'infraestructura que es disposa

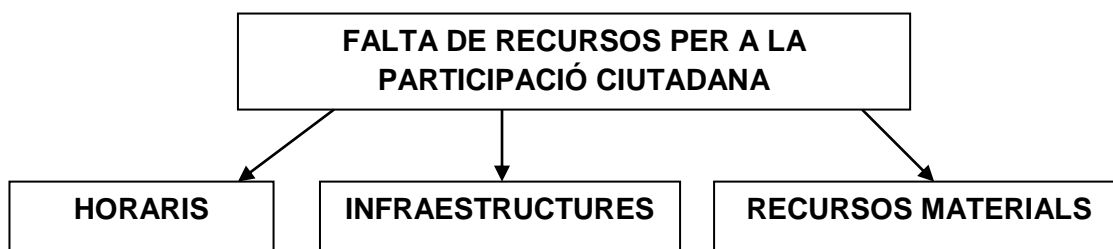

Fig.202> Esquema problemàtica recursos projecte de participació ciutadana. Font: de l'autor

El fet de que el projecte de participació ciutadana del Poblenou s'estigués realitzant – al menys inicialment -, des del desconeixement del districte i de l'Ajuntament de Barcelona, en part explica el fet de que no es programés cap recurs extraordinari que facilités la participació dels residents del barri. Així doncs es disposaren del mateixos recursos dels que habitualment disposaven les entitats veïnals. Normalment escassos, que pel nou projecte participatiu resultaren del tot insuficients i dificultaren en gran mesura el desenvolupament del projecte a un ritme desitjat.

Horaris per a participar

No existeix un *horari* programat per a la participació ciutadana. Aquesta s'ha de desenvolupar en l'horari no laboral dels participants. En el seu espai d'oci o familiar. Aquest fet propiciava que automàticament, tot un grup de persones quedaven excloses dels tallers, ja que no podien desatendre les seves obligacions personals.

S'observa moltes dificultats en el moment de concretar un agenda comuna. Aquest fet fa que entre sessió i sessió poden passar varies setmanes i fa que el procés sigui excessivament lent.

Es va poder observar com la velocitat amb que es volien resoldre les dinàmiques proposades no era el més adient, ja que els participants dels tallers estaven pendents de l'horari per continuar amb les seves rutines. Això va afectar a la qualitat del debat i d'alguns resultats.

Superar les desconfiances inicials, comprendre certs elements conceptuals entorn l'espai públic o l'art públic, superar les inseguretats individuals a l'hora

de representar gràficament idees, etc., fa indispensable el *tenir temps*. Situació que en l'actualitat no es dona.

Infraestructures

Tampoc es disposaven d'espais específics per a realitzar les dinàmiques participatives. Si bé l'AVV disposa d'un despatx a Can Felipa, aquest es compartia amb d'altres entitats i serveis. Els tallers participatius, les exposicions de resultats i els processos participatius oberts al conjunt del barri varen realitzar-se no sempre en el moment més idoni, si no en el moment en que es disposava de l'espai per poder-les dur a terme. Fet que complicava encara més la concreció d'una agenda vàlida per a tothom.

Aquesta falta d'espai afectar a coses tan simples com no tenir un lloc per poder guardar els recursos (materials, plafons, taules, etc.) necessaris per a realitzar les metodologies participatives.

Recursos materials

La no existència d'una partida econòmica per a la participació ciutadana en el marc del disseny urbà, feia inviable que les entitats involucrades poguessin destinar recursos materials necessaris per el projecte participatiu. Aquestes entitats hagueren de fer un sobre esforç de gestió per tal de poder col·laborar econòmicament, i predominantment fou el CR Polis qui hagué d'aportar els materials (fungibles o no) per tal de cobrir les necessitats bàsiques dels diferents processos participatius.

5.4.3. Reptes i algunes propostes inicials

El conjunt de dificultats que hem anomenat podem diferenciar-les entre aquelles que la pròpia praxis participativa pot anar superant, d'aquelles que només poden resoldre's des de canvis profunds en la manera de *fer ciutat*. En unes conferències celebrades a Lisboa l'any 2005, el CR Polis va presentar una primera anotació sobre canvis que havien de donar-se per tal de poder desenvolupar projectes de disseny urbà i art públic des de la participació ciutadana. Canvis que s'han de donar en els tres grups d'actors implicats: administració pública, ciutadania i tècnics

Administració pública	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aposta clara per la participació ciutadana en els processos transformació urbanística. ▪ Fomentar la participació ciutadana implementant la seva pedagogia en les etapes formatives formals.
Ciutadania	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Transitar dels conceptes de voluntariat als de compromís públic
Tècnic (artista)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Abandonar el rol de <i>tecnòleg</i> al servei del polític/ mercat/ acadèmia ▪ Abandó del programa de la modernitat i l'autonomia de l'art. ▪ Situar-se en els conceptes d'artista com a facilitador de processos participatius.
<p><i>Taula 21> Síntesi reptes per a la participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic. Font: de l'autor</i></p>	

Malgrat les reiterades proclames que es porten fent des de finals dels anys '90, primer en les agendes XXI, i després amb les reglamentacions sobre participació fomentades per la Comunitat Europea, durant els projecte del Poblenou la participació proposada per l'Ajuntament de Barcelona eren principalment formats diferents de processos de consultes. Que des del nostre punt de vista, no són processos de participació ciutadana, ja que els resultats d'aquestes consultes no són necessàriament vinculants.

Cal doncs, que l'administració pública faci, sobretot des de l'àmbit local, faci un aposta clara per potenciar els processos de participació ciutadana vinculats a la transformació urbanística. Processos que no només puguin influència, si no que siguin decisoris en la redacció de plans i concreció de projectes de disseny urbà.

Això significa que estem demanant que els representants electes i els tècnics han de seguir els dictàmens de la població?. Mai hem proposat tal hipòtesis. Es tracta de que tots els actors implicats tinguin veu i vot en els decisions que afecten a la construcció de la ciutat, i per tant de la seva estructura, forma, valors socials i significats.

Aquesta aposta significaria superar les dificultats detectades en el Poblenou i hauria de representar la programació del temps i de l'espai, dotant a les entitats veïnals de les infraestructures, recursos personals i materials per tal de poder participar.

La realització de tallers participatius en l'Escola Montseny del Poblenou, ens va fer evident la necessitat d'introduir pedagogies que formessin en la participació en les etapes d'educació obligatòria. En dites conferències apuntàvem per

primer cop, que aquesta podria ser una solució a llarg termini que facilités a superació de les percepcions d'incapacitat que vàrem detectar en els tallers formats per adults. Al mateix temps que és una manera de recollir les opinions i necessitats de les generacions més joves, que sovint són el sector social més oblidat a l'hora de prendre decisions sobre com a de ser l'espai urbà².

Respecte la població, creiem que cal retornar als conceptes del *compromís social* característic del moviment associatiu dels anys '70 i part del '80. S'ha escrit molt sobre la pèrdua de la força i d'influència de les entitats veïnals a la ciutat de Barcelona, i s'han donat diverses explicacions. Generalment es vincula aquest fet a l'evolució històrica, social i als considerables canvis de qualitat de vida de la ciutat. Sigui com sigui la percepció dels que hem estat d'una forma o altre en aquest moviments socials, és que s'ha transitat del *compromís* a un concepte més laxa de *voluntariat*³.

Si bé ens sembla clar que l'acte de participar en la construcció de la ciutat s'ha de potenciar des de les institucions públiques, creiem que cal plantejar-se i reflexionar sobre el nivell de responsabilitat que cal exigir a la població. Des del nostre parer, no sembla lògic acceptar una societat instal·lada en el victimisme, en la cultura de la queixa. S'exigeix participar però sembla que qualsevol motiu és vàlid per no fer-ho. És cert que en l'actualitat i com vàrem poder comprovar en el Poblenou, no es donen les condicions que facilitin la participació i el compromís ciutadà. I també és cert que moltes persones consideren que no val la pena participar, perquè polítics i tècnics acaben decidint sense tenir-los en comptes. Essent aquest un dels principals motius arguments que poden explicar el creixen abstencionisme en els processos democràtics en les darreres dècades. Però tampoc és menys cert que en moltes ocasions, malgrat l'exigència de ser escoltats, el compromís amb els processos participatius és molt feble i qualsevol justificació sembla vàlida. El ventall de possibilitats durant el projecte del Poblenou fou variat, des del "no tinc temps", passant a "no puc venir per motius personals" apta per qualsevol situació, fins anul·lar un taller a mig procés perquè la TV retransmet un partit de futbol⁴.

² Les experiències viscudes en el projecte de participació de Baró de Viver han reforçat aquesta hipòtesis. És per això que al llarg d'aquesta tesi i en el seu apartat de conclusions haurem de reprendre el tema.

³ Des de finals del '80 fins a finals dels anys '90 vaig estar involucrat en diferents moviments de solidaritat, on durant aquesta època es va debatre molt sobre aquest canvi. La queixa més generalitzada entre els seus responsables fou que passar del compromís al voluntariat, era sobretot una justificació per poder ser inconstant i no fer les tasques pactades.

⁴ Un dels descobriments durant el projecte de participació del Poblenou és que cal mirar el calendari perquè cap reunió, ni procés de participació coincideixi amb un partit de futbol del FC Barcelona. Perquè o no vindrà ningú o els que vinguin diran "si a tot" per poder acabar ràpid.

La imatge d'un moviment associatiu fort en el barri del Poblenou, i d'uns residents involucrats és provablement certa. Però des de la nostre experiència només uns pocs individus estan compromesos i la seva participació en la construcció del territori és constant. La gran majoria de la població manté una actitud molt crítica respecte els plans urbanístics de l'Ajuntament. De queixa i de manifestació en actes puntuals, però pocs són els que participen activament en la construcció de respostes.

Sense l'intenció, de moment, d'aprofundir mes, el projecte del Poblenou feia preguntar-nos quin era el nivell d'exigència que hauríem de demanar a la ciutadania.

I finalment arribem al moll de l'ós, quina ha de ser el rol del tècnic?. I en el nostre cas, quin ha de ser el rol de l'artista en el projecte de participació de disseny urbà o elements urbans?. Des del nostre parer, ha d'adoptar el rol de *facilitador*. Figura que teníem clara conceptualment, però que el propi projecte ens havia de servir per a definir la seva praxis.

Partint de la base que el projecte d'intervenció en l'espai públic hauria de ser concretat entre tots els agents socials implicats, iniciàvem la nostre tasca des dues afirmacions categòriques: és necessari que el tècnic/ artista abandoni la figura de tecnòleg al servei del polític, i que en la seva acció no hi hagi cap rastre d'interessos egocèntrics. Cap lliga'm a discursos, manifestos artístics o tendències acadèmiques. I se'ns dubte, la qüestió tocava dos dels conceptes fonamentals de la pràctica artística: l'autoritat i l'autoria.

Situar-se en els conceptes d'artista com a un facilitador implica que és el responsable de facilitar el processos, metodologies i eines necessàries per tal de que els participants en el procés acabin concretant les seves propostes. L'acció no és la del mediador. No selecciona un coneixement que ha de fer comprendre, si no que facilita la comprensió del coneixement i processos d'aprenentatge. No és un interlocutor entre l'*establishment* – el discurs acceptat – i la ciutadania. El seu objectiu es el de fomentar el debat, la reflexió i la creativitat entre els participants, per tal de que aquests siguin capaços d'expressar gràficament les seves idees. El facilitador no proposa, no jutge, no pren decisions, etc., aporta la comprensió d'elements conceptuals, jurídics o tècnics que permeti als participants proposar projectes d'intervenció viables.

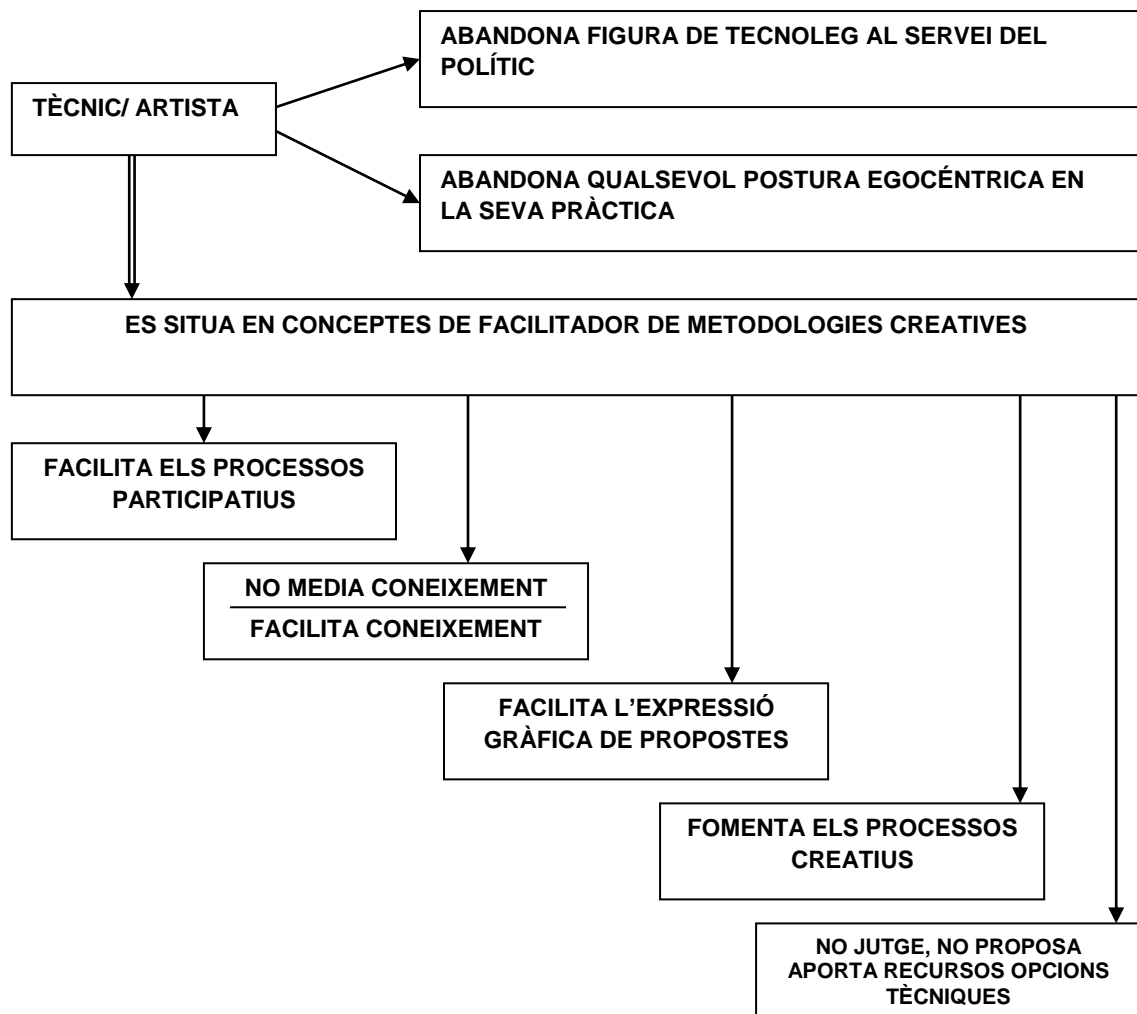

Fig.203> Síntesi rol de l'artista com a facilitador en projectes de participació ciutadana per el disseny d'espai i art públic. Font: de l'autor.

Com ja hem relatat en el cas del Poblenou, el projecte es va tancar abans de poder entrar en les etapes de formalització de propostes de projectes. Per tant no es va poder arribar al punt d'abordar el repte de determinar propostes de projectes o quin havia de ser el nivell d'intervenció del tècnic perquè les representacions gràfiques dels veïns/es, esdevinguessin material de projecte sense ser una manipulació de resultats. Alguns d'aquests dubtes varem poder afrontar-los en el projecte de participació de Baró de Viver .

5.5. Epíleg: el Poblenou l'any 2013

La transformació urbana del barri del Poblenou i el desenvolupament del [22@Bcn](#) continua. La crisi econòmica global i la caiguda del mercat immobiliari a frenat el seu ritme de desenvolupament. La finalització de la transformació urbana – la primera previsió era al 2010- no té una data concreta i cada cop sembla més llunyana.

Els edificis nous i singulars han continuat apareixen. En algunes zones del territori, la imatge de l'antic Poblenou és pràcticament imperceptible. Un bon exemple el trobem a la plaça de les Glòries, on s'acaba d'inaugurar (2013) el Museu del Disseny de Barcelona; l'edifici DHUB (MBM, Oriol Bohigas) i el nou Mercat de Bellcaire (*els encantats*) de l'arquitecte Fermín Vázquez i on qualsevol vestigi del passat del barri a desaparegut. La fàbrica de Ca l'Aranyó, que els veïns/es en demanaven la seva rehabilitació i que fos visible des de la Diagonal, ara resulta "invisible".

En l'altre extrem de l'Av.Diagonal, la situació també és un bon retrat del procés d'implantació del 22@. En la cruïlla de l'avinguda amb Selva de Mar, just davant del Parc de Diagonal Mar, trobem un solar sense urbanitzar amb els cartells anunciant la futura construcció d'un equipament social; el cartell ja hi era l'any 2001. En declaracions per el diari *EL País*, l'actual portaveu de l'AVV del Poblenou manifestava que *"es una vergüenza que se gasten una millonada en Dhub y sigamos sin escuela y CAP"* (Centre d'Atenció Primària)

Fig.204/ 205>Edifici DHub i el nou Mercat de Bellcaire. Peces singulars d'arquitectura que semblen respondre més a interessos de la ciutat que no en encaixar en el teixit urbà del Poblenou. El nou espai dels encants ha tingut un cost de 56 milions d'euros. Font: de l'autor.

Recentment, el Poblenou a tornat estar present en els diferents medis de comunicació per dos projectes urbans que s'arrosseguen des de fa temps: la remodelació de la Plaça de les Glòries i la regeneració de la Rambla del Poblenou.

El primer, d'escala metropolitana, suposa principalment l'enderroc de l'anell viari conegut amb el topònim del "tambor de les Glòries". Considerat un dels grans errors urbanístics de la ciutat i un "nyap" de les darreres obres vinculades a la celebració dels Jocs Olímpics del 1992. L'aprovació de la seva demolició suposa donar resposta a una de les demandes més reiterades de les entitats veïnals dels barris del Poblenou i del Clot, així com complir amb el compromís firmat entre aquestes i l'Ajuntament de Barcelona l'any 2007.

El pla de reforma de la Plaça de les Glòries preveu una ampla zona verda flanquejada d'equipaments amb l'objectiu de convertir la zona en un altre centre econòmic de la ciutat. Un dels altres objectius és acabar amb la prevalença de l'automòbil, soterrant l'immens volum de trànsit que accedeix a la ciutat per aquest vial, i finalment poder connectar el dos trams de l'Av. Diagonal. La recuperació d'aquest espai de 13 hectàrees per a l'espai públic no només representarà una millora de la qualitat urbana i un nou espai d'impuls de l'economia de la ciutat, i per tant també de l'Àrea Metropolitana, si no que a més finalment s'eliminarà una de les darreres *fronteres* que aïllaven el barri del Poblenou de la resta de la ciutat.

Fig.206> El *tambor* de Glories amb al torre AGBAR i DHUB. Segons alguns tècnics ambdós s'han configurat respectes la infraestructura viaria. Font: El Periódico; 18 d'abril de 2013

Setmanes abans de l'aprovació del pla de reforma els ànims veïnals tornaren a escalfar-se quan algunes veus d'arquitectes i urbanistes proposaven endarrerir la reforma per tal de poder debatre sobre si la demolició de la infraestructura vial era realment necessària o no. L'argumentació d'aquests tècnics és, que a pesar de les negociacions i acords amb els residents, l'existència d'aquesta estructura elevada durant anys, ha condicionat la disposició de les construccions singulars com l'edifici DHUB, els nous encants i la torre AGBAR. Segons ells la reforma podria deixar descontextualitzats aquests projectes.

La reacció del veïns fou clara i contundent, exigent al consistori barceloní el compliment dels acords de l'any 2007. Finalment el 23 de maig de 2013 la Comissió d'Hàbitat Urbà va aprovar el projecte de desconstrucció de l'anella viària de la Plaça de les Glòries que preveu l'enderrocament per fases dels viaductes com a pas previ a la construcció de túnels subterranis per mantenir aquest punt d'accés a la ciutat. Amb un pressupost aproximat de 26 milions d'euros, les obres tenen una previsió de 10 mesos i han de finalitzar durant l'any 2014. Un total de 57 equips s'han presentat al Concurs per el Projecte Urbà del Espai Lliure de la Plaça de les Glòries.

Fig.207, 208; 209>Tres dels projectes presentats per la Plç. de les Glòries. Es preveu l'inici de l'enderrocament de la infraestructura viària pel febrer de 2014. Font: www.hicarquitectura.com.

Fig.210> Imatge de com serà l'accés a Barcelona a la plaça de les Glories. Font: www.bimsa.cat

Les obres de remodelació de la Plaça de les Glories començaren a iniciar-se al setembre del 2013. En l'actualitat a través dels mitjans de comunicació s'estan donant a conèixer les diferents propostes que s'han presentat en el concurs públic.

En un escala més local, el projecte de remodelació de la Rambla del Poblenou ha esdevingut un nou front obert en les tenses relacions entre l'Ajuntament de Barcelona i l'AVV del Poblenou. Com ja havíem explicat, el conflicte s'inicià amb el canvi de les tradicional llambordes del rambla per un nou paviment d'asfalt negre. L'operació que per l'Ajuntament era urgent, va ser titllada per les entitats veïnals de innecessària i la majoritàriament es cataloga d'impròpia d'un passeig principal d'un barri. Davant de l'intent del districte de continuar les obres sense haver arribat a cap punt d'acord amb les entitats del

Fig.211>Logo del procés participatiu iniciat al Poblenou. Font: www.femrambla.wordpress.com

barri, un grup de veïns/es del bari s'han mobilitzat per impedir – a peu d'obra – l'asfaltat de les característiques rotondes de la rambla.

Finalment el regidor del districte ha acceptat no fer cap més actuació a la Rambla sense obrir abans un procés de consulta amb la ciutadania. En aquest sentit les associacions i entitats del barri han obert recentment un procés participatiu, realitzant enquestes, organitzant tallers i grups de treball, per tal de que sigui el veïnat qui decideixi com vol la Rambla del Poblenou¹.

Així doncs, no només continua la transformació urbanística del barri, si no que també continuen les divergències sobre *com* ha de ser aquesta transformació. A part dels dos casos explicats, en els darrers mesos hi hagut confrontacions diverses: el tancament de l'Ateneu de la Flor de Maig -un dels espais socioculturals més significatius del barri-, perquè l'Ajuntament de Barcelona es negava a pagar el lloguer²; l'aturada de la rehabilitació de Can Ricart; la clausura de la Sala d'Art del Centre Cívic de Can Felipa que depèn de l'ICUB, sense consultar amb cap entitat del barri³; queixes reiterades per no convocar a cap de les comissions del barri (equipaments, mobilitat o la Comissió Tècnica de Patrimoni Industrial del Poblenou) a l'hora de prendre decisions i aprovar projectes; etc.

En la darrera revista publicada de l'Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou (maig 2013), l'editorial titulada La Rambla és de tothom, conclouïa amb una pregunta: "S'ha proposat el regidor eliminar totes les instàncies de participació ciutadana i governar a cop de decret?"⁴.

¹ A <http://femrambla.wordpress.com/>, es pot trobar documentació sobre aquest nou procés participatiu impulsat pels residents del Poblenou i es poden accedir a enquestes per recollir opinions sobre com ha de ser la Rambla del Poblenou. La plataforma Fem Rambla proposa debatre i proposar un disseny pel tram

² La reacció veïnal al tancament va ser la d'ocupar l'espai i reobrir l'antiga seu cooperativista. Fa poques setmanes s'ha conegut la sentència judicial de sobreseïment de la causa penal oberta contra els integrants de l'ocupació de l'Ateneu Flor de Maig

³ L'acció unilateral del districte propiciar que setmanes més tard, el propi alcalde de Barcelona hagués d'esmenar la decisió i s'hagués de reobrir la sala.

⁴ Junta de l'AVV del Poblenou; La Rambla és de tothom; Ed. Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou; Barcelona, maig de 2013; núm. 76; pàg. 3

6. EL PROJECTE PARTICIPATIU DE BARÓ DE VIVER

Baró de Viver. Districte de Sant Andreu. Barcelona

1a Etapa/ 2003 – 2008

2a Etapa/ 2008 – 2011

3a Etapa/ 2011 – 2012 i continuant

Equip de treball:

1a Etapa: Dr. Antoni Remesar (Director CRPolis)
Prof. Xavier Salas (escultor/ Coordinador del projecte)
Dr. Tomeu Vidal (psicòleg social/ Coordinador del projecte)
Bea de Labra (historiadora de l'Art)
Iris Viegas (escultora)
Verònica Martínez (dissenyadora d'interiors)
Nemo Remesar (sociològ i dissenyador urbà)

2a Etapa: Dr. Antoni Remesar (Director CRPolis)
Prof. Xavier Salas (escultor/ Coordinador del projecte)
Dr. Tomeu Vidal (psicòleg social/ Coordinador del projecte)
Bea de Labra (historiadora de l'Art)
Iris Viegas (escultora)
Nemo Remesar (sociològ dissenyador urbà)
Carla Sánchez (arquitecta)
Marta Mariño (historiadora de l'art)
Roberta Carvalho (gestora cultural)

Col·laboradors/es: Dra. Núria Ricard i Ligia Paz

3a Etapa: Dr. Antoni Remesar (Director CRPolis)
Prof. Xavier Salas (escultor/ Coordinador del projecte)
Dr. Tomeu Vidal (psicòleg social/ Coordinador del projecte)
Iris Viegas (escultora)
Danae Esparza (dissenyadora gràfica)
Samuel Padilla (arquitecte)

Col·laboradors/es: Dra. Núria Ricard (escultora) i Ligia Paz

Participants

Associació de Veïns/es de Baró de Viver; Servei de Dinamització Juvenil de la Franja Besós; Comissió d'Urbanisme; Comissió de Civisme; Comissió de Festes; Casal d'Avis; Casal de Joves; Escola de l'Esperança; Escola IES Puigvert; Centre Cívic de Baró de Viver; ciutadans a títol individual; i Di stricte de Sant Andreu (2a etapa).

Finançament

1a Etapa: CRPolis a través dels projectes BHA 2002-00520, HUM2005-00420, HUM2006-12803-C02-01, SGR2005-00150.

2a Etapa: Ajuntament de Barcelona i CRPolis projectes 2009-SGR903 i HAR 2009-13989-C02-01.

6.1.Introducció

El dia 9 de juny de 2009 es firmà un conveni de col·laboració entre l'Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall, l'Ajuntament de Barcelona, i l' Universitat de Barcelona. Aquest conveni establia un marc fonamental per tal de concretar propostes de programa de projectes per a determinats espais públic del barri de Baró de Viver, mitjançant processos de participació ciutadana. Així mateix es feia constar que aquest projecte participatiu seria elaborat i coordinat pel grup de recerca CRPolis. Més enllà de l' importància de l'acord, l'acte de la signatura en la seu l'Associació de veïns i veïnes Pi i Margall esdevingué per aquests i pels membres del CRPolis el símbol de la finalització d'una etapa i l' inici d'una altra del projecte participatiu, que portaven desenvolupant des de l'any 2004 en aquest desconegut barri de la ciutat de Barcelona.

Finalitzava una etapa on els veïns de Baró de Viver construïen i presentaven les seves propostes com a reclamacions i en un clar to de confrontació amb l'administració local. Per a partir d'aquell moment, transitar cap un espai on aquestes propostes caldria construir-les conjuntament entre ciutadania, administració pública i tècnics. S'iniciava una nova manera de fer des de la continuïtat del treball ja realitzat, que exigiria als diferents agents implicats ser capaços de dialogar per tal de formalitzar els nous espais i elements urbans del Baró de Viver.

Aconseguir aquest acord va representar per les diferents persones i entitats que havien participat durant els darrers 5 anys en els tallers organitzats pel CRPolis una situació plena d'expectatives. Mentre que pel grup de recerca s'aconseguia aquella situació que tants cops havia proclamat com idònia i que Marco Marchioni (1999)¹ apuntava com a necessària per a l'èxit de qualsevol procés participatiu: la implicació dels tres protagonistes; l'administració, els recursos o serveis i la pròpia ciutadania. Malgrat que Marchioni feia referència essencialment al desenvolupament d'estratègies i plans comunitaris, nosaltres fem nostres les seves afirmacions interpretant-les en el nostre camp de disseny d'espai públic.

Marchioni afirma que malgrat la necessària implicació de totes les parts, per tal que els processos participatius siguin una realitat cal que algú prengui la iniciativa i afegia :

¹ Marchioni, M; *Comunidad, participación y Desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Editorial Popular. Madrid, 1999. Pags.25 a 28/Pags. 46 a 66.

“(...)teniendo en cuenta las condiciones y el contexto actuales, lo más probable e incluso deseable, es que la iniciativa la asuma la administración local, que tendría que ser la primera interesada en promover este proceso de mejora, incorporando más decididamente la población a ello y haciendo un uso más adecuado de los numerosos y cualificados recursos técnicos y profesionales existentes.” Tot i així deixa clar que la iniciativa podria també provenir del tècnics “(...) que han tomado conciencia de la limitación de su trabajo sectorial (...)”, o de la ciutadania a través d’una entitat coordinadora o associació ciutadana “(...) que tendrá que implicar a las diferentes administraciones y a los diferentes recursos existentes, ya que es impensable que pueda llevar adelante el proceso sin la colaboración de las unas y de los otros”².

En les següents pàgines es narren els diferents processos participatius i experiències viscudes en el barri de Baró de Viver des de l’any 2004, fins l’actual situació de renegociació del marc de col·laboració entre el nou equip de govern del Districte de Sant Andreu, l’Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall i el CR Polis, amb l’objectiu de desenvolupar les propostes veïnals que encara no s’han executat.

En el projecte de participació ciutadana de Baró de Viver es poden distingir tres etapes que es caracteritzen per la relació de les entitats veïnals amb el representants de l’administració pública i la seva implicació. Aquests tres moments marquen necessàriament el tipus de narració del desenvolupament del projecte: una primera etapa (2004-2007) de treball dels residents de Baró de Viver sense una implicació activa dels tècnics i representants polítics del districte; una segona etapa (2008-2010) on les propostes veïnals es concreten en el marc del conveni anteriorment citat; i una tercera etapa (2011 fins l’actualitat) on de moment els nous representants polítics –escollits en les eleccions del maig del 2011- mostren la seva voluntat d’assumir els acords presos per l’anterior equip però amb la necessitat de renovar el conveni de col·laboració entre els diferents actors implicats.

Al mateix temps, en cada etapa s’hi poden distingir diferents fases que es caracteritzen pels objectius acordats entre els participants del projecte i el CR Polis: d’estudi del territori, de concreció de propostes, de disseny de les propostes, etc.

En el procés de narració cronològica d’aquestes diferents etapes i fases del projecte de participació, explicarem els diferents processos participatius

² Marchioni, Marco; *Comunidad, participación y Desarrollo. Teoría y metodología de la intervención comunitaria*. Editorial Popular. Madrid, 1999. Pags.16,17

realitzats, les diferents eines emprades i els diferents resultats obtinguts. Com ha hem explicat anteriorment, proposem nivells de lectura diferents. En aquestes mateixes pàgines, trobarem explicats els moments claus i la informació més rellevants per comprendre l'evolució del projecte. En el transcurs de la narració, hi podrem localitzar taules que expliquen els més sintèticament possible els diferents processos participatius, dinàmiques i els resultats més importants.

Per una lectura més detallada s'annexen de forma digital, els relats dels diferents processos participatius, documentació visual d'aquests i documentació detallada dels diferents resultats produïts. Finalment i per poder disposar de tota la informació possible, en els mateixos annexos digitals es disposa de tots els recursos utilitzat, les actes de les diferents sessions de taller, la documentació o productes fruits dels propis processos participatius.

Segur que hi han altres maneres de narrar aquest projecte, però des de la pròpia vivència d'aquests anys en el barri de Baró de Viver, la que proposem és la que personalment crec més fidedigne al propi projecte de Baró de Viver.

6.2. Inici del projecte de participació ciutadana de Baró de Viver

Fig.212>Baró de Viver a vista d'ocell Font: A. Remesar

En el transcurs d'un projecte de participació ciutadana hi ha moltes moments i situacions només explicables des de la circumstancialitat del moment. El "fet casual" en aquesta tipologia de projectes és un fet important que necessàriament cal tractar i considerar. I és que el propi inici del projecte de participació ciutadana de Baró de Viver neix de la casualitat. De diferents fets que succeeixen paral·lelament. La conjunció dels quals van portar a un grup de joves a posar-se en contacte amb el grup de recerca Polis, per preguntar-nos que podien fer per millorar la mala imatge del seu barri.

Durant el segon trimestre del curs lectiu 2003- 2004, aquests joves havien estat construint *CPBoxes*³ a l'Escola de l'Esperança de Baró de Viver. A la que el CRPolis havia proposat a través de la professora d'Educació Visual i Plàstica Montserrat Arias, col·laborar per tal d'analitzar les possibilitats pedagògiques de la metodologia *CPBoxes*, vinculada a l'estudi i anàlisi de l'espai urbà en les etapes d'Educació Secundària Obligatòria (ESO).

Al mateix temps, alguns dels alumnes de l'escola es reunien al Casal de Joves amb els dinamitzadors del Servei de Dinamització de Joves de la Franja Besòs⁴, per tal d'explorar maneres de vincular-se a la vida comunitària del barri. En una d'aquestes trobades els joves van explicar el treball realitzat amb les *CPBoxes* i mostraren el seu interès en realitzar alguna activitat que els permetés millorar la imatge del barri i els espais degradats d'aquest. Aspectes que havien sorgit reiteradament en el transcurs de la construcció de les *CPBoxes* a l'escola.

³ Les *CPBoxes* són una metodologia creada pel centre de investigació CRPolis i que al 2004 es trobava a en fase de implantació en els diferents projectes que es duïen a terme. Són una metodologia per a potenciar la participació ciutadana; flexible, divertida y multiplicadora. En el cas que ens ocupa, es pretenia investigar las possibilitats de les *CPBoxes* no tan sols com a una metodologia participativa, si no també com a un instrument pedagògic vinculat a l'estudi del espai públic, a la seves percepcions i símbols. Les dinàmiques realitzades en dos escoles del barri Sant Andreu (Escola de l'Esperança i Sagrada Família de Sant Andreu –SAFA-) y en una del barri del Poblenou (Centre d'Estudis Montseny –CEM-), van demostrar la viabilitat de las *CPBoxes* com a una estratègia de aproximació a la complexitat de la comprensió de las propietats de l'espai urbà. Es pot trobar més informació del tema en: V.V.A.A, *Camino a Oriente: Poblenou y La Mina (Barcelona), participación creativa con la metodología de las CPBoxes.*, Universidad de Barcelona, 2003. www.ub.es/boxes/pages/texto.pdf

⁴ L'ajuntament de Barcelona disposava entre els seus programes dirigits a joves un servei denominat Servei de Dinamització Juvenil, principalment compostat per educadors socials, que tenia com objectiu principal donar suport i assessorament a grups i entitats juvenils. Fomentant els processos de participació, dinamització cultural y la formació en el temps de lleure dels joves i adolescents. L'any 2004 els educadors que treballaven a Baró de Viver i que es van posar en contacte amb el CRPolis a petició del joves van ser en Toni Cobos, tècnic de la Fundació Trinijove, i la Laia Vilademunt, que posteriorment formaria part de la Secretària Tècnica de l'Observatori Internacional de Democràcia i Participació de l'Ajuntament de Barcelona (OIDP).

A l'abril del 2004, després de que els responsables del Servei de Dinamització de Joves es posessin en contacte amb nosaltres en nom del grup de joves, ens vàrem reunir les tres parts per tal d'explorar les possibilitats de concretar un projecte comú ⁵. Els joves van explicar-nos les seves inquietuds derivades de la construcció de les CPBoxes a l'escola, mentre que per la nostra part els exposarem els conceptes i procediments fonamentals del CRPolis.

Fruit de la construcció de les CPBoxes el grup de joves concretaren un anàlisi del seu barri que al mateix temps es convertí en les motivacions inicials del projecte. Aquestes són:

- *Baró de Viver té una imatge molt negativa.*
- *És un barri amb un espai públic molt degradat*
- *Desconeixement generalitzat de l'existència i/o realitat de Baró de Viver per part de la resta de la ciutadania de Barcelona*

Els joves afirmen que el barri té una imatge molt negativa, tant per els seus residents com per a les persones que només hi treballen o hi transiten. Imatge negativa que sembla agreujar-se per a la gent que habita en territoris propers. Entenen que Baró de Viver és percebut com un territori amb conflictes socials greus, majoritàriament associats al món de les drogues i la delinqüència. Els joves creuen que part d'aquesta imatge es fonamenta en "unes realitats" del barri, però al mateix temps creuen que estan sobre dimensionades. Asseguren que existeix un altre Baró de Viver marcat per les fortes relacions veïnals, d'amistat i de família. Relacions que històricament s'han donat en els carrers i places del barri. Aquest tema els enfada i els molesta perquè també veuen com ells mateixos reben la imatge de joves conflictius i se'ls responsabilitza dels problemes d'incivisme del barri.

També els indigna el fet que molt bona part de la ciutadania de Barcelona desconeix la existència del barri. Es senten tractats com si no formessin part de la ciutat. Posen com exemple la Guia de la Ciutat publicada per l'Ajuntament de Barcelona i que s'envia a tots els residents de la ciutat. On la parada de metro de Baró de Viver no surt assenyalada en la pàgina del mapa de Baró de Viver, si no en altres pàgines del barri de la Trinitat⁶. I ens expliquen que tampoc entenen

⁵ En aquesta primera reunió varen assistir en Toni Cobos com a responsable del Servei de Dinamització de Joves i del Casal de Joves, la Montserrat Arias, professora d'Educació Visual i Plàstica de l'Escola de l'Esperança, i els nois/es Daniel Diaz, Juanjo Flores, Carmen Jarque, Patricia Lopez i Patricia Perez. I Xav Salas com a representant del CR Polis

⁶ VVAA; *Guia de la Ciutat*, Ed. Ajuntament de Barcelona i Planeta- De Agostini, SA, Barcelona 1998. En la pàgina 48 dels plànols de carrers en els quadrants A1, A2 i A3 i B1, B2 i B3 apareix la totalitat del barri de Baró de Viver menys la seva parada de metro, que la trobem a la pàgina 57 D3. El plànol de les pàgines 57 correspon al barri de la Trinitat Vella. Al llarg d'aquests anys de treball a Baró de Viver ens hem trobat

perquè són l'únic barri de la ciutat que té la parada de metro fora del seu centre i en "*medio de una autopista*"⁷

La conversa deriva cap els espais públics del barri. Es queixen del nivell de brutícia i de la gran quantitat d'espais degradats que hi han. Espai lletjos, bruts i sense dissenyar. Posen com exemples el camp de futbol del barri on hi ha un cotxe cremat des de fa més d'un any; o també l'entorn de la Llosa on encara hi ha la runa d'unes obres que s'havien realitzat feia temps.

Aquest també és un fet que els fa sentir diferents a la resta de la ciutat. Mentre que veuen Barcelona plena de llocs "*guapos*", ben dissenyats, moderns, nets, etc, Baró de Viver és lleig, sense disseny, poc modern i amb espais públics on només hi ha cotxes aparcats. Subratllen que troben a faltar equipaments i llocs al carrer on trobar-se i estar còmodes.

El to general de la reunió és molt pessimista. Malgrat tot al finalitzar s'arriba a un acord per començar un projecte de participació ciutadana amb uns objectius ben clars. Abans de tancar la sessió se'ls recorda que el CRPolis els facilitarà metodologies i eines tal d'aconseguir els objectius que s'han plantejar, però que seran ells qui faran la feina. I que han de tenir molt clar que si ells paren el projecte es tanca.

Un dissabte del maig del 2004 ens retrobarem al Centre Cívic de Baró de Viver per tal de realitzar el primer taller de participació. Oficialment s'iniciava un projecte participatiu que encara avui continua (2012). Que varen començar un grup reduït de joves però que amb el pas del temps a permès participar a una gran majoria dels veïns/es del barri. Que va començar amb l'intenció de conrear propostes de projectes per a presentar als representants de les administracions públiques, però que ha arribat fins el punt que dues d'aquestes propostes siguin una realitat del barri. Una projecte participatiu que ha passat de la proposta al projecte, i del projecte a l'objecte.

persones que per anar el barri en transport públic anava en autobús perquè al buscar informació no aconseguien localitzar la parada de metro de Baró de Viver.

⁷ Estan fent referència a la confluència de vials de la Ronda Litoral i la Carretera de Santa Coloma

Fig.213> Alguns dels joves que van iniciar el projecte de participació ja havien col·laborat en activitats culturals del barri, com la construcció del "Baronet" (el gegant del barri). Font: AVV Pi i Margall

6.3. Objectius generals del projecte de Participació Ciutadana de Baró de Viver

Degut a la tipologia del projecte podem classificar els objectius en diferents grups. Per una banda aquells que defineixen el propi procés participatiu de Baró de Viver. Acordats amb el grup de joves i que després foren acceptats per la resta d'entitats i veïns/es que han anat participant en el projecte. Per altra banda, aquells objectius que formen part de les investigacions del CRPolis en el camp de disseny d'espai públic, art públic i participació ciutadana en el disseny urbà; i que són també objectius d'aquesta tesi. Per finalment, tal i com veurem en el relat de les diferents etapes i fases del projecte, apareixen una sèrie de qüestions que tot i ser conseqüència de les circumstàncies del moment fan referència al àmbit general de la recerca.

6.4. Objectius del Projecte de Participació Ciutadana de Baró de Viver

Establerts amb el joves en la primera trobada en el barri, el problema que es pretén abordar té diverses dimensions interrelacionades. Per una banda intervenir en la creació de nous espai públics i elements urbans en el barri en un context de regeneració urbana; creacions que han de desenvolupar-se des de la participació per tal de recollir els diferents interessos dels veïns/es. Per una altra banda, que aquestes intervencions comportin la millora de la imatge del barri tant en un sentit d'autoestima per part dels residents, com en la visualització del barri per part de Barcelona, emfatitzant en el sentit de pertinença a la ciutat.

Els objectius acordats amb els joves en la primera reunió foren:

- *Determinar propostes per a l'espai públic de Baró de Viver que permetin millorar la imatge externa i interna del barri*
- *Concretar propostes de disseny d'espai i elements urbans per tal d'aconseguir un espai públic de qualitat i representatiu.*
- *Dissenyar propostes de disseny de projectes per a l'espai públic de Baró de Viver que millorin la seva imatge i donin a conèixer el barri.*

Això significava que el projecte hauria de treballar en diferents àmbits. Els principals són (1) Analitzar l'espai públic de Baró de Viver i la percepció que se'n té d'aquest. (2) Plantejar propostes de intervenció de nous espais públics i elements urbans que donin resposta les necessitats concretades pels residents; i que per tant han de formular-se des de l'acció participativa. (3) Desenvolupar projectes de disseny d'espai públic i elements urbans que recuperin espais degradats o residuals del barri, per tal que esdevinguin espais de qualitat; que han de (4) propiciar la millora de la imatge del barri des d'un perspectiva interna; al mateix temps que (5) Projectar la imatge del barri a la resta de la ciutadania de

Barcelona, per tal de donar-lo a conèixer o millorar les percepcions d'aquells que ja el coneixen; en especial referència als habitants del districte de Sant Andreu i el Municipi de Santa Coloma de Gramenet.

Durant el transcurs de les primeres sessions del taller, els joves arriben ràpidament a algunes conclusions que interpretaven com a prioritàries per tal d'assolir aquests objectius. En primer lloc que calia comunicar la feina que estaven realitzant a la resta del barri –en especial a l'associació de veïns/es¹ –, per tal de recollir l'opinió i propostes de la resta de residents. D'aquesta manera podrien verificar els resultats de la diagnosi que estaven fent dels espais públics de Baró de Viver i les propostes de intervencions respondrien a les necessitats reals del barri. Al mateix temps i com veurem més endavant, van concloure que per tal d'aconseguir que Baró de Viver fos un *“territori més de Barcelona”*, calia pensar en propostes de regeneració de l'espai públic que fossin concordants amb la imatges i tipologia de dissenys de la ciutat. I que per tant, el calia començar a observar com són altres espais públics de Barcelona

El desig de transmetre la feina feta i demanar la implicació de la resta del veïnatge, propicià diferents fets que haurem d'explicar amb més deteniment i que formen part dels resultats del projecte. La primera conseqüència fou que va establir de manera definitiva una estructura del projecte que ha continuat funcionant fins a dia d'avui.

6.5. Objectius generals en el projecte de Baró de Viver.

Des dels seus inicis el projecte de Baró de Viver ha representat un espai idoni per desenvolupar, en diferent mesura, els diversos conceptes i processos amb que treballa el grup CRPolis en el camp del disseny de l'espai públic. El projecte dona continuïtat als anteriors projectes del grup de recerca. I des d'una perspectiva més individual, ha representat i representa l'oportunitat de demostrar que mitjançant metodologies participatives la ciutadania és capaç de concretar propostes formals de projectes d'espais públics i elements urbans. Entre aquests, és clar, d'art públic.

Els objectius de recerca establerts inicialment, comunicats i explicats als participants dels tallers són:

(1) Explorar els límits de la participació de la ciutadana en el disseny d'espai públic i elements urbans. En l'escala dels diferents nivells de participació

¹ En endavant AVV.

possibles es va apostar per a que fossin els propis participants els qui concretessin les formes de les seves propostes. És a dir concretar una proposta de projecte. Propostes que no només fossin expressades verbalment, si no que mitjançant diferents processos gráfico-plàstics quedessin formalitzades en imatges. Aquest propòsit no s'ha d'entendre com la pretensió de que la ciutadania utilitzi un llenguatge tècnic que no li és propi, si no que mitjançant la facilitació de metodologies, procediments i utilitzant les eines gràfiques que ja posseeixen, siguin capaços de formalitzar en imatges els seus desitjos². La concreció del projecte en un llenguatge tècnic és obvi que no els toca a ells.

Ara bé, el dibuix, la maqueta de treball, diversitat de documentació gràfica, etc., pot facilitar la comunicació de idees entre els participants d'un taller. Basar-se només en la discussió verbal pot comportar que els diferents individus que formen el taller construeixin imatges mentals diferents d'una mateixa proposta. Cal doncs, entendre la utilització de procediments plàstics no només com a eines de disseny i desenvolupament de projecte, si no també com a eines de diàleg entre els diferents individus que configuren un taller de participació. I evidentment, entre aquests i els tècnics o agents públics que hauran d'executar el projecte. La producció d'imatges pot garantir una major coincidència entre els desitjos d'uns i la execució final del projecte.

En conseqüència les estratègies que el grup de recerca plantegen pretenen,

(2) capacitar a les persones, entesa com la capacitat d'assumir i resoldre un problema per a una població donada. Es tracta doncs, de facilitar processos participatius per tal de transformar les "protestes" d'una població en "propostes operatives". Aquesta capacitació propiciarà una major comprensió del territori que el mateix temps permetrà copsar quines són les necessitats reals d'aquest. Tant en un visió d'escala de barri com de ciutat. Per finalment poder concretar un grup de propostes de transformació de l'espai públic que puguin contemplar aspectes urbans estructurals, formals, simbòlics, significatius o identitaris.

Aquesta tipologia de projecte participatiu exigeix canvis en el perfil clàssic del professional del camp, que haurà d'abandonar la figura d'expert que decideix

² L' universalització de l'educació que s'ha donat en els darrers 40 anys en l'estat espanyol fa que tot un sector de la població pugui estar habituada a utilitzar o a interpretar certes eines gràfiques pròpies del disciplines del projecte urbà. Els joves que formaven el primer taller que cursaven 3r i 4rt d'ESO (Educació Secundària Obligatoria) , on el currículum d'assignatures com Educació Visual i Plàstica o Tecnologia contemplan l'aprenentatge del *mètode de projectes*, el dibuix tècnic, el dibuix artístic, la construcció de maquetes i diversos procediments plàstics relacionats amb el dibuix, la pintura i l'escultura. No cal dir que part important d'aquestes matèries es desenvolupant mitjançant softwares propis de les disciplines.

unilateralment el disseny de l'espai públic o el rol de mediador cultural en el que sembla haver-se instal·lat en els darrers temps.

L'acceptació per part dels residents de Baró de Viver del projecte participatiu que els vàrem proposar ens permet,

(3)seguir desenvolupant el rol de l'artista com a facilitador de processos creatius. El Sr. Oliver, president de l'AVV Pi i Margall en el moment de l'aterratge del CRPolis a Baró de Viver, ha descrit la nostra forma d'actuar com que "som el llapis i la goma" de les seves idees. Definició reduccionista, però no per això desencertada. El rol professional per el que apostem no és esdevenir un "pantògraf" dels desitjos d'una població, si no que es basa en el concepte que la relació entre el "ciudadà" i el "tècnic" hauria de ser una relació entre experts. On un és l'expert sobre el seu espai urbà i l'altre posseeix els conceptes i procediments per dissenyar espai públic i elements urbans. La concreció de projecte per a l'espai públic que involucri a tots els actors implicats pot donar resposta a les seves diferents visions i necessitats. Fent que el projecte executat pugui reeixir més fàcilment entre la població del territori, ja que deixa de ser percebut com una imposició que respon només a criteris sectorials; polítics, tècnics, o discursius del camp de l'art o l'urbanisme, moltes vegades allunyats de les necessitats quotidianes.

L'objectiu del facilitador, doncs, és crear un espai de treball i diàleg entre els diferents actors implicats. Activant una bateria de dinàmiques i metodologies que permetin la comprensió conceptual i la formalització de propostes de projecte de manera comuna. Metodologies que han de ser concebudes segons les característiques del grup de treball i els objectius preestablerts del projecte. Un tret distintiu del facilitador, ha de ser la capacitat d'anar adaptant o creant noves metodologies que permetin elaborar els productes necessaris per a la consecució de cada etapa del projecte.

El projecte de Baró de Viver és una nova oportunitat per a

(4)recercar metodologies participatives en el disseny d'espai públic i elements urbans. Hem d'assenyalar de nou, que les investigacions del CRPolis no pretenen definir un procés o un "receptari" de metodologies aplicables a qualsevol procés participatiu de disseny urbà. Tal pretensió xocaria frontalment en la defensa de que cada territori té unes característiques socials i urbanes diferents. I per tant, difícilment les estratègies o solucions preses en un territori són extrapolables a un altre. Cada procés participatiu requereix un replantejament estratègic i unes metodologies que donin resposta al projecte concret.

Si bé, en els diferents projectes participatius realitzats pel CRPolis podem detectar un estructura general similar - sobretot en les etapes inicials -, a mesura que s'assoleixen diferents objectius cada projecte ha evolucionat segons les circumstàncies i necessitats del moment. Així i per posar un exemple, mentre que en el projecte del Poblenou els *Mapes de Gulliver* varen ser la base per una tècnica d'anàlisi del territori, a Baró de Viver se'n va descartar el seu ús després dels resultats obtinguts en la primera sessió de treball amb el taller de joves.

Algunes de les metodologies emprades en el transcurs del projecte de Baró de Viver foren creades per a solucionar situacions concretes de comprensió de conceptes, construcció d'imatges o comunicació de resultats. Però en general, en l'organització de tot el procés s'hi pot reconèixer l'esquema fonamental de la *metodologia de projecte* i les eines utilitzades provenen de diferents camps disciplinars: del disseny urbà, el projecte artístic, l'arquitectura, la psicologia mediambiental, la sociologia, la pedagogia o la pròpia pràctica docent. Diferenciant-se de la pràctica professional en la flexibilitat de la seva aplicació.

Unes i altres conformen una bateria de processos que busquen capacitar a una població – conceptual, instrumental i lingüísticament -, permetent-l'hi una millor comprensió del lloc i per tant proposar solucions de projecte urbà adaptat a un realitat física i social.

Finalment el projecte participatiu de Baró de Viver busca:

(5) transformar un entorn urbà física i simbòlicament, impulsant la participació de tots els actors involucrats en la construcció de l'espai públic. Si entenem que l'espai públic és més que una categoria jurídica i que mitjançant el seu disseny pot esdevenir –o no -, un espai de qualitat estructural i formal, representatiu d'uns valors socioculturals i carregat de significats compartits. L'activació d'aquestes possibilitats, sembla només garantida des de l'implicació en el *projecte de disseny d'espai públic* de totes les parts involucrades en la producció d'aquestes categories.

Al mateix temps que pot donar resposta a les diferents necessitats, siguin quotidianes o generals de ciutat. La participació “de tots” permet que el projecte pugui ser apropiat i apreciat per residents i usuaris, al mateix temps que dona resposta a les voluntats polítiques, estructurals, culturals o econòmiques de les administracions i institucions públiques.

Com ja hem explicat, el projecte participatiu de Baró de Viver és una iniciativa d'un reduït col·lectiu i durant els primers anys només hi estava involucrada la població del barri. Per tan les propostes de projecte acordades es presentaven com una demanda ciutadana. La voluntat del CR Polis sempre ha

estat aconseguir crear un espai de participació que donés cabuda a tots els actors, no només per aconseguir que els projectes s'executessin, si no que a més fossin una resposta a les expectatives dels diferents actors; que recollissin les necessitats de residents i usuaris però també *“les necessitats de la ciutat”*.

6.6. Processos i metodologies participatives

El projecte participatiu de Baró de Viver es basa fonamentalment en dos tipologies de processos participatius ben diferents en estructura i ritme: el *taller de participació* i el que vam anomenar *jornades participatives*. El primer es caracteritza per la intensitat de treball amb un grup reduït de persones, sense –a priori– una temporització tancada. En el segon cas, es busca la participació del màxim nombre de persones possibles en un espai i un temps limitat.

En les diferents fases del projecte participatiu –anàlisi, disseny i comunicació–, s’han combinat ambdós processos segons la necessitat de cada moment i sempre, buscant la màxima participació de la població de Baró de Viver.

6.6.1. Els tallers de participació

Els *tallers de participació* els entenem com un espai/ temps de treball on mitjançant diferents metodologies i eines, els individus que en formen part poden exposar les seves idees, reflexionar i enfocar de noves maneres determinats problemes del barri. És per sobre de tot un espai de diàleg, de treball, de producció i d’encontre amb “els altres”, amb l’objectiu de formular propostes de solucions concretes i comunes a les qüestions plantejades.

Aquests *tallers* estan formats per un màxim de 8 a 12 persones que, a poder ser, haurien de representar diferents entitats, grups, interessos, sectors d’edat i gèneres d’un territori.

Cada sessió de taller o cada grup el condueixen dos tècnics amb funcions ben diferenciades. Un d’ells té com objectiu principal dirigir el taller, facilitant els instruments i metodologies concebudes per assolir els objectius establerts. Moderant els debats i reconduint les diferents situacions que es van succeint en el transcurs d’una sessió de treball. L’altre tècnic té com objectiu fer un “retrat” detallat de les sessions. Recollint de forma visual i escrita l’evolució del taller: les discussions que es generen, les decisions que es van assumint i els resultats que s’obtenen. Malgrat una divisió clara d’objectius, ambdós individus són agents actius del taller. La diferenciació clara de rols és sobretot una forma de garantir la recollida dels processos i resultats de la forma més rigorosa possible.

El ritme dels tallers segueix l’esquema clàssic de la metodologia de projectes. Pedagògicament sintetitzat en: “pensar, fer i avaluar”. O segons les pautes d’un guió clàssic: “introducció, nus i desenllaç”, exemple que també s’ha fet servir per fer comprensible els diferents grups el ritme de treball d’una sessió de treball.

Els tallers participatius s'inicien establint els objectius concrets de la sessió i amb l'explicació de les metodologies que s'utilitzaran. Cal que els participants tinguin clar quin és l'objectiu del treball i com es proposa realitzar-lo.

- 1- *Objectius de la sessió de taller*
- 2- *Descarrega bateria de metodologies participatives*
- 3- *Posada en comú de resultats*
- 4- *Establir qüestions pendents i objectius per a la següent sessió*

Fig.214>Una de les sessions de tallers amb els veïns de Baró de Viver; discutint sobre la distribució de la plaça amb una maqueta de treball.Font: CRPolis

Al finalitzar cada sessió de treball, es fa una posada en comú dels resultats – s'hagin aconseguit o no els objectius preestablerts-, ja que aquests són els que obriran la següent sessió de taller. Per tal d'evitar confusions i tensions dins el grup, cal que tothom estigui en el mateix punt de partida a l'inici d'una nova jornada de taller. És en aquest sentit que és aconsellable recollir en forma d'acta escrita i visual el procés de treball i els resultats que es van obtenint.

Si bé l'esquema general de treball dels tallers participatius pot ser afí per a diferents grups i propòsits, sota l'objectiu de la capacitat de les persones i grups, la utilització de metodologies i instruments haurà d'adaptar-se a les particularitats de cada grup.

Com veurem es poden generar diferent tipologies de tallers participatius segons els seus objectius: anàlisi del territori, concreció de propostes, disseny, organització, comunicació de resultats, etc.

Funcionament tallers de participació per el desenvolupament de propostes de disseny urbà.

Fig.215>Esquema de treball proposat (full de ruta). Font: de l'autor

Dèiem que l'esquema metodològic proposat als diferents grups de participació per a la concreció de propostes urbanes a Baró de Viver, es fonamenta en el *mètode de projectes*. La seva aplicació es concreta en diferents etapes, cadascuna de les quals té objectius que cal anar assolint. Començant per aquelles que afronta els aspectes més genèrics de la proposta, fins arribar a concretar la manera de formalitzar-la i divulgar-la.

El full de ruta aparentment lineal que es defineix per la concreta: (1) *consensuar el programa d'usos, funcions i valors* de la possible intervenció urbana. Per seguidament afrontar (2) *l'organització i estructura de l'espai urbà (àmbit de la proposta)* segons el programa consensuat. A continuació el (3) *disseny dels diferents sectors, espais o elements urbans, intervencions simbòliques o artístiques* que poden configurar la proposta. Per finalment, després de la formalització de la proposta de projecte, (4) *avaluar*, els resultats obtinguts.

Aquesta *ruta* aparentment lineal pot esquematitzar-se en forma de piràmide invertida, d'embut, on primerament s'aborden aspectes genèrics de la proposta per anar perfilant i determinant cadascun dels aspectes i detalls del projecte urbà,

En realitat, tot i que la imatge és útil per explicar als participant el ritme del taller, permetent-los conèixer en tot moment "on som" i "on anem", en la praxis l'esquema resulta més cíclic.

Com veurem en la narració dels tallers de participació del disseny de les propostes, a mesura que s'avança i el grup és capaç de percebre les possibles interrelacions i efectes en les diferents solucions adoptades, aquests són replantejades i reconduïdes. I així l'esquema de treball, esdevé cíclic i al mateix temps bidireccional.

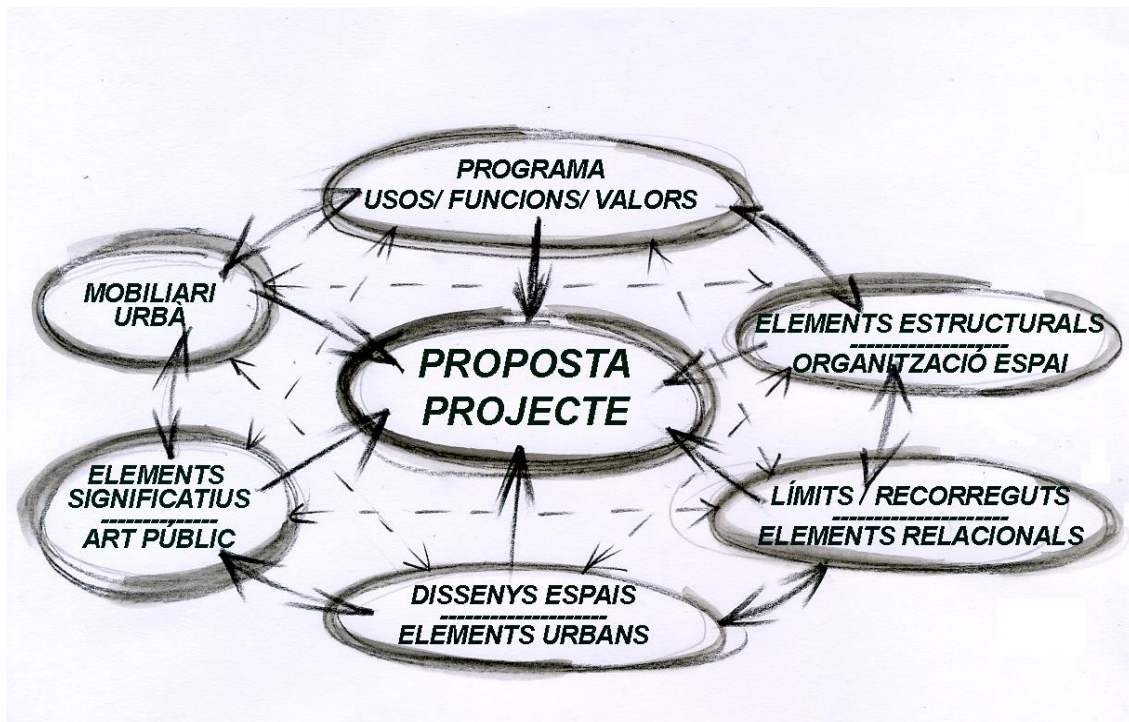

Fig.216>Esquema de funcionament. Cada unitat interacciona amb tota la resta que configuren al projecte. Font: de l'autor

6.6.2. Les Jornades Participatives

Fig.217> II Jornades Participatives a Baró de Viver, amb la maqueta de la proposta veïnal celebrades l'any 2007. Font: CRPolis

Mentre els *tallers participatius* són un espai de treball intens, en un temps indeterminat, les *jornades participatives* és un procés concebut amb l'objectiu de que pugui participar "tothom".

Es duen a terme a l'espai públic del barri i en el cas de Baró de Viver, s'han fet coincidir amb esdeveniment col·lectiu del barri. Es convoca a tots els

veïns/es, grups, entitats, i representants de l'administració pública per tal de donar a conèixer el treball realitzat en els tallers, les propostes elaborades i al mateix temps serveixen per recollir noves idees, propostes o noves línies de treball per a retornar als tallers. Són una estratègia per implicar la resta de persones que –per el motiu que sigui – no han pogut o volgut participar en els tallers.

L'altre objectiu implícit de les *jornades participatives* és el de buscar el major consens possible entorn de les propostes veïnals.

A diferència dels tallers participatius, el format de les jornades participatives es desenvolupen en un espai i un temps molt concret. El "temps limitat" i el fet de propiciar un espai de participació accessible a tots els residents, té com a conseqüència la necessitat d'afrontar una sèrie de reptes que no es donaven en la dinàmiques dels tallers. Reptes que fan referència a la tipologia d'instruments participatius, com per exemple el de crear documentació visual i escrita comprensible per tota la població o, fa referència a la dificultat dels tècnics de facilitar la comprensió o les eines per poder participar, al mateix temps que recollir els nous debats i les noves aportacions.

Les Jornades Participatives són també una primera eina d'avaluació del conjunt del projecte de participació.

6.6.3. Tipologia de metodologies: d'anàlisi, de disseny, de comunicació

Per a cada sessió de treball participatiu, es varen pensar un seguit de metodologies i eines que havien de permetre assolir els objectius establerts. En ocasions una sola tècnica servia per realitzar una tasca, però generalment es va treballar aplicant una bateria de metodologies i tècniques per a un mateix objectiu.

Si bé les metodologies, instruments i recursos materials són concretats i preparats abans de la realització de cada procés participatiu, la seva aplicació sempre ha estat flexible. Sota l'objectiu de *capacitar*, entès com l'acció de dotar l'individu/grup d'instruments (conceptuals, instrumentals, procedimentals, lingüístics, etc.) per tal de poder afrontar un problema, aquesta *capacitació* només es pot produir si adequem els mètodes i les eines de forma permanent a les particularitats de cada grup de participació. Han de ser els propis individus, de les seves capacitats inicials, les dinàmiques internes del grup participant, el desenvolupament de la sessió o l'efectivitat metodològica per resoldre el/s problema/es plantejat/s, els que han de determinar el ritme i l'èmfasi en unes metodologies o unes altres. En aquest mateix sentit, la capacitat del *facilitador* per

reconduir situacions i per improvisar eines és fonamental per superar les dificultats no previstes que poden generar-se en el transcurs d'una sessió de taller.

Sense necessàriament perdre el rigor en l'aplicació de les metodologies, qui "mana" en els tallers és el context i per tan, les estratègies i l'aplicació de tècniques ha de ser poc rígida. Qualsevol intent de superposar l'ortodòxia acadèmica, d'encaparrar-se en normes d'aplicació o l'ús específic d'una metodologia sense considerar les necessitats i singularitats de cada grup de participació, pot derivar en el fracàs del propi procés de participació i/o provocar la manipulació del debat i per tan, dels resultats.

Fig.218>La dificultat dels veïns/es per entendre l'escala de la zona d'intervenció ens va obligar a buscar noves formes d'explicació. Veure quants autobusos a escala hi caviem apartcats. Font:CRPolis

La flexibilitat, la creativitat i la capacitat per improvisar noves estratègies *in situ* per tal de superar els obstacles, ens obliga a disposar d'un "bon fons" de recursos tècnics, procedimentals, de documentació i de materials fungibles, que ens permeti reconduir el procés participatiu sense haver-lo d'aturar. L'incapacitat del tècnic per solucionar un problema conceptual o procedimental en el sí del

taller participatiu, afavoreix la desconfiança en les seves capacitats com a professional.

Les metodologies d'anàlisi o de disseny no poden ser interpretades com a "receptes que sempre" propicien un tipus de resultat. Cal entendre-les com a eines que permeten abordar uns reptes. Adaptant-les o canviar-les per unes altres, segons les necessitats del grup i a les dinàmiques generades.

Un altre argument que justifica la flexibilitat de mètodes i tècniques es basa en les diferents agendes dels actors implicats. Aquestes no només han afectat a la sessió concreta de treball, si no també a la planificació general del projecte participatiu. Planificació que essent de partida necessària, ha estat imprescindible modificar-la constantment per tal d'incloure el màxim d'individus possibles. En

altres paraules, la inflexibilitat metodològica o d'agenda pot ser crítica des d'un punt de vista de l' inclusió.

Una conseqüència obvia en la flexibilitat en l'agenda del projecte i en l'aplicació metodològica és, que sabem quan comença un procés participatiu però no quan s'acaba.

Fig.219>La construcció d'una maqueta del barri es va allargar 15 sessions per voluntat del grup. Font: CRPolis

Malgrat que l'aplicació metodològica ha estat flexible, oberta i creativa, una lectura de la totalitat del projecte ens permet distingir clarament aquelles metodologies que provenen de diferents disciplines professionals, d'aquelles que ha estat creades específicament per a resoldre una problemàtica concreta. Seguint totes elles, tan en la seva utilització com en la seva lectura de resultats, una lògica interdisciplinària.

Una altra classificació que es pot fer és segons l'objectiu de les metodologies i eines. En aquest sentit podem distingir tres grups d'instruments: d'anàlisi, de disseny i de divulgació.

Aquests diferents processos, metodologies i eines de participació utilitzades troben encaix en les diferents fases del projecte. Els instruments d'anàlisi del territori o d'un espai públic concret es desenvolupen en les etapes inicials del projecte i en les primeres sessions dels tallers de disseny de propostes. La metodologia de projectes configura el gruix principal del projecte, mentre que els instruments de comunicació i divulgació s'han anat intercalant entre la realització de tallers segons les necessitats i avenços del projecte de participació

6.6.3.1. Metodologies d'anàlisis

Fem referència a tots els instruments utilitzats per facilitar l'anàlisi del territori entre els residents de Baró de Viver i els membres del CRPolis, partint dels objectius generals del projecte participatiu derivats de la construcció de les CPBoxes amb els alumnes de l'Escola de l'Esperança. La seva aplicació és lineal i consecutiva. Els resultats d'una dinàmica són els que dictaminen l'utilització del següent instrument d'anàlisis.

Els instruments proposats per analitzar l'espai públic del barri es van realitzar en sessions independents i són dinàmiques que tenen sentit en sí mateixes. A l'igual que els seus resultats que són consensuats pel grup al finalitzar cada sessió de treball. L'encreuament d'aquests resultats relaten les interpretacions de l'espai públic i els seus elements, per a un grup determinat de persones.

6.6.3.2. Metodologies de disseny i formalització de propostes

En els tallers de disseny de les propostes de projectes es va seguir una estratègia diferent. Com ha hem explicat la dinàmica general es basà en el *mètode de projectes* i en l'ús de procediments clàssics de les disciplines de disseny amb les que es treballa en facultats d'arquitectura, art, disseny, imatge, etc. Dinàmiques encavalcades que formen una bateria instrumental per a resoldre els objectius plantejats. Cada instrument va prenen més o menys protagonisme segons les necessitats del moment. Les habilitats dels participants i la comoditat en l'ús d'unes o altres eines fou un altre motiu que determinà la potenciació d'unes en detriment d'altres.

Fig.220, 221>Dues sessions del taller de disseny de la proposta de plaça cívica, on s'hi poden observar diferents eines utilitzades. Font: CRPolis.

Si bé el plantejament del conjunt de tallers per desenvolupar les diferents propostes fou similar, les dinàmiques i eines, sota l'objectiu de la capacitació, va caldre adaptar-les a les particularitats de cada taller i grup d'individus que els formaven.

Malgrat que l'esquema general d'aquest tallers l'entendem com a cíclic, tal i com hem mostrat anteriorment, a cada grup i a mode de facilitar la comprensió de tothom, es proposaven unes etapes amb objectius diferenciats que calia anar assolint.

Un camí lineal que els propis membres dels grups de treball desconstruïen en el moment en que noves discussions posaven en dubte algunes decisions que s'havien anat prenent. Esdevenint, llavors l'esquema cíclic que citàvem. Quan això no succeïa, fos pel motiu que fos, foren els propis facilitadors dels tallers els que propiciaven aquesta revisió per de posar de manifest possibles contradiccions, aspectes de la proposta del projectes que no acabaven de funcionar (en referència a qüestions tècniques, conceptuals o estètiques), o considerar elements que havien passat desapercebuts, etc.

Fig.222>Després de sessions de discutir sobre l'ordenació dels edificis, el grup revisa i reordena la proposta segons l'observació que han fet de la llum solar en l'àmbit. Font: CRPolis.

En síntesi, les sessions del tallers participatius s'inicien amb l'exposició per part del tècnics del CR polis, dels resultats aconseguits fins el moment, els objectius concrets de la jornada de treball i les eines que han de facilitar-ne la seva consecució.

La primera tasca del grup ha de ser la validació de les propostes, objectius i/o els resultats obtinguts fins el moment. En cas de dubtes o disconformitat cal revisar-los. Fins que aquests no siguin assumits i validats per tots els membres del grup no és recomanable avançar. Tenint en compte la distància temporal dels tallers i les possibles incorporacions de nous participants en qualsevol moment del procés, aquest aspecte és fonamental. L'objectiu és evitar la discussió continua

d'aspectes del projecte que ja han estat decidits. Els elements consensuats només haurien de poder ser qüestionats durant el procés de disseny, com a conseqüència de noves decisions que afecten als aspectes acordats.

Durant la sessió de taller cal anar recollint en format d'acta escrita i visual el procés de treball i els resultats obtinguts. Tot i que, és necessari acotar el temps que es preveu que duri el taller, són els propis participants els que acaben decidint quan finalitza. Com en el projecte participatiu en general, s'ha sap quan es comença però no quan s'acaba.

El bon funcionament de les dinàmiques proposades o la necessitat d'acabar una tasca pot fer el grup decideixi continuar treballant. Altres vegades les dificultats per posar-se d'acord, les agendes personals o un fet extern a la dinàmica del grup¹, fa que el taller acabi abans d'hora. La sessió de taller, conclou amb el resum dels resultats obtinguts –s'hagin o no acomplert els objectius –, que són el que obriran la següent sessió de taller.

Fig.223>Membres del grup CR Polis treballant en una maqueta que havia de mostrar l'organització de la plaça que s'havia treballat fins el moment.
Font: CRPolis

Entre sessions la feina dels membres del CRPolis es centra, per una banda en la preparació dels instruments participatius per a les següents trobades de treball, i per una altra banda, en la producció de documentació de síntesi fonamentalment visuals, en format bidimensional o tridimensional, dels elements abordats de la proposta de projecte i que en el transcurs del taller ha quedat recollits de forma escrita, en esbossos o maquetes de treball.

La funció d'aquesta documentació és, comprovar que les imatges cognitives dels elements que s'han desenvolupat siguin coincidents entre tots els actors participants. Corroborar que la interpretació i la representació gràfica produïda pel CR Polis és la correcta i respon a la imatge del grup.

¹ En una de les sessions del taller coordinat per l'AVV Pi i Margall, vam detectar que els participants es mostraven inusualment passius. Finalment vam descobrir que estaven pendents de l'inici d'un partit de futbol que jugava el FC Barcelona. Es va decidir posposar la trobada per un altre dia. A partir d'aquell moment el CR Polis no va convocar tallers que coincidissin amb partits de futbol d'aquest equip. Aquest fet no és un cas aïllat, algunes institucions públiques amb les que tenim contacte també tenen present l'agenda esportiva de la ciutat a l'hora de convocar reunions.

La dificultat de produir imatges que “tradueixen” visualment les propostes consensuades en els taller (verbals, escrites o gràfiques), es centra en la necessitat de produir imatges que no desvirtuïn les propostes veïnals. Imatges de qualitat però que el mateix temps puguin ser enteses com una eina més de treball i que per tant, els participants es vegin capaços de manipular-les per corregir-les, si s’escau.

La dificultat es troba en que aquestes imatges haurien de ser suficient qualitat estètica per tal de no desprestigiar el projecte, al mateix temps que han de ser percebudes com a un simple document de treball i no com un projecte definitiu. La maqueta, el dibuix, el collage, etc., ha de respectar les propostes del grup i permetre que aquest estiguin orgullosos de la tasca i de la proposta, però el mateix temps, no pot esdevenir un fre a l’evolució del projecte. En forces ocasions, l’incapacitat per fer una imatge de qualitat, fa que aquella feta amb certa habilitat pugui ser considerada un fet artístic.

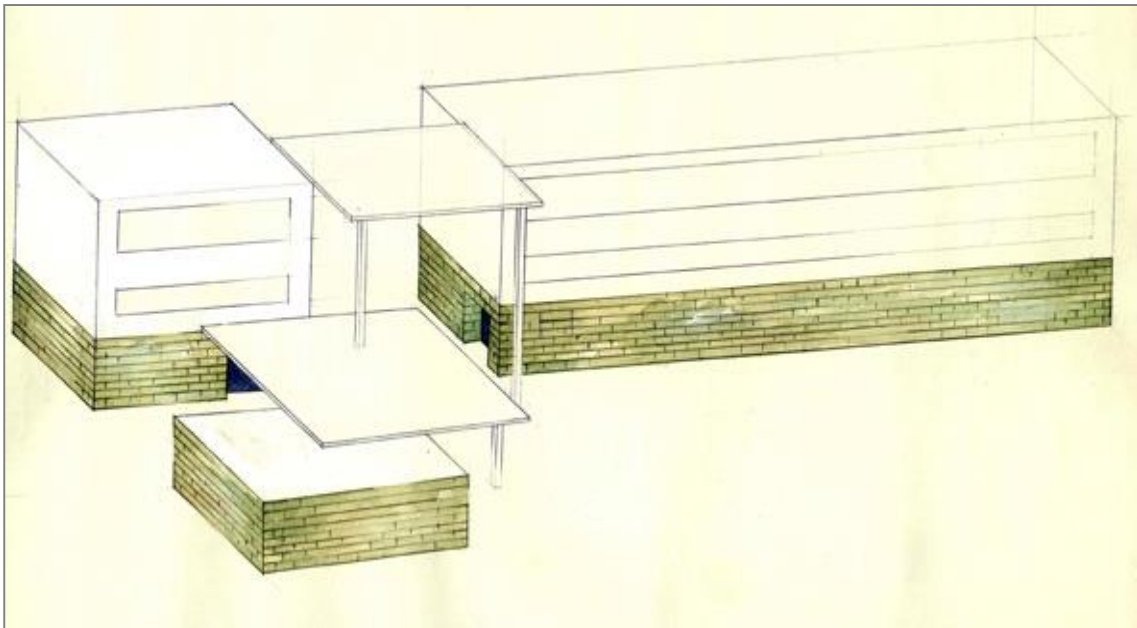

Fig.224> Perspectiva axonèmtrica en aquarel·la que recollia els elements consensuats de l’edifici d’entitats. Es volia comprovar si la imatge coincidia amb la percepció del grup i continuar treballant la proposta. El grup de taller la van considerar-la tan ben feta que no volien manipular-la. Només es va acceptà fer-ho sobre una fotocopia o sobre un paper transparent. Font:CRPolis

Les imatges del projecte que es van generant són una primera eina de devolució. La seva revisió/ validació, és un primer nivell d’avaluació de les propostes concretades però també del propi procés participatiu. Cal que repetim, que no és recomanable avançar en el procés de disseny si els resultats parcial que s’obtenen no són assumits pel conjunt del grup.

Aquesta tipologia d'acció fa que la dinàmica general dels taller participatius amb l'objectiu de dissenyar propostes de projectes, pugui també explicar-se amb un esquema en forma de bucle.

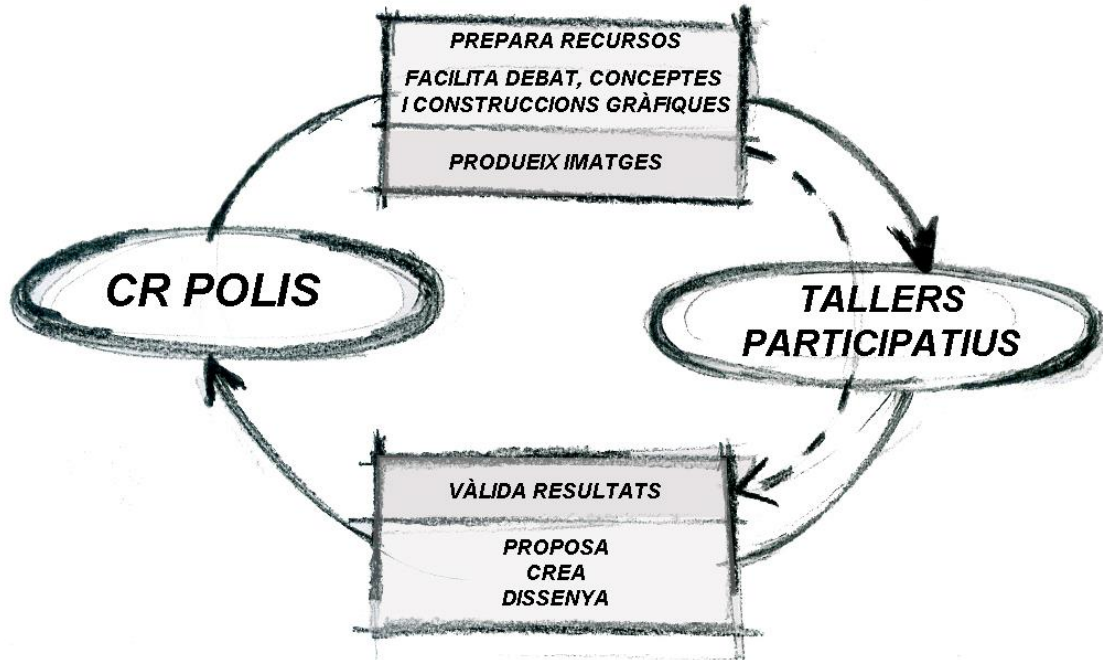

Fig.225>Esquema del ritme que es genera: el CR Polis proposa eines per abordar els objectius del taller. A través d'aquests el grup crea i concreta un conjunt de propostes. Segons els resultats obtinguts, el CR Polis produeix imatges per tal de que siguin avaluades pel grup i poder seguir treballant, o genera noves dinàmiques que facilitin la superació dels possibles obstacles. Font: de l'autor.

Fig.226>El Sr. Oliver, President de l'AVV, dibuixant en un paper sulfuritzat sobre l'axonometria, després de convèncer al grup que la imatge generada era una eina per continuar treballant i no una imatge definitiva. Font: CR Polis

Les diferents capacitats dels participants fa que aquest esquema pugui variar segons els grups de treball. Així, a tall d'exemple, el grup de joves que va desenvolupar la proposta pel C/Ciutat d'Asunción no va necessitar de la construcció d'imatges representatives del projectes perquè les seves habilitats

grafico-plàstiques els varen permetre produir-les ells mateixos. Mentre que el taller de la plaça cívica i hotel d'entitats acabar amb la petició per part de l'AVV Pi i Margall, que fos els CR Polis el qui produir la documentació necessària per presentar la proposta de projecte als responsables de l'administració pública.

Fig.227>Membres del grup ordenant fotos en una pissarra, realitzades per ells de centres cívics i casals d'altres barris de Barcelona. Font: CRPolis

Tornant als procediments i eines utilitzades en aquesta fase del projecte, sigui en format tallers o jornades participatives, han estat les clàssiques del camp del disseny de projectes urbans, però sempre acompanyades d'altres que s'han hagut d'anar creant específicament per tal de superar dificultats concretes.

Segons la funció de l'eina podem distingir-ne dos grups: aquelles que han de facilitar la comprensió de conceptes relacionats amb l'espai públic, o aquelles que busquen la capacitat dels individus del grup per poder formalitzar representacions gràfiques de les seves idees.

En el primer grup destaquen la recollida de documentació gràfica de possibles referents, la producció de catàlegs visuals de diferents conceptes associats al disseny de l'espai públic, catàlegs de color, catàlegs de materials, catàlegs de mobiliari urbà, vegetació i pavimentació, presentacions digitals, etc. Documentació que principalment elabora el CR Polis però que en ocasions realitzen els propis participants del taller.

En el segon grup s'han utilitzat construccions *in situ* de maquetes de treball, organitzacions espacials mitjançant mòduls, realització d'esbossos col·lectius, fotomuntatges, etc.

En tot cas, i com ja hem dit en algun moment, no són eines que s'activen unitàriament, ni s'associen a única tasca, si no que s'apliquen com una bateria instrumental que ha de permetre desenvolupar i obtenir els resultats desitjats.

A part d'aquestes eines específiques de disseny, el debat i la discussió de conceptes, idees i propostes han estat l'estratègia fonamental, constant, per aconseguir formalitzar en grup una única proposta projecte d'espai públic. La tasca dels tècnics del CR Polis ha pivotat entre la de facilitar aquests espais de debat, "d'escoltar a l'altre", i en la mediació entre els diferents actors per poder superar situacions concretes de tensió. Tensions que poden generar-se per la

incomprensió de punts de vista, per no voler cedir a la voluntat de “l’altre”, per egos personals, etc. En ocasions, les tensions són fruit de les relacions personals fora del marc participatiu, però que afloren amb facilitat en la intensitat pròpia del treball en grup.

Fig.228>Expressió de fatiga del grup, cansats de discutir sobre l’únic element de la proposta que eren incapaços de posar-se d’acord: un obelisc homenatge a la ciutadania. Proposta d’un dels membres del grup que va dividir-los entre els que hi estaven d’acord i els que no. Font: CRPolis

6.6.3.3. Metodologies de comunicació i divulgació

Com ja hem apuntat, per informar a les resta de residents i usuaris del barri sobre els resultats que s’anaven produint en els diferents tallers participatius, es varen activar les *jornades participatives*. Per aquestes ocasions s’utilitzarien diferents eines com ara: pòsters i plafons, maquetes, presentacions digitals, memòries de projectes, etc. Essent un escenari fonamentalment de comunicació, la informació que es mostrava s’acompanyava de diferents instruments (bústies de suggeriments, recollida de fotografies, catàlegs visuals, pissarres magnètiques, etc.) que havien de permetre als participants donar la seva opinió o fer noves aportacions.

La difusió de les *jornades participatives* es realitzà pels canals de comunicació habituals del barri (enviament de postals, cartes, tríptics, cartells distribuïts pels barri i les revistes publicades en motiu de la festa major de Baró de Viver).

Els documents de síntesi creats per a les *jornades participatives* són també una eina de devolució als diferents actors que havien participat en els tallers. Finalment, i amb el doble objectiu de divulgar i fer accessible tot la documentació generada es penja en la pàgina web del CR Polis. Així mateix, i molt recentment, s'ha activat un *blog* gestionat per l'AVV que ha de permetre informar als veïns/es sobre els diferents avenços dels processos participatius, de l'estat dels projectes i permetent la seva valoració.

Fig.229>Exposició *El Barri*. Baró de Viver parla amb imatges, organitzada al Centre Cívic de Sant Andreu (2011). Font: CRPolis

Com a eines de divulgació i en el marc de l'objectiu de donar a conèixer el barri de Baró de Viver, l'any 2011 es va organitzar una exposició al Centre Cívic de Sant Andreu. Exposició que mesos més tard es dugué a Almada (Portugal) i que actualment es vol realitzar en alguna altra institució de la

ciutat. Així mateix, i com veurem més endavant, amb la col·laboració dels serveis d'audiovisuals de la Universitat de Barcelona s'han produït diferents documentals sobre els projecte de participació i les propostes executades.

6.6.3.4. Horaris i espais dels processos participatius

Tenint en compte que el concepte actual dels processos de participació, organitzats des de l'administració i institucions públiques es basen en el voluntariat de la ciutadania, és fàcil deduir que els horaris dels tallers participatius realitzats a Baró de Viver sempre han estat en l'horari de lleure dels veïns/es participants. La majoria d'ells a partir de les sis de la tarda i amb durada mitjana de 1h.30, màxim 3 hores. Mai hi ha hagut un calendari establert. L'agenda del taller s'ha anat decidint al finalitzar cada trobada, en que es decidia el dia i hora de la següent sessió de treball.

Els únics tallers amb un calendari clar i un horari de participació tancat han estat els realitzats en les escoles de l'Esperança i el IES Puigvert, on s'havien convocat a tots els seus alumnes de les etapes d'Educació Secundària, i el tallers es realitzaven en el seu horari lectiu.

Els espais utilitzats per desenvolupar els tallers, han estat diversos. Quan el tallers els configuraven individus que representaven a diferents entitats, grups o interessos diferents, les trobades de treball es realitzaven als local de l'AVV Pi i Margall. Quan els tallers es composaven per membres d'una sola entitat, es treballava en la seva seu. Amb les escoles s'optà per treballar en les seves instal·lacions per la comoditat de gestió, entenen però que l'ideal hagués estat portar els alumnes a treballar a les seus de les entitats veïnals per tal de propiciar el contacte entre residents de diferents edats.

Les trobades amb els responsables del Districte de Sant Andreu es varen realitzar majoritàriament als despatxos de la seva seu, menys quan es tractava de trobades en que calia concretar elements de disseny de les propostes veïnals. Trobades que també es realitzaven en horaris no laborals, a pesar de la dificultat inicial en que el districte convocava als representants veïnals en horari d'oficina².

Les *Jornades Participatives* sempre s'han convocat aprofitant algun acte festiu o cultural del barri, tot i que podien prolongar-se més enllà d'aquests. D'aquesta manera no s'havia de convocar a la població expressament i s'aprofitava que ja estava al carrer.

² Aquestes reunions no resultaven un problema per els antics responsables de l'AVV ja que en la seva majoria eren persones jubilades. Ara bé, s'impossibilitava la presència de representants d'altres entitats o sectors de població de Baró de Viver.

6.7. Estructura: etapes i fases del Projecte participatiu

Abans d'explicar les diferents etapes del projecte participatiu cal que entenguem que inicialment només es contemplaven tres fases amb objectius diferents. Una estructura en fases similar a la utilitzada en altres projectes de participació del CRPolis. Una primer moment d'anàlisi de la situació de l'espai públic del barri i els seus elements més representatius, per després concretar aquells espais on caldria intervenir i finalment dissenyar les propostes d'intervencions que es creguessin més convenients.

A mesura que el projecte avançava i s'obtenien els primers resultats, l'estructura es va anar modificant per donar resposta a les noves necessitats. En aquest sentit podem distingir tres situacions diferents: un primer moment en que només es treballava amb el grup de joves vinculats al Servei de Dinamització de Joves, que ocupa un temps relativament curt en la totalitat del projecte. Un segon moment on el grup de joves implica a la resta d'entitats i residents del barri, en que es duen a terme diferents tallers de participació per a dissenyar intervencions en l'espai públic amb les *jornades participatives*. Per finalment, un tercer moment marcat per la firma del conveni de col·laboració entre el Districte de Sant Andreu (Ajuntament de Barcelona), l'AVV Pi i Margall i la Universitat de Barcelona.

A partir de llavors, entre sessions de tallers i jornades participatives, s'hi va haver d'incloure en el procés diferents reunions de treball amb els responsables del Districte de Sant Andreu. Reunions en que principalment es decidien aspectes relatius a l'organització, gestió i execució dels projectes.

Així doncs en l'estructura general del projecte també podem distingir entre dues situacions marcades pel posicionament dels representants veïnals, tècnics i polítics. Durant el període comprés entre el 2004 i 2009 l'actitud dels veïns respecte l'administració és de confrontació. Es reclama i exigeix la millora del barri presentant les propostes elaborades pels residents com una solució als problemes del barri. Creant-se una situació de confrontació entre aquestes propostes i els projectes municipals elaborats pels seus serveis tècnics. Mentre que a partir del 2008 amb la inclusió d'algunes propostes veïnals en el PAM 2008-2011¹ i el 2009 amb la integració dels responsables del Districte de Sant Andreu en el procés participatiu, l'actitud veïnal transita cap una posició més negociadora i dialogant. O canviant la perspectiva; inicialment l'actitud de l'administració és fonamentalment de defensa dels seus projectes, per posteriorment i des de l'acceptació de les propostes veïnals, transitar cap una actitud més col·laborativa. Acceptant els eixos principals de les propostes veïnals, en la majoria d'ocasions els responsables polítics i tècnics de l'administració es

¹ Pla d'Acció Municipal.

limitaran a incloure en els projecte criteris referents a la gestió econòmica dels projectes, a l'execució d'aquests o a qüestions de viabilitat tècnica i jurídica.

Després de les Eleccions Municipals del 20 de juny de 2011, els resultats de les quals varen propiciar el canvi de grup polític governant de la ciutat, i per tant també dels càrrecs polítics i tècnics del Districte de Sant Andreu, s'obre una etapa encara per definir. En tot cas l'AVV de Baró de Viver ha mostrat la seva voluntat de continuar treballant en un espai comú de definició de projectes per a l'espai públic del barri.

L'esquema de les diferents etapes del projecte des del 2004 fins la juny del 2011 és el següent:

	FASES DEL PROJECTE	PARTICIPANTS	OBJECTIUS GENERALS
1a. ETAPA 2004-2007	Fase I: Anàlisi- Diagnosi	Taller de joves CRPolis	Determinar espais i elements urbans representatius. Espais i elements que configuren la imatge del barri
	Fase II: Propostes	Taller de joves AVV Pi i Margall	Especificar propostes d'intervenció per espais públics. Usos i Funcions
	1es. Jornades Participatives Presentació de conclusions Taller de joves Recollida d'aportacions d'entitats, veïns/es i usuaris		
	Fase III: Projectes	AVV Pi i Margall Comissió d'Urbanisme Taller de joves Veïns/es	Disseny de projectes <i>Rambla Ciutat Asunción Plç. Cívica i edifici d'entitats.</i>
	2^{es}. Jornades Participatives Presentació de propostes de projectes Recollida d'aportacions d'entitats, veïns/es i usuaris		

2a. ETAPA 2007- 2011	Fase IV: Comunicació	AVV Pi i Margall CRPolis	Presentar les propostes de projectes a les administracions públiques
	<ul style="list-style-type: none"> • Introducció de propostes veïnals en el PAM 2008-2011 • Acord de col·laboració i firma conveni entre Districte de Sant Andreu, AVV Pi i Margall i Universitat de Barcelona. 		
	Fase V: Concreció de Projectes	AVV Pi i Margall Taller de Joves Comissió d'Urbanisme Comissió de Civisme Comissió de Festes Casal d'avis Escola de l'Esperança Centre Cívic Veïns/es	Modificació de projectes introduint els acords amb el Districte de Sant Andreu.
		Escola de l'Esperança IES Puigvert	Disseny Pantalla acústica Disseny Sortida de metro
	3^{es}.Jornades Participatives		
	Presentació de propostes de projectes Recollida d'aportacions d'entitats, veïns/es i usuaris		
	Fase V: Concreció dels Projectes	AVV Pi i Margall Taller de Joves Comissió d'Urbanisme Comissió de Civisme Comissió de Festes Comissió Esportiva Casal d'avis Club de Lucha Escola de l'Esperança Centre Cívic Veïns/es	Disseny Pantalla acústica (Mural de la Memòria) Inici construcció àlbum de fotos de Baró de Viver Disseny Sortida del Metro Constituir Plataforma d'Entitats
		CRPolis Màster Disseny Urbà	Estudi de casos
	4es.Jornades Participatives		
	Presentació de propostes de projectes Selecció d'imatges representatives de la memòria històrica del barri Recollida de fotografies per la construcció de l'àlbum de la memòria de Baró de Viver Propostes de disseny del Mural de la Memòria (pantalla acústica)		

	Fase V: Concreció dels Projectes	Plataforma d'Entitats Districte de Sant Andreu CRPolis Veïns/es	Disseny Pantalla acústica (Mural de la Memòria) Rambla Ciutat Asunción
Inclusió de les propostes veïnals en el <i>Projecte d'intervenció integral dels barris de Bon Pastor i Baró de Viver</i>, en el marc de la Llei de Barris 2009			
	Fase VI: Execució de projectes	Districte de Sant Andreu CRPolis AVV Pi i Margall	Mural de la Memòria Rambla Ciutat Asunción
	Fase VII: Divulgació	Districte de Sant Andreu CRPolis AVV Pi i Margall	Exposició fotografies Baró de Viver (<i>El Barri</i>)
<i>Taula 22>Fases i etapes del projecte de participació ciutadana de Baró de Viver. Font: de l'autor</i>			

Els diferents processos participatius duts a terme a Baró de Viver segueixen essencialment un continu lineal. On a mesura que s'assoleixen els objectius establerts per cada fase de treball, s'obren nous processos per assolir les noves fites. Malgrat aquest necessari enfocament lineal en realitat, dins la lògica de la quotidianitat, alguns d'aquests processos es van donar en paral·lel o encavalcats. En conseqüència per a comprendre el desenvolupament i decisions preses en un procés participatiu concret, cal tenir en compte que esta passant i que s'ha decidit en els altres espais de participatius del projecte. Al mateix temps, el conjunt del projecte de participació es veu afectat a tots nivells, per les decisions polítiques, econòmiques o urbanístiques preses en altres instàncies de l'administració pública, municipal, autonòmica o estatal.

6.8. El territori

El barri de Baró de Viver forma part del Districte de Sant Andreu de Barcelona. Situat a l'extrem est de la ciutat, té la frontera natural del riu Besòs. Separat del barri de Sant Andreu per les vies ferroviàries de la línia de *Barcelona – Cervere* i limitat per l'infraestructural vial del Nus de la Trinitat. Elements que expliquen perquè durant la segona meitat del segle XX i fins l'actualitat, Baró de Viver s'ha caracteritzat pel seu aïllament de la resta de la ciutat de Barcelona. Tret que, per altra banda, arrossega des de la seva creació l'any 1929. Aïllament que és conjuntament amb la història compartida i l'arrelament al barri, els elements amb els que els actuals residents defineixen part de la seva identitat social.

En l'actualitat Baró de Viver ocupa una superfície de 11 hectàrees, en la qual resideixen aproximadament uns 3000 habitants. Si bé es tracta d'una barriada de petites dimensions, la seva història urbanística és força peculiar.

Fig.230>Imatge aèria de Barcelona on s'hi pot veure la relació de Baró de Viver amb dos dels espais cèntrics de la ciutat. Font: Google Earth/ de l'autor

Fig.231>Imatge aèria del barri de Baró de Viver ressaltat sobre els seu entorn urbà més proper.
 Font: Google Earth/ de l'autor

6.8.1. Del 1929 al 1978

La Barcelona del anys '20 es trobava en ple desenvolupament. Fruit dels diferents teixits urbans constituïts en diferents èpoques i els diferents processos de creixement del municipis que anaven annexionant-se, la ciutat tenia una imatge variada i complexa. El teixit urbà de la ciutat el conformaven la ciutat vella com a nucli, l'Eixample en procés de consolidació i els espais buits entre aquestes trames urbanes i les perifèries recentment incorporades. L'habitatge en el teixit urbà consolidat era econòmicament inaccessible per als nous vinguts, que varen haver de buscar altres solucions: compartir habitatge, llits en dormitoris comunitaris per un preu baix o la utilització d'habitatge en estat ruïnós. Una de les formes més utilitzades va ser l'auto-construcció d'edificacions amb materials de rebuig i d'enderroc. Els seus emplaçaments van ser molt variats, apareixent-ne tan en els espais encara per construir de la malla de l'Eixample com a la muntanya de Montjuïc.

El nou fenomen fou prou important com per plantejar-se diferents fórmules d'eradicació de les barraques, però segurament fou la necessitat de netejar els voltants de Montjuïc per la futura celebració l'any 1929 de l'Exposició Internacional la que propicià la proposta definitiva. L'any 1927 es va crear el *Patronato de la Habitación de Barcelona*, que el 1928 va constituir la empresa

privada *Sociedad Mercantil Fomento de la Vivienda Popular S.A.*, amb l'encàrrec de comprar els terrenys per a construir 3006 habitatges.

El *Fomento de la Vivienda Popular S.A.* preveu quatre grups de vivendes en els terrenys que va adquirir. Tots ells allunyats del centre de la ciutat: a prop de Sant Andreu, Santa Coloma de Gramanet, a Can Tunis i al Turó de la Peira. Aquests nous barris havien de seguir les pautes de les anomenades *casas barates*. Construccions realitzades durant la dictadura de Primo de Rivera i que es reconeixen d'altres edificacions de barris populars per la seva forma i dimensions. Són també el primer cos legal específic sobre l'habitatge popular d'Espanya, que queda recollit en el Real Decret-Llei de 10 d'octubre de 1924, que fixava les normes per al foment de la construcció de les cases barates.

Els terrenys on s'ubicarien els quatre grups foren comprats majoritàriament a la Marquesa de Castellvell, Dolors de Càrcer i de Ros¹. Els projectes es van encarregar al mateix arquitecte, Xavier Turull, que utilitzar en tots quatre grups la mateixa estructura i elements urbans. Els habitatges, consistents en unitats familiars d'una sola planta, organitzaven les illes de forma rectangular. Aquestes es formaven per dues fileres de cases en contacte per la part posterior. Separades per mitgeres i un petit espai lliure destinat a pati interior. La forma rectangular de les illes determinava la trama viària, on s'incorporaven unes places que es situaven en el centre de barri amb l'objectiu d'esdevenir zona de relació social.

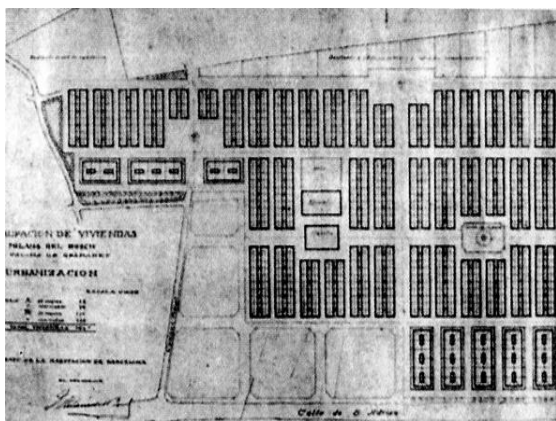

Fig.232> A mode d'exemple: grup de cases barates de Bon Bon Pastor. El barri "cosí-germà" de Baró de Viver. Font: VVAA; *Barcelona. Les cases barates*; Ed. Ajt. Barcelona; 1999

¹ Tal i com assenyalen J.Fabre i JM. Huerta en el seu llibre *Tots els barris de Barcelona*, "(...) Cal insistir en aquesta qüestió que foren comprats i no cedits generosament, perquè existeix la creença popular que els terrenys foren cedits per la marquesa per als pobres (...)". Fabre, J.; Huertas, JM., *Tots el barris de Barcelona*; Edicions 62, Volum 6, capítol 2, *Les Cases barates: una obra de la dictadura de Primo de Rivera* pags.75-111. Barcelona, 1976.

La discussió sobre si els terrenys de Baró de Viver foren cedits o comprats ha estat un tema recurrent entre els residents de Baró de Viver al llarg del projecte participatiu.

La *casa barata* mesurava entre 40 i 50 m² (54 m² les situades a les mitgeres i 43 m² en les extrems de les illes). Combinada de forma repetitiva el nombre total de cases en cada grup vingué donat per la capacitat i forma del solar.

Tal i com s'explica en el llibre *Barcelona, les cases barates*², la falta de relació dels barris amb els seus emplaçaments corresponents i la utilització del mateix model per a tots quatre casos, incrementà la sensació de marginalitat. Aquest plantejament derivava de les premisses inicials: aconseguir el major nombre d'habitatges amb el cost més reduït. Altres possibles consideracions quedaven en segon terme. El resultat esdevingué més greu quan, com el cas de Baró de Viver, l'emplaçament fou més enllà de la perifèria de la pròpia ciutat on els preus del sòl eren molt més econòmics.

Fig.233>Baró de Viver al 1929 rodejat de camps agrícoles. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates; Ed. Ait. Barcelona: 1999

En una primera etapa van construir-se 2.220 vivendes:543 a Horta, 533 a Montjuïc, 781 a Bon Pastor i 381 a Sant Andreu. La finalitat de la construcció d'aquests quatre grups de Cases Barates era real·lotjar els barraquistes i solucionar el problema de falta de vivenda per als immigrants que venien atrets pels nous llocs de treball en motiu de l'Exposició Universal. Però 2.220 vivendes

² VVAA; *Barcelona, les cases barates*, Ed. Ajuntament de Barcelona. Patronat de l'Habitatge, Barcelona, 1999.

Aquesta publicació de l'Ajuntament de Barcelona ha aparegut en diferents moments dels tallers participatius de Baró, com una eina que ens podia clarificar aspectes del naixement del barri. Les fotografies del barri publicades són molt apreciades per les generacions més grans del veïnat.

no foren suficient per l'allau de nou vinguts, ni per real·lotjar les persones que ja vivien en els diferents nuclis de barraques. Alguns assentaments barraquistes es varen mantenir de peu, com ara: el Pequín, la Perona, al Camp de la Bota i els situats entre Floridablanca, Vilamarí i Entença.³

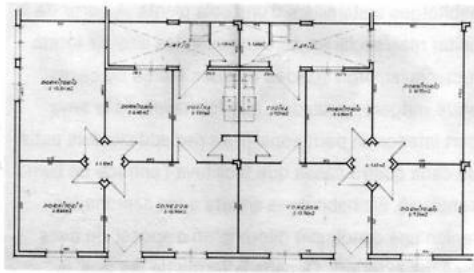
Fig.234> Vista àrea de Baró de Viver l'any 1929. Font: Imatge cedida per l'AVV Pi i Margall.

Els quatre grups de Cases Barates van ser batejats amb el nom de personalitats l'època: Eduard Aunós (Ministre de Treball de Primo de Rivera); Ramon Albó (màxim representant del sindicalisme catòlic de l'època); Milans del Bosch (Governador Civil Barcelona); i Baró de Viver (títol que poesia l'alcalde de Barcelona, Sr. Darius Romeu, durant la dictadura de Primo de Rivera).

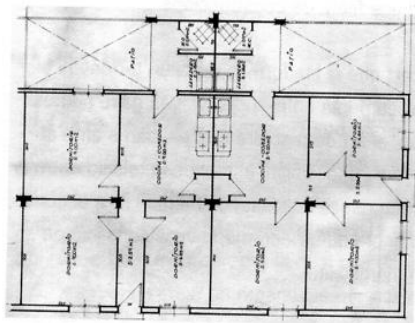
Amb l'arribada de la República es canviaren el noms i Baró de Viver passar a anomenar-se Pi i Margall (President de la Primera República). Els altres tres

³ De fet la total desaparició del fenomen del barraquisme en la ciutat de Barcelona no es donaria fins els anys anteriors a la Barcelona dels Jocs Olímpics (l'assentament de la Perona, al barri del Clot, es desallotja l'any 1989. Tres anys abans de les Olimpíades). Malgrat totes les polítiques i programes desenvolupats durant el anys '80 i '90, en alguns espais de la ciutat encara podien localitzar-se alguns casos aïllats de barraques. Darrerament, tal i com publica el Periódico de Catalunya del 6 de març de 2012 (portada i pàgines 2,3 i 4), en alguna zona de la ciutat ha rebrotat el fenomen i l'Ajuntament de Barcelona calcula al menys un miler de persones que viuen en assentaments urbans en solars sense construir, la majoria en el 22@BCN (Poblenou).

grups van prendre el nom de personatges il·lustres de l'època. Finalment, l'any 1939 amb el règim del General Franco retornarà a la denominació inici

Tipus A

Tipus B

Fig. 235, 236, 237> Plànols de les cases barates. Tipus A i Tipus B. Vista d'un grup de cases barates de Baró de Viver. Font: aportació IVes. *Jornades Participatives BdV*

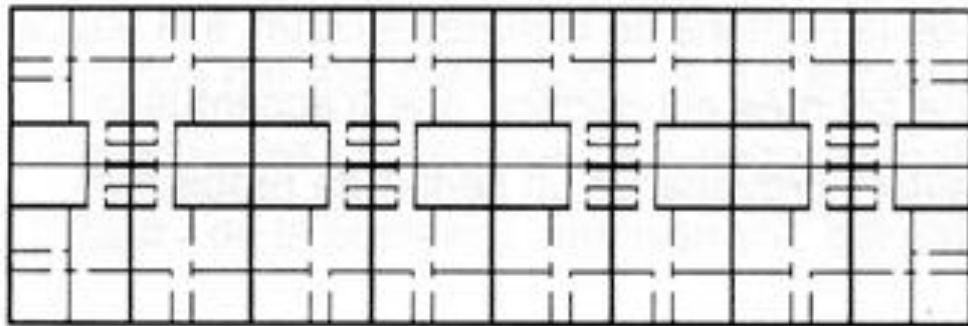

Fig.238>Organització d'una illa de cases barates a Baró de Viver. Font: VVAA; Barcelona. *Les cases barates*; Ed. Ajt. Barcelona; 1999

Com es pot observar en imatges de l'època, l'emplaçament de **Baró de Viver** és dels més allunyats del casc urbà de Barcelona i no tenia relació amb cap nucli urbà. Envoltat de camps de conreu, l'edificació més propera era la caserna d'artilleria de Sant Andreu. La finca que va ocupar pertanyia a la Marquesa de Castellvell i tenia una extensió de 52.218 m², era la més petita dels quatre grups i la que presentava una forma més irregular.

Com ja s'ha esmentat l'estructura interna i l'organització de les cases barates era similar a la dels altres grups: una malla rectangular orientada segons la directriu del Passeig de Santa Coloma que determinava les corresponents illes de cases. Per la seva urbanització i edificació es van utilitzar materials sobrants de l'Exposició Universal o materials reutilitzats, com les llombardes per el paviment que provenien del magatzem municipal de la *Morera*.

L'accés al barri es feia per un vial perpendicular al passeig. Es va construir una plaça que de forma simbòlica volia indicar el punt més cèntric del barri. L'any 1931 es construeix una escola, anomenada també Pi i Margall, però és l'únic equipament que té. I també l'únic edifici públic fins els anys '60, que servirà per la celebració d'oficis religiosos i posteriorment com a seu de les poques entitats que es començaren a formar a partir dels '50. En els anys '40 la indústria de la Maquinista cedeix una parcel·la de terreny al costat del barri, paral·lel al Passeig de Santa Coloma on s'hi fa un camp de futbol. En aquesta mateixa època es crea el primer equip de futbol del barri, el *C.D. Besòs*. En aquesta primera etapa els equipaments col·lectius i l'organització social del barri són pràcticament inexistent. Les primeres festes col·lectives s'organitzarien a partir dels anys '40 amb la celebració del Sant Joan i Sant Pere; festes que es celebraven al carrer.

El comerç del barri estava circumscrit a iniciatives implantades a les mateixes cases, que complien la funció d'habitatge i botiga, bar, etc; característica que es formalitzava en el mateix contracte de lloguer: botiga- vivenda. A l'any 1944 segons Villagrasa, G. i Carcia, A.⁴ hi ha en el barri: 2 botigues de comestibles, 3 drogueries, 1 fruiteria i verduleria, 1 lleteria, 2 cafès, 2 bodegues i 2 botigues de carbó i llenya.

Malgrat ser el grup més allunyat de la trama urbana de la ciutat, no disposa de cap mitjà de transport públic. Obligant als seus habitants a travessar a peu els camps agrícoles que els separaven del barri de Sant Andreu.

Originàriament Baró de Viver –com Bon Pastor- pertanyia al terme municipals de Santa Coloma, tot i pertànyer al Patronat de l'Ajuntament de Barcelona. Els nous habitants eren extremadament humils, incapaços de pagar les taxes municipals, representaven per a Santa Coloma un plus inassolible. Finalment el municipi demanà a les autoritats de Barcelona que es fes càrrec dels dos barris de cases barates de l'altre banda de la riba del riu Besòs. Serà el 1943 que es decideix l'agregació del territori del marge dret del riu Besòs al terme municipal de Barcelona. L'Ajuntament de la ciutat pagarà 300.000 *pessetes*, i l'únic afecte visible d'aquest canvi serà la reobertura de l'escola pública, tancat per la

⁴ Villagrasa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformación de un Barrio*. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997). Ed. Asociación de Vecinos "Pi i Margall". Baró de Viver. Barcelona 1999. pg.29

dictadura al finalitzar la guerra, que passarà a anomenar-se José Antonio Primo de Rivera.

Fig.239>Plànol de Baró de Viver en la documentació per a l'agregació del barri a la ciutat de Barcelona (1943). Font: Arxiu de Sant Coloma de Gramenet.

Durant aquest període inicial el grup de cases barates va experimentar diferents intervencions que no seguien cap pla. S'ocupaven els espai lliures incrementant els habitatges però sense afrontar las necessitats de serveis, i per tant també s'incrementaven els problemes.

No és fins l'any 1958 que es projecte la construcció d'un nou polígon a la zona sud del barri: 486 habitatges amb contracte d'amortització a 50 anys. La superfície mitjana dels nous habitatges és similar a la de les cases barates, 41 m². També construeixen 16 locals comercials, nous equipaments escolars, església, centre social i llar per a vells. Tot distribuït en blocs lineals de quat re plantes i dos torres de 6 plantes que formaven una nova zona residencial que el Pla Comarcal del 53 qualificava de semi- intensiva.

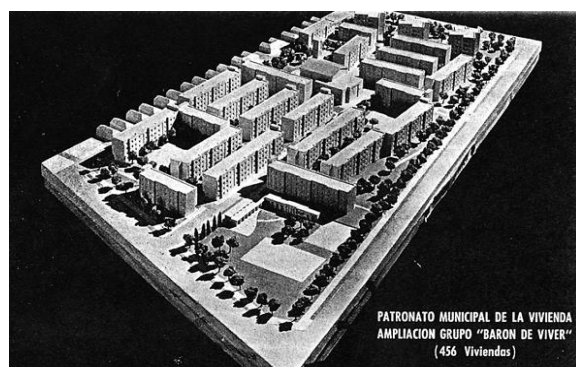

Fig.240>Representació en perspectiva del nou grup d'habitatges programats per a Baró de Viver, que haurien d'acollir "els barraquistes" del Somorrostro. Font: aportació IVes. Jornades Participavies BdV

Aquests habitatges estaven destinades als barraquistes del Somorrostro, de la Barceloneta, que van començar a arribar al 1959. Els primers anys de convivència entre els nou vinguts i els antics habitants de Baró – tal com indiquen Fabre i Huertas⁵, persones ja nascudes a Barcelona o amb molts anys de permanència a Catalunya -, foren complicats. La vintena de blocs del 1958 ocupaven una superfície similar a la que ocupaven les cases barates, i hi vivien uns 2000-2500 persones. El barri va arribar a una població d' aproximadament 4000 persones. Amb el temps els conflictes inicials es van anar apaigant, però la nova realitat subratllava el dèficit d'equipaments. No tan per la quantitat, si no per la qualitat i la distància a d'altres serveis necessaris situats a altres barris de la ciutat.

Fig.241>Baró de Viver 1960. Foto aèria que es pot apreciar la coexistència del barri del 1929 i les noves vivendes de 1958. Font:Imatge del Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona

La precarietat socioeconòmica de Baró en aquesta etapa és rellevant i queda il·lustrada, tal com ens expliquen Villagrasa, G. i Carcia, A.⁶ “(...) en el hecho

⁵ Fabre, J; Huertas, JM; *Tots els barris de Barcelona*; Edicions 62, Volum 6, capítol 2, *Les Cases barates: una obra de la dictadura de Primo de Rivera*, Barcelona, 1976.

⁶ Villagrasa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformació de un Barrio. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997)*. Ed. Asociación de Vecinos “Pi i Margall”. Baró de Viver. Barcelona 1999. pg.8

que diversas congregaciones religiosas acudían al barrio a impartir catequesis y practicar la beneficencia.”.

La mala qualitat de les noves construccions conjuntament amb l'absència absoluta d'operacions de manteniment, motivaren que l'estat dels habitatges en els anys 70 fos deplorable. Ja inicialment els nous residents –a l'igual que havia passat amb els inquilins de les cases barates –, havien hagut de fer front a obres de millora de la cuina que també funcionava amb carbó i llenya, a la substitució de baixants i a l'enrajolat del terra. I amb el temps, la desentesa del *Patronato Municipal de la Vivienda* va fer que l'any 1976 l'estat comú d'aquestes edificacions fos de baixants trencats i no connectats al sistema general de clavegueram; façanes posteriors sense pintar des de la seva construcció; baranes de les escales sense barrots; i el que era més greu, esquerdes en elements estructurals.

Fig.242>Edificis apuntalats afectats per l'aluminosi. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV

Com a mesura de pressió els residents varen decidir deixar de pagar els seus rebuts al *Patronato Municipal de la Vivienda*, que al cap d'un parell d'anys de pressió va accedir a realitzar certes millores. Per poder afrontar-les es varen realitzar estudis tècnics detallats de les deficiències existents. A part d'aquestes, els estudis van desvetllar senyals alarmants de descomposició de les bigues dels fonaments dels edificis. Davant d'aquesta greu situació es varen sol·licitar nous estudis a l'Escola d'Arquitectura de la Universitat de Barcelona, que al 1983 acabaren dictaminant les edificacions patien d' *Aluminosis*; una nova patologia de les construcció que en endavant apareixeria en moltes altres edificacions de la ciutat ⁷. Davant la possibilitat d'esfondrament, en determinats casos es

procedí a l'apuntament dels edificis.

⁷ L'*aluminosi* és una patologia del formigó que es manifesta especialment en les bigues del forjats dels edificis, que es caracteritza per la pèrdua de les propietats del formigó que esdevé més porós i menys resistent. A l'estat espanyol el ciment *Aluminosi* fou especialment empleat durant els anys '60 i '70 en plena expansió de la construcció. Durant els '80 eren habituals les notícies de nous casos d'*aluminosis*, sobretot en barriades i perifèries de les grans ciutats.

La condició urbanística del barri també era precària i a l'igual que en els anys anteriors no es va invertir en obres d'urbanització i infraestructures, internes o externes, del barri. La construcció del nou polígon residencial no va solucionar l'aïllament de la ciutat. Les poques operacions urbanístiques que Baró de Viver pogué beneficiar-se'n no foren respostes a les seves necessitats, si no que responien a les necessitats de Barcelona i Santa Coloma. La adequació de la carretera que enllaçava St. Coloma amb Barcelona només es va executar quan l'expansió urbana i demogràfica d'ambdós termes, i l'augment de tràfic rodat obligà a buscar solucions. Es van establir línies de transport públic, autobusos de dues plantes que unien les dues ciutats i que els residents de Baró de Viver van poder-ne treure'n profit.

Un cas similar es va donar amb les connexions vials amb Bon Pastor; mentre a la zona compresa entre ambdós barris només hi havia dues indústries, els camins foren de terra. A mesura que als anys '60 arribaren noves empreses - que acabarien constituint el Polígon Industrial del Besòs -, els accessos i carrers es varen anar definint i asfaltant. Tot i la clara millora que representava pel barri i els seus residents, aquests no n'eren l'objectiu.

Històricament des de la seva fundació, a Baró de Viver no hi ha hagut zones verdes ni places enjardinades. La nova estructura urbana del barri deixava grans espais entre els blocs del 1958 que no foren urbanitzats. En tot el barri només si fa un espai de jocs infantils, però els pocs elements que el componien estaven en un estat precari. No és fins l'arribada de la democràcia al 1978 que els espais lliures no urbanitzats començaran a rehabilitar-se com a espais col·lectius. La primera plaça que es realitza en el barri és la Plaça Veracruz projectada l'any 1988. Ara bé, sense poder considerar-les zones verdes, Baró de Viver sempre ha tingut un extens arbrat i territori d'horts i camps de cultiu al seu voltant que, com deixen constància Villagrasa, G. i Garcia, A.,

“los vecinos supieron sacar provecho del histórico estado de desurbanización generalizado en los alrededores del barrio. Muchos de ellos se habían hecho un huerto, junto al Besós, la fábrica del papel o la Maquinista. Cercado con cañas y con una chamizo instalado, estos horticultores urbanos, además de sembrar y abonar, tenían que vigilar que no les robaran los productos.”⁸

⁸ Villagrasa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformación de un Barrio. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997)*. Ed. Asociación de Vecinos “Pi i Margall”. Baró de Viver. Barcelona 1999. pg.21

Una obra d'envergadura que si que es va dur a terme i que exigien les diferents poblacions dels municipis propers al riu Besòs fou, la seva canalització. Efectuada entre el 1973 i el 1975, fins aquell moment les periòdiques riuades desbordaven la llera del riu, portant-se per davant horts, utensilis, bestiar i inclús el pont de Santa Coloma (que succeir per darrer cop l'any 1943), provocant grans inundacions com la del 1962.⁹

Fig.243>La riada del 1943 va destruir el pont de Santa Coloma. Font: Arxiu fotogràfic de Barcelona

De l'època de la construcció dels blocs i els anys següents cal destacar, pel paper que desenvoluparan en el barri, la creació de les primeres agrupacions veïnals i el *Centro Social*. On es troben un grups de veïns que imparteixen la catequesi i posteriorment la *Asociación de Ajedrecistas Ildfonso Juyol*; el dispensari de la parròquia; el Club de lucha Grecoromana (fundat al 1962, però que no es formalitzà fins el 1973); el fronton, el hokei sobre patins, el club de petanca, i la llar de jubilats.

⁹ La canalització del riu Besòs i la posterior construcció de murs de contenció en els laterals dels seus marges, solucionar el problema. Tot i que no es pogueren evitar posteriors riuades com les que succeïren el 1994.

Fig.244> *Centro Social de Baró de Viver* als anys '50-'60. Font: aportació IVes Jornades Participatives de BdV.

El 1963 es crea la primera església del barri en un local de 360 m² que a més s'utilitzarà per la projecció de cinema. I el 1965 l'Escola de l'Esperança, amb una superfície de 1120 m², on inicialment s'impartia EGB i FP, i posteriorment s'hi agregaria el Batxillerat i el COU. Escola que amb el temps esdevindria una peça fonamental del desenvolupament social del barri.

Altres equipaments que s'aconseguien durant aquest període van ser: un pista tancada de futbol sala, pistes de petanca i local per el casal de joves.

El 1976 es funda la *Asociación de Vecinos* del barri; la normativa vigent prohibia a aquest tipus d'entitats denominar-se amb topònims, és a dir, no podia anomenar-se AVV. Barón de Viver. Els veïns/es de la junta gestora de l'associació va optar per posar-li el nom que havia tingut la barriada durant l'època de la República: *Asociación de Vecinos Pi i Margall*. Fet que no deixa de ser curiós considerant la situació política de l'època. Els estatuts de l'associació foren legalitzats el 26 de maig de 1978. Genaro Villagrassa i Antonio García que l'associació naixia amb la voluntat de recollir les inquietuds i reclamacions dels veïns/es per tal transferir-les a les administracions. Al mateix temps es volia convertir en un motor que dinamitzes la vida associativa del barri.

Amb l'arribada de la democràcia (1978), el *Centro Social* passarà a convertir-se en el *Centre Cívic*, que s'obri a la comunitat eliminant la condició de ser soci per fer-

ne ús. El canvi de les condicions polítiques generà l'aparició de diferents agrupacions, com la comissió de festes, l'espai infantil, el casal de joves i l'escola d'adults.

Respecte les connexions amb Barcelona i Santa Coloma, ja hem comentat que van començar a millorar amb l'urbanització de la Carretera de Santa Coloma i l'entrada en funcionament de diferents línies d'autobusos que connectaven els dos municipis. Però no és fins el 1964 que es crea la línia *Paseo Fabra y Puig- Baró de Viver* que es disposarà del primer mitja de transport que arriba al barri. Aquesta línia de connexió al metro de Fabra i Puig és la percussora de la línia 11 que arribaria a Baró de Viver al 1972.

La data realment important per la connexió de barri amb Barcelona, serà el 21 de desembre de 1983, quan s'inaugura l'actual L1 del Metro de Barcelona. Fins la data arribava només fins a Torres i Bagés (des del 1968). L'únic defecte de l'operació és que la estació va ser construïda en una zona propera al riu, fora dels límits del barri.

6.8.2. Del 1978 – 1999: la remodelació de Baró de Viver

L'any 1978 el llavors Conseller de Política Territorial del recent govern d'unitat de la Generalitat de Catalunya, Narcís Serra, informà als residents de Baró de Viver la impossibilitat de reparar els danys estructurals dels blocs del 1958. Es va començar a perfilar la idea de remodelar tot el barri ja que no es podien rehabilitar els habitatges. El 3 d'abril de 1979 es celebren les primeres eleccions municipals democràtiques; Narcís Serra serà designat com el nou Alcalde de Barcelona i a través del Patronat Municipal de la Vivienda, s'encarrega a l'arquitecte Vicente Tort i a l'advocat José Luís Matalí, previ consens amb l'AVV Pi i Margall, el primer projecte global de remodelació del barri. Data del març de 1981 i que té per títol *Estudio Técnico- Urbanístico del Barrio de Barón de Viver*. Malgrat que s'arribaren a confeccionar maquetes que foren presentades als veïns/es en el *Centro Social*, el projecte fou desestimat per l'administració pública.

Fig.245>Fotografia àrea del territori on es poden observar les tres etapes urbanístiques del barri: les cases barates, els polígon d' habitatges i al fons, l'inici de l'enderroc de les cases i construcció dels nous edificis. Fonts: aportació IVes Jornades Participatives BdV

El 1983 celebrats els nous comicis municipals es nomena a Pascual Maragall nou alcalde de la ciutat de Barcelona i Germà Vidal és nomenat nou President del Patronat Municipal de l'Habitatge, i regidor del Districte de Sant Andreu. Aquest mateix any els arquitectes Joan Margarit i Carles Buxadé van redactar l'informe que dictaminava que no es podien reparar ni els blocs del polígon residencial, ni les *Cases Barates*: les seves estructures estaven tan malmeses que la millor solució era enderrocar-les i fer-n'hi unes de noves.

Des del Patronat Municipal de l'Habitatge s'encarrega a l'arquitecte Emilio Donato la confecció del *Pla Especial de Reforma Interior* (PERI) de Baró de Viver, amb el criteri de la remodelació total del barri. Algunes premisses inicials del pla es van consensuar amb l'AVV: no es masticaria el barri; els edificis no serien d'una alçada excessiva; aquest no havien de desentonar amb les noves edificacions de l'entorn proper; i es reestructurarien el espais urbans incloent zones verdes i equipaments. A part de complir amb aquests requisits, la proposat de E. Donato contemplava com a part fonamental de l'operació la construcció d'un conjunt arquitectònic organitzat com a illa semi-tancada. De forma rectangular i ovalada en els laterals generava un espai que s'ha anomenat el *salón urbano* o el *Gran Salón*. L'actual Plaça Baró de Viver.

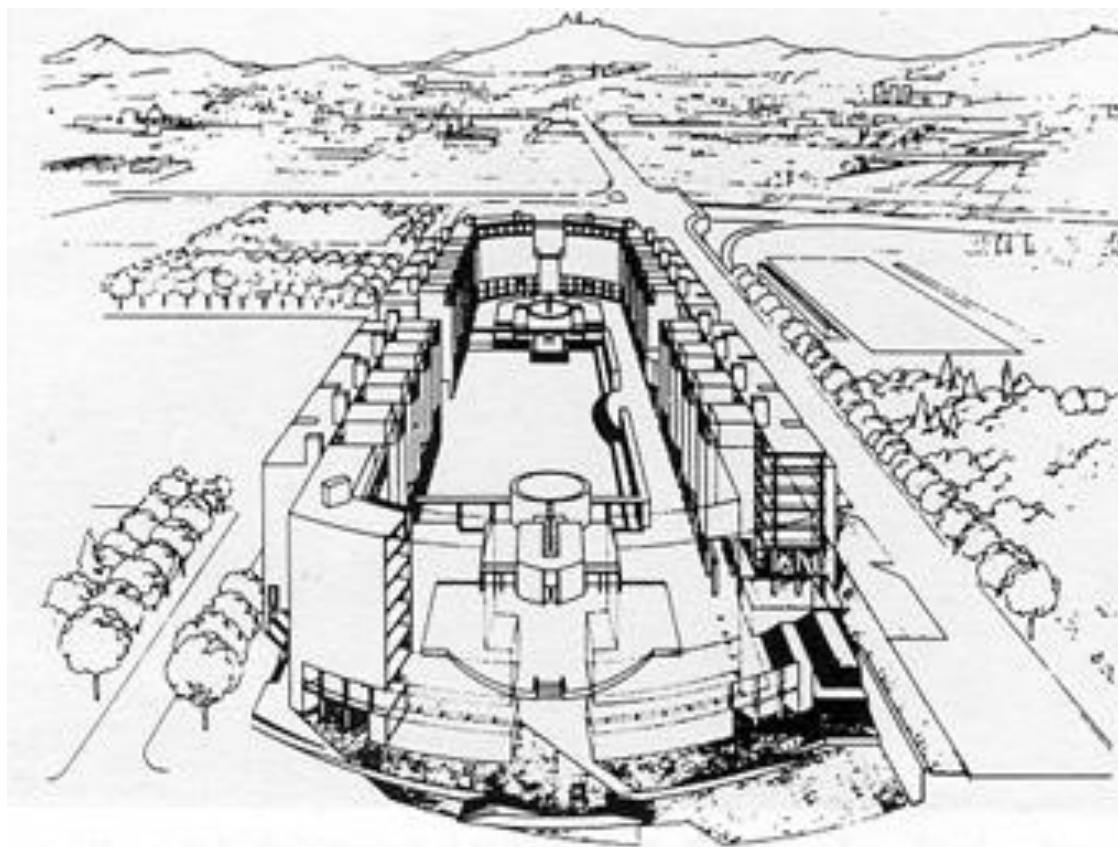

Fig.246> L'obra d'Emilio Donato fou guardonada en un concurs internacional d'arquitectura a Buenos Aires. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV

L'exposició pública del projecte es fa el maig del 1985 en el Centre Cívic de Baró de Viver; mateix any que s'adjudiquen a *Dragados y Construcciones* les obres de la primera fase del projecte. El PERI va tardar en executar-se aproximadament 14 anys (1985-1999) i es va desenvolupar en 10 fases diferenciades.

Fig.247>Fotografia de la segona meitat dels anys '80 on coexisteixen les cases barates i la construcció del projecte d'Emilio Donato, el "gran salón". Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV

Fase I: per a fer el primers blocs va caldre sacrificar el camp de futbol, ja que era l'únic terreny extens que hi havia lliure per aixecar-hi 207 pisos de 2,3 i 4 habitacions, més de 29 locals comercials i 89 places d'aparcament. La primera pedra d'aquests habitatges, i per tant del PERI, es posar el 19 de juliol de 1985 i l'obra va quedar enllestida el 1988. Havia de continuar amb un *saló* semblant a l'altra banda, però finalment el projectes de vies ràpides de la ciutat (la Ronda del Litoral) van escapar el conjunt urbà. La forma final és en U amb pòrtics a la planta baixa.

El finançament de la remodelació fou era un tema de capital importància ja que repercutia a tot el veïnat. Les negociacions de l'AVV amb Antoni Comas, en aquell moment titular de la Conselleria de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya, van concloure amb l'aprovació d'una subvenció del 30% a fons perdut per a tots el veïns. Fos quina fos la condició legal, aquests passarien a ser propietaris¹⁰.

Fig.248>Fotografia aèria on es poden apreciar la resta de les cases barates i polígons i una part edificada del "gran salón". A la dreta de la imatge els solaris encara buits on s'acabarà construint el Nus de la Trinitat i les infraestructures associades a les rondes. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV

Al finalitzar la *fase I* de *saló urbà* s'habilita en el seu interior la Plaça Baró de Viver, amb un zona central enjardinada. El sòl combina el paviment dur amb terra de

¹⁰ Descomptada la subvenció, la resta del preu de l'habitatge es pagaria en un 35% de crèdit a un 5% d'interès, i el 65% restant sense interessos; en mensualitats repartides en 35 anys. S'aprofità el conjunt de l'operació per a regularitzar la situació contractual dels veïns que de forma il·lícita havien adquirit la seva vivenda fins el juliol de 1987. Se'ls atorgava els mateixos drets que els titulars originals i l'AVV Pi i Margall es comprometia a no defensar a residents que procedissin a realitzar ventes encobertes que el Patronat Municipal de l'Habitatge no toleraria a partir d'aquell moment.

sauló); dotada de mobiliari urbà, arbrat i espais de jocs infantils. També s'hi fa un tauler d'escacs gegant que amb el temps desapareixerà sota el sauló. En el lateral tancat, la plaça esdevé un conjunt arquitectònic dissenyat com un escenari teatral amb graderies, pensat per la realització d'esdeveniments culturals o festius del barri.

Fig.249, 250>El saló urbà construït i amb la plaça Baró de Viver que 10 anys després de la finalització dels PERI, caldrà remodelar-la pel seu mal estat urbanístic. Font: de l'autor.

Fase II: la construcció de la Ronda de Litoral i el Nus de la Trinitat en motiu de la proclamació de Barcelona com a Seu Olímpica del 1992, varen fer que s'hagués de replantejar el projecte d' E.Donato. L'arquitecte i el Patronat Municipal de l'Habitatge no foren capaços de posar-se d'acord en la redefinició del projecte. El dissenyador acabaria abandonant el projecte. Malgrat tot es completaren les barres del *saló* nord i sud fins el Carrer Tiana, sobre el terreny ocupat anteriorment per el *Colegio Nacional Barón de Viver*.

Es construeixen 32 pisos que s'escripturen a l'octubre de 1990

La modificació del PERI es va aprovar definitivament el març de 1991. Es contracte l'arquitecte Lluís Cantallops per a l'execució de les fases III i IV,

Fase III i IV: en l'illa que es forma entre els carrers Clariana i Quito i les de nou traçat es construeixen 194 pisos de 2,3 i 4 habitacions. S'organitzen entorn d'un pati central que funciona com a espai públic enjardinat. S'hi accedeix des dels carrers a través de pòrtics en la planta baixa, on s'hi reservaven locals per a possibles futurs comerços. Els pisos foren entregats entre el desembre del 1991 i el juliol de 1993.

A finals del 1992 s'urbanitza l'interior d'illa que rebrà el nom de Plaça de les Fonts. S'organitza a partir de l'instal·lació d'una font de l'estil de la font de "canaletes" i s'habilita de mobiliari urbà (lluminària i bancs). També s'enjardinen

i urbanitzen els entorns del C/Quito i Clariana i s'instal·len jocs infantils en l'espai públic lliure entre els blocs d'edificis.

Fase V: Edifici de 69 pisos que tanca el *saló urbà* i l'illa de la primera fase afectada per la construcció de la Ronda del Litoral. Es construeix simultàniament amb la *fase VI* entre el juny del 1993 i octubre de 1994. Les escriptures dels pisos daten del març de 1995.

Fase VI: 40 pisos en el Passeig Guayaquil, entre els carrers Tucumán i Clariana. L'arquitecte fou L. Claparols autor de la *fase IV* fins a la *fase X*.

Fase VII: S'edifiquen dos blocs de 80 i 60 pisos respectivament entre els carrers Campins, Clariana, Clarà-B, Domingo Savio i Tiana. Dues plantes subterrànies d'aparcaments. S'entregan a finals del 1997

Fase VIII: 40 pisos en el Passeig Guayaquil, entre els carrers Tucumán i Clariana, corresponen a una prolongació del bloc de la *fase VI*. Entregats al juliol de 1998

Fase IX: 60 pisos i una planta subterrània entre Clariana, Campins, Calara i Astor. Són les vivendes dels últims habitants de les *Cases Barates*. S'entreguen el maig de 1999

Fase X: 80 pisos entre els carrers Tiana, Tucumán i Clariana. Habitatge destinat als nous nuclis familiars que es formaren durant aquest anys. Entregats a finals del 1999.

Habitatges de les Voras: 6 edificis que ocupen els terrenys sobrants de la Ronda del Litoral, entre els carrers Tiana, Campins i el Passeig de Santa Coloma. 49 pisos de lloguer d'habitatge protegit per a menors de 31 anys. Novembre de 1999.

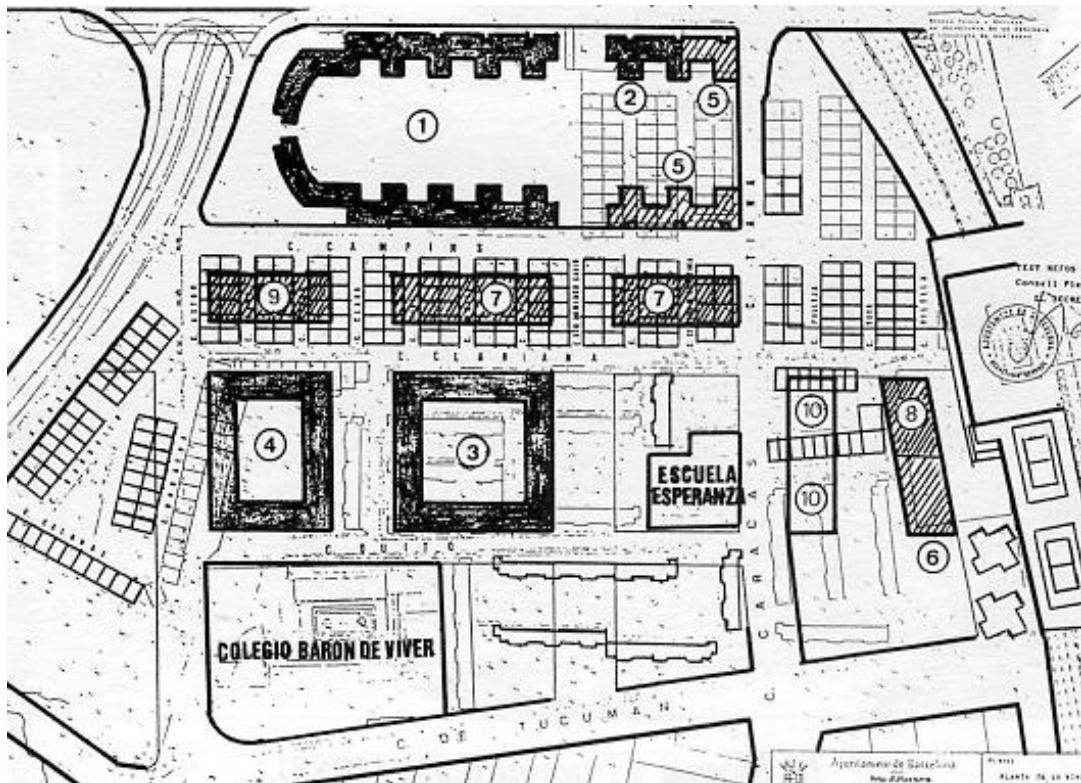

Fig.251>Plànols sobreposats de les “cases barates” i el nou traçat urbà; la numeració correspon a les diferents fases de desenvolupament del projectes de regeneració del territori. Font: Villagrasa, G; García,A; Baró de Viver: *la transformación de un barrio; 5 Años de Movimiento Vecinal* (1994-1999);Ed. Asociación de Vecinos Pi i Margall; Barcelona, 1999

En el transcurs de la remodelació els equipaments i la seva ubicació varien. L'AVV Pi i Margall es trasllada les seves actuals dependències als Passeig Guayaquil nº 53. Al costa, en el mateix edifici s'hi ubica les Casal de Joves. El Centre Cívic de Baró de Viver, el Casal d'Avis i algunes altres entitats ocuparien els baixos interiors del *saló urbà*.

Les plantes baixes de la barra nord del *saló urbà* que donen al Passeig de Sant Coloma es van projectar pensat ubicar el comerç del barri. Fins el moment es localitzava en les *cases barates* i alguns locals a les plantes baixes dels blocs del 1958, habilitades amb la doble funció de vivenda i botiga. L'idea de crear un nova zona comercial de trànsits en el Passeig de Santa Coloma fracassa. En el trasllat dels veïns a les noves vivendes a partir del 1988 hi ha un fort descens del comerç, ja que molts dels seus titulars opten per la indemnització o traslladar la seva activitat a altres àrees de la ciutat.

“La baja tasa demográfica siempre ha sido un handicap pa la implatación y desarrollo de actividades comerciales en el barrio. Ante la posibilidad de asentar un

negocio, se han elegido zonas más pobladas; en consecuencia, los vecinos se tienen que desplazar a los barrios y ciudades cercanos para realizar sus compras.”¹¹.

Els comerciants que decideixen quedar-se en el barri rebutgen traslladar-se al passeig on en l'actualitat pràcticament la totalitat dels locals estan tancats. Les poques botigues i comerços del barri queden ubicats en els carrers Campins i Clariana, espais centrals del barri.

Entre 1986 i 1992 es construeix la Ronda Litoral i el Nus de la Trinitat, una de les operacions més importants en l'època de la transformació urbanística de la Barcelona olímpica. Per a Baró de Viver va representar la millora de les seves connexions amb la resta de la ciutat. Es van crear dos accessos a la ronda – al C/Potosí i en el Passeig Santa Coloma-, s'asfalta el C/Guayaquil que connecta amb Bon Pastor, i es construeix un nou pont en el C/Potosí que connecta amb Santa Coloma; carrer que posteriorment es prolonga per sobre les vies i tallers ferroviaris de RENFE aconseguint una nova connexió amb Sant Andreu.

A l'alçada del barri es cobreix la ronda amb una llosa que queda en una cota superior a la trama urbana. En aquesta plataforma s'hi construeix una pèrgola i s'hi fan equipaments esportius. Aquesta operació urbanística forma part d'un conjunt que es realitzen en diferents punts de la ronda. *La Llosa*, tal i com la denominen els veïns de Baró, és zona d'oci i passeig, combinada amb una altra destinada a la pràctica d'esport a l'aire lliure. També hi ha un local de 13X13 mts. habilitat amb oficines. Malgrat la seva inauguració és el 1992, la complexitat conjuntural del moment que viu el barri, fa que no es puguin utilitzar fins el 1995. Després d'arranjar els desperfectes ocasionats per la falta d'ús, el Club de Lluita de Baró de Viver se'n farà càrrec i finalment podrà celebrar els torneigs de lluita olímpica i greco-romana en el barri. Entitat fonamental en el teixit social del barri, ha aconseguit destacar pels seus èxits nacional i internacionals; el club va ser subcampió d'Espanya l'any 1996 i alguns dels seus membres han participat en els jocs olímpics.

Les instal·lacions externes *la Llosa* les gestiona l'Asociación Deportiva de Baró de Viver. Entitat que també es fa responsable del camp de futbol, que es decideix ubicar provisionalment al C/Tucumán. Malgrat les notícies de remodelació i condicionament del camp de futbol que apareixen en la revista de l'AVV *La Marquesina*¹², l'espai quedaria finalment abandonat perquè no complia amb les mesures reglamentàries i no hi havia les instal·lacions necessàries. Els

¹¹ Villagrassa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformación de un Barrio. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997)*. Ed. Asociación de Vecinos "Pi i Margall". Baró de Viver. Barcelona 1999. pg.29

¹² AAVV; *La Marquesina. Revista del Barrio de Barón de Viver*. Ed. Asociación de Vecinos de Baró de Viver. Barcelona. 2ª Epoca. Nº0, juny de 1997, pag.10

equips de futbol de Baró utilitzen des d'aquell moment i fins l'actualitat els equipaments de Bon Pastor.

El 18 d'abril del 1999 es va inaugurar l'urbanització del C/Beato Domingo Savio, Campins, Clarà i Clariana, així com la *Finalització de la Remodelació de Baró de Viver*, donant per acabat el llarg procés iniciat als anys '80.

En aquest darrer període s'executen dos projectes d'escala de ciutat que tenen a Baró de Viver com una de les seves àrees d'influència: el *Nus de la Trinitat* –que ja hem citat –, i la *Regeneració del riu Besòs*.

Si bé les operacions lligades a la construcció de la ronda i el nus viari de la Trinitat varen representar millorar la connexió del barri amb la resta de la ciutat, també varen representar un augment considerables de la contaminació ambiental i acústica de la zona degut al gran increment de trànsit.

Fig.252>Nus de la Trinitat. A la part superior de la imatge pot veure's el Parc de la Trinitat (1993) on domina la zona verda; a la part inferior el nus viari situat just davant del barri de Baró de Viver. Enmig del vials s'hi construeix la sortida del metro de Baró de Viver. Font:www.fotolog.com

Per compensar els residents de barri de la Trinitat el sacrifici de tenir en el seu territori aquesta gegantina infraestructura d'encreuament d'autopistes, l'any 1993 s'executa un parc a l'interior del nus (Parc de la Trinitat).

Finançat per *Holding Olímpica SA (HOLSA)*, fou una de les darreres obres post-olímpiques. El parc de 7 hectàrees fou ideat com un “pulmó” del territori, dotant-lo d’una extensa zona verda amb grans explanades de gespa, diferents tipologies d’arbrat i un gran canal d’aigua que segueix la línia perimetral del nus viari. Hi han diferents espais equipats per l’oci col·lectiu i dos projectes d’art emmarcats en els programes d’art públic de la ciutat, que l’hi proporcionen una imatge representativa.

Fig.253>Rosi Sabaté, Joaquim; *Cavalls desvocats*;1993.

Font:www.bcn.cat/artpublic

Fig.254>Bartolozzi, Rafael; *Dona que es banya*; 1993

Font: www.bcn.cat/artpublic

Malgrat que s’aconsegueix atenuar l’impacta del “scalextric” viari, els beneficis pels habitants de Baró de Viver són relatius. Visualment des del barri només es perceben les estructures i murs formigó del nus, empobrint considerablement el paisatge. Al mateix temps des de Baró de Viver el parc és inaccessible, ja que el projecte només va contemplar accessos des del barri de la Trinitat. L’única entrada és pel Passeig de Santa Coloma però força allunyada perquè l’espai formi part de la vida quotidiana de la gent de Baró¹³.

L’altre gran operació urbanística realitzada en la zona i que beneficià tan a la ciutat com el barri, ha estat el *Projecte de Recuperació Mediambiental del Tram Final del Llit del Riu Besòs*. Executat a partir de la primavera del 1997 es finançà principalment amb ajudes econòmiques del *Fons d’Infraestructures per a la Millora del Medi Ambient dels Fons de Cohesió de l’Unió Europea*. L’any 1962, després d’una gran inundació, es construï un canal central d’aigües baixes en una llera de 130m d’amplada confinada entre dos murs de formigó de 4m d’alçada. Des de llavors la marginalitat del riu de marcat caràcter mediterrani, que suposa crescudes torrencials i cabals escassos la major part de l’any, no havia fet més que

¹³ Com comentava un veí en un dels tallers participatius: “és una pena que estigui tan a prop i tan lluny al mateix temps”.

incrementar-se degut principalment a la tipologia d'urbanització dels seus entorns.

Bàsicament el projecte ha propiciat el sanejament del riu mitjançant un tractament biològic de les aigües amb la depuradora de Montcada, i un tractament natural amb la implantació zones humides en els marges laterals del jaç del riu que afavoreixen la recuperació de la fauna i flora pròpies del riu.

Aquesta tipus de tractament d'aigües s'implantà principalment al marge dret del riu, inaccessible des de la riba per causa de l'efecte barrera que suposa la presència de diferents infraestructures metropolitanes d'accés a la ciutat. L'operació es completa amb l'implantació al marge esquerra d'un parc fluvial de 13 hectàrees de prats verds, accessible mitjançant la construcció de rampes adossades al mur de formigó existent. Aquestes rampes afavoreixen la sensació de proximitat al riu des de les cotes superiors urbanes, a on, paral·lelament al riu, es va construir un passeig per als vianants. En aquest marge –de la banda de Santa Coloma –, s'hi ha incorporat un carril per a bicicleta que ens porta fins la desembocadura del riu.

Fig.255, 256>A l'esquerra una imatge de l'entorn del riu a principis del '80, a la dreta els marges del riu després del procés de regeneració. Font: aportació Ives Jornades Participatives BdV

A l'alçada de Baró de Viver també s'hi va habilitar una rampa de doble accés, des de La Llosa i des del pont de Santa Coloma, per tal de poder baixar al riu. Però tal i com ens comenten Villagrassa,G. i García.A :

“El margen derecho del Besós, correspondiente a Baró de Viver y Bon Pastor, no ha tenido un tratamiento, ni siquiera aproximado, al margen derecho de Santa Coloma. Los hierbajos y la maleza sustituyen al césped; pero si se padecen los perjuicios de las plagas de mosquitos generados por los humedales.”¹⁴ .

¹⁴ Villagrassa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformación de un Barrio. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997)*. Ed. Asociación de Vecinos “Pi i Margall”. Baró de Viver. Barcelona 1999. pg.19

Des del veïnat no es comprèn perquè en aquest marge del riu no es pot actuar de forma similar a l'altra banda del riu; perquè en el marge de Santa Coloma hi ha carril bici i en el marge de Baró i Bon Pastor no; perquè no hi ha cap espai d'esplanada verda per a ús social i a l'altra banda n'està ple; o perquè alguns espais del riu a l'alçada de Baró de Viver continuen tenint l'aspecte d'abandó i brutícia característiques d'altres èpoques; etc. Qüestions que l'AVV Pi i Margall ha realitzat en diverses ocasions als responsables de les administracions municipals, i que encara ara, no han rebut resposta.

Fig. 257,258,259,260>El pas per sota del pont de Santa Coloma mostra greus problemes de seguretat: sense il·luminació, infraestructures elèctriques sense controlar i un accés al clavegueram sense la tapa de registre. L'AVV ha comunicat aquestes problemàtiques als responsables del Districte de Sant Andreu en diferents ocasions. Font: de l'autor.

Dins el marc del projecte de regeneració del riu Besòs, l'octubre del 2003 es van començar a desmantellar les 54 torres elèctriques que caracteritzaven part del paisatge del Nus de la Trinitat fins a la desembocadura del riu. A finals d'aquell mateix any ja no en quedaria cap, malgrat el debat que havia sorgit sobre la necessitat de deixar-ne alguna intacte com a objecte de memòria històrica; tal i com s'havia fet anteriorment amb les xemeneies d'algunes antigues fàbriques de

la ciutat. A favor d'aquesta mesura sorgien veus de professionals com l'arquitecta Benedetta Taglabue, "(...) Si se conservara una, sin cables, sin su función habitual, dejaría de ser el monstruo que maltrató Santa Coloma para convertirse en un gigante protector. Son una parte de la historia. Tienen la belleza de lo racional."

En el mateix sentit es pronunciava el president de SOS Monuments, Salvador Tarragó; "Las torres se hicieron sin preocupaciones estéticas, son racionales, y ahí radica su belleza. No necesitan accesorios para ser monumentos. Son arqueología industrial".

I en aquell moment el director Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA), Manuel Borja-Villel, afegia: "(...)un memorial dedicado a las luchas por la ciudad y un reconocimiento a la clases trabajadoras inmigradas (...)". Per contra, el Sr. Lluís Hernández, primer alcalde democràtic de la ciutat de Santa Coloma, Sr. Lluís Hernández afirma que "(...)no hay nada más lúdico que parque fluvial verde con un gran césped sin interrupciones ni obstáculos. Para solaz de todos los ciudadanos." ; "(...) las torres de alta tensión no sin ni monumetos ni nada".¹⁵

Juan José Gallardo, del grup d'Estudis Històrics Jose Berruezo opinava que la ciutat ja era suficient mostra de desenvolupament i que no calia deixar una torre com a símbol. En el mateix sentit es pronunciava el Sr. Josep Oliver, aleshores President de l'AVV de Baró de Viver, que si als arquitectes i polítics tan els hi agradaven les torres, "(...) que se les possessin al jardí de casa seva". La necessitat de eliminar les torres elèctriques per a la millora del paisatge urbà de l'entorn del riu, fou una opinió majoritàriament compartida per entitats veïnals i residents.

Finalment no se'n va deixar cap i tal i com afirmava l'Alcalde de Barcelona, Joan Clos "El mejor monumento es el espacio verde que hemos ganado, que es lo que piden los ciudadanos"¹⁶. L'únic element que s'ha deixat en el riu són les parts superficials i visibles dels fonaments de les antigues torres d'alta tensió.

¹⁵ Benvenuty,L; *Torres con Memoria. Voces a favor de indultar la última torre del Besòs, que se desmonta hoy*. La Vanguardia. Vivir en Barcelona; Barcelona, miércoles, 17 diciembre 2003; pag.4

¹⁶ Benvenuty,L; *Adiós a la última torre*. La Vanguardia. Vivir en Barcelona; Barcelona, jueves, 18 diciembre 2003; pag.4

Fig.261>Les antigues torres elèctriques que seguien el curs del riu Besòs i el seu cablejat que es retallava en el paisatge del territori. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV

Fig.262>Base de la torre elèctrica que resta en el riu com a un hipotètic element de memòria històrica. Font: de l'autor.

6.8.3. Del 1999 – fins l'actualitat i futurs projectes

Fig.263>Pisos a règim de lloguer per joves, en el marc del pla 10HJ a Baró de Viver. Font: de l'autor.

Tornant al desenvolupament urbanístic de Baró de Viver, en els anys posteriors immediats a la finalització del procés de remodelació no es realitza cap operació d'importància en l'espai públic de Baró de Viver, malgrat que alguns d'aquest encara estan pendents de rehabilitació, tal i com constata l'AVV.

L'any 2000 es construeix un edifici d'habitatges de lloguer per a joves en un espai comprés entre el Passeig de Sant Coloma i el C/Tiana. El 2004 s'executa un altre edifici destinat a pisos de lloguer per a joves, que es construeixen un solar que qualificat pel Pla General Metropolità (PGM, 1976) com a solar destinat a equipaments. Aquestes dues operacions s'emmarquen en la pla de 10HJ de

l'Ajuntament de Barcelona, una nova figura urbanística que volia abordar les dificultats dels joves per a trobar una vivenda digna a un preu assequible. El "10" fa referència a la dotació i les lletres són les inicials de "habitatge" i "joves". Són habitatges en règim de lloguer i amb un ús temporal: cinc anys improrrogables. I s'adjudiquen a joves entre 18 i 35 anys amb ingressos econòmics moderats. El pla aprovat per l'Ajuntament de Barcelona situava l'horitzó d'arribar el 5000 habitatges. El pla definitiu que implicava la modificació del PGM respecte el sòl s'aprova el juny del 2001; quedant definides les ubicacions de les 28 actuacions en els diferents districtes de la ciutat.

Les dues actuacions de Baró de Viver representen 580 pisos en aquest règim i se'n preveuen 150 més en un edifici encara en fase de projecte per el C/Ferran Junoy.

La crítica a aquesta operació urbanística des de la Federació d'Associacions de Veïns/es de Barcelona (FAVB), coincideixen amb les que es fan des de les entitats veïnals de Baró de Viver: la requalificació de sòl destinat a equipaments, la falta de participació ciutadana en el procés i la indefinició de nous plans d'equipaments (de ciutat, de districte, de barri) que donin resposta a l'increment

de població dels barris on hi actua el 10HJ.¹⁷Des del barri a aquestes crítiques s'hi afegeix que el tipus de contracte de 5 anys improrrogables, comporta que els nous residents del barri difícilment s'integraran a la a la vida social de Baró. Tal i com els cataloga el Sr. Oliver "(...)són 1000 veïns provisionals".¹⁸ Creuen que hagués estat millor un tipus d'habitatge de protecció oficial que permetés als nou vinguts establir-se en el barri, per poder sentir-se part de la comunitat i implicar-se en el seu desenvolupament, integrant-se en les associacions o entitats i aportant noves maneres de fer a Baró. Difícilment es pot donar un sentit de pertinença quan l'estada en un territori té "data de caducitat".

L'any 2002 entra en funcionament l'escola bressol *El caminet*. Equipament que es venia exigint des de feia temps. I aquell mateix any també s'acaben les millores urbanístiques d'alguns carrers. Remodelant calçades, ampliant voreres, renovació d'enllumenat públic, nou mobiliari urbà i s'eliminen antigues línies aèries de servei.

Malgrat aquestes actuacions a principis de l'any 2004 –moment en que el grup CRPolis "atterra" en el territori -, Baró de Viver encara mostra signes de les èpoques passades. Espai públics degradats o sense cap mena d'intervenció urbanística, abandonats, sense funcionalitat que esdevenen a zones d'estacionament de cotxes.

Fig.264,265>Estat de dos dels espais públics de Baró de Viver a l'any 2004. A l'esquerra, l'entorn de la seu de l'AVV i a la dreta, entre la Llosa i el C/Tiana. Ambdós espais restaven sense urbanitzar, amb instal·lacions obsoletes i s'utilitzaven com aparcament de cotxes. Font: de l'autor.

¹⁷ El posicionament de la FAVB respecte les actuacions 10HJ i l'explicació del pla aprovat per l'Ajuntament de Barcelona l'any 2001, queda recollida en la publicació bimestral de l'entitat veïnal: VVAA, *La veu del Carrer. Habitatges, joves i equipaments?* Ed. Federació de Veïns i Veïnes de Barcelona. Barcelona, febrer-març 2004. pags. de 13 a 19

¹⁸ Tal i com expressa en una entrevista en la revista *La veu del carrer*, en la secció *El cor robot*; Ed. Federació de Veïns i Veïnes de Barcelona; Barcelona, juliol- setembre de 2006, pàg.31

La configuració d'alguns d'aquest espais semblen propiciar els actes incívics i delictius. Són espais insegurs. En especial l'entorn de la sortida del metro, les rampes que connecten *La Llosa* amb el riu i el Passeig de Santa Coloma o el lateral tancat de la Plaça Baró de Viver (el *saló urbà*). Els seus elements urbans, a l'igual que els equipaments esportius instal·lats en *La Llosa* eren inutilitzables.

Fig.266,267>A dalt a l'esquerra els aparells d'esport de "la pèrgola" deteriorats; a la dreta, resta de runes d'obres de canalització. Aquestes es estigueren al carrer durant més de 4 anys. Font: de l'autor.

Els espais públics que no estaven degradats, no posseeixen cap element distintiu. La seva configuració es limita a l'ordenació de mobiliari urbà, arbrat i algun element de jardineria. El concepte de *monumentalitzar la perifèria* que caracteritza l'anomenat *Model Barcelona* no semblava haver arribat a Baró de Viver. En les seves places i els seus carrers no hi figura cap objecte d'art públic o elements estètic. Fins el punt que una de les seves places, en l'interior d'una illa d'habitatges, encara avui no té nom.

Fig.268,269>Dos espais urbanitzats però sense trets distintius o significatius. A dalt, el C/Ciutat d'Asunción; a baix, un interior d'illa públic. En una de les rutes guiades pels veïns, en to irònic, se'ns explicava com semblava que a l'ajuntament se li havien caigut del camió els diferents objectes que configuraven la plaça a l'hora de distribuir-los. A l'any 2004 l'espai no tenia nomenclatura. Font: de l'autor.

La transformació urbana de Baró i les operacions urbanístiques de la ciutat realitzades en el territori en els darrers 20 anys, no havien aconseguit connectar al barri amb Barcelona. A l'any 2004 Aquest seguia aïllat i mantenia trets propis de la perifèria urbana. La frontera natural del riu Besòs, l'obsolet polígon industrial del carrer Túcuman, les vies i tallers ferroviaris de RENFE i les infraestructures viàries de l'entorn el mantenien desconnectat de les trames urbanes més pròximes; i sense possibilitats de creixement.

L'aïllament històric de Baró de Viver es perpetuà. En l'actualitat segueix essent un espai desconegut per a la majoria del barcelonesos. Arribant a l'extrem que durant la redacció de la proposta de reorganització territorial de la ciutat en barris, iniciada el 2005 i presentada al 2006, el barri de Baró de Viver desapareixia i quedava annexionat a Bon Pastor.

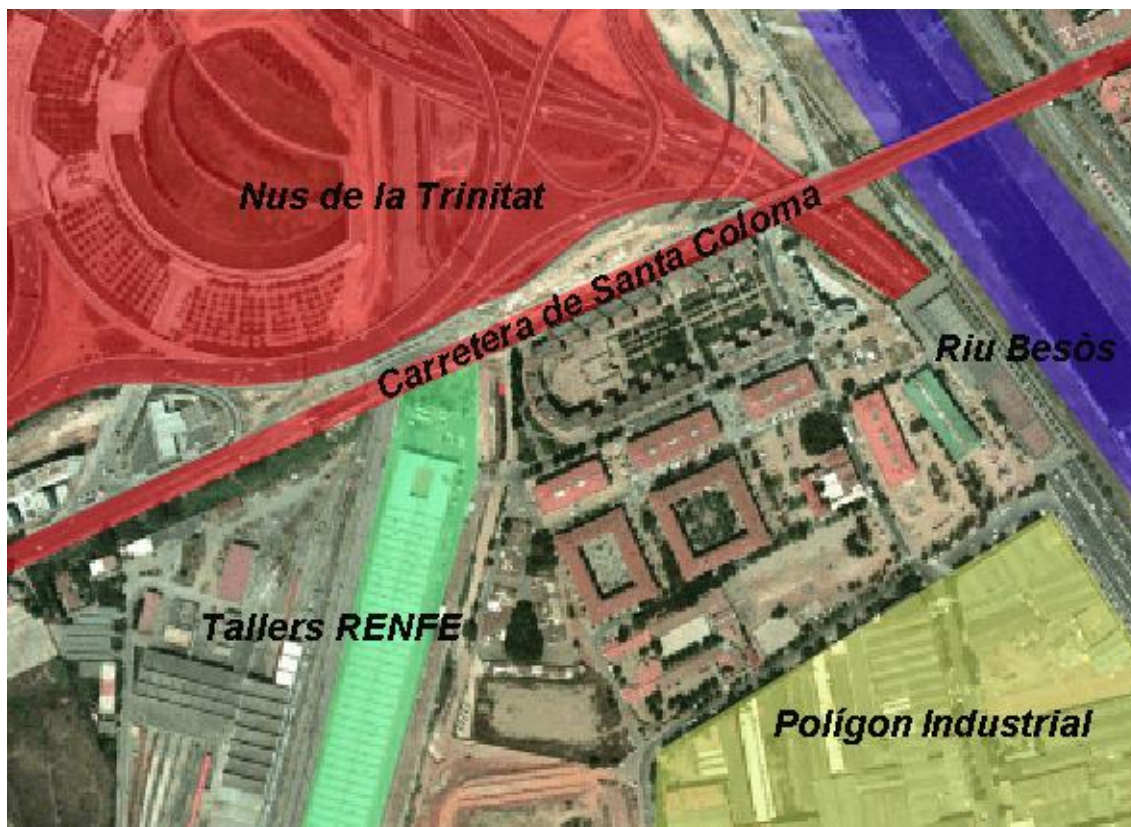

Fig.270> Les fronteres que aïllen Baró de Viver de la resta de la ciutat de Barcelona: el Nus de la Trinitat, el Riu Besòs, la Carretera de Santa Coloma, les infraestructures de ferroviàries i el polígon industrial de Bon Pastor. L'aïllament de Baró de Viver, explica la seva desconexió generalitzada per part de la població de Barcelona i inclús la del Districte de Sant Andreu. Font: de l'autor.

Amb el projecte anomenat *La Barcelona del Barris, nou impuls per a una ciutat més pròxima*¹⁹, l'ajuntament de la ciutat proposava una actualització del mapa de barris considerant que aquest havien de tenir un mínim de 5.000 habitants i un màxim de 50.000. L'objectiu d'aquesta "segona descentralització"²⁰ era establir un nou mapa territorial que mantingui l'estructura dels 10 districtes, però ajustant les prestacions i els serveis públics a les particularitats de cada territori: "(...) més eficàcia en els serveis en els serveis, incrementar la justícia social (...) i reforçar la participació ciutadana"²¹

La proposta de homogeneïtzar el barris va aixecar crítiques des de diferents sectors. Tan dels representants veïnals, com d'experts; i lògicament no fou

¹⁹ VVAA; *La Barcelona del Barris, enceta el procés de participació*; revista *Barcelona Informació*; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona, maig 2006, pag.7

²⁰ Expressió utilitzada per en aquell moment l'Alcalde de Barcelona, Joan Clos, el dia de la presentació en premsa del projecte.

²¹ VVAA; *La Barcelona organitzarà els serveis públics per barris*; revista *Barcelona Informació*; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona, gener 2006, nº 81, pàgs.16-17.

acceptada per els veïns i veïnes de Baró de Viver²². Jordi Borja, que fou convocat a la comissió d'experts que havia d'avaluar la proposta de l'Ajuntament, en una entrevista a la revista de la FAVB es mostrava poc partidari de delimitar el barris i afirmava que "(...)enlloc d'obrir una via de solucions a la participació i diàleg Ajuntament- ciutadans n'obre una de problemes i discussions interminables i poc interessants." Reflexionant sobre les dificultats de delimitar administrativament el barris que són realitats socials complexes amb moltes variables, acaba preguntant-se: "Què més dona que un districte tingui deu barris amb molta gent i un altre només en tingui cinc amb la mateixa població? Cal adaptar l'administració als barris, no a l'inrevés"²³.

Per la seva banda la FAVB en comunicat del febrer de 2006 es mostrava en contra del procés seguit dissenyar el nou pla de barris. Criticant que no se'ls hagués tingut en compte en la comissió d'experts per valorar el projecte, i que el debat es produís sobre unes delimitacions proposades a priori. Exigint al mateix temps la posada en marxa de mecanismes de participació que anessin més enllà de la mera informació.²⁴ Mesos més tard, mitjançant la revista *Barcelona Informació*²⁵ del maig del 2006, l'ajuntament informava sobre el *Pla de la Barcelona del barris* i sobre els diferents canals de participació que la ciutadania podia utilitzar per fer arribar

²²Veure ANNEX/ PROJECTE BARÓ DE VIVER/ Documentació veïnal.

L'AVV de Baró de Viver va enviar una carta a la Regidora del Districte de Sant Andreu en aquella legislatura, la Sra. Sara Jaurrieta, per tal de mostrar el seu desacord amb la proposta urbanística de reordenació dels barris. Des de l'argument de l'identitat del barri i la història compartida en el territori, els representants acabaven l'escrit dient: "Sra. Sara Jaurrieta, tanto usted como el resto de componentes del equipo que han elaborado este proyecto tengan la bondad de dejar los barrios como están y hagan el favor de escuchar las voces, aunque sea por solo una vez, ya que no estamos de acuerdo con dicho proyecto, todo el barrio está muy indignado porque están tomando decisiones sin contar con los vecinos afectados como somos todos nosotros".

²³ Entrevista de Marc Andreu publicada *La Veu del Carrer*. Ed. Federació de Veïns i Veïnes de Barcelona. Barcelona, març- abril 2005. pag.12. Jordi Borja, geògraf i urbanista fou tinent alcalde de Barcelona del 1983 al 1987, i fou un dels promotors de l'actual divisió territorial en 10 districtes. En l'entrevista reflexiona sobre la idoneïtat del pla de barris, les dificultats de delimitar homogèniament els barris al mateix temps que respectar les seves realitats social i entén que més que una eina que permeti una major participació de la ciutadania, postula que pot esdevenir una forma de potenciar els particularismes. Creu que apostar pels barris Vcom a unitat de mesura bàsica de la participació pot comportar que la ciutadania només es preocupi del interessos de més petita escala, afavorint les demandes més egoïstes i propicien moviments del tipus "no en mi pati trasero" (traducció de l'expressió angles not in my backyard).

²⁴ Comunicat publicat en la pàgina web del Federació de Veïns i Veïnes de Barcelona (FAVB; www.fabv.cat), el 28 de febrer de 2008. En un article del març del mateix any a la revista *La Veu del Carrer*, firmat per André Naya, s'explicava que s'havien consultat a tots els barris afectats per la nova ordenació i a que aquest rebutjaven la proposta de manera generalitzada; tots menys 3.

²⁵ Frigola, JA; *La Barcelona dels barris enceta el procés de participació*; revista *Barcelona Informació*; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona, maig 2006, nº 96, pàgs.6-7.

les seves opinions. A la mateixa revista (que s'enviava a domicili) hi havia una butlleta amb la proposta municipal de la nova delimitació de barris, que un cop emplenada podia enviar-se al consistori. En la butlleta i figurava la definició de *barri* que havien elaborat la comissió d'experts i els objectius del pla.²⁶

A Baró de Viver les entitats veïnals mostraven la seva indignació públicament i van presentar al·legacions en el Consell del Districte de Sant Andreu, per defensar la identitat pròpia del barri respecte al Bon Pastor. En el barri alguns sectors, espontàniament, varen penjar pancartes i van fer concentracions de protesta.

Finalment i després d'endarrerir l'aprovació del nou mapa de barris, per tal de poder estudiar les 2.060 al·legacions presentades i les diferents queixes veïnals, el 13 de desembre de 2006 s'aprovava la nova proposta. Baró de Viver s'incorporava al nou mapa de barris de la ciutat de Barcelona, però la proposta es tancava sense acomplir amb l'objectiu inicial de definir un nou pla d'equipaments.²⁷

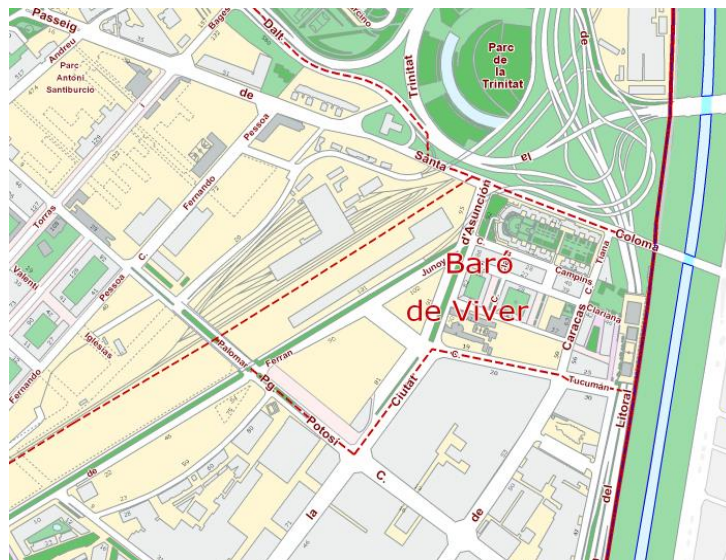

Fig.271>Plànol definitiu de Baró de Viver tal i com es publica a la pàgina web de l'Ajuntament de Barcelona (2013). Font:www.bcn.cat.

²⁶ El grup d'experts convocats per l'ajuntament va proposar la següent definició: **El barri** és l'espai bàsic de convivència ciutadana, la transició entre l'àmbit privat i l'àmbit comú, l'entorn on ens coneixen i ens reconeixen. Hi trobem altra gent amb qui tenim un tracte personalitzat, fem vida social. El barri és sobretot un espai de relacions humanes. I és també l'espai on, junts, gaudim dels equipaments i els serveis ciutadans més propers: l'escola, el mercat, el comerç, el casal d'avis, la plaça on juguen els nens... Cada barri té una història i una personalitat que són reconegudes i sentides com a pròpies pels seus habitants: la majoria de la gent es troba a gust vivint en el seu barri i se l'estima.

²⁷ En el llibre VVAA; *Barcelona barri x barri; El nou mapa de barris de la ciutat*; Ed. Ediciones Primer Plana, SA; Barcelona, 2007, Baró de Viver apareix com un barri amb entitat pròpia. Cal esmentar que durant molt anys, inclús les divisions de la FAVB considerava Baró de Viver part de Bon Pastor. En la nova ordenació Baró de Viver també aconseguia ampliar lleugerament el seu territori.

Durant aquest procés en el barri s'havien començat a regenerar els espai públics al voltant de la *La Llosa* i sobretot el solar situat en la confluència del carrers Caracas i Tiana. Donant-se resposta a una de les demandes més reiterades per part de les entitats veïnals.

Fig.272,273>A *l'esquerra, l'àmbit abans de la remodelació. A la dreta, imatge des del mateix punt de vista en l'actualitat; ara Plç. Pilar Miró. Font: de l'autor*

El novembre del 2006 s'havien rehabilitat 9.000 m² d'aquest entorn. La urbanització s'ha adaptat a les característiques de l'espai ja existent. S'amplien les voreres, s'incorporen jocs infantils, arbrat, gespa i rampes que faciliten l'accés a la plaça. A la zona més propera del carrer Tiana s'hi configura un petit bosc de mèlies que dona pas a la part central d'una gran rampa envoltada de parterres que anivellen el dos plans de l'espai. El 2007 amb certes reticències de l'Ajuntament de Barcelona, la plaça seria batejada amb el nom de Pilar Miró –la reconeguda realitzadora de Televisió Espanyola –, proposta que van fer les entitats veïnals. El noms per la plaça que es proposaven des del consistori eren Jacques Costeau o Freddy Mercury.

Aquell mateix coincideixen dos fites importants per les actuacions urbanístiques que es va realitzar en els següents anys. Per una banda es culminen els diferents processos participatius del projecte coordinat pel CRPolis i on participen les diferents entitats del barri i residents a títol individual. Els resultats són propostes de projectes per espais públics del barri que recullen els criteris d'usos, estètics i simbòlics consensuats entre "tots". Per altra banda, l'octubre del 2007, l'Ajuntament de Barcelona va iniciar un procés participatiu per tal d'elaborar el *Pla d'Acció Municipal 2008-2011 (PAM)*; que són el programa d'accions que el govern municipal es compromet a dur a terme en un període determinat. En el

PAM queden recollits els diferents *Programes d'Actuació de Districte* (PAD) per el mateix període.

Aprofitant el ben entès, l'AVV Pi i Margall va presentar les diferents propostes de projectes als responsables del Districte de Sant Andreu, mitjançant els diferents canals de participació habituals i els extraordinaris que s'havien engegat per elaborar el PAD.

A finals d'any el PAD 2008-2011 aprovat recolliria per primera vegada les propostes de projectes concrets desenvolupades pels residents de Baró de Viver²⁸. A partir d'aquell moment s'iniciaria un diàleg entre l'AVV Pi i Margall, el Districte de Sant Andreu i el grup CRPolis, que culminaria amb la firma d'un conveni de col·laboració (2009) entre les tres parts, per tal de portar a terme un procés participatiu per l'elaboració del disseny d'espais públics del barri.

En línies generals el PAD 2008-2011 reivindica el Districte de Sant Andreu de Palomar com un nou espai central de la capital, basat en la profunda transformació del seus 7 barris, conseqüència directa del projecte de transformació urbanística lligat a l'arribada del *Tren d'Alta Velocitat* (TAV). En el cas concret de Baró de Viver i els seus entorns, destaca la previsió d'executar la macro-illa d'equipaments i habitatges en l'antiga caserna militar de Sant Andreu; la reurbanització del Passeig de Santa Coloma amb la d'una pantalla acústica per esmorteir el soroll del tràfic de la ronda; i es preveu la reforma total de l'obsoleta plaça de Baró de Viver i dels degradats equipaments esportius de *La Llosa*. En les línies d'actuació urbanístiques del PAD consta: "*(...)el Baró de Viver veurà com es farà realitat la seva connexió amb Sant Andreu i Bon Pastor acabant així amb el seu tradicional aïllament*"²⁹.

A partir d'aquest moment els fets i operacions urbanes al territori de Baró de Viver es precipiten. A finals del 2008 i principis del 2009 el Districte de Sant Andreu, l'AVV Pi i Margall i el Crpolis negociarien un marc de col·laboració que es firmarà el juny del 2009. Aquest nou marc propiciaria l'elaboració del projecte de disseny de l'estètica de les pantalles acústiques del Passeig de Santa Coloma –que es construirien el 2010–, i la nova Rambla del Carrer Ciutat d'Asunción.

²⁸ Més endavant, en la descripció completa del projecte participatiu de Baró de Viver s'explicaran en detall el documents que el PAD incorpora que fan referència a les propostes veïnals i que foren presentats a l'AVV Pi i Margall.

²⁹ *Programa d'Actuació del Districte 2008-2011. Proposta de Programa d'Actuació del Districte informat favorablement pel Consell Plenari del Districte*. Ed. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, desembre 2007, pàg. 46.

A l'abril del 2010 també s'inaugura la reforma dels equipaments esportius exteriors de *La Llosa* (pista polivalent de futbol sala i bàsquet, vestidors, espai d'escalfament, i aparells de gimnàstica per a gent gran).

En el transcurs d'aquest any s'inicien les obres de reforma de la Plaça Baró de Viver i l'empresa *ADIF* comença les obres al Carrer Ciutat d'Asunción relacionades amb infraestructures del *TAV*. Calia aixecar tot el carrer per passar la conducció d'aigua del Ter – Llobregat. Aquesta va ser l'oportunitat per construir la proposta veïnal de la rambla. En comptes de reposar el que hi havia, el Ministeri de Foment s'encarregà de l'obra del carrer i la plataforma de la rambla fins deixar només la vorada. L'Ajuntament de Barcelona realitzaria el nou pavimentat de la rambla, el mobiliari urbà, l'arbrat i els elements d'art públic proposats pels veïns/es i elaborats en els taller participatius coordinats pel CRPolis. La seva execució es feria sota els hospicis de la *Llei de Barris* que va dotar al Districte de Sant Andreu de 17,2 milions d'euros per a la millora dels barris de Baró de Viver i Bon Pastor³⁰.

Les propostes veïnals elaborades en el projecte participatiu del CRPolis es van incorporar en el grup de projectes presentats per l'Ajuntament de Barcelona a la convocatòria per accedir a la *Llei de Barris* i recollits en el Projecte d'Intervenció Integrals de Bon Pastor- Baró de Viver³¹. Tan els projectes veïnals ja executats a dia d'avui com els que s'han d'executar en els propers anys, es financen a través d'aquest programa d'ajuts.

³⁰ L'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya va firmar el dilluns 8 de març de 2010, el conveni de la Llei de Barris a través de la qual es va dotar els barris de Baró de Viver i Bon Pastor amb un total de 17.250.000 milions d'euros. La Llei de Barris, impulsada pel Govern de la Generalitat de Catalunya el maig del 2004, promou la intervenció integral del barri amb l'objectiu d'evitar-ne la degradació i millorar les condicions dels ciutadans que hi resideixen. Aquesta intervenció global comporta aspectes com la rehabilitació física, la sostenibilitat ambiental, el benestar social i la dinamització econòmica. Aquesta llei és un instrument de col·laboració institucional i financera de la Generalitat amb els projectes d'intervenció que vulguin emprendre els municipis. Que accedeixen als ajuts econòmics mitjançant la presentació de projectes integrals a una convocatòria que es realitza anualment. Els fons econòmics que han de finançar les actuacions s'estableixen en cada cas segons els projectes presentats des dels municipis. L'inversió econòmica va a càrrec de les dues administracions, en aquest cas la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona, on cadascuna aporta el 50% del total. La Llei de Barris concedida a Baró de Viver i Bon Pastor correspon a la sisena convocatòria des de la creació de la llei.

³¹ Veure ANNEX/ PROJECTE BARÓ DE VIVER/Documentació Ajuntament de Barcelona/ Projecte d'Intervenció Integral de Bon Pastor- Baró de Viver

Fig.274>Àrea d'actuació del Projecte d'intervenció integral de Bon Pastor- Baró de Viver. Font: Ajuntament de Barcelona. Districte de Sant Andreu.

Propostes veïnals incloses en el Projecte d'Intervenció Integral de Bon Pastor- Baró de Viver/	
Finançament: Llei de Barris	
Pacificació C/Ciutat d'Asunción	200.000 €
Zona verda C/Tucuman- C/Quito	750.000 €
Construcció del Centre Cívic Baró de Viver i Casal de gent	1.800.000€
Millora de l'accés al Metro de Baró de Viver	150.000 €
Creació d'Horts Urbans	100.000 €
<i>Taula 23> Llista de propostes veïnals incloses en el Pla d'Intervenció Integral Bon Pastor- Baró de Viver. Font: de l'autor</i>	

En els darrers mesos del 2010 i principis del 2011 s'executa el projecte de les pantalles acústiques del Passeig de Santa Coloma, també elaborat de forma participativa entre els veïns i veïnes de Baró de Viver, el Districte de Sant Andreu i el grup CRPolis. El projecte anomenat "El Mural de la Memòria" fou inaugurat - tal i com en donen fe el mitjans de comunicació de la ciutat- el 11 de febrer de 2011.

Mentrestant, la reforma de la Plaça Baró de Viver i la construcció de la nova rambla del barri avançaven. Ambdues operacions urbanístiques s'inaugurarien el dia 27 de març de 2011³².

³² Els processos participatius que van concretar les propostes de la rambla i el Mural de la Memòria, així com els detalls de la seva projecció i execució seran explicats en posteriors apartats.

Resten pendents de concretar i executar les propostes veïnals de “plaça cívica i hotel d’entitats” – com ja hem dit, recollida en el *PAD* i en la *Llei de barris* –, i la reforma de l’entorn de la sortida del metro. A escala de ciutat, queda per determinar com serà el projecte del *Pla Sant Andreu- Sagrera* a l’alçada de Bon Pastor i Baró de Viver.

Fig.275>Membres de l’AVV de Baró de Viver observant el procés d’execució del Mural de la Memòria (2011).Font: de l’autor

6.8.4. El futur incert del *Pla Sant Andreu- Sagrera*

L’arribada del *TAV* a la ciutat a través de la renovació de l’eix ferroviari de la connexió amb França i la construcció de l’estació intermodal de la Sagrera, representa la creació d’una nova centralitat a Barcelona. El conjunt del projecte s’emmarca en les noves línies estratègiques de la ciutat especificades en la publicació municipal *Barcelona, nous projectes*³³. Aquestes enfoquen en l’atracció del sector terciari vinculat amb les *Noves Tecnologies de l’Informació i la Comunicació (TIC)* i de la producció i gestió del *Coneixement*. El nou *Pla Estratègic* parteix del reconeixement dels vincles entre cultura i el desenvolupament econòmic i tecnològic, així com del possible rol de Barcelona en l’*Europa de les Regions* i com a “capital” del corredor del Mediterrani.

³³ VVAA; *Barcelona, nous projectes*; Ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona Regional; Barcelona, octubre de 1999

A nivell urbà, el pla representa un canvi d'escala i de gestió dels projectes urbans. Els nous projectes estratègics es localitzen en les àrees pròximes dels rius de la ciutat, el Besòs i el Llobregat. Les principals intervencions en l'àrea del Besòs que acompanyen al Pla Sant Andreu- Sagrera, ja realitzades on ens fases avançades d'implantació, són la pròpia regeneració del Riu Besòs, les recents operacions urbanístiques vinculades als sector de Diagonal Mar i la celebració del Fòrum Universal de les Cultures 2004, i el projecte 22@BCN: *Ciutat del Coneixement* que ha de culminar el procés de transformació urbana del Poblenou.

Fig. 276>El Pla Sant Andreu- Sagrera que es desenvolupa a l'entorn de la nova estació intermodal de La Sagrera, les actuacions del pla 22@BCN, Diagonal Mar i l'Espai Fòrum 2004, configuren l'àrea que emmarca l'estratègia de renovació del Llevant de Barcelona. Totes elles es vinculen a l'objectiu de la construcció de Barcelona com a ciutat del coneixement.; Font: www.barcelonasagrera.com (2012)

SOSTRE EDIFICABLE	
1- Sant Andreu- La Sagrera	1.900.000 m2
2- Fòrum+ La Mina+ La Catalana	679.000m2
3- Obertura de la Diagonal	820.000m2
4- Poblenou 22@BCN	2.200.000 m2
5- Vila Olímpica	530.000 m2
6- Front Marítim	243.000 m2
<i>Taula 24> comparació m2 d'edificabilitat de diferents plans urbanístics de Barcelona.</i>	
<i>Font: www.barcelonasagrera.com</i>	

El Pla Sant Andreu- Sagrera representa una gran transformació urbana del Districte de Sant Andreu. Transformació que pivota en la nova estació intermodal que serà la porta d'entrada a la ciutat amb el TAV i per tant una connexió directa amb la resta d'Europa; a escala urbana hauria de representar la creació de nous habitatges, zones verdes, comerços, equipaments i serveis *"per millorar la qualitat de vida i les condicions de mobilitat dels veïns i veïnes dels barris i de tot l'entorn"*³⁴.

El primer cop que l'Ajuntament de Barcelona va aprovar aquest pla fou l'any 1996. Des d'aquell moment es fou desenvolupant en diferents sectors. L'any 2007 s'aprova definitivament el traçat ferroviari que permet a l'administració pública començar a plantejar-se els projectes concrets d'urbanització de les superfícies de l'entorn.

Fig.277>Projecte de l'edifici *La núvia* de Frank Gehry. Font: www.urbanity.es

El pla s'ha demorat molt des dels '90, principalment per l'elevat cost de la nova infraestructura ferroviària però també per qüestions de caràcter polític, com les dificultats sorgides en el traçat del túnel que travessa la ciutat. Avui en dia encara es discuteixen la distribució d'aportacions de fons de les diverses administracions que intervenen en l'operació. Des del 2008 i 2009 el problema de finançament de la transformació urbanística es van anar agreujant, ja que una bona part de

l'obra es pretenia finançar de les plusvàlues generades per les operacions immobiliàries dels terrenys limítrofs. La forta caiguda del preu del sòl de l'habitatge conseqüència de la crisi econòmica global en que el sistema està immers, els ha devaluat. L'actual situació econòmica fa que es decideixi eliminar alguns projectes "estrella", com l'edifici projectat per Frank Gehry que pretenia *"situar el districte de Sant Andreu en el panorama mundial de l'arquitectura d'avantguarda"*³⁵

³⁴ Veure ANNEX/PROJECTE BARÓ DE VIVER/Documentació Ajuntament Barcelona/ Informació TAV 2007. Díptic informatiu publicat pel Districte de Sant Andreu que informava del Pla Sant Andreu- Sagrera als residents del districte a l'any 2007.

³⁵ Veure ANNEX/PROJECTE BARÓ DE VIVER/Documentació Ajuntament Barcelona/ Informació TAV 2007. Díptic informatiu publicat pel Districte de Sant Andreu que informava del Pla Sant Andreu- Sagrera als residents del districte a l'any 2007.

Malgrat tot, el 2009 es va aconseguir iniciar la construcció de les pantalles per al túnel del TAV, i el febrer de 2011 va entrar en funcionament l'estació de Rodalies (línies 3,4 i 7) a l'intercanviador de la Sagrera- Meridiana, que es situa a mig quilòmetre de la futura macro- estació.

Fig.278,279>Imatges virtuals de l'estació intermodal de La Sagrera/ Font: www.barcelonasagrera.com

A l'estiu del 2011 les obres es tornen a endarrerir, aquest cop perquè apareixen en les obres uns importants jaciments arqueològics. Restes que van des de una fossa comú del neolític fins a un edifici i a un pont del S.XIX, passant per diversos jaciments tals com restes de sitges funeràries prehistòriques, unes sitges ibèriques, i restes d'una vila romana que ocupava uns 1000 m². Les administracions donen prioritat a les obres ferroviàries i es decideix que les restes trobades es documentarien, es conservarien objectes i es restaurarien alguns murals i un mosaic de 50 m², que podrien exposar-se al barri de la Sagrera. Aquesta decisió va ser rebuda amb crítiques des del camp de l'arqueologia, deplorant que s'arrasés el jaciment i que es minimitzés la seva importància. Des d'alguns sectors es proposava mantenir el jaciment fent-lo compatible amb la futura estació.

Entre els elements que preveu el pla destaquen la cobertura de les infraestructures ferroviàries i la nova estació de La Sagrera que ha d'esdevenir el nou nucli del transport públic de Barcelona. L'estació aplega tots els serveis en quatre nivells: en el primer nivell, a la cota del barri de la Sagrera, es situa el vestíbul principal i la parada de taxis; en el segon nivell, els trens d'alta velocitat, els de llarg recorregut i l'estació d'autobusos interurbans; en un tercer nivell, dues zones d'aparcament per a vehicles privats i l'espai d'intercanvi entre els diferents models de transport; i finalment en el quart nivell, les línies de rodalies i regionals de Mataró, Girona, Vic i Manresa, més les línies L4 i L9 del metro. Es preveu uns 100 milions de viatgers cada any, més del doble dels 45 milions de passatgers de l'estació de Sants.

En la cobertura del traçat ferroviari es planifica un gran parc de 3,5 Km de longitud que, a part de reduir l'impacta visual i sonor, vol possibilità la relació entre barris dificultada durant anys per les vies. Es crearan passos de vianants nou i es descongestionarà la xarxa viària de l'entorn, desplaçant algunes vies urbanes a un nivell inferior. El pla preveu la dotació de nous equipaments per el territori; educatius, esportius i culturals. També es preveu la construcció d'habitatges al llarg de parc lineal. Aquesta operació ha estat catalogades per alguns dels seus responsables com una "catifa verda per cobrir la vella cicatriu de ferro"³⁶. El parc lineal representarà 40 hectàrees que van des del Carrer d'Espronceda fins al Passeig de Santa Coloma; és a dir fins Baró de Viver³⁷.

Fig.280> Actuacions urbanístiques vinculades al Parc Lineal: 1. Estació de la Sagrera/ 2. Entorn Sagrera/ 3. Prim/ 4. Can Portabella/ 5. Triangle Ferroviari/ 6. Colorantes/ 7. La Maquinista/ 8. Casernes de Sant Andreu/ 9. Renfe Tallers. Font: www.barcelonasagrera.com (2012)

Durant el juliol del 2011 el consorci BSAV (Barcelona Sagrera Alta Velocitat) va adjudicar la redacció dels projectes d'urbanització i construcció de tres del cinc àmbits amb s'havia dividit el parc d'acord amb la finalització de les obres de cobertura. Tot i aquesta divisió es pretén que els projectes individuals mantinguin el caràcter unitari del parc, vertebrant-lo al llarg del seu recorregut verd.

El projecte guanyador del parc lineal, *El camí comtal* (Alday Jover Arquitectos SLP / RCR Arquitectes SLP / West 8), fou presentat el maig de 2013 a Can Fabra. En

³⁶ www.territori.scot.cat/cat/notices/2012/01/transformacio_urbana_de_sant_andreu_sagrera_barcelona_3051.php

³⁷ El desembre de 2009, en una trobada de treball en que es va convidar el grup CRPolis, els responsables del Districte de Sant Andreu van presentar a l' AVV Pi i Margall el pla de cobertura i parc lineal. Se'ls explica que encara només és un pla i que no estan definits els projectes. Per tant no saben exactament que es farà a la superfície de la cobertura a l'alçada de Baró de Viver. El que si confirmen és que per necessitats tècniques relacionades amb la seguretat del trens, des de l'alçada del Carrer Potosí fins el Passeig de Santa Coloma la cobertura serà parcial; i que els tallers de rodalies de RENFE hauran de restar descoberts. També se'ls comunica que l'obra en aquest tram encara no esta adjudicada, tot i que es preveu que els trens hi puguin circular a partir del 2012.

la documentació del projecte aquest es definit com la unió del mar i la muntanya, de la naturalesa i la ciutat;

“una diagonal verda s’obre camí des del mateix cor de la Barcelona del s.XXI. Un camí natural per a vianants i bicicletes com a protagonistes d’una nova era d’una metròpolis més habitable, més verda, un “smart City” o sistema ecosistema holístic en contacte directe amb la naturalesa que l’envolta com a clau per millorar la biodiversitat i el paper ecològic de la ciutat”(...)“una nova transversal verda de ritme SLOW o lent com a contrapunt a la frenètica activitat urbana (...)”³⁸

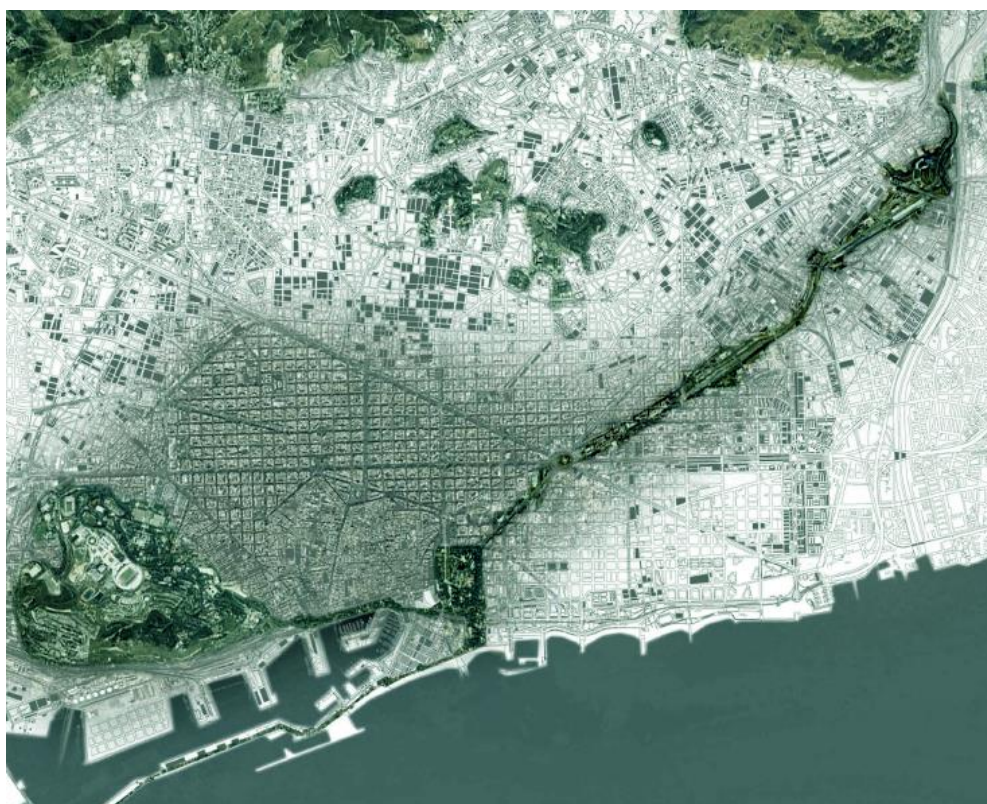

Fig.281>Imatge del projecte del Camí Comtal on es pot apreciar aquest concepte de “nova diagonal verda” que creua la ciutat. Font: www.barcelonasagrera.com

El desembre de 2011 es van presentar a informació pública els projectes constructius d’urbanització viària de l’àmbit de Sant Andreu i La Sagrera formula pel Consorci BSAV. Aprovats definitivament el gener de 2012, els projectes contemplan el traçat de vials, el paviment, la il·luminació, l’arbrat, el mobiliari urbà i les xarxes de serveis de les dues avingudes principals que aniran en paral·lel al parc lineal. L’àmbit d’actuació té una superfície de 153.371 m², que

³⁸ Veure ANNEX Documentació/ PROJECTE BARÓ DE VIVER/ Documentació Ajuntament de Barcelona/ Projecte Parc Lineal Sant Andreu- Sagrera. www.barcelonasagrera.com

En la definició de conceptes del projecte s’han utilitzat els conceptes de “smart city” i “slow- fast city”, introduïts per els nous responsables d’Hàbitat Urbà com a conceptes claus del desenvolupament de la ciutat.

en La Sagrera inclou des del Pont de Bac de Roda al Passeig Onze de Setembre amb Rambla Prim i en l'àmbit de Sant Andreu, des del Passeig Onze de Setembre amb Rambla Prim fins el carrer del Palomar.

Els veïns/es de Sant Andreu i Sagrera, abans de l'adjudicació del projecte del parc lineal, havien elaborat un document de propostes, com ara la incorporació d'equipaments per a joves i la creació d'horts urbans o de zones de jocs infantils. En veure els primers esbossos del projecte a principi de desembre, manifestaren els seus dubtes sobre que els seus suggeriments haguessin estat tinguts en consideració. El moviment veïnal, entre d'altres coses, qüestiona la viabilitat econòmica de la conservació del parc.

En el cas concret de Baró de Viver, el projectes urbanístics que implica el pla i que influencien el barri encara estan per definir. Només es coneix la previsió dels habitatges programats en el 10HJ del carrer Ferran Junoy i un conjunt d'equipaments en un tram del carrer Ciutat d'Asunción, entre els carrers Túcuman i Potsí. Les entitats veïnals es mostren desconfiades i es queixen que aquestes alçades del desenvolupament del pla Sant Andreu – Sagrera encara no sàpiguen que és el que exactament es farà a l'entorn del barri. Un cop acceptat el fet de que entre Bon Pastor i Baró de Viver la cobertura de les vies serà parcial, posen en dubte que finalment aquesta operació es dugui a terme, i estan preocupats per no ser "ells" -altre cop -, l'excepció de la ciutat, i continuar "aïllats i invisibles"³⁹.

³⁹ En la ja citada reunió amb els responsables del Districte de Sant Andreu de desembre de 2009, l'AVV Pi i Margall expressa els seus dubtes sobre l'explicació del motius que justifiquen que la cobertura a l'alçada de Baró de Viver sigui parcial. Quan se'ls demana confiança en els tècnics i les autoritats públiques, clarament els diuen que la història viscuda el barri i les experiències urbanístiques recents els han ensenyat que no poden confiar-hi. Posen com exemple la construcció dels edificis 10HJ en un solar qualificat com d'equipaments, quan sempre els han explicat que és molt difícil canviar les qualificació del *PGM*, per raonar la negació d'algunes propostes veïnals per a l'espai públic de Baró. També recorden els compromisos polítics amb el barri que mai s'han arribat a materialitzar i la diversitat d'informacions que han anat rebent al llarg d'aquests anys sobre el Pla Sant Andreu Sagrera.

OFICINES HOTELS COMERCIAL COMERCIAL EQUIPAMENTS ESPAI VERD

Fig:282>Àmbit del pla del Parc Lineal i programa d'usos. A Baró de Viver apareix un solar per equipaments i un espai verd. Ambdós ja són qualificats com a tals al PGM del 1976; actualment no hi ha concretat cap projecte. Font:www.barcelonasagrera.com/ interpretat per l'autor

Seguint la mateixa línia que la resta d'associacions veïnals del districte, l'AVV Pi i Margall es posiciona a favor de que el parc lineal no sigui només una operació de "zona verda", si no que sigui un espai que inclogui equipaments i serveis necessaris pels residents del barris implicat en el pla urbanístic. En aquest sentit, diferents cops les entitats de Baró han expressat a les autoritats municipals que la cobertura de les vies podria ser un bon lloc per ubicar-hi el camp de futbol perdut en la remodelació del barri.

Fig.283>Proposta de projecte del Parc Lineal a la àrea de Baró de Viver . El conjunt del pla fou presentat públicament a Can Fabra. Font: www.barcelonasagrera.com

Malgrat que els dibuixos i algunes imatges del projecte presentat del parc lineal (El Camí Comtal) recullen aquesta possibilitat, fins al moment, cap representant polític els ha assegurat l'execució d'aquets equipaments. La població de Baró de Viver veu en aquest nou projecte de ciutat la possibilitat de tenir el camp de futbol desitjat i tants cops demanant; o pel contrari, la possibilitat de tornar a crear unes expectatives que finalment no s'assoliran.

Es preveia durant l'any 2012 la finalització de la plataforma i cobertures del trams comprés entre la rambla de l'Onze de Setembre i el nus de la Trinitat, amb una longitud de 2,6km. La connexió Sants- Girona- França amb l'AVE (*Alta Velocidad Española*) es preveia també per finals de 2012 tot i que les vies tindrien un recorregut provisional ja que l'estructura de l'estació de la Sagrera encara no estaria acabada. Tot i els compromisos polítics, tal i com informa el *El Periódico* en la seva edició del 12 de març de 2012, l'obra torna a demorar-se per la falta d'adjudicació de contractes per alguns trams de la línia ferroviària.

El projecte del parc lineal, que encara es trobava en fase d'elaboració, no té calendari d'execució.

Fig.284>Imatge d'un dels principals elements d'aigua proposats en el projecte del Camí Comtal. En el document públic s'argumenta: "(...) un font lúdica de llum i aigua que "desapareix" de la plaça perquè s'hi puguin fer concerts, castellers, sardanes o dinars de festa major (...)". A una escala més petita, una de les propostes veïnals consensuades 6 anys abans, recollia conceptes similars per a una font a Baró de Viver. En aquest cas, i com veurem, ha estat recentment descartada per part del Districte de Sant Andreu i BIMSA amb l'argument que aquest tipus d'intervencions no són realitzables a la ciutat de Barcelona per raons tècniques i de salut pública. Font: <http://www.barcelonasagrera.com/upload/multimedia/922.pdf>

6.8.5. Algunes dades estadístiques del Districte de Sant Andreu i Baró de Viver

Un repàs de les dades del Districte de Sant Andreu i Baró de Viver, així com la comparació d'alguns indicadors pot acabar de situar-nos en el territori. Les dades que presentem són extretes principalment de la documentació del *PAD 2008 – 2011*, ja que és que és el marc dels projectes participatius coordinats pel CRPolis a Baró de Viver. És possible que en l'actualitat algunes d'aquestes dades hagin variat sensiblement.

Sant Andreu està format per set barris, cadascun del quals té una personalitat i un origen històric propis: la Sagrera, el Congrés i els Indians, Sant Andreu, el Bon Pastor, la Trinitat Vella, Baró de Viver i Navas. Aquests barris coincideixen amb la nova distribució aprovada per l'Ajuntament de Barcelona i que es va començar implementar el darrer mandat municipal.

Amb una superfície de 656 hectàrees, el districte de Sant Andreu és el tercer més gran de Barcelona. Ocupa un 6,5% del terme municipal. D'aquesta superfície, 13 hectàrees són de parcs urbans, el 2,4% de les que hi ha a la ciutat; i en destacant tres grans parcs: el de la Pegaso (Sagrera), el de la Maquinista (Bon Pastor) i el Parc de la Trinitat (Trinitat Vella). En aquest còmput encara no hi consta el futur parc lineal que comporta el Pla Sant Andreu- Sagrera. El total de sòl qualificat com a parc urbà del districte és de 53,4 hectàrees.

Relatiu a la resta de qualificacions urbanístiques, cal destacar el nombre elevat de sòl industrial respecte a la resta de Barcelona. Amb 79 hectàrees, el districte de Sant Andreu, amb un 12,5% de sòl dedicat a la indústria, duplica el percentatge d'aquesta qualificació de la ciutat (6,4%). Cal destacar que bona part d'aquesta qualificació de sòl es troba al barri de Bon Pastor.

En referència a la població del districte, l'1 de gener de 2006 hi constant empadronats, 143.540 habitants, un 8,9% del total de Barcelona (1.605.603 habitants). Amb les operacions d'habitatge vinculades al Pla Sant Andreu- Sagrera es preveu l'augment de residents en tots els barris del districte.

	Barcelona	Districte		La Sagrera	Navas	El Congrés i els Indians	Sant Andreu	El Bon Pastor	Baró de Viver	La Trinitat Vella
Habitants	1.605.602	143.540		30.955	21.574	13.687	52.949	11.932	2.415	10.028
%respecte Barcelona	100,0	8,9		1,9	1,3	0,9	3,3	0,7	0,2	0,6
%respecte al districte		100,0		21,6	15,0	9,6	36,9	8,3	1,7	7,0

Extensió (Ha)	10.096,0	656,4		102,4	42,7	40,4	74,9	200,9	11,1	84,2
Densitat població (hab/ Ha.)	159,0	219,0		302,3	505,2	338,8	302,7	59,4	217,6	119,1
Població	1.605.602	143.540		30.955	21.574	14.097	53.080	11.932	2.415	10.417
<i>Taula 25> Síntesi dades de Població Districte de Sant Andreu per barri. Font: PAD 2008-2011. Districte de Sant Andreu.</i>										

D'aquestes dades cal assenyalar que la densitat de població del districte està molt per sobre de la densitat de població de la ciutat; destacant els percentatges de la Sagrera, el Congrés i els Indians, Sant Andreu i sobretot Navas que pràcticament quadruplica el de Barcelona. Bon Pastor és un del barris amb una densitat més baixa de la ciutat, però en aquest cas cal tenir en compte l'extensió del barri i la seva gran àrea industrial.

Baró de Viver té una considerable densitat, malgrat que és el barri més petit de Barcelona i el que té menys habitants. També és, tal i com publicava a l'abril del 2007 el diari La Vanguardia en la seva versió digital, un dels barris de Barcelona amb la renda per càpita més baixa de la ciutat⁴⁰

L'**activitat econòmica** del barri es sustenta principalment en el comerç i la indústria. Cal tenir en compte que el polígon industrial de Bon Pastor, amb unes 400 empreses, genera ocupació per a més de 10.000 treballadors. La major part de les empreses que s'ubiquen al polígon industrial són dedicades a la transformació de metalls, a l'edició i al mobiliari.

L' indústria de Bon Pastor representa un 29% del percentatge del sector industrial de Barcelona. El sector dels professionals en el districte, en canvi és molt inferior.

L'oferta comercial als barris del districte és heterogènia. Es localitzen tres mercats municipals i un de privat, als que cal afegir dos eixos comercials que es vertebraven al voltant del carrer Gran de Sant Andreu i la rambla de Fabra i Puig; i a l'entorn del Passeig Maragall, als barris de Navas i el Congrés. En xifres el districte té 2.261 empreses dedicades al comerç del barri concentrades principalment en els eixos esmentats i al Centre Comercial La Maquinista, aquest últim ubicat a Bon Pastor però que té una influència important en l'incipient comerç de Baró de Viver. En el barri pràcticament no hi ha comerços, malgrat la disponibilitat de locals en

⁴⁰ http://www.lavanguardia.es/premium/publica/publica?COMPID=&ID_PAGINA=51311350845&ID_FORMATO=9&PAGINACIO=1&PARTICION=2006&SUBORDRE=3&DATA_INICI=17-07-2007

les plantes baixes dels habitatges. En els darrers anys, un dia a la setmana en l'espai públic de Baró de Viver s'organitza un mercat.

Les dades dels darrers anys indiquen que la població activa de Baró de Viver esta per sota de la mitjana de la ciutat.

Degut a les característiques del projecte participatiu desenvolupat a Baró de Viver i les demandes veïnals, cal que fem esment a les dades i tipologies d'**equipaments** que es localitzen en el districte i que en aquests darrers anys han anat augmentant. S'han creat escoles bressols noves, casals de gent gran, biblioteques, diversos CAP (Centre d'Atenció Primària) i s'han renovat alguns del equipaments existents.

	Districte	La Sagrera	El Congrés i els Indians	Sant Andreu	El Bon Pastor	La Trinitat Vella	Navas	Baró de Viver
Biblioteques i sales de lectura	5	1		1	1	1		1
Escoles bressol	6	1		2	1	1		1
Escoles d'Educació Infantil i primària	17	4	2	5	1	2	2	1*
Centres d'Educació Especial	6	2		2	1	1		
Instituts d'Educació Secundària	6	1	1	1	1	1	1	*
Centres Cívics i culturals	15	2	1	8	1	2		1
Altres serveis educatius	3			2	1			
Casal de gent grans	8	1	3	1	1	1		1
Espais joves i casals	4			1	1	1		1
Casals infantils i lúdoteques				1	1	1		1
Equipaments esportius	11	1		4	2	3		1
Altres serveis i equip. serveis socials	8	2	1	4				1
Residència gent gran, centres de dia	4	1		2		1		
Mercats Municipals	3	1		1	1			
Altres equip. de Salut	9	3	1	3	1	1		
* L'escola de l'Esperança oferta estudis d'Educació Infantil i Primària, Educació Secundària Obligatoria, Batxillerat i Cicles Mitjans. Al ser una escola concertada no comptabilitza com a equipament.								
Taula 26> Equipaments del Districte de Sant Andreu. Font: PAD 2008-2011. Districte de Sant Andreu.								

Com quedarà reflectit al llarg de la narració del projecte, la demanda de nous equipaments per a Baró de Viver no fa tan referència a la quantitat com a la qualitat d'aquests. Menys en el cas dels equipaments esportius o els relacionats amb la salut. En ambdós casos els residents del barri es queixen que han de sortir fora del territori per poder fer-ne ús o ser atesos.

6.8.6. Art en l'espai públic en el Districte de Sant Andreu

La gran majoria d'espais urbans amb intervencions artístiques en el districte de Sant Andreu s'ubiquen en el barri de Sant Andreu. En concret al voltant de seu casc antic. Tant en aquest barri com en els altres, la majoria d'operacions d'art a l'espai públic es produeixen a partir de l'arribada de la democràcia. No citarem totes les peces de Sant Andreu; de fet en citem tres que

se'ns han citat en els processos participatius realitzats.

A Sant Andreu destaca la *Font Cibernètica* davant de l'antiga fàbrica Can Fabra, que rehabilitada i convertida en centre cultural, ha esdevingut en els darrers anys un important punt de trobada del barri i del districte. Entre el veïns són conegudes les operacions de la plaça Rubén Darío; *el Mural de la Pomerà* (1986) i *Homenatge a Joan Miró* (1994), ambdues realitzada amb certa col·laboració de la ciutadania. La

Fig.285> *Font cibernètica*; Llopart, Ramón; 1995.
Font: www.bcn.cat/artpublic

primera neix fruit de les reivindicacions veïnals que a més, col·laboren amb el pintor Antoni Gabarre per realitzar un mural en una mitjanera que ens vol recordar que Sant Andreu era un poble. La segona, es tracta d'un mosaic ceràmic col·locat en el paviment de la plaça i realitzat per alumnes d'escoles del barri. El mosaic utilitza elements gràfics de l'artista Joan Miró i es realitza en motiu del seu centenari. En el barri la plaça és més coneguda per aquestes obres que no pas pel seu nom.

Fig.286, 287> A l'esquerra, *el Mural de la Pomerà*; Gabarre, Antoni; 1986. A la dreta, *Homenatge a Joan Miró*, fet per alumnes de les escoles de Sant Andreu;1994. Font: bcn.cat/artpublic

Fig.288>Casa Bloc; Sert,JL;1932-1936.
Font: www.sant-andreu.com

Sense ser catalogades com a obres d'art públic, però que són referents entre la ciutadania i imatge simbòlica de Sant Andreu, cal que citem dos elements d'arquitectura: la *Casa Bloc* de Josep Lluís Sert i l'església de Sant Andreu del Palomar. La *Casa Bloc* és un símbol de l'arquitectura racionalista a Barcelona. En el seu moment fou un projecte social innovador com a vivenda mínima *standart* per obrers. Al 1992 la Generalitat de Catalunya la va declarar el conjunt arquitectònic *bé*

d'interès cultural.

L'actual edifici de la Parròquia de Sant Andreu de Palomar data de principis del segle XX, malgrat que existeix documentació de l'any 966 dC. Més que per l'estètica o el llenguatge arquitectònic, aquest ha esdevingut important com un element representatiu del Sant Andreu. També l'hem volgut citar, perquè des de l'altra banda de les vies del tren, des de Baró de Viver, es llegeix com un element referencial del districte i de la ciutat.

Fig.289,290> A l'esquerra, Sant Andreu del Palomar; a la dreta dibuixos del skyline de Sant Andreu on s'hi distingeix la cúpula de la parròquia. Font: de l'autor/ Escola Safa (Sant Andreu).

Del barri de la Sagrera cal que destaquem dues operacions executades en el marc de la regeneració urbana de d.la ciutat dels anys '80: el Parc de la Pegaso i el conjunt escultòric del reconegut artista americà Ellsworth Kelly.

El Parc de la Pegaso, es localitza en l'antiga fabrica de camions situada al vell mig del barri i que actualment és un dels espais verds més emblemàtics del districte. Es caracteritza per ser un espai ple de vegetació que, combina els espai oberts amb d'altres de molt arbrats, recollits i ombrívols. Un canal sinuós serpenteja per centre del parc i petits ponts permeten passar d'una riba a l'altra.

Fig.300,301> A l'esquerra antiga portalada d'entrada a la fàbrica, conservada com un element de memòria històrica, és l'actual entrada del parc. A la dreta, un de les zones del parc. Font: de l'autor.

L'obra d' Elsworth Kelly es troba a la Plaça del General Moragues i respon clarament a la voluntat de monumentalitzar la perifèria que caracteritza el *model Barcelona*. Es tracta d'una intervenció que es desenvolupa en tota la plaça, creant tensions i diàlegs entre els diferents elements escultòrics que la configuren.

Fig.302,303>Les dos peces que conformen el conjunt escultòric; *sense títol*; Kelly, Elsworth; 1987.
Font: www.bcn.cat/artpublic

A Trinitat Vella destaca, com ja hem citat, per l'operació que es dur a terme en l'interior del nus de la connexió de les rondes i altre vies importants de la ciutat. El Parc de la Trinitat ha esdevingut amb el temps en un veritable espai de trobada i oci dels veïns/es del barri.

A Navas podem destacar-ne la Plaça Islàndia que esdevé un espai públic guanyat a una dura trama urbana, constituïda per alts edificis d'arquitectura pròpia dels anys '60 i '70. En la plaça hi trobem un conjunt escultòric format per

una làmina d'aigua, una coreografia d'aigua que es dona en la làmina i unes grans plaques d'acer disposades en diferents plans verticals en el perímetre de l'espai. L'obra es pot interpretar com un guèiser islandès.

Fig.304>Font de la Plaça Islàndia; Arriola, A; Fiol, C; 1995. Font: de l'autor.

Al barri del Congrés i els Indians hi ha dos monuments realitzats entre els anys '60 i '70, en la Barcelona del "porciolisme".

Fig.305>Al Doctor Ferran, Cañas, Josep;(1972); Font:www.bcn.cat/artpublic

Fig.306>Maternitat, Busto, Jacinto;; (1961). Font:www.bcn.cat/artpublic

A Bon Pastor totes les obres d'art que localitzem en l'espai urbà són de l'època democràtica. L'extens territori del barri només n'hi ha quatre; dues de les quals cal citar-les per la seva tipologia. La primera els anomenats *Els Murals de Bon Pastor* (1999), situats en la Plaça Rodríguez de la Fuente i que tal i com comenta Elena Massons, "*poques imatges com aquestes trobarem en espais públics exteriors, i en canvi, quantes vegades les hem vistes a l'interior de cases. No tenen res a veure amb el que normalment es promou com a art públic, però sí molt amb el que majoritàriament s'entén per art i imatges belles. La prova és la seva proliferació arreu del barri i el respecte que els veïns hi mostren.*"⁴¹ La realització de l'obra fou dirigida pel pintor Bernardo Gago, però el tret més característics dels murals és que són

⁴¹ Cita del comentari de Elena Massons al catàleg d'art públic de Barcelona. www.bcn.cat/artpublic

d'iniciativa popular i d'autoria col·lectiva. Formalment s'hi poden distingir diferents estils, nivells d'experiència i estan signats per diferents persones.

Fig.307,308>Els Murals de Bon Pastor (1999), coordinats per Bernardo Gago són d'iniciativa popular i autoria col·lectiva. El seu resultat és més propi de les obres d'art que es poden trobar dins de les cases, que no pas del que entenem per art públic. Però, tal i com assenyala Elena Massons si tenen a veure amb el que majoritàriament s'entén per art i imatge belles. Font: www.bcn.cat/artpublic.

Es tracta, doncs, d'una acció artística com les engegades als anys '60 on artistes i ciutadania realitzaven conjuntament obres, amb l'objectiu de propiciar que la gent es sentís el carrer com un espai propi. I per tan, en algun sentit podem detectar algunes afinitats amb el projecte de participació de Baró de Viver.

L'altre objecte d'art a l'espai públic del barri de Bon Pastor que cal apuntar, es localitza al *Parc de la Maquinista*. Situat en els terrenys que ocupava l'antiga empresa *La Maquinista Terrestre y Marítima*, el parc de 10 hectàrees és una operació urbanística concebuda com un eix lineal amb l'objectiu d'unir el barri de Bon Pastor amb el de Sant Andreu. L'intervenció escultòrica es situa a l'espai del parc més proper a l'estació de RENFE de Sant Andreu. En el centre d'un estany anomenat *Monturiol*, sobre una peana, s'hi va col·locar una gran roda d'una antiga màquina de vapor. A un dels extrems del llac, adossat hi ha una edificació destinada al *Museu MACOSA* i que sembla voler evocar l'eslora d'un vaixell.

Fig.309, 310> Museu Macosa MTM (2000). Instal·lació de Juan Fernando de Mendoza, L35; Mendoza-Galán, arquitectes. Font: www.bcn.cat/artpublic

Tot l'espai desprèn un cert ambient industrial. Sensació que no tan sols s'aconsegueix mitjançant la instal·lació de la peça mecànica esmentada, sinó també pels materials utilitzats en la façana de l'edifici i la morfologia dels elements lumínics del parc que semblen antigues xemeneies industrials. El fragment de la màquina de vapor i el seu reflex en la làmina d'aigua de l'estany són els elements més estètics del lloc. A pesar de tractar-se d'un objecte quotidià d'un passat industrial, la seva nova configuració i la seva significació doten a l'espai de monumentalitat; esdevenint imatge del passat i per tan de memòria històrica.

Ens trobem, altra vegada, en una intervenció amb algunes propietats afins a les propostes formulades pels veïns de Baró de Viver. En concret a la del projecte de *El Mural de la Memòria* (2011) on, tal i com explicarem, les fotos provinents "d'àlbums familiars" esdevenen mitjançant una nova configuració, la memòria i la imatge de la història d'un barri. L'objecte quotidià transformat en monument.

El Mural de la Memòria és el primer resultat executat del projecte de participació, però és també la primera obra d'art públic del barri., tal i com va destacar en la inauguració de l'obra la Sra. Gemma Mumbrú, ex-regidora del Districte de Sant Andreu. En el seu parlament, també deixava constància que, com la resta de la ciutat de Barcelona, finalment Baró de Viver també podia dir que tenia art públic en els seus carrers. I és que fins aquest moment Baró de Viver no tenia cap obra d'art en el seu territori. Com explicarem seguidament, una font neoclàssica a la plaça Veracruz era l'únic element assenyalat pels veïns com un objecte estètic situat en l'espai públic del barri.

Fig.311> Mural de la Memòria; Veïns i veïnes del barri; (2011). Primera peça d'art públic en el barri i fruit del projecte participatiu coordinat pel grup CRPolis. Font: de l'autor.

En els següents mesos s'executaria la nova rambla de Baró de Viver, una de les altres propostes desenvolupades en els diferents processos participatius. En aquest nou espai públic del barri es situa la segona peça d'art públic de Baró: un homenatge a les "cases barates".

Fig.312> Homenatge a les cases barates; Veïns i veïnes de Baró de Viver; 2011. El monument forma part de la nova rambla de Baró de Viver. Un altre dels resultats dels processos participatius pel disseny d'espai públic realitzat a Baró de Viver. Font: de l'autor.

La narració de les diferents etapes del projecte, les dinàmiques dels tallers participatius, les metodologies, els resultats, les presses de decisions, les relacions entre els diferents actors involucrats en el projecte, el salt de propostes de projecte a projecte executat, etc., sempre ens ha semblat una tasca difícil d'escometre. Sobretot perquè els fets mai han estat lineals. Com ja hem comentat, els diversos processos participatius s'encavalquen entre ells, al mateix temps que estan lògicament influenciats per altres qüestions vinculades a realitat política, social, econòmica i evolució urbanística de la ciutat. En el transcurs del relat del projecte caldrà doncs, anar clarificant com les decisions presses en una escala de ciutat o país han afectat a les presses de decisions d'elements referents a les propostes veïnals desenvolupades en els tallers de participació. Un altre element a considerar, i que pot tenir cert grau de dificultat de comprensió per algú que no ha estat implicat en dia a dia del desenvolupament del projecte participatiu són, les afectacions dels fets atzarosos o de circumstancialitat en els diferents processos participatius.

Considerant aquests fets, creiem que la millor manera d'afrontar aquesta tasca és mitjançant un relat cronològic dels fets, mostrant les diferents dades empíriques de que disposem i els productes que s'han anat elaborant al llarg del projecte participatiu, esforçant-nos en anar clarificant les diferents interrelacions existents entre els diferents moments i les diferents decisions assumides.

6.9. FASE 1: Anàlisi del territori/ maig 2004- juny 2004

L'objectiu general d'aquesta primera fase és fer un anàlisi conjunt del barri, detectant aquells espais i elements urbans que són representatius i configuren la imatge de Baró de Viver. Espais i elements que caldrà tenir presents, bé per les seves propietats estructurals, formals, històriques o capacitats significatives, o el conjunt de totes elles. I que per tan poden ser essencials a l'hora de determinar propostes d'intervenció per a l'espai públic. Propostes de regeneració urbana que podrien voler reforçar, potenciar o eliminar aquestes propietats.

En les pàgines següents narrarem les experiències del primer *taller de participació*, constituït pel grup de joves, explicant les diferents eines utilitzades i els seus resultats. El conjunt d'aquests, més l'estudi del territori (de camp i literari) dels membres del CRPolis, ens va permetre obtenir un anàlisi i una clara percepció del territori. L'anàlisi comú de Baró de Viver resultant, esdevingué els fonaments de les següents fases de propostes del projecte.

Objectius	Metodologies	Grup de treball
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Anàlisi de l'espai públic de Baró de Viver ▪ Determinar les llocs i elements representatius de Baró de Viver ▪ Concretar la imatge del barri en relació a l'espai urbà 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ CPBoxes ▪ Rutes guiades ▪ Recull fotogràfic ▪ Tallers de discussió 	<p>Taller de joves</p> <p>Patricia López Juanjo Flores Arturo Fernandez Carme Jarque Sergio Pizarro Carlos de Gracia Daniel Díaz Luís Gallego</p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Història i evolució urbana de Baró de Viver ▪ Projectes urbanístics actuals ▪ Estudi del paisatge 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Literatura ▪ Plànols urbanístics ▪ Aixecament fotogràfic del territori 	<p>CRPolis</p>
<i>Tècnics: Xavier Salas (CRPolis)</i>		
<p>Col·laboradors: Toni Cobos (Servei de Dinamització de Joves) i Monsterrat Arias (Professora de l'Escola de l'Esperança)</p>		
<i>Taula 27> Síntesi objectius i metodologies per l'anàlisi del territori. Fase I. Projecte Baró de Viver</i>		

Com ja hem explicat, el punt de partida de tot el projecte foren les CPBoxes construïdes a l'Escola de l'Esperança. Resultats de les quals van servir els joves per interpretar i concretar la seva imatge del barri. A través de la qual s'estableixen els objectius del projecte de participació de Baró de Viver. Foren també la primera eina d'anàlisi del territori que els membres del CRPolis pogueren treballar. Tot i això, no fou fins la segona sessió del *taller de participació* que és varen analitzar a fons amb els joves. Ja que vam considerar que fer-ho abans hagués pogut modificar o evitar la espontaneïtat necessàries per l'èxit de la primera metodologia que realitzaríem amb el taller participatiu de joves: la ruta guiada pel barri.

Ruta guiada per Baró de Viver <i>(Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BdV/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS JOVES/01_ Ruta Guiada)</i>
Sessions de taller: 1/ Maig 2004
Objectius Detectar espais o elements urbans representatius de la imatge de Baró de Viver
Procediment: <p>Es planteja realitzar un ruta pel territori on els guies són els membres del taller participatiu. La ruta s'ha d'anar determinant <i>in situ</i> i ha definir-se donant resposta a una pregunta concreta plantejada just en el moment d'iniciar la ruta. És aconsellable que el punt de trobada inicial sigui el lloc habitual de treball del taller. Es planteja la pregunta i el grup discuteix i decideix de comú acord el primer lloc on cal anar. A cada fita s'ha de decidir el següent lloc a visitar i la manera d'arribar-hi. Durant el transcurs de la ruta i sobretot un cop arribats a la fita, el grup haurà d'explicar perquè s'ha escollit aquest espai o element urbà.</p> <p>Els mateixos membres del grup recolliran fotogràficament els llocs que es van visitant. Cal deixar constància de la ruta i el seu ordre en un mapa. Cal assenyalar que l'ordre és important, tant en quan pot esdevenir una jerarquització dels espais i elements urbans del territori.</p>
Resultats de la ruta <ul style="list-style-type: none"> · Al finalitzar la ruta ens adonem que hem passat per tots i cadascuns dels carrers del barri. · Durant la ruta s'ha establert certa jerarquització del territori. Primer s'han visitat aquells llocs percebuts com a positius del barri, per acabar veient aquells que són negatius i perjudiquen al barri i a la seva imatge. · Només s'assenyalen quatre espais com a representatius de Baró de Viver. No ho són pel seu disseny, si no per la seva dimensió social, històrica o funcional. Els espais són: <ul style="list-style-type: none"> - Sortida del Metro – connexió amb la resta de la ciutat - Riu Besòs – forma part de la història del barri, i és un element distintiu i diferencial de Baró de Viver. - La Llosa – Un punt de trobada dels residents i on es celebren les festes i celebracions del barri. Des de l'exterior del territori, és un element referencial. - Plaça Veracruz – És un punt de trobada dels adolescents i es destaca la presència de la seva font neoclàssica què és la típica de Barcelona.

- La resta de llocs importants no són espais públics, són espais d'ús col·lectiu i es relacionen amb la vida social i els vincles veïnals: el casal de joves/ l'Associació de Veïns/es, l'Escola de l'Esperança, el CEIP Baró de Viver, el forn de pa, un bar, i inclús algunes cases particulars de veïns/es concrets.
- No hi ha cap element urbà assenyalat com ha simbòlic de Baró de Viver, per això es visita tota la trama urbana del barri ¹.
- En la ruta ens adonem que a Baró de Viver no hi ha objectes d'art a l'espai públic, o algun objecte que pugui ser interpretat com a tal.
- Els espais percebuts com a més negatius per el barri i les seves imatges són: l'abandonat camp de futbol, l'entorn del carrer Ciudad d'Asunción i la Plaça de Baró de Viver (*El Gran Saló*, d'Emili Donato). Aquest és el darrer espai visitat i el joves el categoritzen com el pitjor del barri i que "recull tots els mals de Baró de Viver": lleig, deteriorat, abandonat i on es donen la majoria de conflictes socials.

Taula 28> Síntesi resultats ruta guiada per Baró de Viver. Font: de l'autor

Fig.313>Un moment de descans en la ruta per Baró de Viver. Font: CRPolis

Construcció de les CPBoxes

(Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BdV/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS DE JOVES/ 02_CPBoxes)

Sessions de taller: indeterminades/ Gener- Febrer 2004

Objectius

- Determinar la imatge de Baró de Viver
- Concretar elements representatius de la imatge de Baró de Viver
- Detectar els possibles espais o elements urbans que configuren la imatge del barri.

Procediment

Sota una o varies preguntes concretes, es demana a un grup de persones que portin objectes que representin respostes a la qüestió plantejada. Poden ser objectes trobats o fets per ells mateixos (fotografies, escrits, dibuixos, objectes trobats, documents sonors, etc.). Durant un període de temps determinat, cada individu podrà col·locar dins d'una caixa comuna els

¹ A l'Escola de l'Esperança, conjuntament amb les CPBoxes, es varen realitzar exercicis de reconeixement del *Sky Line* del barri i construcció de mapes cognitius. En aquests, els alumnes dibuixaren tots i cadascun dels carrers de Baró de Viver sense dibuixar pràcticament cap elements referencial d'un espai o lloc.

objectes que cregui necessaris que responguin la pregunta inicial. Durant aquest procés no hi ha cap discussió, tots poden posar el que vulguin.

Al finalitzar el període de temps, el grup obrirà la caixa i extraurà tots els objectes que s'hi hagin posat. Cada individu explica el significat i el motiu de l'objecte triat. Si el grup està d'acord l'objecte es retorna a la caixa. Tots els elements que es tornin a posar dins la caixa són consensuats i tothom hi ha d'estar d'acord. No pot haver-hi objectes que només representin l'opinió d'una persona, a menys que quedi explicat.

En el transcurs de l'explicació i pressa de decisió dels objectes que finalment formen part de la caixa, caldrà prendre nota del significat (motiu) de cada objecte. Aquest document també ha de ser consensuat. El grup també haurà de decidir si manipula la caixa per tal de que aquesta esdevingui també part de la resposta a la qüestió o si és merament un contenidor.

Al final de la dinàmica obtenim un objecte fet que conté altres objectes que a través de les seves connotacions i interpretacions aporten informació sobre un territori o alguns aspectes concretes d'aquest. En el cas de Baró de Viver, ens desvela les percepcions i imatges que posseeixen un grup de persones sobre el barri.

Resultats de les CPBoxes

El grup de joves que formava el 1r taller participatiu va seleccionar algunes de les moltes CPBoxes realitzades a l'Escola de l'Esperança com a les més representatives.

Dinàmica en que ells també varen participar.

Les qüestions que es varen formular foren: "*Com és Baró de Viver?; Quins elements són representatius del barri?*"

El buidatge de les caixes amb els joves es va realitzar en la següent sessió en format de *taller de discussió*. En aquest taller es van creuar l'interpretació dels diferents elements que componen les CPBoxes amb els resultats de la *ruta guiada*.

Prèviament a aquest taller, el CRPolis amb la col·laboració de la professora que havia dinamitzat la metodologia CPBoxes a l'Escola de l'Esperança, es realitza un primer nivell d'anàlisi qualitatiu. A partir de les connotacions i interpretació dels diferents elements que componen la caixa es creen diferents categories de resposta a les qüestions plantejades. La concreció de significats dels objectes és fruit dels escrits realitzats pels productors de les caixes, però també de les pròpies interpretacions dels tècnics.

D'aquest primer nivell d'anàlisi se n'extreu un seguit de conclusions que serien presentades en el següent *taller de discussió* amb el joves.

- No apareix **cap** referent a un **espai públic concret** que sigui **representatiu del barri o de la seva imatge**.
- No hi ha **cap referència a elements urbans** dissenyats que **siguin símbol o formin part de la identitat** del barri.
- No hi ha **cap espai o element urbà valorat pel seu disseny** o per la seva **capacitat significativa**.
- En totes les caixes seleccionades es fa referència al **riu Besòs com un element referencial i distintiu del barri**.
- La majoria d'**elements** de les CPBoxes que **fan referència a l'espai públic assenyalen aspectes negatius d'aquest**: degradat, abandonat, brut, conflictiu, lleig, etc.

<ul style="list-style-type: none"> · Només alguna arquitectura recent s'associa a la modernitat del barri o a una certa qualitat estètica. · Aquestes referències a la modernitat del barri connota el desig d'una perspectiva futur millor. · La majoria d'elements que podem categoritzar de positius tenen relació amb la vida social del barri: les seves entitats veïnals, les festes, les relacions d'amistat, etc. · El conjunt de les CPBoxes connoten una imatge ambivalent del barri. Per una banda un territori conflictiu i amb una imatge molt negativa, al mateix temps i a l'altra banda, hi ha tota una sèrie d'objectes que afirmen la falsedat d'aquesta imatge. · Es van referències a l'orgull de ser de Baró de Viver. · En aquesta mateixa línia de ambivalència apareix repetidament la idea que la imatge negativa del barri és falsa i és fruit del desconeixement del barri. · Totes les CPBoxes remarquen el desconeixement del barri per part de la resta de la ciutat. Com a representació d'aquest desconeixement diferents caixes contenen el text escrit de JM.Huerta². · En aquest sentit s'utilitzen diferents elements (mapes, tríptics, etc.) que reivindiquen la pertinença de Baró de Viver al Districte de Sant Andreu i a Barcelona. · En totes les caixes apareixen elements que volen constatar l'existència i valor de la vida associativa del barri. <p>La interpretació de les CPBoxes per part del grup i la categorització que es presenta en l'<i>annex 2</i>, es realitza en el transcurs del <i>taller de discussió</i>, i es construeix mitjançant les reflexions de tots els actors implicats en el taller; joves i tècnics.</p>
<p><i>Taula 29> Síntesi resultats CPBoxes. Font: de l'autor</i></p>

<p>Taller de discussió (ANNEX DIGITAL /PROJECTE BdV TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS DE JOVES/ 03_Taller de discussió)</p>
<p>Sessions de taller: 1/ Maig 2004</p>
<p>Objectius Analitzar conjuntament les <i>CPBoxes</i>. Creuar resultats de la <i>ruta guiada</i> i les <i>CPBoxes</i>. Establir els següents objectius i les metodologies associades.</p>
<p>Procediment</p>

² Villagrassa, G.; García, A. *Baró de Viver: La transformació de un Barrio. 5 años de Movimiento Vecinal (1994-1997)*. Ed. Asociación de Vecinos "Pi i Margall". Baró de Viver. Barcelona 1999. pàg. 3. Aquest escrit i en concret el seu inici que diu: "No querría ofender a nadie, pero la primera vez que fui al barrio del Baró de Viver pensé que era el fin del mundo" i que alguns veïns al llarg del projecte ens l'han transformat en : "...pensé que estava en el culo del mundo", ha estat un dels elements més referenciats a l'hora d'explicar-nos que és per a ells el barri de Baró de Viver.

<p>El que hem anomenat <i>Taller de discussió</i> no és res més que crear un espai de debat entre el grup de participants i els tècnics/ facilitadors. L'objectiu, més enllà dels concrets de la sessió de treball, és escoltar la visió de l'altre sobre el treball realitzat i resultats obtinguts fins el moment.</p> <p>Es tracte de crear un marc de debat plantejant una/es qüestions concretes amb l'objectiu de contrastar les interpretacions dels resultats entre els propis participants i els tècnics. En darrer terme, l'objectiu és acabar concretant un conjunt de conclusions comunes que permetin establir els següents objectius a assolir. Fet que permetrà al tècnic decidir i proposar les següents eines participatives per tal d'assolir-los.</p> <p>En concret, en aquest <i>taller de discussió</i>, es va plantejar una sessió amb l'objectiu d'especificar encara més com és Baró de Viver i quina és la seva imatge. I en quins espai o elements urbans es fonamenta aquesta imatge. Es planteja als joves que expliquin l'interpretació que fan de les CPBoxes escollides i de la <i>ruta guiada</i> feta la setmana anterior. També se'ls demana que defineixin la imatge de Baró de Viver en relació als espai públics del barri. És a dir, que relacionin cada afirmació sobre la imatge del barri amb els espais urbans visitats.</p> <p>En el procés de debat i concreció de conclusions participen tots els actors presents en el taller.</p>
<p>Resultats:</p> <p>El primer que cal assenyalar és la total coincidència d'interpretacions entre els participants del taller (joves i tècnics), tan de les experiències com dels resultats de les dos dinàmiques realitzades. Es coincideix en les percepcions entorn de la imatge del barri i en quines propietats urbanes del territori es fonamenta aquesta imatge. De fet, els anàlisis i els resultats són co-produïts pels joves i els tècnics participants en el taller.</p> <p>L'única diferència entre les parts són les capacitats expressives a l'hora de parlar de l'espai urbà. Els joves fan referències constants a conceptes d'urbanisme i el disseny de l'espai públic sense utilitzar, com és obvi, el termes tècnics propis del camp. En el transcurs dels diàlegs es va poder anar facilitant conceptes i expressions tècniques que a partir d'aquell moment el joves van anar incorporant en el seu llenguatge i que seran utilitzades en el transcurs dels següents processos participatius. Conceptes i expressions com ara: espai degradat, regeneració urbana, perifèria urbana, memòria històrica, imatge simbòlica, significat, distinció, etc.</p> <p>En una perspectiva global del projecte participatiu, és important citar que durant el transcurs del <i>taller de discussió</i>, els joves comencen a plantejar-se la necessitat de comunicar la feina que estan fent a la resta de veïns/es. Comencen a entendre que els canvis el barri només es produiran amb una implicació de la majoria dels residents. En el transcurs de la següent dinàmica participativa, la construcció de la <i>Maqueta de propostes</i>, aquesta idea acabarà per consolidar-se.</p>
<p>Observacions:</p> <p>Inicialment es tenia previst que la sessió s'iniciés amb la realització de <i>mapes cognitius</i> i/o de <i>Gulliver</i>, per acabar de copsar el barri. Però considerant els resultats de la metodologia aplicada anteriorment l'Escola de l'Esperança, els resultats de la <i>ruta guiada</i> i els <i>CPoxes</i>, es descarten com a eines que puguin aportar nova informació.</p>
<p><i>Taula 30> Síntesi resultats Taller de discussió. Font: de l'autor</i></p>

Al finalitzar el *taller de discussió* s'ha aconseguit consensuar una visió comú del territori fruit de l'anàlisi que se n'ha fet. També es fa patent el pessimisme i desconfiança que els propis joves tenen en les seva capacitat per poder canviar el barri. Sensació que ha estat present i constant en les diferents trobades. Malgrat tot, el grup es mostra animat i vol continuar treballant. Se'ls proposa avançar cap a una nova fase del projecte amb nous objectius:

(1)concretar els espai públics que s'haurien d'intervenir per tal de millorar l'imatge del barri, per poder (2)determinar propostes d'intervenció per cadascun d'aquests espais.

Per assolir aquests nous objectius se'ls proposa un nova metodologia: la construcció d'una maqueta del barri. Suport que ha de servir per reflexionar sobre les necessitats urbanes de Baró.

La percepció de Baró de Viver compartida fruit del treball realitzat, que serà la base de les futures propostes i que més tard seria acceptada pels assistents a les *Les Jornades Participatives*, a mode de síntesi és la següent:

Baró de Viver té una imatge característica de les perifèries urbanes de les grans ciutats. Imatge que té trets coincidents amb els territoris propers al barri (com ara Bon Pastor o La Mina). És també un barri desconegut per una gran majoria de la ciutadania de Barcelona. Desconeixement que és considera com una conseqüència del seu aïllament físic i funcional de la resta de la ciutat. Tal i com afirmen els joves: *"ningú de la ciutat té cap motiu per venir a Baró de Viver"*.

La degradació de l'espai públic explica part de la mala imatge del barri. Espais abandonats, amb runa d'obres o amb disseny poc estètic i gens funcional. Com exemple sempre apareix la zona del "teatre" de la plaça de Baró de Viver: molt deteriorat, que no té cap servei i que ha la nit es converteix en un lloc que es creu insegur. Hi han alguns espais públics que no s'hi ha projectat res. Fet que desconcerta si es considera la imatge de la resta de la ciutat. L'estat de l'espai públic de Baró accentua l'idea de que el barri no pertany a Barcelona.

En aquesta línia de raonament s'assenyala que a Baró de Viver no hi ha cap operació d'art públic o objecte urbà que es pugui considerar com a tal; a diferència de la resta de barris de la ciutat que tots tenen escultures, edificis o espais que són elements distintius del barri i de la ciutat. Els elements que es consideren distintius del barri són principalment: el riu Besòs, l'evolució del barri i les estretes relacions veïnals, familiars i d'amistat.

Malgrat l'acceptació de les problemàtiques del barri, es té el convenciment que part de la mala imatge de Baró de Viver és falsa i s'afirma que la realitat és molt diferent. Tot i que els joves són molt crítics amb l'actual situació del barri, es mostren molt orgullosos de ser de Baró de Viver.

6.10. Fase 2: propostes/June 2004- març 2005

En aquesta nova fase del projecte ens proposàvem que el grup de joves fos capaç de concretar aquells espais públics de Baró de Viver que haurien de ser regenerats. Per després raonar quin tipus de propostes s'hi podrien desenvolupar, per tal de que aquests espais esdevinguessin funcionals i distintius del barri. De tal manera que a través de la seva càrrega simbòlica servissin per donar a conèixer el barri i propiciessin l'inici d'un canvi d'imatge.

L'instrument pensat per realitzar aquesta tasca per capacitar als joves fou la construcció, del que vàrem anomenar, la *maqueta de propostes*.

A partir del setembre de 2005 i durant els següents set mesos, el grup es va reunir cada dimecres per construir aquesta maqueta que seria el suport per concretar les propostes, que més tard caldria dissenyar i presentar als agents oportuns.

Durant el procés, l'espai de treball va convertir-se en un espai de diàleg sobre el barri i la seves necessitats. Fou en el marc de les diferents converses que es donaren, quan el grup va decidir que calia implicar a la resta de residents i usuaris del barri. Sota aquesta premissa es creà un nou format participatiu que amb el temps esdevingué un tret característic del projecte: les *Jornades Participatives*.

Fig.314>Detall de la maqueta construïda pel grup de joves, amb algunes de les propostes acordades: un escultura a la "fraternitat", per la plaça "de los Yonkis" (que és com ells anomenen la Plaça Veracruz).Font: de l'autor

Taller participatiu: grup de joves		
Objectius	Metodologies	Grup de treball
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determinar els espais públics que cal regenerar. ▪ Concretar possibles propostes d'intervenció. 	<p>Maqueta de propostes</p> <p>Taller de discussió</p> <p>Catàlegs visuals</p>	<p>Taller de joves</p> <p>Sergio Pizarro Carlos de Gracia Daniel Díaz Luís Gallego</p> <p><i>Col·laboracions puntuals d'altres joves del barri.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dotar els joves d'eines d'expressió gràfica bidimensionals i tridimensionals. ▪ Desinhibir als individus a l'hora de produir imatges davant del tècnics. 	<p>Facilitar instruments d'expressió gràfico-plàstica</p> <p>Facilitar la producció d'imatges</p> <p>Facilitar la construcció de catàlegs visuals</p>	<p>CRPolis</p>
1es. Jornades Participatives		
Objectius	Metodologies	Participants
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Presentar el projecte participatiu ▪ Presentar l'anàlisi del territori <p>Recollir i possibles espais i propostes d'intervenció</p>	<p>Maqueta de propostes</p> <p>Presentacions digitals</p> <p>Plafons/ pòsters visuals</p> <p>Catàlegs visuals</p>	<p>Taller de joves AVV Pi i Margall Comissió d'Urbanisme Comissió de Civisme Casal d'avis Centre Cívic Escola de l'Esperança</p> <p>Veïns/es a títol individual.</p>
<p><i>Tècnic: Xavi Salas (CRPolis)</i></p> <p>Col·laboradors: Toni Cobos (Servei de Dinamització de Joves) i Monsterrat Arias (Professora d'Educació Visual i Plàstica de l'Escola de l'Esperança)</p>		
<p><i>Taula 31> Síntesi objectiu i metodologies Fase II: propostes. Font: de l'autor</i></p>		

Maqueta de propostes
Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARÓ DE VIVER/TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS DE JOVES/
Maqueta de propostes

Sessions de taller: indeterminades / Juny 2004 – Febrer 2005

Objectius de la Metodologia:

- Determinar possibles espais públics per intervenir
- Llistar possibles propostes d'intervenció per aquests espais públics.
- Dotar als joves d'una visió de conjunt del barri.

Metodologia:

Es proposa la construcció d'una maqueta del barri, on posteriorment es senyalitzaran els espais que el grup creu necessari intervenir i les propostes que es creuen oportunes desenvolupar.

La maqueta no ha de ser necessàriament a escala, ni una representació realista del territori. És una maqueta simbòlica del barri i el grup ha de decidir *que* i *com* construirà la maqueta. És poden representar les volumetries espacials o els elements verticals que es creguin necessaris, mitjançant mòduls polièdrics simples o fotocopies, etc. Sobretot cal mantenir les proporcionalitats dels diferents elements representats, per poder interpretar correctament els diferents espais urbans i les seves relacions. Considerant que l'objectiu no és la producció d'una maqueta d'estil professional, es pot utilitzar diferents colors, textures, o materials per tal d'aconseguir una representació del territori més significativa.

Al finalitzar la maqueta, els diferents individus del taller senyalitzaran amb banderoles els espais d'intervenció i les seves propostes. Primer individualment, per després discutir-les i consensuar el conjunt de propostes. No es tracta de fer una llista utòpica o irreal de desitjos individuals, si no de determinar diferents unitats de propostes de projectes que, conjuntament han de configurar una proposta global d'intervenció a l'espai públic d'un territori concret, sota uns objectius predeterminats.

Resultats:

La maqueta de Baró de Viver construïda, connota la falta d'espais distintius del barri. Tal i com ja havia succeït en les altres metodologies realitzades, en la maqueta apareixen totes les edificacions, carrers i espais urbans del barri amb el mateix grau de representativitat. Es fotografien totes les façanes del barri per representar les edificacions. Mentre els espais públics només es representava el color dominant del lloc i la seva vegetació. Visualment són espais buits. La raó principal fou que des d'un principi i durant el transcurs de la realització de la maqueta el grup decidir que calia intervenir en tots els espais públics del barri i que no hi havia res de la seva actual configuració suficientment interessant per mantenir. L'única excepció fou la font de la Plaça Veracruz i la font de la Plaça de les Fonts ("la tutti-fruti").

Les propostes que es varen acordar sota els objectius generals del projecte participatiu, en varen contemplar un de nou, fruit dels diàlegs establerts en el transcurs de producció de la maqueta: el de **retornar la vida als carrers i places de Baró de Viver**.

Les diferents propostes d'intervenció suggerides individualment pels joves, foren coincidents en els usos desitjats i en totes, s'hi incloïen elements de caràcter estètic o simbòlic. Però no eren coincidents en els llocs. Així doncs, el debat posterior es va centrar en acordar on s'havia d'ubicar cada proposta considerant el conjunt del barri.

Un altre element de coincidència fou la mescla d'usos en les diferents propostes d'intervenció. Evitant d'aquesta manera la zonificació del territori segons funcions atorgades a l'espai públic. Són propostes que permeten l'ús de tothom cercant un espai públic inclusiu tant en la seva funcionalitat com en els seus significats.

Durant el transcurs de producció de la maqueta els joves decidiren traslladar el seu espai de treball als locals de l'Associació de Veïns/es, per tal d'obrir el projecte participatiu a la resta de residents i usuaris del barri.

Aquest canvi d'ubicació fou clau en el desenvolupament posterior del projecte.

Observacions:

Aquesta metodologia es pot realitzar en 2 o 3 sessions de taller. Però en el cas de Baró de Viver es prolongar durant 7 mesos (sense comptar els períodes de vacacionals); aproximadament es varen realitzar 15 sessions de tallers d'unes dues hores, més algunes sessions de tallers que els joves feien per decisió pròpia sense la presència dels membres del CRPolis.

L'explicació d'aquest fet és molt significativa i ajuda a entendre la sensació dels residents de Baró de Viver que no són tractats igual que la resta de la ciutat per part de les institucions públiques. Quan als joves se'ls proposar la dinàmica i se'ls explicar els possibles procediments i materials per produir la maqueta (fotocopies, cartró i divers material fungibles), es mostraren indignats perquè estaven convençuts que si "l'Universitat de Barcelona" fes aquesta dinàmica en un altre barri, amb d'altres persones o per a un projecte institucional, utilitzaria materials més nobles per aconseguir una maqueta de millor qualitat. Se'ns va "exigir" materials com els utilitzats professionalment per tal d'aconseguir un producte digne i conseqüent amb els objectius generals del projecte participatiu: millorar la percepció de Baró de Viver i dels seus habitants.

Taula 32> Síntesi resultats maqueta de propostes Font: de l'autor

Fig.314,315>A l'esquerra construcció de la maqueta. A la dreta, un dels joves redactant propostes. Font: de l'autor.

El format de la maqueta i les dinàmiques de producció, varen fer que el desenvolupament del projecte fos molt més lent. Aquesta lentitud que el principi s'entenia com un perjudici, fou la que va permetre que les sessions de treball esdevinguessin un espai de diàleg i debat entorn de el barri, la ciutat, els conceptes d'espai públic, l'art públic, les expectatives del grup, etc. Aquestes converses foren els que portaren als joves a concloure que aquell era un bon moment per buscar la implicació de la resta de residents. Premissa que es va considerar imprescindible per tal de poder complir amb els objectius generals del projecte de participació. Només unes propostes de projectes per a l'espai públic consensuades i assumides per una majoria, podrien ser presentades amb força a les administracions públiques.

La pressa de contacte amb l'AVV Pi i Margall i el posterior trasllat d'espai de treball en els locals de l'associació, marcà un salt qualitatiu del conjunt del projecte. Ambdós grups decidiren que calia presentar la feina realitzada pels joves i fer-la participar a la resta de residents i usuaris del barri.

Fig.316>El trasllat de la maqueta als locals de l'AVV, representaria l'obertura del projecte participatiu al conjunt de població de Baró de Viver. Font: de l'autor.

Més enllà del valor del fet que a partir d'aquell moment s'involucrarà a "tot" el barri en els processos participatius, "el trasllat" té connotacions importants en la realitat social del barri. Per primer cop en molt de temps a Baró de Viver, generacions diferents s'escoltaran i treballaran conjuntament sota unes mateixes premisses i objectius. Els adults amb la tradicional percepció de la joventut com un dels motius de la conflictivitat del barri, descobriran que entre els més joves també existeix la voluntat i la necessitat d'implicar-se en la construcció del barri.

En una perspectiva més conceptual i d'avaluació -més enllà del nombre de participants -, el projecte esdevé intergeneracional i per tan, els anàlisis, propostes i solucions que sorgeixen des d'aquell moment deixen de ser representatives tan sols d'un grup i d'una franja d'edat.

Una altre fet important, és que a partir d'aquell moment la coordinació del projecte a nivell de barri en serà principal responsable l'AVV Pi i Margall. En conseqüència els diferents processos participatius que es realitzarien a partir de llavors, esdevenen una eina de cohesió social. Sense ser-ne un objectiu, s'està col·laborant a la construcció de la xarxa comunitària del barri.

Per tal de presentar la feina feta, els resultats i fer participar a "tothom", es decideix programar unes sessions de treball obertes a tot el barri. Aquestes foren anomenades *Jornades Participatives*

1es. Jornades Participatives de Baró de Viver (Veure ANNEX/PROJECTE BdV JORNADES PARTICIPATIVES/ 1es. Jornades Participatives)	
<div style="border: 1px solid #00AEEF; padding: 5px;"> <p style="text-align: center;">JORNADAS de PARTICIPACIÓN</p> <p style="text-align: center;">18 MARZO 2005 a partir de las 18h. en el local de la Asociación de Veïns "Pi i Margall"</p> <div style="text-align: center;"> </div> <p style="text-align: center;">"Ven y expresa tu opinión sobre la imagen del barrio"</p> </div>	<p>Duració jornades 1 setmana/ del 18 al 25 de març de 2005</p>
<p>Lloc: Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall</p>	
<p>Participants: Taller de Joves, AVV Pi i Margall, Comissió d'Urbanisme, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Casal d'Avis, Casal de Joves, Escola de l'Esperança, Centre Cívic, Servei de Dinamització de Joves, tècnica del Pla Comunitari de Baró de Viver i veïns/es a títol personal.</p>	
<p>Objectius: Presentar els processos participatius realitzats pels joves Avaluar els resultat obtinguts de l'anàlisi del territori Assenyalar espais públics per a intervenir amb l'objectiu de millorar-ne la seva qualitat i la imatge del barri Determinar possibles propostes d'intervenció per aquests espais públics.</p>	
<p>Metodologies presentació resultats Presentació de resultats en format <i>power point</i> Plafons/ pòsters visuals de síntesi de resultats</p>	
<p>Metodologies de participació Maqueta de propostes de Baró de Viver Plafons/ pòsters visuals Catàlegs visuals de: materials, mobiliari urbà, paviments, espais públics, art públic Grups de discussió</p>	

Descripció de les jornades participatives:

Les *Jornades Participatives* s'inicien amb una presentació dels projectes participatius i dels resultats de l'anàlisi del territori. La presentació és a càrrec dels tècnics del Servei de Dinamització de Joves, del President de l'AVV Pi i Margall, pel grup de joves i els membres del CRPolis. Al finalitzar s'expliquen les diferents metodologies que s'han programat i es demana als veïns/es la seva participació sota els objectius establerts.

Els diferents processos participatius es centren en la maqueta de propostes on cada persona pot – individualment o en grup- escriure en unes banderoles les seves propostes, i que posteriorment hauran de clavar en un espai concret de la maqueta de Baró de Viver. Així mateix també poden escriure de forma més detallada les seves propostes en els pòsters col·locats en la paret, on s'hi representen gràficament els diferents espais públics de Baró de Viver escollits pels joves com aquells indispensables de regenerar per tal de millorar la imatge del barri. Al voltant d'aquests pòster hi han penjats catàlegs visual de diferents temes (mobiliari urbà, materials, paviments, de colors, etc.) amb la funció de facilitar l'expressió de les propostes que es realitzin.

La responsabilitat dels membres del CRPolis és la de facilitar l'ús de les diferents metodologies, respondre preguntes sobre el projecte participatiu o sobre conceptes relacionats amb el disseny de l'espai públic. al mateix temps s'han de recollir els diferents debats que s'aniran succeint al transcurs de la jornada participativa.

Malgrat que la major part de individus participen el primer dia de les jornades –tal i com era previsible –, durant la setmana van anar venint altres veïns/es per fer-nos arribar les seves propostes. En aquest cas el procés, resultats i dinàmiques foren presentades per membres de l'AVV Pi i Margall, acompanyats d'una persona del CRPolis.

A mesura que les persones van acabant de realitzar la seva col·laboració, se'ls demana la seva participació en futurs tallers. Per potenciar aquest fet el joves van decorar la sala amb diferents frases que reclamaven la participació de tothom en la construcció d'un nou Baró de Viver.

Síntesi de resultats:

Dels diferents resultats obtinguts en el transcurs de les jornades cal destacar la coincidència d'interpretacions de Baró de Viver entre el taller de joves i els diferents assistents a les jornades. Aquests es mostren totalment d'acord amb l'anàlisi presentat del territori. Essent en ocasions més crítics que els propis joves. A diferència d'aquests, els residents més adults i els professionals de les diferents institucions participants, es mostren més desconfiats amb la possibilitat de que les administracions públiques es comprometin a executar les propostes veïnals.

Al finalitzar la setmana de jornades, s'ha obtingut un conjunt de propostes d'intervenció i disseny en diferents espais públics de Baró de Viver. En síntesi:

- En tots els espais públics del barri s'hi fan propostes.
- Les propostes realitzades individualment són força coincidents.
- Els nivells d'intervenció proposats són heterogenis i van des de la regeneració total dels espais, fins a la seva re-urbanització amb la simple incorporació de mobiliari urbà .
- Totes les propostes es basen en la dotació d'usos i funcions, al mateix temps que han d'esdevenir llocs de trobada.
- Mentre els adults prioritzen els usos socials de l'espai públic, el sector més joves es decanta per propostes de caire estètic i simbolització del territori.
- La necessitat de dotar l'espai públic de qualitat estètica, significat i elements distintius serà acceptada per tots, a mesura que els joves expliquen els seus posicionaments.

Observacions:

Més enllà dels resultats obtinguts, el llistat de propostes d'intervenció, aquestes primeres jornades van servir per afiançar el projecte participatiu. Gràcies al relat del joves sobre les experiències viscudes i l'oportunitat de respondre pública i personalment els dubtes sobre el projecte i el rol del CR Polis, es començaren a superar els recels existents per part dels nou participants. Desconfiança heretada de males experiències amb altres institucions públiques i els seus tècnics ³

Les jornades esdevingueren un marc de diàleg entre els veïns/es de diferents generacions, gènere i sectors socials. Sota el nexce en comú de la voluntat de fer un barri millor, es superaven les clàssiques desavinences veïnals, per discutir i acordar propostes de solucions concretes per a determinats espais públics de Baró de Viver.

L'exercici va obligar als participants a abandonar l'actitud de queixa i victimisme, per posar-se a treballar i ser més constructius. Calia deixar de divagar sobre les problemàtiques del barri per passar a buscar solucions. L'esperit pessimista, al menys temporalment, va deixar pas a un esperit més actiu i optimista.

A part dels joves que iniciaren el projecte, una dotzena més de persones junt amb la Comissió d'urbanisme, la Comissió de civisme del barri, i l'Escola de l'Esperança es van comprometre a participar en les següents fases de disseny de propostes.

També cal destacar el reconeixement i la gratitud dels veïns vers el treball realitzat pels joves, que són considerats en aquell moment un exemple a seguir. Aquest reconeixement es visualitza en el fet que s'assumeixen sense discussió els objectius generals del projecte de participació i amb la simbòlica apropiació de la maqueta de Baró. Durant els anys següents la maqueta quedaria exposada en la sala central de l'associació de veïns/es, mostrant-se a totes les autoritats polítiques que visiten el barri i utilitzant-la com a suport visual de les reclamacions veïnals i les necessitats del barri.

Taula 33> Síntesi resultats Ies. Jornades Participatives. Font: de l'autor

³ A l'inici de les jornades, en el moment de presentar el grup CR Polis i els objectius del projecte, una veïna va increpar-nos de forma bel·ligerant. Afirmant que ja estaven farts de respondre que és el que volien pel barri i a veure si fèiem alguna cosa més que parlar. Es pensava que érem tècnics de l'ajuntament de Barcelona. Aclarida la confusió i la proposta del CR Polis, els ànims es van relaxar.

Fig.317>1es. Jornades Participatives a Baró de Viver. Els veïns/es anotant les seves. Moltes de les propostes sorgiren de les pròpies converses que es donaven entre els assistents a les jornades. Font: CRPolis

6.10.1. Conclusions inicials a la fase de disseny de propostes

Tancats els processos d'anàlisi i de concreció de propostes, el projecte participatiu havia arrelat en el barri. S'aconsegueix el compromís de col·laboració de les entitats del barri i de part dels seus residents i usuaris; acceptant les conclusions de l'anàlisi del territori realitzat pels joves i assumint, els objectius generals del projecte participatiu. Aquesta acceptació implica un canvi d'actitud en relació a l'administració pública. Es transita d'una actitud merament crítica, cap a una actitud més constructiva. A partir d'aquell moment es deixa d'exigir al Districte de Sant Andreu solucions per als problemes relacionats amb l'espai públic de Baró de Viver, per presentar propostes concretes de solucions per a aquests problemes.

En els dies posteriors a les *Jornades Participatives* l'AVV Pi i Margall, el grup de joves, la Comissió d'Urbanisme i la Comissió de Civisme del barri, representants de l'Escola de l'Esperança i algunes persones a títol individual, es varen reunir amb el CR Polis. L'ordre del dia de la trobada, era decidir quines de

totes les propostes formulades es desenvoluparien en format de projecte, per posteriorment presentar-les al Districte de Sant Andreu per demanar-ne la seva execució.

Del llistat d'àmbits d'actuació i propostes⁴ es descarten totes aquelles que són actuacions puntuals i que es considera que el Districte de Sant Andreu hauria de realitzar en la seva tasca quotidiana: posa bandes reductores de velocitat als carrers principals d'accés al barri, senyalitzar a la ronda litoral la sortida al barri, canviar de lloc el pas de vianants del Passeig de Santa Coloma, netejar els espais públics, col·locar mobiliari urbà, il·luminar espais concretes, etc. L'AVV entén que reclamar aquestes accions són part de la seva funció com a representants del conjunt del barri.

Revisant la resta de propostes, les diferents persones presents coincideixen en destacar-ne quatre com a prioritàries: la construcció d'una plaça i un edifici que reculli a totes les entitats del barri en l'espai del camp de futbol, la creació d'un passeig amb elements simbòlics al C/ Ciutat d'Asunción, la regeneració de la Plaça de Baró de Viver i la regeneració de l'entorn de la sortida del metro.

En el mateix moment es decideix la constitució de tallers participatius per dissenyar aquestes propostes. Els membres de l'AVV Pi i Margall, la Comissió d'Urbanisme, alguns joves i alguns veïns sense cap vinculació a les entitats del barri, es responsabilitzaran del disseny de la plaça i edifici d'entitats. El taller de joves es mostra més interessat per el disseny del C/Ciutat d'Asunción. La Comissió de Civisme decideix abordar la regeneració de la Plaça de Baró de Viver. La proposta de regeneració de la sortida del metro es deixa per quan s'acabin aquests propostes, ja que les diferents persones no es veuen capaces d'assumir-la. Principalment per motius d'agenda.

Durant aquesta reunió apareix repetidament l'idea de que totes les propostes han de desenvolupar-se amb l'objectiu de "retornar la vida als carrers de Baró de Viver". Objectiu que des d'aquest moment es sumarà als acordats inicialment. Segons els individus de més edat presents a la trobada, aquest era un valor històric del barri, que amb la recent remodelació del barri ha anat desapareixent. Segons ells, mentre hi van haver les *cases barates* la gent es trobava constantment en el carrer, fet que actualment no succeeix. Entenen que els motius són diversos: les vivendes actuals són molt més grans i les persones no tenen necessitat d'anar al carrer, un espai públic en molt mal estat i on no hi ha res pera a fer, situacions a les que cal sumar la situació laboral de la majoria de residents que treballen fora del barri. Baró de Viver ha esdevingut un barri

⁴ El plànol del diferents espais i el llistat de propostes es mostra a l'Annex 5, en la memòria de les 1es. Jornades Participatives.

dormitori. Per primer cop, se'ns explica que les polítiques d'habitatge de protecció social en el barri han col·laborat en agreujar aquesta situació. Totes les vivendes de protecció són en règim de lloguer limitat i per tan, les persones que hi viuen no s'impliquen en la vida social ni en la construcció del barri, ja que saben que en cinc anys ja no viuran a Baró de Viver.

Durant el maig- juny del 2005 els tres nous *tallers participatius* inicien les sessions de treball per a dissenyar les diferents propostes de projectes que haurien de permetre la millora de la qualitat de l'espai públic, esdevenint espais funcionals i significatius de Baró de Viver, que donin a conèixer el barri i propiciïn una millora de la seva imatge, al mateix temps que fomentin la construcció social del barri.

6.11. Fase 3: projectes/ juny 2005 – setembre 2007

L'objectiu principal d'aquesta fase fou la de convertir les propostes veïnals en propostes de projectes mitjançant tallers de participació ciutadana. Durant els dos anys de treball s'hi distingeixen tres moments diferenciats: un primer moment de disseny de les propostes, un segon moment de presentació de resultats i recull de possibles noves aportacions de la resta de població de Baró de Viver, per finalment entrar en un període producció de documentació visual i escrita dels projectes que finalment serien presentats als responsables polítics i tècnics del Districte de Sant Andreu.

L'estructura i la tipologia de processos participatius desenvolupats en aquesta fase del projecte són essencialment iguals als que s'havien realitzat fins el moment: el *taller de participació* i les *jornades participatives*. Amb la diferència de que si bé, anteriorment s'havien plantejat estratègies per dotar al grup de joves d'eines d'anàlisi, ara l'objectiu del CR Polis era la de capacitar als diferents individus per tal de que formalitzessin el màxim possible les seves propostes. És a dir, facilitar la comprensió de conceptes i l'ús de procediments gràfics i plàstics, per tal de que els grups veïnals fossin els que concretessin visualment el seu projecte.

Per tal d'aconseguir-ho, va caldrà crear un espai de confiança mútua que permetés als participants dels tallers superar les seves pròpies inseguretats i sensacions d'incapacitat d'escometre els objectius que se'ls plantejava.

A diferència del treball realitzat fins el moment, on els resultat són productes realitzats pel grup de joves que el mateix temps són instruments d'anàlisi i suport de les seves conclusions, a podrem distingir tipus d'imatges. Aquells productes elaborats pels veïns/es participants que servien per desenvolupar els projectes, aquells que construïa el CR Polis com a eines de treball i aquells elements visuals que havien de servir per presentar el projecte. Aquests darrers també foren realitzats pels CR Polis, com a conseqüència de la necessitat de produir documentació que fos entesa per la població, al mateix temps que fos suficientment tècnica per tal de que pogués ser percebuda com a *projecte* per part dels diferents professionals de l'Ajuntament de Barcelona.

Només el grup de joves es van sentir capaços de produir una maqueta de la seva proposta de projecte, que seria presentada a les *Iles. Jornades Participatives* i posteriorment a la Regidora i al Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu.

Objectius	Metodologies	Grups de treball
<p>Concretar programa d'usos i funcions</p> <p>Organització i estructura de l'espai.</p> <p>Disseny dels diferents elements urbans que han configurar el projecte</p>	<p>Tallers de discussió</p> <p>Elaboració de maquetes de treball.</p> <p>Organitzacions modulars</p> <p>Realització d'esbossos.</p> <p>Presentacions digitals</p> <p>Construcció de catàlegs conceptuals- visuals.</p>	<p>Plaça cívica+ hotel d'entitats AVV Pi i Margall Comissió d'Urbanisme Veïns/es a títol individual</p> <p>C/Ciutat d'Asunción Taller de joves</p> <p>Remodelació Plaça Baró de Viver Comissió de Civisme</p>
<p>Capacitar l'ús d'eines i processos grafico-plàstics</p> <p>Facilitar la comprensió de conceptes vinculats al projecte de disseny d'espai urbà.</p>	<p>Maquetes de treball</p> <p>Esbossos in situ</p> <p>Representacions gràfiques</p> <p>Construcció de catàlegs conceptuals- visuals</p>	<p>CR Polis Xavi Salas Beatriz de Labra Verònica Martínez Iris Viegas</p>
<i>Taula 34> Síntesi objectius i metodologies fase disseny proposades. Font: de l'autor</i>		

6.11.1. Àmbit de les propostes

Àmbit 1/ proposta de plaça comunitària + edifici d'entitats

El solar on es proposa la construcció d'un edifici que reuneixi a totes les entitats del barri i una plaça pública queda definit pels C/Tucumán, Quito, Caracas i prolongació de C/Beat Domènec Savio. A l'inici del projecte de participació l'espai tenia rastres del que havia estat un camp de futbol, però que mai havia estat utilitzat per no complir les mesures reglamentaries. En aquell moment l'espai era ple d'escombraries, runa d'obra i un cotxe abandonat. En un extrem del terreny hi ha un espai destinat a l'aparcament de cotxes particulars. A partir de l'any 2008 l'espai va esdevenir circuit d'una autoescola. Entre aquest i l'aparcament de cotxes –que es va asfaltar i mantenir els arbres existents-, s'hi van habilitar uns barracons i unes pistes de petanca.

Segons el cadastre, el terreny esta dividit en tres parcel·les que són propietat de l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes tenen unes qualificacions diferents segons el PERI del Sector de Baró de Viver, aprovat definitivament l'any 1987. La

parcel·la més propera al CEIP té una qualificació de 7a (equipaments); la parcel·la més propera al C/Caracas té una qualificació de 6b, (sistema d'espai lliure); l'espai comprés entre ambdós parcel·les i que es correspon amb la projecció del C/Beat Domènec Savio, té una qualificació de 5 (sistema viari), ja que el Pla General Metropolità preveu l'obertura d'aquest carrer de 25 metres d'amplada seguint la retícula ortogonal de la zona.

Fig.318> Àmbit d'actuació 1.Plànol urbanístic sense valor normatiu. Font: Punt d' Informació Cartogràfica de l'Ajuntament de Barcelona. <http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme>

*Fig.319>Àmbit d'actuació
Font: Google Earth (2004)*

*Fig.319bis> Àmbit d'actuació
diferents zones marcades.
Font: Google Earth (2010)*

En la imatge superior es pot observar com era la parcel·la l'any 2004; teòricament un camp de futbol. A partir de l'any 2006 el Districte de Sant Andreu, amb permís firmat de l'AVV Pi i Margall, reorganitza la zona amb: (A) un circuit per una autoescola d'una empresa privada; (B) pistes de petanques i barracons per l'autoescola i el Club de Petanca de Baró de Viver; (C) espai lliure

d'aparcament de cotxes. La concessió de l'espai per a l'autoescola era de tres anys, període que finalitzava al 2009. En l'actualitat l'espai encara manté aquest ús.

Fig.320, 321, 322>Les imatges realitzades pel CR Polis l'any 2004, mostren l'estat de la parcel·la en el moment d'iniciar els tallers participatius. Font: de l'autor.

Fig.323,324>L'any 2006 l'espai es va dividir en diferents usos: (a l'esquerra) camps de petanca, (a la dreta, escola de conducció d'autocars i camions. Font: de l'autor (2006)

Àmbit 2/ proposta d'espai de passeig i elements escultòrics simbòlics de Baró de Viver.

En el tram final del C/Ciutat d'Asunción, que els joves anomenen "la massacre", es proposa la construcció d'un espai de passeig –estada- que incorpori en ambdós extrems elements escultòrics simbòlics de Baró de Viver.

El C/Ciutat d'Asunción és un eix vial que uneix el barris de Bon Pastor i Baró de Viver. El carrer s'inicia a Bon Pastor fent cruïlla amb el C/ de Sant Adrià. El traçat de l'eix a l'alçada de Bon Pastor està configurat per quatre carrils de circulació de trànsit rodat, més dos carrils en que es permet l'aparcament de cotxes privats. En el tram corresponen a Baró de Viver s'inicia al Passeig de Potosí fins arribar al Passeig de Santa Coloma, amb una longitud total de 570 metres. l'espai central del vial s'hi ha introduït un parterre de verd, no transitable, amb alguns arbres al centre i amb una lleugera cota per sobre dels carrils de cotxes. Aquests estan disposats a banda i banda del parterre

El C/Ciutat d'Asunción queda ubicat a l'extrem oest del barri, al costat de les línies ferroviàries i els tallers de RENFE (Red Nacional de Ferrocarrils Espanyols). És una via important de connexió del barri, a l'entorn i a la ciutat. Utilitzat quotidianament per entrar o sortir del barri amb cotxe. El tram del carrer comprès entre el C/Campins i el Passeig de Santa Coloma és una rampa que salva la diferència de cotes entre els citats carrers (el Passeig de Santa Coloma connecta amb el pont de Santa Coloma que uneix els municipis de Barcelona i Santa Coloma de Grammaent, salvant la frontera natural del riu Besòs). Segons els joves del taller de participació el sobrenom de "la massacre" s'explica, perquè els cotxes hi acostumen a circular a una velocitat considerable, i a l'accedir al Passeig de Santa Coloma, al finalitzar la rampa, és habitual que es produeixin col·lisions amb els cotxes que hi circulen.

Essent un del eixos circulatoris importants del barri, és també interpretat com una de les fronteres que històricament ha aïllat el barri de la resta de la trama urbana. El principal motiu és que les parcel·les confrontants més properes a Sant Andreu estan sense urbanitzar i sense cap actuació definida. Darrera d'aquest solars, que actualment s'hi acumula runa, terra i restes d'altres obres realitzades en el territori, hi ha el C/Ferran Junoy – que és el límit real del barri- i les vies ferroviàries, que es converteixen en un obstacle insalvable. Aquest terrenys estan qualificats segons el Pla General Metropolità (PGM) com a HD/7-j (sistema d'equipaments, on es preveia la construcció de vivenda de protecció en règim de lloguer amb un temps limitat), 6b (de nova creació de caràcter local) i 7b (equipaments de nova creació de caràcter local).

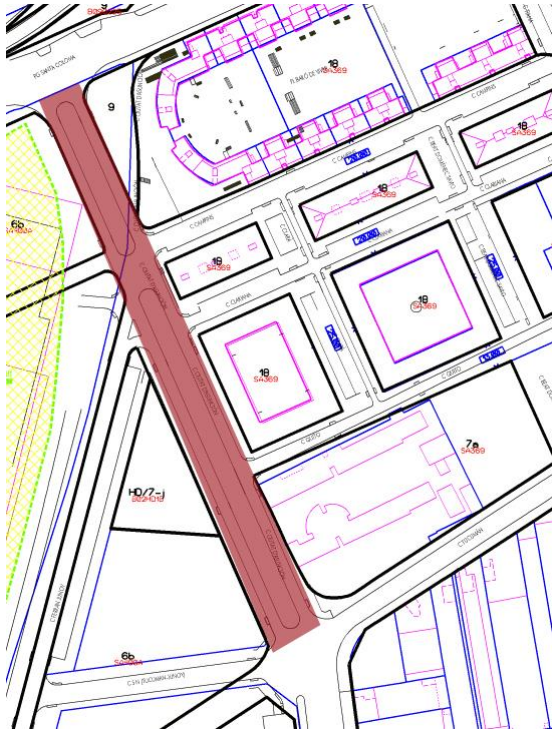

Fig.325> Àmbit d'actuació 2. C/Ciutat d'Asunción.
 Font: Punt d' Informació Cartogràfica de l' Ajuntament de Barcelona.
<http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme>

Fig.326> Àmbit d'actuació 2. C/Ciutat d'Asunción, també s'indica la zona coneguda com "los pajaritos". Font: Google Earth/ de l'autor.

Fig.327>C/Ciutat d'Asunción a l'any 2004.
 Font: de l'autor

La parcel·la de forma triangular que es genera per l'encreuament del C/ Ferran Junoy amb el C/Ciutat d'Asunción és coneguda amb el topònim de "los pajaritos". Mantenint la mateixa forma que en l'època de les *cases barates*, és l'únic rastre que queda de l'antiga estructura urbana de Baró de Viver¹.

¹ L'espai rep el nom de "los pajaritos" perquè en aquest lloc acostumen a reunir-se grups de persones aficionades a cuidar, mostrar, vendre i intercanviar ocells domèstics. A la ciutat de Barcelona hi han diferents espais on es desenvolupa aquesta activitat.

Al formular la proposta el grup de joves ja especificava que calia intervenir en l'espai de "los pajaritos", mantenint certa coherència amb els dissenys que es proposessin pel C/Ciutat d'Asunción.

Fig.328, 329> A dalt a l'esquerra, imatge de l'arbrat a l'interior del triangle anomenat "los pajaritos". A la dreta, el mateix espai d'arbre a l'època de les cases barates. Font: de l'autor (2004)/ aportació IVes. Jornades Participatives.

Àmbit 3/ proposta de regeneració de la Plaça Baró de Viver.

La Plaça Baró de Viver és l'espai central que genera el conjunt de vivendes del edifici dissenyat per Emilio Donato. Catalogat pel PGM amb la clau 18 (zona subjecte a ordenació volumètrica específica), originalment es va dissenyar diferenciant diverses àrees mitjançant els elements implantats, els seus usos i una jerarquització de funcions. Malgrat que el projecte fou elaborat amb l'intenció de que el lloc esdevingués una centralitat del barri, des de la seva construcció els espais diferenciats segregaren el conjunt de la plaça. Els diversos elements arquitectònics que organitzen el lloc formaven barreres visuals que, propiciaven l'apropiació d'aquestes zones per part de col·lectius relacionats amb la delinqüència i la compra venda de drogues. Espais tancats i foscos, cantons no visibles des del centre de la plaça, murs que dividien les diferents àrees i actuaven com a barreres visuals, etc., portaren a la majoria del veïnatge a percebre la plaça com un lloc insegur. Mostrant-se desconcertats amb els plantejaments d'alguns d'aquests elements arquitectònics que conformen el conjunt.

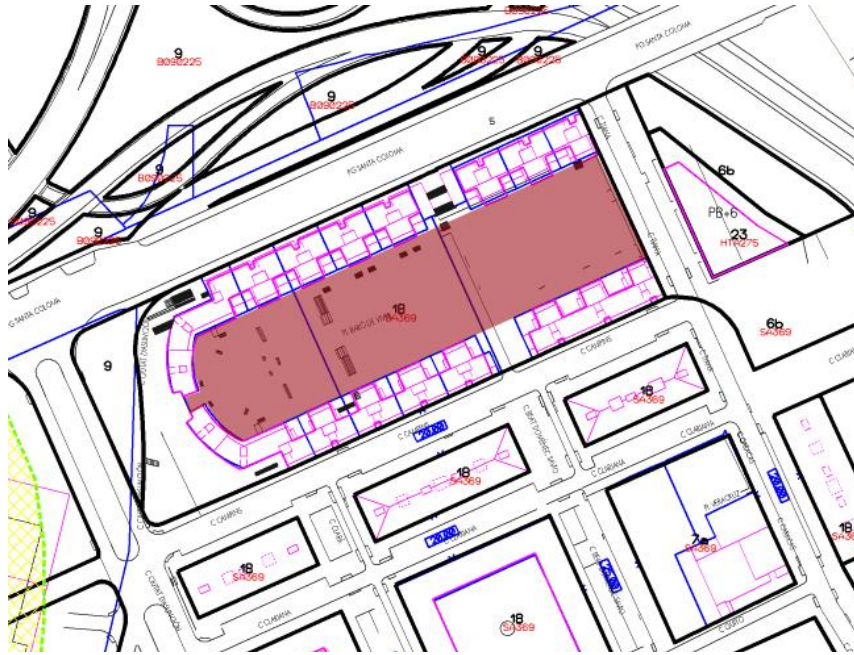

Fig.330>Àmbit d'actuació Plaça de Baró de Viver.
 Font: Punt d' Informació Cartogràfica de l' Ajuntament de Barcelona.
<http://w110.bcn.cat/portalsite/Urbanisme>

Fig.331>Àmbit d'actuació de la Plaça de Baró de Viver. Font: Google Earth 2004.

El fracàs de l'activitat comercial prevista per la plaça no va ajudar a que aquesta fos un espai social. El projecte contemplava la possibilitat d'ubicar comerços en les plantes baixes de les edificacions. La majoria van quedar buits i els pocs

comerços que varen obrir, en poc temps varen tancar. Actualment només resta un bar, un forn i una farmàcia. Alguns d'aquests locals es varen destinar a les entitats del barri: centre cívic, el casal d'avis, l'agrupació de ball "Les Sevillanas" i una ludoteca. Però els seus membres sempre han demanat poder marxar per estar tots junts en un sol edifici. La segregació en locals propiciava que les xarxes i estructures socials del barri fossin molt dèbils.

En poc temps l'espai s'ha degradat. Els paviments i cobriments estan fets malbé; les jardineres estan malmeses; quan plou, diferents zones de la plaça queden inundades d'aigua; la disposició de la volumetria de les edificacions evita l'entrada de llum solar que, juntament amb la poca alçada de l'arbrat, fa que la plaça sigui un espai fred i humit; l'il·luminació és deficitària ja que les faroles queden atrapades dins de les copes dels arbres; altres elements d'il·luminació estan obsolets o trencats. Com es pot observar en les imatges l'estat general d'aquest espai públic és força precari².

Fig.332, 333> Imatges de l'espai enjardinat de la Plaça de Baró de Viver. Font: de l'autor(2004)

Fig.334,335>Imatges frontal i posterior d'un dels escenaris situats en l'àrea més arquitectònica de la plaça. És un dels elements que més desconcert creava entre els resident. Només el veien com una barrera visual i un espai molt insegur a la nit. Font: de l'autor (2004)

² Per poder observar aquest espai amb més deteniment, les singulars característiques del seu disseny i el seu estat quan vàrem iniciar el projecte de participació mireu a: ANNEX/PROJECTE BARO DE VIVER/TALLERS PARTICIPACIÓ/COMISSIÓ DE CIVISME/ Imatges àmbit

La falta d'ús, l'inseguretat de la zona que provoca l'organització de l'espai, el mal estat general, la falta d'higiene i l'incivisme, que segons el veïns, propicia aquesta tipologia de disseny urbà, etc., propicià que les propostes recollides es apostaven per la regeneració del conjunt en la seva totalitat

Fig.336,337>Plaça Baró de Viver Imatges que mostren l'estat de deteriorament en que es trobava l'espai Font: de l'autor

6.11.2. Esquema i metodologia general dels tallers de participació disseny de propostes

Durant els anys 2005, 2006 i part del 2007 es desenvoluparien els tres tallers de participació que havien de concretar les propostes de projecte per als tres àmbits. Si bé inicialment es varen treballar com tres projectes independents, els diferents processos i decisions que es prendrien, varen propiciar la percepció d'aquests àmbits – i els que posteriorment s'havien de desenvolupar-, com tres unitats de treball que configuraven un projecte de regeneració del conjunt de l'espai públic del barri.

Com ja s'ha explicat, l'esquema general que inicialment es plantejà fou similar pels tres tallers de participació que havien de desenvolupar les propostes veïnals.

Fig.338>Imatge aèria de Baró de Viver, on s'han assenyalat els tres àmbits d'actuació que treballarien el tres tallers de participació. Font: Google earth (2006)

ESQUEMA DE TREBALL/ FULL DE RUTA TALLERS DISSENYDE PROPOSTES	
1.-IDENTIFICACIÓ DEL PROBLEMA 2.-OBJECTIU DE LA PROPOSTA	<i>Partint de l'anàlisi de l'àmbit d'actuació, el grup ha de concretar el/s objectiu/s generals de la proposta d'intervenció. Cal que tothom els tingui clars i els assumeixi, per tal d'evitar el replantejament constant del projecte.</i>
3.-PROGRAMA D'USOS I FUNCIONS	<i>Considerant els objectius acordats es defineix un programa d'usos i funcions. Cal fer especial èmfasi en que qualsevol canvi d'aquest programa pot afectar als objectius pactats de la proposta i per tan caldria replantejar-la.</i>
4.-ORGANITZACIÓ I ESTRUCTURA DE L'ESPAI	<i>Localitzar en l'àmbit de la proposta els diferents usos programats . No és una zonificació de l'espai, si no que mitjançant l'exercici mental d'organitzar l'estructura de l'àmbit, es vol facilitar la comprensió d'elements inherents a l'espai públic: l'accessibilitat, mobilitat en l'espai, límits, camins i recorreguts , connexions internes i amb la resta</i>

	<i>del territori, valors ètics associats a l'organització i usos, visibilitats, etc.</i>
5.-DISSENY DE L'ESPAI I ELEMENTS URBANS	<i>Determinar els diferents elements urbans, funcionals o simbòlics, que hauran de configurar el conjunt de la proposta. Posteriorment s'hauran de determinar com són aquest elements i si s'escau, dissenyar-los.</i>
6.-AVALUACIÓ DE RESULTATS	<i>Hi ha dos nivells d'avaluació de resultats. Un nivell s'ha d'automatitzar en el propi procés de disseny i fa referència als resultats que es van assolint en les diferents sessions de taller. Resultats que el grup ha d'assumir per tal de poder continuar el procés.</i> <i>Una altra nivell d'avaluació dels resultats és la que realitzaran la resta de residents/ usuaris en l'exposició pública de la proposta projecte. En cas d'una avaluació positiva la proposta de projecte podrà ser presentada a les autoritats competents.</i>
<i>Taula 35> Síntesi objectius dels tallers participació de disseny de propostes. Font: de l'autor</i>	

Com també ja s'ha dit, malgrat el camí lineal que es planteja, amb uns objectius que cal anar assolint, l'esquema resultant del procés és cíclic. Ja que cada un dels temes que es van tractant influencien irremeiablement a la resta i les decisions que es van prenent es van replantejant constantment fins a arribar poder formalitzar una proposta de disseny consensuada i acceptada per tots els membres del taller participatiu.

6.11.3 Els primers tres tallers participatius de dissenys de propostes

Temporalment els tres tallers de disseny que es van desenvolupar a Baró de Viver, es varen donar al mateix temps; els esquemes metodològics, les dinàmiques i les eines són similars. Alguns individus participen en dos tallers, mentre que els tècnics del CR Polis són sempre els mateixos. Malgrat això, i com veurem, els resultats i les formes de treballar dels grups varen ser molt diferents.

Al finalitzar els tres tallers es varen presentar les propostes de projectes a la resta de la població de Baró de Viver en les *IIes. Jornades Participatives* celebrades al maig del 2007, el mateix any que es començaran a presentar i negociar amb el Districte de Sant Andreu. Negociació que propiciar l'acceptació per part de l'administració pública d'incloure les propostes veïnals en el Pla d'Acció

Municipal 2008-2011(PAM) i posteriorment en la firma d'un conveni de col·laboració.

Seguidament en tres taules diferents s'exposen els objectius, programes d'usos, i una síntesi dels resultats obtinguts. Per motius d'extensió i volum de documentació, la narració del desenvolupament dels tallers, els diferents productes generats en aquests, així com al descripció al detall de les propostes de projectes les trobarem en els annexes corresponents. També en els annexes es disposen de la totalitat d'imatges del desenvolupaments dels tallers –que ajuden a entendre la seva dinàmica-, els recursos utilitzats i les actes de les diferents sessions³.

Proposta de plaça i edifici d'entitats

(Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BdV/TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLER AVV PI I MARGALL/ Tallers Plç Cívica i Hotel d'Entitats)

Àmbit d'actuació: C/Tucumán, Quito, Caracas

Període: maig de 2005 fins a setembre de 2006

Sessions de taller: 19

Participants:

AVV Pi i Margall/ Josep Oliver, Jordi Raduá
Comissió d'Urbanisme/ Manuel Castilla, Francisco Flores, José Presas
Veïns/es/ Carlos de Gracia, Sergio Pizarro, Miguel Angel Reyes, Joan Ortega, Lourdes, Jaume, Albert, Ainhoa.

(altres veïns col·laboraren en sessions puntuals)

CRPolis (2005-2007)

Xavi Salas (coordinador del projecte), Beatriz de Labra, Verònica Martínez, Iris Viegas

Objectius de la proposta:

Es proposa la creació d'una plaça que esdevingui un lloc de trobada de tots els veïns i veïnes de Baró de Viver. Un espai que reculli diferents activitats que responguin a les necessitats dels diferents col·lectius del barri. En el mateix espai es proposa la construcció d'un edifici que agrupi a totes les entitats i associacions que, en l'actualitat estan disperses per diferents locals del barri. Aquest edifici

³ En el cas del taller del C/Ciutat d'Asunción no es va deixar constància escrita de les diferents sessions de treball. El fet de que conduís el taller un sola persona dificultava exercir la tasca de facilitador i al mateix temps deixar constància per escrit i visual dels processos. Però el motiu principal, fou que es considerà del tot innecessari prendre acta de les decisions que es prenen, ja que els propis membres del grup varen dissenyar i formalitzar totes les seves propostes. En les posteriors jornades participatives i en les primeres trobades amb els responsables municipals es varen presentar la maqueta i dibuixos produïts pel grup, sense cap intervenció del CR Polis.

ha de permetre també l'ubicació de diferents serveis i equipaments que en l'actualitat els veïns/es han d'anar a buscar fora de Baró de Viver.

En el rerefons de la proposta hi ha el desig de recuperar l'espai públic com un espai social, de trobada; recuperar "la vida al carrer" que havia estat un dels trets característics del barri durant l'època de les *cases barates*. Amb la proposta d'edifici que reuneixi a les entitats del barri també es vol recuperar la funció que havia desenvolupat l'antic "centro social" que hi hagut al barri. Al mateix temps que, resoldre la històrica mancança d'equipament i serveis en el territori de Baró de Viver.

Programa d'usos i funcions

El programa d'usos i funcions de la proposta es concreta durant les primeres sessions de tallers. Tot i així, a mesura que es desenvolupa la proposta es apareixen nous usos que en les reflexions inicials no es consideren.

La plaça està pensada per recollir les diverses activitats del veïns i veïnes del barri. Es divideix en dos grans espai. A una banda els blocs de l'edifici d'entitats amb un entorn arbrat i amb mobiliari urbà. Un espai de silenci i tranquil·litat; un espai per parlar, jugar a cartes, llegir, estar l'ombra o per asseure's i mirar la resta de la plaça.

A l'altra banda, acció i moviment. Un espai de jocs infantils, una zona d'aigua per refrescar-se prendre el sol i jugar amb l'aigua. A la nit la llum i l'aigua esdevenen un element purament estètic. En aquest entorn també s'hi localitzen la terrassa, un quiosc i les pistes de petanca.

El paviment és primordialment vermell, el mateix que s'ha utilitzat en altres espais públics de la ciutat. En aquesta mateixa línia el paviment de la zona infantil és de cautxú blau. Els camins que porten a l'edifici són d'asfalt groguenc de la mateix tonalitat que el sauló que s'utilitza en la resta de la plaça.

La plaça és oberta, permeten l'accessibilitat a tothom i a qualsevol hora. Per evitar el possible accés de vehicles motoritzats es preveu treballar els límits de la plaça amb l'elevació del propi terreny i la col·locació d'arbrat.

En l'accés principal a la plaça i en el seu centre es preveu l'inclusió d'elements d'art públic que serveixen com a referents verticals i simbòlics del barri.

Respecte els elements d'il·luminació i mobiliari urbà s'indica que siguin el tècnics de l'Ajuntament que l'escullin, però precisant que hauria de ser el mateix que es col·loca en els espais públics darrerament executats.

Sobre l'edifici d'entitats:

- L'edifici d'entitats ha de ser polivalent.
- Les activitats que es proposen són: Centre Cívic, Casal de Joves, sala de teatres i cine, sala de dansa, sala d'exposicions, ludoteca, biblioteca, sala de lectura, sala d'estudis, aules d'adults, sala d'ordinadors amb connexió Internet, despatxos per les entitats, centre de primers auxilis, hospital de dia- centre assistència d'atenció immediata, Casal d'Avis, bar, quiosc, gimnàs, espai de foment de l'esport i la lluita greco- romana, camp de futbol sala en l'àtic.
- L'edifici es compon per tres mòduls, connectats entre si per pèrgoles metàl·liques. Malgrat la separació per blocs l'edifici es concep com un tot.
- El mòdul principal té la funció de permetre totes aquelles activitats que per les seves característiques són més dinàmiques, activitat generals del barri i de grups.

- En les cobertes dels blocs se poden col·locar plaques solars per generar l'energia elèctrica de l'edifici, i/o també a alguna activitat esportiva. Es pensa que l'espai és suficient per integrar ambdues propostes.

Temes abordats en el desenvolupament de la proposta

Necessitats del barri; organització volumètrica de l'edifici d'entitats, ubicació en l'espai respecte el barri/ usos i funcions/ valors associats a l'espai/ accessibilitat/ pavimentacions/ materials/ aparença de l'edifici d'entitats/ zones de joc infantil/ zona de petanca/ zona d'aigua i espai per a joves/ terrassa i quiosc/ separació de l'espai dels vials de cotxe/ vegetació de l'espai/ recorreguts per l'espai/ visibilitat/ elements simbòlics/ il·luminació i mobiliari urbà.

Resultats

El finalitzar el taller els veïns/es participants han aconseguit concretar una proposta de projecte, formalitzant pràcticament tots els diferents elements que el componen. Queden pendents la distribució interior de l'edifici d'entitats i l'il·luminació, ja que el grup creu que són decisions que han de prendre els tècnics dels serveis municipals corresponents.

Durant el procés de formalització del conjunt i els diferents elements que conformen el projecte, s'han discutit diferents temes i conceptes relacionats amb el disseny urbà: valors de l'espai públic, simbolisme, sostenibilitat, gestió i manteniment, etc. Si bé el grup assumeix que l'espai públic ha de ser principalment per les persones, un espai social i que potencii l'educació cívica, el grup no es posa d'acord en que fer amb l'actual zona destinada a l'aparcament de vehicles privats. Part dels membres del grup pensa que s'ha d'eliminar aquest ús que només beneficia a "l'individu", els altres pensen que si es perd aquest espai d'estacionament els residents tindran problemes per trobar lloc per aparcar el cotxe en el barri. Finalment es va decidir deixar tal i com estar aquesta zona d'aparcament, esperant a veure com reaccionava la resta de la població en les *jornades participatives*.

La documentació produïda en les diferents sessions de taller permet la redacció de memòries de projecte per tal de presentar-les als responsables polítics i tècnics dels Districte de Sant Andreu. Tot i així, l'AVV Pi i Margall demana al grup CR Polis la construcció d'una maqueta de qualitat professional per tal de mostrar-la al barri, i tenir una bona eina de negociació enfront de l'Ajuntament de Barcelona. El grup opina que només davant d'un "producte professional" els responsables polítics es veuran obligats a escoltar i negociar les propostes veïnals.

S'acorda que l'AVV Pi i Margall es farà càrrec del cost i que el CR Polis la produirà.

Taula 36> Síntesi procés tallers participació disseny Plaça Cívica i Hotel d'Entitats.. Font: de l'autor

Fig.339,340>Imatges de les sessions del taller participatiu. Font: CRPolis

Fig.341>Alçat i planta en format dièdric que representa la proposta de projecte del veïns/es. Una imatge comprensiva per a tots els actors del procés participatiu; població i tècnics. Font: CRPolis

Fig.342>Detall de la maqueta realitzada pel CRPolis que mostra un de les zones de la proposta de projecte de “plaça cívica i hotel d’entitats”. Font: CRPolis

Proposta de Rambla al C/Ciutat d'Asunción

(Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BdV/TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS DE JOVES/ Taller disseny Rambla

Àmbit d'actuació: C/ Ciutat d'Asunción

Període: setembre 2005 fins a juny de 2006

Sessions de taller: 12 (aproximadament)

Participants:

Grup de joves: Carlos de Gracia, Sergio Pizarro, Daniel Díaz, Luís Gallego.
(altres joves del barri que col·laboren en sessions puntuals)

CRPolis (2005-2007)

Xavi Salas (coordinador del projecte)

Col·laboren: Montse Arias (Professora Escola de l'Esperança); Toni Cobos (Servei de Dinamització de Joves de la Franja Besòs)

Objectius de la proposta

Inicialment la proposta es centra en la creació d'elements escultòrics representatius de Baró de Viver, que s'haurien de situar al principi i al final del tram del barri del C/Ciutat d'Asunción (en les cruïlles amb el Passeig de Santa Coloma i amb el C/Tucumán). L'objectiu d'aquests elements simbòlics és clarament de senyalització del barri. Senyalitzar on comença el barri de Baró de Viver i donar a conèixer la seva existència a les persones que circulen pel Passeig de Santa Coloma.

En la primera sessió de taller que es desenvolupa en l'àmbit de la proposta, el grup s'adona que la mera operació de senyalització desaprovecha les possibilitats de l'espai. El fet de que en el C/Ciutat d'Asunción no hi ha res més un parterre de gespa fa que aquest espai no sigui utilitzat per part dels residents del barri. Només és un vial d'entrada i sortida del barri, i per tant difícilment pot ser percebut com part de Baró de Viver. Tampoc ajuda el fet de que els solars d'un dels costats del carrer estan sense urbanitzar, convertint-se amb un element de frontera i de ruptura amb la resta de la trama urbana del territori. Sota aquesta interpretació, el grup decideix que el traçat central del parterre pot convertir-se amb un espai de passeig: en una "rambla". Un nou espai de trobada del veïnat, que obrirà i farà "més gran" el barri i obtenint un element urbà, per altre banda, característic de tots els barris de la ciutat. D'aquest forma es busca que Baró de Viver sigui un barri més de la ciutat, que com els altres també té un lloc per "ramblejar".

Programa d'usos i funcions

- Espai simbòlic de Baró de Viver
- Senyalització del barri a la resta de la ciutadania
- Espai de passeig i trobada de la població de Baró de Viver; ramblejar.
- Trencar amb l'aïllament físic del barri.

Temes abordats en el desenvolupament de la proposta

Elements simbòlics representatius de Baró de Viver/ proposta de disseny d'escultures significatives del barri/ ubicació/ estudi dels traçats urbans de diferents rambles de Barcelona/ organització de l'espai/ pavimentació/ separació del nou traçat del vial/ arbrat/ tipologia de mobiliari urbà i disposició/ proposat de disseny de mobiliari urbà com objectes diferenciadors de Baró de Viver.

Taula 37> Síntesi procés tallers participació disseny rambla. Font: de l'autor

Fig.343,343> Imatges del taller de disseny de la proposta de Rambla. Font: CRPolis.

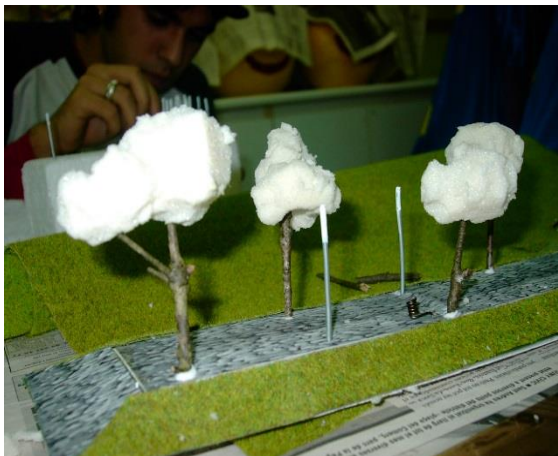

Fig. 344,345> A l'esquerra detall de la maqueta de la proposta de rambla realitzada pels joves. A la dreta, un dels nois fent esbossos de la possible escultura amb les lletres BdV. Font: CRPolis

Fig.346> Esbossos dibuixats pel propi grup d'una possible font d'aigua potable per la proposta de rambla. Font: CRPolis

Proposta de remodelació de la Plaça Baró de Viver

Veure ANNEX DIGITAL/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLER COMISSIÓ DE CIVISME)

Àmbit d'actuació: Plaça Baró de Viver

Període: juny 2005 fins a gener 2007

Sessions de taller: 8

Participants:

Comissió de Civisme de Baró de Viver: Isabel, Lucía, Lourdes, Tere, Maria

CRPolis (2005-2007)

Xavi Salas (coordinador del projecte), Beatriz de Labra, Verònica Martínez, Iris Viegas

Col·laboren: Hèctor Berroeta (estudiant del Màster de Disseny Urbà de la UB); Yolana Burgueño (tècnica del Pla Comunitari de Baró de Viver)

Objectius de la proposta

- Remodelació completa de la plaça de Baró de Viver
- Potenciar el comportament cívic dels individus i grups socials que utilitzen la plaça de Baró de Viver.

Programa d'usos i funcions

El procés participatiu realitzat no planteja un nou programa d'usos i funcions, ja que l'objectiu determinat pel grup és el de remodelar la plaça, possibilitant els usos que inicialment es preveïen per aquest espai. El projecte de Emilio Donatto volia que la plaça fos un eix fonamental de la vida col·lectiva de Baró de Viver, fent especial èmfasi en les celebracions festives i actes culturals del barri.

Temes abordats en el desenvolupament de la proposta

Anàlisi de l'espai i els seus elements urbans/ usos i funcions que cal potenciar i/o eliminar/ elements arquitectònics que cal millorar/ regeneració del mobiliari urbà/ regeneració de la vegetació/ reestructuració dels accessos principals a la plaça/ canvi de pavimentació/ incorporació d'elements simbòlics del barri/ involucrar a la població en el manteniment de la plaça/ dinàmiques per potenciar el civisme.

Resultats

Les dinàmiques generals d'aquest taller fa que haguem de valorar els resultats obtinguts com de relatius.

Les agendas personals de les dones que composaven el grup, les responsabilitats familiars, el fet de que totes estaven vinculades a l'organització de les festes i actes culturals del barri, més els dies que es destinaven a les sessions dels altres tallers, va impossibilitar establir un procés participatiu amb certa continuïtat laboral. Després de dues trobades a l'estiu del 2005, el grup no es va tornar a trobar fins el novembre d'aquell mateix any. Les següents tres trobades ja no serien fins al setembre i octubre del 2006, per finalment tornar a quedar tres cops més a inicis del 2007. Moment en que el grup decideix tancar el taller. Per una banda perquè creuen que amb la feina feta ja tenen prou informació per parlar amb el Districte i per l'altre perquè es veuen incapaces de seguir un ritme, que com els altres tallers, conclogui amb la formalització d'una proposta de projecte concret i poder-la presentar al districte, quan aquest ja estava començant a fer exposicions públiques del projecte de remodelació de la Plaça de Baró de Viver, previst per executar l'any 2010.

Malgrat tot, les diferents eines utilitzades en les vuit sessions realitzades, van permetre fer una diagnosi de la plaça de Baró de Viver. Dictamina quins aspectes s'haurien de treballar per regenerar l'espai i arribant a plantejar algun tipus de intervenció per potenciar la seva imatge i significat. El grup apunta que s'han de millorar la il·luminació de tot l'espai canviant els fanals i podant els arbres/ canviar tot el mobiliari urbà i col·locar-lo correctament/ arreglar escales, rampes i passadissos d'accés a la plaça/ eliminar tota l'arquitectura central de la plaça que no té cap funció i només actua com a barrera visual creant espai d'inseguretat/ canviar el paviment de la plaça: cautxú pels espais de jocs infantils, paviment dur a la resta de la plaça que faciliti el seu desaigna/ recuperar el paviment del tauler d'escacs i gestionar el seu ús des l'espai de ludoteca del centre cívic/ crear un espai de patinatge pels més petits/ col·locar taules de ping-pong pels joves/ crear una font- escultura dedicada al gegant del barri "el baronet" com a imatge del barri/ crear un espai de centralitat al voltant d'aquest font/ convertir els passadissos paral·lels a la plaça – interiors i exteriors, en el Passeig de Santa Coloma- en veritables zones de passeig (*bulevard*) potenciant l'obertura de comerços, posant plantes i enrederares, i canviant la il·luminació.

El principal tema de preocupació del grup és la falta de civisme, i s'apunten idees de possibles activitats que involucrin als residents en el manteniment del barri: neteja col·lectiva de la plaça, cartells, samarretes, etc.

Aquestes conclusions es varen presentar en el Consell del Barri i en reunions amb els responsables del Districte de Sant Andreu per tal de que fossin considerades en el projecte de remodelació estava en fase de consulta i aprovació

Taula 38> Síntesi procés tallers participació disseny Plaça Baró de Viver. Font: de l'autor

Fig.347>Imatge d'una de les sessions de taller per la Plç. Baró de Viver. Font: CRPolis

A partir de finals de 2006, el CR Polis es dedicà a preparar la presentació de les propostes de projectes a la resta de la població de Baró de Viver en les *Ies. Jornades Participatives*, que s'acabarien celebrant a principis de maig de 2007. La major part del temps dedicat en la preparació de la documentació necessària, es va haver d'invertir en la construcció de la maqueta que ens havia demanat l'AVV Pi i Margall de la proposta de *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats*. Nom que rebria el projecte des d'aquell moment a afectes comunicatius.

Durant els darrers mesos d'aquell mateix any, el solar entre els carrers Tiana, Clariana, Guayaquil i la Llosa, utilitzat fins aquell moment com aparcament improvisat per a cotxes, s'havia urbanitzat i executat una plaça. L'operació fou valorada positivament entre els residents. Tot i així es mostraren crítics amb l'excessiva duresa de la intervenció i amb els jocs infantils que s'havien incorporat. També varen criticar el procés de nomenclatura del nou espai urbà, per el qual l'Ajuntament de Barcelona proposava els noms de Jacques Cousteau, Freddy Mercury o Agatha Christie. Personatges que l'AVV i la Comissió d'Urbanisme del barri respectaven, però que trobaven poc representatius de la identitat de Baró de Viver. Aquests proposarien que la plaça portés el nom de Pilar Miró. Proposta que no agradava a l'administració pública, però que finalment, no sense certs recels, fou acceptada⁴.

També durant aquest període de temps l'AVV Pi i Margall tingué l'oportunitat -casual- de presentar el projecte als responsables del Districte de Sant Andreu i de l'Ajuntament de Barcelona. La primera vegada fou al febrer de 2007, en motiu de la presentació de resultats del Pla Comunitari de Baró de Viver que es realitzarà a l'AVV Pi i Margall, amb la presència de la Regidora de Sant Andreu, en aquell moment la Sra. Sara Jaurrieta, i el Sr. Ricard Gomà, Conseller de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona. Yolanda Burgueño, tècnica de la Fundació Trini Jove i responsable del Pla Comunitari, havia convidat a l'AVV de Baró de Viver a presentar el procés de participació i les propostes veïnals que s'havien estat desenvolupant. Durant la breu presentació intervingué el Sr. Oliver (President de l'AVV), moment en que per clarificar el funcionament del projecte participatiu, encunja una de les frases més utilitzades per explicar la tasca del CR Polis: *"ells són el llapis i la goma de les nostres idees"*.

El resultat de la presentació no va anar més enllà d'informar als representants polítics que assistien a l'acte del projecte participatiu que s'estava portant a terme. L'espai també va servir, per comprovar si les representacions gràfiques que

⁴ Aquest fet quedà recollit en l'edició digital de diari de La Vanguardia, secció Vida, del 12 de març de 2007.

estàvem produint, híbrids entre dibuixos tècnics i artístics, eren comprensibles per un públic de perfils molt diferents.

Mesos més tard el Sr. Oliver es va posar en contacte, per informar-nos que l'havien trucat del Districte de Sant Andreu per reunir-se amb ells, ja que tenien una "sorpresa" per mostra'ls-hi. Per si de cas, en demanava que li donéssim tota la documentació que tinguéssim sobre les dues propostes veïnals.

Després de la reunió ens va trucar per explicar-nos que la "sorpresa" era un projecte de construcció d'un edifici de 22 plantes al C/ Ferran Junoy on les plantes inferiors es destinaven per a la ubicació de les entitats del barri. El projecte també plantejava un espai públic en el mateix solar de l'edificació⁵. Per resposta, els representants veïnals mostraren la proposta de projecte del taller participatiu (plantes, alçats de la plaça cívica i hotel d'entitats, més representacions gràfiques de les diferents àrees). Segons el Sr. Oliver, i tal com més endavant ens explicaria el Sr. Miquel A. Baldueza (Gerent del Districte de Sant Andreu l'any 2007), la situació fou desconcertant i tensa. Segons Baldueza, els Serveis Tècnics del districte no tenien coneixement de la proposta veïnal; la "sorpresa" se l'ha van emportar ells. Els representant veïnals no van acceptar el projecte del districte, exigint que es tingués en consideració la seva proposta. En el següents dies els membres de l'AVV es mostraven indignats, preguntant-se como podia ser que la gerència d'urbanisme del districte i les seus Serveis Tècnics no estiguessin informats sobre el projecte participatiu i de les seves propostes, si aquestes havien estat explicades mesos abans a la Regidora de districte.

La reunió va finalitzar sense cap acord, però a diferència d'altres vegades i per primer cop, les peticions veïnals no foren un llistat de greuges i reclamacions, si no en format de proposta de projecte. Respostes concretes a problemàtiques específiques d'espais públics determinats. D'aquesta manera es capgirava la clàssica relació jeràrquica entre administració pública i població. Les propostes no es formulaven de "dalt" cap a "baix", si no de "baix" cap a "dalt". I per tan, implícitament s'exigia un canvi d'ordre en la pressa de decisions en la construcció de l'espai urbà.

A la primavera del 2007, el grup CR Polis entrega tota la documentació de les propostes de projectes i la maqueta encarregada a l'AVV Pi i Margall.

⁵ Veure ANNEX/ PROJECTE BARÓ DE VIVER/DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/ Proposta edifici 10HJ C_Ferran Junoy

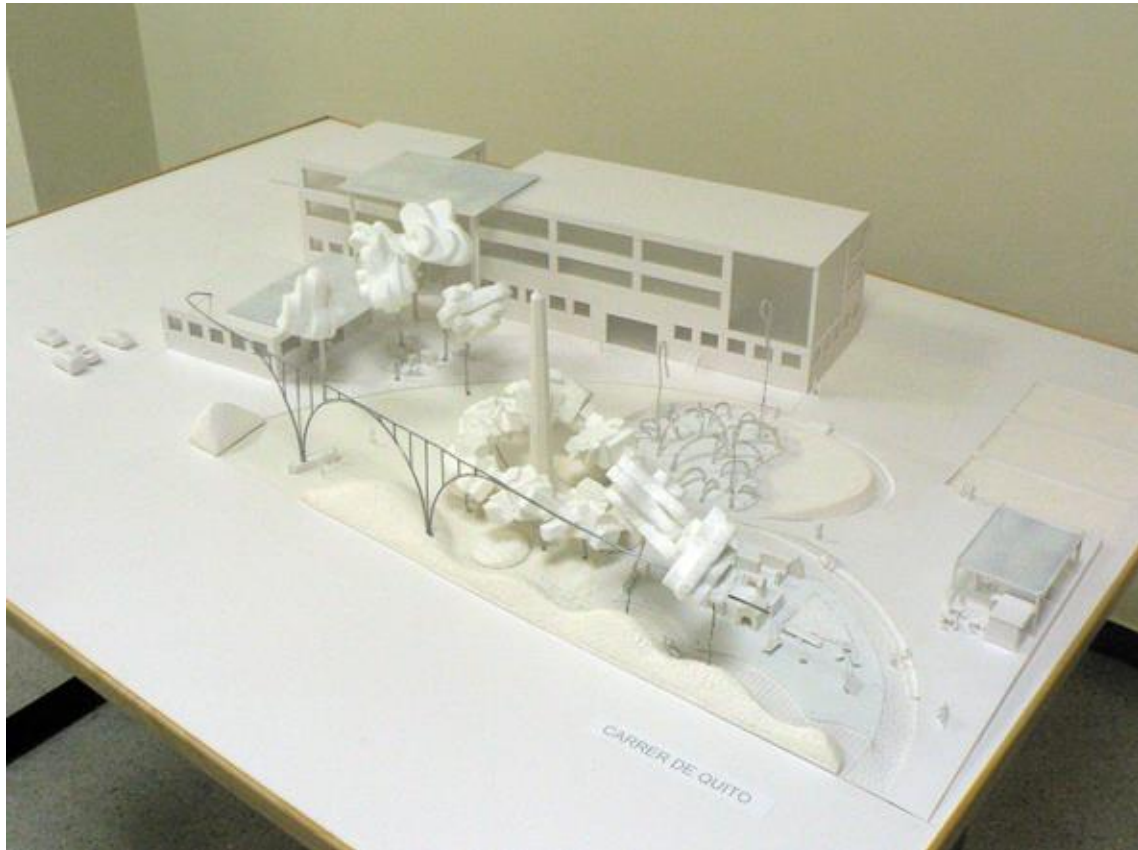

Fig.348>Imatge de la maqueta de la proposta de projecte de la “plaça cívica i hotel d’entitats” Font: CR Polis

Un fet anecdòtic d’aquets instant, però que explica els sentiments del veïns/es i l’apropiació d’aquests vers el projecte participatiu i els projectes concretats, és el fet que en el mateix moment que s’entregà la maqueta, l’AVV Pi i Margall encarregà la construcció d’una urna de metacrilat per protegir-la. El cost material de la maqueta fou d’uns 200 euros (aprox.); l’urna de metacrilat de 600 euros.

Malgrat que el CR Polis va aconsellar que no es realitzes aquest gasto, els veïns/es insistiren en que era l’única manera de preservar-la; de poder-la traslladar amb seguretat i de que es mantingués intacte. Argumentant que, si l’ajuntament de Barcelona acaba executant una obra que no té res a veure amb les seves demandes, sempre tindrien la maqueta com a imatge irrefutable de que la tant anomenada participació ciutadana exigida per polítics i autoritats públiques és tan sols una fal·làcia.

La feina en les següents setmanes es centraria en l’organització de les *Iles. Jornades Participatives* al maig del 2007.

2es. Jornades Participatives de Baró de Viver

(Veure ANNEX/ JORNADES PARTICIPATIVES/ Iles Jornades Participatives)

¿QUIERES A TU BARRIO?

APÓYANOS!!

...para conseguir una plaza nueva y un centro social para Baró de Viver.

Duració jornades:

15, 16 i 17 de maig de 2007

Lloc:

Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall/ La Llosa i Plaça Pilar Miró

Objectius:

- Presentar les propostes de projectes de la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats i la Nova Rambla del C/Ciutat d'Asunción
- Avaluar les propostes formulades.
- Recollir noves aportacions que puguin millorar ambdues propostes
- Buscar el recolzament de la població de Baró de Viver i poder presentar les propostes de projectes a les autoritats públiques.

Metodologies presentació resultats

- Presentacions digitals
- Plafons/ pòsters visuals de síntesi de resultats
- Exposició pública dels projectes (maquetes i representacions gràfiques)

Metodologies de participació

- Bústies de suggeriments per cada àrea o elements que configuren els projectes.
- Esbossos *in situ*
- Enquestes
- Butlletes d'opinió
- Registre verbal o escrit.
- Grups de discussió *in situ*.

Participants

AVV Pi i Margall, Comissió d'Urbanisme, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Casal d'Avís, Casal de Joves, Centre Cívica, Escola de l'Esperança, Associació Esportiva de Baró de Viver, Club de Lluita, Club de Petanca, veïns i veïnes a títol individual.

Descripció de les jornades participatives:

La presentació de les propostes veïnals es realitzarà recreant el format de les exposicions públiques de projectes que l'Ajuntament de Barcelona realitza habitualment i a les quals, la majoria de la població hi està acostumada. En el centre de la sala de reunions de l'AVV Pi i Margall o en els espais públics abans citats, es situen les dues maquetes dels projectes: la *Plaça Cívica i Hotel*

d'Entitats i la nova rambla del C/Ciutat d'Asunción. Al voltant, a les parets, es disposen diferents plafons informatius sobre les diferents zones, elements o detalls que configuren els dissenys proposats. Sota d'aquest plafons es posen bústies de suggeriments on els participants poden dipositar la seva opinió, o escrits i esbossos de noves propostes o suggeriments. Per poder realitzar aquesta tasca es disposa de diversos materials fungible. Els assistents també poden omplir unes butlletes de valoració per cadascuna de les propostes o dels seus diferents elements.

Els membres del CR Polis estan sempre presents amb l'objectiu de facilitar l'expressió escrita o gràfica de les noves aportacions o responant qüestions concretes a aspectes tècnics/ jurídics de les propostes. L'explicació dels objectius de les *jornades participatives*, que es demana als assistents i les explicacions generals de les propostes les realitzen els membres dels tallers participatius.

L'exposició de les propostes s'acompanya d'una presentació digital que explica el projecte participatiu, els seus objectius i els processos de desenvolupament de les propostes. Aquesta explicació es fa mitjançant entrevistes gravades als responsables de l'AVV Pi i Margall.

Síntesi de resultats:

Les dues propostes són acceptades i recolzades per la totalitat dels assistents a l'acte. Es calcula que participen unes 200 persones. És difícil de concretar-ne el nombre exacte, ja que el format de les jornades i el fet de actuar en l'espai públic fa que l'afluència de gent sigui constant. Moltes de les persones que participen no deixen constància escrita de la seves opinions. La majoria pregunta qüestions puntuals, mantenen converses entre els veïns/es que han desenvolupat les propostes; els feliciten, els recolzen i marxen. Les butlletes de valoracions, totes són positives; els suggeriments escrits són en la seva majora reafirmacions de la pròpia proposta o aportacions de qüestions que no plantegen cap canvi del projecte (per exemple, una família es proposa voluntària per gestionar el quiosc/bar que hi ha programat per la plaça cívica, deixant els seu numero telefònic de contacte per si de cas).

Un bon nombre de participants prefereixen entaular debat amb els responsables veïnals i no volen escriure les seves opinions (en ocasions per mandra, en ocasions per mancances culturals personals). Els membres del CR Polis van recollint acta d'aquestes aportacions, que repetim, en la majoria d'ocasions corroboren la necessitat de les propostes o d'algun element concret d'aquestes.

En definitiva, ambdues propostes són valorades molt positivament, recolzades i assumides per la totalitat dels participants a les jornades. Alguns dels quals ens donen els seu contacte personal per tal de que els informem per futurs processos participatius on es puguin involucrar.

Observacions

L'acceptació general de les propostes fa que les dinàmiques plantejades per recollir-ne valoracions o noves aportacions no siguin utilitzades. Alguns dels participants, quan se'ls demana que deixin constància escrita de la seva opinió, diuen que no cal perquè recolzen totalment el projectes. El propi èxit de les propostes entre la població de Baró de Viver, fa que les eines participatives proposades es mostrin com ineficaces o innecessàries.

També cal considerar, tal i com vam començar a constatar en les anteriors *jornades participatives*, un bon nombre d'individus no es senten còmodes amb el fet d'haver d'escriure i són els propis membres del CR Polis els qui han d'anotar les seves valoracions. Aquest fet, molt evident en aquestes *Iles Jornades Participatives* farà que, en les següents *jornades* es posi en dubte el recull escrit com a un mètode general vàlid per la recollida d'opinions o aportacions. També es detecta que a part de les persones que tenen dificultats en l'expressió escrita, hi ha un altre grup que no vol escriure per inhibició enfront de la figura del tècnic universitari.

Taula 39> Síntesi procés Iles. Jornades Participatives. Font: de l'autor

Fig.349,350>Imatges del transcurs d'un dels dies de les Iles. Jornades Participatives a Baró de Viver. A la dreta un grup valoren la proposta de rambla; a l'esquerra un grup de veïnes i veïnes anoten els seus comentaris sobre la proposta de "plaça cívica i hotel d'entitats". Font:CRPolis

6.11.4. Conclusions fase de projectes

D'un procés tan llarg i complex se'n poden extreure multitud de conclusions, que poden versar sobre diferents temes i es poden enfocar des de la perspectiva de les diferents disciplines que poden intervenir en el procés participatiu i en el disseny de l'espai públic.

Per tal de no interrompre el relat del procés participatiu no els desgranarem en aquest moment, però si n'apuntarem alguns que són important pels esdeveniments que havien de succeir. En aquell moment, el més interessant a nivell de grup de recerca i malgrat la satisfacció, no foren tan el resultats com els nous interrogants que aparegueren sobre la taula. Qüestions que ens ajudarien a continuar debatent i encarant la recerca sobre la participació ciutadana i el disseny urbà.

No cal dir que després de pràcticament tres anys de treball els veïns/es implicats en el projecte varen ser capaços de formalitzar un conjunt de propostes

de projectes per a l'espai públic del seu barri, mitjançant la facilitació de diferents metodologies i eines, i sobretot canviat el rol dels tècnics implicats en el procés participatiu que exercien de facilitadors.

Propostes treballades en grups reduïts, però consensuades amb la resta de la població mitjançant aquest nou espai de diàleg que representa les *Jornades Participatives*. Els resultats d'aquestes no només varen validar les propostes realitzades en els tallers participatius, si no que a més varen legitimar que els representants de l'AVV les presentessin al Districte de Sant Andreu.

Els representants veïnals després del procés viscut, interpretaven que al construcció de la *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats* i la *rambla*, podia aportar solucions a una part important dels problemes col·lectius del barri. Projectes de futur per a les generacions més joves. Defensant-los des de la convicció que en el marc democràtic actual, l'administració pública té el deure de negociar les seves propostes ja que sorgien no d'interessos particular, si no de la participació dels residents i usuaris de Baró de Viver. Al mateix temps que creien que l'Ajuntament de Barcelona tenia l'obligació moral d'executar-los per tal de superar els greuges històrics del barri.

Per aquesta presentació de projectes caldria crea documentació específica que fos còmode per el veïns/es, però també pels tècnics. I així sorgir una de les primeres qüestions: quin havia de ser el format d'aquests documents? Quin llenguatge utilitzar?. Com fer entendre a tècnics i polítics que malgrat la formalització de les propostes, no eren projectes tancats, si no eines per treballar?. De fet un dels primers esculls fou previsible, superar la percepció de usurpació de responsabilitats i "rol d'expert" per parts dels tècnics i polítics. Mentre que altra banda, caldria preguntar-se si els veïns/es serien capaços de renunciar a certs aspectes de la seva proposta i incloure propostes dels tècnics de l'ajuntament?. Seriem capaços de convèncer als diferents actors que canviessin els seu rol per tal de propiciar un espai de diàleg entre tots ells?.
...etc.

Considerant els resultats obtinguts els membres del CR Polis hagueren de plantejar-se la qüestió de com fer entendre que algunes de les propostes no acaben de ser pertinents, sense manipular els resultats i voluntats dels participants. Mentre que la pertinença o no d'un element per qüestions tècniques és fàcil d'argumentar, per qüestions estètiques, de simbolisme o de llenguatges artístics són extremament delicades (tal i com es va fer patent en les següents etapes del projecte). Com convèncer a la ciutadania que les seves propostes no són bones, tenint en compte que en la majoria de ciutats i pobles es troben propostes d'escultura pública realitzada per teòrics professionals, reconeguts

acadèmicament, que no tenen qualitat tècnica, ni estètica, que resulta supèrflua i que en ocasions poden catalogar-se de veritables monstres.

Per aquest cop, i tenint en compte els objectius generals de la recerca, es considera pertinent que l'AVV de Baró presenti totes les propostes tal i com s'han consensuat sense una valoració crítica per part del CR Polis.

De totes les qüestions aparegudes, potser la que creiem que cal afrontar amb més urgència i no només en el marc de Baró de Viver, són les referents a la gestió: espai, temps, recursos materials, etc.

Respecte la proposta de projecte presentada pel districte, malgrat reconèixer que té objectius similars amb la veïnal, en principi es neguen a considerar-la. No els agrada el fet de no haver estat consultats; tampoc els agrada el fet d'haver d'ocupar les plantes baixes d'un edifici de 22 plantes que creuen que no té sentit en les característiques urbanes del barri; i tampoc volen –com ja han expressat reiteradament- que les noves vivendes d'aquest edifici siguin de protecció social en règim de lloguer, perquè la temporalitat dels nous residents no permet que aquest entrin a formar part de l'estructura social del barri. Aquesta tipologia de resident perpetua l'imatge de "barri dormitori". Reclamen que qualsevol operació de vivenda de protecció sigui en règim de propietat per tal d'augmentar i regenerar la població de Baró de Viver. Com explica el Sr. Oliver, una de les necessitats del barri és l'entrada de nous perfils de població que estableixin la seva residència a Baró. Aquesta entrada de població podria aportar nou tipus de relacions socioculturals i podria propiciar l'obertura de comerços.

A partir del maig- juny del 2007 el projecte de participació entra en una nova fase que es caracteritzarà per la presentació de les propostes veïnals per part de l'AVV Pi i Margall, a la resta de la població de Sant Andreu, als seus responsables polítics i tècnics, als representants dels diferents partits polítics i a altres associacions i entitats veïnals. Al mateix temps, que es demanda la seva planificació en el òrgans municipals de participació ciutadana com ara el Consell de Barri. Per la seva part el CRPolis en la lògica del marc acadèmic, però també amb l'objectiu de donar a conèixer a Baró de Viver presenta l'experiència en diferents conferències i seminaris internacionals.

La divulgació del projecte participatiu i les propostes de projectes farà possible que aquestes quedin recollides en el Pla d'Acció Municipal 2008-2011 (PAM) i que es comenci a negociar amb el Districte de Sant Andreu la creació d'un marc de col·laboració.

6.12. Fase 4: Comunicació/ setembre 2007 – desembre 2008

Fig.351>El Sr. Josep Oliver i Jordi Raduá, representants de l'AVV Pi i Margall, a Mostra d'Entitats del maig – juny del 2007. Font: AVV Pi Margall

Fig.352>Presentació dels processos participatius i les propostes veïnals als assistents a les conferències dels Waterfronts of Art. Setembre de 2007. Font: CRPolis

La finalització de les *Iles Jornades Participatives* marcà l'inici d'una llarga etapa de presentació de les propostes veïnals. El mateix maig de 2007 l'AVV Pi i Margall porten les maquetes de la plaça cívica i de la rambla a la *Mostra d'Entitats del Districte de Sant Andreu*. En aquest espai varen tenir l'oportunitat de mostrar, de manera informal, a l'Alcalde de la ciutat Jordi Hereu i als representants del Districte de Sant Andreu.

El setembre de 2007 es celebren les conferències internacionals dels *Waterfronts of Art*, en aquella ocasió dedicades al *Public Art and Urban Design: Production, Management and Dissemination*, organitzades per el PAUDO (*Public Art and Urban Design Observatori*) i el propi CR Polis. Sota els objectius de

divulgar el projecte participatiu, comunicar les propostes veïnals a l'administració pública i donar a conèixer el barri, es decideix realitzar-les al Centre Cultural de Can Fabra en el barri de Sant Andreu. Es va convidar a participar a la nova Regidora del Districte de Sant Andreu. Una de les jornades de les conferències es va dedicar al projecte participatiu de Baró de Viver, en que els veïns/es varen ensenyar el barri realitzant una ruta amb les conferenciants i també, els varen explicar els diferents processos participatius i les seves propostes de projectes. Malgrat la invitació, en aquest acte no va assistir cap representant del Districte de Sant Andreu.

Fig.353,354>A l'esquerra cartell de convocatòria de la festa de participació. A la dreta, la taula de recollida de les enquestes subministrades per l'ajuntament. Font: CRPolis

Fig.355>La Regidora del Districte de Sant Andreu, Gemma Mumbrú, el Sr. Oliver conversant sobre el projecte participatiu. Font: CRPolis

Aquell mateix trimestre l'Ajuntament de Barcelona activa una sèrie de mecanismes per recollir suggeriments, a escala de ciutat, de districte i de barri, per concretar el PAM i els PAD¹ per el període 2008-2011. En el cas del Districte de Sant Andreu i en concret en el barri de Baró de Viver -a part dels dispositius participatius habituals-, es convocà una "festa participativa" a tot el veïnatge per tal de recollir les seves propostes. El format per recollir-les és mitjançant enquestes on els participants han de marcar les seves preferències sobre llistats tancats i escriure les seves "propostes"².

Durant la jornada celebrada a la nova Plaça de Pilar Miró, va fer acte de presència la regidora i diferents tècnics del districte. Els responsables

de l'AVV Pi i Margall, varen aprofitar la seva presència per entregar-l'hi en mà la documentació que explicava sintèticament els projectes veïnals³.

¹ Pla d'Acció Municipal i Pla d'Acció de Districte

² Podeu trobar una mostra d'aquestes enquestes a ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARÓ DE VIVER/ DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/ Enquesta participativa.

En aquest mateix annex podeu trobar la convocatòria i el pla participatiu de l'Ajuntament de Barcelona (Convocatòria participació BdV; 04.Procés participatiu Districte St. Andreu)

³ S'entrega un document que explica en síntesi les característiques de les propostes de projectes de plaça i edifici d'entitats i la nova rambla del Carrer Ciutat d'Asunción. Aquests documents no pretenen ser memòries de projectes, ni documents tècnics. Només recullen les decisions preses pels veïns/es i han de servir com a eina de comunicació entre aquests i els responsables del Districte de Sant Andreu. Aquest seria un dels primer documents en que hauríem d'afrontar la problemàtica d'utilitzar un llenguatge que fos comprensible per tècnics i ciutadania.

ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIO VEÏNALS/Proposta plaça cívica + edifici entitats

Els responsables de l'AVV Pi i Margall van considerar que el format participatiu plantejat pel districte no els permetia explicar les seves propostes.

En les setmanes següents i durant el procés de concreció del PAD, la Gerència d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu i els Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona convoquen a l'AVV Pi i Margall per parlar dels projectes urbanístics a desenvolupar a Baró. El tema principal de la trobada fou la planificació del solar de l'antic camp de futbol i actual escola de conducció. Sobre la taula hi ha dues opcions: la proposta veïnal i la proposta del districte que ja havien presentat mesos abans.⁴

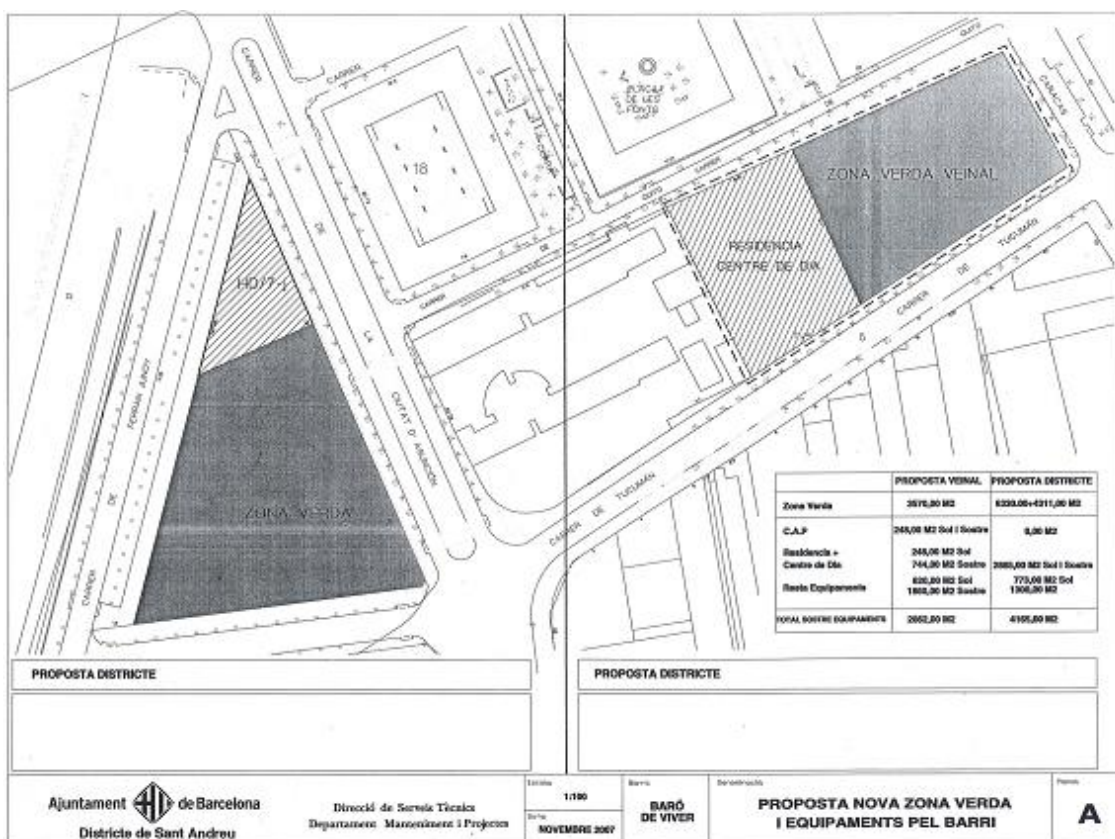

Fig.356>Proposta (A) del Districte de Sant Andreu. Plànol realitzat Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona. Font: Districte Sant Andreu

⁴Projecte presentat en una reunió que ambdues parts recorden com a frustrant. Es tracta de la construcció d'una torre de 22 plantes al vèrtex de la planta triangular que formen el C/Ciutat d'Asunción el C/Ferran Junoy. Aquesta torre culminaria l'operació del parc lineal de Sant Andreu- Sagrera. Les plantes inferiors de l'edifici s'hi proposa ubicar el nou Centre Cívic de Baró de Viver. Els solars de l'entorn es preveuen com a zona verda i zona d'equipaments.

Podeu veure els estudis inicials de l'edifici en ANNEX DIGITA/PROJECTE BARÓ DE VIVER/ DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/ Projecte edifici 10 HJ Ferran Junoy

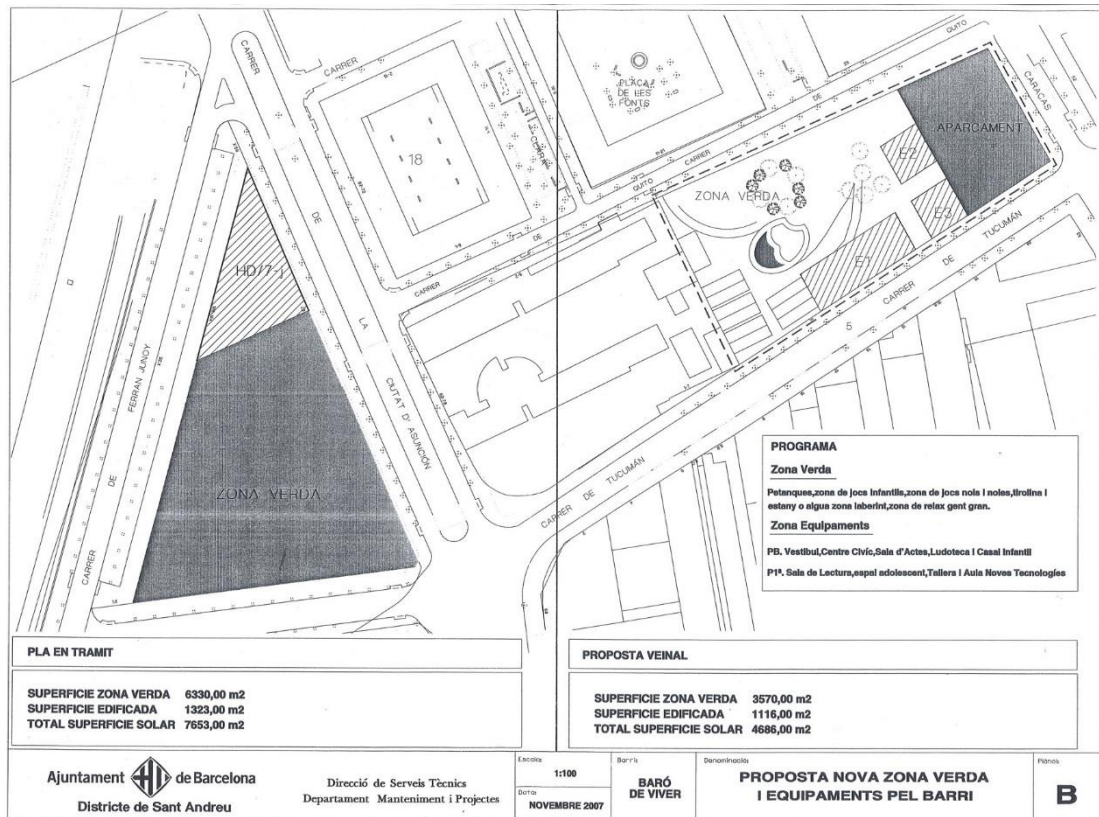

Fig.357>Proposta (B) del Districte de Sant Andreu. Plànol realitzat Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona. Recull la proposta veïnal. Font: Districte Sant Andreu

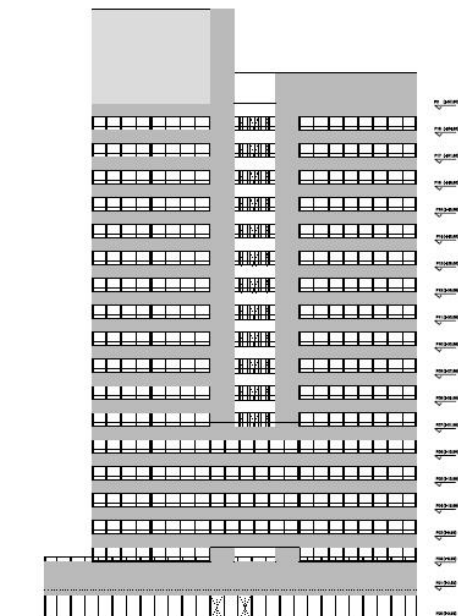

Fig.358>Edifici HD/7-J de 22 plantes. Font: Districte de Sant Andreu

La proposta del districte (opció A) preveu crear dos nous àmbit d'equipaments: residència/ centre de dia a l'àmbit de la proposta veïnal, i dins del pla HD/7-J (vivendes de protecció oficial en règim de lloguer) un edifici de 22 plantes en el solar triangular generat pels carrers Ferran Junoy i Ciutat d'Asunción, on en les plantes baixes s'hi ubicarien les entitats del barri. Els solar contigües als nous equipaments se'ls cataloga de "zona verda veïnal", sense especificar més detalls.

L'opció B, recull la proposta de projecte de *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats*, tal i com la van dissenyar el veïns/es en els processos participatius. Com es pot veure en l'imatge, la planta correspon exactament a les plantes presentades als

Serveis Tècnics del Districte de Sant Andreu. La proposta també recull la construcció de la torre, però es destinaria íntegrament a habitatge.

Els responsables del districte, varen donar a escollir als representants veïnals quina de les dues propostes incloure en el *PAD*. Tot i que el Gerent d'Urbanisme del Districte, els notificà que el projecte del districte seria més ràpid d'executar perquè ja tenia el finançament concedit. Mentre que per la proposta veïnal, que inclou alguns usos no previstos en el projecte municipal, caldria buscar financiació entre les possibles administracions públiques implicades.

Els representants veïnals prenen la decisió, essent coherents amb els processos participatius desenvolupats, que cal convocar una assemblea de barri per tal d'informar a la resta d'entitats i veïnes/es de la situació i prendre un posicionament comú.

Enfront de la necessitat de concreció, expressada pels responsables del Districte de Sant Andreu per tal d'acomplir amb el calendari de redactat i aprovació del *PAD* i el *PAM*, es decideix incloure'n les dues propostes. Especificant que el pla d'equipaments definitiu es concretarà mitjançant processos de participació ciutadana⁵.

Un cop aprovat el *PAD*, durant el primer trimestre del 2008 es va organitzar una trobada entre l'AVV Pi i Margall, els representants de les entitats del barri, els diferents participants dels tallers i el CR Polis per tal de prendre decisions.

Tot i la satisfacció per la inclusió de la proposta de projecte veïnal com una de les opcions per el desenvolupament urbanístic del barri, existeix el dubte de si cal apostar per aquesta o ser més pragmàtic i negociar l'opció municipal. Davant del dubte, es demana la valoració tècnica del CR Polis per tal de poder decidir amb més criteri.

El grup de recerca manifestà la seva satisfacció del nou marc creat i que considera un èxit del projecte participatiu. S'havia aconseguit un dels objectius

⁵ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/ PAD 2008-2011

Finalment el Pla d'Actuació del Districte (PAD) en el barri de Baró de Viver recull entre els seus objectius generals el de construir nous equipaments públics al barri. Més concretament, entre els seus objectius específics, es determina, en el punt 6.3.1. Millorar l'espai públic i en el 6.3.2. Ampliar i millorar la xarxa d'equipaments. Aquests objectius es concreten en l'apartat d'actuacions en els punts: 6.3.2.2. Construcció d'un nou centre cívic a Baró de Viver amb ludo-biblioteca, espai adolescent, aula de noves tecnologies, casal de gent gran i entitats del barri; i en el punt 6.3.2.6. Procés participatiu per decidir on se situaran els equipaments demanats pels veïns i les veïnes/ VVAA; *Programa d'Actuació del Districte de Sant Andreu 2008-2011*; Ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2007

inicials: que l'administració pública acceptés negociar i executar propostes de projecte concretades pels residents del territori. Un nou context que possibilita amb les modificacions oportunes, l'execució del projecte veïnal. Deixant de ser una utopia per passar a ser una realitat. Si bé, el projecte municipal no acaba de respectar tots els objectius del projecte veïnal⁶, aquest es pot reconduir encabint en la nova distribució proposada pel districte tots els usos i dissenys programats. Millorant-ne alguns aspectes, guanyant espais públics pel barri i permeten la creació d'una nova façana que podria dialogar directament amb la nova rambla projectada pels joves, així com unir el barri amb el futur parc lineal de Sagrera-Sant Andreu.

Finalment es decidí comunicar al Districte de Sant Andreu l'acceptació de la seva proposta, però amb dues condicions: (1) que els dos espais públics de la proposta siguin projectats de forma participativa i recullin els dissenys ja elaborats en els taller i (2) que el grup CR Polis sigui qui coordini la negociació i concreció del nou projecte.

Fig.359>Nova ordenació que acull la proposta del districte de Sant Andreu i les propostes veïnals. En blau es marquen els espais d'equipaments, mentre que en verd es reserva el sòl per a espai públic. Aquests s'acorda que seran concretats en processos participatius. Font: CRPolis

El 16 d'octubre de 2008, després d'alguns contactes inicials, es va celebrar una reunió en la seu del districte amb el Sr. Miquel Angel Baldueza, Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu, la Sra. Noelia Torres, Consellera de barri, arquitectes dels Serveis Tècnics, representants de l'AVV Pi i Margall i el CR Polis.

La reunió s'inicià amb una prèvia on s'expliquen les actuacions urbanístiques previstes per els propers anys i fins a finals de legislatura (2011), que tenen influència sobre Baró de Viver: les diferents

⁶ La diferències fonamentals són que l'espai reservat per Residència/ Centre de dia queda fora de l'edifici d'entitats i que es generarien dos espais públics diferenciats, trencant l'idea d'una única plaça comuna.

operacions vinculades a la remodelació de les antigues casernes militars de Sant Andreu, la cobertura de les vies ferroviàries i la construcció del parc lineal⁷, la remodelació de la plaça de Baró de Viver, la col·locació de pantalles acústiques al Passeig de Santa Coloma i finalment els equipaments previstos pels solars dels C/Ciutat d'Asunción i Ferran Junoy.

En aquesta àrea es preveuen la construcció d'un nou CEIP (Centre d'Estudis Infantils i Primària), una nova escola bressol i centre d'estudis de cicles formatius. Una central elèctrica de Sant Andreu- Sagrera, i un centre d'emergències 112⁸. En l'encreuament entre ambdós carrers, en l'espai conegut com "los pajaritos", la ja esmentada torre, que ha que a d'esdevenir un element vertical referencial del districte, del futur parc lineal i de l'extrem nord-est de la ciutat.

També s'informa els capital assignat a les diferents operacions: 1.275.000 euros per la remodelació de la Plaça Baró de Viver; 1.920.000 euros per el nou Centre Cívic i 428.000 euros per les pantalles acústiques.

Respecte de les propostes de projectes veïnals en un primer moment només es parla de sobre la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats, que el Gerent d'Urbanisme del districte veu com problemàtica per la falta de dotació econòmica. També s'esmenta al fet de que el projecte no ha respectat fidelment les qualificacions urbanístiques de l'àmbit d'intervenció. Per aquest motiu s'interpreta com a més viable una proposta mixta que reculli l'ordenació del proposada pels plans municipals però amb el programa d'usos i funcions projectat pels veïns/es.

Els representants veïnals, malgrat no mostrar-se d'acord amb les interpretacions de inviabilitat del projecte veïnal⁹, es mostren d'acord amb la proposta del districte. S'acordà que abans del desembre de 2008 es determinaria, en un nou taller participatiu, la redistribució dels usos i funcions acordats pels veïns/es en el nous àmbits, proposats pel districte. Ambdós parts accepten que

⁷ La cobertura del tram a l'alçada de Sant Andreu, Bon Pastor i Baró de Viver serà la darrera etapa de la construcció de les infraestructures relacionades amb l'arribada del tren d'alta velocitat (TAV) i l'execució del parc lineal. En aquell moment (octubre 2008) el gerent d'urbanisme del Districte de Sant Andreu comunica que s'està pensant en que aquest darrer tram del parc estigui dedicat a espai de lleure i esport. Anomena a l'operació "la ciutat esportiva", malgrat que assenyalava que encara no hi ha res decidit.

⁸ Un centre de gestió d'emergències de la ciutat de Barcelona i l'àrea Metropolitana. Aquest centre disposen d'un operatiu policial per seguretat del propi edifici però no tenen responsabilitats sobre la seguretat del territori on estan ubicats.

⁹ Recorden al Gerent d'Urbanisme que quan l'Ajuntament de Barcelona ha tingut l'interès, algunes qualificacions urbanístiques del PGM per Baró de Viver s'han modificat o reinterpretat sense cap tipus de problema. Fan esment al pisos de protecció social (del pla 10HJ construïts davant de la seu de l'AVV que ocupen un espai qualificat com a zona verda i equipaments.

no es tracta de realitzar un nou projecte si no de reconduir les propostes i dissenys veïnals ja acordats.

Els representants polítics del Districte de Sant Andreu, accepta l'exigència veïnal de que el CR Polis sigui qui continuí coordinant el projecte participatiu i es mostren receptius a concretar un conveni que estableixi un marc de col·laboració entre les tres parts.

La reunió finalitzà amb la notificació per part del CR Polis de la fulla de ruta pels següents mesos del projecte participatiu i amb un llistat de precis i preguntes dels representants veïnals.

Aquesta reunió oficialitzaria la continuïtat del projecte participatiu i el canvi de relació entre la població de Baró de Viver i el Districte de Sant Andreu a l'hora de planificar, projectar i executar intervencions en l'espai públic del seu barri.

6.13.1 Introducció

Dèiem que la reunió de l'octubre de 2008 va representar el darrer acte d'una etapa del projecte participatiu caracteritzada –entre d'altres coses-, pel tipus de relació entre la població de Baró de Viver i els tècnics i polítics del Districte de Sant Andreu.

Fins aquell moment, els veïns/es havien treballat per concretar plans i propostes de disseny al marge dels tècnics, dels càrrecs públics i de les administracions responsables de l'execució de l'obra pública. La relació entre aquest és tensa; de confrontació i a moments bel·ligerant. En general el barri es mostra desconfiat amb els polítics i tècnics. Desconfiança que sembla ser conseqüència de passades experiències, que els fa pensar que no es tindran en compte els interessos veïnals a l'hora de planificar el desenvolupament urbà i social del barri.

Malgrat l'important transformació urbana dels anys '80 i '90, la població de Baró considera que molts dels compromisos de les administracions públiques no s'han complert. Es creu que el territori es tracta de forma diferent a la resta de la ciutat. Que les demandes veïnals no són considerades a l'hora de planificar el barri.

En part, aquestes percepcions expliquen perquè inicialment no s'informa al Districte de Sant Andreu sobre el projecte participatiu. Se'ls vol presentar propostes concretes que responguin a les necessitats col·lectives del barri i així obligar-los a negociar-les. També es vol demostrar, que l'argument de la no participació i l'incapacitat de decidir de la població de Baró de Viver, ja no són vàlids.

Durant aquest període l'Ajuntament de Barcelona i el Districte de Sant Andreu desenvolupen els seus plans i projectes sens comptar amb els veïns/es, més enllà del canals participatius legalment institucionalitzats. Majoritàriament, processos consultius sobre projectes tancats i en cap cas, semblen ser processos que permeten a la població vincular-se a la presa de decisions¹.

¹Com a simple exemple es pot citar el procés de construcció de l'actual Plaça Pilar Miró, en que representants veïnals, entitats i residents només van ser informats i consultats en les clàssics processos d'exposició pública del projecte. Inclús els possibles noms de les places, malgrat la disconformitat dels veïns/es, varen ser determinats per l'Ajuntament de Barcelona. Tal i com recull la premsa escrita del moment, només des d'una actitud bel·ligerant i amb amenaces de mobilitzacions per part dels representants veïnals, l'administració pública va decidir posar el nom proposat per l'AVV Pi i Margall.

Es podria pensar que l'actitud veïnal és la que propicia la falta de diàleg entre les parts, però els fets que succeïren durant els mesos posteriors a la finalització dels tallers participatius fa que haguem de posar en dubte aquesta interpretació. La notificació del projecte participatiu i els resultats elaborats en els tallers no varen modificar l'actitud del polítics i tècnics municipals. Aquests varen continuar desenvolupant els seus projectes urbans al marge de les consideracions veïnals. Mantenint-se, en aquell moment, fora dels processos participatius desenvolupats en el barri per voluntat pròpia i reafirmant les percepcions veïnals sobre la política participativa de l'administració pública.

Percepcions que es confirmarien quan el Districte de Sant Andreu presenta a l'AVV Pi i Margall plans urbanístics pels mateixos àmbits que les propostes veïnals sense tenir-les en compte. Segons el Gerent d'Urbanisme del districte, Sr. Miquel Angel Baldueza, perquè els serveis tècnics no en tenien cap informació (a pesar de que s'havien presentat a la Regidora del Districte, Sara Jaurieta, mesos abans)². Aquesta rocambolesca situació fou catalogada de frustrant per part del Gerent d'Urbanisme i de *déjà vu* per part dels representant veïnals.

L'any 2007 amb un nou equip municipal i una nova Regidora del Districte de Sant Andreu, la Sra. Gemma Mumbrú, s'inicià una nova etapa que es caracteritzarà per el canvi de relació entre veïns/es, polítics i tècnics a l'hora de concretar els projectes urbans per Baró de Viver. Fent un gir de 180º, en els següents anys es transitaria d'unes relacions marcades per la desconfiança mútua i la confrontació, cap un nou espai caracteritzat pel diàleg, la negociació i la col·laboració. Una transició que implicaria un canvi en els rols desenvolupats tradicionalment per cadascun dels actors.

A mode d'idealització, des del CR Polis es veia possible un nou esquema de relació entre els actors implicats en la construcció del territori. En endavant, s'intentaria que alguns dels plans i projectes urbans de Baró de Viver es determinessin a tres bandes: veïns/es, administració pública i tècnics, en una relació "entre iguals". "Entre experts" amb capacitat de prendre decisions, però amb coneixements, experiències i responsabilitats diferents. I on el tècnic exerciria de facilitador dels processos que han de propiciar la concreció d'un projecte que respongui als interessos, desitjos i anhels de les diferents parts implicades.

² Recordem que la primera vegada que oficialment es donen a conèixer les propostes veïnals és en el marc de la presentació pública dels resultats del Pla Comunitari de Baró de Viver. A la trobada, entre d'altres responsables polítics, hi van assistir el Sr. Ricard Gomà, en aquell moments Conseller de Benestar Social de l'Ajuntament de Barcelona i Sara Jaurieta, Regidora del Districte de Sant Andreu fins pocs mesos després.

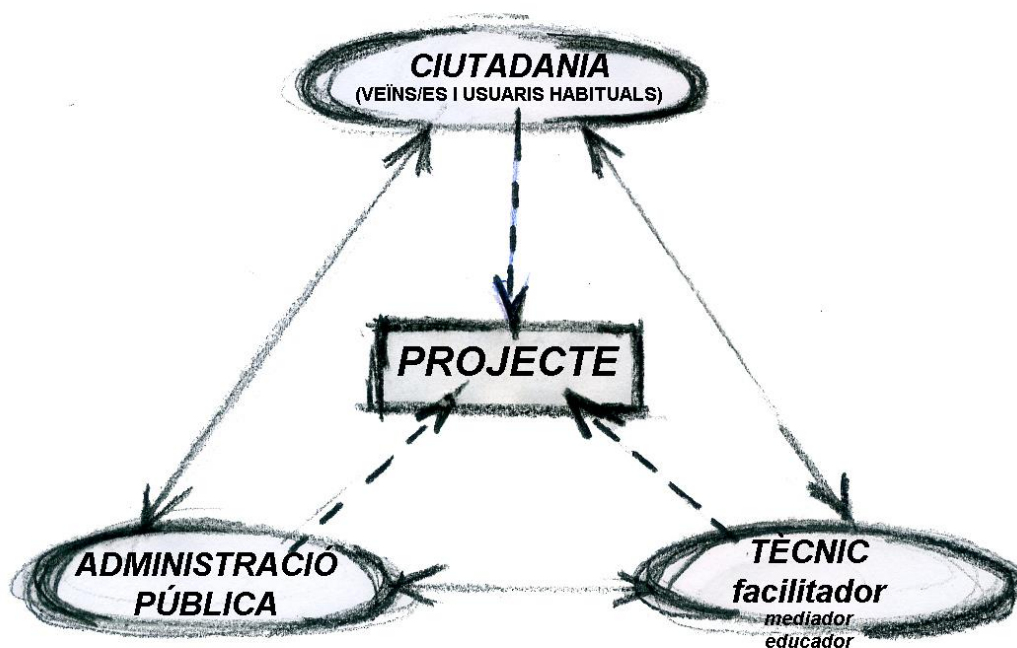

Fig.360>Proposta esquema ideal de relació entre actors dels processos de participació.
Font: de l'autor

Operacionalment el procés de concreció i execució de projectes resulta ser més complexa. Aquest esquema i les discussions que es generaren entre les parts hagueren d'anar adaptant-se a les propietats econòmiques, jurídiques, polítiques, de gestió, urbanístiques, d'especificitats tècniques, etc., de cadascun dels projectes.

Es generaren diferents tipus de relacions "entre les tres bandes" i en moments determinats, els tècnics facilitadors (en aquest cas els membres del CR Polis), hagueren d'exercir de mediadors entre veïns/es i districte per tal de que el procés participatiu reeixís.

Actualment, fent una revisió del passat i present del projecte participatiu, es poden observar –principalment- tres tipus de relacions entre els diferents actors implicats, que el mateix temps corresponen a les tres etapes del procés participatiu

DIBUIXA ELS ESQUEMES	OBJECTIU DE LA RELACIÓ ENTRE ELS ACTORS IMPLICATS	TIPUS DE RELACIÓ DE TREBALL EN LA PRÀCTICA	TIPUS DE RELACIÓ AMB L'ADMINISTRACIÓ LOCAL.
<p style="text-align: center;">VEÏNS/ES</p> <p style="text-align: center;">↕</p> <p style="text-align: center;">CRPOLIS</p> <p style="text-align: center;">(2004- 2008)</p>	Cooperació	Facilitació/ Educació	Bel·ligerant. Desconfiança mútua. Estratègies de resistència.
<p style="text-align: center;">DISTRICTE</p> <p style="text-align: center;">↙ ↘</p> <p style="text-align: center;">VEÏNS/ES ↔ CRPOLIS</p> <p style="text-align: center;">(2008-2011)</p>	Cooperació	Facilitació/ Educació/ Mediació	En societat, fulls de rutes i recolzament tècnic.
<p style="text-align: center;">VEÏNS/ES ↔ CRPOLIS</p> <p style="text-align: center;">↕</p> <p style="text-align: center;">DISTRICTE</p> <p style="text-align: center;">(2011 -2012 ...actualitat)</p>	Negociar pas a pas els objectius generals de la cooperació.	Facilitació/ Educació (Veïns/es– CRPolis) <i>Excessives reunions de coordinació</i>	Ni <i>amb</i> ni <i>sense</i> . Bloqueig d'ambdues parts amb la perspectiva a llarg plaç de les relacions institucionals i dels objectius a assolir.

Taula 40> Tipus de relacions entre actors en els projecte de participació de Baró e Viver. Font: CRPolis

L'etapa que ara ens ocupa s'inicià amb un seguit de reunions entre les parts, realitzades entre el darrer trimestre del 2008 i principis del 2009, que serviren per definir el full de ruta de les diferents propostes veïnals. Aquestes es combinarien amb els projectes urbans que el Districte de Sant Andreu i l'Ajuntament de Barcelona que ja tenien pressupostats i/o fases d'execució. Cadascun dels projectes té sentit unitàriament, però llegits com un conjunt i considerant les influències entre sí, esdevenen un nou pla de desenvolupament de l'espai urbà de Baró de Viver³.

Les tres parts acordaren firmar un conveni “*per a la col·laboració en el projecte base dels espais públics entre el carrers: (1) Ferran Junoy, Ciutat d’Asunción i Tucumán i els seus entorns; (2) els carrers: Quito, Caracas i Tucúman i els seus entorns. A partir dels*

³ ANNEX DIGITALS/PROJECTE BARO DE VIVER/PROPOSTES VEÏNALS/ Unitats de projectes Baró de Viver.

procés participatiu desenvolupat per les entitats del barri i el Centre de Recerca Polis de la Universitat de Barcelona". El conveni també recull, en l'apartat de "PACTES" - punt "PRIMER. Objecte del conveni"-, que el C/Ciutat Asunción també quedava inclòs en els objectius del projecte de col·laboració⁴.

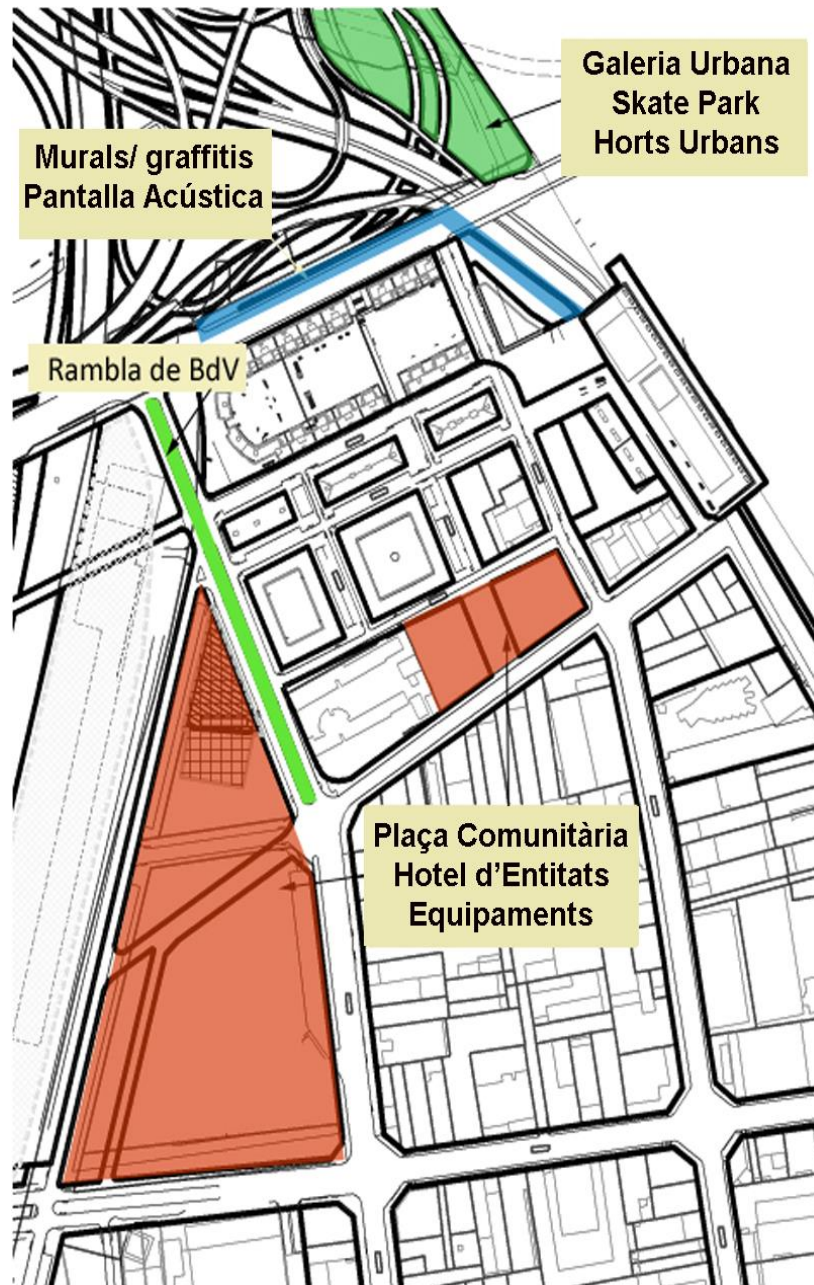

Fig.361>El plànol mostra les àrees on es pensen desenvolupar les propostes veïnals i les de l'Ajuntament de Barcelona. Font: de l'autor.

⁴ Conveni de col·laboració entre l'Associació de Veïns/es Pi i Margall de Baró de Viver, l' Universitat de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona a través del Districte de Sant Andreu; 9 de juny de 2009.

Malgrat que el conveni establia clarament aquests espais, el termes acordats permetien l'estudi o desenvolupament d'altres projectes. I de fet durant els mesos de redactat del conveni es desenvoluparen nous processos participatius enfocats en el disseny de l'entorn de la sortida del metro, que desembocaren en el projecte del *Mural de la Memòria*.

Fig.362>9 de juny de 2009; firma del conveni entre AVV Pi i Margall, l'Ajuntament de Barcelona i l'Universitat de Barcelona. Font: CRPolis

El conveni també concreta les responsabilitats de cadascuna de les parts. En síntesi estableix que el CR Polis ha de coordinar el projecte de participació facilitant les persones i metodologies per tal de desenvolupar els estudis necessaris per la posterior concreció dels diferents projectes urbans. És a dir continuar amb la feina que s'havia realitzat fins el moment, a la que s'afegeix la responsabilitat de mediador entre el Districte de Sant Andreu i l'AVV Pi i Margall. Aquesta ha de coordinar i propiciar la participació de la població i entitats del barri. I en el cas de l'Ajuntament de Barcelona a través del Districte de Sant Andreu, essent la novetat en el context del projecte de participació de Baró, es compromet a facilitar la informació necessària pel bon desenvolupament del projecte i el suport tècnic necessari.

El primer projecte que s'afrontà, a partir del novembre del 2008, fou el de la *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats*. Es realitzà un nou taller de participació amb la finalitat de reconduir la proposta veïnal, per tal d'incorporar les propostes del Districte de Sant Andreu. Feina que esdevingué més complexa del esperat, ja que les pròpies propostes del Districte foren modificades – sense el coneixement de

la gerència d'urbanisme, ni dels seus serveis tècnics- per part del Departament d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona. La nova ordenació dels solars, respectant la qualificació urbanística dels mateixos, es realitzava sota una perspectiva de planificació urbana a escala de ciutat.

En paral·lel es varen iniciar els processos participatius per a dissenyar l'entorn de la sortida del metro. Proposta veïnal que, com ja hem explicat, havia quedat en *stand by* per falta de temps i recursos. Donades les propietats de la proposta concretada en les *1es. Jornades Participatives*, que incloïa la realització de graffitis que simbolitzessin el barri en els elements estructurals de les rondes, es va valorar que els nous tallers de participació fossin constituïts pels adolescents de les dues escoles de secundària del barri: l'Escola de l'Esparança i el IES Puigvert.

Fit.363>Tres projectes, en tres zones però que configuren un sol conjunt Font: CRPolis.

La previsió del Districte de Sant Andreu de construir una pantalla acústica al Passeig de Santa Coloma i al C/Tiana (amb ajuts del Fons d'Inversió Local aprovats al novembre del 2008 pel govern espanyol)⁵, fa que aquesta s'incorpori com un element a considerar en els tallers de disseny de l'espai urbà de la sortida del metro. D'aquesta manera, la pantalla acústica deixà de ser un mer element urbà amb una funcionalitat concreta, a un possible element d'unió entre els dos entorns que s'estaven projectant: la sortida del metro i el conjunt de propostes al voltant del C/Ciudad d'Asunción.

Els processos participatius amb les escoles del barri es varen realitzar durant el primer i segon trimestre de l'any 2009. Es va treballar amb els alumnes de 14 a 18 anys, i les seves propostes de disseny per la sortida del metro i l'intervenció per a la pantalla acústica, es presentaren a la resta de la població de Baró de Viver en les *IIIes. Jornades Participatives*. Els resultats d'aquestes serviren per iniciar nous processos

⁵ Demanda que havia estat exigida reiteradament per l'AVV Pi i Margall i els residents dels habitatges que tenen façana al Passeig de Santa Coloma, per tal de reduir la contaminació acústica produïda pel gran volum de trànsit del Nus de la Trinitat, tal i com queda recollit en la publicació digital de [Districte.info](http://beta.districtes.info/node/825) del 14 de març de 2011 (<http://beta.districtes.info/node/825>). L'ajut de 800.000 del Fons d'Inversió Local, també s'incloïa la reforma de les pistes del poliesportiu municipal de sobre la Llosa (<http://beta.districtes.info/node/3023>, una altra de les demandes veïnals i que també queda recollida com a proposta en les 1es. Jornades Participatives.

participatius per determinar una proposta concreta. Presentada al Districte de Sant Andreu durant el tercer trimestre de 2009, el projecte definitiu no es comença a elaborar fins l'any 2010, ja que calgué prioritzar la concreció de la proposta de la nova rambla de Baró de Viver.

Fig.364,365,366>A l'esquerra imatge d'un grup d'alumnes de l'IES Puigvert treballant una proposta de projecte per l'entorn de la sortida del metro; a la dreta, una de les propostes de reorganització de l'àmbit. A baix, una de les propostes muralistes per la pantalla acústica que s'havia de construir. Font: CRPolis

El novembre de 2009, l'empresa ADIF (*Administradora de Infraestructuras Ferroviarias*) està treballant en la zona, executant obres vinculades als projectes de la nova estació de trens d'alta velocitat i el Parc Lineal de Sagrera- Sant Andreu. En concret, la construcció d'un pont que uneix el Municipi de Santa Coloma amb el Districte de Sant Andreu i la localització de xarxes soterrades i canalització en el C/Ciutat d'Asunción. El necessari aixecament d'aquest, es llegit per la Gerència d'Urbanisme de Sant Andreu com l'oportunitat d'executar el projecte de la nova rambla de Baró de Viver. Exigint a ADIF que en el recobriment del carrer, en comptes de reconstruir els parterres es construeixi la plataforma de la rambla. L'execució de la resta d'elements del projecte hauria de ser responsabilitat del Districte de Sant Andreu.

El CRPolis es va haver de comprometre's a concretar en poc més d'un mes – moment de cobrir novament el carrer i fer possible l'execució de la Rambla-, un projecte que recollís les propostes dels joves, adaptant-les a certes exigències de l'empresa ADIF i del Departament de Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona, al

mateix temps que s'havien de posar d'acord el Districte de Sant Andreu i veïns/es dels tallers participatius, entitats i AVV Pi i Margall. La velocitat va ser possible gràcies a que el projecte s'havia estat treballant com exercici en el Màster de Disseny urbà de la Universitat de Barcelona, i per tant, no partíem de zero. Mitjançant diferents grups de treball s'havien estudiat diferents propostes i disposaven d'aproximacions que ens permetia tenir unes pautes inicials i algunes consideracions tècniques .

Al finalitzar aquest procés, la junta de l'AVV Pi i Margall, presidida pel Sr. Josep Oliver durant 10 anys, decideix dimitir per donar pas a una nova generació de veïns/es que prenguessin la responsabilitat de representar a la població de Baró de Viver. La nova junta, presidida pel Sr. Jose Manuel Muriel es compromet a continuar amb el projecte participatiu i a defensar les propostes acordades pel barri. I el primer projecte que els caldrà treballar serà el disseny de la pantalla acústica. Proposta que el Districte de Sant Andreu havia acceptat executar. Durant els dos primers trimestres de l'any 2010 es realitzarien diferents tallers participatius i unes *jornades participatives*, per tal de concretar el disseny de les pantalles.

Durant el tercer trimestre del 2010 i principis del 2011 s'executarien ambdós projectes. El projecte per a les pantalles acústiques, anomenat el Mural de la Memòria, fou inaugurat el 11 febrer del 2011, esdevenint la primera obra d'art públic que s'instal·là en el barri. La Rambla de Ciutat Asunción s'inaugurà el 22 març del 2011.

El darrera acció d'aquesta etapa fou l'exposició fotogràfica *El BARRI, Baró de Viver parla amb imatges*, realitzada al Centre Cívic de Sant Andreu a l'abril del 2011, on es mostraven les fotografies aportades pels veïns/es que s'havien utilitzat per a construir el Mural de la Memòria i els seu procés de construcció. Exposició que fou presentada a Almada (Portugal) al juliol del mateix any.

Les eleccions municipals del maig de 2011 propiciaria l'entrada d'un nou equip polític al càrrec del Districte de Sant Andreu i l'inici d'una nova etapa del projecte participatiu de Baró de Viver. Etapa en la que ens trobem actualment i que mostràvem anteriorment en format d'esquema, inicialment s'ha caracteritzar per un replantejament de les relacions entre els diferents actors.

6.14. Fase 5: projectes/octubre 2008 – setembre 2010

El nou marc de col·laboració, establia com a primer objectiu, la “reconducció” de la proposta veïnal de la Plaça Cívica i l’Hotel d’Entitats. Com ja hem explicat, l’AVV Pi i Margall i el grup de participants que varen desenvolupar el disseny del projecte, apostaren per acceptar l’opció de combinar la seu projecte amb la distribució territorial que proposava el Districte de Sant Andreu. Per una banda significava apostar per la viabilitat a mig termini del projecte, però per altra banda, també comportava la renúncia de construir un edifici específic que reunís a tots els grups socials i entitats del barri. Aquests quedarien ubicades en el projecte de torre que havia de culminar el Carrer Ciutat d’Asunción.

Per afrontar aquest nou repte, s’organitzà un jornada de tallers participatius (novembre 2008), a la qual també es convidà a participar al Districte de Sant Andreu. Encara que cregueren oportú mantenir-se en un segon pla, feren acte de presència el Gerent d’Urbanisme i la Consellera de barri¹.

A partir d’aquest moment, es mantingueren diverses reunions entre l’AVV Pi i Margall, els representants polítics dels Districtes de Sant Andreu, arquitectes del Servei Tècnic de l’Ajuntament de Barcelona i el CR Polis, per tal de seguir desenvolupant el projecte. Però en aquestes trobades no només es parlava d’aquest, si no que també es varen anar afrontant les altres peces.

De fet els diferents projectes: Plaça Comunitària i Hotel d’Entitats, la nova rambla per el C/Ciudad d’Asunción, l’entorn de la sortida del metro i l’operació de la pantalla acústica es varen anar evolucionant en paral·lel. Fet que es donà per requeriments pressupostaris del propi Ajuntament de Barcelona, el compliment del terminis del PAD i el PAM² (o la Llei de Barris que s’atorgaria posteriorment a Baró de Viver), l’aprofitament d’altres operacions urbanístiques que es desenvolupaven al barri o, encara que no reconegut explícitament, l’agenda política.

L’encavalcament de processos participatius i concreció de projectes, fa necessari trencar la narració cronològica del projecte participatiu, tal i com s’ha fet fins el

¹ Malgrat que l’AVV els demanaren que s’incorporessin en les discussions del taller, els dos representants del districte manifestaren que eren els veïns/es qui havien refer la proposta de projecte sense la seva ingerència i que, en posteriors reunions amb els representants polítics i els tècnics ja expressarien la seva opinió i/o demandes.

² Pla d’Actuació del Districte/ Pla d’Actuació Municipal

moment, per passar a explicar cadascun del projectes de forma unitària. Malgrat que, com ja hem dit, tots responen a uns mateixos objectius generals i formen part d'un conjunt. Irremeiablement les decisions que es prenen per a un projecte, afectaven a les formes dels altres.

Interaccions que haurem d'explicar per entendre algunes de les decisions preses i propietats formals/ simbòliques de cada projecte.

6.14.1 Projecte de Plaça Cívica i Hotel d'Entitats

La nova distribució genera dos espais públics on ressituar el programa d'usos i elements urbans de la proposta de projecte veïnal, que són els que el Districte acceptà que fossin dissenyats en el marc del projecte de participació.

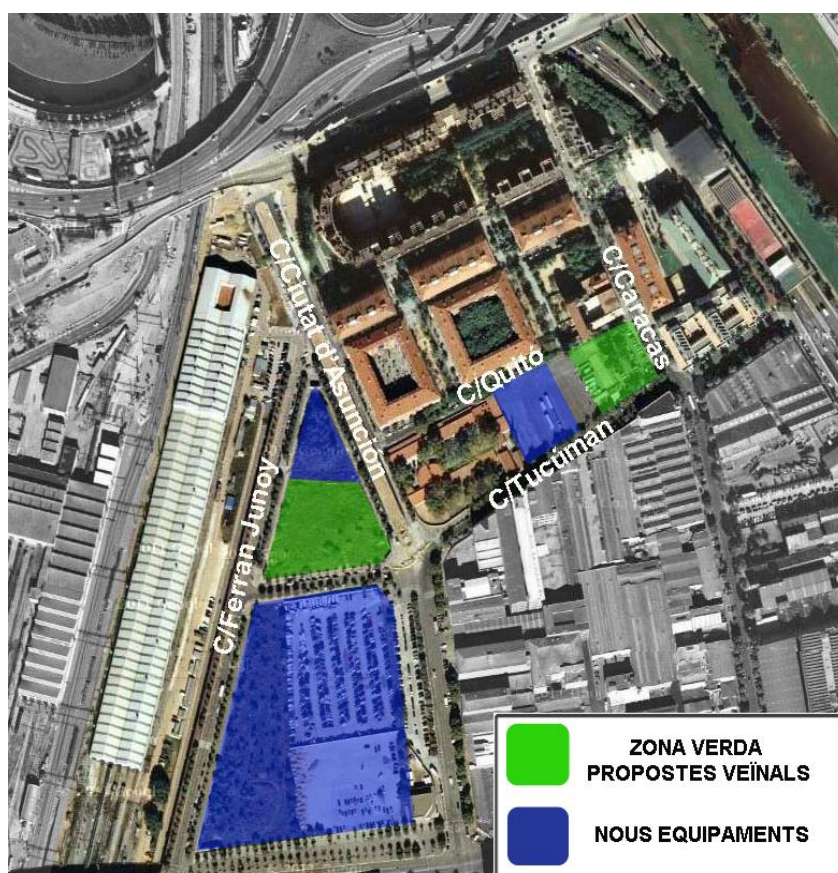

Fig.367>Nova distribució espais per equipaments i propostes veïnals. Font: de l'autor

Recordem la nova distribució: un primer àmbit (definit pels carrers Ciutat d'Asunción i Ferran Junoy), es preveu la construcció de la torre de 18/ 22 plantes. L'edifici es destina a habitatge de protecció social en règim de lloguer, reservant les plantes inferiors per l'ubicació dels despatxos d'entitats del barri. També s'hi preveuen una sala d'actes, sala TIC, aules de formació, etc. Per tal de concretar

els usos definitius de l'espai, el districte proposà recuperar la proposta veïnal i que el CR Polis entrevistés als diferent grup per determinar les seves necessitats.

La resta del solar fins el C/ Tucúman esdevé espai públic i és el que cal desenvolupar encabint-hi part dels elements de la proposta veïnal. En aquell moment, i encara ara, s'hi acumulen les terres sobrants i runes d'obres properes al barri. Amb el temps i el creixement de la vegetació s'han acabat transformant en "muntanyes", que resulten barreres visuals i un espai molt insegur.

Fig.368,369>A l'esquerra, visitant la zona amb alguns membres del taller participatiu. A la dreta, imatge presa des del C/Ciutat d'Asunción. Font: CRPolis

De Tucúman fins als C/Potosí s'hi preveuen nous equipaments.

El segon àmbit d'actuació és el solar configurat pels carrers Tucúman, Quitó i Caracas, però respectant la qualificació establerta en el PGM. Això implica que la futura residència de dia es situaria annexada al CEIP de Baró de Viver i que, s'haurà mantenir –al menys visualment- la prolongació del C/Beat Domènec Savio. La zona d'aparcament es suprimeix.

Fig.370>Plànol urbanístic del sector on s'ha assenyalat el C/Beat Domènec Savio, que divideix la proposta de l'àmbit de la plaça en dos sectors. A l'esquerra, enganxat a CEIP Baró de Viver la qualificació és 7a (equipaments). És on es preveu construir la residència de dia i el casal d'avis. A la dreta del carrer, l'espai és qualificat de 6b (zona verda). És l'espai que el veïns/es poden fer part de la seva proposta. Font:CRPolis

El 22 de novembre de 2008 es reprenen els tallers participatius per tal de concretar el projecte de "Plaça Cívica i Hotel d'Entitats", però aquest cop amb la participació del Districte de Sant Andreu.

Taller participatiu per a la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats

(Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLER AVV PI I MARGAL/ Tallers Novembre 2008)

Àmbit d'actuació:

- 1.- C/Tucúman, C/Quito, C/Caracas
- 2.- C/Tucuman, C/Ciutat Asunción, C/Ferran Junoy

Període: 22 de novembre de 2008

Sessions de Taller: 1 sessió (4 hores)

Participants:

AVV Pi i Margall/ Josep Oliver, Jordi Raduá

Comissió d'Urbanisme/ Manuel Castilla, Francisco Flores, José Presas

Casal d'avis/ Teresa

Escola de l'Esperança/ Jesús i Trinidad

Grup del taller de participació/ Carlos de Gracia, Sergio Pizarro, Miguel Angel Reyes, Joan Ortega, Lourdes, Jaume, Albert, Ainhoa.

Veïns/es de Baró de Viver a títol personal

Districte de Sant Andreu/ Sr. Miquel Angel Balduenza, Sra. Noelia Torres (Consellera de Barri);

CRPolis (2005-2007)

Dr. Antoni Remesar (Director del grup de recerca), Xavi Salas (Coordinador del projecte), Dr. Tomeu Vidal, Beatriz de Labra, Nemo Remesar, Iris Viegas.

Objectius del taller

Reconduir la proposta veïnal de la "plaça cívica" adaptant-la als nous solars proposats pel Districte de Sant Andreu

Reorganitzar el programa d'usos i funcions de la proposta veïnal

Valorar i resituar els elements urbans de la proposta veïnal

Eines i Metodologies

Presentació digital

Tallers de discussió en grups

Construcció de plànols mitjançant mòduls representatius d'elements urbans concrets.

Posta en comú dels resultats dels grups de treball

Síntesi del taller

- Presentació: objectius, resum proposta veïnal i proposta Districte de Sant Andreu
- Tallers de discussió en grups reduïts
- Posta en comú de resultats

- Discussió de resultats i concreció d'una única proposta del programa d'usos i funcions pels àmbits d'actuació

El taller es va iniciar amb un recordatori de la proposta veïnal i l'explicació de la proposta d'ubicació en el territori realitzada pel Districte de Sant Andreu. Entès per part dels participants l'objectiu del taller, es proposa dividir-los en grups reduïts.

Durant dues hores els grups varen valorar l'adequació dels diferents usos i funcions de la proposta veïnals, així com la seva distribució en els dos àmbits que es plantejaven.

Per la discussió s'utilitza plantes dièdriques del territori i mòduls que representaven els diferents elements urbans de la proposta veïnal. Els mòduls es poden moure i reordenar segons la conveniència.

Finalitzat aquest procés, es fa una posada en comú dels resultats obtinguts. A continuació es varen debatre en assemblea els pros i contres de les noves ubicacions.

Aquest debat es realitza utilitzant com a suport gràfic i visual, un nou plànol urbanístic i mòduls representatius amb l'intenció de fer visible per a tothom el procés de reubicació. L'objectiu és determinar una sola proposta de programa d'usos i funcions, concretant la reubicació dels diferents elements urbans dissenyats en els tallers participatius.

Síntesi de resultats

Al finalitzar el taller s'havia aconseguit determinar una sola distribució en els dos àmbits del projecte.

Els diferents usos i elements urbans de la proposta veïnal es reubicaven considerant la funció dels dos edificis. D'aquesta forma, aquells elements urbans destinats principalment als joves i a la població en general (font d'aigua, petanques, quiosc-bar/terrassa, jocs infantils) es localitzen enfront de l'edifici de 22 plantes, on s'hi ha d'ubicar les entitats cíviques. Mentre que els espais verds, taules i mobiliari urbà que en la proposta original es pensaven com un lloc de tranquil·litat per els més grans, quedaven ubicats enfront de la residència d'avis. Al mateix temps es va valorar la necessitat de crear un nou element d'aigua, amb funcions purament estètiques i un petit espai de jocs infantils. Es proposava un nou element urbà destinat a la gent gran: la col·locació d'aparells i jocs per a fer exercici.

Es proposa mantenir la proposta d'utilitzar asfalt vermell i el sauló com a pavimentació dels dos àmbits. Es busca propiciar que aquest siguin percebuts com a un sol projecte.

També és subratlla la necessitat d'utilitzar el mateix mobiliari urbà que s'està utilitzant a la resta de la ciutat, amb l'objectiu de que es percebi que el barri forma part de Barcelona.

Observacions

- L'eliminació de l'espai de pàrquing actualment existent en l'àmbit dels carrers Tucúman, Quitó i Caracas, s'interpreta com la pèrdua d'un dret i una demanda de la població de Baró. S'exigeix garantir el mateix nombre de places de pàrquing redistribuint-les en diferents vials del barri. El Districte de Sant Andreu i el CR Polis es comprometen a estudiar diferents opcions per tal d'evitar la pèrdua de places de pàrquing a l'interior del barri. Sorgeix per primera vegada l'idea de convertir l'entorn de la sortida del metro en una zona de pàrquing per els veïns/es de Baró de Viver.
- La proposta sorgida del taller només contempla de distribució dels usos, funcions i dels elements urbans dissenyat en els anterior processos participatius. Es demana poder concretar-los de forma participativa.
- Els elements simbòlics/ escultòrics de la proposta veïnal són descartats en el transcurs del debat. Es considera que cal replantejar-los per tal de que aquests siguin formalment coherents amb la nova estructura i organització de la proposta.

- Sorgeixen noves idees de senyalització simbòlica del barri: aprofitant l'alçada de la torre de 22 plantes, situar a dalt de l'edifici el logo "BdV" creat pels joves. Que per la nit podria estar il·luminat.

Taula 40> Síntesi taller Plaça Cívica i Hotel d'Entitats. Font: de l'autor

Fig.370,371,372> Tres moments del taller:(1) reorganització dels usos i funcions sobre plànols en grups petits; (2)explicació de les conclusions dels grups; (3) posada en comú i concreció d'una única proposta reordenació dels àmbits d'actuació. Font: CRPolis

Malgrat el consens i aprofitar l'oportunitat brindada pel Districte de Sant Andreu, l'AVV i la resta de participants del taller, deixen constància que dividir la proposta de "Plaça Cívica i Hotel d'Entitats" en dos àmbits no els sembla la millor opció. No acaben d'entendre perquè el districte i en darrer terme, l'Ajuntament de Barcelona, no pot treballar sobre la proposta elaborada i consensuada per la població de Baró de Viver

La nova proposta es presenta al Districte de Sant Andreu el desembre del 2008³, conjuntament amb els resultats de l'estudi realitzat pel CR Polis aquells mateixos mesos. Mitjançant entrevistes els responsables de les diferents entitats i grups del

³ ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/TALLERS DE PARTICIPACIÓ/ TALLER AVV Pi i Margall/ Tallers Novembre 2008/ Reordenació proposta veïnal BdV

barri, es recollien les necessitats espacials i les activitats que aquestes desenvolupen⁴.

Setmanes més tard, durant el primer trimestre del 2009, el Districte de Sant Andreu convocà d'urgència al CR Polis per comunicar canvis en el planejament urbanístic de l'àmbit. Es tracta d'un nou pla d'equipaments del territori realitzat pel Departament d'Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona. Plans que tan la regidoria, com el gerent d'urbanisme, com els Serveis Tècnics de Sant Andreu desconeixen la seva existència.

Fonamentalment es tracta de que tot l'espai esdevingui un "polígon educacional"; des de la cruïlla formada pels C/Ferran Junoy i Ciutat Asunción, fins al C/ Potosí). Es configura l'àrea per diferents edificacions destinades a centres de formació reglada de diverses etapes i titulacions. En aquesta nova reordenació la torre de 22 plantes desapareix i la construcció d'un arquitectònic configurat per diferents blocs de diverses alçades. D'aquesta forma l'espai del "pajaritos" queda alliberat. A l'altre extrem del conjunt, en el C/Potosí, es preveu la construcció d'un centre d'emergències 112⁵.

L'AVV Pi i Margall i el CR Polis entenen que aquest nou pla d'equipaments fa inviable la proposta de projecte veïnal. El grup de recerca elaborà un informe d'anàlisi de la proposta municipal exposant el seu criteri tècnic, recollint les valoracions veïnals i proposant diferents formes d'ordenament per tal de recuperar l'espai públic⁶.

En general, la distribució de volums de la nova proposta de l'ajuntament, redueix l'espai públic a un mer espai de trànsit. Fent-se impossible encabir-hi els elements urbans programats pels veïns/es. Distribucions d'edificis, que per altra banda, sorgeixen d'alineacions amb edificacions de l'entorn i que només semblen respondre criteris merament estètics i capritxosos⁷.

L'especialització dels nous usos programats per a l'àmbit, també desvirtua l'objectiu veïnal d'aconseguir un espai públic comú a tota la població del barri. A part de l'edifici destinat al centre d'emergències 112, la resta es destina a centres formatius i escolars que només romandrien oberts de dilluns a divendres.

⁴ ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ VEÏNAL/ Entrevistes entitats BdV

⁵ ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/Proposta urbanització Ferran Junoy

⁶ ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ VEÏNAL/ Reordenació proposta veïnal BdV

⁷ Un dels blocs s'alineà amb un transformador elèctric que esta previst desmantellar en els propers anys.

Conseqüentment els caps de setmana l'espai podria quedar sense funció i per tant buit de persones; "un espai sense vida", especifiquen l'AVV.

De la nova proposta de l'ajuntament només es valora positivament que es recuperi l'idea de respectar l'espai de "los pajaritos" com a espai públic. D'aquesta manera es preserva l'únic espai que manté la mateixa forma des de l'origen del barri. També es creu important la influència en aspectes de seguretat al barri que pot comportar la ubicació del 112.

Malgrat la coincidència amb algunes de les reflexions exposades, el gerent d'urbanisme del Districte de Sant Andreu, creu impossible que Urbanisme de l'Ajuntament de Barcelona accepti qualsevol modificació dels seus planejaments i/o redistribució de les volumetries i equipaments. S'argumenta que la nova proposta municipal respon a interessos a escala de la ciutat, que depèn econòmicament de diferents administracions públiques.

A l'abril del 2009, en una nova trobada entre les tres parts, el Districte de Sant Andreu notificà que havia mantingut converses amb Urbanisme el pla per l'àmbit no es modificaria. Planejament que tampoc s'havia desenvolupat amb més detall, ja que un particular havia presentat una denúncia als tribunals al·legant que una de les parcel·les de l'àmbit no era de titularitat pública. El Tribunal Suprem havia admès la denúncia i es calculava que com a mínim es tardaria un any en tenir un sentència en ferm. Al mateix temps, l'Audiència del Tribunal Suprem no permetia l'entrada de l'Ajuntament de Barcelona en el territori fins a la resolució del conflicte.

En aquesta mateixa reunió, el Districte de Sant Andreu informà que s'estava elaborant un *Projecte d'intervenció integral del Bon Pastor i Baró de Viver* per tal d'optar a les ajudes econòmiques previstes en la *Llei de Barris*⁸. La residència d'avis i l'espai públic de l'àmbit es vincularien a aquesta proposta de projecte i calculaven poder començar a executar obres a l'any 2012. També s'informà als representants veïnals i al CR Polis que els tràmits per a concretar un conveni seguien endavant, calculant poder fer l'acte oficial de la signatura amb l'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona a principis de juny de 2009. En aquest nou marc, el projecte de la *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats* quedà estancat. Durant els següents mesos només es realitzarien dues tasques entorn aquest projecte: estudis previs de possibles noves organitzacions dels espais d'estacionament de vehicles en el barri, per tal d'alliberar l'espai de pàrquing carrers Tucúman, Caracas i Quitó⁹, i

⁸ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/ Llei de Barris Baró de Viver- Bon Pastor.

⁹ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ VEÏNAL/Estudis noves places estacionament.

una trobada amb l'AVV Pi i Margall i la Comissió de Civisme, per tal de valorar els possibles intervencions per l'espai de " los pajaritos". L'única peça de l'àmbit de Ferran Junoy que totes les parts estaven d'acord en mantenir-la com a un nou espai públic de Baró de Viver.

En una sessió de treball amb membres de l'AVV i de la Comissió d'Urbanisme, es reafirma l'idea de respectar la planta triangular de l'espai i el seu arbrat, ja que aquest és l'únic vestigi de l'antiga estructura urbana de Baró de l'època de les cases barates.

Donat que es tracta d'un espai de petita dimensió i considerant que en un futur limitarà amb el Centre Cívic, es creu que cal regenerar-lo dotant-lo de mobiliari urbà (bancs, cadires i taules) per tal de que esdevingui una zona d'estada: per llegir, jugar a jocs de taula, per berenar, etc. Es recull, d'aquesta manera, la proposta que es formulava per davant del *Hotel d'Entitats* del projecte veïnal. Es recupera la proposta de separar l'espai dels vials mitjançant la construcció de monticles de verd¹⁰.

Aquesta seria la darrera sessió de treball entorn de la proposta de *Plaça Cívica i Hotel d'Entitats*. Malgrat la futura aprovació de la Llei de Barris, no es reprendrà el projecte fins l'any 2012.

En el mateix interval de temps, i durant les diferents reunions anteriorment esmentades, es posaren en marxa altres processos participatius per tal d'afrontar la proposta d'intervenir en l'entorn de la sortida del metro i la nova rambla del C/ Ciutat d'Asunción. Processos que es començarien a desenvolupar a partir del febrer i fins el juny del 2009, amb els alumnes de Segon Cicle d'Educació Secundària i Batxillerat, de l'Escola de l'Esperança i l'IES Puigvert.

¹⁰ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/TALLERS DE PARTICIPACIÓ/ TALLER AVV Pi i Margall/ Tallers Novembre 2008/ 04_acta sessió _ pajaritos 06_2009

6.14.2. Sortida del metro + pantalla acústica Passeig de Santa Coloma.

La proposta d'intervenir en l'entorn de la sortida del metro sorgeix en el transcurs dels tallers amb el grup de jove i les primeres Jornades Participatives. Aquesta proposta, com ja s'ha explicat quedà en el calaix per tal de desenvolupar les de la *Plaça Cívica* i la nova rambla de Baró. Un cop concretades ambdues propostes de projectes i durant el transcurs de les diferents trobades realitzades a partir del gener del 2009, es planteja al Districte de Sant Andreu la possibilitat d'iniciar nous processos participatius per dissenyar una nova proposta de projecte en aquest àmbit .

Fig.373>Àmbits d'actuació de les propostes per la sortida del metro i la zona de la pantalla acústica en el Passeig de Santa Coloma. Font: de l'autor

En paral·lel i en el marc del PAD 2008-2011, el districte presentà el projecte de construcció d'una pantalla acústica en el Passeig de Santa Coloma, amb l'objectiu de reduir el efectes sonors de la Ronda Litoral en el barri.

Es preveu que la pantalla ocupi dos trams de la ronda que coincideixen amb les façanes de Baró de Viver, col·locades per davant del mur del passeig de Santa Coloma i de la B-10. El tram del Passeig de Santa Coloma va de la cruïlla d'aquest amb el C/Ciutat d'Asunción fins el tauler del pont de la B-10 (just abans del camí d'accés a la boca del metro)¹¹.

Les pantalles acústiques són de 4 metres d'alçada, dividides en diferents plafons col·locats entre pilars de perfil H. El tram del Passeig de Santa Coloma ocuparà

¹¹ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIÓ AJT_BARCELONA/Pantalles acústiques.

116 metros lineals i una superfície total de 478 m². De color blanc marfil, les pantalles presenten un relleu horitzontal.

Fig.374>Segment inicial de la pantalla acústica, abans de l'intervenció artística. El tres primers plafons tenen allunyaments i cotes diferents, la resta és contínua fins a l'entrada on es troba la bocana del metro de Baró de Viver. Font:CRPolis

L'objectiu de les pantalles és aportar una solució ambiental, reduint el soroll produït pel volum de trànsit de les rondes. Tot i valorar positivament aquest fet, el veïnat també considerar que aquesta pot contribuir a aïllar encara més el barri.

D'aquesta manera i amb l'argument de l'objectiu inicial del projecte: donar a conèixer el barri, la VVA i el CRPolis varen proposar lligar aquest nou element urbà a la proposta de disseny de la sortida del metro. Amb la voluntat de que les pantalles quedin integrades visualment al barri, servint de nexa d'unió entre aquest i l'espai de la sortida del metro. El seu disseny també hauria de servir com a simbolització i/o senyalització de Baró de Viver, per aquelles persones que circulen pel Passeig de Santa Coloma o les rondes.

La proposta és molt ben rebuda pel Districte de Sant Andreu. Es coincideix en que aquest nou àmbit d'intervenció, es pot interpretar com l'oportunitat de presentar el barri a la resta de ciutadania de Barcelona i dels territoris de l'entorn. Parafraçant al Sr. Miquel Angel Baldueza, el projecte de disseny de les pantalles acústiques pot interpretar-se com una de les portes d'entrada a la ciutat de Barcelona i a la que el barri de Baró de Viver hi queda definitivament associat.

Els nous processos participatius haurien de considerar les pantalles acústiques i la zona de la sortida del metro com a un sol àmbit d'actuació.

La principal característica de la sortida del metro de Baró de Viver és que és l'única que es situa fora del territori del barri. Es troba en uns antics terrenys agrícoles, prop del riu Besòs i rodejada dels vials i infraestructures de les rondes de la ciutat que defineixen l'espai, estructural i estèticament. Una altra característica és que l'entorn de la sortida del metro resta, des del dia de la seva inauguració, sense urbanitzar. Tret de la pròpia entrada del metro, un carril per l'accés del servei tècnic de la pròpia xarxa del metro –utilitzat també com espai d'estacionament de vehicles privats-, algunes elements de vegetació i de lluminària. L'espai es troba en un evident estat de degradació. Pràcticament sense cap tipus de pavimentació, darrera la boca del metro s'hi pot observar les

runes d'un vial abandonat que havia servit per a la construcció del circuit elevat de les rondes, transformadors elèctrics i sortides d'aire en molt mal estat i un recinte que anomenen "la gatera", on una veïna del barri hi manté gats abandonats.

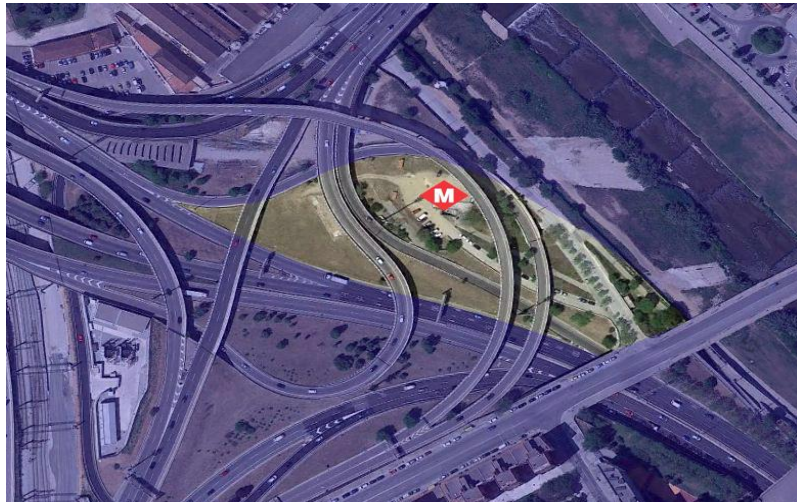

Fig.375>Vista aèria de l'entorn de la sortida del metro de Baró de Viver. Es ressalta l'àmbit d'actuació concret de la proposta. Font: de l'autor

Fig.376,377,378>Imatges generals de l'entorn i accés a la bocana del metro de Baró de Viver. La primera imatge és des del punt de vista de la persona quan surt de l'entrada del metro. Font: CRPolis

En direcció cap al barri, les connexions amb la Llosa, passant per sota el pont de Santa Coloma el mal estat urbanístic s'agreuja: acumulació de brutícia, cablejat elèctric sense protegir, nul·la il·luminació i un accés a la xarxa de clavegueram sense la tapa de registre.

Tot plegat fa que l'espai de la sortida de metro sigui percebut pel veïnatge com una zona aliena a l'espai urbà del barri. Considerat un lloc insegur, alguns veïns/es utilitzin altres parades de metro properes per accedir al transport públic.

A partir del febre del 2009 es començaran a organitzar processos participatius per tal de determinar possibles propostes de disseny d'aquesta zona. Per les característiques d'aquesta i recerant la participació dels joves del barri, els nous tallers es pensen per a ser desenvolupat en les escoles d'educació secundària del barri: l'Escola de l'Esperança i el IES Puigvert.

Taller participatiu de la sortida de metro

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ TALLERS ESCOLES BdV)

Àmbit d'actuació:

- 1.- Entorn sortida del metro
- 2.- Pantalla acústica

Període: Febrer 2009 – juny 2010

Sessions de Taller: 5 sessions de 2 hores per grup.

Participants:

Escola de l'Esperança: alumnes de 3r, 4rt, 1r Batxillerat i 2n Batxillerat (aprox. 130 persones)

IES Puigvert: alumnes de 3r,4rt (aprox.37)
CRPolis

Prof. Xavi Salas (Coordinador del projecte), Beatriz de Labra, Nemo Remesar, Iris Viegas, Marta Mariño, Roberta Carvalho.

Objectius del taller

Concretar possibles programes d'ús i propostes de disseny per l'entorn de la sortida del metro i la pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma.

Les propostes han de contemplar:

1. Integrar, de forma simbòlica, el metro en el barri.
2. Millorar la imatge de l'àmbit
3. Regenerar l'espai urbà

4. Dissenyar estèticament els elements de d'infraestructura viària que delimiten l'espai (murs i columnes)
5. Contemplar la possibilitat de crear murals o graffitis amb elements simbòlics del barri.
6. Senyalitzar el barri de Baró de Viver

Aquests objectius són fruit del primer "taller de joves" i de les *les Jornades Participatives* de l'any 2005. En les discussions prèvies als tallers s'establiren algunes consideracions que aquest haurien de tenir presents:

- Els graffitis/murals han de ser representatius del barri de Baró de Viver
- Les temàtiques haurien de contemplar aspectes positius del barri.
- Els graffitis/murals ha de ser de qualitat per tal de millorar la imatge del barri.
- Algunes de les intervencions proposades haurien de poder ser executades per la gent jove del barri.

Metodologia

Els processos participatius plantejats es fonamenten en les dinàmiques de taller *-workshop-*, organitzats a partir de l'estructura de grups-classe (30 persones aprox.) i dividits en grups de 5/6 persones. Cada grup-classe realitza els tallers en sessions contínues de dues hores durant una setmana lectiva (un total de 10 hores), que són conduïdes per 2/3 dinamitzadors. L'objectiu d'aquests és facilitar conceptes, eines i procediments, per tal de capacitar als participants en la construcció formal de propostes i idees de projectes sota els objectius preestablerts i en l'àmbit concretat.

La dinàmica general del taller fou:

- Presentació del projecte participatiu i exposició d'objectius
- Anàlisi de l'àmbit d'intervenció.
- Posada en comú dels resultats obtinguts
- Discussió sobre els elements positius del barri
- Treball de reflexió i disseny de propostes d'intervenció per a l'espai públic i la pantalla acústica.
- Construcció de imatges bidimensionals representatives de les propostes elaborades.
- Posada en comú i explicació de les diferents propostes.

Eines i metodologies utilitzades:

- Visita de l'àmbit del territori
- Aixecament fotogràfic
- Posada en comú i discussió de l'observació
- Recerca de documentació
- Construcció de maquetes de treball
- Realització d'esbossos sobre fotomuntatges
- Exposició i discussió de resultats.

Els diferents grups de taller disposen de plànols a escala de l'espai, fotomuntatges de la pantalla acústica, imatges impreses de l'espai públic de la sortida del metro, ordinadors i connexió a internet i tot tipus de material fungible.

Síntesi de resultats

Al finalitzar els tallers amb les dues escoles s'han aconseguit formalitzar gràficament un nombrós grups de propostes i idees de projectes. En alguns casos amb un nivell de concreció força important.

Totes aquestes propostes de disseny de l'àmbit de la sortida del metro i de la pantalla acústica s'orienten a solucionar els problemes que els diferents participants detecten durant la visita del territori que es realitzava en la primera sessió del taller.

En general els diferents grups coincideixen en la diagnosi de l'espai:

- Percepció d'inseguretat
- Poca il·luminació
- Falta de manteniment (en especial la vegetació)
- Poca senyalització (no se sap on esta Baró de Viver ni la pròpia parada del metro)
- Espai molt brut.
- Massa soroll
- Un espai lleig i buit d'usos (no hi ha res)
- Es percep com un espai aliè al barri.

En el cas concret de la pantalla acústica es coincideix en percebre-la com un element que pot accentuar l'aïllament del barri. En general les diferents propostes contempnen aspectes relacionats amb programes d'usos i funcions, de gestió i manteniment, estètics i simbolització de l'espai. Propostes que molt coincidents en objectius, formes i llenguatges malgrat ser desenvolupades en temps i espais diferents.

Sortida del metro

Tota els grups coincideixen en que la forma de solucionar les problemàtiques detectades en l'espai, sobretot el relatiu a l'inseguretat, és mitjançant la incorporació d'usos i funcions: pàrquing de cotxe, zones infantils de joc, zones enjardinades, skatepark, zones per a la pràctica d'esport, horts urbans, etc. També es coincideix en que cal millorar els aspectes de manteniment, neteja i il·luminació i la col·locació d'elements de mobiliari urbà.

Murs, infraestructures ronda i pantalla acústica

En el cas del disseny dels murs i la pantalla acústica apareixen diferents opcions i múltiples combinacions:

- Lletres i frases referents al barri.
- Representació de paisatges del barri o elements referencials d'aquest.
- Imatges figuratives referenciant la memòria/història de Baró de Viver.
- Grafismes per senyalitzar el barri i el metro.
- Paisatges naturals i representació de motius vegetals.
- Disseny de colors-abstraccions geomètriques.
- Graffitis de temàtica variada.

Observacions

Dels tallers participatius realitzats a les escoles cal destacar, més enllà del volum de les propostes aconseguides, l'implicació dels joves en el projecte i la seva capacitat per debatre, produir i formalitzar idees de dissenys per a un espai urbà concret. Propostes, que sense entrar en consideracions de gust, són factibles i recullen del tot les consideracions i objectius establerts en el diferents processos participatius anteriors. En el transcurs dels tallers el alumnes d'ambdues escoles es mostraren molt còmodes en la utilització de diferents recursos plàstics i tècnics d'expressió gràfica. Fet que va permetre mostrar les seves propostes a la resta de la població i als representants del Districte de Sant Andreu, utilitzant les imatges que havien produït.

Alguns del joves es varen implicar activament en posteriors processos participatius.

Taula 41> Síntesi procés i resultat taller de la sortida del metro. Font: de l'autor

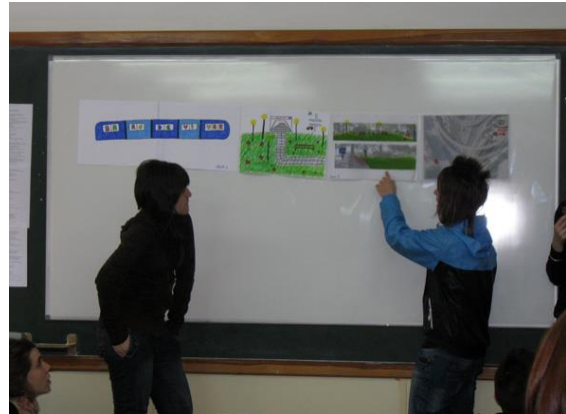

Fig.379,380,381,382>Diferents moments dels tallers participatius en l'Escola de l'Esperança. En el sentit de l'ordre de lectura: (1) Visita i anàlisi de l'àmbit d'actuació; (2) posta en comú de la diagnosi; (3) treball en grups; (4) presentació de projectes i posada en comú. Font: CRPolis

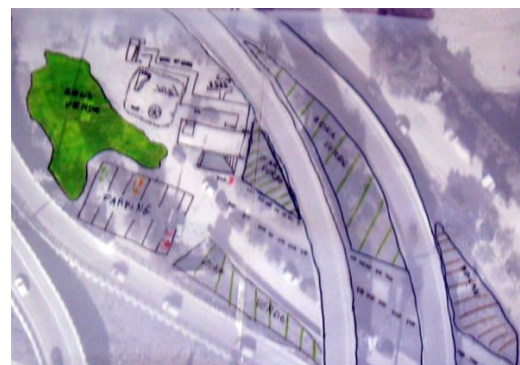

Fig.383>Tres exemples de propostes sorgides en els tallers participatius a les escoles. Dos dissenys que contempen l'esgrafiat dels murs de les rondes i les pantalles acústiques, i un que mostra la possible distribució del voltant de la sortida de metro. Font: CRPolis

Acabats els tallers es comencen a organitzar les *Illes. Jornades Participatives* que es celebrarien durant les festes majors del barri, dels dies 19 al 21 de Juny de 2009. On es mostrarien els anàlisis i propostes a la resta de residents, entitats i als responsables del Districte de Sant Andreu, per tal de concretar un possible grup de idees de projecte per a desenvolupar.

Illes. Jornades Participatives de Baró de Viver/

Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/JORNADES PARTICIPATIVES/ Illes_Jornades Participatives

Duració jornades: 19, 20 i 21 de juny de 2009

Lloc:

Associació de Veïns i Veïnes Pi i Margall/ La Llosa i Plaça Pilar Miró

Casal d'Avis de Baró de Viver

Objectius:

- Mostrar les propostes d'intervenció desenvolupades pels alumnes de l'IES Puigvert i l'Escola de l'Esperança.
- Recollir l'opinió dels participants sobre les propostes presentades per utilitzar-les en posteriors processos participatius o reunions amb el Districte de Sant Andreu.
- Crear un espai de diàleg entre les diferents entitats, grups, institucions i persones sobre les possibles intervencions en l'entorn de la sortida del metro i el disseny estètic de la pantalla acústica.

Metodologies presentació resultats

- Presentacions digitals
- Plafons/ pòsters visuals de síntesi de resultats
- Exposició pública dels projectes (maquetes i representacions gràfiques)

Metodologies de participació

- Butlletes d'opinió
- Recull escrit de noves propostes i consideracions
- Formació de grups de discussió *in situ*.
- Registre escrit d'opinions i/o diàlegs que es donen en el transcurs de les jornades.
- Divers material fungible per possibles expressions gràfiques.

Participants

AVV Pi i Margall, Comissió d'Urbanisme, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Casal d'Avis, Casal de Joves, Centre Cívic, Escola de l'Esperança, Associació Esportiva de Baró de Viver, Club de Lluita, Club de Petanca, Districte de Sant Andreu i residents de Baró de Viver a títol individual.

Descripció de les jornades participatives:

En el local de l'AVV Pi i Margall i en la Llosa s'exposaren les propostes dels joves mitjançant diferents plafons organitzats segons els principals ítems i elements que s'havien considerat durant els tallers participatius: anàlisi de l'àmbit, possibles usos i funcions, senyalització del territori, vegetació, mobiliari urbà, dissenys pels murs i columnes, dissenys per a la pantalla acústica i zona de pàrking per a cotxes.

Així mateix es va donar l'oportunitat als assistents a les jornades de veure cadascun dels projectes realitzats pels joves, i a través d'una presentació digital veure el desenvolupament dels tallers realitzats a les escoles.

Per a cada plafó s'hi varen habilitar bústies per recollir els suggeriments i espais on enganxar-hi anotacions, per tal de deixar constància d'opinions o idees sobre les propostes realitzades. L'objectiu de l'organització per temes i no per projectes, fou que els participants no haguessin de seleccionar una proposta si no que reflexionessin sobre els seu conjunt i sobre els temes plantejats.

Síntesi de resultats:

Les persones i grups que varen participar en aquestes jornades, varen mostrar-se totalment d'acord amb la interpretació que els joves fan de l'àmbit de la proposta. Coincidint també amb la tipologia de solucions que es proposaven:

- Regeneració urbana de l'entorn de la sortida del metro: pavimentació, vegetació, mobiliari urbà i senyalització.
- Dotar l'espai de diversitat d'usos sota el doble objectiu de recuperar un espai públic del barri i com a mesura de seguretat.
- Les propostes amb més consens són: horts urbans, zones enjardinades, espais per la pràctica d'esports urbans, *skate park*, espai de jocs infantils i zona de pàrquing.
- Aconseguir que l'àmbit es percebi com una part més del territori mitjançant la seva qualificació estètica i utilitzant elements de senyalització simbòlica.
- Utilitzar elements simbòlics del barri en el disseny de la pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma, per tal de que aquesta no sigui un element més que perpetui l'aïllament del barri i per contra, esdevingui un element integrador. Unint el barri amb l'entorn de la sortida del metro i simbòlicament amb la ciutat.
- Es coincideix que el disseny de la pantalla acústica hauria d'utilitzar el nom del barri o representacions gràfiques de la història del barri.

Al final de les jornades participatives la majoria de participants es mostren clarament a favor de les propostes que plantegen representar/ referenciar el barri en la pantalla acústica. Destaquen:

- la representació del barri que queda tapat per la pantalla acústica a l'alçada de la ronda litoral.
- pintar el nom del barri amb estètica de graffiti
- explicació gràfica de l'història del barri.

Observacions

Mentre les diferents entitats del barri varen participar activament en les jornades, la participació de la resta de la població es podria qualificar d'escassa. Malgrat la presència constant de persones, aquestes valoren positivament els propostes formulades en les escoles i no creuen necessari fer noves aportacions.

Les propostes més valorades són aquelles que utilitzen referents de barri (imatges, historia, el nom, etc)

Taula 42> Síntesi resultats 1es. Jornades Participatives. Font: de l'autor

Fig.384,385,386,387>Diferents moments de les Illes. Jornades Participatives. A dalt mostrant els resultats en l'espai de la Llosa i anotant les reflexions d'un dels veïns participants en els tallers de la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats. A baix, la mostra de resultat en les instal·lacions de l'AVV, amb el Cap d'Estudis de l'Escola de l'Esperança deixant constància de les seves propostes. Font:CRPolis

Fig.388,389,390,391>A dalt, presentació de les propostes en el Casal d'avis de Baró de Viver i un grup de dones anotant les seves consideracions. A baix a la dreta, una dels membres del CRPolis prenent nota de les propostes d'una veïna; a l'esquerra, explicant les propostes dels joves a consellers del Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis

En acabar les jornades i després de diverses reunions de treball amb l'AVV i representants de les entitats veïnal, s'elaborà un informe per presentar al Districte de Sant Andreu¹². En aquest es recullen els possibles usos, funcions i consideracions de caire estètic i simbòlic, que com a requeriments veïnals s'haurien de tenir en compte en els processos de desenvolupament del projecte.

En síntesi serien els següents¹³:

1. Crear un espai multifuncional per potenciar el seu ús i mitjançant la presència constant de persones, la zona esdevingués un espai segur.
2. Considerant les propietats de l'àmbit, s'entenia que el programa d'usos més adient podria ser la combinació d'una àrea de *skate park*, horts urbans, hort urbans i un espai reservat per aparcament de cotxes.

¹² Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIO VEÏNAL/ Propostes sortida de metro

¹³ Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIO VEÏNAL /Proposta d'usos sortida de metro

3. Es considera essencial el treball d'il·luminació artificial de l'espai, d'elements de seguretat, la implantació de mobiliari urbà.
4. Es reafirmen les propostes dels joves de dissenyar els murs estructurals i de separació de les rondes litorals, a mode de senyalètica del barri.

Fig.392>Proposta d'organització d'usos de l'entorn de la sortida del metro. En groc es senyalitzen els murs estructurals i de separació de les rondes litorals que es volen utilitzar per senyalitzar el barri de Baró de Viver. Entre les propostes es barreja la possibilitat de que aquest siguin realitzat per les pròpies escoles del barri com a taller de graffitis. Font: CRPolis

En relació al disseny de la pantalla acústica, majoritàriament es secunden dues propostes sorgides en els tallers participatius a les escoles. Per a la cara que dona al Passeig de Santa Coloma, el relat visual de l'història del barri mitjançant fotografies. Per a la cara de la pantalla visible des de la sortida del metro i des de les rondes litorals, la reproducció gràfica de la façana del barri que oculta la pròpia pantalla acústica.

Fig.393>Una de les propostes més valorades en el transcurs de les *Il·les*. Jornades participatives. Amb l'objectiu de fer visible el barri des de la sortida del metro, es proposa dibuixar-lo sobre la part posterior de la pantalla acústica. Al costat esgrafiar: "benvinguts a Baró de Viver". Aquesta proposta fou de les més recolzades de tots els actor. Font: CRPolis.

Aquestes conclusions foren acceptades i compartides pel Districte de Sant Andreu, que es comprometé a reprendre el projecte a partir del setembre de 2009. En una darrera reunió abans del període de vacances estivals, s'estableixen dues velocitats per les diferents unitats que configuren el projecte. En primer lloc s'afrontaria la concreció del disseny de la pantalla acústica, prevista d'executar a inicis del 2010; mentre que l'entorn de la sortida del metro es pensava vincular en el *Pla d'Intervenció integral de Bon Pastor i Baró de Viver* que s'havia de presentar a la *Llei de Barris* en el següents mesos.

Malgrat l'agenda pactada, els processos participatius pel desenvolupament de la pantalla acústica es varen haver d'aplaçar fins el primer trimestre de 2010, ja que el setembre de 2009 aparegué "per sorpresa" l'oportunitat d'executar la proposta de construir una rambla en el C/Ciutat d'Asunción. Amb la necessitat de presentar una proposta concreta abans del desembre del 2009, tots els esforços de les tres parts es concentrarien en tancar aquest projecte.

6.14.3. Projecte de disseny de la pantalla acústica: el Mural de la Memòria

En diferents moments del relat, ja s'ha pogut observar que la linealitat del projecte no és sempre constant. En diversos moments els fets es solapen o transcorren en paral·lel. Entre el desembre del 2009 i el gener del 2010, després d'unes quantes setmanes de pressió per tancar el projecte de la rambla de Baró de Viver i a l'espera de que el Districte de Sant Andreu negociés amb ADIF (Administradora d'Infraestructures Ferroviàries) l'execució de part del projecte, es plantejà la possibilitat de retornar al projecte de disseny de la pantalla acústica.

Fou en aquest moment quan, el Sr. Josep Oliver, President de l'AVV Pi i Margall des de feia més de nou anys, va aprofitar per comunicar-nos la seva voluntat de dimitir del càrrec, amb l'objectiu que les noves generacions prenguessin el relleu i la responsabilitat de treballar de manera altruista per el barri¹⁴.

Els nous representants de l'AVV Pi i Margall serien el Sr. Jose Muriel (President) i el Sr. Emilio Ventura (Vicepresident). Ambdós havien participats en alguns processos participatius i per tan estaven al corrent de les propostes urbanes que s'estaven desenvolupant. Només calgué mantenir algunes trobades informals per tal de facilitar la comprensió del rol que a ells els tocava exercir, en el marc del projecte participatiu. Així com alguns dels conceptes amb que treballa el CRPolis, relacionats amb el disseny de l'espai públic, l'art públic i la participació ciutadana. Temes que s'hagueren d'anar clarificant a mesura que apareixen en els nous tallers de disseny de les propostes.

Amb aquest mateix propòsit també es varen organitzar trobades amb els representants polítics i tècnics del Districte de Sant Andreu, coordinades pel CR Polis¹⁵.

L'efecte més visible d'aquest canvi, fou que els nou membres de la junta de l'AVV són persones laboralment actives, fet que dificultà la coordinació d'agendes de

¹⁴ En una conversa personal el Sr. Oliver ens va explicar que creia que aquest era el millor moment per donar el relleu a noves veus del barri: amb un conveni firmat, un projecte concretat amb la població de Baró de Viver i un altre a punt d'iniciar-ne la seva concreció. La dimissió del càrrec es degué únicament per necessitats personals, tot i que de fet, el Sr. Oliver continuaria vinculat al projecte de forma activa, participant en diferents tallers i jornades.

¹⁵ En aquestes reunions de treball, la nova junta de l'AVV Pi i Margall va aprofitar per expressar les seves demandes; principalment la construcció d'un camp de futbol del barri. Proposta que ja havia sorgit en les 1es. Jornades Participatives però que havia quedat descartada per considerar –tal i com ja hem explicat– que les prioritats del barri eren unes altres. En diverses trobades al primer trimestre del 2010, amb Districte de Sant Andreu i ADIF per tractar la situació del Pla de Sant Andreu- Sagrera i com es preveia que afectaria el Baró de Viver, els representants veïnals proposaren de construir el camp de futbol de Baró de Viver en el nou espai públic generat com a conseqüència del cobriment de les infraestructures ferroviàries.

les tres parts implicades en el projectes participatiu¹⁶. En positiu, l'edat i "l'energia" del nous representants veïnals dotà al projecte d'una nova vitalitat, noves perspectives i interpretacions dels temes tractats en els darrers anys.

En aquest marc, el primer projecte que els tocà afrontar fou la concreció d'una proposta de disseny per la pantalla acústica. Projecte que en el transcurs dels diferents processos participatius acabaria anomenant-se: *El Mural de la Memòria*.

El procés de disseny arranca de les premisses inicials concretades a partir dels resultats de les *IIIes. Jornades Participatives*. En síntesi, aquests foren:

1. Les pantalles acústiques (ja instal·lades) eren un solució ambiental, però també havien contribuït a augmentar l'aïllament del barri. S'havia establert una barrera visual en aquesta zona d'entrada i sortida de Barcelona.
2. Intervenir estèticament en la pantalla acústica té com objectiu integrar-les visualment al barri. Establint també, una connexió entre l'àrea de la sortida del metro i la futura Rambla del C/Ciutat d'Asunción, esdevenint un element de transició entre ambdós espais.
3. L'intervenció resultant hauria de poder esdevenir un element distintiu del barri, que projectés la seva identitat a la resta de la ciutat. Propiciant el reconeixement i la localització de Baró de Viver.
4. El *live motive* inicial, són les propostes concretades en els tallers participatius realitzats en les escoles que, per una banda apostaven per la utilització del nom del barri i imatges d'aquest com un element de senyalització de Baró de Viver, i per altra banda, aquelles que proposaven explicar la història del barri i dels seus habitants gràficament.

Acceptada l'idea d'utilitzar les pantalles acústiques com a suport de narració visual de la història del barri -un mural/ àlbum de la memòria de Baró de Viver-, es decideix iniciar els processos participatius fent una crida a la població de Baró de Viver per tal de recopilar imatges representatives d'alguna època o fet important de la història del barri.

¹⁶ Recordem que les persones que constituïen la junta anteriorment, eren majoritàriament jubilades i per tan al seva disponibilitat horària era força flexible.

El març del 2010, el Districte de Sant Andreu va fer arribar a cada vivenda de Baró de Viver un díptic informatiu (realitzat pel CRPolis), on s'hi demanava la col·laboració veïnal. Convidant-los a portar fotos, imatges, retalls de premsa, documents, escrits, etc., que els agradaria que apareguessin en la pantalles acústiques. Així mateix se'ls informava que aquestes es mostrarien en les *IVes Jornades Participatives*, a les que també se'ls animava a participar i que es celebrarien el 10 d'abril de 2010, coincidint amb la inauguració de la rehabilitació de les pistes esportives de La Llosa¹⁷

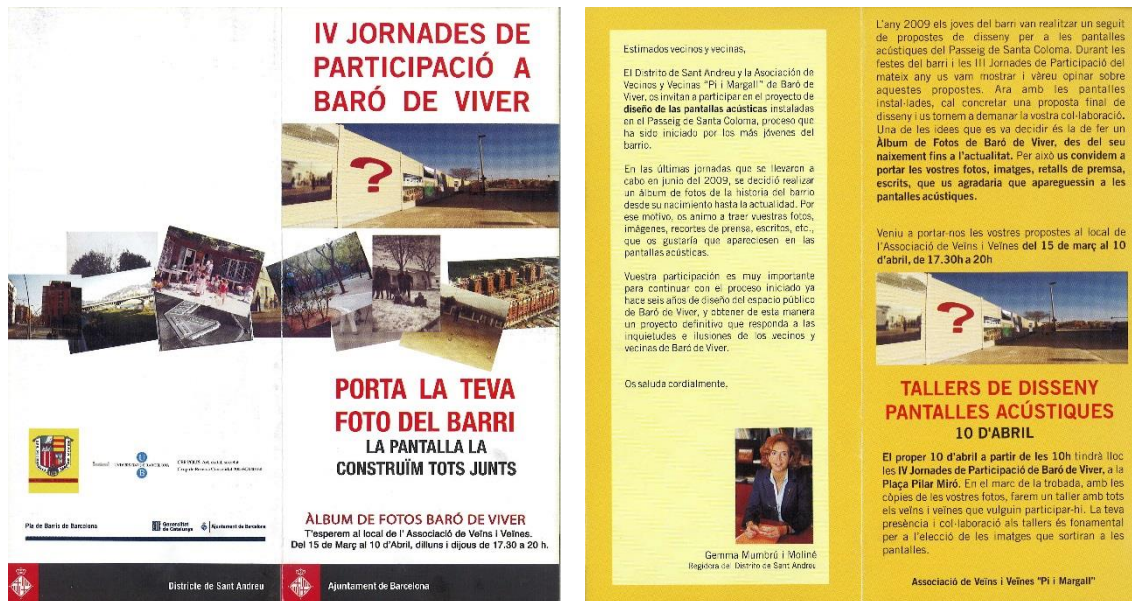

Fig.394>El document és especialment important, més enllà de la implicació de recursos públics, perquè públicament el Districte de Sant Andreu feia seu el projecte i el potenciava. Certificant que era un agent més dels implicats en el seu desenvolupament. Font: CRPolis

Entre el 15 de març i el 10 d'abril de 2010 es recopilaren més de 3000 fotografies i documents de diferents tipus: fotos del barri de les cases barates, de diferents etapes urbanístiques, fotos familiars, festes del carrer, de colles, d'activitats culturals, excursions d'entitats, successos com les riuades del riu Besòs, la tempesta de neu del 1962, el pas de l'entorxa olímpica pel barri, manifestacions reivindicatives, equips de futbols, campionats de lluita lliure, actes escolars, etc. La implicació de la població en aquest procés fou tant excepcional que es va continuar recollint documentació fins el desembre de 2010. Inclús varem rebre fotografies enviades per persones que havien crescut en el barri però que residien fora del país.

¹⁷ Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/JORNADES PARTICIPATIVES/ IVes_Jornades Participatives/ Comunicació. Podeu trobar el cartell i el díptic de la convocatòria a les noves jornades.

Mitjançant la documentació rebuda s'organitzaren les *IVes. Jornades Participatives*, amb l'objectiu de veure quines imatges es consideraven més representatives de la memòria històrica del barri i començar a organitzar el disseny de les pantalles acústiques

IVes. Jornades Participatives de Baró de Viver <i>Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/JORNADES PARTICIPATIVES/ IVes_Jornades Participatives</i>	
<p>Duració jornades: 10 d'abril de 2010</p> <p>Lloc: espai públic de <i>La Llosa</i> i Plaça Pilar Miró</p>	<p>IV JORNADES DE PARTICIPACIÓ A BARÓ DE VIVER</p> <p>PORTA LA TEVA FOTO DEL BARRI LA PANTALLA LA CONSTRUÏM TOTS JUNTS</p> <p>ÀLBUM DE FOTOS BARÓ DE VIVER T'esperem al local de l'Associació de Veïns i Veïnes. Del 15 de Març al 10 d'Abril, dilluns i dijous de 17.30 a 20 h.</p>
<p>Participants: AVV Pi i Margall, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Escola de l'Esperança, Casal d'Avis, Centre Cívic de Baró de Viver, Club de Lluita de Baró de Viver, Club de Petanca de Baró de Viver, Centro Cultural Andaluz de Baró de Viver, Associació esportiva de Baró de Viver, Associació Cultural Gitana de Baró de Viver (en formació) i Districte de Sant Andreu.</p> <p>Veïns/veïnes del barri a títol individual.</p> <p>Nº participants: 150- 200 persones (aproximadament).</p>	
<p>Objectius:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mostrar algunes de les fotografies aportades. - Escollir aquelles imatges i temàtiques que havien d'explicar la memòria històrica de Baró de Viver. - Proposar diferents tipus d'organització de les imatges en les pantalles acústiques. <p>En el transcurs de les jornades s'informà i s'invità a participar a tothom en els següents tallers que havien de realitzar-se en les setmanes posteriors a les jornades.</p>	
<p>Metodologies de participació</p> <p>Bàsicament s'utilitzaren dues tipus de recursos pensat per a l'ocasió:</p>	

- De les fotos aportades, cada participant havia de seleccionar 10 imatges s'interpretessin com indispensables/importants de la història de Baró de Viver.
- "*Magnethodology*": sobre dos suports verticals imantats i amb una fotomuntatge de part de la pantalla acústics, es posava a disposició dels participants diferents mòduls geomètrics i magnètics, que podien enganxar-se en els suports, per tal de que s'exploressin diferents formes d'organització de "l'àlbum fotogràfic" de l' història del barri. Per tal de recollir els resultats, es fotografiava cada nova proposta d'organització

Junt aquest dos espais de participació s'habilitaren carpetes/arxius que servien per organitzar les imatges i documents que alguns veïns/es varen anar portant durant la celebració de les jornades

Descripció de les jornades participatives:

La jornada de participació va transcorre simultàniament als actes que el Districte de Sant Andreu havien organitzat en motiu de d'inauguració de rehabilitació de la zona esportiva de la Llosa (jocs infantils, inflables, activitats esportives, exposició de fotografies dels diferents equips de futbol del barri, etc), aquest fet facilità que un gran nombre de persones participaren de les dinàmiques proposades. Inicialment se'ls convidava a escollir les imatges que creien més representatives de la història del barri.

Aquest procés dona peu a parlar amb els membres del CR Polis sobre la història del barri, anècdotes o de les seves vivències i dels records evocats per les fotografies seleccionades. Després se'ls demanava que formulessin una proposta sobre la possible organització de les fotografies en la pantalla, mitjançant els plafons imantats . La dinàmica plantejada fascinà i divertí molt als més joves, fent que alguns d'ells estiguessin discutint i provant diferents solucions durant una llarga estona.

A les 12h. del matí la Regidora del Districte Sant Andreu i el Gerent d'Urbanisme, varen inaugurar oficialment el nous equipaments del barri. Just després, conjuntament amb els membres de l'AVV Pi i Margall i altres representants polítics, realitzaren les dinàmiques plantejades pel CR Polis.

La jornada participativa finalitzà a les 14h, amb l'inici d'un dinar popular que havia organitzat l'AVV Pi i Margall. El fet d'estar allà tot el matí propicià que algunes de les persones que havien participat, s'acostessin fins a casa seva per anar a buscar fotos que creien que podien servir-nos per construir "l'àlbum de la memòria" del Baró de Viver, que després havia d'utilitzar-se per dissenyar la pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma.

Síntesi de resultats:

Selecció d'imatges

Les imatges que ens havien fet arribar fins el moment es podien classificar en tres grans grups: (1) aquelles que feien referència a l'evolució urbana de Baró de Viver, (2) les imatges de esdeveniments socials o col·lectius com ara festes, esports, iniciatives veïnals, actes religiosos, etc; i (3) altres que fan referència a alguns esdeveniments que han marcat la imatge col·lectiva del barri com la gran nevada del 1962 o el desbordaments del Riu Besòs. D'entre totes les més seleccionades foren aquelles en que apareixen les "cases barates" com escenari d'algun esdeveniment social. Destaquen la fotografies de la nevada del '62, les festes celebrades en els carrers del barri (tan de les èpoques passades com de l'actualitat), les fotos d'antics equips de futbol i lluita greco-romana i aquelles que retraten els diferents períodes urbanístics del barri (especialment aquelles que recullen la transició entre les "cases barates" i el noves edificacions). Entre totes les imatges seleccionades, destaca la vista àrea del barri de Baró de Viver del 1929.

Organització de la pantalla acústica

Respecte les taules imantades amb el fotomuntatge de la pantalla acústica (*magnethodology*), reservades per a l'organització i disseny de les pantalles, les propostes que es formularen foren diverses. La majoria, però proposen la utilització de diferents formats, dimensions i mesclen les imatges en blanc i negre, amb les de color. Talment com si es tractes de l'organització en vinyetes d'una pàgina de còmic. Seguint aquest format, algunes propostes intercalen imatges de gran format a cada certa distància. En general apareixen també dos grups, aquells que defensen l'ocupació de pràcticament tota la pantalla i els que consideren que cal anar deixen espai en blanc o de taques de color per tal de que el conjunt no quedi saturat.

Algunes propostes introdueixen la idea d'escriure el nom del barri mitjançant les fotografies i d'altres consideren caldria "escampar" les imatges per tota la pantalla, en aparent desordre, com si es tractés d'una caixa de fotografies familiar.

En general

Durant el procés de selecció d'imatges, els participants rememoraven i compartien fets i anècdotes, que associaven a les imatges exposades. Records individuals i col·lectius que començaren a narrar, a "escriure" la història/es que es desitjaven reflectir visualment en les pantalles acústiques. Comença a poder apercebre's que la història que es desitja explicar a la resta de la ciutat, és la "història positiva de Baró de Viver".

Observacions:

Les dinàmiques proposades no permetien tancar les jornades amb respostes clares i úniques sobre quines imatges constituïrien "l'àlbum de la memòria de Baró de Viver", ni tampoc com seria el disseny final de la pantalla acústica; tampoc eren aquests els objectius plantejats. Si que es va aconseguir determinar un conjunt d'imatges que semblaven ser apreciades per tothom i valorades com representatives de la memòria col·lectiva de la història del barri. Els resultat obtinguts esdevingueren les primeres pautes de treball en el posterior taller participatiu que havia de començar a concretar una proposta d'intervenció.

Taula 43> Síntesi resultats 4es. Jornades Participatives. Font: de l'autor

Fig.395,396>IVes. Jornades Participatives: a l'esquerra imatge dels tendals amb les fotografies del barri per seleccionar. A la dreta, les pissarres magnètiques on fer propostes de disseny. Font: CRPolis

Fig.397,398> Seleccionant imatges en el transcurs de les IVes. Jornades Participatives. En aquest procés foren habituals les converses rememorant passatges de la història del barri. Font: CRPolis

Fig.399,400>A l'esquerra, imatges dues de les imatges seleccionades. A la dreta, ordenant el mural en la "Magnetodology". Font: CR Polís

Després del buidatge dels resultats, es preparen tallers de participació amb l'objectiu de concretar quina història de Baró de Viver es volia explicar: la col·lectiva, la literària, la del desenvolupament urbanístic, la social, etc. S'havia de reflexionar sobre *QUINA* història es volia representar i *COM* representar-la. Aquest primer taller es realitzaria al juny de 2010.

Taller participatiu disseny de la pantalla acústica

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/TALLERS PARTICIPACIÓ/ MURAL DE LA MEMÒRIA/ Imatges 1r taller

Àmbit d'actuació: Pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma

Període: juny 2010

Sessions de Taller: 1

Duració: 4 hores (aprox.)

Participants:

AVV Pi i Margall, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Escola de l'Esperança, Casal d'Avis, Centre Cívic de Baró de Viver, Club de Lluita de Baró de Viver, Club de Petanca de Baró de Viver, Centro Cultural Andaluz de Baró de Viver, Associació esportiva de Baró de Viver, Associació Cultural Gitana de Baró de Viver (en formació),

Veïns i veïnes del barri a títol individual.

Districte de Sant Andreu

Fa acte de presència la Sra. Noelia Torres; Consellera de Barri

CRPolis

Prof. Xavi Salas i Dr. Tomeu Vidal (Coordinadors del projecte); Iris Viegas, Danae Esparza; Samuel Padilla

Objectius del taller

L'objectiu fonamental és concretar el *què?* s'explica i *com?* s'explica.

- Determinar quina és la història de Baró de Viver que es desitja narrar.
- Recollir de possibles propostes de formalització visual de l'història que es vol explicar.
- Analitzar i decidir quins elements de les propostes formalitzades a les escoles podrien ser utilitzades per el disseny de la pantalla acústica.

Eines i Metodologies

- Presentació digital
- Fotomuntatge de la pantalla acústica
- Àlbums de fotografies (diversitat de tamanys) de diferents anys i temes*
- Material fungible
- Tallers de discussió
- Collage

- Posada en comú de resultats
- *Brain storming*
- Debat obert i consens de resultats.

**La selecció de fotografies la va realitzar el CR Polis i són representatives de diferents etapes urbanístiques de Baró de Viver, actes festius, esdeveniments socials, persones, entitats, etc., que al llarg del projecte participatiu els veïns/es han anat deixant constància de la seva rellevància.*

Síntesi del taller participatiu

Després de la presentació inicial d'objectius i els resultats de les jornades participatives, es divideixen els assistents en tres grups de treball. Els grups són heterogenis i estan formats per diferents representants de les entitats, veïns/es, edats i gèneres. A cada taula de treball hi ha dos membres de CR Polis.

Cada grup disposa:

- Fotomuntatge imprès d'un secció de la pantalla acústica
- Col·lecció de fotografies de diferents temàtiques i moments històrics de Baró de Viver (impreses en diferents dimensions)
- Imatges de les propostes de l'Escola de l'Esperança i IES Puigvert.
- Divers material fungible.

El guió de treball que es planteja es fonamenta en respondre les qüestions: quina història de Baró de Viver es vol narrar i com es vol narrar?

Al finalitzar el treball en grup, un representant de cadascun d'ells ha d'explicar a la resta de participants la seva proposta. Seguidament s'inicia un debat obert amb un límit de temps amb l'objectiu de concretar una resposta única i consensuada, a les qüestions plantejades anteriorment.

Síntesi de resultats

Al finalitzar el treball en grups es van fer evidents dues possibles formes narratives d'explicar la història de Baró de Viver:

- **Ordre cronològic: seguint el ritme de les fites més importants del desenvolupament urbà del barri.**

Formalment fou imaginada com una exposició d'enormes fotografies. Impreses en cadascun dels panells que configura la pantalla acústica i inserint en cada fotografia els anys de l'època que representa l'imatge, més un breu text explicatiu del moment.

- **Ordre cronològic + fites socials: seguint el ritme de les fites històriques, fer èmfasi en la importància els tres i esdeveniments socials característics del barri.**

Combinació de fotografies representatives dels diferents moments importants del desenvolupament urbanístic de Baró de Viver, impreses en gran format. Intercalant-se amb imatges de diferents tamanys que il·lustressin la importància de la vida social del barri i de la història comuna en el territori. Imatges de festes, actes esportius i culturals, excursions populars, manifestacions reivindicatives, els moviments associatius, etc.

Un dels motius per no seguir un ordre estrictament cronològic era, evitar que al principi de la pantalla només hi haguessin fotografies en blanc i negre, per al final ser totes de color.

Ambdues propostes coincideixen en certs elements:

- En la pantalla acústica hauria d'aparèixer el nom del barri, com a senyalització del territori.
- La intervenció hauria de preveure deixar espai lliure per tal de incorporar noves imatges de les futures generacions.
- Intervenir en la part posterior de la pantalla acústica que dona al Nus de la Trinitat, reproduint la façana que queda tapada per la pròpia pantalla, i així senyalitzar el territori pels vehicles que circulen per les rondes¹⁸.
- Considerant la dimensió de la pantalla, es creu que a la part més propera a l'entorn de la sortida del metro es pot intervenir amb la realització de graffitis i morals, que podrien ser realitzats pels joves del propi barri i artistes del barri. La seva funció, més enllà de l'estètica, s'emmarca en l'objectiu de donar a conèixer el barri.
- Es coincideix en narrar, "malgrat les misèries viscudes", la memòria positiva de Baró de Viver. No es volen amagar la pobresa de les famílies, ni l'atur (sempre present), ni la falta de serveis bàsics, ni els conflictes socials, ni l'aïllament del barri, ni el problemes derivats del les drogues que s'havien generat al barri, etc., però tots els participants coincideixen que aquests fets no apareguin en la intervenció de la pantalla. No volen que formin part de "l'àlbum de la memòria de Baró de Viver".

Conclusions:

- S'acorda formular una única proposta. Es decideix que la pantalla acústica esdevingui un suport per narrar visualment la memòria històrica de Baró i les seves particularitats.
- Una línia de temps que hauria d'explicar l'evolució urbanística del barri, intercalant imatges característiques de la vida del barri.
- Utilitzar imatges de gran format pels diferents canvis urbanístics; començant per la fotografia aèria de 1929.
- Incorporar escrits per tal de fer comprensible la narració visual.
- Es valora la possibilitat de que aquest text sigui fet per un dels actuals cronistes de la ciutat¹⁹

Observacions

Només a tall d'anècdota explicar que, durant el procés de discussió per concretar una única proposta els participants de més edat es varen posicionar en que la narració de la història de Baró de Viver havia seguir una estricta cronologia fonamentada a partir del desenvolupament urbanístic del barri. Mentre que els més joves i el grup de dones es decantaven perquè la narració es fonamentés amb l'evolució social i aquells esdeveniments del barri que formen part de la seva identitat col·lectiva.

Taula 44> Síntesi taller disseny pantalla acústica. Font: de l'autor

¹⁸ Aquesta és una de les propostes realitzada en el marc dels tallers participatius realitzats en l'Escola de l'Esperança i en el IES Puigvert.

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE PARTICIPACIÓ CIUTADANA/TALLERS ESCOLES BdV/ Escola de l'Esperança/. 2BATX.Març 2009/ Propostes/ 2º BATX_grupo7.pdf

¹⁹ Es rescata la idea del grup de joves que varen formular la proposta de la nova rambla del barri. Recordem que aquests desitjaven deixa constància escrita de la història del barri en un monòlit situat en la cruïlla del C/Ciutat Asunción i Passeig de Santa Coloma. L'escrit es proposava que l'escrivís en J.M. Huertas.

Figs.401,402,403,404,405,406>
Tallers participació per el disseny del mural. L'objectiu era determinar QUÈ es vol explicar i COM es vol explicar. Font: CRPolis

Al finalitzar el taller s'acordà que el CRPolis configuraria una primera proposta per tornar a discutir en tallers. El 10 de setembre tingué lloc la primera sessió de treball recerca²⁰ per donar forma a les idees concretades en el darrer taller participatiu; donar forma a l'idea de crear un àlbum fotogràfic que expliqui que ha estat i que és Baró de Viver. La pantalla havia de donar a conèixer el barri, funcionar com una senyalètica i el mateix temps, ser una exaltació de la memòria col·lectiva.

²⁰ Grup de projecte: Dr. A. Remesar, X. Salas, Dr. T. Vidal, I. Viegas, D. Esparza, S. Padilla

Per realitzar aquesta tasca es va imprimir a escala un dibuix de la pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma, on es varen anar col·locant imatges representatives de la cronologia establerta prèviament pels veïns/veïnes i les dates corresponents als esdeveniments més rellevants de Baró. Els fets cronològics donaren peu a intercalar temes de rellevància, com ara: les cases barates, la vida al carrer, el riu Besòs, les associacions, els esports, les associacions i les seves reivindicacions, les festes del barri, etc²¹.

Fig.407,408> A dalt els esbossos del conjunt de la pantalla acústica; a baix una secció en detall, on es pot observa la metodologia de treball. Font: CRPolis

Seguint les decisions acordades en els tallers, es combinen imatges de gran format que ocupen segments de la pantalla sencera, amb altres de menor dimensions. Malgrat ser un patró regular, aquest disseny aporta cert dinamisme al conjunt tan en la forma com en el cromatisme. Tal i com s'havia apuntat en el darrer taller, però també en els diferents aportacions dels alumnes de les escoles. Per accentuar aquest dinamisme i ajudar a trencar la possible monotonia de la composició, es va pensar en crear una sèrie de figures que narraven aspectes puntuals de la història del barri: la silueta d'un equip de futbol composta pel gran nombre de fotografies que ens havien arribat dels diferents equips que havien existit en el barri; la reproducció a gran escala d'un targeta de metro de

²¹ Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARÓ DE VIVER/TALLER MURAL DE LA MEMÒRIA/ Imatges Disseny CRPolis

l'època en que aquest transport arribà al barri (moment en que aquets quedava definitivament connectat a la resta de la ciutat); o la imatge pràcticament a escala natural del "Baronet", el gegant del barri.

Fig.409>Sobre la silueta d'una de les fotografies dels primers equips de futbol de Baró de Viver, s'inserten imatges similars dels diferents equips de futbol del barri de les diferents èpoques. Fotografies, totes, aportades pels residents. Font: CRPolis

Pel disseny de les últimes pantalles del mural s'utilitzen dibuixos realitzats per joves de l'Escola de l'Esperança i el IES Puigvert realitzats en els tallers del 2009. Aquest dibuixos s'utilitzaren, per una banda per crear un logotip "BdV"²², i per altra banda, una senyalització a partir del dibuix d'un nen i una nena que indiquen la situació de la parada del metro i del barri, que deixen el mural susceptible de ser continuat amb tres punts suspensius.

²²El logotip de BdV el dissenya el CRPolis, per donar forma a la idea i proposta que formularen els joves durant els primers tallers de la rambla del C/Ciutat d'Asunción, que s'havia de ubicar a l'inici i final d'aquesta. En aquell moment també es proposava d'utilitzar aquesta abreviatura a tots els cartells, festes o en forma de graffit, en diferents espais del barri a mode de senyalètica identificadora.

Fig.410>Proposta i dibuixos realitzats per alumnes de les escoles del barri en els tallers del 2009 per tal de concretar propostes de disseny per a l'entorn de la sortida del metro i la pantalla acústica. Font: CRPolis

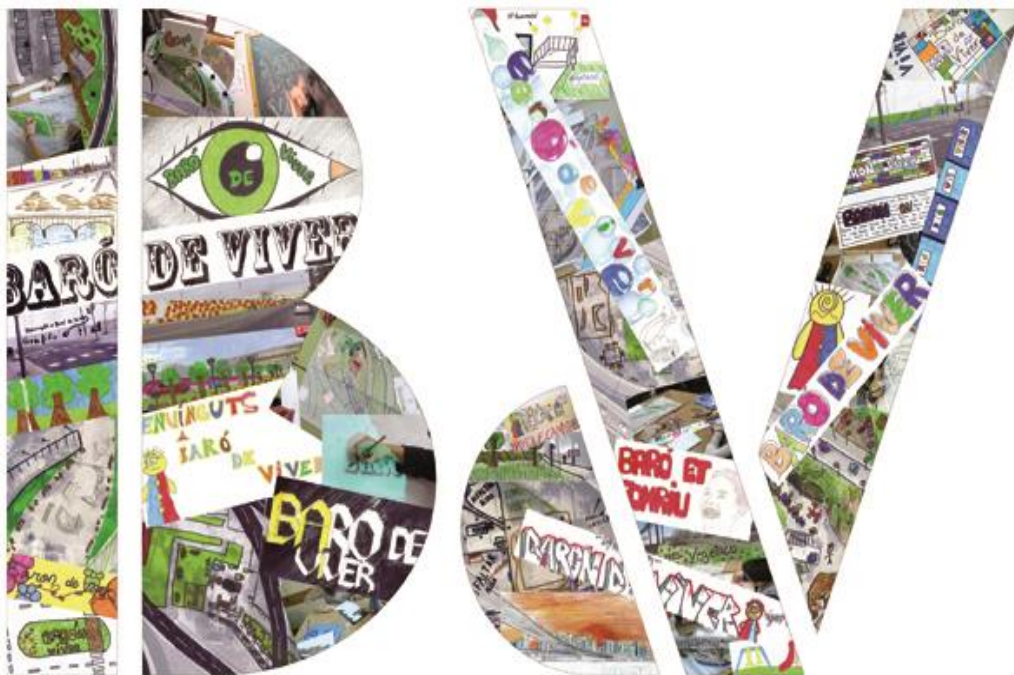

Fig.411>L'abreviatura BdV fou ideada pels joves que iniciaren el projecte de participació. El disseny que finalment apareix en les pantalles acústiques pel CRPolis, es configura mitjançant múltiples imatges procedents dels diferents tallers realitzats a les escoles. És una metàfora sobre l'autoria de l'obra i un reconeixement a la tasca realitzada per tots els nois i noies del barri. Font: CRPolis

Els primers esquemes es varen realitzar utilitzant les imatges que disposàvem en aquell moment i que ens semblaven més representatives de l'època i conceptes concretats en els tallers. Imatges que posteriorment s'haurien d'escollir amb més atenció d'entre totes les que ens varen facilitar els veïns/es per tal de trobar les més idònies. Per tal de complementar-les i contrastar dades cronològiques es consultaren els diferents arxius de la ciutat: Patronat Municipal de l'Habitatge, Arxiu Municipal del Districte de Sant Andreu, Fundació Barcelona Olímpica, Institut Cartogràfic de Catalunya, Arxiu de la Diputació de Barcelona, Arxiu Municipal de Santa Coloma i Museu de Torre Balldovina.

Com ja hem dit, a l'hora de dissenyar es tenien presents les propostes realitzades pels alumnes de l'Escola de l'Esperança i el IES Puigvert. D'entre aquests sorgeix l'idea de pintar com a fons de la pantalla acústica el *skyline* de Baró de Viver. En diferents moments dels tallers a les escoles es parla de pintar el perfil del barri i inclús de l'ombra que projecte sobre la pantalla acústica. El CRPolis reinterpreta aquesta idea i buscant l'expressió del desenvolupament urbà del barri, proposà pintar un imagina't *skyline* que s'iniciava amb una línia horitzontal que es convertia en les perfil de les cases barates dels anys '30, que es transformava en un hipotètic perfil dels polígons dels edificis dels '60, per acabar prenen la silueta de l'ombra projectada sobre la pantalla acústica dels edificis del Passeig de Santa Coloma (que configuren el "salon" de la Plaça de Baró de Viver i són també símbol de la darrera etapa urbanística).

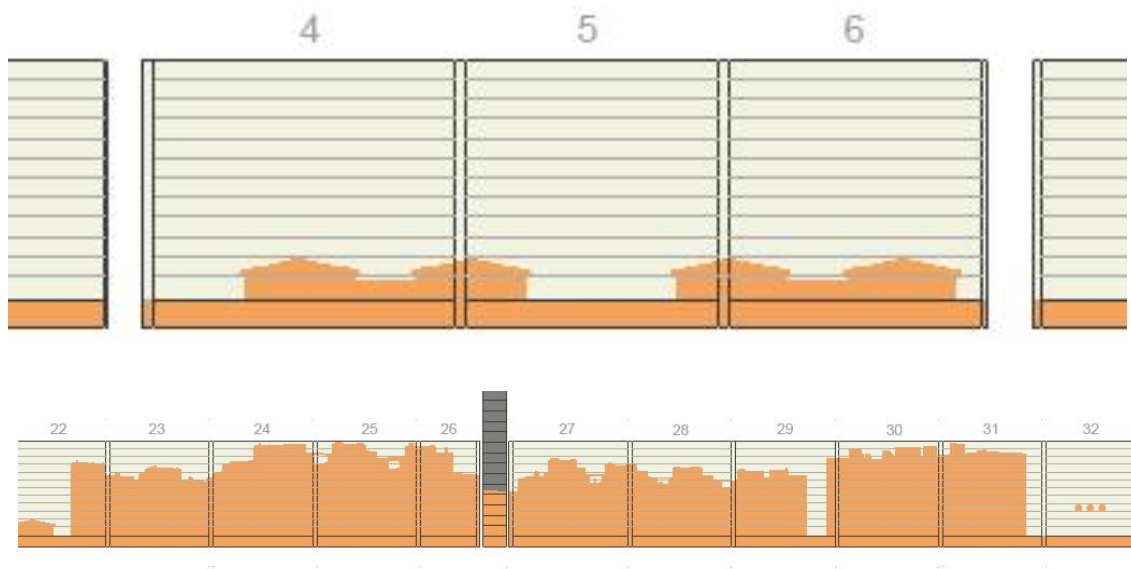

Fig.412,413>Dos detalls (a diferents escales) del perfil que es proposà representar. Font: CRPolis

Aquest tractament, a moda de línia del temps es convertiria en el fons de les imatges i el text que es col·locarien en la pantalla²³.

Finalment i després d'explorar diverses possibilitats, es decideix que el text que ha d'acompanyar les imatges explicant l'història del barri i les seves principals característiques sigui escrit pels veïns/es. Per fer-ho, el CRPolis escriu una base seguint les pautes anteriorment marcades que els veïns/es podrien modificar, ampliar, o fer noves aportacions. Diverses reunions haurien de servir, també, per acabar de determinar quines fotos imatges finalment configurarien l'àlbum- mural de Baró de Viver²⁴.

Fig.414>Tanques de protecció de les obres de la Línia 9 de metro/ Zona Universitària .Font: CRPolis

En paral·lel a la concreció del text, la consulta d'arxiu i la selecció d'imatges, el CRPolis comença a treballar la composició de la pantalla. S'aborda les escales de les imatges i la proporció del text. Per fer-ho, es busquen referents similars a la ciutat per tenir en compte possibles modes d'execució i dimensions de tipografies. Dos dels exemples més rellevants que es troben són les tanques de seguretat i senyalització de les obres de la línia 9 del metro en la Zona Universitària. Són tanques de caràcter temporal d'acer, amb una aplicació gràfica de vinil imprès amb imatges de gran format i text, i que es complementen amb vinil imprès de imatges abstractes en suports rígids (en aquest cas de fusta). Una altre exemple interessant que es va trobar, són les imatges històriques de gran format que formaven part de l'exposició *Repressió i resistència. Restes d'una dictadura als carrers i a la memòria* (juny- setembre 2010) que el *Memorial Democràtic* disposà en diferents espais públics de la ciutat; els mateixos llocs on foren fetes les fotografies. També es varen analitzar altres dissenys d'aquestes característiques com les parades del tramvia, les impressions en els seus vagons, o exemples les tanques publicitàries de fotografia impresa en suports rígid que es varen col·locar en el Real Club Polo Barcelona. Ambdós casos varen servir per comprovar la visualització a diferents distàncies de diferents escales de tipografia.

²³ Es pot mirar la totalitat del sky line proposat als annexes: ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/TALLER MURAL DE LA MEMÒRIA/ PANTALLES BARÓ DE VIVER PERFIL PINTURA

²⁴ La cronòloga de la historia de Baró de Viver que es va utilitzar per treballar i el text definitiu que s'imprimiria en la pantalla acústica es pot llegir a: ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/TALLER MURAL DE LA MEMÒRIA/ TEXTOS

Fig.415,416>A l'esquerra una de les imatges situades en l'espai públic en motiu de l'exposició *Repressió i resistència. Restes d'una dictadura als carrers i a la memòria*. A la dreta, una tanca publicitària del Real Club de Polo de Barcelona; vinil sobre fusta. Ambdues intervencions foren efímeres i per tan calia plantejar-se la idoneïtat del material, ja que la intervenció de Baró de Viver es planteja com una obra d'art públic perpetua. L'anàlisi de casos ens va servir per observar el comportament de materials, les proporcions i la visualització de imatges i lletra des de diferents distàncies. Font: CRPolis.

En el transcurs d'aquest procés es realitzarien dos tallers amb representants de les entitats, escoles, veïns/es i el del Districte de Sant Andreu, per tal de presentar el disseny del mural i verificar que s'ajusta a les seves expectatives. A més de poder fer correccions i noves aportacions. La primera d'aquestes fou el 12 de novembre de 2010 en el local de l'AVV de Baró de Viver.

Taller participatiu disseny de la pantalla acústica (2)

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ MURAL DE LA MEMÒRIA/ Imatges 2n taller

Àmbit d'actuació: Pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma

Període: novembre 2010

Sessions de Taller: 1

Duració: 3 hores (aprox.)

Participants:

AVV Pi i Margall, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Escola de l'Esperança, Casal d'Avis, Centre Cívic de Baró de Viver, Club de Lluita de Baró de Viver, Club de Petanca de Baró de Viver, Centro Cultural Andaluz de Baró de Viver, Associació esportiva de Baró de Viver, Associació Cultural Gitana de Baró de Viver (en formació),

Veïns i veïnes del barri a títol individual.

Districte de Sant Andreu

Sr. Miquel Angel Baldueza; Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu
Sra. Noelia Torres; Consellera de Barri del Districte de Sant Andreu

CRPolis

Dr. Antonio Remesar; Director del grup CR Polis
Prof. Xavi Salas i Dr. Tomeu Vidal ; Coordinadors del projecte
Iris Viegas, Danae Esparza; Samuel Padilla

Objectius del taller

- Presentar el projecte d'intervenció a la pantalla acústica.
- Recollir l'opinió de les diferents parts.
- Concretar possibles modificacions.
- Consensuar el projecte.

Eines i Metodologies

- Presentació digital
- Fotomuntatge de la pantalla acústica
- Impressions per zones i temes de les pantalles per anotacions.
- Catàleg imprès de les fotografies aportades.
- Tallers de discussió en grups reduïts.
- Posada en comú de resultats
- Debat obert i consens de resultats.

Síntesi del taller participatiu

El taller comença amb la presentació del projecte desenvolupat pel CRPolis. Es mostra el conjunt i es llegeix el text. Seguidament es mostra cada segment de la pantalla, les imatges en detall i s'argumenta la seva selecció o la seva significació en cas de les imatges creades pels joves de les escoles o el CRPolis.

Al final de la presentació s'obre un torn obert per recollir opinions abans de separar-nos en grups. Tothom es mostra satisfet pel resultat de la proposta. La intervenció més específica la realitzà els Sr. Angel Baldueza, Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu, que felicita als presents per la feina realitzada i informa que accepta el projecte tal i com està en el moment, així com totes les possibles modificacions futures que puguin fer els veïns/es. Apunta una demanda: situar en les darreres pantalles una referència a la Llei de Barris i a la firma del conveni amb l'Ajuntament de Barcelona. Es justifica que són a nivell econòmic i polític són els dos elements que permeten aquest intervenció.

Després d'aquesta intervenció es formen diferents grups. Com en les altres ocasions, el grups es componen barrejant les persones segons l'entitat que representen, l'edat, el gènere, etc., i un membre del CRPolis per tal de facilitar i recollir la discussió del grup

Cada grup disposa de imatges impreses amb cadascuna de les pantalles, el text i divers material fungible per poder treballar en les imatges.

Al finalitzar aquest procés es fa una posada en comú.

Síntesi de resultats

Tots els grups mostren la seva satisfacció pel projecte. Només sorgeix una crítica des dels representants del Club de Lucha, ja que no apareixen citats en el mural. Consideren que la seva aportació a la construcció social del barri és tan important com el futbol o la resta d'entitats. Demanen que la seva història i feina quedi reflexada en el mural.

Tothom mostra acord en aquest punt. Des dels propis participants, es proposa crear una imatge com la dels equips de futbol: una silueta de una lluita greco-romana formada per fotografies de diferents èpoques d'aquest esport practicat al barri.

També s'accepta la proposta realitzada pel Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu.

Observacions

Malgrat acceptà la proposta de fer referència visual del *Pla de Barris* i l'aportació de l'Ajuntament de Barcelona en la construcció del mural i el projecte de participació, els veïns/es expressen la seu disgust. Consideren que és una demanda en clau política i electoral. S'acceptà per evitar possibles confrontacions amb el propi Ajuntament de Barcelona, que poguessin a la resta de demandes veïnals.

Taula 45> Síntesi taller disseny pantalla acústica (2). Font: de l'autor

Fig.417,418>Presentació del projecte. A la dreta, el Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu participant en el taller. Font: CRPolis

Fig.418,419>Tres grups revisant el projecte. Es varen revisar les imatges, el text i es començaren a apuntar idees per futures intervencions en la pantalla. Font: CRPolis

La darrera torbada amb els veïns/es i el districte per parlar d'aquest projecte fou el 12 de desembre de 2010, per tal de mostrar-los els canvis fets i perfilar els darrers detalls. Donant per tancat el projecte, a partir d'aquell moment es començà a parlar del *Mural de la Memòria*.

6.14.4. Rambla de Baró de Viver

El procés de concreció de la proposta de rambla de Baró de Viver, com ja hem explicat, transcorre en paral·lel als processos de definició del projecte de pantalla acústica. Per causes absolutament circumstancials, el projecte que semblava més estancat, s'accelerà i acabar essent el primer en concretar-se.

El novembre de 2009 l'empresa *ADIF* (Administradora d'Infraestructures Ferroviàries), preveia executar obres en la zona: la construcció del pont que uneix els Municipis de Santa Coloma amb el Districte de Sant Andreu sobre les línies ferroviàries i localització de les xarxes soterrades en el C/Ciutat d'Asunción, en el marc del projecte de l'estació de trens d'alta velocitat i el parc lineal de la Sagrera- Sant Andreu. La construcció de la nova xarxa de serveis soterrada implicava remoure les terres del C/Ciutat d'Asunción, des del Passegin de Santa Coloma fins el C/Potosí. Exactament el mateix tram que la proposta veïnal interpretava com a rambla.

El Districte de Sant Andreu informaria d'aquest fet al CRPolis a finals de setembre de 2009, entenent que podia ser l'oportunitat per executar la proposta veïnal. El Districte de Sant Andreu havia aconseguit que *ADIF* es comprometés a executar la plataforma de la rambla en el moment de cobrir de nou el carrer. Per tant, calia concretar el projecte de la rambla en la major brevetat possible.

La resta de l'execució del projecte veïnal l'hauria d'assumir el Districte de Sant Andreu i l'Ajuntament de Barcelona.

Mitjançant un proposta inicial (molt bàsica), formulada pels Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona i *ADIF*, el CR Polis disposava d'un mes, moment en que s'hauria de cobrir de nou el carrer, per presentar un projecte que recuperés la proposta de rambla del veïns/es²⁵.

El desenvolupament del projecte s'inicià amb reunions entre els veïns/es i el CR Polis per estudiar el planejament ofert pel Districte de Sant Andreu, amb el propòsit (1)de construir una nova proposta que s'ajustés a l'anterior i (2)que rescatés el màxim d'idees de la proposta veïnal inicial. Donat el poc temps del que es disposava, l'AVV i el grup de joves que treballaren la proposta de rambla, varen delegar al CR Polis la responsabilitat de dissenyar el projecte definitiu.

²⁵ Proposta que varen desenvolupar principalment el grup de joves, en els primers tallers participatius realitzats 2006-2007).

Durant les següents setmanes el CR Polis elaboraria un projecte de rambla que mantenia el traçat i seccions proposades pels Serveis Tècnics de Sant Andreu²⁶, el mateix temps que respectava els criteris, objectius i la majoria d'elements concretats de la proposta veïnal. Alguns d'aquest elements, però, varen haver de ser redefinits per tal de que fossin viables tècnica i pressupostàriament. Aquests canvis es varen anar consensuant amb les entitats veïnals i participants dels tallers en diferents sessions de treball. Sessions que també varen servir per concretar detalls del projecte que no s'havien afrontat en els tallers participatius. Simultàniament també es realitzen reunions informatives i consultives amb el Districte de Sant Andreu.

El poc temps que es disposava per concretar un projecte, en part es va poder afrontar gràcies als treballs i estudis previs que s'havien fet en el marc de l'assignatura de Taller de projectes del Màster de Disseny Urbà.

L'execució de les obres d'ADIF es retarden fins el març del 2010, fet que s'aprofità per desenvolupar conjuntament –veïns/es, Districte i CR Polis-, un dels elements més important del projecte: el monument escultòric que s'havia de situar a l'encreuament entre la nova rambla i el Passeig de Santa Coloma.

El Projecte d'idees de la Rambla de BdV

Fig.420>Darrera reunió de treball amb l'AVV de Baró de Viver, Comissió d'Urbanisme i participants dels tallers, celebrada el Juny de 2010, per informar de la darrera versió de la proposta de projecte d'idees que s'havia de presentar al Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis

Fonamentalment la proposta de disseny, seguint les pautes veïnals, es basa en la creació d'un espai de trobada; un lloc per passejar, per "ramblejar", emulant a les altres rambles dels barris de Barcelona. Recordem que per la població de Baró, el projecte en sí és un símbol de la voluntat de ser com "els altres". La voluntat d'integració amb els altres barris estaria present en les decisions del tipus de

²⁶ Tal i com es pot veure en plànols inicials els primers canvis respecte la proposta veïnal foren la secció i la continuïtat. La secció que proposaven els joves, una rambla considerablement elevada respecte el via, es considerava poc oportuna per la pèrdua d'espai central/ de passeig. Mentre que la possible continuïtat d'aquesta quedava condicionada per la mobilitat de trànsit rodat, determinats pels serveis centrals de l'Ajuntament de Barcelona. ANNEXES/ PROJECTE BdV/PROJECTE RAMBLA/ Plànol ADIF Rambla.

paviment, l'arbrat i el mobiliari urbà del nou passeig.

Descartada la proposta veïnal de pavimentació de la rambla²⁷, les primeres idees del CR Polis exploren la possibilitat d'utilitzar varis colors per asfaltar de la Rambla. Material emprat en molts dels recents projectes urbans de la ciutat i que tant bon resultat ha donat en el paviment de la Rambla de la Mina, projecte executat pel CR Polis²⁸. Es pensa en utilitzar les sigles "BdV" com a forma de pavimentació, sigles que varen proposar el grup de joves per a un monòlit vertical que des d'un punt de vista tècnic i estètic es va creure poc viable. La complexitat del disseny, la falta de perspectiva per poder interpretar les sigles "BdV" i l'encariment del tipus d'execució fa que es descarti aquesta possibilitat. Durant aquests moments inicials es comença a reflexionar sobre la possibilitat de substituir el monument vertical de la proposta veïnal, per una altra de les seves propostes: una de "les cases barates" dissenyada per l'espai de jocs infantils de la proposta de Plaça Cívica.

En les següents dissenys, es combina la utilització de dos tonalitats d'asfalt vermell: una to més fosc pel passeig central i una altra tonalitat més clara en els laterals emmarcant els grups de mobiliari urbà i arbrat.

²⁷ Plaques de formigó recoberta de grava, pavimentació que els tècnics del districte desaconsellaven per temes d'accessibilitat i manteniment; opinió que el CR Polis comparteix.

²⁸ Podeu veure el projecte a www.ub.edu/escult/index.html

Fig.421,422>A dalt, maqueta de la rambla i la proposta de monòlit amb les lletres "BdV" feta pels joves. A baix, esbossos inicials on s'intentava organitzar el paviment de la rambla mitjançant el logo "BdV" . Font: CRPolis

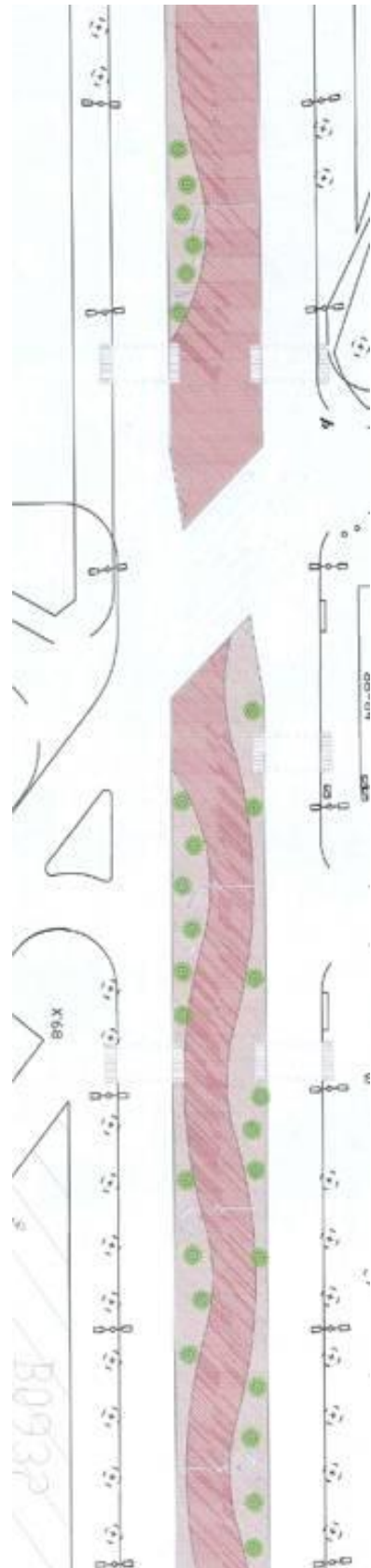

Fig.423>Proposta paviment per la rambla, utilitzant l'asfalt vermell com a la proposta de plaça. Font: CRPolis

També es valora la possibilitat de combinar escocells triangulars per crear grups d'arbres que haurien de servir de separació i barrera de seguretat del vial per vehicles.

Una altra de les demandes veïnals.

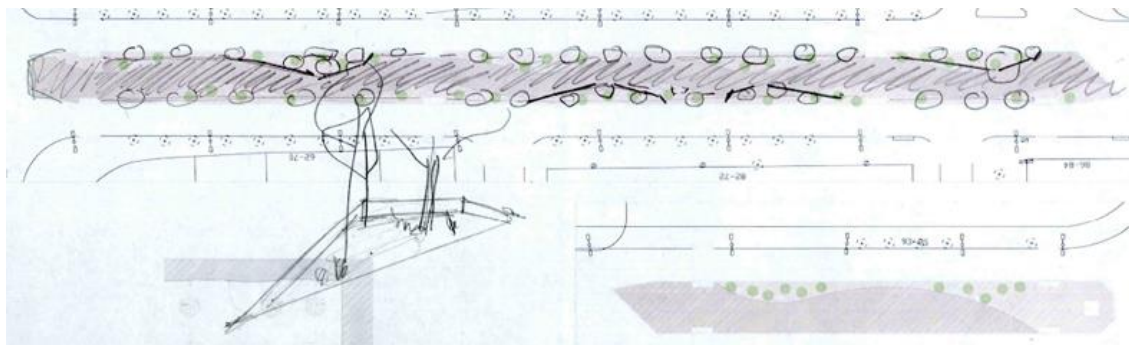

Fig.424>Esbossos per projecte de rambla a Baró de Viver. Font: CRPolis

Finalment el CR Polis i l'Ajuntament decideixen utilitzar com a paviment un únic asfalt vermell en tota l'extensió de la rambla. La decisió d'utilitzar aquest color, ve determinada per la voluntat expressada pels veïns/es de fer servir pautes de disseny d'altres projectes de la ciutat i establir un lligam cognitiu amb la futura Plaça Cívica (que els participants varen proposar asfaltar parcialment en vermell).

La proposta veïnal també plantejava la conveniència de que la rambla sigues continua, fet que TMB (Transports Metropolitans de Barcelona) veu com molt difícil d'assumir perquè implicaria el canvi de rutes dels autobusos que circulen pel barri. Per afrontar aquesta qüestió i reduir la interrupció 30 metres existent en la rambla en el seu encreuament amb C/ Ferran Junoy, el CR Polis proposa l'extensió de les arestes contraposades a ambdós bandes del pas de vianants. A més proposa que aquest sigui peraltat i pavimentat amb asfalt vermell, per tal de millorar l'accessibilitat, la seguretat del vianants de la rambla i intentant propicia la percepció de continuïtat.

Retornant a les idees per la rambla plantejades en el disseny fet pels joves, el CR Polis va prendre la localització "en aparent desordre" del mobiliari urbà i la vegetació, generant així, diverses agrupacions formades per conjunts de dos a cinc cadires. El model escollit és un dels més utilitzats en els més recents projectes de la ciutat²⁹. Així mateix, tenint en compte la il·luminació existent en les voreres

²⁹ El model de mobiliari és el *Neo Romàntic Sostenible* de Santa i Cole, realitzat amb material reciclable i que permet la personalització del color.

Fig.425>Model Full, multi-focus de la casa Escofet. Il·luminaries utilitzades en la Rambla del Raval i als més recents projectes urbans de Barcelona. Aquest és el motiu de la selecció per part dels participants. Font: CRPolis

laterals del C/ Ciutat d'Asunción, es proposa la disposició de fanals multi-focus d'un model de la casa Escofet, utilitzat en projectes emblemàtics de la ciutat com la Rambla del Raval³⁰.

Recollint també la proposta del grup de joves, es planteja la col·locació de tres fonts al llarg del recorregut.

Respecte la vegetació, el projecte contempla la utilització de dues espècies arbòries diferents: per una banda la plantació de Acàcies del Japó (*Sophora Japonica*), alineades a ambdues bandes de la rambla, i per una altra banda, la utilització d'una segona espècie de menor alçada i copa per crear grups desordenats de Cirerers Japonesos (*Prunus Serrulata*), amb la possibilitat de combinar alguns exemplars de Tipuana (*Tipuana Tipu*). Es pretén jugar amb el color de les tres espècies creant línies visuals de colors i tonalitats.

Les espècies més petites s'ubicarien a l'extrem superior de la rambla, per permetre major visibilitat de la façana del barri. Mentre que en l'encreuament amb el C/Ferran Junoy es proposa la plantació d'un Desmai o Salze Ploraner (*Salix Babylinica*), amb la finalitat de completar una línia d'arbres de ribera existents en la zona i recuperar una espècie que el veïns/es rememoren del "antic Baró de Viver".

Fig.426,427>Imatges virtuals que formen part de la memòria de projecte d'idees que s'entregà al Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis

³⁰ Model Full de 9 metres; www.escofet.es

Monument a les Cases Barates

Com ja hem explicat, una de les idees principals de la proposta de rambla és que aquesta esdevingui un “senyal de l’existència” de Baró de Viver. Una marca en el territori que expliqui “als altres” on comença el barri. Adaptant, altra vegada, la proposta dels joves de plantejar un monument als extrems de la rambla fent referència als orígens del barri, el CR Polis proposà la construcció d’un conjunt escultòric utilitzant el disseny (també del grup de joves) dels mòduls en forma de caseta que s’havien plantejat pels jocs infantils de la proposta de Plaça Cívica.

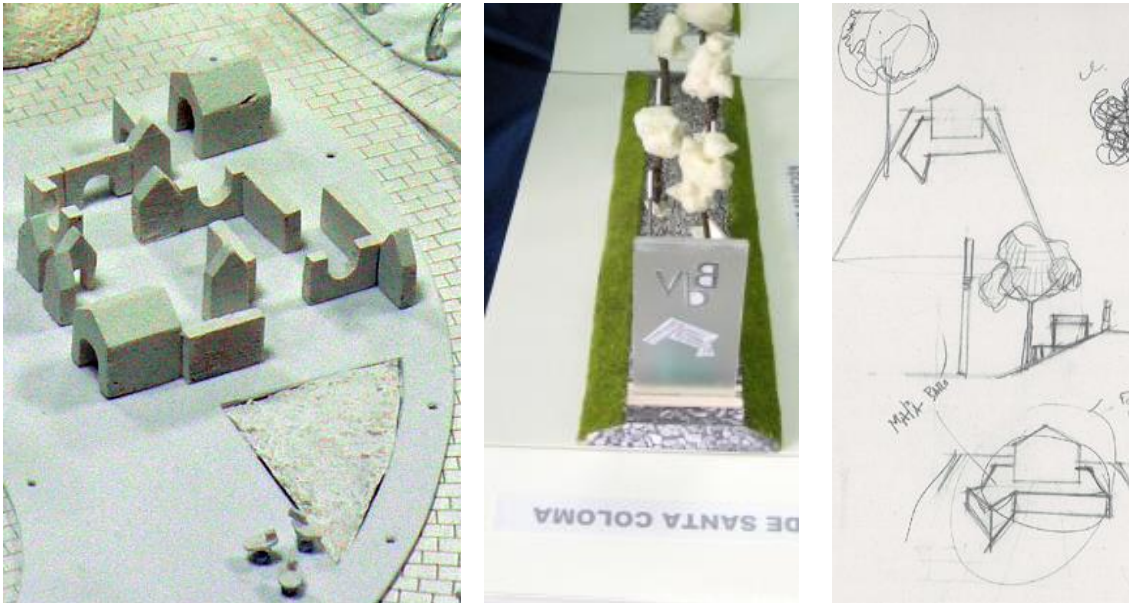

Fig.428,429,430> A l’esquerra detall de la zona de jocs infantils de la maqueta de la proposta de Plaça Cívica, on s’aprecia el laberint format per volumetries que prenen forma simplificada de les cases barates. En el centre, la maqueta del monòlit amb les sigles BdV en la maqueta de la proposta de rambla. A la dreta, un dels primers esbossos del CRPolis que culminava la rambla amb un conjunt escultòric d’una síntesi de “casa barata” sobre una peanya amb la forma del plànol urbanístic de 1929. Font: CRPolis

Ajuntant les dues propostes dels joves, es situa una representació molt minimalista d’una “casa barata” a l’extrem superior de la rambla, essent aquest un punt de gran potencial visual. La forma escultòrica que es proposa respon a un imatge col·lectiva de les “cases barates”.

Formalment la proposta es concreta amb un volum monolític de color blanc, en forma de “casa” com els típics dibuixos infantils. Es situa en un basament inclinat per tal de significar-lo sobre la resta. L’espai es rematava amb la col·locació d’un banc que es valorava servís per gravar-hi algun escrit de JM.

Huertas, esdevenint també un homenatge a aquest important cronista de la ciutat i de la història de Baró de Viver³¹.

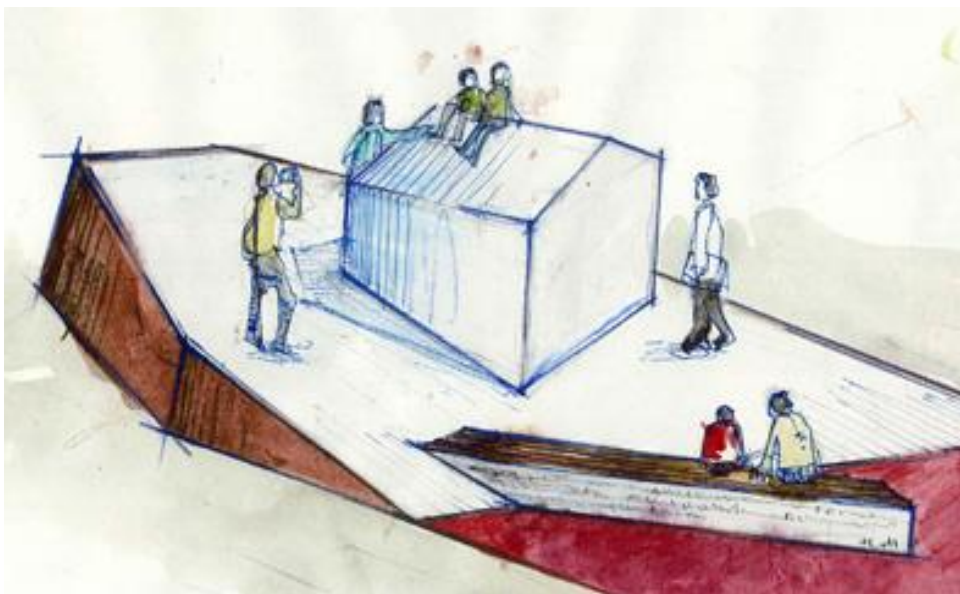

Fig.431,432>Alguns dels esbossos del monument a les cases barates que s'utilitzaren per treballar en les reunions veïnals. Font:CRPolic

Aquesta plataforma inclinada es concebí, també, com a defensa del trànsit de vehicles. En el seu perímetre s'hi col·loquen plaques d'acer corten oxidades, que a part de la lògica estètica, respon al desig d'establir lligams amb el material dels escocells i jardineres (també poligonals) d'altres espais públics del barri de

³¹ Es seguí així una altra de les propostes del joves: sota el monòlit vertical amb les sigles de BdV, situaven una placa amb el plànol urbanístic del barri l'any 1929 i un escrit que sintetitzes els orígens del barri escrit per JM. Huertas. En el moment de la concreció de la proposta.

recent creació. Per altra banda, pretén integrar-se, en un futur, amb un altre element projectat per un espai públic adjacent a la rambla.

Durant la concreció del projecte, s'explora formalment possibles distribucions dels elements en l'espai ("caseta", banc, límits, il·luminaries, etc.), així com les seves dimensions, materials i estètiques. S'esbossen diferents solucions per la seva terminació poligonal d'acer corten que queda a la vista del Passeig de Santa Coloma.

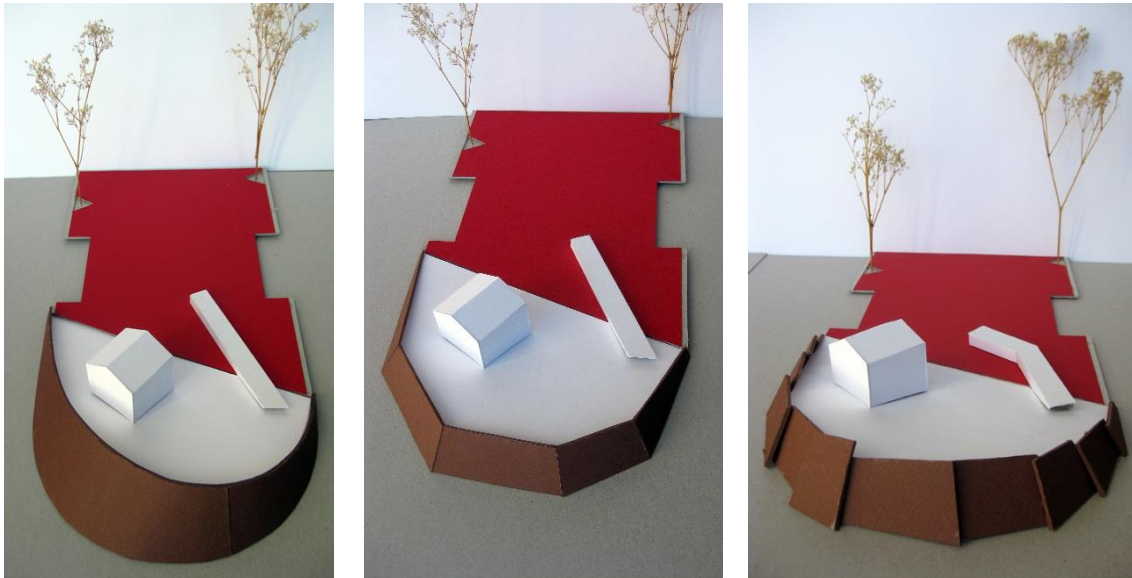

Fig.433,434,435>Maquetes de possibles distribucions dels elements a la rambla en la cruïlla del Passeig de Santa Coloma. S'utilitzaren per treballar amb veïns/es i arquitectes del servei tècnic de l'Ajuntament de Barcelona. Font: CRPolis

Fig.436>Reunió de treball pel monument de les cases barates en el projecte de rambla. Font: CRPolis

Com en altres ocasions, es convoquen diferents trobades amb els veïns/es per tal de mostrar als avenços i decidir sobre les diferents possibilitats. És durant aquestes reunions que se'ns proposà involucrar a la població en la construcció del monument de la "caseta". També sorgeix l'idea de no deixar sempre la "caseta barata" de color blanc. Es proposa pintar-la reproduint exactament un "casa barata" del 1929 o organitzar un concurs de propostes en el barri; concurs que podria coincidir cada any amb les Festes Majors del barri. Parlant sobre diferents possibilitats es pensa en que el monument sigui blanc durant sis mesos l'any i sis mesos amb una intervenció artística veïnal.

L'AVV de Baró de Viver planteja aquesta iniciativa des de diferents prismes: utilitzar el monument a les cases barates com una excusa per involucrar la població en la vida associativa del barri, el mateix temps, que consolidar l'espai com un lloc significatiu del barri mitjançant-ne la seva apropiació. Que sigui el veïnat qui el faci especial i el protegeixi, i no pas l'autoritat. Pels representants veïnals, les persones estan massa acostumades a que tot els hi vingui solucionat, amb aquesta dinàmica participativa, creuen que poden evitar possibles actes de vandalisme i que algunes persones s'interessin més pel desenvolupament del barri.

Fig.437>Imatge collage de la proposta de monument a les cases barates a l'inici de la nova rambla de Baró de Viver. CRPolis; juny 2010. Font: CRPolis

La proposta, coincidint amb l'anàlisi que fan els representants veïnals, va crear força dubtes com podria afectar a la qualitat estètica del disseny, a la seva significació i a la capacitat de gestionar la dinàmica en el temps. Malgrat el CR Polis reculli la proposta i organitzà unes noves jornades participatives per explorar possibles intervencions ciutadanes en l'escultura de la "caseta barata".

El *Projecte d'idees per a l'urbanització del Carrer Ciutat d'Asunción* s'acabaria entregant al Districte de Sant Andreu a principis de juny de 2010³². Aquesta hauria de ser desenvolupada com a projecte executiu pels Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona, que plantejarien algunes modificacions formals i tècniques per qüestions pressupostaries i de terminis d'entrega de l'obra.

A partir d'aquest moment, la responsabilitat de la gestió es del districte que tracta directament amb els empreses executores del projecte. El grup de recerca esdevindria una valedora del procés, mentre que el veïns/es queden a l'expectativa de que l'obra sigui executada tal i com s'havia negociat.

Annex al projecte de idees de la Rambla

Al finalitzar aquest procés el CR Polis es disposà a tancar el projecte de disseny de les pantalles acústiques, que com ja hem explicat, s'havien treballat en processos participatius durant els darrers mesos. Fou en aquest moment que es va fer visible la necessitat d'acondicionar l'espai existent al voltant de l'inici de la nova pantalla acústica, situat just al front del que seria la nova rambla. Es tracta d'un espai d'uns 468 m², sense urbanitzar i que s'utilitza com estacionament de cotxes privats.

Fig.438,439,440>Mur de les rondes i espai situat en el Passeig de Santa Coloma, just enfront de la futura rambla de Baró de Viver i el monument a les Cases Barates. Font: CRPolis

El CR Polis va proposar al Districte de Sant Andreu l'integració d'aquest espai al projecte de la rambla, entenent-lo com a una prolongació d'aquesta. Al

³² ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE RAMBLA/ Projecte Idees Rambla BdV

mateix temps que podria representar un transició/ fil conductor entre l'escultura de la rambla i la intervenció de la pantalla acústica. Que a més, donaria més coherència i major visibilitat a l'entrada el barri per el Passeig de Santa Coloma.

La proposta desenvolupat pel CR Polis arrenca recuperant el logo "BdV" fet pels joves i el situa, a mode d'intervenció escultòrica en el mur de formigó de la ronda que es situa en el frontal del C/Ciutat Asunción. Com a projecte d'idees, es varen plantejar diverses solucions que contemplen l'ús de vegetació i/o un composició de làmines d'acer corten que donen forma al logo del barri.

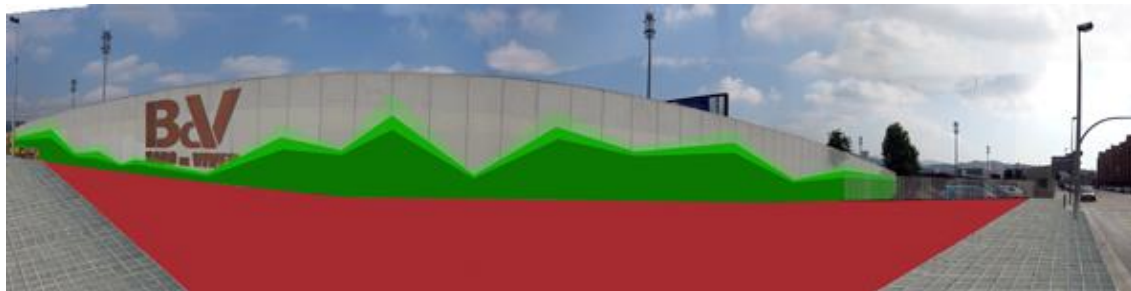

Fig.441,442,443>Diferents possibilitats que plantejà el CRPolis recuperant el logo BdV creat pel grups de joves i les idees d'esgrafiar el nom del barri en les pantalles acústiques i murs de la sortida del metro expressades en els tallers participatius realitzats a les escoles. Font: CRPolis

Fig.444>Es valorava, també la possibilitat d'intervenir en l'interior de la ronda a l'alçada del barri per tal de crear enllaços visual i cognitiu a mode de senyalètica de Baró de Viver. Font: CRPolis

Així mateix es proposà l'ús del mateix tipus de paviment, mobiliari i arbrat que es concretà per la rambla per tal d'urbanitzar l'espai.

Aquests nous suggeriments es varen entregar al Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu en forma d'annex al projecte de la rambla del C/Ciutat d'Asunción³³.

Fig.445>Maqueta de treball que mostra una possible urbanització de l'espai seguint les pautes estètiques proposades per a la rambla de Baró de Viver. Font: CRPolis

Finalment aquestes consideracions no es tingueren en compte a l'hora d'executar la rambla. Segons la direcció dels Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona i el propi Districte de Sant Andreu, en aquells moments només es disposava de pressupost per a l'execució de la rambla. De totes maneres, es recollien les propostes per aquest espai residual a l'espera de la possible remodelació del Passeig de Santa Coloma, vinculada a les ajudes previstes de la Llei de Barris a la que el Districte de Sant Andreu tenia la voluntat d'intentar accedir-hi.

³³ Veure ANNEX DIGITA/PROJECTE BARO DE VIVER/ PROJECTE RAMBLA/ Annex Rambla

6.15. Fase VI: execució dels projectes novembre 2010 – març 2011

Entre finals de 2010 i principis de 2011 s'inicià l'execució de la rambla amb l'homenatge a les cases barates i el *Mural de la Memòria*, que tenien cobertura pressupostaria en el PAM 2008-2011, en els acords amb l'empresa ADIF i en els 17.250.000 milions d'euros concedits de la *Llei de Barris* per desenvolupar el *Projecte d'Intervenció Integral de Bon Pastor- Baró de Viver*¹.

Malgrat les partides d'aquest pla destinades a l'àrea de la sortida del metro i els horts urbans (150.000 € i 100.000 €, respectivament), a la zona verda definida pels carrers Tucúman i Quitó (750.000 €), i la construcció del nou edifici del Centre Cívic i Casal de gent gran (1.800.000 €), el seu desenvolupament en el marc del projecte participatiu i la seva execució quedaria momentàniament aparcada. En els següents mesos només es seguirien treballant les línies generals d'ambdues propostes veïnals.

Simultàniament a la construcció de la rambla i la intervenció en la pantalla acústica, l'Ajuntament de Barcelona inicià l'execució del projecte de remodelació de la Plaça Baró de Viver, que havia estat presentat als residents mesos abans (1.300.000 €). Si bé, tal i com hem explicat anteriorment, el taller de participació que volgué treballar aquest espai no va concloure, algunes de les consideracions veïnals que es varen apuntar foren recollides en el projecte definit per l'Ajuntament de Barcelona.

Un cop entregades les memòries de propostes de projecte per l'AVV Pi i Margall i el CR Polis al Districte de Sant Andreu, es donaren dos processos d'execució diferents. En el cas de la rambla la responsabilitat de la gestió de la seva execució depengué directament dels Serveis Tècnics del Districte de Sant Andreu que hagueren de negociar amb les diferents empreses implicades en el seu desenvolupament, mentre que el CR Polis adquirí el rol de vetllador i els veïns/es quedarien "desplaçats" a mers espectadors a l'espera de l'obra executada. En el cas del *Mural de la Memòria*, el grup de recerca gestionà conjuntament amb el Districte de Sant Andreu el seu desenvolupament i en conseqüència el veïns/es foren participats de les diferents presses de decisions durant la seva execució.

¹ Com ja hem explicat en l'apartat *El territori*, l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya va firmar el dilluns 8 de març de 2010, el conveni de la Llei de Barris a través de la qual es va dotar els barris de Baró de Viver i Bon Pastor amb un total de 17.250.000 milions d'euros, per desenvolupar el *Projecte d'Intervenció Integral del Bon Pastor- Baró de Viver*. Projecte que podeu veure a ANNEXES/ ANNEXES DIGITALS/ DISTRICTE ST ANDREU/ Llei de barris Baró de Viver – Bon Pastor.

6.15.1. La construcció de la nova rambla de Baró de Viver

Malgrat que la gestió de l'execució de la rambla requeria principalment en els Serveis Tècnics de Sant Andreu, aquests hagueren de negociar amb les diferents empreses implicades en el procés de construcció. Fet que propiciaria algunes modificacions formals i tècniques que trobaven justificació el calendari d'entregues i el pressupost de l'obra. I si bé el CRPolis intentà vetllar el procés per tal de que es respectessin les idees principals del projecte veïnal, algunes de les decisions que foren preses unilateralment per alguns dels agents implicats, posaren en risc que el projecte final complís amb les expectatives veïnals.

Els primers canvis en el projecte els va fer *ADIF* durant la construcció de la plataforma de formigó de la rambla: per una mala interpretació del projecte es creà una vorada que no respectava la planificació original. Més enllà del resultat formal, difícil de percebre per aquelles persones que no coneixen els detalls del projecte, és interessant observar el fet de que aquest canvis es donaren sense cap coneixement per part dels Serveis Tècnics de l'ajuntament, ni el CR Polis.

Tot i l'error, es decidí continuar endavant perquè modificar l'obra ja feta representava la pèrdua de pressupost i temps.

La resta de modificacions menors que es donaren (com els escocells, que passaren de ser triangulars a circulars o la tipologia de bancs), els proposà el propi Servei Tècnic sota l'argumentació pressupostaria.

En el cas de l'escultura representativa de la casa barata, el desenvolupament de la qual es realitzà conjuntament amb el CR Polis²,

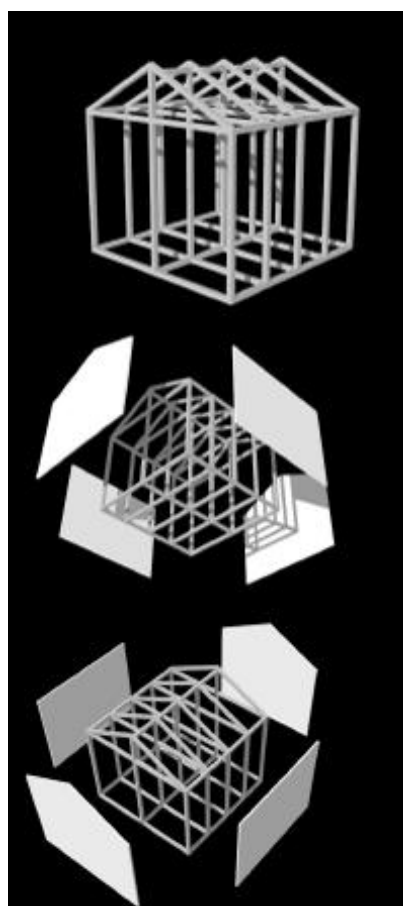

Fig.446>Una de les propostes de construcció de la "casa barata"
Font: CRPolis

² En ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE RAMBLA podeu trobar les diferents propostes del desenvolupament del projecte veïnal, elaborades pel CRPolis i que varen servir per concretar la seva execució amb els Serveis Tècnics del Districte de Sant Andreu. A part de solucions constructives també es plantejaven diferents tipus de materials; un de les propostes més apreciades per l'equip de recerca que es va descartar per raons pressupostaries era la de construir la "caseta" amb formigó translúcid, fet que permetia incorporar llum al conjunt i esdevenir un referent visual durant la nit.

s'eliminà el banc que es pensava situar enfront del monument. Principalment perquè al revisar les dimensions s'arribà a la conclusió que la seva construcció "abarrocaria" el lloc i restaria protagonisme al propi monument.

Fig.446bis>Imatge del monument a les Cases Barates, el dia de la seva inauguració; març 2011. Font: CRPolis

En el cas del Monument a les Cases Barates no hi hagueren més canvis formals de consideració. Destacar tan sols, que les xapes d'acer corten oxidades previstes per la remat de la rambla, es col·locaren, per motius que encara ara desconeixem, sense estar oxidades. Mentre que els tècnics del districte no veieren cap problema en que les plaques d'acer no fossin tractades a priori químicament, sota l'argument que el temps i la climatologia ja les oxidaria, el CR Polis apuntà que el procés d'oxidació seria massa lent e inconstant en el resultat.

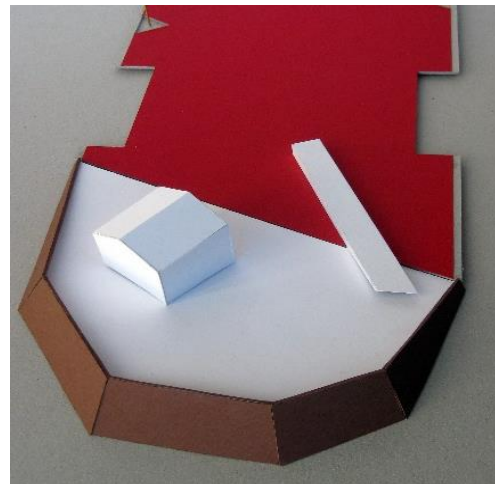

Fig.447,448>A l'esquerra les xapes d'acer corten sense el tractament. L'oxidació que es donà en els següents mesos deixà una patina de tonalitats inconstants, produint l'afecte d'obra inconclusa. A la dreta, es pot observar com el remat de la rambla, amb la vorada executada per ADIF, no correspon amb el projecte acordat. Aquest acabament ens resulta estèticament absurd. Font:CRPolis

Tal i com així ha estat. Amb el pas del temps, i des del nostre punt de vista, l'oxidació de les xapes ha estat irregular amb un resultat estètic de poca qualitat. Aquest òxid incontrolat, a més, ha anat regalimant pels paviment que l'ha tacat i embrutit.

A darrera hora, des del districte es pensà que calia incorporar alguna inscripció que clarifiqués el motiu del monument. Es decidí fer una inscripció al paviment en marbre: *Cases Barates. Baró de Viver*. Per tal de poder acomplir amb l'agenda, es realitzà la inscripció amb un material i tècnica que el pas del temps ha demostrat no ser la solució més adequada. En l'actualitat el marbre negre utilitzat, inicialment impactant i elegant, es mostra descolorit i deteriorat.

Fig.449,450>A l'esquerra, imatge de la inscripció el dia de la inauguració de la rambla. A la dreta, un imatge que mostra el seu estat actual.

Els canvis sobre el projecte pactat que més varen irritar i sorprendre als veïns/es implicats en el projecte i al mateix grup de recerca, foren els realitzats per Parcs i Jardins de l'Ajuntament de Barcelona i la intervenció duta a terme per la secció de Mobilitats; aquesta darrera just després de l'acte inaugural de la rambla.

En el primer cas, Parcs i Jardins decidí unilateralment i sense notificar a cap de las parts implicades en el disseny de la rambla la modificació de la tipologia d'arbres. Si bé es varen respectar en línies generals el joc de colors proposat i acordat amb el Servei Tècnic del districte, en diferents punts del nou passeig es col·locaren palmeres. Un dels arbres que explícitament els veïns/es havien demanat que no s'utilitzés. El més greu fou que dues d'aquestes palmeres es varen situar enfront i a les bandes de l'escultura de la casa barata, produint canvis en la percepció del conjunt escultòric i afectant a la seva capacitat simbòlica. Utilitzant les paraules més o menys textuals d'un dels membres de l'AVV: "només faltava col·locar uns camells i al Nadal el barri ja tindria un pessebre vivent".

Fig.451> Rambla en execució.
La reacció de les persones implicades al projecte fou la mateixa que es dona entre els artistes professionals quan se'ls canvia algun element de la projecte. Van entendre que la peça i el seu discurs quedaven desvirtuats. Una mostra d'apropiació. Font: CRPolis

Les queixes veïnals i del CRPolis es basaven en que la intervenció de Parcs i Jardins alterava les possibles interpretacions i significats de la peça escultòrica. La nova configuració s'allunyava de la voluntat de representar una imatge que forma part de la memòria col·lectiva de Baró de Viver, per proposar-ne una altra que recordava més a l'iconografia d'un paisatge de conte del pròxim orient.

L'acció de Parcs i Jardins fou interpretada com un menys preu a la proposta veïnal i a projecte de participació. I inclús fou llegit com la voluntat d'algun tècnic de deixar la seva "impremta personal" en el projecte.

En el mateix moment que es varen plantar les palmeres, l'AVV i els membres presents del CR Polis varen demanar explicacions a l'encarregar d'obres de Parcs i Jardins. Que no va saber o no va voler donar explicacions. Es va contactar també amb gerència d'urbanisme del districte, que no tenia cap notificació d'aquests canvis i que després de realitzar les gestions oportunes, només va poder notificar que Parcs i Jardins s'havia compromès a moure les palmeres per no afectar al l'escultura, però que es negava a retirar les palmeres. Més sorprenent fou quan des del districte s'informà que l'única possibilitat de que es retiressin totes les palmeres era que l'AVV fes arribar les seves queixes directament a l'alcalde de la ciutat, ja que aquest és l'únic que tenia la potestat per canviar la decisió de Parcs i Jardins. L'arbrat a l'entorn de l'escultura de la casa barat es redistribuí i d'aquesta forma s'evitava les connotacions no desitjades. Malgrat tot i des de certa distància, les palmeres segueixen afectant a la qualitat estètica de la proposta artística.

Fig.452,453>A l'esquerra es mostren les palmeres tal i com les va col·locar Parcs i Jardins; a la dreta, després de les reclamacions veïnals i del Districte de Sant Andreu, una de les palmeres es desplaça endarrere i a la dreta per tal de separar-la de la visual de l'escultura. En el seu lloc s'hi plantà un dels arbres que s'havien acordat inicialment. Font: CRPolis.

Encara ara no s'entén perquè Parcs i Jardins prengué aquesta decisió, però el fet propicià tot tipus de elucubracions: des de pensar que les palmeres eren sobres d'altres projectes i d'aquesta manera s'estalviaven diners, perquè algun tècnic havia volgut fer la seva pròpia obra, per desinterès en conèixer el projecte veïnal, etc.; fos quin fos el motiu, l'acte de Parcs i Jardins fou entès com un menyspreu a un projecte artístic fet per ciutadans i conduïa a la lògica pregunta de si hagués passat el mateix amb una projecte d'art públic d'una autoria reconeguda.

Per acabar de rematar aquesta situació, pocs dies després de l'inauguració oficial del nova rambla de Baró de Viver, la secció de Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona va posar un senyal de tràfic just al final de la rambla darrera de l'escultura de la casa barata. Interferint altra vegada en la qualitat estètica del monument; i altra vegada la població de Baró de Viver es sentia tractada diferent, entenent que en cap altra projecte d'art públic de la ciutat s'hagués actuat d'aquesta manera.

Fig.454>Senyal de tràfic situada just en el centre de l'arc i enfront de l'homenatge a les Cases Barates. El fet fou interpretat com un altre acte de despreu de l'administració i els tècnics. Font: CRPolis

L'AVV demanà repetidament la retirada de la senyalètica. Mobilitat de l'Ajuntament de Barcelona envià tècnics al barri per demanar a l'AVV quines propostes de senyalització creien oportunes. Fet que encara els indignar més,

pensant que ni era la seva responsabilitat, ni estaven capacitats per prendre aquestes decisions de caire tècnic. Tan sols tenien clar que entre les diferents opcions, la menys lògica era situar una senyal de tràfic al mig d'un monument.

Fig.455,456>Imatge de la rambla el dia de la seva inauguració oficial. A baix uns veïns/es de Baró de Viver fent-se una fotografia amb la "casa barata". Aquesta imatge és una de les escenes de les idees que havien aparegut en el transcurs dels tallers participatius. Font: CRPolis

La nova rambla de Baró de Viver s'inaugurà el dia 27 de març de 2011, en presència de l'alcalde Jordi Hereu i amb la satisfacció veïnal d'haver aconseguit un nou espai públic que permetia comparar Baró a altres barris del ciutat. Un nou espai que obria la porta a futurs usos que podrien millorar la vida quotidiana i les relacions socials en el barri. En aquest sentit en els següents mesos l'AVV va fer arribar al districte diferents propostes: crear un dia de mercat com en la rambla del Poblenou o el Carrer Gran de Sant Andreu³; recuperar l'idea de pintar jocs infantils a terra; utilitzar el monument a les Cases Barates com un eina per incentivar la participació veïnal, posant en marxa la proposta de pintar-la cada sis mesos; utilitzar l'espai per concerts i actes de les festes majors del barri, etc.

Districte de Sant Andreu, l'AVV i el CRPolis es posaren d'acord en començar a investigar la possibilitat d'actuar en el monument de les Cases Barates creant un nou espai de participació, que s'hauria de perpetuar en el temps implicant a escoles, entitats i tots els residents del barri. Les idees inicials valoraven la possibilitats de canviar l'estètica de l'escultura de la casa barata un o dos cops l'any. Intervencions artístiques que es podrien proposar i executar en l'àmbit

³ En ambdós espais els dissabtes el matí s'instal·len paradetes d'alimentació i productes d'artesanaria. La idea va prosperar i es comença a estudiar amb el districte com organitzar aquest nou mercat. Malauradament les dificultats econòmiques actuals i l'impossibilitat d'arribar a una acord amb altres comerciants del districte, ha fet que la proposta quedés estancada.

escolar, intercalant projectes d'artistes professionals. Entre intervenció i intervenció la casa tornaria a ser blanca durant un període determinat de temps com en el projecte original.

Per tal d'obrir la proposta al conjunt del barri i explorar possibles intervencions generades pels residents, durant les festes majors del 2011 s'organitzen les Ves. Jornades Participatives.

Ves. Jornades Participatives de Baró de Viver

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/JORNADES PARTICIPATIVES/ Ves. Jornades Participatives

Duració jornades: 19 de juny de 2011

Lloc: Plaça Pilar Miró/ entorns de la Llosa

¿Cómo quieres
que sea esta casa?

Objectius:

- Donar a conèixer la proposta d'intervenció en el monument a les Cases Barates
- Recollir formes de intervenció pictòrica realitzades per la població de Baró de Viver, que serveixin com a base per a dialogar sobre possibles propostes.

Metodologies de participació

- Realització de dibuixos i esbossos en un mòdul 3D retallable de l'escultura de la casa barata (la funció dels dinamitzadors de l'activitat es limita a facilitar el material fungible i muntatge del retallable un cop finalitzada l'activitat)

Participants

AVV Pi i Margall, Comissió d'Urbanisme, Comissió de Civisme, Comissió de Festes, Casal d'Avís, Casal de Joves, Centre Cívic, Escola de l'Esperança, Associació Esportiva de Baró de Viver, Club de Lluita, Club de Petanca, Districte de Sant Andreu i residents de Baró de Viver a títol individual.

Descripció de les jornades participatives:

A l'entorn de la Llosa i a la Plaça Pilar Miró es situen taules amb divers material fungible, per tal de poder dibuixar i pintar els retallables de l'escultura de la casa barata. A les persones que venen a

participar se'ls explica la intenció de l'AVV i se'ls demana com s'imaginarien que es podria intervenir en el monument a les Cases Barates. Aquest com el rol dels membres del CRPolis es limita a clarificar els objectius de l'activitat i a proporcionar les eines per tal de poder-la realitzar. Al finalitzar la tasca encarregada s'ajuda als participants a construir el retallable en 3D, que es penja en un tendal per tal de que tothom pugui anar observant i comentant les propostes que van sorgint.

Síntesi de resultats:

A l'haver fet coincidir el procés participatiu amb les festes majors del barri fa que l'afluència de persones que intervenen és constant, aconseguint moltes i variades propostes. Al ser un activitat primordialment lúdica fa que moltes de les propostes es desenvolupen en família; pares i mares ajuden als seus fills a concretar una proposta conjunta.

Tal i com s'havia determinat a priori, s'aconsegueixen propostes que posteriorment caldria veure en el marc de tallers participatius, per tal d'analitzar possibles línies de treball.

En general, l'idea d'anar intervenint en el temps en el monument i que aquest vagi canviant d'estètica, combinant aquest canvis amb la imatge minimalista actual, és acceptada. Una de les propostes que sembla tenir més força, que a part d'aparèixer representada en els retallables se'ns comunica verbalment, és la de pintar en el *Monument de les Cases Barates* una representació hiperrealista d'una de les cases del 1929.

Els membres de l'AVV aposten per aquesta proposta i aporten documentació gràfica de morals hiperrealistes d'artistes professionals que han trobat en internet. També apunten l'idea de recercar fotografies (algunes de l'àlbum fotogràfic generat per construir el propis Mural de la Memòria), per tal de que l'escultura sigui pintada imitant cases barates que varen existir a Baró de Viver.

Observacions

En el transcurs d'aquest nou procés participatiu, entitats i membres de l'Escola de l'Esperança manifestant el seu interès per desenvolupar propostes de projecte per la intervenció en el monument. En el cas de l'escola es valora la possibilitat de lliga el desenvolupament del projecte amb les assignatures d'art i història del currículum d'educació secundària.

Alguns veïns/es es comprometen a col·laborar aportant material pictòric necessari per tal de poder realitzar la intervenció, en cas de que l'Ajuntament no vulgui realitzar-la justificant la falta de recursos.

Taula 46> Síntesi resultats 5es. Jornades Participatives. Font: de l'autor

L'activitat participativa va resultà força engrescadora i va permetre comprovar a través de les converses mantingudes amb els assistents, fins quin punt s'han apropiat del *Monument a les Cases Barates*.

Figs.457,458,459,460,461,462,463,464> Ves Jornades Participatives a Baró de Viver. Diferents imatges de la gent fent les seves propostes, i tres exemples de com podria intervenir-se a l'escultura homenatge a les cases barates. Font: CRPolis

Des de llavors la nova proposta no ha evolucionat més. El canvi de govern del Districte de Sant Andreu com a conseqüència dels resultats de les eleccions municipals del 2011 i els conflictes interns de l'AVV i les entitats del barri que es donarien en els següent mesos estancar el procés participatiu.

Alguns veïns/es persistirien en mantenir la proposta viva i actualment els membres de la nova Comissió d'Urbanisme del barri i els nous membres de l'AVV, segueixen plantejant la seva idoneïtat.

La satisfacció i gratitud mostrada per part de la població de Baró de Viver per l'assoliment d'un objectiu marcat l'any 2005, satisfacció exultant en el cas del implicats des dels inicis el projecte participatiu, no amagava el regust agredolç de les relacions amb els tècnics i alguns dels actors implicats amb l'execució el projecte. La nova rambla de Baró de Viver compleix les expectatives que un grup de joves començà a imaginar sis anys abans i com ens explicaven alguns dels antics membres de l'AVV, és també una imatge de que quan hi ha voluntat política, la població i els seus representants públics poden col·laborar per tal de millorar un territori. Però tal i com afegien, és també imatge de la dificultat per aconseguir un espai de col·laboració.

El regust amarg de no comprendre algunes de les decisions preses pels tècnics en contra del criteri veïnal i la sensació de que Baró de Viver rep un tracta diferenciat a la resta de territoris de la ciutat, aparegué de nou amb força quan mesos més tard un gran nombre dels arbres plantats havien mort. Tal i com recollia el diari *El Punt AVUI* el 26 de novembre de 2011, dels 67 arbres plantats, 31 estaven sense cap fulla i 11 només tenien fulles seques. Alguns escocells estaven buits, perquè els arbres havien estat retirats.

Segons l'Ajuntament de Barcelona "(...) en aquesta nova rambla, a diferència del que es fa normalment, que és tractar prèviament les terres on es fa la plantada, es va optar per plantar els arbres en el sòl consolidat, és a dir, tal com estava. Una prova pilot que no ha anat bé. Principalment, segons la hipòtesi de l'Ajuntament, per un problema amb el drenatge del sòl i una mala absorció de l'hidrogel, el producte amb què es fa el reg automàtic"⁴.

Mesos més tard els arbres foren substituïts per nous; "(...)llàstima que no es morin les palmeres" comentaven els Sr.Preses i el Sr.Oliver.

⁴ Vila, I; *Els arbres plantats en una nova rambla de Baró de Viver es moren ofegats*; *El Punt AVUI* Barcelona, 26 de novembre de 2011.

6.15.1. El Mural de la Memòria

El desembre del 2010 s'inicià l'execució del *Mural de la Memòria*. Com ja hem explicat, poques setmanes abans s'havien acabat de concretar alguns aspectes del disseny que encara estaven en a l'aire. Durant aquells dies varen sorgir molts dubtes entorn a la manera de produir el mura ja que es tractava d'un projecte sense antecedents. No només per la seva elaboració i contingut, si no perquè es tractava d'un projecte predominantment fotogràfic que hauria de ser de caràcter permanent⁵, que hauria d'ocupar una superfície de dimensions considerables⁶ i de característiques molt específiques. Les trenta dos pantalles acústiques on s'ubicaria el *Mural de la Memòria*, estan composades per un material aïllant⁷, recobert de xapes d'acer galvanitzat i pintat. Aquestes xapes presenten un ondulació major que algunes de les balles que s'havien pogut observar, com ara les anteriorment comentades de Zona Universitària. El conjunt de les pantalles acústiques estan instal·lades en un sòcol de formigó de 40 centímetres d'alçada, mitjançant uns suports metàl·lics verticals ancorats al terra.

Fig.465>Pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma sense cap element del que hauria de ser el *Mural de la Memòria*(2010). Font: CRPolis

Després d'estudiar i proposar el Districte de Sant Andreu diferents possibilitats d'execució, aquest ens facilità el contacte de dues empreses amb les que el grup de recerca hauria de discutir els detalls de producció. Es decidí realitzar diferents proves d'impressió en la pròpia pantalla del Passeig de Santa Coloma per tal de comprovar els resultats de les possibles tècniques d'impressió. La primera es tractava de vinil adhesiu que podria contenir tan les imatges, el text i el *skyline* del barri i que es col·locava directament sobre la superfície de la pantalla acústica.

⁵ Es poden trobar referents de projectes en l'espai públic que es fonamenten en la fotografia impresa, però en la majoria d'ocasions es tracta d'intervencions efímeres.

⁶ La superfície de la pantalla acústica que s'utilitzava era de 116 metre lineals amb un alçada constant de 4 metres; un superfície total de 478 m².

⁷ Llana mineral.

La segona prova consistia en imprimir prèviament les imatges en un suport rígid anomenat *Dibond*⁸ que s'ha de subjectar amb cargols sobre la pantalla acústica.

La realització d'ambdues proves va permetre analitzar les avantatges i inconvenients de cada material i tècnica de producció en relació als requeriments del projecte.

Després d'observar els resultats, els tècnics del districte i el grup de recerca, decidiren descartar el vinil imprès. El motiu principal d'aquesta decisió fou que la marcada ondulació de la superfície de la pantalla generava bosses d'aires en direcció horitzontal. Ondulació, que a més, dificultava la visualització clara de les imatges. Finalment s'apostà per diferents tècniques segons l'element a imprimir: per les imatges s'utilitzaria el *Dibond*, que permetria un millor visualització de les imatges i que el estar subjectades amb cargols, podrien fàcilment ser substituïdes en cas de donar-se actes vandàlics; el *skyline* de Baró es realitzaria amb pintura; mentre que els escrits, dates i altres elements gràfics simples es col·locarien amb vinil de tall adhesiu de color negre mate.

Definits els materials i la forma de producció de cada element del *Mural de la Memòria*, es procedí a concretar el tipus de tipografies dels textos, les seves dimensions i les de les imatges (algunes de les quals varen haver de tornar-se a escanejar els originals per tal d'aconseguir la resolució òptima). Durant aquest procés és quan també es varen tramitar els permisos corresponent (d'individus, entitats o arxius històrics de la ciutat), per la utilització d'aquestes.

L'execució es programa en tres fases: en la primera es pintaria el *skyline* del barri, per la qual s'utilitzen mascare adhesives que s'enganxen en la pantalla per protegir les zones lliures de pintura; aquesta s'aplica en els panells metàl·lics i en les bases de formigó.

Fig.466,467,468> D'esquerra a dreta: pintant el *skyline* directament a la pantalla acústica; el text amb vinil adhesiu; les imatges originals o composicions impreses amb *Dibond*. Font: CRPolis.

⁸ Material rígid compostat per dues làmines d'alumini amb un nucli de polietilè en l'interior, que permet ser tallat amb les mesures que siguin necessàries.

El segona fases s'instal·larien les imatges impreses directament sobre *Dibond*, cargolades a la pantalla⁹. I en la tercera fase s'aplicarien els vinils de tall adhesiu de dates i al mateix temps que s'acabarien de posar altres elements gràfics com el pebeter olímpic, la targeta de metro, etc. El darrer element a col·locar són els textos.

Fig.469,470,471> Diferents moments del procés d'execució. Font: CRPolis

L'execució del mural es realitzà sota l'atenta mirada de la població de Baró de Viver que es sorprenien del canvis que experimentava la pantalla acústica. Cada dia s'acostaven veïns i veïnes al Passeig de Santa Coloma per observar detingudament les imatges que s'anaven col·locant. "L'aparició" de les imatges provocava reaccions i comentaris de tot tipus. Conductors s'aturaven per baixar i fotografiar amb els mòbils i molts vianants s'aturen per preguntar-nos sobre les imatges, ens expliquen anècdotes del passat i alguns van a casa per baixar-nos fotografies que similar a les que es van posant a la pantalla. Ens expliquen desenes d'anècdotes de la vida en els temps de les cases barates, en parlen de l'enyorança del temps en que en el barri tothom es coneixia i es feia vida al carrer, de les festes, histories de les persones que surten en les fotografies; etc. Un dels moments més emotius fou quan dues veïnes, mare i filla, mirant les fotografies descobrien un retrat del pare en l'equip de futbol. Molt emocionades, entre llàgrimes, ens demanaren una còpia ja que no tenien cap fotografia del pare.

⁹ Per instal·lar els plafons de Dibond s'utilitzarien uns cargols especials que només disposen els equips de serveis de l'Ajuntament de Barcelona, per tal d'evitar que es puguin descargolar amb les eines habituals que es poden comprar en qualsevol ferreteria.

Aquest fou potser un dels moments més emotius del projecte de participació; i creiem que són precisament aquestes experiències emocionals les que també justifiquen la participació ciutadana.

Fig.472,473>Les visites a l'obra dels residents de Baró fou constant. Ens explicaven anècdotes relacionades amb la darrera imatge instal·lada i en més d'una ocasió algun vehicle que circulava pel Passeig de Santa Coloma s'aturava per fer fotografies. A la imatge de l'esquerra podem veure la veïna que reconeixia el seu pare entre una de les moltes fotografies que composaven el perfil dedicat als equips de futbol de Baró de Viver. Font: CRPolis.

A diferència de la rambla, en aquest cas el CRPolis fou el responsable de la gestió de l'execució del projecte. Va controlar la producció de cadascun dels elements construïts per l'empresa DICOTEL, i va coordinar les diferents fases d'execució del mural. L'autonomia que va disposar el CRPolis per executar el projecte garantia que el *Mural de la Memòria* es materialitzés tal i com totes les parts havien acordat. Respectant en tot moment el fons i la forma del projecte veïnal.

El *Mural de la Memòria* s'inaugura el 11 de Febrer de 2011¹⁰ amb el descobriment simbòlic, per part de membres de l'AVV, els representants del Districte de Sant Andreu i membres del CRPolis, d'una cortina que cobria la pantalla on es narrava l'origen del barri. L'acte protocol·lari reconeixia una peça d'art construïda pels veïns/es de Baró de Viver, que explica una història plena d'anècdotes, de records col·lectius i fets viscuts, compartits o coneguts al barri. Una obra oberta perquè futures generacions hi puguin intervenir deixant constància de les seves vivències.

Tal com ens afirmava la Regidora del Districte de Sant Andreu en el seu discurs inaugural, Baró de Viver ja podria comparar-se als altres barris de la ciutat: "*(...) podemos ver i tocar arte también, en el Baró de Viver.*"¹¹

¹⁰ Setmanes després es va inaugurar la rambla i la Plaça Baró de Viver

¹¹ <http://www.ub.edu/ubtv/video/mural-de-la-memoria-de-baro-de-viver>

Fig.474,475,476,477,478>Diferents detalls del *Mural de la Memòria*. L'execució del Mural de la Memòria finalitzaria dies abans de la seva inauguració oficial. Font: CRPolis

Fig.479,480>A l'esquerra, imatge que recull el moment en que s'inaugurava el Mural de la Memòria amb l'acte simbòlic de corre una cortina que amagava la imatge aèria del barri el 1929. A la dreta, el dia de l' inauguració de la rambla, en que l'Alcalde de Barcelona Jordi Hereu va fer una visita al mural acompanyat d'un grup de veïns/es. Font: CRPolis

La pantalla acústica, més enllà de les seves funcions sono-reductores que millorava la qualitat de vida dels residents del Passeig de Santa Coloma, ha esdevingut el primer projecte d'art públic de la història de Baró de Viver; un suport que ara és un retrat del patrimoni intangible del barri¹²

Fig.481>Fotomuntatge panoràmic del Mural de la Memòria des de l'àtic d'un dels edificis del Passeig de Santa Coloma. Font: CRPolis

Malgrat la complaença per la tasca feta, tal i com passaria amb el projecte de la rambla, quedaven alguns aspectes sense acabar de tancar: la gestió del mural i la seva continuïtat havia quedat apuntada, però sense concretar; la proposta de Galeria d'Art Urbà¹³ en el darrer tram de la pantalla acústica per fer la connexió amb l'entorn de l'entrada del metro i amb l'objectiu de visualitzar el barri a la resta del territori, tampoc s'havia concretat.

El darrer acte del projecte d'intervenció en la pantalla acústica arribà uns mesos després de la seva inauguració, quan el CRPolis fou convocat a una trobada amb responsables de l'Espai Jove Garcilaso¹⁴ i la Fundació TriniJove, per tal de comunicar-li que pretenien desenvolupar un projecte de graffiti amb el grup Difusor¹⁵ i alumnes de l'escola de La Llotja (de Sant Andreu). Aquest graffitis o murals es realitzarien a les pantalles acústiques del Passeig de Santa Coloma que el *Mural de la Memòria* encara no havia utilitzat i es realitzarien amb joves del barri

¹² Podeu veure una recopilació d'imatges de les diferents parts a ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE MURAL DE LA MEMÒRIA/ IMATGES MURAL DE LA MEMÒRIA

¹³ Durant el procés de concreció del Mural de la Memòria es mantingueren contactes amb l'Ajuntament de Barcelona i l'Ajuntament de Lisboa per plantejar un projecte de Galeria d'Art Urbà afí al que hi ha desenvolupat al centre de Lisboa. Inclús s'havia pensat en que els primers artistes urbans que actuessin en la pantalla acústica de Baró de Viver fossin de la ciutat portuguesa. Recordem que un dels objectius principals del projecte participatiu ha estat i és el de donar a conèixer el barri i que aquest només sigui conegut pels conflictes social que s'hi donen.

¹⁴ <http://w110.bcn.cat/portal/site/CentreGarcilaso>

¹⁵ <http://www.difusor.org>

en el marc d'un projecte comunitari. Es va demanar la col·laboració del CRPolis en el projecte per fer d'enllaç amb els veïns/es; tot i no saber res sobre aquest procés, en la pàgina web del grup Difusor ja s'esmentava que els tallers de graffiti anomenats el *Mural del Consens* ho col·laborava el CRPolis¹⁶.

L'AVV de Baró de Viver, les diferents entitats i els veïns/es que havien participat en els tallers es varen mostrar indignats, ja que no se'ls havia consultat res i entenien que la nova proposta "atropellava" el objectius de les seves i menyspreava el *Mural de la Memòria*. Varen demanar la seva retirada i aquesta finalment, queda aturada. Es seguiria apostant i exigint el desenvolupament de la Galeria d'Art Urbà¹⁷.

¹⁶ <http://www.difusor.org/2011/03/21/mural-de-consens-a-baro-de-viver>. Malgrat que varem demanar que es retirés aquesta informació, ja que no estavem gens d'acord ni en la forma ni en el fons de la proposta, el grup Difusor va seguir mantenint que disposava de la nostra col·laboració

¹⁷ L'AVV de Baró de Viver i les diferents entitats no s'oposaven a la realització dels tallers amb els joves del barri, si no que demanaven que els graffitis es fessin en altres espais. Entenien que la nova proposta era una bona eina en el marc del desenvolupament comunitari, però que no responia a l'objectiu de donar a conèixer el barri i "situar-lo en el mapa". S'interpreta que una Galeria d'Art Urbà gestionada per l'Ajuntament amb la intervenció cada cert temps d'artistes professionals internacionals, farà que la premsa necessàriament citi el Baró de Viver i aquest quedi situat en el marc cultural de la ciutat. A més es podia aconseguir un espai de qualitat estètica i una imatge moderna que lligava bé amb les propostes de Skate Park a l'entorn de la sortida del metro.

Les diferents reunions amb els responsables del Centre Garcilaso, la Fundació TriniJove i els membres de Difusor foren tenses i molt agries. S'arribà a amenaçar a l'AVV i a les entitats que assistien a les reunions, en que si no s'acceptava que el grup Difusor actués amb els seus tallers en la pantalla acústica, mai s'actuaria en aquesta.

6.16. Fase VII: Divulgació

Algunes de les decisions que s'han pres en els transcurso dels processos participatius i en el projectes concretats, s'han d'entendre sota l'auspici de donar a conèixer el barri. Esperant d'aquesta manera, ésser percebuts com un territori més de la ciutat i que s'afavorís un canvi d'actitud envers de Baró de Viver. Intentant generar noves inèrcies de relació de la ciutat envers el barri: socials, culturals, urbanístiques i/o econòmiques. Deixar ser un lloc desconegut, perifèric, i en definitiva ser un barri normalitzat de la ciutat.

En aquest marc, els diferents actors han anat aprofitant les diferents plataformes de comunicació al seu abast per divulgar el projecte de participació i el projectes de disseny urbà que s'anaven gestant. L'AVV Pi i Margall presentava el treball desenvolupat a diferents mostres d'entitats socials que es celebren a la ciutat i portava els seus projectes a reunions amb la FAVB (Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona). El Districte de Sant Andreu va utilitzar a partir de la firma del conveni els diferents canals de comunicació habituals de l'Ajuntament de Barcelona, per tal d'informar sobre els processos participatius que s'anaven desenvolupant i els avenços en els projectes concrets. Per la seva banda, el grup CR Polis durant tot el projecte participatiu ha anat presentant-lo a diferents congressos i seminaris internacionals que posaven el seu focus d'atenció en el disseny urbà, l'art públic o la participació ciutadana. En un d'aquests punts de trobada d'investigadors i professionals en que col·labora el propi grup de recerca, el simposi internacional bianual *Waterfronts off Art*¹, es presentà el projecte participatiu i les propostes veïnals en la seu de l'AVV de Baró de Viver. Presentació que fonamentalment realitzarien alguns dels veïns/es amb l'ajuda dels membres del CR Polis.

En paral·lel, els membres del grup de recerca han anat publicant diferents articles en diverses revistes internacionals, tasca que s'ha d'emmarcar en les funcions de transmissió de coneixements de tot grup d'investigació, però també, en la voluntat d'ajudar en l'objectiu de situar Baró de Viver en el mapa.

¹ El simpòsium *Waterfronts off Art* són un encontre bianual organitzats per el PAO (Public Art Observatory), grup compost per diferents universitats i facultats europees, que la seva tasca es centre en: potenciar la formació i investigació entorn l'Art Públic, propiciar l'intercanvi d'experiències entre professionals i institucions, per finalment, difondre l'Art Públic a través dels nous mitjans tecnològics d'informació i comunicació. Podeu trobar més informació en la pagina web del CR Polis www.ub.edu/escult, en l'article del Dr. A. Remesar el numero 27 de la revista *On the Waterfront* (2013), titulat *Interdisciplina en Diseño Urbano y Arte Público. La red telamatica PAUDO (Public Art and Urban Design Observatory). De W@terfronts a cities*

L'any 2011 el CR Polis amb la col·laboració de UBTV (*Universitat de Barcelona Televisió*), el canal televisiu de la Universitat de Barcelona, va produir dos documentals de curta durada on s'explicaven els projectes executats del *Mural de la Memòria* i la rambla amb el seu monument a les Cases Barates. Els dos documentals estan penjats en la pàgina web de UBTV².

Ambdós documentals es varen presentar públicament en l'exposició *El Barri. Baró de Viver parla amb imatges*³ (abril 2011) realitzada pel CR Polis amb la col·laboració del Districte de Sant Andreu en el Centre Cívic de Sant Andreu. L'exposició aprofitava tots els documents visuals aportats per la població de Baró de Viver durant el desenvolupament del *Mural de la Memòria* amb l'objectiu d'explicar la història del barri fonamentalment amb imatges. Es decideix fer aquesta primera exposició al barri de Sant Andreu, on sorprenentment molts de les persones que hi viuen desconeixen l'existència de Baró.

Com es deia en la postal d'invitació a l'exposició, durant tres setmanes Baró de Viver explicaria la seva història; *"una història plena d'històries, de records i fets viscuts, compartits o coneguts al barri, aportats entre tots de forma participativa. Les imatges cedides pels propis veïns i veïnes contribueixen a incrementar l'orgull identitari del barri"*⁴. En la sala es varen exposar un recull de fotografies (mostrar-les totes era físicament impossible), plafons que combinaven imatges i textos buscant la similitud amb el *Mural de la Memòria*, una reproducció del propi mural, la maqueta de la proposta de Plaça Cívica i Hotel d'Entitats i les projeccions dels documentals sobre els projectes i el gegant de Baró que per primer cop visitava el barri de Sant Andreu. Al centre de la sala "presidia" l'exposició el *Baronet*, el gegant del barri que tampoc és conegut ja que poques vegades surt de Baró⁵.

² <http://www.ub.edu/ubtv/es/video/mural-de-la-memoria-de-baro-de-viver>

<http://www.ub.edu/ubtv/es/video/rambla-ciutat-asuncion-de-baro-de-viver>

Els dos audiovisuals els podeu veure també en ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARÓ DE VIVER/DIVULGACIÓ DE PROJECTES/Documentals

³ També es va realitzar un altre document audiovisual: <http://www.ub.edu/ubtv/es/video/el-barri-baro-de-viver-parla-en-imatges>. Aquest també els podeu trobar a: ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARÓ DE VIVER/DIVULGACIÓ/EXPO_EL BARRI/ Documental

⁴ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DIVULGACIÓ/EXPO_EL BARRI/Postal exposició

⁵ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ DIVULGACIÓ/EXPO_EL BARRI/Imatges exposició

Fig.482,483,484<Imatges de l'exposició El Barri. Baró de Viver parla amb imatges, celebrada el 2011 al Centre Cívic de Sant Andreu. Font:CR Polis

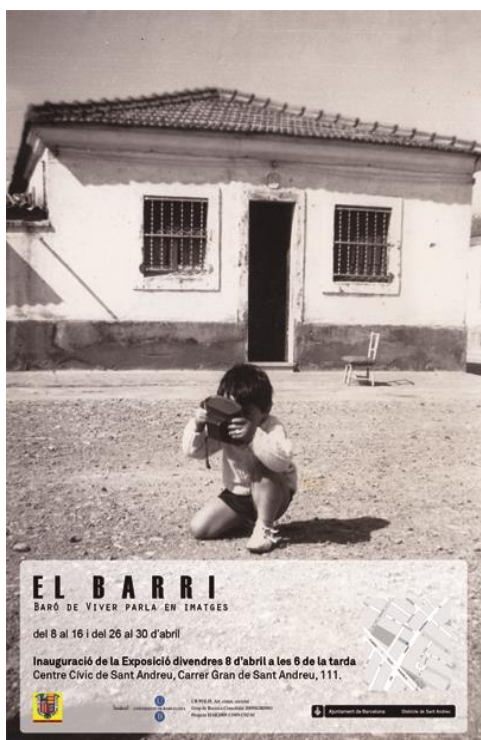

Fig.485>Cartell de l'exposició EL BARRI. Baró de Viver parla en imatges. Font: CRPolis

Posteriorment (octubre 2011- gener 2012) l'exposició es reconvertiria en un nova mostra sota el títol de Nas Marges (En els Margres), com a resultat d'una producció conjunta del CRPolis i el Museu de la Ciutat d'Almada (Lisboa, Portugal), a través de la ret temàtica PAUDO (Public Art and Urban Design Observatory). On es comparaven dos barris perifèrics, Baró de Viver i el de Pica-Pau a Almada, per tal de mostrar la història de dos espais urbans que malgrat la distància són afins i parlen, de la lluita veïnal organitzada per tal de millorar l'entorn i les condicions en que viuen. Per l'ocasió es va produir un nou document audiovisual, aquest com centrat en la història, les característiques socials del barri i les seves expectatives de futur, explicades pels propis participants del projecte participatiu⁶.

El març del 2012, l'exposició es va traslladar a la Facultat de Belles Arts. La presentació a Barcelona forma part de les activitats del festival veïnal *Bon Viver d'Arts*, organitzat per el Pla de Barris de Baró de Viver- Bon Pastor.

⁶ Podeu trobar el vídeo en <http://www.ub.edu/ubtv/es/video/en-els-marges-documental-del-barri-de-baro-de-viver>.

També el podeu veure a ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ DIVULGACIÓ/Documental

Podeu veure el material creat per a l'exposició d' Almada a: ANNEX/PROJECTE BARO DE VIVER/ DIVULGACIÓ/EXPO_ALMADA

Baró de Viver també “es va fer visible” a través dels mitjans de comunicació que varen informar de l’inauguració de les dues intervencions en l’espai públic. El 10 de Febrer l’Ajuntament enviava una nota de premsa divulgant el projecte del Mural de la Memòria, explicant en detall les seves característiques i la seva elaboració⁷. Informació que també es penja a la pàgina web de l’Ajuntament de Barcelona⁸ i que apareix en els programes de notícies locals de BTV (Barcelona Televisió).

La notícia apareix també en diaris de tirada nacional, tan en la seva edició impresa com en la seves edicions digitals⁹. Per primer com en anys, Baró de Viver no apareix en els medis tradicionals parlant d’aspectes negatius, com conflictes socials, si no que se’n parla de forma positiva: per projectes artístics que fan referència a la seva memòria i que han fet entre tots. Aquest fet és molt valorat pels membres de l’AVV, que sempre s’han queixat de que la premsa només “pensa” en Baró de Viver quan ha succeït un fet violent o delictiu. Quan aquest es dona en fan referència com si fos quelcom quotidià en el barri.

El Mural de la Memòria, com qualsevol altre projecte artístic en l’espai públic de la ciutat, quedaria inclòs en el catàleg d’Art Públic. Catàleg virtual ubicat a la pàgina web de la ciutat: www.bcn.cat/artpulich.

En els darrers anys l’editorial de l’Ajuntament de Barcelona ha publicat dos llibres on es referencien els dos projectes de Baró de Viver¹⁰. En ambdues publicacions es reconeixen els projectes veïnals com a nous elements d’identitat del barri i del Districte de Sant Andreu, i el que en certa perspectiva encara és més important, en el llibre dedicat als darrers projectes de disseny urbà de la ciutat que es presenten com a models a seguir, s’admet que l’autoria dels projectes són els veïns i veïnes de Baró de Viver¹¹. Cita amb doble valor, ja que per una

⁷ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DIVULGACIÓ/NOTICIES/ Nota_prensa _Ajuntament de Barcelona

⁸ <http://w110.bcn.cat/portal/site/SantAndreu>

⁹ ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ DIVULGACIÓ/NOTICIES/Article Premsa EL PUNT
ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ DIVULGACIÓ/NOTICIES/Article Premsa AVUI

¹⁰ VVAA; *Paisatgisme Urbà, Barcelona, Urban Landscapes*; Ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2012. Capilla, A; *Sant Andreu. Baró de Viver, el Bon Pastor, El Congrés i el Indians, Navas, La Sagrera, Sant Andreu, La Trinitat Vella*; Col·lecció Barcelona barri a barri; ed. 9 grup editorial- Cossetània Edicions i Ajuntament de Barcelona; Barcelona Juny 2013.

¹¹ En AAVV; *Paisatgisme Urbà, Barcelona, Urban Landscapes*; Ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona 2012, pàgina 216 es presenta el projecte de la Rambla Ciutat d’Asunción i el monument a les Cases Barates. En la fitxa tècnica consta “autoria: veïns i veïnes de Baró de Viver/ CR Polis projecte preliminar/ Carlos Fuentes i Districte de Sant Andreu projecte executiu.

banda es reconeix la feina feta per la població del barri, i per altra banda, perquè a l'incloure el projecte en un llibre d'aquestes característiques s'admet que un projecte de disseny urbà des de la participació ciutadana pot ser presentats com a un projecte de qualitat.

Malgrat aquesta tasca, Baró de Viver continua essent un barri desconegut per la majoria. És evident que calen moltes més accions a una altra escala d'actuació perquè el territori sigui reconegut per la resta de la ciutat, però les aconseguides no només han permès parlar públicament de Baró, sinó que a més n'han parlat de manera diferent a les habituals.

En diferents reunions posteriors a l'execució dels projectes per avaluar la feina feta i afrontar les propostes pendents, tan a veïns/es com al grup de recerca, els quedava clar que per seguir desenvolupant l'objectiu de donar a conèixer el barri calia seguir treballant per aconseguir la realització de la Galeria d'Art Urbà en el tram ni intervingut de la pantalla acústica i la construcció del *Skate Park* a l'entorn de la sortida del metro. Dues intervencions urbanes que podrien situar Baró de Viver en el circuit sociocultural de la ciutat de Barcelona.

6.17. Síntesi per el final d'una etapa

L'exposició en el Centre Cívic de Sant Andreu fou l'últim acte del projecte participatiu just abans de les eleccions municipals del maig 2011. Els resultats d'aquestes comportà el canvi d'equip del govern de la ciutat que, per primer cop des de les primeres eleccions democràtiques l'any 1982, passaria a mans del partit polític Convergència i Unió (CIU). Malgrat que la formació s'havia imposat en la majoria de barris de la ciutat, en els que formen el Districte de Sant Andreu es va continuar imposant el Partit Socialista de Catalunya, als quals se'ls va oferir continuar dirigint el districte. Proposta que no es va acceptar i en conseqüència s'hagué de designar un nou equip responsable de la regidoria del Districte de Sant Andreu.

Els canvis van afectar a tots els càrrecs polítics i a alguns professionals del Servei Tècnic, pertant la continuïtat del projecte de participació de Baró de Viver quedà "automàticament en *stand by*".

A l'espera de notícies per part del nou equip del districte, l'AVV Pi i Margall i les altres entitats del barri expressaren al CR Polis la seva voluntat de continuar treballant com en els darrers anys. S'havien executat dos projectes, però cap dels quals era inicialment esperat. Tan la Rambla com el Mural de la Memòria són fruit d'aprofitar les circumstàncies del moment. Havien quedat en l'aire les altres propostes; en síntesi:

Plaça Cívica i Hotel d'Entitats

Durant l'any 2011 l'Ajuntament de Barcelona havia guanyat els judicis pels solars del C/Ferran Junoy i la Llei de Barris, pertant es podia començar a donar forma al programa d'usos i funcions que ja s'havia acordat a finals del 2008.

En principi que en el solar que ocupava l'escola de conducció (delimitat pel CEIP Baró de Viver i els carrers Tucúman, Quitó i Caracas), s'hi hauria de construir el nou Centre Cívic i equipaments per a la gent gran: casal d'avis i residència de dia. En l'espai qualificat de zona verda s'hi destinarien algunes de les propostes de la proposta veïnal original. Mentre, en el solar del C/Ferran Junoy amb la previsió de construir habitatges de protecció oficial (7HJ o 10HJ), es pensava destinar les plantes baixes de les noves edificacions als nous espais de les entitats veïnals. En l'espai públic de l'entorn d'aquests edificis, que inclou l'espai conegut com "el pajaritos" caldria concretar les noves formes dels elements dissenyats pels veïns/es: les fonts d'aigua, els jocs infantils, els camps de petanca, el quiosc-bar i els elements d'art públic.

Dels equipaments previstos per l'Ajuntament de Barcelona presentats l'any 2008 (CEIP, escoles de formació professional i centre d'emergències 112), no se'n tenien més notícies. Tot i que la crisi econòmica global feia preveure que aquest nou pla d'equipaments quedaria anul·lat o posposat. S'anul·lés o no aquest pla, el veïnatge té present que el *Pla General Metropolità (PGM)* qualifica aquests espais d'equipaments i zona verda.

En definitiva, la situació era molt ambigua i calia pertant, replantejar-se de nou el projecte. Les entitats veïnals decidiren que fins a noves notícies per part del Districte de Sant Andreu, es tornaria a defensar la proposta de projecte desenvolupada en els tallers participatius.

Sortida de Metro

Després de les *Il·les. Jornades Participatives* s'havia concretat un programa d'usos per aquest àmbit amb els objectius de (1) recuperar-lo com un espai públic del barri, (2) convertint-lo en un espai segur mitjançant l'afluència constant de persones i (3) de seguir millorant la imatge de Baró de Viver a través del disseny del espai públic.

Tal i com recull l'informe entregat al Districte de Sant Andreu¹, el programa d'usos i funcions acordats pels residents i acceptat pel districte és la combinació de: una zona d'horts urbans, un *skatepark*, la reurbanització del conjunt i el manteniment d'un espai per aparcament de cotxes. Les propostes veïnals inclouen el tractament estètic de les estructures de la ronda, per tal d'embellir i aportar identitat al lloc.

Cada ús a de contribuir a que les persones es desplacin i utilitzin l'espai (evitant, per exemple, que els usuaris del metro baixin a les estacions de Torres i Bages o de Santa Coloma per por a la sortida de l'estació de Baró de Viver), però a més quedà ús se l'hi ha associat un seguit de propostes que ajuden a assolir objectius generals del projecte.

HORTS URBANS	Un nou espai d'oci del barri, però també una oportunitat per crear un espai intergeneracional i educatiu. Es proposa crear dinàmiques amb les escoles del barri on els alumnes tinguin l'oportunitat d'aprendre i treballar continguts de ciències naturals, al mateix temps que comparteixen un espai amb els avis del barri. Activitats que es poden complementar amb intervencions dels treballadors de Parcs i Jardins de Barcelona.
---------------------	--

¹ Podeu trobar el darrer informe i programa d'usos de la sortida del metro a ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE SORTIDA DEL METRO/ Informe sortida metro

SKATEPARK	un nou espai lúdic pels adolescents del barri i la pràctica esportiva, es busca la creació d'un espai atractiu per els skaters i altres grups de la ciutat. Es proposa de que l'ajuntament pugui utilitzar l'espai per events esportius i culturals de la ciutat que atregui la gent a Baró de Viver: <i>Extrem Games</i> , concerts del <i>Primavera Sound</i> o dels que es fan habitualment per les Festes de la Mercè. Es concep l'espai en clau de ciutat, interpretant-lo com una possible solució als conflictes amb els <i>skaters</i> a la Plaça Universitat o davant del MACBA, o un nou oferint-lo com un nou espai en la voluntat descentralitzadora de l'Ajuntament de Barcelona en les celebracions festives i culturals de la ciutat ²
DISSENY ESTÈTIC ELEMENTS ESTRUCTURALS	Recollint una de les primeres idees dels taller de joves (2005), es proposa que els elements estructurals de les rondes (murs i columnes) siguin dissenyats i executats per els alumnes de formació secundària de les escoles del barri i del districte. Es vol generar l'apropiació de l'espai per part de la població més jove, però també que els altres joves del districte el puguin percebre com un espai proper.
PARKING	en el cas de mantenir l'aparcament de cotxes, es tracta sobretot de no perdre aparcament lliure del barri ³ .
CONNEXIONS	un dels elements clau per a la millora de la seguretat de l'àmbit, però també per unificar-lo a la resta de la trama urbana del barri és, el desenvolupament i urbanització de les connexions per sota del pont del Passeig de Santa Coloma que arriben a la Llosa.
<i>Taula 47> Funcions usos espai urbà sortida de metro Baró de Viver. Font: CRPolis</i>	

El *Projecte d'intervenció integral de Baró de Viver- Bon Pastor*, inclou dues partides vinculades a aquesta proposta: la regeneració urbana de l'espai i la construcció d'horts urbans (malgrat que aquests no s'especifica que s'hagin de fer en l'àmbit proposat pels veïns/es). En les darreres reunions amb el districte s'havia acordat que es buscaria una partida per l'execució del skatepark, ja que es coincidia totalment amb les propostes veïnals. La seva execució quedà aplaçada fins a rebre les partides necessàries provinents de la Llei de Barris

A l'estiu de 2011 i en les darreres reunions amb l'AVV Pi i Margall, es començà a sospitar sobre la possible derogació de la Llei de Barris. Fet que es confirmaria

² En els darrers anys alguns dels populars concerts musicals a l'aire lliure de les Festes de la Mercè, les Festes de Santa Eulàlia o el Primavera Sound, han deixat de celebrar-se, no només al centre de la ciutat, sinó que han ocupat espais d'altres barris.

³ El projecte del Centre Cívic i plaça implica la pèrdua d'entre 60 i 70 places. Recordem que aquest fet no ha estat ben rebut per un nombrós grup de residents que exigeixen la reordenació dels espais d'estacionament per tal de no perdre places lliures. Com ja hem explicat el CR Polis havia fet estudis previs en aquest sentit. ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/DOCUMENTACIO VEÏNAL/Estudi nous espais estacionament.

mesos més tard i que representaria la pèrdua de pressupost destinat als projectes urbans de Baró de Viver.

El juny d'aquell mateix any, els alumnes del màster del Màster Oficial en Disseny Urbà: Art, Ciutat, Societat de la Universitat de Barcelona, en el marc de l'assignatura de Taller de Gestió de Projectes i tal com es recollia en el conveni de col·laboració, varen realitzar propostes de disseny per l'espai de la sortida del metro, que

Fig.486>Una de les imatges dels projectes elaborats pels alumnes del Màster de Disseny Urbà. Font: CRPolis

Fig.487>Proposta de l'espai d'horts urbans a l'àmbit de la sortida de metro de Baró de Viver, elaborada pels alumnes del Màster de Disseny urbà de la Universitat de Barcelona. Font:CRPolis

Fig.488>Proposta d'ordenació de l'espai segons el programa d'usos, realitzada pels alumnes del Màster de Disseny Urbà de la Universitat de Barcelona. Font:CRPolis.

podrien servir com a documents de treball inicials en futurs tallers de participació ciutadana.

Galeria d'Art Urbà

En la darrera trobada veïnal s'expressà la voluntat de continuar demanant la producció de la Galeria d'Art Urbà, malgrat que de totes les propostes aquesta és la que sembla més difícil de concretar. Sobretot per l'actitud ambigua que ha mantingut l'administració pública; que si bé sempre han afirmat compartir els objectius dels veïns/es, no sembla que s'hagin acabat d'implicar en la seva consecució.

En les darreres trobades amb l'AVV Pi i Margall i les entitats del barri es decidí constituir una Plataforma d'Entitats Veïnals, per tal de poder repartir de la feina i les responsabilitats en el marc del projecte participatiu⁴. En aquesta plataforma es convidaria a formar-ne part aquells veïns/es que volguessin participar a manera individual.

Abans de les vacances d'estiu de l'any 2011, en l'última reunió, la plataforma decideix que per tal de continuar millorant la qualitat de l'espai públic del barri i la seva imatge, cal demanar la retirada de les runes i monticles de terra del C/ Ferran Junoy i la recuperació de l'àrea triangular de "los pajaritos", recuperant les propostes formulades el juny del 2010. S'afegeix que cal seguir fent pressió per continuar demanant la construcció d'un camp de futbol.

⁴ Recordem que al contrari de l'antiga associació de veïns/es, la majoria de les persones que participen en el projecte i formen part d'entitats o grups de Baró, són persones laboralment actives.

6.18. UNA NOVA ETAPA/ *Setembre 2011 ... actualitat*

El setembre del 2011 s'inicià una nova etapa del projecte de participació. Un inici força desconcertant, marcat pel canvi de govern de la ciutat després de les eleccions municipals de l'anterior mes de març i per la dimissió dels representants de l'AVV Pi i Margall per qüestions personals vinculades a les seves relacions veïnals.

Els canvis en el Districte de Sant Andreu no només es limità als responsables polítics, si no també a alguns tècnics que havien estat implicats en els anteriors processos. Els primers mesos del nou mandat foren desconcertants; per una banda, inicialment el districte no es posà en contacte amb els veïns/es que restaren com interlocutors veïnals, i per altra banda, quan finalment els convocaren per parlar varen afirmar que ni el nou gerent d'Urbanisme el Sr. Salvador Coll, ni els Serveis Tècnics tenien constància de les propostes de projectes veïnals, ni les memòries dels projectes executats.

Aquesta situació propicià, de nou, la desconfiança veïnal envers el nou equip del districte.

Els Serveis Tècnics varen convocar una primera trobada entre els veïns/es que volien continuar vinculats el projecte, el grup CR Polis i el Sr. Daniel Alsina representant de *BIM/SA* (Barcelona d'Infraestructura Barcelona SA)¹, responsable de l'execució del projecte del nou Centre Cívic i l'espai públic definit pels carrers Caracas, Tucúman i Quitó. La reunió ha de servir per explicar la proposta veïnal a BIMSA i als nous components del Servei Tècnic de l'Ajuntament, així com veure com continuar el procés participatiu.

Mesos abans, sense cap notificació per part del Districte de Sant Andreu a les entitats veïnals o al CR Polis, *BIM/SA* havia convocat un concurs públic

¹ Barcelona d'Infraestructures Municipals, SA (BIMSA) neix l'any 2004, de la transformació d'Infraestructures del Llevant, SA, amb l'objectiu d'executar les actuacions urbanístiques d'infraestructura i de dotació i concessió de serveis, incloent l'edificació, que li siguin encarregades directament o indirectament per les administracions públiques.

BIMSA està vinculada al Sector d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona, com a instrument de gestió de les inversions d'infraestructures, urbanitzacions, equipaments i edificacions singulars, per contribuir al procés de transformació de la ciutat.

Com a conseqüència de l'acord de la Comissió de Govern del dia 29 de febrer de 2012, BIMSA assumeix la fusió de les empreses Pro Eixample, Agència de Promoció del Carmel i Entorns, 22 @BCN i Pro Nou Barris. <http://www.bimsa.cat/>

d'arquitectura per projectar el nou Centre Cívic. En el transcurs de la reunió s'informa que els resultat del concurs es donarà a conèixer a la població de Baró en les següents setmanes, i que s'utilitzaria la mateixa formula per concretar el disseny de l'espai públic.

Malgrat la indignació dels veïns/es i del propi CR Polis per la falta d'informació rebuda, s'acorda amb *BIM/SA* la redacció d'un document que reculli tan el programa d'usos i funcions de la proposta veïnal, com els elements dissenyats que es considerin prioritaris. Document que *BIM/SA* convertirà com a requeriments en les bases del concurs públic. Així mateix el CR Polis es compromet a tornar a entregar les memòries de les diferents propostes veïnals i a crear documents de síntesi del conjunt del projecte de participació ciutadana².

En els següents dies s'organitza un jornada de taller per tal de reconduir la proposta veïnal a les noves condicions i redactar el document compromès amb *BIM/SA*³

Setmanes després es convoca a la població de Baró per la presentació pública del projecte del Centre Cívic guanyador del concurs públic. La presentació va a càrrec del Sr. Daniel Alsina (per part de *BIM/SA*) i el nou Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu el Sr. Salvador Coll. Ambdues parts demanaren al CR Polis la seva assistència per tal de facilitar el diàleg entre les dues parts⁴.

La sensació que ens quedà fou que amb la nostre presència el districte buscava la validació i que la població present acceptés la proposta. La seva reacció fou negativa ja que s'havien eliminat funcions que en els tallers s'havien establert com prioritàries, com per exemple que totes les entitats veïnals tinguessin un espai en el mateix edifici. Sense acabar d'acceptar aquest fet i sense entendre perquè només es preveu espai pel Centre Cívic i el Casal d'Avis, els veïns/es accepten la proposta perquè el projecte és econòmicament viable (ja disposa de dotació per ser executat) i reuneix algunes característiques que s'havien establert en els processos participatius. A canvi exigeixen l'execució de l'espai públic

² La Sra. Ester Santiago, Directora dels Serveis de Llicències i Espai Públic, afirma que els Serveis Tècnics no consta cap documentació; ni de les propostes veïnals en negociació, ni dels projectes executats. Documentació que, en els seu parer, es deuria emportar l'antic equip de govern.

³ Podeu trobar el document en ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE PLAÇA CÍVICA_ENTITATS/ Programa d'usos per BIMSA.

⁴ Mirar ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE PLAÇA CÍVICA_ENTITATS/ AVANT PROJECTE CENTRE CÍVIC BIMSA, i també en ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE PLAÇA CÍVICA_ENTITATS/ AVANT PROJECTE CENTRE CÍVIC BIMSA 2

paral·lelament a l'edifici i que el projecte es concreti seguint les propostes veïnals. Postura que s'havia discutit prèviament entre veïns/es i el grup CR Polis.

Els veïns/es presents en l'acte, manifestaren la voluntat de continuar treballant amb els esquemes participatius dels darrers anys i exigeixen que el grup CR Polis segueixi essent qui coordini el processos que facilitin la concreció de propostes i el diàleg entre els agents implicats.

Els representants del districte presents a l'acte, encapçalats pel Sr. Salvador Coll, es varen comprometre a mantenir una reunió en els propers dies amb el CR Polis. La trobada finalitzà amb una discussió sobre els límits de la participació ciutadana entre el representant de *BIM/SA*, els representants del districte, alguns veïns/es i els membres del CR Polis. Discussió que reiteradament sorgiria en les següents trobades.

Fig.489>Imatge virtual de l'avantprojecte del nou Centre Cívic i espai de gent gran de Baró de Viver. El projecte guanyador del concurs públic fou el realitzat per Territori 24 arquitectura i Urbanisme S.L.P. Font: BIM/SA. www.bimsa.cat

Setmanes més tard, es celebra una trobada en la seu del districte entre veïns/es, representants del Districte de Sant Andreu encapçalats pel Gerent d'Urbanisme, el Sr. Salvador Coll, tècnics i responsables dels Serveis Tècnics i el grup de CR Polis. En la reunió s'entreguen les memòries explicatives dels diferents processos participatius, dels projectes executats i de les propostes veïnals encara per concretar. L'objectiu de la trobada és establir un nou marc de col·laboració per tal de continuar amb el projecte de participació que començà al 2004. S'acordà l'estudi d'un nou conveni que permetés seguir desenvolupant les propostes veïnals des de processos de participació que vinculessin a les diferents parts implicades. També s'acordà que un cop desenvolupat el projecte de l'espai públic del nou Centre Cívic per part de BIM/SA, aquest presentaria la proposta al CR Polis i a les diferents entitats veïnals per tal de valorar-la i poder fer les seves aportacions.

Malgrat l'aparent clima d'entesa, al sortir de la reunió ens quedà clar que caldria - de nou – fer pedagogia sobre els conceptes de participació que manega el CR Polis. En certa manera, ens situàvem – de nou- en una posició de confrontament entre els diferents actors, on tècnics i polítics perceben la proposta participativa com una invasió de les seves competències; on la ciutadania intenta suplir a l'expert. En les discussions durant aquestes primeres trobades, repetidament s'expressa la convicció que la població no estan capacitats per prendre decisions espai públic o elements d'aquest, ja que no són experts.

El desembre de 2012 els Serveis Tècnics convoquen una reunió entre BIM/SA, el CR Polis i els arquitectes responsables de la proposta de la plaça del nou centre cívic (*SCOB Arquitectes i paisatge*). No es convoca al veïnatge i es demana al CR Polis que treballi la proposta amb aquests.

El 12 de desembre es convoca els representants de les diferents entitats veïnals a una sessió de treball per tal de valorar la proposta de plaça. L'objectiu fou facilitar la comprensió de la proposta presentada en format de planta dièdrica i fou facilitar sobre la seva idoneïtat. Fruit de les reflexions i discussions entre els assistents a la sessió, es redacta un document que s'entrega a BIM/SA i a SCOB que recull crítiques i propostes per tal de que siguin valorades a l'hora de concretar el projecte.

Fig.490,491> Sessió de treball del 12/12/2012 entre representants de les diferents entitats veïnals i el CR POLIS per revisar l'avantprojecte de la plaça del Centre Cívic presentat per BIM/SA. Font:CRPolis

En síntesi, es conclou que la proposta de plaça els sembla avorrida, “...de poc caràcter”. Tot i respectar alguna qüestió de disseny (com l'asfaltat en vermell), no els sembla que l'espai de la plaça pugui esdevenir un espai distintiu i simbòlic del barri. Creuen que s'ha considerat molt poc la proposta veïnal i que s'ha treballat poc l'organització de l'espai. L'eliminació de propostes veïnals, com l'espai d'aigua, consideren que trenca l'objectiu principal de la seva proposta de projecte: construir un espai públic significatiu on totes les persones del barri hi tinguin un lloc; un espai de trobada de tots. Demanen que es recuperin elements del seu projecte: l'espai d'aigua com element distintiu i simbòlic de la plaça, la

tipologia de tanca/ mur de separació (turons artificials de verd), eliminar els excessius espais de verd per un millor aprofitament funcional de l'espai, mantenir el tipus de jocs infantils, etc.

La reunió finalitzà amb la proposta de que les següents trobades per discutir sobre el projecte sigui amb BIM/SA i l'equip d'arquitectes per tal de treballar i poder modificar elements de projecte en el mateix moment. També demanen que abans de tancar el projecte per a la seva execució, sigui presentat públicament a la resta de la població de Baró per tal que puguin participar, aportant les seves valoracions i propostes.

Fig.492>Proposta d'avantprojecte de la plaça del nou centre cívic de Baró de Viver. Només s'han tingut en compte algunes de les propostes veïnals com el paviment asfaltat de color vermell o el nombre de camps de petanca. Ha desaparegut els diferents elements dissenyats en els tallers participatius: jocs infantils, l'espai d'aigua; els elements simbòlics. L'opinió dels presents a la reunió és que el projecte no farà que el lloc esdevingui un espai distintiu; s'interpreta que és una proposta poc treballada. Font: CRPolis

Forces mesos després, el setembre del 2013, es convoca en seu del districte una altra trobada per continuar concretant el projecte. Hi assistirien: gerència d'urbanisme de Sant Andreu, Serveis Tècnics, BIM/SA, SCOB arquitectura i paisatge, CR POLIS i aquest cop si, veïns/es de Baró. Aquests, setmanes abans, havien pogut treballar amb el CR POLIS la nova proposta de projecte que es presenta en la reunió i que incorporava alguns dels canvis proposats⁵.

⁵ Mirar ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ PROJECTE PLAÇA CÍVICA_ENTITATS/ AVANTPROJECTE PLANTA PLAÇA 02

Fig.493>Planta de la nova proposta d'avantprojecte de la plaça del nou centre cívic. S'incorporen algunes de les propostes veïnals recollides en documentació entregada a BIM/SA. Com en l'ocasió anterior, el projecte es presenta només en planta dièdrica. Font: CRPolis

En aquesta ocasió s'han respectat alguns dels suggeriments veïnals. Es segueix creiem que el projecte és poc carismàtic. Pensen que alguns dels elements no tenen gaire sentit, en especial l'espai d'aigua. Si en la proposta veïnal es concebia com un espai multifuncional i estètic, un lloc de convergència de persones, en la proposta del tècnics esdevé un barrera que separa la plaça del centre cívic, esdevenint tan sols un element decoratiu buit de significat. Segons Serveis Tècnics i *BIM/SA* la proposta veïnal no es pot executar per qüestions tècniques i higièniques.

Malgrat les crítiques, s'aconseguí obrir un diàleg que propicià alguns acords que varen satisfer a totes les parts: s'eliminà el quiosc-bar alliberant l'espai central de la plaça, s'acordà redistribuir l'espai d'aigua buscant similituds formals amb la proposta veïnal inicial i s'acordà replantejar els elements estètics proposats pels arquitectes seguint les pautes del pòrtic proposat en els tallers que evocava el pont de Santa Coloma. El districte es va comprometre a estudiar un formula que permetés la participació veïnal en la concreció d'aquest element escultòric que hauria d'esdevenir l'element d'art públic que aportés identitat/ simbolisme a l'espai.

Les propostes es segueixen presentant només en planta dièdrica, acompanyada de imatges d'altres projectes que *BIM/SA* els utilitza com a referents. La majoria són d'entorns molt diferents a Baró de Viver

Fig.494>Tipologia d'element escultòric tipus pòrtic pel passadís central de la plaça proposat per l'equip d'arquitecte. No són un projecte seu, si no tan sols referents o pautes que es podrien tenir en compte. L'espai d'aquests pòrtics no té cap paral·lelisme amb Baró de Viver. Font:CRPolis

Fig.495>Imatge de la maqueta de la proposta veïnal amb la proposta de pòrtics que fan referència a l'estructura del pont del Passeig de Santa Coloma. Volen fer referència simbòlica a la unió, a l'espai de trobada, a la "porta que et convida a entrar", etc. Font: CRPolis

Finalment la formula que s'utilitzarà per el disseny de l'element d'art públic de la plaça és un concurs entre alumnes de grau de l'escola La Llotja de Sant Andreu. Proposta del Districte de Sant Andreu i BIM/SA que es concretà durant el primer semestre del 2014 i que acceptà Habitat Urbà i el Consell Assessor d'Art Públic. Una formula que ja s'havia utilitzat en altres ocasions, com per l'escultura de l'Assemblea de Catalunya⁶, i que defensà el districte perquè potencia l'escola d'art del districte.

En el concurs participen uns 7 grups d'alumnes. El juny del 2014 es realitzen diferents sessions de treball amb aquests: visites al territori, sessions amb responsables del departament de Patrimoni de l'Ajuntament de Barcelona per parlar sobre requeriments de l'art públic a la ciutat i amb el CR Polis per exposar

⁶ L'Ajuntament de Barcelona, a través del Districte de Sant Andreu, va firmar un conveni amb l'escola de la Llotja per tal de que els seus alumnes poguessin fer algunes propostes per un element commemoratiu relacionat amb l'Assemblea de Catalunya. A l'igual que es proposa per Baró de Viver, un jurat va triar dues propostes que varen ser validades pel Consell Assessor d'Art Públic de l'Ajuntament de Barcelona.

Posteriorment els veïns/es de la Sagrera varen poder votar per seleccionar el projecte guanyador. Varen votar 224 persones.

el projecte de participació a Baró. En el més de setembre els estudiants de la Llotja presenten la seva proposta, entre les quals els veïns/es n'hauran d'escollir una al llarg del més de novembre de 2014. Es preveu l'execució del projecte escultòric a finals de març de 2015.

Durant el 2013 també es varen iniciar les obres d'execució de l'àmbit de la sortida del metro, per el qual el districte acceptà la proposta veïnal de crear un espai multifuncional: regeneració urbana de l'espai, horts urbans i skatepark, que respectivament s'executarien en tres fases. La regeneració urbana s'encarrega el districte de Sant Andreu; els horts urbans els dissenya i executa, Parcs i Jardins de l'Ajuntament de Barcelona; mentre que el skatepark és responsabilitat de BIM/SA⁷.

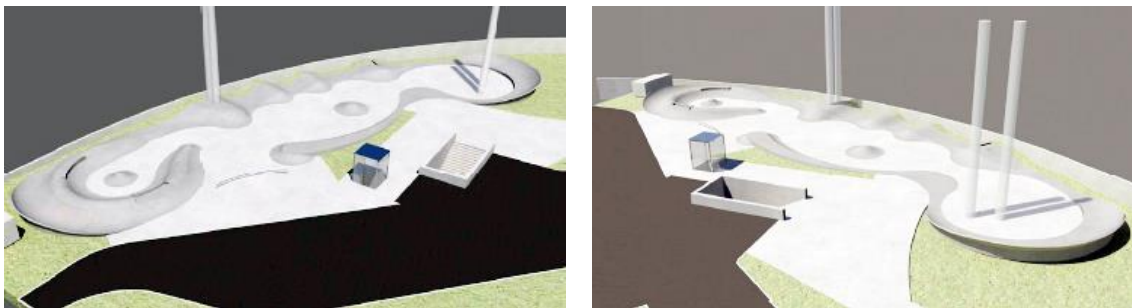

Fig.496>Planta de distribució de l'entorn de la sortida del metro. La zona de Skate park es situa just al costat de la sortida del metro, mentre que els horts urbans al fons de l'àmbit (en la imatge, acolorits en marro). Font: Districte de Sant Andreu- BIMSA

⁷ Mirar ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/ PROJECTE SORTIDA DEL METRO/ AVANTPROJECTE MINISKATE

Fig.497,498,499>Planta distribució de l'àmbit on apareix amb més detall la planta dels elements del Skate park. A baix, imatges digitals de com serà la zona de skate. Font: Districte de Sant Andreu-BIMSA

En les reunions amb el districte, els veïns/es i el CR Polis han anat recordant reiteradament la necessitat de treballar les connexions de l'àmbit de la sortida del metro, per sota el pont del Passeig de Santa Coloma i fins la Llosa. Tot i el compromís del districte encara ara no hi hagut cap posicionament concret.

Les previsions del districte de Sant Andreu és tenir el projecte executat el gener del 2015.

6.19. CONCLUSIONS (en el 2014....)

Mentre escrivim aquestes pàgines els projectes del Centre Cívic, la seva plaça, l'escultura d'aquesta, la sortida del metro, etc. van evolucionant. És per això que en títol d'aquest apartat hem posat (*en el 2014...*), que és quan estem acabant d'escriure'l. De segur que quan tanquem aquesta tesi doctoral algunes coses en l'espai públic de Baró hauran canviat i esperem poder-les recollir en altres apartats. Però de moment, si que podem reflexionar sobre les experiències viscudes fins el moment i que s'ha aconseguit.

Les lectures i interpretacions de les experiències viscudes en el conjunt del projecte participatiu a Baró de Viver, són múltiples i depenen de quin punt de vista es prenguin i sota quin prisma s'enfoquin.

Sota una òptica dels *objectius generals del projecte de participació* concretats inicialment amb el grup de joves que varen iniciar el treball amb el CR Polis, posteriorment ratificats per l'AVV Pi i Margall i per la població de Baró en les *Ies. Jornades Participatives (2005)*, s'ha aconseguit (1) concretar un conjunt de propostes de projecte per diferents espais públics del barri amb l'objectiu de millorar la seva qualitat urbana, la seva estètica, al mateix temps que dotant-los de significat i distinció. (2) Propostes de projecte que han estat concretades mitjançant diferents mecanismes de participació ciutadana i assumides per una part important de la població de Baró de Viver. (3) Propostes que no només contemplen la funcionalitat de l'espai públic, si no que intenten aconseguir a través del disseny urbà i l'art públic aconseguir donar a conèixer i millorar la imatge de Baró de Viver a la resta de la ciutat.

En aquest sentit, el punt crític del projecte de participació realitzat fins el dia d'avui ha estat la dificultat de construir una estructura veïnal estable i heterogènia. Si bé al llarg de tots aquests anys hi hagut un grup de persones que s'han compromès fidelment amb el projecte i han estat nombroses les persones que han participat puntualment en un o varis processos, s'han reproduït algunes de les problemàtiques que es donaren anteriorment en el projecte del Poblenou: dificultats en concretar una agenda comuna (que afectava principalment a les persones en edat laboral i a les dones), falta d'espais i recursos per a la pràctica participativa, falta d'un lideratge institucional que facilités la participació ciutadana (sobretot en els moments inicials del projectes), desconfiança entre els diferents actors vinculats en els processos, etc. Dificultats que s'han vist agreujades per la realitat social de Baró de Viver, on persisteixen els conflictes veïnals caracteritzats per la confrontació directa entre grups, famílies i individus. Barrejant-se qüestions personals amb interessos del territori. La desaparició de

l'AVV i la Comissió de Festes com a conseqüència d'aquestes tensions són una imatge clara de la fragmentació veïnal, que de moment les eines institucionals (com el Pla Comunitari) o els tècnics del barri no han sabut resoldre.

Actualment un nou grup de persones han pres la responsabilitat de fer renéixer l'AVV Pi i Margall i intentant aportar un *aire fresc* que facilitin la superació d'aquestes tensions veïnals. Tot i la bona notícia per a Baró de Viver, torna a donar-se el que ha anat succeint en els darrers anys: cal començar de nou i les estructures veïnals segueixen essent febles. En el marc del projecte de participació, de nou i com ja havia succeït en el primer canvi de membres de l'AVV (2008), cal explicar els conceptes del CR Polis, concretar les formes de treballar i veure com encaixen els nous representants veïnals amb el grup de persones que porten participant en la construcció del barri des del 2004.

Des d'una altra perspectiva, la de **projectes de disseny urbà i art públic**, (1) s'han executat dues de les propostes veïnals (el *Mural de la Memòria* i la rambla de C/Ciutat d'Asunción), concretades en projecte mitjançant processos participatius que varen incloure els Serveis Tècnics i carrers del Districte de Sant Andreu. (2) Dues propostes més estan en vies d'execució i esdevenir una realitat en els propers mesos (l'entorn de la sortida del metro i la plaça del nou Centre Cívic). Gràcies a aquests projectes urbans, (3) Baró de Viver ha recuperat –i recuperarà– espais públics en desús i poc representatius per a la població, dotant-los de noves funcions i imatges. Com apuntaven la Regidora Gemma Mumbrú i els propis medis de comunicació, gràcies a aquests projectes Baró de Viver té, com la resta de la ciutat, art públic. (4) Espais simbòlics que ajuden a augmentar el sentit identitari del barri. Espais anteriorment de simple trànsit o imatge d'un passat que es vol oblidar, han esdevingut llocs d'encontre social, de passeig, representatius d'una història compartida o com explica el Sr. Oliver, que assenyalen un possible futur del barri.

Tres anys després de la inauguració de la rambla, alguns dels arbres comencen a brotar amb força i l'espai comença a concordar amb la imatge de rambla que imaginaven els veïns/es. L'execució dels projectes de regeneració de l'entorn de la sortida del metro, es recuperarà un territori del barri *perdut*, que pot propiciar noves relacions socials entre diferents generacions, al mateix temps que *aproximaran* la ciutat al barri. Mentre, l'execució del projecte de la nova plaça del Centre Cívic, que de moment segueix a ratlla els programes d'usos i funcions establert en els tallers participatius, transformarà un espai abandonat en el centre neurològic del barri. S'esborrarà un dels darrers vestigis de l'evolució urbanística característica de la història de Baró de Viver, per amb el temps, arribar a ser el lloc de trobada en el barri que anhela recuperar la vida en l'espai públic.

Els punts febles d'aquestes intervencions urbans ja s'han anat esbossant i han estat treballats amb els propis veïns/es que apuntaven un seguit de solucions, que semblen no haver estat recollides pels tècnics i representants del Districte de Sant Andreu. Sobretot es fa referència a les connexions entre els diferents espais regenerats, amb el propi barri i amb els territoris propers:

- Cal crear nexes d'unió entra la sortida del metro, el Passeig de Santa Coloma i el *Mural de la Memòria*. Espais que resten com elements aïllats i que sobretot pot ajudar a integrar l'àmbit de la sortida del metro al tram urbà de Baró.
- Es proposa un tractament estètic dels elements urbans de la xarxa viària i del darrer tram de la pantalla acústica. S'aposta per la idea de *Galeria d'Art Urbà*, que pot actuar de fil conductor i fer aparèixer el barri en l'agenda cultural de la ciutat.
- És necessari regenerar el camí entre la sortida del metro i la Llosa per sota del pont del Passeig de Santa Coloma. Hauria d'esdevenir una connexió segura i agradable entre ambdós espais, que també hauria d'ajudar a aproximar simbòlicament l'àmbit de la sortida del metro al barri.

Fig.500,501,502> camí que uneix l'espai de la sortida de metro amb el centre del barri. Continua igual que l'any 2004. Font: CRPolis

- Organitzar la continuïtat del *Mural de la Memòria* com estableix la proposta veïnal: obrint processos de selecció de noves imatges que vagin explicant l'evolució i la història del barri.
- Mantenir i conservar el *Mural de la Memòria* com qualsevol obra d'art públic de la ciutat. El veïnatge exigeix que periòdicament es realitzin treballs de manteniment i conservació de la intervenció per tal de que perduri en perfecte estat¹.

Fig.503,504> Pintades en el mural de la memòria. Font:CR Polis

- S'exigeix l'eliminació de la senyalística situada davant del *monument a les cases barates*. La seva col·locació s'interpreta com un menyspreu a la proposta veïnal que fa referència a un dels símbols més potents de la memòria col·lectiva de Baró.
- Cal tenir present, que la Comissió d'Urbanisme recolzada per altres participants del projecte, aposten per entendre l'escultura a mode de *work in progress*, mitjançant intervencions artístiques que la dotin de noves imatges i significats. Sobretot es vol que a través d'aquestes intervencions

¹ Durant els dos primers anys el mural va restar intacte sense pintades i ratllades. Quan van aparèixer les primeres l'Ajuntament de Barcelona no va actuar, malgrat que el material utilitzat permet una neteja senzilla. Creiem que el fet de no actuar en el primer moment, donà a entendre que no passava res i propicià l'aparició de noves esgrafiades. Cal afegir, que amb el temps el text en vinil ha anat desenganxant-se (tal i com ja va advertir el CR Polis que considerava que no era la tècnica més apropiada). Caldria netejar la peça periòdicament per evitar l'acumulació excessiva de les partícules sòlides, producte de la combustió de gran volum de vehicles de la ronda i el Passeig de Santa Coloma. Després de diverses peticions veïnals i del propi grup de recerca el districte es va comprometre a restaurar la totalitat de l'obra. Operació que s'inicià a l'octubre de 2014.

–a vegades professionals, a vegades veïnals-l’espai esdevingui un element potenciador de la participació ciutadana al barri.

- En el cas de la rambla, es creu imprescindible desenvolupar la connexió entre aquesta i el Passeig de Santa Coloma. Proposta que s’entregà el juny del 2010 al districte².

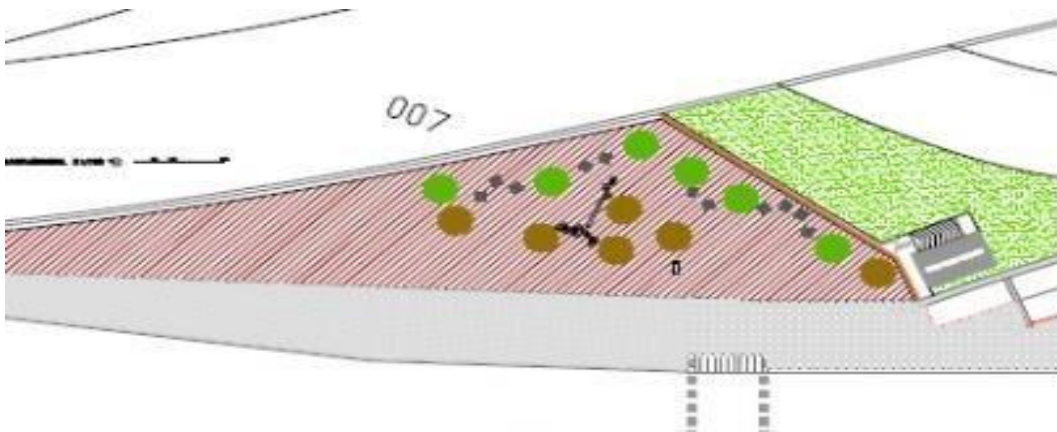

Fig.505,506,507> De dalt a baix: planta de la proposta de distribució del remat final de la rambla en el Passeig de Santa Coloma; maqueta de la proposat; fotomuntatge de la proposta amb el logo “BdV” en els murs de la ronda. Font: CRPolis

² Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BARO DE VIVER/PROJECTE RAMBLA/ Annex Memòria Projecte Rambla

- Es demana la regeneració urbana de l'espai de *los pajaritos* (cruïlla entre els carrers Ciutat d'Asunción i Ferran Junoy), projectant-lo com a un nou espai públic que es percebi com una continuïtat a la rambla. Convertint-lo en un nou lloc de trobada i memòria del passat urbanístic del barri. Es recorda que és l'únic vestigi de traçat original de Baró de Viver.

- Tot i que entesa com un utopia, es segueix insistint que una de les maneres d'acabar amb l'aïllament del barri seria a prolongació de la rambla fins el barri de Bon Pastor. Establint aquesta connexió amb el barri *cosí-germà* es guanyaria una nou eix ciutadà, recuperant un espai infrautilitzat i excessivament cedit el trànsit rodat. Al mateix temps, amb les polítiques adequats podria potenciar-se l'activitat comercial entorn aquest nou espai públic (tal i com es dona en totes les rambles del resta de barris de la ciutat).

Fig.508> Representació de la proposta d'unió de Baró de Viver i Bon Pastor.
Font: CRPolis

- els altres espais per definir i que també s'interpreten com la possibilitat d'acabar amb l'aïllament de Baró de Viver, són: els solars definits pels carrers Ciutat d'Asunción, Potosí i Ferran Junoy i els nous espais que sorgiran amb la cobertura de les vies de tren. En els primers es demanar que l'Ajuntament de Barcelona concreti definitivament el pla d'equipaments i habitatges; en el segon cas, la preocupació es que les intervencions de la cobertura de les vies ferroviàries esdevingui un nova frontera amb Sant Andreu. Una de les propostes més acceptades entre la població de Baró i que suposaria aconseguir un reivindicació històrica, és la construcció sobre la cobertura d'un espai esportiu amb camp de futbol de Baró de Viver, però obert a tots els barris.

- queda sobre la taula com tractar el polígon industrial (o el menys la seva façana), que separa Baró de Viver i Bon Pastor que perpetua la percepció dels barris com la perifèria de Barcelona.

Malgrat els projectes urbans executats o en fase d'execució, el barri segueix estant aïllat i segueix essent desconegut. El desenvolupament de les altres propostes continuaran millorant el barri i poden propiciar la consecució dels objectius plantejats. Però segur, no serà suficient per resoldre les problemàtiques socials de Baró de Viver. Aquestes necessiten de quelcom més que el disseny del seu espai públic. Cal desenvolupar plans de inserció laboral, de formació continua, de mediació, d'ajuda al desenvolupament de comerç, etc. temes que difícilment poden abordar-se tan sols des de la qualitat, estètica, símbols o imatge de l'espai urbà d'un territori.

Des de la perspectiva dels *objectius de la recerca i conceptes de participació ciutadana que defensa el CR Polis*, mentiríem si no expresséssim la nostra satisfacció per l'execució d'algunes de les propostes concretades pels veïns/es. Però el que ens sembla més rellevant és que:

(1) s'ha aconseguit superar el “*que s'hauria de fer*” i s'han establert processos, dinàmiques i eines participatives que donen respostes a la qüestió principal que ens plantejàvem inicialment: “*com es pot fer?*”. Propostes d'organització i metodologies concretes que sense ser receptes, poden ser referents en futurs projectes de característiques similars.

(2) S'ha pogut desenvolupar un rol de l'artista com a facilitador de processos participatius (creatius), sota objectiu de capacitar a les persones en la presa de decisions, en la reflexió i el debat sobre el seu territori, en el treball de grup i en l'expressió formal d'idees sobre propostes consensuades de disseny d'espai i elements urbans. Transversalment s'han discutit sobre conceptes que han permès a part de la població de Baró de Viver comprendre temes claus sobre l'espai públic, art públic, disseny urbà i la construcció de la ciutat. Temes que abasten des de qüestions jurídiques i dinàmiques polítiques, passant per qüestions de valors socials, fins a conceptes pròpiament estètics i de discurs artístic.

Els veïns/es més actius en els diferents processos participatius, han transitat des d'una autopercepció d'incapacitació per la tasca encarregada, a sentir-se plenament capacitats per a concretar propostes que van més enllà d'un simple redactat de programes d'usos i funcions. S'han plantejat propostes formals, estètiques i simbòliques. Essent, també, capaços de justificar-les i revocant amb argumentacions les propostes realitzades per tècnics i polítics que en el seu parer no haurien donat resposta a les necessitat del seu territori.

(3) El projecte de participació ciutadana de Baró de Viver ens a permès reflexionar, debatre i afrontar temes claus envers l'aposta de participativa en el disseny d'espai i art públic. Temes que creiem indispensables d'afrontar i superar, si volem que la participació ciutadana sigui un element fonamental en la construcció de la ciutat. Temes com ara: l'autoria del projecte/ obra; sobre qui és/ són el/s experts que han de contribuir en la construcció del espai públic de la ciutat; sobre els límits de la participació; sobre les manipulacions que es poden donar en els processos participatius i en els seus resultats; sobre la superació de les pròpies limitacions discursives i estètiques; etc. Qüestions que fan referència a l'ètica i valors dels tots els actors involucrats, però que poden ser especialment rellevants i greus en aquells que tenen el poder de decidir i influenciar; és a dir: tècnics, polítics i facilitadors.

(4) En moments puntuals³ s'ha aconseguit una dinàmica estable de participació de tots els actors, amb els rols clarament definits i on els esquemes de participació proposats pel CR Polis es desenvolupaven amb comoditat. En aquest context tots els actors varen participar des de la seva experiència, percepcions i interessos. En conseqüència els projectes resultants representen a cadascun d'ells. No hi ha una sola autoria; en certa manera, *els projectes són de tots i de ningú a l'hora*. Tan sols sorgiren problemes quan algú es saltava el procediment i prenia decisions unilateralment⁴.

Mentre polítics i tècnics entenien els conceptes participatius, deixant-se de sentir substituïts o atacats en la seva professió, la població participant de Baró també aprengué a discernir sobre quins són els límits de la participació i en quines decisions no haurien d'intervenir. Delegant les decisions tècniques i materials, encara que afectessin als seus dissenys, als tècnics responsables de l'execució de l'obra. D'aquesta manera s'anaren establint diversos nivells de participació: mentre en el *Mural de la Memòria* els veïns/es determinaren la majoria dels elements que configuren l'obra, en l'àmbit de la sortida del metro es varen limitar a establir el programa d'usos, funcions i valors. Es va delegar el disseny als tècnics, ja que no es consideraven capaços d'afrontar un projecte *inundat* de requeriments jurídics i tècnics. Només varen demanar poder participar en els aspectes estètics.

Tot i així en el context actuals, creiem que cal reajustar les relacions entre veïns/es, polítics i tècnics.

³ Sobretot en el període 2009-2011 anys en el que es concreten i executen els projectes de la rambla i el Mural de la Memòria, i es concreta el programa d'usos de l'entorn de la sortida del metro.

⁴ Com en el cas de la col·locació de les palmeres en la rambla del C/Ciutat d'Asunción que s'ha explicat anteriorment.

A l'inici d'aquest relat, explicàvem que es podien identificar diferents etapes en el projecte de participació segons les relacions veïnals amb el districte de Sant Andreu. De la confrontació inicial (2004-2008) es transità cap un espai de col·laboració (2008-2011), que es va traduir en la firma d'un conveni de col·laboració. Amb el canvi d'equip de govern (2011) el CR Polis ha hagut de tornar a fer *pedagogia* sobre els conceptes de participació ciutadana a tècnics i responsables polítics del districte de Sant Andreu i de l'Ajuntament de Barcelona. Malgrat els esforços realitzats per parts de veïns/es i la voluntat del districte de renovar el conveni de col·laboració, no s'està acabant de trobar un espai comú de debat i treball

Els processos participatius desenvolupats fins el 2011 varen capacitar els participants per tal de concretar les seves propostes de projectes, mentre que les inèrcies actuals no acaben de funcionar i semblen haver *discapacitat* els veïns/es. En certa manera han *desapprès* a participar. Es mostrant insegurs a l'hora valorar les propostes que se'ls presenten i depenen exageradament del criteri grup CR Polis⁵.

Aquesta situació es dona per diferent motius, entre els quals cal citar: masses reunions de coordinació i poques de treball; trobades massa espaciades en el temps que es convoquen sense ordre del dia; descoordinació en la convocatòria de tots els actors implicats⁶; una estructura de treball/ objectius gens clara; falta d'informació; argumentacions tècniques ambigües i canviants; utilització de llenguatge excessivament tècnic en la presentació de projectes; etc.; afegint l'agreujant que durant molts mesos no hi hagut AVV Pi i Margall i fins la primavera del 2014 no s'ha constituït l'actual associació que la componen gent jove del barri amb poca experiència en la vida associativa⁷. Amb la seva arribada,

⁵ Els veïns/es vinculats al projecte han manifestat repetidament que no volen mantenir cap reunió amb el districte de Sant Andreu, BIM/SA o els arquitectes responsables dels projectes sense la presència del CR Polis i que qualsevol decisió que es prengui ha de comptar amb l'aprovació del grup de recerca. Volen saber la nostre opinió de qualsevol tema que se'ls planteja sobre els projectes, inclús aspectes estètics que fan només referència a qüestions de gust.

⁶ En ocasions s'han convocat reunions on no s'han convocat els representants veïnals o els membres del CR Polis. Aquest fet que s'ha donat diverses vegades, segons el districte és casual i es tracta d'errors de secretaria.

⁷ El districte no ha facilitat en cap moment la constitució d'una nova associació de veïns/es i durant els darrers mesos, ni tan sols van accedir a la demanda d'alguns veïns/es de poder disposar del local de l'associació per poder reunir-se per parlar del barri, organitzar festes o per parlar dels projectes urbans. Quan es va constituir la nova AVV Pi i Margall no es va fer cap trobada amb els nous membres per parlar de les seves funcions, informar-los de les dinàmiques de treball o sobre els projectes que el districte desenvolupa en el barri. En canvi, en les reunions relacionades amb aquest se'ls convoca perquè

el districte a tornat a convocar reunions pel matí, en horari laboral i per tant, provocant (altra vegada) que els representants veïnals no hi puguin assistir. S'ha hagut de tornar a demanar (altra vegada) que les trobades siguin per la tarda en horari no laboral.

El desenvolupament del projecte de la plaça per el nou centre cívic és un bona mostra de manera de fer actual. Contràriament a la *tradició* urbanística de Barcelona⁸, el districte de Sant Andreu derivà el projecte de la plaça a BIM/SA, que a la vegada convocà un concurs públic local⁹. En el concurs només es varen plantejar com a requeriments part del programa d'usos i funcions concretat en els processos participatius, refusant-se la possibilitat d'incloure alguns dels aspectes estètics o elements dissenyats acordats per la població de Baró. BIM/SA i el districte de Sant Andreu prengueren aquesta decisió, al·legant que creien que no es podia limitar la creativitat o llenguatge dels tècnics amb les propostes veïnals. Afirmant (recordant-nos) que són els tècnics i professionals els que estan capacitats pels seus estudis i experiència per fer propostes apropiades i de qualitat.

En conseqüència les reunions programades pel districte i BIM/SA, en general no han estat de treball. Aquestes trobades s'han caracteritzat per presentacions de propostes de projectes tancats en les que, es cercava la validació del veïns/es o la seva opinió per tal de seguir treballant. El rol del CR Polis ha quedat relegat a facilitar la interpretació de les imatges de les propostes, majoritàriament representades en sistema dièdric (plantes, alçats, seccions, detalls tècnics, etc.). Només quan les propostes dels arquitectes han estat a disposició abans del dia de la reunió, els veïns/es i el CR Polis han pogut treballar-les, per retornar un resposta en forma de propostes (o contra propostes) de forma raonada i consensuada. Del contrari es demanava l'opinió veïnal en el transcurs de la mateixa reunió en que es presentava l'evolució del projecte, obligant als representant veïnals presents a opinar sense una discussió prèvia. Fent que el procés participatiu esdevingués un mer procés consultiu.

decideixin, en comptes de convocar els membres de la comissió d'urbanisme que varen participar en totes les etapes del projecte i que encara continuen involucrats.

⁸ Les places o espai públics de dimensions similars a la que ens ocupa a Baró de Viver, tradicionalment s'havien concretat des dels serveis tècnics de cada districte. Es deixava les mecàniques dels concursos públics per espai urbans rellevants pel conjunt de la ciutat o aquells que havien de servir per recercar plusvàlues en un marc global, més que local.

⁹ En el cas del nou Centre Cívic el concurs fou internacional. BIM/SA argumentà que el concurs públic és el procediment legal vigent en la ciutat.

Cal anotar, que només quan districte, tècnics i representants veïnals han estat d'acord en canviar algun aspecte del disseny plantejat pels arquitectes, s'ha accedir a canviar-lo. En cas contrari, sempre ha prevalgut l'opinió dels tècnics¹⁰.

La concreció dels elements d'aigua de la plaça¹¹ o el procés de concreció dels elements simbòlics de la plaça¹², i en general les dinàmiques que s'han generat en els darrers mesos, fa que des del CR Polis es consideri aquesta nova etapa com un nivell baix de participació, que a moment no deixa de ser el tradicional mecanisme de consulta.

La manera de fer actual, en comptes de construir des de la suma d'experiències, coneixements i desitjos, sembla un *combat*, una *competició*, per veure qui és capaç d'imposar el seu criteri; i per tan tothom, en algun moment o altre, en surt perjudicat. Les dinàmiques actuals recorden un partit de tennis: cal retornar la pilota que el contrincant t'ha enviat el més allunyada d'aquest, de tal manera que sigui incapaç de tornar-la i poder guanyar el punt.

En aquest context, cal que el CR Polis es plantegi el seu paper, ja que en aquest moments tenim la percepció que l'esquema participatiu que hem proposat i desenvolupat en els darrers anys ha quedat desvirtuat. Desenvolupant-se unes dinàmiques que ens indueixen a assumir un rol que no desitgem: el de validadors de les propostes dels diferents actors. El districte i BIM/SA sembla buscar la nostre aprovació per tal de convèncer al veïnat de la idoneïtat dels seus projectes, al mateix temps que busca la validació de la seves maneres de fer com a processos de participació ciutadana. Mentre que els veïns/es es mostren absolutament dependents dels nostres criteris i incapaços de prendre una decisió sense la nostre presència. Ja que com han expressat, no tenen confiança en les argumentacions

¹⁰ En una de les reunions per presentar l'evolució del disseny de la plaça, totes les parts varen concloure que el quiosc- terrassa localitzat en el centre de la plaça esdevenia una frontera que dividia l'espai en dos. En cap moment BIM/SA o els arquitectes responsables del projecte es varen plantejar seguir la proposta veïnal de situar el quiosc- terrassa en un escaire de l'àmbit, elevat sobre una plataforma des de la qual tenir visibilitat a totes les zones de la plaça, tal i com recollia la proposta inicial fruit dels processos participatius i que tornaven a reclamar. Davant d'aquesta negativa, el propis veïns/es presents a la reunió varen decidir prescindir d'aquest element que havia passat de ser un espai integrador a ser un element que dividia la plaça, el mateix temps que esdevenia un mur.

¹¹ En el cas de les fonts d'aigua, que els veïns/es participants s'imaginaven com un espai de joc, de trobada pels adolescents, etc., encara no es té clar com seran els elements d'aigua, perquè a cada reunió es planteja una nova solució, però el que sembla que és que de la proposta veïnal només en queda el fet que la plaça hi haurà aigua. El programa i significats de l'aigua proposats en els tallers participatius no s'han considerat, i les propostes actuals no deixa de ser un element decoratiu.

¹² Recordem que s'hauran d'escollir per votació popular, sobre dos projectes seleccionats entre les propostes realitzades per alumnes de l'escola Llotja de Sant Andreu

que els ofereixen tècnics i càrrecs del districte sobre les decisions que es van prenent sobre els projectes¹³.

En tot cas, el què és quelcom segur, és que des del CR Polis no podem validar l'actual procés de concreció del projecte de la nova plaça de Baró de Viver com a un procés de participació ciutadana. Per tan és necessari analitzar la situació i plantejar-se, al menys per el cas de la plaça, si cal continuar cremant energies veïnals en un projecte que més enllà dels usos, certs elements formals i materials, queda molt lluny de les propostes veïnals. El projecte defensat per BIM/SA i el districte no respecte els objectius principals de la proposta veïnal, ni cap elements concretat en els processos participatius¹⁴.

Com a imatge del que per a nosaltres pot ser la participació ciutadana, queda tota la documentació generada dels diferents processos, i com no, el *Mural de la Memòria*, el tram de rambla del carrer Ciutat d'Asunción i l'entorn de la sortida del metro que s'ha d'executar en els propers mesos. Projectes que poden tenir aspectes criticables i millorables (com qualsevol altre projecte), però que demostrin que poden executar-se projectes de disseny urbà i art públic des d'un espai comú entre ciutadania, polítics i tècnics. Treballant tots des de les seves experiències, l'obra resultant és de tots i de ningú; tots poden interpretar-la com a seva, apropiant-se'n i en conseqüència el concepte d'autoria es transforma. I tot i representar-los a tots, serà sobretot significativa per aquells que compartiran la seva vida quotidiana amb *ella*.

Com postulava en la darrera reunió el Cap d'Estudis de l'Escola de l'Esperança, Jesús Abenza, ara és l'hora de que els veïns/es mitjançant la nova AVV de Baró i les diferents entitats que els representen, exposin a les autoritats municipals i als tècnics implicats en el desenvolupament urbà del barri la seva voluntat de continuar col·laborant. Exigint que es continuïn desenvolupant els mecanismes participatius que permetin a la població seguir construint el Baró de Viver.

¹³ Els representants veïnals han expressat al districte i a nosaltres mateixos, que no volen assistir a cap reunió sense la nostre presència. Inclús han rebutjat decidir propostes que no tenen res a veure amb els projectes de l'espai públic de Baró, si el CR Polis no hi és present; com per exemple on ubicar el camps de petanques de forma temporal mentre es construeixen els definitius.

¹⁴ En aquest punt ens sembla important recordar que, darrera els dissenys d'espai i elements de la plaça treballats en els tallers participatius (l'espai d'aigua, els jocs infantils, la terrassa del quiosc-bar, la barrera verda perimetral, etc.), més enllà del seu ús i estètica, eren ideats com a contenidors de valors i significats.

Mentre el projecte de Baró de Viver avança a la deriva del debat sobre que és participació ciutadana, a finals de 2013 el CR Polis ha iniciat un nou projecte de participació ciutadana al barri de Bon Pastor. Projecte proposat per la pròpia Associació de Veïns/es de Bon Pastor, i que permetrà continuar concretant/ investigant mecanismes participatius en el disseny d'espai urbà i art públic; desenvolupant el concepte d'artista facilitador; al mateix temps que es podran afrontar els reptes apareguts a Baró de Viver.

Mentre una porta queda entreoberta, se'n obra una altra de bat a bat.

7. PROJECTE de PARTICIPAIÓ CIUTADANA en el BON PASTOR

Processos i resultats inicials

Bon Pastor. Districte de Sant Andreu. Barcelona
1a Etapa/ 2013 –

Equip de treball:

Dr. Antoni Remesar (Director CRPolis)
Prof. Xavier Salas (escultor/ Coordinador del projecte)
Dr. Tomeu Vidal (psicòleg social/ Coordinador del projecte)
Dra. Danae Esparza (dissenyadora- M.A. en Diseño urbano – Dra. En
Espacio Público y Regeneración urbana))
Samuel Padilla (arquitecte- M.A. en Diseño urbano)
Marien Ríos (Becaria FI Universitat Barcelona- M.A. en Diseño urbano)
Carlos Ibañez Barrera (M.A. en Diseño urbano)

Participants

Associació de Veïns/es de Bon Pastor; Associació AVIS de Bon Pastor; ciutadans
a títol individual i Districte de Sant Andreu

Finançament

Projectes HAR2012-30874
HAR2011-14431-E 2009SGR0903

7.1. Introducció

A finals de l'any 2013 en el CR Polis sorgeix ~~un~~ *nova* oportunitat de seguir treballant en un projecte de disseny urbà i art públic des de la participació ciutadana. L'Associació de Veïns/es de Bons Pastor es posar en contacte amb el CR Polis a través dels antics membres de l'AVV de Baró de Viver, per tal de plantejar-nos una demanda: ells també volien un mural de la memòria.

En la primera trobada que es realitzà, on també assistirien els ex-responsables de l'AVV de Baró, els membres de l'AVV de Bon Pastor expressaren la seva admiració (i enveja, segons les seves pròpies paraules) pel projecte de participació desenvolupat que donà com a resultat el *Mural de la Memòria*. Proposta que creien molt oportuna a desenvolupar pel seu barri, que es troba immers en un profund procés de transformació urbana similar a la que visqué Baró de Viver en als anys 80. Remodelació que si bé és acceptada per una bona part de la població, creuen que pot posar en perill la memòria i identitat del barri. Un "mural de la memòria" podria perpetuar aquesta memòria i identitat, al mateix temps que esdevindria una plataforma de transmissió de la història del barri a les futures generacions.

D'aquesta manera el projecte de participació ciutadana a Bon Pastor s'iniciava de manera antagònica al de Baró de Viver. Si en aquest es començà amb *un full de ruta en blanc* (on els veïns/es inicialment només es tenien clar que es volia canviar la imatge del barri), ara ens trobàvem enfront d'un *encàrrec* ben concret.

Com en altres ocasions, el CR Polis procedí a explicar els conceptes d'espai públic, art públic i participació ciutadana que es fonamenta el nostre treball. Però aquest cop, no tan sols per clarificar rols, processos i maneres de treballar, si no també per fer comprendre'ls que les particulars característiques del territori i dels propis processos participatius que plantegem, fan del tot inviàble que la proposta resultant sigui exactament igual de la de Baró de Viver. Més tenint en compte que el *Mural de la Memòria* de Baró fou en bona part fruit de la circumstancialitat del moment i la forma de la pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma, que es construï a posteriori d'un cop iniciat el projecte de participació.

Malgrat l'acceptació d'aquest fet per part dels representants de l'AVV Bon Pastor, l'expectativa d'aconseguir un obra *com* la de Baró de Viver és i estarà sempre present en l'imaginari dels veïns/es. Aquest fet és probablement un dels reptes més interessant i un del *handicaps* que caldrà afrontar en el transcurs dels diferents processos participatius d'aquest nou projecte de participació de disseny urbà.

Sota aquests context el CR Polis decidí que simultàniament es posarien en marxa mecanismes participatius per tal de fer una diagnosi del territori i la recollida de fotografies per anar construint l'*àlbum de la memòria* de Bon Pastor. Reproduint aquesta dinàmica de Baró de Viver, no només es busca aconseguir material gràfic susceptible de ser utilitzat, si no també obrir el projecte participatiu a tots els residents del barri.

El febrer de 2014 es convocaren les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor. Aquestes són el tret de sortida d'aquest nou projecte participatiu, en que es varen recollir aproximadament 1200 imatges de diferents èpoques, on es recollirien una primera tanda de més de 1000 imatges de diferents moments, etapes i llocs del barri, esdeveniments culturals, festes i llocs del barri.

7.2. El territori

Al mateix temps que s'organitzaven els primers processos participatius, el grup de recerca començà a documentar-se sobre la història de Bon Pastor. També a fer rutes pel barri per veure'n les seves característiques urbanes actuals i a recopilar informació sobre els plans urbanístics vigents.

Els següent paràgrafs són una síntesi del relat literari de la història de Bon Pastor i les seves principals característiques urbanes. Com succeí amb Baró de Viver, és un relat que s'haurà d'anar completant a mesura que es desenvolupin els diferents processos participatius amb els relats de les vivències de la població, així com la diferent documentació que ens puguin aportar.

Fig.509>Imatge de Google Earth, on s'hi han marcat les fites de Bon Pastor, Baró de Viver, Plaça de les Glòries i Ciutat Vella. Font: de l'autor

Fig.510>Imatge de Google Earth on s'ha sobresal·tat el barri de Bon Pastor i assenyalat els territoris urbans del voltant. Font: de l'autor.

Actualment el Bon Pastor és un dels set barris que integren del Districte de Sant Andreu i segons dades del 2013, ocupa 1,88 *km*² i amb una població de 12.800 habitants. Dels seus trets característics el primer que els veïns/es ens mencionaren fou la seva divisió en sectors: el d'Estadella, Les Cases Barates, i el polígon industrial. Essent el de les cases barates el més peculiar.

La seva història urbana arrencà l'any 1929, essent un del quatre grups de lloguer que construí l'*Instituto Municipal de la Vivienda*, amb la finalitat d'acollir el barraquistes desallotjats de Montjuïc i els immigrants arribats a Barcelona. Fou el més gran dels quatre polígons de *casas barates* i inicialment fou anomenat Milans del Bosch¹. Fou també un dels més marginals dels quatre grups, degut a que es trobava situat a la riba de riu Besòs i lluny del Pont de Santa Coloma. Municipi al qual pertanyé –igual que Baró de Viver- fins a mitjans dels anys '40 del segle XX en que passa a forma part de la ciutat de Barcelona (A. Remesar- Ríos, 2015; A.Remesar- A.Luzia 2013).

¹ El quatre grups foren: Eduard Aunós (Zona Franca), Ramón Albó (Horta), Baró de Viver (Sant Andreu) i Milans del Bosch (Bon Pastor, Sant Andreu). En el capítol dedicat a la història de Baró de Viver podeu trobar una síntesi de la construcció dels quatre grups de cases barates i les característiques d'aquests habitatges.

Fig.511>Imatge de les cases barates de Milan del Bosch el 1931; també es pot apreciar la fàbrica de Cas Sala, la carretera fiscal que uneix aquest grup amb el grup de Baró de Viver (a dalt a la dreta de la fotografia). Font: Arxiu fotogràfic de Barcelona

El territori que ocupa fou durant segles terra de regadiu i molins alimentats pel *Rec Comtal*². L'aigua abundant de la zona, del propi *rec* i del riu Besòs, els preus dels terrenys i la seva proximitat al nucli urbà de Santa Coloma, propicià que a principis del segle XX alguns industrials decidiren instal·lar-s'hi. Les tres primeres fàbriques foren: la de la Vídua Sala, del ram de l'aigua (1904); la fàbrica de betum per al calçat i altres productes químics, d'Enric Sanchís (1907); i La Maquinista Terrestre i Marítima (1918) que havia decidit aixecar-ne una nova perquè la factoria de la Barceloneta s'havia quedat petita.

En el cas de *Can Sala* o la *Fàbrica del Corral*s havia estat començada a l'any 1906 i es va ampliar el 1913. La ubicació de la fàbrica s'entén pel baix preu del sol i la disponibilitat d'aigua, bàsica pel blanqueig. Inicialment l'empresa només comptava amb 11 treballadors, que incrementà amb un centenar gràcies a la bonança econòmica conseqüència de la neutralitat espanyola a la Primera Guerra Mundial. El volum econòmic i la producció de la fàbrica, amb 248 treballadors,

² El Rec Comtal fou una estructura hidràulica que perdurà fins al segle XIX que abastia d'aigua a la ciutat de Barcelona i que servia per regar i per fer funcionar diversos molins construïts al llarg del seu traçat.

farà que la firma fos la principal contribuent fiscal de la zona en el moment de l'agregació del terrenys a la ciutat de Barcelona.

Fig.512>Fotografia del rec comtal en el seu pas per la masia de Can Travé. Al fons la cúpula de Sant Andreu del Palomar. Font: <http://www.lavanguardia.com/fotos>

Fig.513>Can Sala envoltada de camps agrícoles; també es poden apreciar les cases barates. Font: <http://www.lavanguardia.com/fotos>

En el cas de la fàbrica d'Enric Sanchís, dedicada a la fabricació de tints i colorants, s'han de distingir dos moments per la seva afectació a la urbanització del territori. Un primer moment (1907), en que només es van construir la fàbrica i els tallers necessaris per a la producció; i un segon moment (1914), en que l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet va concedir un permís a Enric Sanchís per construir una "*casa-habitación*".

Fig.514>Fàbrica d'Enric Sanchis. Font: Fotografia aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participaves a Bon Pastor.

Malgrat que Enric Sanchís, mort el 1935, deixa constància en el seu testament de la voluntat de liquidar els actius i venda de la firma, la fàbrica no es va vendre a causa de la seva col·lectivització durant la Guerra d'Espanya.

En aquella època, va passar a ser la fàbrica núm. 11 dedicada a la producció de municions i material explosiu, depenent de la Comissió de la Indústria de Guerra creada per la Generalitat de Catalunya. Aquest fet marcaria profundament la història del barri, ja que la presència d'aquesta empresa el convertia en un objectiu militar d'importància, i per tant, susceptible de ser bombardejada. Fet que succeí dues vegades l'any 1937 causant 9 morts i la destrucció de dotze cases.

Durant la postguerra, els hereus de les instal·lacions i solars, llogaren bona part de les nau a petits industrials; en construirien de noves per treure un major rendiment i al 1966 s'aixecaria un bloc de planta i tres pisos adossat a la que havia estat l'entrada principal de la casa-fàbrica.

En l'actualitat, només es conserven algunes peces pròpies de la fàbrica.

Fig.515,516>Restes de la façana interior de la fàbrica d'Enric Sanchis (2009). Font: fotografia aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participaves a Bona Pastor.

L'empresa *Maquinista Terrestre y Marítima* es va constituï a Barcelona l'any 1855 i aprovada pel Govern d'Isabell II, amb la finalitat de construir tota mena de maquinària pesant i inicialment s'instal·la a la Barceloneta. A la primera dècada del segle XX l'empresa impulsa la fabricació de locomotores de gran escala, producció que la factoria situada a la Barceloneta no pot assumir. Al 1918 a requeriment de Ferran Junoy, Director General de la firma, s'adquireixen 18 hectàrees de terrenys pròximes a l'estació ferrocarril de Sant Andreu, aïllades dels nuclis urbans propers, però accessibles per als possibles treballadors de la factoria.

El 1927 la *Maquinista Terrestre y Marítima* produïa 76 locomotores. El 1929 l'empresa es va veure afectada per una forta crisi econòmica, havent de reduir la producció. El 1930 s'iniciava la producció de motors marins dièsel i projectava la possibilitat de fer navegable el Besòs per poder facilitar l'arribada de vaixells avariats. El cost econòmic de la proposta i la Guerra Civil va finiquità el projecte.

Com altres les altres fàbriques del territori, poc després de l'inici de la Guerra d'Espanya, la *Maquinista* fou col·lectivitzada i destinada a la producció d'armament i blindatges. En aquell moment l'empresa comptava amb un total de 1300 treballadors – 850 a la Barceloneta i 450 a la de Sant Andreu.

El 1965 es van tancar el tallers de la Barceloneta, quedant com a magatzem de productes que no varen poder ser venuts. Mentre que la factoria de Sant Andreu varen ser desmantellats a partir del 1993 i traslladats als municipis de Santa Perpetua de la Moguda i Mollet del Vallés. Durant aquesta dècada l'empresa es fusionaria amb la veterana *MACOSA (Material y Construcciones S.A.)*, per finalment, ambdues ser comprades per la multinacional francesa *GEC ALSTHOM* el 1998.

L'antic solar de l'empresa que havia participat en la construcció de les estructures de ferro forjat de l'Estació de França i el mercat de Sant Antoni, s'hi ha construït *El Parc de la Maquinista*³ i el centre comercial *La Maquinista*.

Fig.517,518>A l'esquerra imatge del Parc Lineal de la Maquinista; a la dreta el Museu de la MACOSA situat en el mateix parc i com a continuïtat de la lamina d'aigua. Font: www.bcn.cat/artpublic

Fig.519,520>A l'esquerra, imatge de la roda de transmissió de l'antiga fàbrica de la Maquinista situada en el en l'estany de Narcís Montoriol. A la dreta, una de les antigues cases dels obrers de la Maquinista que es conserva en el barri de Sant Andreu. Font: de l'autor.

De la *Maquinista Marítima y Terrestre* només resta la gran roda d'engranatge de les antigues màquines de la factoria, conservada per alguns dels seus antics treballadors i situada ara, en el llac del parc com a monument i homenatge al passat industrial del territori. A prop de l'actual estació de Sant Andreu Comtal, resten un grup de cases obreres clàssiques del principi del segle X

³ Quan La Maquinista Terrestre y Marítima de la Barceloneta va tancar, els treballadors van decidir conservar una roda de transmissió d'una màquina de vapor, que acabaria com element decoratiu de la fàbrica de Bon Pastor. L'any 1997 es va enderrocar la immensa factoria i en l'espai s'hi construiria un complex de pisos, un centre comercial i un nou parc lineal. Al mig del parc hi ha un estany artificial, en el qual si va col·locar la roda de transmissió de la fàbrica a mode de monument i homenatge. En un extrem del llac s'hi construir un curiós edifici que connota un vaixell on s'hi ubicaria el museu de les empreses La Maquinista i MACOSA, fusionades dins la multinacional Gec-Alsthom. El museu s'inaugurà el gener de 2000, amb alguns objectes dins a l'espera d'un muntatge definitiu. Mai més es tornaria obrir al museu, el projecte ha restat aparcat i l'edifici segueix tancat.

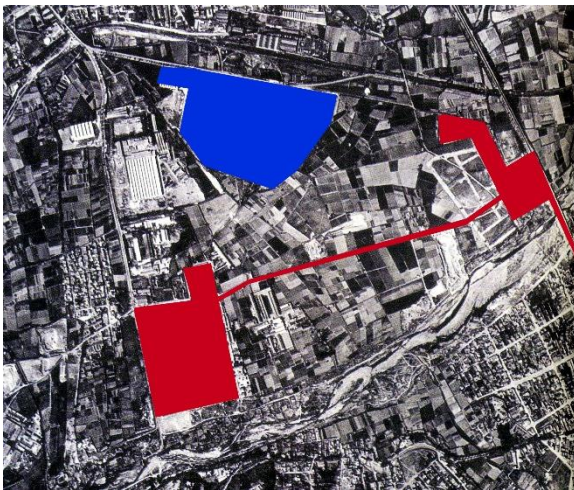
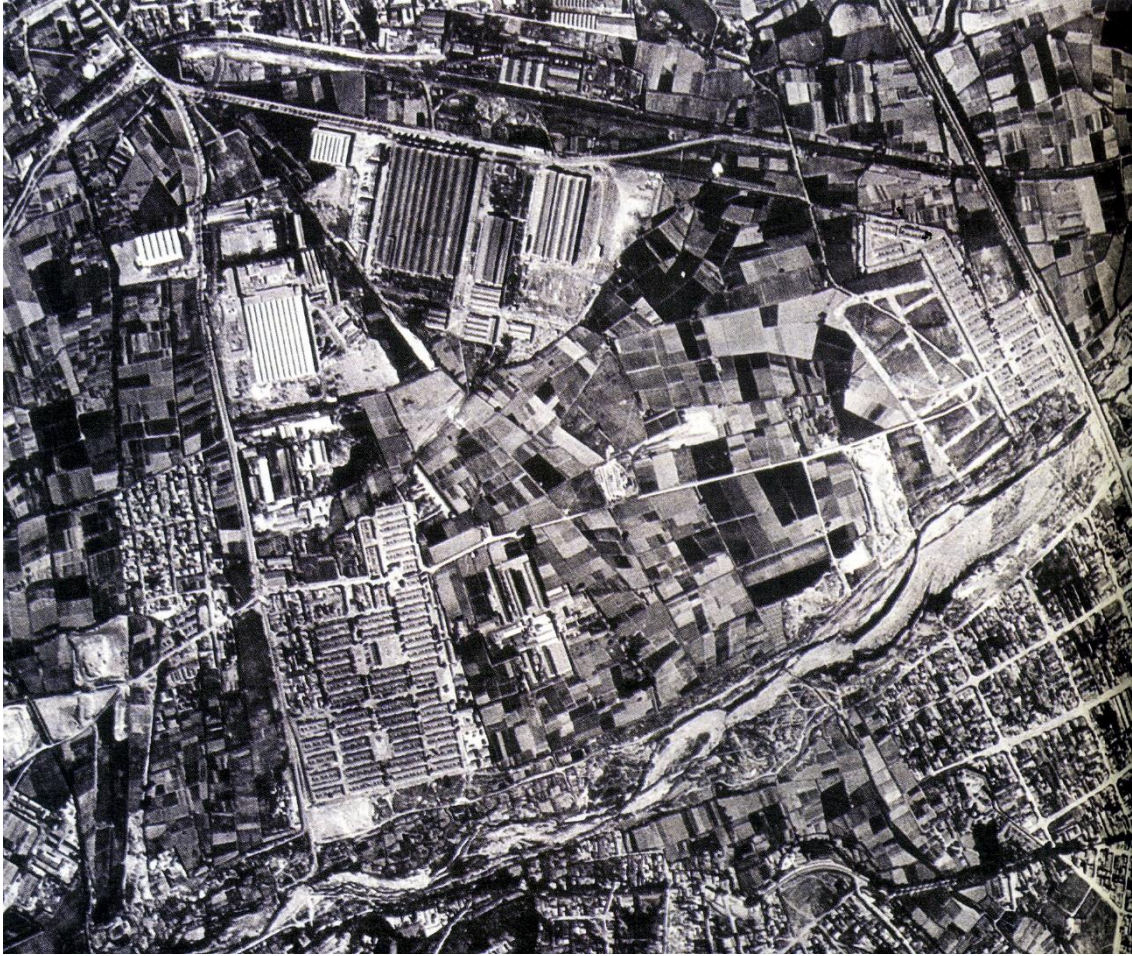

Fig.521> Fotoplà del territori. S'hi pot veure: Bon Pastor, la Maquinista i Baró de Viver. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates.Ajt.de Barcelona;1999

Fig.522>Fotoplà del territori on en color s'hi ha assenyalat: els antics barris del Bon Pastor, Baró de Viver i la fàbrica de la Maquinista. Font:de l'autor.

Les primeres urbanitzacions de la zona s'expliquen per aquesta presència fabril, però també per l'inicial urbanització de la segona perifèria de Barcelona i de Santa Coloma de Gramenet que hauria de culminar amb la construcció del grup de les *Cases Barates*.

Els primers nuclis de la població sorgeixen al voltant del torrent d'Estadella, que junt amb la sèquia Madriguera i la carretera fiscal configuraven els límits entre tots dos municipis. Les noves indústries i els habitatges promoguts per Enric Sanchis per als seus treballadors, esperonaren a altres persones a comprar solars per construir-s'hi una casa (com a segona residència o per a lloguer). Els primers permisos de construcció daten de 1925; sol·licituds que foren sistemàticament anul·lades, ja que els plans urbanístics de Barcelona –seguint el Pla Cerdà i el Pla Jaussely-, consideraven la instal·lació d'un parc urbà a la zona, vinculat als marges del riu Besòs.

Tot i la negativa d'atorgar els permisos, s'acabaren construint algunes cases de planta baixa. Davant de la pressió de propietaris i la llunyania de la zona respecte a nuclis urbans, l'opció del parc acabà per ser desestimada i el 1926 es va aprovar la creació de la urbanització Estadella o de la Madriguera. Inicialment es varen parcel·lar alguns terrenys i es marcarien alguns vials que actualment són els carrers Foc Follet, Mare Eterna, Barri Vermell i Estadella.

Fig.523,524>Imatges del carrer Estadella en els anys '40. La fotografia de la dreta és en concret del 1944 i apareix part de la parròquia en construcció. Font: imatges aportades per Montse Lozano i Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Dues peces més que acabarien configurant el teixit urbà del Bon Pastor són la *barriada Sanchís* i les *Carolines*. En certa manera ambdues es donaren com a conseqüència de la construcció de les *cases barates*. La primera es deu a la compra per part d'Enric Sanchís d'uns solars en els terrenys coneguts com la Madriguera. Coneixent el canvi de fisonomia que hauria de viure el barri amb la construcció de les *cases barates* –és regidor d'Hisenda i més tard alcalde de Santa Coloma-, el 1930, decideix adquirir el sòl del davant de la seva indústria. En aquest hi construiria 27 cases destinades a treballadors de la seva empresa. Aquestes cases

foren batejades com la *barriada Sanchís*. Habitatges de dimensions similars a les de les *cases barates*, però que mantenien un patí al davant.

Al mig del conjunt de cases es va construir un edifici pensat com una ermita, però que la construcció de les *cases barates* i d'un temple provisional va fer que es pensés en destinar-lo a escola del barri. Projecte que mai va prosperar. Any més endavant, l'edifici esdevindria en el popular *Centro Blanco* del Bon Pastor.

Fig.525,526>A l'esquerra, imatge de la barriada Sanchís des de la porta de l'església; a la dreta fotografia del Centro Blanco. Font: imatges aportades per Josep Capdevila i Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

En el cas de *Les Carolines*, es fa referència a la peça urbana que girava al voltant de la riera de Sant Andreu i als camins paral·lels propers que havien esdevingut el cordó umbilical que unia les noves urbanitzacions amb Barcelona. El seu nom, explicant el veïns/es de Bon Pastor, sembla que es deu a una de les primeres edificacions de zona: la taverna i cafè *Les Carolines* (1926). La urbanització de l'*Estadella* i les futures *Cases Barates* marquen, també, l'origen d'aquesta barriada. Una àmplia part del terreny s'urbanitzaria amb vuit illes seguint les pautes de la illa de l'Eixample Cerdà però més petites, quedant limitades pel grup de *Cases Barates* i la riera de Sant Andreu. Entre els anys 1926 i 1934 aquests nou carrers i els seus voltants es van omplir d'establiments comercials que conjugaven la botiga amb un habitatge i es varen convertir en el centre comercial del territori.

Fig.527>Casa Prunera (1929), antiga botiga situada en el c/Claramunt el barri de Les Carolines. Encara s'hi pot percebre esgrafiat el rètol original. Font: CR Polis

En aquella època l'única via de comunicació existent, per aquells que es posaren a viure en un indret tan allunyat de la ciutat de Barcelona, eren el camí antic de Santa Coloma que s'hi trobava el pont que permetia creuar el riu Besòs i la Carretera Fiscal, que acabaria esdevenint el vincle d'unió amb el grup de *cases barates* de Baró de Viver.

La zona es transformà radicalment el 1929 amb la construcció de les 784 *cases barates*. Ocupaven un terreny de 10,93 hectàrees al costat del riu Besòs, comprades a Maria Teresa Gallarda i Pere Grau, propietaris de l'antiga masia del Cal Borni. El conjunt es caracteritzà per la seva forma geomètrica i quedà ubicat entre les dues indústries ja existents. La seva estructura viària esta formada per una munió de carrers, amb noms de poblacions lleidatanes, que tenen les direccions dels mateixos límits de la finca. Es projecte dos carrers de secció transversal més ampla respecte els altres i perpendicularment a aquests, se'n projecten dos més de les mateixes característiques dividint el conjunt en tres sectors. Els espais lliures de la nova urbanització són tres places que esdevindrien els espais centrals de cada sector. Aquestes places foren concebudes com eixamplaments dels carrers, escurçant la longitud de les illes de cases que hi tenen la façana.

El conjunt d'illes de cases barates són de llargària semblant, menys les que configuren les places. Les illes més grans estan integrades per vint habitatges i les altres per setze.

La construcció de les *cases barates* deixà un espai buit entre aquestes i la Riera de Sant Andreu, cosa que permeté a l'Ajuntament de Santa Coloma a promocionar la urbanització anomenada *Les Carolines*. Com ja hem dit, en aquest sector és on s'instal·larien comerciants de Santa Coloma i Barcelona, i seria també durant aquests anys, quan Enric Sanchís construirà una petita urbanització de 27 cases amb jardí pels seus treballadors.

Les *cases barates* varen ser dissenyades (com en el cas dels altres grups), per l'arquitecte Xavier Turull (A.Remesar; A.Luzia, 2013; POLIS, 2011) i s'hi podien trobar dues tipologies de 43 i 59 m², les primeres de les quals eren més nombroses. La construcció d'aquest habitatges es realitzà molt ràpidament i els seus primer habitants es varen trobar amb unes construccions molt precàries, inacabades i moltes sense aigua ni llum.

El grup de Milans del Bosch es va anar perfilant socialment per les famílies més humils de la ciutat, o bé per les que provenien del moviment migratori del camp. També per una ampla gamma de persones que per condició social o ideologia política, no eren gaire en vistes en d'altres indrets de Barcelona. Ràpidament, el component polític de bona part d'habitants del grup, militants o simpatitzants de la CNT, va fer que el barris fos catalogat com d'anarquista.

Fig.528, 529>Esbossos de les dues tipologies de les Cases Barates dissenyades per l'arquitecte Xavier Turull. Font: imatges aportades Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Com en el cas de Baró de Viver, el resultat del projecte va ser un grup d'habitaclles mancats d'una mínima urbanització i desconnectats dels nuclis urbans més propers de Besòs i socialment rebutjats tan per Barcelona com per Santa Coloma, municipi al qual pertanyien. Pel seu ajuntament representà un problema afegit en els seus pressupostos municipals, ja que les famílies que hi vivien precàriament no podien pagar els impostos i taxes, el mateix temps que demanaven ajuts socials per poder sobreviure.

Fig.530,531>Cases barates de Bon Pastor. Font: Arxiu fotogràfic de Barcelona

Ja durant l'any 1931, l'Ajuntament de Santa Coloma demanà que el Patronat de l'Habitació de Barcelona pagués els arbitris i que la beneficència i socors de la població anés a càrrec de l'Ajuntament de la Capital. En aquest sentit, es començà a demanar l'agregació dels dos grups de *cases barates* a la Ciutat Comtal.

Anys més tard, amb l'arribada de la Segona República, es varen construir els primers equipaments del barri: una escola, una capella (dedicada al Bon Pastor i fundada per bisbe Irurita), una guardaria, un economat i s'inauguraria el cinema Edison (que una dècada més tard passaria a dir-se *Ambos Mundos*). El nom del barri, *Milans del Bosch*, fou suprimit i substituït per un nombre: el *Segon Grup*. Però malgrat aquest esforç, no es solucionarien els greus problemes dels habitants del territori que a més continuava aïllat de qualsevol nucli urbà.

Fou el 1937 quan l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet formulà clarament la petició de que els grups de *cases barates* fossin agregats a la ciutat de Barcelona. En el llibre *Bon Pastor; Història d'un barri*⁴, és reproduïx un fragment de la carta que l'alcalde de Santa Coloma, Celestí Boada, enviar a l'alcalde de Barcelona, que il·lustra la situació del moment:

“Els problemes que plantegen a la nostra localitat ambdós grups són de tal abast que l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet de Besòs no pot resoldre'ls. Inclouen tot el que es refereix a la policia urbana, assistència social i ordre públic. El fet essencial, però, es que la gent que habita dels dos grups citats de cases barates és gent que la ciutat de Barcelona ha llançat a la perifèria, la gent més humil i la més desvalguda, gent que abans vivia a les barraques de Montjuïc, al Somorrostro i la barriada de Pequí”. (...) “L'ajuntament de Gramenet del Besòs en trobar-se amb un problema que de fet és un problema barceloní, creu que és Barcelona qui ha que resoldre'l, i a dit efecte es recaba de l'Ajuntament de la capital de Catalunya que faci el que sigui necessari per a incorporar al municipi barceloní els sotsdits grups de cases barates i els seus habitants”.

El procés de segregació quedar aturat durant la resta del període de la Guerra i no es repregué fins immediatament després de la seva finalització.

L'esclat de la guerra civil, propiciaria que els habitants de les *cases barates* es revoltessin en contra de l'ordre establert. Tal i com recullen diverses fonts, el capellà de Bon Pastor, Carles Ballart i Rossell, que s'enfrontà amb una pistola a una multitud que volia assaltar l'església, fou la primera víctima religiosa de la guerra a Barcelona.

Fig.532>Veïns netejant els enderrocs produïts pel bombardeig. Font: Capsir, Josep; Can Sala: l'origen industrial de Bon Pastor; Ed. Barcelona i AVV Bon Pastor; Barcelona 2011

Fig.533>Mossèn Joan Cortinas. Font: imatge aportada Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

⁴ Checa, Martí; Travé, Carme; Bon Pastor Història d'un barri; Ed. Ajuntament de Barcelona; Districte de Sant Andreu, Barcelona, 2007; pàg. 79

Un bon nombre d'habitants del Bon Pastor es varen fer voluntaris de les milícies populars destinades a alliberar Saragossa. El moviment revolucionari tenia un camp d'entrenament militar a Santa Coloma de Gramenet, en el qual molts dels habitants de Bon Pastor van rebre la instrucció militar. També cal fer referència als menjadors populars que s'organitzaren per tal de garantir l'alimentació del més necessitats. Aquests menjadors estaven situats en el que ara és l'escola Bernat Boïl.

Es col·lectivitzaren els camps agraris i les fàbriques, com la d'Enric Sanchís, convertida en la fàbrica *núm II*, dedicada a la fabricació de bombes i explosius. L'indústria convertida en empresa de guerra, havia esdevingut un objectiu de primer ordre i per tant susceptible de ser bombardejada. Fet que es donà el 29 de maig de 1937, quan les tropes franquistes bombardejaren el sector per destruir les fàbriques que produïen armament. Acabaren per destruir una dotzena de *cases barates*, on hi moriren nou persones, entre els quals hi havia tres nens.

Al finalitzar la guerra, la població masculina del territori o bé havia mort, o bé s'havien exiliat o bé havien estat empresonats.

Uns anys després de finalitzar la guerra, va arribar al barri un nou capellà que hauria de formar part indissociable de la història de Bon Pastor. Un dels personatges més citats per tota el veïns i veïnes amb els qui hem parlat fins el moment: el capellà Joan Cortinas, el rector de la parròquia de Bon Pastor durant 42 anys. Mosén Cortinas fou conegut com el *pare Botella*, sobrenom que deriva de la seva afició per recollir ampolles de vidre per tal de vendre-les i amb els diners aconseguits, ajudar aquells residents que més ho necessitaven.

El *pare Botella* fou qui aconseguí canviar el nom del barri, deixant de banda els noms de *Segon Grup de Cases Barates* i *Milans del Bosch*, per substituir-lo per l'actual Bon Pastor. Nom de l'església del barri inaugurada el 1935. També se li reconeix la tasca de convèncer a l'Ajuntament de Barcelona de l'època, de continuar amb els tràmits d'agregació del territori a la ciutat. La data exacte de la segregació de Santa Coloma varia lleugerament segons la font que es consulti. En *Els barris de Barcelona* (una de les publicacions més recents que recopila la història de tots el barris de la ciutat), data "(...) *el traspàs dels terrenys de la riba esquerra del Besòs, i els barris del Bon Pastor i del Baró de Viver* (...)" l'1 de gener de 1945⁵. El

⁵ VVAA; *Els barris de Barcelona, Volum IV, Sant Andreu, Sant Martí*; Ed. Enciclopèdia Catalna i Ajuntament de Barcelona; Barcelona, 2000, pàg.113. La data coincideix amb un col·lecció publicada per l'Ajuntament de Barcelona: Capilla, Antoni; *Barcelona, barri a barri; Sant Andreu, Baró de Viver, El Bon Pastor, El Congrés i Els Indians, Navas, La Sagrera, Sant Andreu, La Trinitat Vella*; Ed. Cossetània i Ajuntament de Barcelona; Barcelona; 2013

pagament per part de l'Ajuntament de Barcelona es va fer el 3 de gener de 1945 per la quantitat de 296.400 pessetes

Durant els següents anys la parròquia del Bon Pastor esdevindria el centre de la vida social de les humils barriades d'Estadella, Sanchís i les Cases Barates, que ben aviat serien conegudes com El Bon Pastor. Quan Mossèn Cortinas arribà al barri es va trobar una parròquia sense un espai apte per el culte. El saqueig del temple provisional del Carrer Mollerussa va forçar el jove rector a establir el culte en una sala annexa a la rectoria. Un edifici que s'havia fet construir el 1935 per l'anterior rector, que com ja hem explicat havia estat mort al començament del conflicte bèl·lic.

Fig.534, 535>Imatge de l'antic centre parroquial provisional del Bon Pastor; que en els següents anys esdevindria el Hogar Obrero. A la dreta fotografia de la construcció de la nova parròquia del Bon Pastor. Font: imatge aportades per Emilio Abarca i Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor

La importància de la figura del clergue pels residents de Bon Pastor, es pot entendre des de la perspectiva de que Mossèn Cortinas no es limità a crear tan sols un espai de culte, si no que en paral·lel va mostrar interès per convertir la parròquia en un espai útil per la població de Bon Pastor, desenvolupant altres serveis.

Així els aspectes eclesiàstics es varen compaginar amb aspectes més socials, com l'ús de part de la rectoria en un dispensari mèdic amb màquina de raigs X i amb metges disposats a atendre a la població.

La parròquia hauria d'esdevenir, amb el temps, omnipresent per a la gent del barri.

Fig.536>Processó davant la nova parròquia amb el campanar encara per acabar. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bona Pastor.

Fig.537>Tiquet de col·laboració de cinc pessetes per comprar un Citroën 2CV a Mossèn Joan Cortinas. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Fig.538>Els feligresos del Bon Pastor li varen regalar un Citroen al Mossèn Joan Cortinas, en agraïment a la seva dedicació al barri. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Les mancances i les dures condicions de vida de la postguerra, varen impulsar que la labor de la parròquia deixés de ser estrictament pastoral. Mossèn Cortinas, com d'altres capellans urbans de l'època, duia a terme diferents tasques de beneficència que intentava pal·liar els efectes de la misèria de l'època. Aquesta tasca social el va aproximar a molta gent del barri i convertí en un peça important de la convivència del barri.

El 1944 s'inicià la construcció d'un nou temple, lluny de la ubicació del temple provisional anterior de les *cases barates*. Per la nova església es buscaren uns terrenys situats entre les barriades d'Estadella, Les Carolines i Sanchís. Els diners per a construir el nou temple sortiren de la *Junta de Construcció de Templos y Seminarios*, i també de *l'Obra del Estado para los suburbios*.

Des de l'òptica del desenvolupament urbà del barri, en aquells mateixos anys el Patronat Municipal de l'Habitatge va construir 108 pisos destinats als barraquistes del Pont de la Marina. Aquest havien estat desallotjats per les obres de la prolongació del metro i recalaren en aquest habitatges catalogats pel propi ajuntament barceloní com a *refugis*. Les seves reduïdes dimensions (18 m²,

aproximadament la meitat que les *Cases Barates*), i la degradació del conjunt propicià que la població de Bon Pastor se'n referís com *el corral de la Pacheca*.

Fig.539,540>A l'esquerra imatge del Corral de la Pacheca; el 1956 encara es construïen 10 pisos mes. A la dreta, fotografia del lloc en l'actualitat. Font: imatge aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor, i fotografia del CR Polis (respectivament)

A finals dels anys '50 i principis dels '60 Mossèn Cortinas, conscient de la necessitat educatives dels infants del Bon Pastor (que no podien cobrir les escoles del territori), dirigí els seus esforços per aconseguir la construcció d'una nova escola per el barri. L'interès per crear espais per a l'educació a la parròquia que regia és una de les cites més repetitives quan la població de Bon Pastor recorda la seva figura. En aquesta línia, en els seus primers anys va articular l'espai cívic del *Hogar Obrero*.

Fig.541,542>Antiga casa de la rectoria de Bon Pastor que passaria a ser el Hogar Obrero. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Fig.543>L'edifici parroquial que fou l'Hogar Obrero en l'actualitat. Font: CR Polis.

Un espai pensat com un lloc de trobada on hi havia una taula de ping-pong, un billar, una petita biblioteca y un bar on no s'hi podien servir begudes alcohòliques. El membres d'aquest grup arribarien a construir un frontó al costat de local i es crea un equip de lluita greco-romana amb la clara funció d'atreure el jovent i allunyar-los de la vida del carrer. Durant aquests anys també s'inicià l'edició que rebria el mateix nom que l'espai, que informava sobre

els actes socioculturals del barri i de les activitats de l'entitat.

Sense que ho sabés el mossèn Cortinas, en la dècada del '50 alguns membres de la parròquia varen organitzar classes pels obrers de la Pegaso. Les classes les impartien militants antifranquistes amb clares intencions de desvetllar les inquietuds socials dels treballador, fet que provocà que la policia tanqués el local parroquial⁶.

Entre el anys 1957 i 1959 la *Comissió d'Urbanisme de Barcelona (CUB)*, va adquirir uns terrenys al Bon Pastor per construir-hi habitatge socials. Mossèn Cortinas va visitar les altes instàncies de la CUB per tal de que els terrenys fossin cedits a la parròquia per construir-hi un escola. La cessió dels terrenys es feu afectiva, però amb el compromís de que si en tres anys no s'aconseguia construir l'escola, la parròquia hauria de tornar els terrenys. La construcció del nou col·legis tenia un cost de 3.344.728 pessetes.

Mossèn Cortinas començà a buscar possibles donants per mitjà dels benefactors del Patronat Escolar i amb el teixit cívic de la seva parròquia. Dels primers va aconseguir importants donacions, mentre que amb el segon va organitzar un Comissió de pro-escoles parroquials del Bon Pastor que aglutinava els feligresos més actius. Aquest col·lectiu el formaven des de catòlics practicants sense cap vinculació associativa, militants jocistes i individus que tenien la seva activitat social en el centre parroquial o en el *Hogar Obrero*.

⁶ El tancament del local no va impedir que anys més tard el centre acollís reunions de diferents grups polítics que treballaven al barri. Als anys '70, s'organitzaren trobades del PSUC o de simpatitzant del socialisme.

Es pensaren diferents formes per recaptar fons. Una d'aquestes fou la que ideà Mossèn Cortinas, la recollida i posterior venda d'ampolles de vidre. Ens expliquen els veïns/es que l'obsessió i tenacitat del mossèn en la recollida

Fig.544>Una de les furgonetes que circulaven pel barri recollint ampolles: "¡no la tiren, guárdenlas para las escuelas!". Font: imatge aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

d'ampolles va ser tal, que va fer que la gent comences a parlar d'ell com el *padre botella*.

L'any 1961 s'havien recaptat 593.378 pessetes amb donatius. Aquell mateix anys es va col·locar la primera pedra de l'escola i es posaren en marxa noves activitats per continuar recaptant fons. Per exemple, recollida massiva d'ampolles de cava entre el públic assistent al partit de futbol entre el Betis i el Barcelona al Camps Nou. Experiència que es repetí a Sarrià en un partit entre el València i el RCD Espanyol o simplement pels carrers de la ciutat i Sant Andreu.

Fig.545,546> Partit de veterans del F.C.Barcelona. Al mig de la formació de negre i amb ulleres, Mossèn Cortinas.. A la imatge de la dreta, col·locació primera pedra de l'escola (1961). Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

El 1962 es cobrien les aigües de l'edifici, però la Comissió de pro-escoles parroquials del Bon Pastor va entendre que calia fer alguna cosa més si es volia continuar construint l'escola. S'organitzaren tómbols benèfiques per Nadal i per mitjà d'alguns contactes del món del cant i de Radio Barcelona, es van realitzar un seguit de festivals durant algun temps en el cinema Ambos Mundos.

En aquests es va comptar amb la participació d'artistes com Mary Santpere, Josep Guardiola, Joan Capri, Ramon Calduch i Joan Manuel Serrat, entre d'altres. Una altra activitat reeixida foren els partits de futbol entre artistes i futbolistes veterans.

L'èxit d'aquests esdeveniments va servir per recollir diners però també va permetre que molta gent conegués el que els mitjans de comunicació anomenaren *l'Obra social del padre Botella*.

L'èxit d'aquests esdeveniments va servir per recollir diners però també va permetre que molta gent conegués el que els mitjans de comunicació anomenaren *l'Obra social del padre Botella*.

Finalment el maig del 1963 s'inauguraria la guarderia infantil i l'octubre de 1964 s'iniciaven els cursos escolars amb els primers alumnes de l'escola.

Fig.547,548>Escola parroquial de Bon Pastor. Imatges del anys'60. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Fig.549,550>Publicitat de la gala benèfica al cine AMBOS MUNDOS, que ens mostra la fotografia de la dreta. Font: aportacions de Josep Capdevila a les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

Durant la dècada dels '60 el Bon Pastor tornaria a créixer urbanísticament amb la construcció de un centenar de nous pisos. En paral·lel i en el transcurs d'aquells mateixos anys començaria a desenvolupar-se un nou nucli industrial en els camps agrícoles que separaven el barri de Baró de Viver. A la llarga s'hi ubicarien empreses que han estat referents per ambdós barris: la Mercedes Benz, la fàbrica Puig de perfums, Henry Colomer i moltes empreses més, que haurien d'acabar configurant l'actual polígon industrial que arriba fins al Carrer Tucumán, i configura un dels límits – i *frontera*- entre Bon Pastor i Baró de Viver.

Fig.551>Imatge de Bon Pastor els any '60; les cases barates han quedat envoltades de noves edificacions. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participaves de Bon Pastor.

Fig.552,553>Imatges aèries de Bon Pastor en la dècada dels '60; a la fotografia de l'esquerra poden observar-se algunes de les noves indústries. A la dreta el barri de les Cases Barates amb les noves edificacions. Font: Arxiu Topogràfic de Catalunya.

D'aquesta època de creixement urbà del Bon Pastor, segons la base de dades de *Do.Co.Mo.Mo. Ibèric* es poden destacar alguns exemples d'arquitectura moderna:

la fàbrica ENMASA (1957), l'antic Mercat del Bon Pastor (1960) i el grup de Vivendas Milan del Bosch (1964).

Fig.554,555> A la dreta, la fàbrica ENMASA, Vicente Alegre, Robert Terrades; a l'esquerra l'antic Mercat del Bon Pastor, actualment derrocat; Enric Piqué Antoni Canyelles, Font: A.Remesar.

Fig.556> Grup de Vivendas de Milan del Bosch dels arquitectes Oriol Bohigas, Josep MªMartorell, David Mackay. Font: A.Remesar.

Malgrat aquest creixement urbà i l'augment de població, en el barri hi mancava tota mena de serveis. Menys l'escola estatal i la parroquial, la resta calia anar a buscar-los a Sant Andreu que distava un dos quilometres de distància.

D'equipaments de lleure o culturals només hi havia un bon nombre de bars i el famós cinema *Ambos Mundos*, que va perdurar fins els 1976 quan va haver de tancar arran de la crisi de les sales del barri.

El plans de la *Comissió de Urbanisme de Barcelona* (CUB) per Bon Pastor, només responien a la voluntat de resoldre el problema de l'habitatge sense entrar en les causes o les problemàtiques que podrien generar les actuacions. Per això no és estrany, que la urbanització de vials, places i jardins restés com a un element secundari o inclús superflu.

El desenvolupament urbà i industrial del territori portà un increment important de la població i també l'aparició de grups polítics d'esquerra que comencen a treballar perquè la gent del barri tornés a lluitar per aconseguir millores, com van ser: la instal·lació de semàfors, l'ambulatori o el centre cívic. Els primers partits polítics que van tenir més presència al barri van ser –primer- el Partido del

Trabajo de España i després el Partit Socialista Unificat de Catalunya, que amb l'Associación de Padres de Família varen realitzar les primeres reivindicacions. Posteriorment l'associació esdevindria l'Associació de Veïns i Veïnes de Barcelona.

Com la resta de territoris a l'entorn del riu Besòs, i com ja hem esmentat, un dels greus problemes del Bon Pastor fou la manca de comunicacions i el seu aïllament del la resta de la ciutat. Durant el anys '60 la situació no milloraria. El seu eix principal, el Passeig de Sant Adrià que servia per desplaçar-se cap a Sant Andreu es caracteritzava per unes voreres en molt mal estat i una calçada deficient. Però tot i així, encara era millor que la connexió amb Santa Coloma de Gramenet. Ja que arran d'unes fortes pluges a l'any 1969, el pont que unia ambdós territoris a banda i banda del riu havia desaparegut. Aquest pont que existia només des de 1964 unia el Bon Pastor i Santa Coloma a l'alçada del restaurant del *Molinet*, abans calia anar a buscar el pont del Passeig de Santa Coloma a l'alçada de Baró de Viver o travessar el riu a peu si duia poca aigua.

En els següents mesos a la riada particulars del barri construïren una passarel·la de fusta que fou coneguda com *el pont del vietnamita*. Aquest fou conservat per un veí del barri, mitjançant almoines de les persones que l'utilitzaven, fins el 1971. Aquell any es construï un passarel·la de ciment que va sobreviure fins a finals de la dècada del 1980.

En l'imaginari col·lectiu el riu no només apareix com un element aïllador, si no també com un escenari de la infantesa. I és que en moltes converses veïnals es recorden els jocs en els marges del riu i els banys.

Fig.557,558>A l'esquerra el "puente de los militares" i a la dreta, les restes del pont desaparegut com a conseqüència de les típiques riades del Besòs Font: imatges aportades per Josep Capdevila i Fernando Blaya en les 1es Jornades

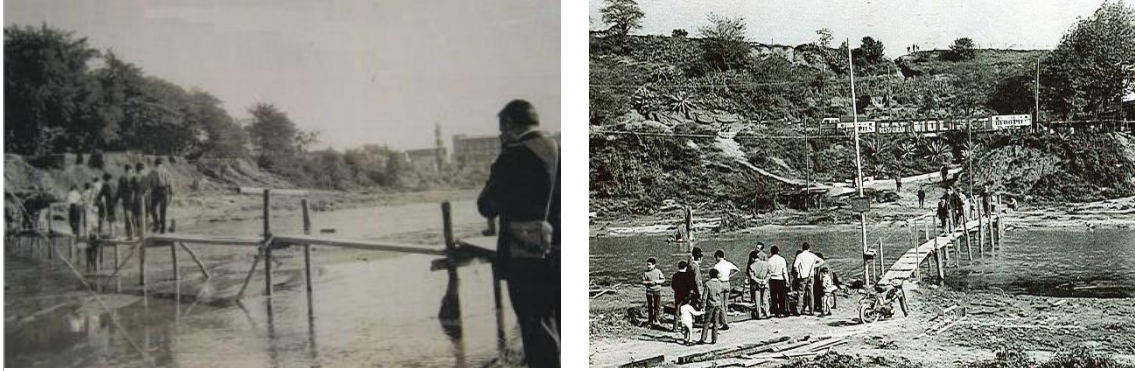

Fig.559,560>Imatges de la passera del riu Besòs. Font: imatges aportades per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

La història del riu també va lligada a la greu degradació ambiental que ha patit en poc més de 50 anys. Espai contaminat tan per les fàbriques com per la pròpia ciutadania, que fa que se'l recordi per la seva brutícia, les males olors i les plagues de mosquits. El riu Besòs s'havia convertit al llarg dels anys en la claveguera oberta per els municipis de les seves ribes.

Com ja hem explicat anteriorment en la història del desenvolupament urbà de Baró de Viver⁷, no ha estat fins al 1997 amb l'execució del *Projecte de Recuperació Mediambiental del Tram Final del Llit de Riu Besòs*, que l'espai del riu s'ha recuperat com un espai públic per a la població dels barris i municipis del voltant.

Fig.561>El riu Besòs sense canalitzar, a tocar de camps de conreu i amb el pont que s'enduria la riuada. Font: imatges aportades en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.

⁷ Mirar l'apartat del Territori en el capítol dedicat als Projecte de participació ciutadana de Baró de Viver.

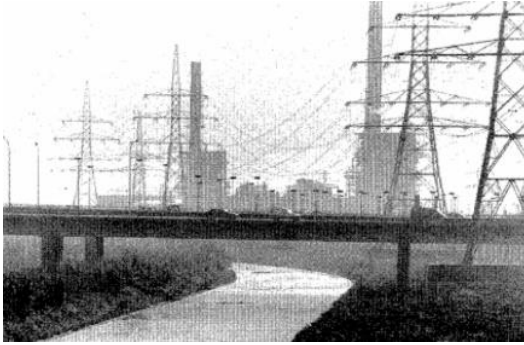

Fig.562,563,564> A dalt a l'esquerra, fotografia dels anys'80 amb les torres elèctriques. A la dreta, i a baix el riu Besós en l'actualitat. Font: imatges aportades en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor

Fig.565>En la memòria col·lectiva queda la imatge de la passera com la de la gran nevada l'any 1962. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives.

El desenvolupament urbà del Bon Pastor com un barri més de la ciutat i no com a una perifèria, s'inicià a mitjans dels anys '70, però no es consolidaria fins després del període de transició i l'arribada de la democràcia al país.

L'any 1972, la *Unión de Constructores S.A.* construeix un bloc de quatre edificis de 10 plantes al carrer Lima. El conjunt representen 148 habitatges integrats dins el *Plan de Remodelación de Viviendas Milans del Bosch*, aprovat l'any 1975. Mateix any en que el Patronat Municipal de l'Habitatge va elaborar un pla parcial de remodelació i sanejament de les *cases barates*. Seria la primera vegada que es parlaria d'enderrocar l'antiga barriada per construir nous edificis i zones verdes.

El 1981 en el marc d'aquest pla parcial de remodelació, es prioritza la restauració i ampliació dels habitatges amb l'objectiu també, de respectar el paisatge urbà que havien configurat. Fins el 1987 s'havien fet obres de millora i ampliació a un total de 333 *cases barates*. A partir del 1988 la rehabilitació de la resta del conjunt s'atura perquè el govern central del país no va atorgar cap subvenció. Malgrat les queixes de la Generalitat de Catalunya i de l'Ajuntament de Barcelona, el posicionament de l'administració va ser inamovible. Davant l'impossibilitat d'aconseguir cap ajut econòmic, el Patronat d'Habitatge de Barcelona va reformular el projecte i apostar per un nou pla similar el que es portava desenvolupant a Baró de Viver des de 1985. Es comença a pensar en la possibilitat d'enderrocar totes les *cases barates* i construir nous pisos per a tots els seus inquilins.

Durant aquesta dècada, el barri patirà un forta degradació a causa de l'atur i l'arribada de la droga de forma massiva, que va fer especialment mal entre la població més jove. Com en el cas de Baró de Viver, s'arribà a produir un trencament generacional. Per tal d'intentar aturar aquesta decadència els residents del Bon Pastor organitzarien tot un seguit d'associacions amb l'objectiu de frenar l'atur i impedir que els més joves consumissin drogues.

Les millores urbanístiques del barri de finals dels anys '80 i principis dels '90 es produeixen, com en tota la ciutat, en el marc de la celebració dels Jocs Olímpics de 1992. La construcció de la Ronda Litoral milloraria substancialment la connectivitat del barri. Com a Baró, a l'alçada del barri es cobreix la ronda amb un llosa que queda en una cota superior a la trama urbana i que serà dotada d'equipaments

Fig.566>La Llosa de Bon Pastor. Font: CR Polis

esportius. L'any 1992 s'inauguraria el pont de Potosí, deixant definitivament en el passat les passarel·les de fusta que s'utilitzaven per creuar el riu i els diferents ponts que s'emportà les riuades. Aquest nou pont, junt amb el del Molinet del 1978 (un ampli vial en revolt sobre el riu Besòs que comunica la ciutat de Barcelona amb els municipis de l'entorn), garantien la connectivitat també del Bon Pastor amb Santa Coloma de Gramenet. Connexions que se'ls hi afegiria l'actual passera del Molinet; un pont per a vianants que fa una clara al·legoria a les fràgils passeres de fusta del passat.

Fig.567,568,569>Els ponts actuals de Bon Pastor; d'esquerra a dreta: el Pont de Potosí, la passera del Molinet i el pont del Molinet. Font: CR Polis.

Des del 1992 el barri a aconseguit nous equipaments: biblioteca, centre cívic i en especial la recent inaugurada estació de metro. Lluny queda la lluita veïnal que permetria aconseguir el primer ambulatori l'any 1974. Però una de les reivindicacions veïnals més importants des de principis del '90 i fins l'entrada en el segle XXI encara estava per assolir: l'arribada del metro al Bon Pastor, que havia de trencar el dèficit històric de transport públic i l'aïllament del barri respecte de Barcelona. L'any 2010 s'inaugurava la parada de metro del Bon Pastor, essent un de les estacions de les línies 9 i 10 dels Transports Metropolitans de Barcelona. L'estació es situa en un del centres històrics del barri: en el carrer Sant Adrià, a l'altura del carrer Enric Sanchís i molt a prop del mercat i la parròquia del Bon Pastor.

Actualment el Bon Pastor es troba immers en un pla de remodelació que implica l'enderroc de la totalitat de les 784 cases barates. Aquest pla es va aprovar el maig del 2002 fent una modificació del Pla General Metropolità (PGM) en que es permetia iniciar el procés de reforma urbana de la zona de les *Cases Barates*. A principis de 2003 es presenta el corresponent Pla Especial (PE) de reforma, que descartava completament la possibilitat de remodelació de les cases barates i establia la construcció d'edificis de quatre plantes i pisos de 55 a 90 m², amb locals comercials i aparcaments. El pla també estableix que aquests edificis de nova planta han de servir, principalment per real·lotjar les famílies de les *Cases Barates*, per tan la seva construcció es va planejar en diferents fases complementàries a les de l'enderroc de les antigues cases. Inicialment el pla establia que l'execució del pla finalitzaria el 2011.

Segons el PE, els nous habitatges serien de compra, lloguer o règim vitalici. El seu preu s'hauria de fixar per sota del preu de mercat i s'acabaria concretant amb criteris específics per cada cas i segons diferents variables: els ingressos del adjudicatari, les subvencions a les quals en puguin tenir dret o els metres quadrats de la superfície, etc.

Per diferents motius l'horitzó inicial establert pel PE no s'ha acomplert. El pla va suposar algunes tensions entre els veïns, que temien perdre el seu habitatge pel fet de no poder afrontar ni una hipoteca, ni un nou lloguer, que encara que per sota del preu de mercat podia suposar un augment considerable de les seves despeses. L'ajuntament amb l'objectiu de comprovar el nivell d'acceptació del pla va organitzar un referèndum entre les 784 *cases barates* a l'octubre del 2003. El resultat oficial i acceptat per l'AVV de Bon Pastor fou de 429 vots favorables, 171 en contra i 1 vot nul.

El mateix any 2003 un grup de veïns/es varen posar en dubte la validesa del referèndum amb el qual s'havia ratificat el consens veïnal sobre l'enderroc, les indemnitzacions per l'extinció dels contractes del lloguer i sobre les modalitats econòmiques d'accés als nous pisos. El conflicte veïnal es va fer visible quan un grup de veïns/es, alguns dels quals antics membres de l'AVV de Bon Pastor, van crear una nova associació veïnal que van anomenar-se *Associació de Veïns Avis del Barri en Defensa del Inquilins de Bon Pastor*.

Els *Avis del Barri* van denunciar als tribunals al Patronat d'Habitatge, a l'Ajuntament de Barcelona i a l'Associació de Veïns i Veïnes de Bon Pastor, i d'aquesta forma aconseguiren endarrerir l'execució del pla de remodelació. Defensen que la majoria de les *cases barates* estan en bones condicions perquè els seus llogaters ha estat fent reformes durant tota la vida del barri i que per tant, aquestes inversions haurien de veure's reflectides almenys en les indemnitzacions. També argumenten que aquells habitatges més malmesos, no necessiten intervencions estructurals i que només caldria rehabilitacions parcials. Segons l'associació contraria a la remodelació, les patologies de les cases son principalment degudes a l'abandonament del propi Patronat i de l'Ajuntament. Des de l'altre punt de vista, es manté que el baix preu de les hipoteques pels nous habitatges compensa el fet que el conveni que es va firmar implica la renúncia a tota la indemnització per extinció dels dret d'arrendament.

La primera fase del projecte de remodelació s'inicià l'any 2004 i es va enllestir l'estiu del 2006. Aquesta primera fase urbanitzava el carrers Sas, Vilamajor, Tàrraga, Claramunt i Sèquia Madriguera, amb la construcció, en aquest darrer carrer de 152 habitatges, amb locals comercials i aparcaments repartits en quatre blocs. Els nous pisos foren ocupats entre el desembre del 2006 i el gener del 2007.

Es van signar 131 contractes: 102 contractes de compravenda, 13 arrendaments i 16 de vitalicis.

Fig.570>Imatge aèria realitzada l'any 2004. Encara no es detecta cap canvi en la morfologia del sector de cases barates de Bon Pastor; per altra banda, la regeneració del riu està en procés. Font: Google earth

Fig.571>Imatge aèria realitzada l'any 2015. Es pot observar les edificacions de nova planta i les vuit deixats per l'enderroc de part de les cases barates; la regeneració del riu s'ha finalitzat. Font: Google Earth

El més de maig de 2007, va començar l'enderroc del primer grup de *cases barates* corresponent als primers traslladats. En total s'havien de demolir 152 habitatges, però quatre dels residents afectats es van negar a abandonar-los i s'hi van mantenir fins que la Guàrdia Urbana van executar el desnonament per ordre judicial a l'octubre del 2007⁸.

Durant la primavera de 2008 comença la segona fase. Aquesta suposava la construcció de tres blocs amb 190 habitatges, sobre un solar de 3.900 m² entre el carrers Alfarràs, Ardèvol, Claramunt i Tàrraga, és a dir, a l'espai deixat per les cases derruïdes en la primera fases. Aquests nous habitatges tenen superfícies que oscil·len entre 52 i 90 m².

El setembre de 2008 el Patronat Municipal del Habitatge va obrir un període perquè els veïns comencessin a triar habitatge. A diferència de la primera fase, els veïns/es podien optar a la compravenda o renunciar al pis nou a canvi d'una indemnització. El 22 de juliol es fa fer el sorteig dels habitatges entre aquelles famílies que havien optat pel reallotjament.

En el transcurs d'aquesta segona fase l'Associació d'Avis de Bon Pastor col·labora amb un grup interdisciplinari d'antropologia i arquitectura, que en el marc de les Jornades Internacionals Zero Desallotjaments 2009, sota el títol de Repensar Bon Pastor, va convocar un concurs internacional d'idees per a una remodelació participativa i sense desallotjaments del barri. Una de les premisses fou que la participació defensada per l'ajuntament i l'AVV de Bon Pastor no representava a la majoria de residents i només responia a la justificació del propi pla de remodelació. El concurs, que no tenia cap validesa legal, es va adreçar a estudiants i professionals de l'arquitectura i ciències socials de tot el món. El febre de 2010 s'havien recollit 45 projecte, la major part del quals apostaven per la remodelació de les *cases barates* enlloc de la demolició. A principis de maig del mateix anys, es varen exposar els 4 projectes guanyadors a l'Antic Mercat de Bon Pastor⁹.

En contrast, l'AVV de Bon Pastor afirma que els partidaris de mantenir les *cases barates* són un minoria i que no representen la voluntat de la majoria de famílies que resideixen en el barri i que exigeixen la consecució de les diferents fases del pla de remodelació que els ha de permetre adquirir un pis de nova planta.

⁸ La notícia fou recollida pels diferents mitjans de comunicació, com per exemple el diari El País en l'edició del dissabte 20 d'octubre de 2007;
http://elpais.com/diario/2007/10/20/espana/1192831222_850215.html

⁹ Podeu trobar més informació sobre el marc teòric del projecte Repensar Bonpastor, el concurs i resultats en:
<http://periferiesurbanes.org/wp-content/uploads/2010/08/Repensar-2010-ESP.pdf>
<https://vimeo.com/7318712>

L'1 de juny de 2010, l'Associació Catalana de Promotors Públics de Sòl i Habitatges, va concedir el premi Habitatge Social AVS Catalunya al projecte de transformació urbana de Bon Pastor. Aquets guardó, que s'organitza cada dos anys, vol reconèixer la millor actuació integrada a Catalunya, considerant l'actuació residencial i la participació del diferents actors. Tot i així, es continua sense arribar a un consens si el procés ha estat prou just i participatiu.

Aquell mateix any, l'Ajuntament de Barcelona va presentar oficialment la tercera fase de la remodelació del barri. Constava de 161 habitatges, repartits en tres blocs diferents situats sobre l'espai deixat per la segona fase d'enderrocs de les *cases barates*.

És durant aquest mesos, a petició de l'AVV de Bon Pastor, l'Ajuntament fa pública la decisió de modificar parcialment el pla per tal de conservar una filera de *cases barates* i convertir-les en equipament cultural. El conjunt hauria de donar cabuda a una exposició sobre la història del barri i a la memòria col·lectiva.

El finançament per a la tercera fase del projecte arribà el desembre del 2012, arrel d'un conveni de l'Ajuntament de Barcelona amb el Banc de Santander. Sota la pressió veïnal, que reclamava l'execució definitiva de la tercera fase de la remodelació, l'estiu del 2013 es varen iniciar les obres de dos dels tres blocs previstos; dos anys més tard dels terminis inicials. Dos dels blocs de pisos d'aquesta fases es preveien finalitzar el 2015. La inversió de 15 milions d'euros no fou insuficient per abordar el tercer bloc projectat.

L'AVV ha mostrat el seu disgust i ha reclamat l'inici d'obres del tercer bloc previst en al tercera fase, exigint a l'Ajuntament l'execució de les construccions pactades. Un nou conveni amb el Banc de Santander, va permetre iniciar la seva construcció al maig de 2014 i es preveu la seva finalització en els darrers mesos del 2015.

En l'actualitat s'avança cap a la quarta fase de la remodelació. El juliol del 2014, el Patronat Municipal de l' Habitatge de Barcelona va treure a concurs els projectes per als habitatges que han de formar part d'aquest quarta fases i que ha de completar el pla de remodelació de barri de *cases barates* de Bon Pastor. Aquesta quarta fase ha de suposar la construcció de 200 habitatges que es preveuen iniciar el 2016.

Fig.572, 573>A l'esquerra, nous habitatges del pla de remodelació; a la dreta, una veïna de Bon Pastor davant d'una casa barata amb un cartell exigint l'execució de la tercera fase del pla de remodelació. Font: CR Polis.

Aquest mateix any en una trobada entre AVV de Bon Pastor, el Districte de Sant Andreu (acompanyats dels seus serveis tècnics), i el CR Polis, l'empresa municipal BAGUSA (Barcelona Gestió Urbanística, SA) presentà el desenvolupament previst de les diferents fases del pla de remodelació i una proposta de projecte d'urbanització de l'espai públic de l'antic barri de les *cases barates*. Malgrat que els responsables de BAGUSA especificaren que es tractava tan sols d'unes línies inicials de treball que calia desenvolupar, en general les propostes no varen convèncer a cap de les parts presents. Bàsicament es valorava, que el concepte d'espai públic que es proposava era poc adient pel barri de Bon Pastor. Tan per qüestions estètiques, de funcionalitat, com per qüestions climatològiques o de manteniment.

Fig.574,575>Dos de les imatges creades per BAGUSA que presentaven possibles dissenys pel nou espai públic que generava l'aplicació del pla de remodelació. Font: BAGUSA

Al finalitzar la tercera fase, al Bon Pastor s'hauran construït més de 500 habitatges nous, gairebé el 50% dels previstos. Queden en peu unes 400 cases barates, que s'haurien d'anar enderrocant a mesura que la tercera i quarta fases quedin enllestides. Mentre l'AVV de Bon Pastor segueix insistint en que cal concretar la remodelació de la filera de *cases barates* que ha d'esdevenir un nou espai cultural del barri amb l'objectiu de transmetre la seva història a generacions futures i

convertint-se ara en la *residència* de la memòria col·lectiva de les vivències i la particular història del Bon Pastor.

Fig.576>Cartell del Patronat Municipal de l'Habitatge situat en un sector on s'han demolit les cases barates i es preveu la construcció de nous habitatges, pertanyents a la tercera fase del Pla de Remodelació. Font: CR Polís.

7.3. Fases del projecte participatiu

Inicialment es manté una estructura similar a la dels projecte de Poblenou i Baró de Viver, ja que no deixa de ser la lògica en el desenvolupament de projectes en l'espai públic. En el cas particular de Bon Pastor, però, no ens caldrà centrar-nos en la concreció de possibles propostes, perquè aquesta ja esta estipulada. De fet és la pròpia proposta concretada per l'Associació de Veïns i Veïnes del Bon Pastor, i algunes altres entitats, la que ha propiciat el projecte de participació.

L'esquema previst:

Fase 1: anàlisi i estudi del territori

Fase 2: disseny de la proposta de projecte

Fase 3: comunicació de resultat i avaluació ciutadana

Fase 4: concreció del projecte/ memòria de projecte

Fase 5: execució del projecte¹

Tot i aquest senzill esquema, ja hem comentat que s'inicià el projecte construint dos línies simultànies de treball. Una ens havia de permetre (1) començar a recollir material gràfic per a la construcció de l'àlbum de memòria del barri; documentació gràfica que posteriorment pot ser susceptible de ser utilitzada en el projecte de disseny. I una altra línia de treball, (2) que ens havia de proporcionar informació sobre l'espai públic del territori i les seves característiques des de la percepció veïnal. Les dinàmiques aquí plantejades ens permetria començar a copsar possibles espais públic on desenvolupar la proposta.

Els primers processos participatius que es varen realitzar són de la primera línia de treball i pertanyen a la fases de disseny de la proposta; mentre que les següent dinàmiques que temporalment es realitzen més tard, encaixen en la segona línia de treball, però en la primera fase de diagnosi del territori.

Al contrari que en el cas de Baró de Viver, on s'iniciava una nova fase quan s'havia conclòs l'anterior, a Bon Pastor els processos participatius associats als diferents objectius – i fases- s'estan alternants independentment a la fase a la que pertanyen. Amb aquesta manera de fer es buscava una major implicació de la població. Per experiència, les dinàmiques relacionades a la concreció de propostes són més engrescadores que les d'anàlisi de territori. Però aquesta alternança ha estat també possible, gràcies a que no calia obrir una fase per

¹ Les fases 4 i 5 són només viables en cas d'acord amb l'Ajuntament de Barcelona i aquelles administracions públiques que poden vincular-se a l'execució del projecte.

determinar possibles propostes d'intervenció perquè la proposta és força definida; i com hem dit, de fet és la raó de ser a aquest projecte de participació².

En el mes de novembre de 2013 l'AVV de Bon Pastor comunicà al Districte de Sant Andreu el projecte de participació pactat amb el CR Polis. Els representants municipals es mostraren disposats a col·laborar i ofereixen la possibilitat de concretar un conveni de col·laboració amb el grup de recerca a modus del firmat amb Baró de Viver.

El 21 de novembre de 2013 es celebra en la biblioteca de Bon Pastor una assemblea oberta a totes les associacions i entitats veïnals per tal de presentar el projecte de participació. La presentació va a càrrec de l'AVV de Bon Pastor i el CR Polis. Hi assistiren diferents entitats i el Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu. Els presents acceptaran la proposta i es comprometeren a formar part dels diferents tallers participatius. Per part la seva part el Sr. Salvador Coll posa a disposició del veïns/es i del CR Polis els canals de comunicació i recursos del districte per propicia els diferents processos participatius i fer-ne la màxima difusió.

En el transcurs de l'assemblea s'acordà convocar unes 1es. Jornades Participatives pel mes de febrer de 2014, amb l'objectiu de recollir imatges i documents representatius de la història del barri. Per immediatament després començar a treballar en tallers de participació per començar a analitzar el territori.

Fig.577>Assemblea d'entitats celebrada el 21 de novembre de 2013. Presentació del al proposta de projecte de participació. Font:CRPolis

² Recordem que tan en el cas del Poblenou i Baró de Viver l'estructura dels projecte fou una fase de diagnosi, una segona fase per concretar possibles propostes i una tercera de disseny de propostes de projecte. A Bon Pastor no calia obrir processos participatius per discutir o valorar propostes, perquè el projecte ja s'havia iniciat amb la demanda d'una proposta concreta.

7.3.1 Processos, metodologies i eines participatives

En general, el CR Polis torna a plantejar la combinació de les dos tipologies de processos que va utilitzar a Baró de Viver: tallers de participació i jornades participatives.

Aquest cop, però les jornades participatives han estat prèvies al treball en tallers. De fet les dinàmiques de les jornades són les que han donat peu a les eines que s'han plantejats en els tallers realitzats fins el moment.

En els dos espais de treball s'han plantejat metodologies i dinàmiques també similars a les realitzades en els altres projectes participatius, però amb variacions per tal d'adaptar-les al nou territori i objectius del projecte.

Fig.578,579,580>Diferents moments de tallers i jornades participatives a Bon Pastor. Font: CRPolis

Actualment, el grup de recerca està dissenyant les metodologies necessàries per tal començar a concretar la proposta veïnal. En el poc temps de treball a Bon Pastor, hem pogut fàcilment percebre que, ha diferència de Poblenou i Baró de Viver, el nombre d'associacions, entitats i persones a títol individual que desitgen vincular-se en els processos de disseny de la proposta del projecte és bastant nombrós, i amb voluntats i necessitats en l'espai públic diferents. Es preveu que serà necessari treballar en diferents tallers amb un mateix objectiu en paral·lel i per tan, caldrà pensar en com construir un espai comú de treball de tots els tallers per presentar un única proposta que els representi a tots. Que satisfaci a tots i que tots la sentin com a pròpia a l'hora de presentar-la a la resta dels residents. Tenim clar que volem evitar arribar a un punt on cada taller proposi un proposta i s'hagi d'escollir en un format d'assemblea o votacions quina és la guanyadora. Evitar, doncs, un procés de consulta similar als utilitzats per les administracions, que sempre hem considerat com poc participatius.

Considerant la voluntat mostrada pel Districte de Sant Andreu, el CR Polis també ens cal plantejar la possibilitat d'integrar els tècnics i polítics en part del procés de concreció de la proposta.

7.4. Fase 1: Anàlisi del territori

En general s'activen un conjunt de processos participatius amb l'objectiu de detectar aquells espais o elements urbans que són representatius del barri, que formen part de la seva identitat o de la memòria col·lectiva de la població. Llocs que per la seva estructura, forma, història, ús, significat o el conjunt d'aquestes propietats, podrien tenir un pes específic a l'hora de desenvolupar el disseny de la proposta o decidir-ne la seva ubicació.

S'han realitzat diferents dinàmiques participatives de format de taller participatiu i de jornades obertes a tot el barri. Dinàmiques que continuen duent-se a terme actualment. En paral·lel el grup de recerca es dedica a fer un buidatge de la literatura escrita de la història del barri, amb especial èmfasi en els desenvolupament urbà, i a estudiar els plans de regeneració urbana que s'estan executant i que afectaran a la morfologia del barri en els propers anys.

Objectius	Metodologies	Grups de treball
<p>Anàlisi de l'espai públic de Bon Pastor</p> <p>Determinar les llocs i elements representatius de Baró de Viver</p>	<p>Rutes guiades</p> <p>Recull fotogràfic</p> <p>Mapes cognitius col·lectiu</p> <p>Tallers de discussió</p> <p>Jornades Participatives</p>	<p>AVV Bon Pastor</p> <p>Associació AVIS</p> <p>Veïns/es a títol individual</p> <p><i>Esta prevista la participació de les escoles del barri i altres entitats, durant el primer trimestre del 2015</i></p>
<p>Història i evolució urbana de Baró de Viver</p> <p>Projectes urbanístics actuals</p> <p>Estudi del paisatge</p>	<p>Literatura</p> <p>Plànols urbanístics</p> <p>Aixecament fotogràfic del territori</p>	<p>CRPolis</p>
<p><i>Tècnics CR Polis: Xavi Salas (Escultura), Dr. Tomeu Vidal (Psicologia Social), Dra. Danae Esparza (Diseny), Samuel Padilla (Arquitecte), Marien Rios (Arquitectura), Carlos Ibáñez (Diseny Industrial), Eduardo Gutierrez (Arquitectura)</i></p> <p>Col·labora: Districte de Sant Andreu.</p>		
<p><i>Taula 48> Síntesi objectius i metodologies anàlisi del territori. Font: de l'autor.</i></p>		

En el transcurs de les 1es. Jornades Participatives (febrer 2014) s'ofereix als participants formar part dels tallers que amb l'AVV Bon Pastor i altres entitats que es realitzarien a la primavera (abril 2014). Durant jornades es varen presentar membres de l'associació AVIS (*Associació de Veïns AVIS del Barri en Defensa dels Inquilins de Bon Pastor*), oferint la seva disposició a col·laborar, malgrat les seves discrepàncies respecte els plans de remodelació i l'enderroc de les *cases barates*³.

Entre abril i maig de 2014 es formen 4 grups per treballar amb dinàmiques de tallers, programades per dues sessions. La primera sessió: una ruta guiada pel barri; la segona: la construcció d'un mapa cognitiu de grup.

Es preveu continuar treballant aquestes dinàmiques (gener- abril 2015) amb alumnes d'Educació Secundària de les escoles de Bon Pastor (14-15 anys), amb un grup de joves estudiants universitaris del barri que s'està constituint com a taller i altres entitats veïnals.

Rutes guiades per Bon Pastor (abril 2014)

(Veure ANNEX DIGITAL/ PROJECTE BON PASTOR/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ Rutes Guiades

Sessions de taller: 1; aproximadament de 4 hores.

Objectius

Detectar espais o elements urbans representatius, d'identitat, significatius de Bon Pastor.

Metodologies

Es planteja realitzar un ruta pel territori on els guies són els membres del taller participatiu. La ruta s'ha d'anar determinant *in situ* i ha definir-se donant resposta a una pregunta concreta, en aquest cas: els llocs importants de Bon Pastor i que formen part de la memòria i imatge del barri. S'arrencà des de l'AVV de Bon Pastor.

Es discuteix i decideix de comú acord del primer lloc on cal anar. A cada fita s'ha de decidir el següent lloc a visitar i la manera d'arribar-hi. Durant el transcurs de la ruta i sobretot un cop arribats a la fita, el grup haurà d'explicar perquè s'ha escollit aquest espai o element urbà.

Els mateixos membres del grup recolliran fotogràficament els llocs que es van visitant. Cal deixar constància de la ruta i el seu ordre en un mapa. Cal assenyalar que l'ordre és important, tant en quan pot esdevenir una jerarquització dels espais i elements urbans del territori.

³ L'Associació de Veïns AVIS del Barri en Defensa dels Inquilins de Bon Pastor, va denunciar als tribunals el Patronat d'Habitatge, l'Ajuntament de Barcelona i l'AVV Bon Pastor per irregularitats en el referèndum del Pla de Remodelació, aconseguint endarrerint-lo durant un temps. En els darrers temps, tal i com recull la premsa de la ciutat ha estat tensa. Col·laboren amb el col·lectiu "Repensar Bon Pastor", que es defineixen com un grup de treball independents, autogestionat i format per diferents disciplines: arquitectura, urbanisme, antropologia, història. Entre els seus objectius citen com a " àrea d'investigació i acció del col·lectiu el de les transformacions urbanes, i el seu objectiu és el d'impulsar, orientar y desenvolupar els processos de participació comunitària en la construcció transformació i renovació de la ciutat".

Resultats de la ruta

Les següents afirmacions deriven de les quatre rutes realitzades. Cal comparar-les o complementar-les amb les rutes programades amb les escoles i entitats del barri per poder extreure unes conclusions ben fonamentades.

- Les quatre rutes passen pràcticament per els mateixos llocs, però en ordres diferents.
- Les rutes han establert –pràcticament- els mateixos límits, que no coincideixen amb els límits administratius del barri.
- Tots quatre grups assenyalen com a llocs/ elements fonamentals: l'església, l'antiga fàbrica de Can Sanchis, les cases barates, les passarel·les/ ponts sobre el riu i la sortida del metro.
- Cap de les quatre rutes entra pel polígon industrial. Tots el consideren un límit del barri.
- Cap de les quatre rutes passa per les zones remodelades del barri.
- Tots els grups citen a la maquinista com una nova zona del barri, però només una ruta hi transita.
- Els llocs considerats representatius no són espais públic, ni elements urbans. Tan sols un grup apunta que les placetes de les cases barates són importants. Per l'ús social, no pel seu disseny.
- No hi ha cap espai públic o element urbà que s'hagi valorat per les seves qualitats estètiques o significatives. Aquells que s'han considerat importants, se'ls ha associat a esdeveniment culturals del barri, a la seva història o per la seva dimensió social.
- No es mostra cap obra d'art públic com element representatiu del barri.

Taula 49> Síntesi procés i resultats rutes guiades a Bon Pastor. Font: de l'autor

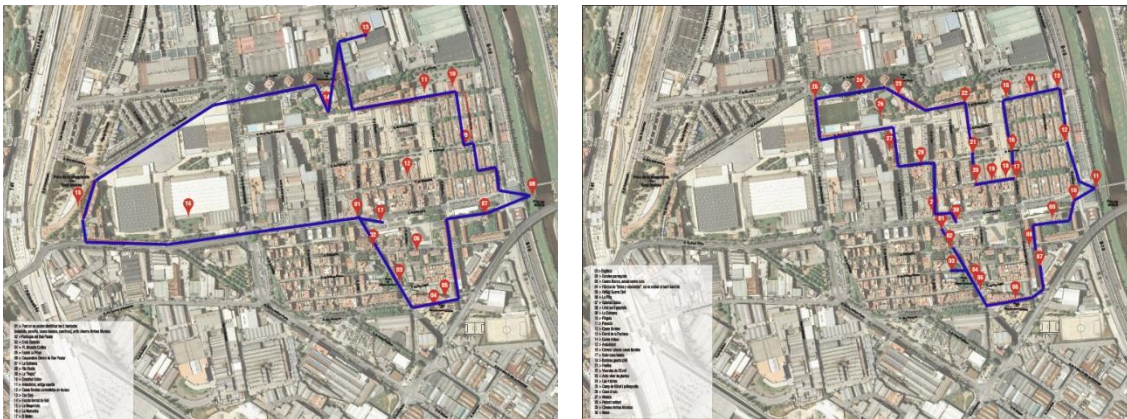

Fig.581,582>Imatges de dues de les rutes guiades. En ANNEXES BON PASTOR/ RUTES GUIADES es troben les rutes dels diferents grups, amb el registre dels llocs visitats i les argumentacions dels participants. Font: CRPolis

Fig.583,584,585,586>Diferents moments de dues de les rutes guiades. A ambdós grups algunes persones ens varen portar fotografies antigues dels llocs que anàvem visitant. En la darrera imatge es pot observar el paviment d'una casa barata demolida, que queda com a registre de les dimensions d'aquests habitatges. Font: CRPolis

Durant les rutes guiades alguns dels participants comencen a reflexionar sobre els possibles llocs de la intervenció i reflexionen sobre la dificultat d'escollir-ne només un. Es comença a entreveure que el format del *Mural de la Memòria* de Baró de Viver és difícil d'aplicar en el Bon Pastor, tan per les dimensions del territori (històricament dividit en tres parts), com per la inexistència d'un element com la pantalla acústica. Comença a sorgir la idea d'intervenir en diferents espais públics i apareix la idea d'una ruta de la memòria. Inclòs es discuteix sobre el format; alguns s'imaginen peces grans que facin de l'espai un lloc especial, d'altres apostarien més per utilitzar les noves tecnologies i implantar codis *QR* on poder carregar informació del passat i notícies del present (actes culturals, convocatòries de manifestacions, etc.). El format de la ruta, el passeig tranquil pel barri, incita a dialogar i com que la proposta d'intervenció és clara per tots, el diàleg comença a versa sobre el disseny de l'obra.

També s'apunten la possibilitat de preservar elements concrets com objectes contenidors de la memòria del barri i que podrien formar part de la proposta. Per exemple el paviment d'una de les cases barates demolides, que queda com a registre de les plantes d'aquesta tipologia d'habitat. En aquesta mateixa direcció, l'AVV de veïns/es ha demanat al districte la preservació de dues cases barates

que es rehabilitarien per en centre cultural, museu o sala d'exposicions polivalents.

Fig.587,588> a dalt, les parell d'illes de cases barates que l'AVV de Bon Pastor demana preservar i convertir en espai cultural. A l'esquerra, Salvador Angosto (dreta), un dels principals valedors de la proposta de mural de la memòria i el projecte participatiu de Bon Pastor, mostrant una maqueta del bloc de cases. Font: S.Angosto

Al finalitzar les rutes s'acorda amb cada grup una segona sessió de treball. En aquesta es treballaria en format taller de discussió i amb mapes cognitius. Eina descartada a Baró de Viver⁴, en el cas actual pensem que pot ser útil donades les dimensions i les característiques de les diferents zones del Bon Pastor. Poden aportar informació sobre els espais i/o elements urbans significatius però també sobre els possibles espais on – o no- intervenir. En aquest sentit i amb l'objectiu de potenciar el diàleg entre els participants es modifica la metodologia de mapes cognitius, i en comptes de construir-los individualment, es demana de produir-ne un de forma col·lectiva.

⁴ Descartada en els tallers de participació amb el grup de joves i l'AVV de Baró de Viver, perquè quan es va fer amb les alumnes de l'Escola de l'Esperança els resultats sempre foren els mateixos: es dibuixava tot el plànol del barri, sense cap selecció d'espais o elements urbans diferenciats. Aquest fet s'interpreta perquè la dimensió del barri permetia representar-lo tot amb certa facilitat i per la manca d'espais urbans significatius. De fet aconseguir un espai públic de qualitat i amb capacitat d'esdevenir un element de distinció del territori, fou un dels primers objectius concretats del projecte de participació de Baró de Viver.

Mapes Cognitius Col·lectius (maig 2014)

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BON PASTOR/ TALLERS PARTICIPACIÓ/ Mapes Cognitius Col·lectius

Sessions de taller: 1; aproximadament 2 hores

Objectius:

- Dialogar sobre els espais i elements urbans representatius i simbòlics de Bon Pastor
- Concretar col·lectivament quins són aquests espais
- Entendre com s'estructura cognitivament el barri de Bon Pastor.
- Analitzar l'estructura cognitiva del barri de Bon Pastor.
- Entreveure possibles àrees, espais o elements que poden formar part de la proposta d'intervenció en l'espai públic de Baró

Metodologia:

- Construcció de mapes cognitius col·lectius
- Taller de discussió

Fonamentalment es planteja al grup, format per 6-8 persones, la construcció d'un mapa de Bon Pastor assenyalant aquells espais o elements urbans representatius del barri. Aquells que formen part de la vida col·lectiva del barri o de la seva memòria. Aquells que consideren que qualsevol persona de fora el barri hauria de veure, si "realment" desitgés conèixer el Bon Pastor.

Per obligar a debatre i posicionar-se, no es construiran mapes individualment (tal i com tradicionalment s'utilitza aquesta metodologia), si no que es demana dibuixar un sol mapa entre tots els participants. Per fer-ho es disposa un paper gran en vertical i els participants asseguts davant de l'espai de representació; talment com un escenari i el públic. Només parla i explica el que dibuixa. Qualsevol participant pot demanar dibuixar per continuar el mapa o rebatre el que s'ha dibuixat fins el moment. No es pot esborrar; es pot tapar o guixar.

Al final, la imatge i els elements representats ha de ser acceptada per tots els membres del grup (sense excepcions).

El taller s'acaba amb el dibuix en net del resultat del taller, que han de fer els propis participants, que serveix com a eina de presentació. Aquest és el *Mapa Cognitiu Col·lectiu* que és representació de la imatge espacial del territori d'aquest grup.

Resultats

Les següents afirmacions deriven dels quatre tallers realitzats. Cal comparar els resultats i complementar-los amb els tallers que es realitzaran a les escoles i entitats del barri.

Els límits clars en tots quatre mapes són el riu Besòs i el polígon industrial de Bon Pastor, que no surt representat en cap mapa.

Els límits en direcció Sant Andreu i la Verneda queden difusos i sense concretar. La trama urbana representada es va “difuminant” fins que desapareix.

En tots quatre mapes apareix el C/ de Sant Adrià com l'eix vertebrador de la resta de la trama urbana representada.

L'única estructura urbana que es representa és l'entramat de les cases barates.

En tots els mapes es dibuixen els mateixos espais i elements urbans: la sortida del metro, la zona de Les Carolinas, Can Sanchís, les cases barates, el pont o la passarel·la del riu Besós, el Molinet, el Corral de la Pacheca, les escoles, l'església, el camp de futbol, el mercat, el C/ Sas, l'antic cinema, etc.

En tots es representa el barri de la Maquinista però desconnectada de la trama urbana de Bon Pastor. Com en les rutes es cita com a una voluntat de que en un futur esdevingui una part més del barri.

Taula 50> Síntesi procés i resultats mapes cognitius col·lectius. Font: de l'autor

Fig.589,590>Diferents imatges dels tallers de construcció col·lectiva de mapes cognitius. Font:CRPolis

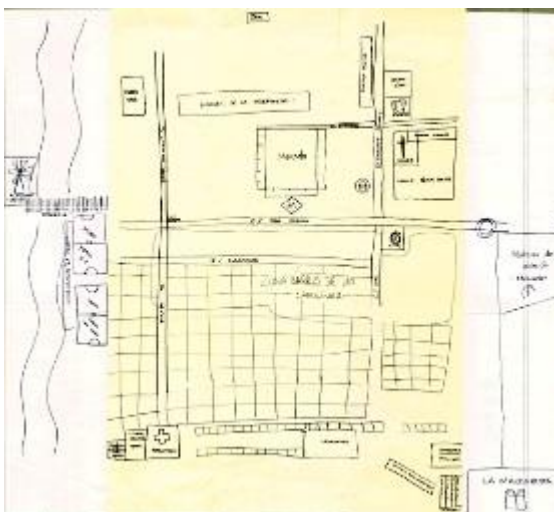

Fig.591,592> Dos dels mapes cognitius de grup realitzats en els tallers. Font: CRPolis

Després de la realització d'aquest taller, s'informa a l'AVV Bon Pastor que creiem que cal repetir aquestes dinàmiques amb altres entitats socioculturals, així com a les escoles d' Educació Secundària. Però mentre s'organitzen, proposem de celebrar les II es. Jornades Participatives, amb la voluntat de seguir recerquant quina és la imatge col·lectiva del barri i seus espais o elements urbans més representatius. I com totes les jornades que s'han fet en els diferents projectes, obrir els processos participatius al major nombre de població possible.

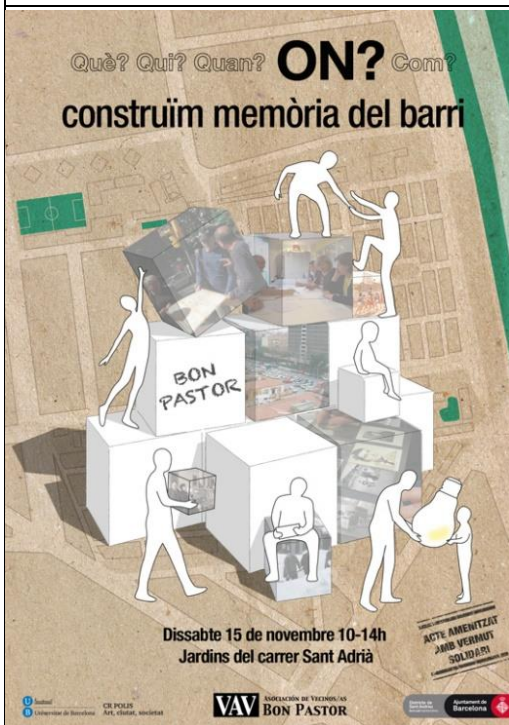

Fig.593>Captura de pantalla del blog creat pel CR Polis del projecte de participació ciutadana de Bon Pastor. Font: CRPolis

En el transcurs de la preparació d'aquestes jornades, s'acordà amb l'AVV de Bon Pastor i el Districte de Sant Andreu la construcció d'un *blog* del projecte de participació, amb l'objectiu de divulgar els avenços i resultats. També com a eina de comunicació de les convocatòries d'aquests. La direcció del *blog* és: <https://femlamemoriadelbonpastor.wordpress.com>. En l'actualitat compta amb 2.087 visites.

II es. JORNADES PARTICIPATIVES DE BON PASTOR

(Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BON PASTOR/ II es. JORNADES PARTICIPATIVES)

Duració de les jornades:

15 de novembre de 2015
(aprox. 4 hores)

Objectius

L'objectiu fonamental de les jornades gira entorn la concreció de possibles espai públics on materialitzar la proposta. Les dinàmiques plantejades tenen com objectiu determinar aquells llocs emblemàtics del barri..

També s'aprofitaven les jornades mostrar el treball realitzat fins el moment i ensenyar les 1200 fotografies de veïns/es recollides fins el moment. Un forma de continuar engrescant a la població a participar en el projecte

Metodologies

Les II.es Jornades Participatives es duen a terme al carrer de Sant Adrià i estan dissenyades per poder-se realitzar en molt poc temps i les pot fer qualsevol persona.

En aquesta ocasió, a les persones que volen participar se'ls dona dues còpies d'un plànol esquematitzat de Bon Pastor (que prèviament s'ha pactat amb l'AVV de Bon Pastor) i se'ls demana que un marquin tres llocs que considerin representatius i importants de Bon Pastor, i en l'altre, que dibuixin el recorregut que farien per ensenyar o mostrar el barri a gent que no el coneix.

Resultats

L'activitat fou un èxit i en poc més de tres hores es varen recollir 200 propostes de rutes i de llocs que es consideraven significatius del Bon Pastor.

El membres de l'AVV Bon Pastor i altres persones implicades en el projecte van valorar molt positivament les dinàmiques. Ens varen proposar que els expliquéssim com dinamitzar-les per tal de que ells mateixos poguessin desenvolupar-les en escoles, institucions o espai públics del barri. Com que el CR Polis les vol fer amb les escoles, s'acorda que el veïns/es interessats ens acompanyaran per ajudar-nos i així observar com poder dur a terme l'activitat.

Actualment s'està procedint al buidatge dels resultats i la creació d'imatges de devolució, per tal de que un cop finalitzat el recull de dades, poder fer-les públiques en els canals de comunicació habituals del barri i en el blog del projecte recentment creat.

Observacions:

En el transcurs de les jornades, i al contrari que a Baró de Viver, els veïns/es involucrats en el projecte han col·laborat activament a l'hora de fer participar a la població. Se'n sentit còmodes i ells mateixos

exercien de facilitadors de les activitats proposades. Aquest fet serà, se'ns dubte, important en el transcurs del projecte de participació.

Taula 51> Síntesi procés i resultats Iles. Jornades Participatives Bon Pastor. Font: de l'autor

Fig.594,595>Els veïns/es s'implicaren activament en les jornades. En les imatges es pot veure la Zoha, que ha participat en tots els tallers realitzats fins el moment, dinamitzant les activitats proposades. Font: CRPolis

Fig.596,597,598>Imatges de les II Jornades Participatives de Bon Pastor. Seguint l'ordre de lectura: veïns mirant els resultats dels tallers realitzats, un veí amb membres del CR Polis realitzant una de les activitats i en detall, la intervenció en un del plànols de Bon Pastor. Font: CRPolis

La jornada resultà força positiva, tot i així s'observa que s'han recollit pocs resultats del grup d'edat que va entre el 12 i 30 anys. S'acorda desenvolupar tallers en les etapes d'Educació Secundària de les escoles del barri (12- 18 anys), mentre que dues noies que han participat en els tallers realitzats fins el moment, es comprometen a organitzar una trobada amb joves de la seva edat (20-30) per fer les activitats dels mapes.

El CRPolis es proposa realitzar aquests tallers abans del mes de març del 2015, intentant coordinar aquestes dinàmiques amb projectes interns de les pròpies escoles.

En paral·lels es començaran a dissenyar les metodologies i eines pertinents que hauran de servir per facilitar la concreció del disseny de la proposta veïnal.

Fig.598,599>Mapes de síntesi de resultats de les dinàmiques realitzades en les Illes. Jornades Participatives. A l'esquerra les rutes proposades; a la dreta els llocs més citats com a representatius del Bon Pastor. Podeu veure el buidatge de resultat i els dos mapes de síntesi a: ANNEX DIGITAL/PROJECTE BON PASTOR/ II JORNADES PARTICIPATIVES/Resultats. Font: CRPolis

7.5 FASE 2: Disseny de propostes

En procés de construcció, aquest segon moment del projecte s'iniciarà un cop s'hagin realitzat totes les dinàmiques d'anàlisi necessàries i analitzats els resultats obtinguts. La voluntat del CR Polis, acceptada per l'AVV de Bon Pastor, és la d'organitzar tallers de participació formats per grups heterogenis, que representin les diferents entitats, grups, generes i edats del barri. Crear un espai de diàleg i treball, que permeti als residents de Bon Pastor concretar formalment una proposta de disseny per l'espai públic de Bon Pastor que tingui la memòria del barri com a eix principal.

Objectius	Metodologies	Grups de treball
<ul style="list-style-type: none"> Dissenyar una proposta d'intervenció per a l'espai públic que tingui com a eix vertebrador la memòria col·lectiva del Bon Pastor. 	<i>Encara per concretar, l'eina fonamental serà el format de taller de discussió/ construcció</i>	<i>En el barri el projecte el coordina l'AVV de Bon Pastor. Els grups que han de configurar els tallers de participació encara esta per concretar</i>
<ul style="list-style-type: none"> Capacitar l'ús d'eines i processos grafico-plàstics Facilitar la comprensió de conceptes vinculats al projecte de disseny d'espai urbà. 	<i>A concretar</i>	CR Polis
<i>Tècnics CR Polis: Xavi Salas (Escultura), Dr. Tomeu Vidal (Psicologia Social), Dra. Danae Esparza (Diseny), Samuel Padilla (Arquitecte), Marien Rios (Arquitectura), Carlos Ibáñez (Diseny Industrial), Eduardo Gutierrez (Arquitectura)</i>		
Col·labora: Districte de Sant Andreu.		
Taula 52> Síntesi objectius i metodologies Disseny de propostes. Font: de l'autor		

Com ja hem explicat anteriorment, tot i que els processos que han de derivar en la concreció d'una proposta de disseny urbà o d'art públic tenen lògica després d'una primera fase d'anàlisi, la primera activitat que es va realitzar en el marc del projecte de participació fou precisament, la recollida de imatges i documentació per a construcció de l'àlbum de la memòria de Bon Pastor. Imatges que podran formar – i provablement formaran- part de la proposta d'intervenció. Ja hem justificat, que es comença per una activitat d'aquestes característiques, per

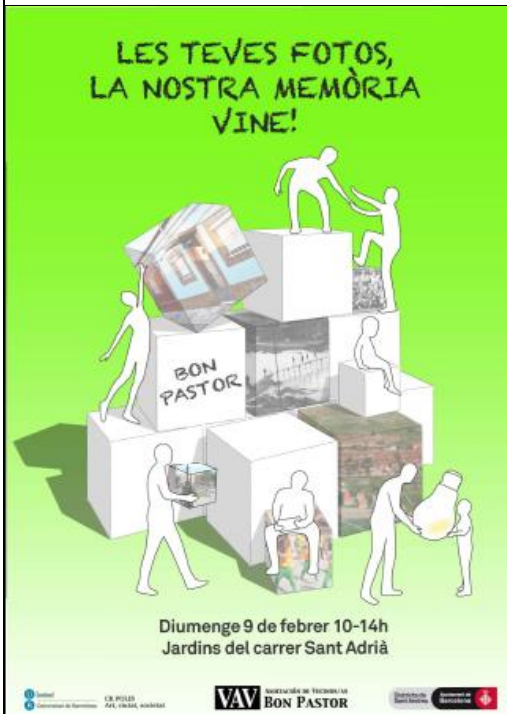
tal de donar a conèixer el projecte i buscar la implicació de la població de Bon Pastor. Una activitat que resulta engrescadora i atractiva. Les *Ies Jornades Participatives* de Bon Pastor es duen a terme el diumenge 9 de febrer 2014. La recollida d'imatges, fotografies i documents es continuà fins a finals de febrer a la Biblioteca del Bon Pastor.

Fig.600,601,602,603>Diferents moments de les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor. Font: CRpolis

1es. JORNADES PARTICIPATIVES DE BON PASTOR

Veure ANNEX DIGITAL/PROJECTE BON PASTOR/ 1 es. JORNADES PARTICIPATIVES

Duració de les jornades:

9 de febrer de 2014 (4h)/ C/ Sant Adrià

10 al 14 de febre de 2014 a Biblioteca de Bon Pastor.

Objectius

- Recollida de fotografies, dibuixos, documents i escrits aportats per la població de Bon Pastor per tal de construir la memòria històrica visual del barri.
- Donar a conèixer el projecte de participació ciutadana al conjunt de residents i usuaris de Bon Pastor.
- Buscar la implicació dels veïns/es de Bon Pastor en el projecte de participació ciutadana

Metodologies

Bàsicament es disposa d'un estand amb diferents recursos tecnològics per tal de digitalitzar la documentació que les diferents persones van aportant. Al contrari de Baró de Viver, el procés de digitalització es fa *in situ* per tal de garantir la qualitat suficient de la documentació amb la previsió de la seva possible utilització en la proposta de disseny urbà. També en el mateix moment, es demana als veïns/es que aporten fotografies o documents que signin les autoritzacions necessàries en previsió de la seva possible utilització en el projecte resultant del procés participatiu o en possibles exposicions o altra documentació que es pugui realitzar.

Després de la jornada concreta del dissabte el matí de caràcter més lúdic i amb l'objectiu de donar a conèixer el procés de participació iniciat, es mantindria la recollida de documentació a les tardes de la següent setmana a la biblioteca del barri.

Tan el procés participatiu, com els seus objectius es varen anunciar utilitzant els canals habituals que disposa el districte de Sant Andreu.

En paral·lel a la dinàmica, l'AVV de Bon Pastor i el CR Polis han consultat els diferents arxius de la ciutat per recercar imatges de l'evolució urbanística del Bon Pastor.

Resultats

Al final del procés s'han recollit un total de 1196 imatges i diversitat de documentació (contractes de lloguers de les *cases barates*, títols d'escolaritat antics, publicacions veïnals de diferents èpoques, publicitat de festes i esdeveniments culturals, etc).

La tendència general ha estat aportar documentació dels primers anys de Bon Pastor, fins als anys '70. Es detecta que falta recollir imatges i documents representatius dels darrers 30 anys. En aquest mateix sentit, cal assenyalar que l'aportació per part de les generacions més joves del barri ha estat escassa; malgrat la presència d'un grup de joves durant les pròpies jornades interessats en participar en el projecte.

Observacions:

En el transcurs d'aquestes *1es. Jornades Participatives de Bon Pastor*, varies persones s'ha mostrat disposades a col·laborar de forma activa en el diferents processos que es puguin organitzar. Entre elles, persones de l'associació AVIS que aprofiten la jornada per presentar-se al CR Polis i mostrar-se interessat en la proposta, malgrat el conflicte obert que mantenen amb l'actual AVV de Bon Pastor⁵.

Durant les jornades els diferents grups polítics del districte de Sant Andreu fan acte de presència per recolzar el procés i el projecte que encapçala l'AVV. Presència que publicaran en els seu comptes de Facebook i Twitter

Taula 53> Síntesi procés i resultats les. Jornades Participatives Bon Pastor. Font: de l'autor

Fig. 604,605,606> Imatges de la *palmera* de Bon Pastor. Una de les aportacions més interessant fou un palmera en un test, ja que era filla d'una palmera d'una pati d'una casa barata que morí recentment per una plaga. El cartell del test diu: "*Aquesta planta és filla de la palmera del carrer Biosca que ha deixat d'existir un legat que continua viu. La memòria històrica d'una comunitat no es pot perdre. Ha de sobreviure de generació en generació. Som Bon Pastor!!*". Font: CRPolis

⁵ Com ja he explicat en la història de Bon Pastor, l'associació AVIS del Bon Pastor la configuren diferents persones que no estan d'acord amb el Pla de Remodelació de les cases barates, ni amb els acords que l'AVV ha signat amb l'Ajuntament de Barcelona. El conflicte s'agreujà quan aquesta associació denuncia als tribunals a l'Ajuntament de Barcelona i a l'AVV per els resultats de la consulta sobre el Pla de Remodelació. Alguns dels membres de l'AVIS són antics fundadors i membres de l'AVV.

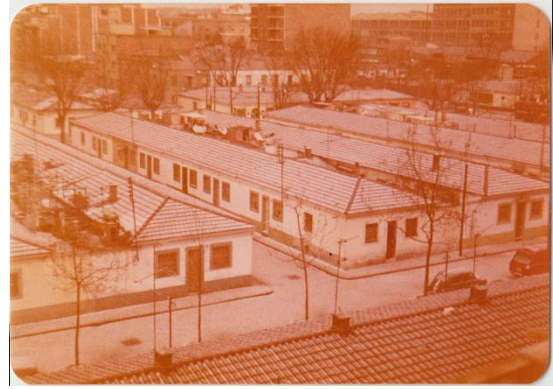

Fig.607,608,609,610>Quatre imatges de les 1196 que varen aportar els veïns i veïnes del Bon Pastor.
Font: aportades a les 1es. Jornades Participatives del Bon Pastor.

8. RESULTATS GENERALS I DISCUSSIÓ

Els processos de participació i els diferents resultats dels tres projectes presentats (Poblenou, Baró de Viver i Bon Pastor), poden llegir-se i analitzar-se des de múltiples perspectives segons el punt de vista o el rol que es prengui. El prisma alhora de llegir-los no serà el mateix per un resident d'un dels barris que, per un resident implicat en el projecte participatiu que, per les implicacions emocionals, serà molt diferent de les lectures que puguin fer-ne diferents del professional d'un dels camps implicats que, al fer-la, enfocarà en uns temes i no en uns altres segons el sac de coneixements i interessos de la pròpia disciplina.

De les possibles múltiples lectures i argumentacions (i de segur que n'hi ha moltes), nosaltres volem emfatitzar en quatre punts: la participació ciutadana en els processos creatius de disseny d'espai i art públic, exposar els mecanismes i les diferents possibilitats de les metodologies utilitzades, la nostra manera d'entendre el rol de l'artista en aquests processos participatius, per finalment, reflexionar sobre els resultats obtinguts i en concret les intervencions d'art públic a Baró de Viver. Quatre apartats que corresponen als plantejaments d'aquesta tesi doctoral, però també i més important des del meu punt de vista, als propis projectes de participació ciutadana en el marc del disseny d'espai públic i art públic.

8.1.- Participació creativa

8.1.1 La consulta i el concurs públic, no són participació

Des de les diferents escales de les administracions públiques es planteja la importància de la participació ciutadana; especialment en el temes medi ambientals i urbans. Com hem vist, diferents directrius en l'àmbit europeu aposten per un increment de la participació ciutadana en l'àmbit de la política local, com una de les formules per aconseguir el desenvolupament sostenible, que per altra banda, és un dels principals objectius de la UE.

En el camp del disseny urbà i la implicació de la ciutadania en la construcció de la ciutat, deixant de banda alguna experiència concreta, la participació continua reproduint els tradicionals mètodes d'exposició i consulta. En la majoria d'ocasions la participació no deixa de ser una revisió del vell principi jurídic de la consulta pública (A.Remesar i Nunes de Silva, 2010). Exposicions, en ocasions virtuals, on els ciutadans poder expressar la seva opinió a través de diferents recursos que, es traduiran en resultats estadístics que serviran de justificació a l'administració a l'hora de prendre decisions.

En el cas concret del camp de l'art, la participació ciutadana s'ha traduït en la formula dels concursos públics que, des de l'administració es defensa com un formula que garanteix la igualtat d'oportunitats.

“Efecivamente, este tipo de práctica jurídica, pode remuntar à Revolução Francesa e ao estabelecimento do marco jurídico-político que configura o Estado moderno. O concurso público, a priori, garantirá os direitos de igualdade de oportunidades para os que nele participam e a transparência na tomada de decisão. Pel meno no plano formal, não no plano real, como bem o sabemos no contexto universitario Ao sistema de concursos públicos sucede o mesmo que ao conjunto do sistema de democracia formal: formalizou-se tant que a única coisa que verdadeiramente conta é manter es aparências formais”¹.

Com ens explica A. Remesar (2010), recordant a Igansi de Lecea², que aquest sempre advertia sobre les incongruències del sistema de concursos públics. Per exemple, com moltes vegades en els concursos públics no s'aprova allò més idoni, sinó el projecte que més interessa als membres del jurat que representen els interessos parcials de determinats grups socials. *“En un concurso público, por lo general, los criterios que se aplican a la selección no son los del proyecto de espacio público sino los de los lenguajes dominantes hablados por los miembros el jurado y los círculos elitistas en que se mueven”³.*

A més de les pressions dels lobbys de l'elit cultural i el mercat de l'art, també ens trobem que els resultats dels concursos públics també poden llegir-se com a concessions a la població d'un territori. El resultat que buscaria el beneplàcit de la població pot llegir-se com un intent de contrarestar els efectes d'una decisió controvertida de l'administració local, o per evitar els queixes i reaccions negatives de la població. Aquestes concessions poden observar-se clarament, tal i com ha resultat ser a Baró de Viver i Bon Pastor, quan existeix la pressió política del processos electorals⁴.

El que ens sembla evident és que ni els processos de consulta, ni els processos de concursos públic poden entendre's com a procés de participació, ja que com hem

¹ VVAA; Arte Pública e Cidadania. Novas leituras da cidade criativa; Ed. Caleisdosópio; Coleção Pensar Arquitectura; 2010; pàg 101.

² Amb qui havien compartit el projecte d'elaboració del catàleg d'Art Públic de Barcelona (www.bcn.cat/artpublic).

³ A.Remesar; N.Ricart; ¿@rte para todos?¿@rte con todos?¿@rte contra el pueblo?; Ed. Universitat de Barcelona; 2010

⁴ A. Remesar i F.Nunes da Silva, afirmen que en aquest context no és d'estranyar que en algunes bibliografies es parli de l'art públic com de “parachuted art”, “plop art”, o “the thurd in the plaza”, que segons ells descriu una realitat incontestable en el marc anglosaxó.

comentat, aquestes formules no capaciten a la població per prendre decisions informades i ponderades.

A la ciutat de Barcelona en darrera dècada l'anunci de processos participatius és constant. Des les regulars convocatòries dels Consells de Barri, passant per les eines de participació virtual promogudes en la pàgina web de l'ajuntament, fins a processos per projectes urbans concrets. No en farem un llistat, ni entrarem analitzar-los un per un. Només a mode d'exemple citar-ne tres que han estat catalogats de procés de participació i que per nosaltres no deixen de ser un consulta *maquillada*.

Diagonal mar

A l'any 2001 es deixà una part del Parc de Diagonal Mar (projecte d'Enric Miralles) per tal de que fossin els veïns/es que decidissin que i com havia de ser. Tal i com quedà recollit en els diaris⁵ i la difusió feta pel propi Ajuntament, que es presentava com el primer parc públic en que una promotora privada comptaria amb l'opinió del veïnatge per la configuració final del projecte.

Fig.611>Festa participació Parc Diagonal Mar (2001).
Font: de l'autor.

Es convocà un "*festa participativa*" perquè els veïns/es dissenyessin 12.000 m2 del parc. Els dispositius per participar varen ser:

- 15.000 enquestes enviades a domicili que s'havien de retorn
- Exposició explicativa del projecte del Parc Diagonal Mar
- Taules i divers material per representar gràficament propostes.

⁵ Angulo, Silvia; Los vecinos participarán en el diseño del parque de Diagonal Mar; La Vanguardia; Sección Vivir en Barcelona; Jueves, 5 julio 2001

Castells, E; El parque de Diagonal Mar contará con las propuestas de los vecinos; La Vanguardia; Sección Vivir en Barcelona; Jueves, 5 julio 2001

Durant la *festa participativa* (amenitzada amb jocs per infants, música, teatre infantil i vermut), els visitants podien veure l'exposició, omplir l'enquesta i si ho desitjaven dibuixar una proposta que es podia dipositar en una urna.

Les opcions de l'enquesta eren força tendencioses: zona per petits espectacles, zona bàsquet, zona voleibol, zona handbol, zona de futbol, taula de tennis, zona de patinatge, exercici per adults, zona de petanca, zona jocs de taula, zona de trobada, zona per quiosc.

Els resultats de les enquestes no varen tenir la mateix difusió que la propaganda que la festa participativa. De fet mai els hem pogut aconseguir.

Respecte el dibuixos, poc a dir. Com que no hi havia dinamitzadors que expliquessin que es demanava o que ajudessin gràficament a expressar les idees dels participants, la dinàmica acabar envaïda pels més infants que utilitzaren el materials per passar l'estona dibuixant.

Fig.611bis>Enquesta per parc de Diagonal Mar. Es podien marcar totes les opcions. Per participar entraves en el sorteig d'una bici, un patinet, unes pales de ping-pong, etc .Font: de l'autor.

Fig.612,613>Taules i urnes per posar les propostes dibuixades. Sense dinamitzadors de l'activitat, pares i mares acabaren dibuixant amb els seus fills/es. Font: de l'autor

Els resultats exactes del procés mai els hem aconseguit veure. El disseny de l'espai finalment recull tots i cadascun dels elements que sortien a la llista.

Fig.614 Zona del Parc de Diagonal Mar “dissenyada” pels veïns/es. Hi han tots els elements que sortien a la llista. Fonts: de l'autor.

Baró de Viver

L'any 2008 convocà una altra *festa participativa* a Baró de Viver⁶. Aquest cop tenia l'objectiu de recollir les opinions veïnals per configurar el Pla d'Acció Municipal 2008-2011. La jornada fou similar a la de Diagonal Mar: un espai pensat com a festa amb petits espectacles, berenar pels més petits, música, castell de focs, etc. Aquest cop el recurs que s'utilitzava fou només un enquesta amb diferents preguntes que també s'havia de dipositar en una urna. Per omplir les enquestes es podia demanar ajuda a uns dinamitzadors.

El format de l'activitat fou altra vegada lúdic. Més enllà de l'enquesta individual, no hi havia cap altra dinàmica que permetés reflexionar o establir col·lectivament demandes per millorar el barri. Els dinamitzadors (com es pot veure a les imatges) només tenien la funció d'engrescar a omplir l'enquesta.

⁶ El CR Polis ja portava quatre anys desenvolupant el projecte de participació a Baró de Viver i el Districte de Sant Andreu en tenia coneixement.

Fig..615,616> imatges dels dinamitzadors disfressats amb un Barret amb símbol d'interrogant. Alguns membres de l'AVV de veïns/es es mostraren descontents perquè no podien exposar les seves propostes com entitat del barri. Font: CRPolis

Projecte de super illes de l'Eixample

En aquesta línia d'utilitzar el concepte de participació ciutadana, però que finalment es redueix a una consulta i a donar una resposta individual a una pregunta, podem trobar més exemples. Com la que recentment s'ha engegat al barri de l'Eixample sobre les *super illes* (2014-2015). En aquesta ocasió s'utilitzava el terme *tallers participatius* i es convocava a la població per "re-pensar, re-fer i re-generar la ciutat"⁷.

En aquest format, es canvia totalment les maneres. Ja no és una festa, sinó que es convoca a la població *per treballar*. El taller s'inicià amb una exposició del concepte de super illa i els objectius de la proposta per part dels tècnics de l'Ajuntament. La proposta es basava en dues opcions possibles de configuració de la super illa. I es demanava als veïns/es que escollissin entre quina de les dues.

Fig.617,618>Cartell convocatòria i una sessió de treball amb veïns/es de l'Eixample. Font: Ajuntament de Barcelona (www.bcn.cat)

⁷ El projecte de les super illes, en síntesi té com objectius la creació d'unitats urbanes més petites que els barris com a eix vertebrador, per tal de millorar les condicions ambientals i la cohesió social.

Fig.619>dues propostes de super illa per l'Eixample Esquerra. Font: Ajuntament de Barcelona./
www.bcn.cat

Tenint en compte els moviments veïnals entorn el projecte de *Recreant cruïlles*⁹, les queixes veïnals no varen tardar en sorgir i van fer constar l'intent d'apropiació de la tasca veïnal feta i la inconveniència de plantejar un macroprojecte quan a altres demandes, que consideraven més urgents, l'Ajuntament no les havia implementat. Tampoc es considerava correcte el procediment d'haver d'escollir entre una de les opcions sense més valoracions i un treball col·lectiu. Queixes, i segons la versió veïnal, que foren ocultades per un protocol de taller massa estricte i rígid que, no va permetre la discussió. Tot i valorar el fet de crear un espai on poder parlar, alguns veïns/es ens expressaven la seva falta de confiança en que les seves idees fossin preses en consideració.

La proposta veïnal ha fet que el procés continuï, però amb la intenció d'obligar a l'Ajuntament establir un espai de debat de més calat.

Sense un anàlisi exhaustiu i tal com ho reben els residents d'un territori, aquests tres són només exemples que ens serveixen per veure un tipus de procés molt comú que, malgrat se'ls anomeni participació ciutadana, no deixen de ser consultes dotades de recursos lúdics o instrumentals.

Com dèiem arreu del territori en podem trobar molts més i amb diferents formats, però ja ens serveixen com a mostra del que no és participació ciutadana. Els processos participatius no haurien de servir només per copsar opinions, sinó que s'haurien d'imaginar com la creació d'espais de debat, de treball i de concreció de conclusions en forma de resposta.

⁹ www.recreantcruilles.wordpress.com

8.1.2. Participar és pensar, fer, decidir i proposar

La creativitat del procés participatiu no està en l'espectacle i la coreografia de la jornada en que es convoca a la ciutadania a participar, sinó en la creació de metodologies i eines que permetin a la població d'un territori detectar les seves necessitats col·lectives i per tal de donar-ho una resposta també col·lectiva. No cal crear espais per a marcar amb una creueta l'opció desitjada. Cal crear espais per propiciar el debat, l'intercanvi de interpretacions, de coneixença de les necessitats dels altres i les pròpies, etc.; un espai de discussió de idees que permeti prendre decisions col·lectivament. Com apunta Q. Brugué (2011), abans de prendre decisions o de l'acció sobre l'espai és important que el procés participatiu pugui dotar d'espais i temps per la deliberació, "*per exposar les diferents idees i propostes i gaudir d'un espai-temps per aprendre a reconèixer i expressar les avantatges i inconvenients de cada una*"¹⁰.

Les dinàmiques poden ser atractives i divertides per tal de facilitar la participació però l'èxit no és només en la quantitat de persones que venen, sinó en la qualitat del debat que s'estableix, del consens entorn les decisions que es prenen i de quins *outputs* és capaç de generar. Tal i com hem explicat, el procés de construcció de la maqueta del barri va convertir-se en un espai de debat entre diferents joves del barri i els adults. L'objecte va esdevenir un element simbòlic d'allò que els residents de Baró de Viver tenen en comú: el barri.

En aquest sentit, ens referim *participació creativa* perquè en cada territori s'hauran d'activar uns processos metodològics o uns altres depenen de la realitat social, dels objectius del projectes, de les propietats urbanes del territori i de les persones que participin activament. Així com a Baró de Viver les xarxes social són molt dèbils, a Bon Pastor la xarxa és forta i està arrelada en el barri. Aquest fet es traduí en que a Baró totes les convocatòries de tallers i comunicacions se'n va haver de responsabilitzar el CR Polis, mentre que a Bon Pastor aquesta tasca la porta a terme la pròpia associació de veïns/es. Cal dissenyar eines de participació que s'adaptin a la realitat social del territori i no a l'inevitable.

I creativitat també, perquè aquesta és important a l'hora d'imaginar noves solucions als reptes de l'espai públic. Per T. Vidal (2008) "*la creatividad individual y colectiva es necesaria para enriquecer la ciudad; crear nuevos usos, nuevos puntos de relación, nuevas formas a partir de las necesidades i sensibilidades de los interesados*". Creativitat que haurem de fer emergir en les diferents fases i processos participatius, no només en els moments concrets de disseny de propostes, sinó també com l'instrument que ens permetrà facilitar la comunicació entre les

¹⁰ Brugué, Q; Recuperar la política desde la deliberación. Revista Internacional de Organizaciones, (7), 2011 157-174

diferents persones implicades, o perquè ens permetrà afrontar un problema des diferents òptiques i per tant facilita la diversitat de propostes, o creativitat en l'aplicació de les metodologies i ens ha de permetrà improvisa per tal de poder reconduir situacions estancades, etc.

Potenciar la creativitat és fonamental en els processos de participació ciutadana tal i com el entenem: una forma d'empoderament (*empowerment*) de la població per tal d'implicar-la en la transformació i presa de decisions sobre el seu entorn urbà. Però com dèiem, i per evitar confusions, no només llegint la paraula *poder* en la seva connotació de dominació, sinó en el seu significat referent a *capacitat* i *habilitat* per poder fer o no una cosa (A. Remesar; 2008). La participació ciutadana com un procés de capacitació de les persones que, dotant-la d'eines i procediments, els hi ha de permetre assumir i resoldre qüestions concretes.

En relació el camp del disseny urbà, capacitar-les per ser creatives i poder concretar propostes de disseny d'espai públic i art públic, sota objectius i programes concretats per la pròpia població participant. Dotar-les d'eines per donar formes a les seves idees.

Capacitats i habilitats que, no es tractarà tant d'ensenyar-les com de fer-les emergir. Sobretot entre els sector més joves dotats de competències de diferents disciplines a través dels processos d'educació formal obligatòria fins els 16 anys. Col·lectiu que per norma general tenen una gran capacitat de creativitat (com puc observar cada dia en la meva pràctica com a docent), i que només cal potenciar-la; fer-la públic és el que realment els costa. Una altra capacitat que cal aprofitar d'aquest col·lectius és el domini de les tecnologies de comunicació i de les xarxes socials.

En definitiva, es tracta de generar processos que han de permetre a la ciutadania aportar respostes concretes i lògiques a una qüestió/ problemàtica detectada per ells mateixos o per les administracions públiques. Com dèiem també, la participació en aquest sentit implica passar de la cultura de la queixa a la de l'acció-transformació. Deixar de fer llistes de demandes, per fer llistes de propostes, deixar de ser un ciutadà passiu, per passar a ser un ciutadà actiu.

Els processos de participació haurien de permetre que la ciutadania s'apropriés de la ciutat, però no només simbòlicament o per la seva utilització, sinó també per la creació de les seves formes.

8.1.3. Metodologies i fases de treball de la participació creativa.

Com s'ha exposat en la presentació dels projectes realitzats, la metodologia clau que proposem és la del *"es la del taller de projectes"*, que significa la introducció dels processos creatius habituals en àmbits com l'arquitectura, l'urbanisme i les diferents disciplines del disseny, en la pràctica de l'art públic i la participació. Com explicaven A. Remesar i T. Vidal (2003) habitualment els processos de participació ciutadana ha estat plantejats des de perspectives metodològiques pròpies de les ciències socials i de la praxis política. De forma general, aquests es converteixen en activitats de detecció de problemes i de consulta de les possibles solucions i la participació queda limitada aquests dos punts del procés de presa de decisions sobre els problemes.

La metodologia de projectes i el format de taller, a través de diferents dinàmiques i eines pròpies també dels camps citats, és un marc de treball en que les persones participants s'impliquen en una experiència que els pot permetre reflexionar, desenvolupar i ser creatius en la recerca de nous enfocaments per solucionar les qüestions concretes del barri i/o d'un espai públic determinat. Però que a més, pot aportar noves maneres de relacionar-se amb els diferents actors implicats (sigui amb la resta de residents del propi barri, tècnics o entitats, etc.). A diferència dels mètodes d'intervenció de les ciències socials i polítiques, la metodologia del projecte es mou entre dues realitats diferents (A. Remesar, 2001;2005): *"el designio, traducido en la conciencia y la voluntad de transformar la realidad y el diseño como el conjunto de procedimientos que permiten la materialización del proyecto"*¹¹.

La metodologia de projectes es sustenta en diferents elements (A. Remesar; T. Vidal; 2003), que el mateix temps es poden reconèixer en les diferents fases del conjunt del projecte; tal i com es pot observar clarament a en el desenvolupament del procés participatiu de Baró de Viver.

1. La conceptualització o disseny d'escenaris
2. Acotació del tema a desenvolupar
3. Jerarquització
4. Forma de les propostes. Fase de projectes.

El procés s'inicia amb la demanda d'un de les parts implicades. I aquí, és important recordar a M. Marchioni (1999) que per una implantació estable de processos d'aquestes característiques, la iniciativa hauria de correspondre a les

¹¹ El paràgraf citat continua amb una reflexió referent a l'art públic que se'ns fa imprescindible en el context que ens ocupa: "Posiblemente, en el arte público actual sobra diseño i faltan designios. Hay un excesos de mercancías estéticas puestas en circulación por los designios de otros que generan el crecientes fenómeno de la "fetichización" del espacio público" (A.Remesar; 2005)

administracions públiques com a resposta a les demandes i necessitats de la ciutadania. Però com hem vist, i en concret en els casos presentats, no sempre és així. La iniciativa en els tres projectes ha estat diferent: al Poblenou de mans del CR Polis en el marc de les seves investigacions, a Baró de Viver per un grup de joves sense cap vinculació amb les entitats del barri i per motivacions personals i a Bon Pastor per l'AVV que veuen en la proposta del CR Polis la possibilitat de treballar col·lectivament la memòria del barri com a instrument per fer front a la important transformació urbana del barri.

Els primers tallers (*workshops*) del procés, tenen l'objectiu d'analitzar i estudiar el territori on s'ha d'intervenir (la seva història, les característiques urbanes i socials, el marc polític, etc.). En aquest *disseny de l'escenari* és important diferenciar entre la producció de documentació pels propis veïns, de la recerca empírica de dades que ha de realitzar el grup de recerca o tècnics per tal de conèixer el territori. Aquest no té una sola història, ni una sola forma d'explicar-la. La memòria col·lectiva, les experiències vitals en relació el territori dels participants dels tallers ens aportaran un visió que pot, o no, correspondre amb la literatura en el marc acadèmic o en el marc polític. Així, i com a tall d'exemple, recordar que els límits geogràfics dels barris establerts per l'ajuntament en el Poblenou i a Baró de Viver, són interpretats diferents per la població. En el Poblenou perquè la percepció dels límits del barri era diferent segons els individus en relació en quina part del barri vivien, mentre que a Baró perquè no s'estava d'acord amb els límits establertes per l'administració (part del territori que es marca com de Bon Pastor, és considerat de Baró de Viver).

Aquest exemple també ens serveix per il·lustrar la necessitat d'establir l'escenari a dues escales: a nivell local i a nivell global. La de la zona urbana en qüestió (barri), respecte el conjunt del territori (ciutat).

Els *temes a desenvolupar* són conseqüència de l'escenari proposat. En aquesta segona fase cal establir els objectius. S'han de delimitar i acotar el/s tema/es que es treballaran en els tallers. És el moment de començar a definir continguts a treballar i amb quines eines participatives s'afrontaran. En paral·lel s'hauria d'analitzar la situació actual a altres escales de territoris de les qüestions que s'ha decidit abordar. Aquesta tasca ha de recaure, per una qüestió de recursos i coneixements, en els tècnics que, hauran de fer l'esforç de comunicar i aportar eines per la comprensió en els participants.

Els recursos humans i materials fan que sigui impossible afrontar totes les qüestions al mateix temps. Cal, doncs, *jerarquitzar* les possibles necessitats i prioritzar uns projectes per sobre dels altres. A Baró de Viver aquesta jerarquització es va temporalitzar; sense renunciar a cap de les propostes veïnals es varen afrontar els projectes en relació a les necessitat més urgents del barri

entenen que, l'assoliment d'un implicava l'inici d'una altre projecte. Com hem exposat, aquesta formula fou conseqüent amb la idea de que cadascun de les propostes veïnals per si sola no era capaç no tenien sentit. Les cinc propostes escollides s'interpretaven com un sol projecte que possibilitaven afrontar els objectius establerts.

Finalment la *forma de les propostes (fase de projectes)* té com objectiu anar més enllà de la planificació d'un programa d'usos i funcions de l'espai públic i poder, mitjançant la facilitació de metodologies i eines participatives en el marc de la mecànica de *taller de projectes* dona forma a les idees dels participants.

La temporització del procés de participació només té sentit quan es configura en un context concret. Malgrat aquest fet indiscutible, a través de les diferents experiències hem pogut anar proposant uns esquemes de treball, útils com a eina iniciàtica. Esquemes que caldrà (re)configurar en cada nou procés de participació. Aquests esquemes són itineraris temporals complexos que requereixen d'aportacions diversificades.

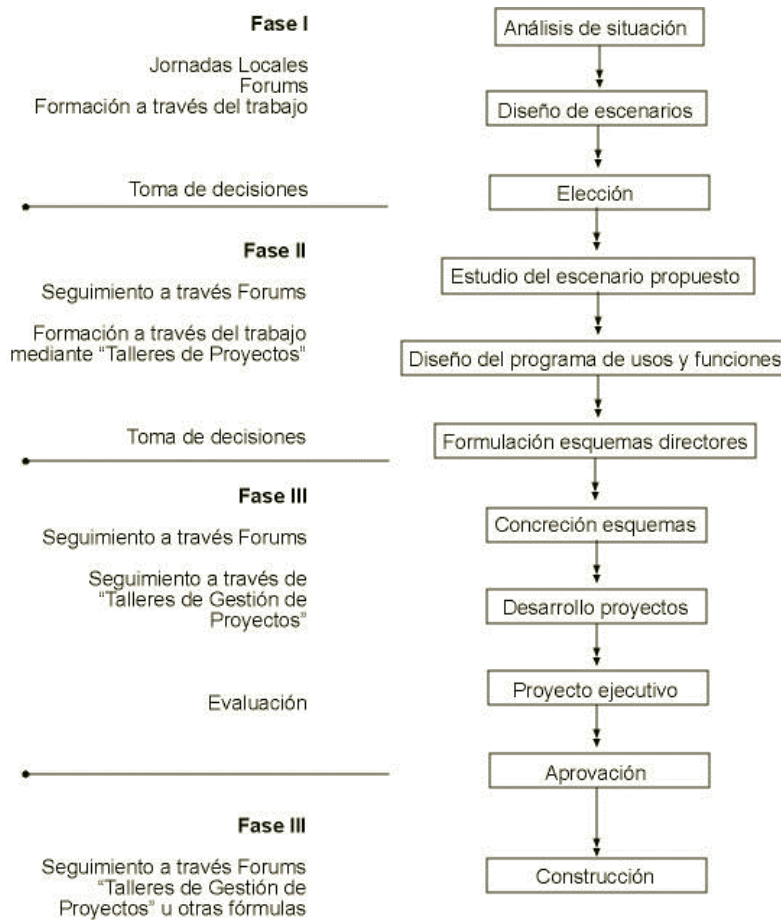

Fig.620>Possible esquema de temporització del procés de participació
 .Font: A.Remesar; T.Vidal (2003)

En el procés participatiu hi ha dos factors importants a tenir en compte en el seu desenvolupament: la comunicació/ divulgació del propi procés i el tipus de relació que es manté amb les administracions locals. L'estratègia de comunicació és important quan es vol involucrar a nous participants en el procés, o a la pròpia administració, però també perquè el resultat final (el projecte proposat o executat) pugui ser apropiat per a tothom.

Igual que el rebuig d'una part de les intervencions urbanes és pot explicar per la incomprensió d'aquestes per part de la ciutadania, el desconeixement del procés participatiu i del seus objectius pot fer que el projecte resultant no sigui entès o compartit per la resta de la població que per un motiu o un altre no ha participat. Per tal d'evitar que es reproduïxin les desafeccions i la percepció d'imposició dels projectes propiciats per l'administració unilateralment, cal assegurar la major divulgació dels processos participatius, la seva evolució i els seus resultats. Amb aquest objectiu, i com hem explicat anteriorment, hem introduït les *jornades participatives*.

Fases del procés Nivells de participació	Taller de projectes	Validació social	Relacions amb Administració
Fase I Pressa de decisions sobre el problema mitjançant jornades locals, fòrums, formació a través del treball	1. Anàlisi de la situació		"amb" o "en contra"
	2. Disseny d'escenaris		
Jornades Generals de Barri		3. Elecció	Negociació
Fase II: Seguiment mitjançant fòrums, formació mitjançant "tallers de projectes" i pressa de decisions	4. Estudi de l'escenari proposat i concreció		"amb" partnership: full de ruta "en contra": estratègies de resistència
	5. Disseny del programa d'usos i funcions		"amb" suport tècnic
	6. Formulació d'esquemes directores		"en contra" suport tècnic alternatiu
Jornades Generals de barri		7. Concreció i elecció dels esquemes	Negociació/ Reivindicació Suport tècnic
Fase III Seguiment mitjançant fòrums, "tallers de projectes" Avaluació del procés	8. Desenvolupament de projectes		"amb" suport tècnic
	9. Projecte "executiu"		"en contra" suport tècnic alternatiu
Jornades Generals de barri		10. Aprovació	
Fase IV Seguiment mitjançant fòrums, comissions de seguiment, "tallers de	11. Materialització		"amb" suport tècnic "en contra" suport tècnic alternatiu

gestió de projecte" i altres formules			
<i>Taula54>Esquema general fases dels processos participatius. A. Remesar- CR Polis, Universitat de Barcelona</i>			

Les *Jornades Participatives* (o Jornades Generals de Barri) són també un espai de treball, en tan que es poden pensar com un instrument per recollir noves aportacions o propostes. Mitjançant la divulgació i el permetre influenciar en les propostes desenvolupades en els *tallers de participació* (tallers de projectes) produeix que noves persones s'interessin en participar en les dinàmiques de tallers.

Finalment cal considerar que, si el resultat i l'impacte del procés depèn en bona mesura de la implicació de la població, l'esforç de l'equip s'ha de dirigir en aconseguir que en ells tallers hi estiguin representat tots els grups i col·lectius del barri. Però igual de important, és que no només hi siguin els *habituals* de les associacions i entitats.

L'èxit dependrà en igual mesura de la implicació i el paper que pugui prendre l'administració local. Observant de nou els tres projectes ens trobem amb situacions ben diferents. En el cas del Poblenou la implicació de l'administració en el projecte participatiu fou nul·la. En el de Bon Pastor ha estat (fins el moment) ambigua. I en el de Baró de Viver l'actitud de l'administració ha estat diferents segons l'equip polític de cada legislatura: en un primer moment fou un actitud passiva (2004-2008) que, transità a una implicació activa que desembocar en l'execució de dues de les propostes veïnals i deixar pautades les altres (2008-2011), i la darrer equip amb una implicació ambivalent (2011-2015), que ha executat part de les altres propostes veïnals. Respectant-se els programes d'usos i funcions, però no les formes.

8.1.4. La dinàmica dels tallers de participació (projectes)

Les dinàmica del taller també dependrà del context on es desenvolupen i del seus objectiu, així com dels objectius generals que justifica el procés de participació. Anteriorment hem exposat la nostre manera de fer en relació als projectes de participació realitzats; en especial el de Baró de Viver. Sense voler repetir-nos, si ens sembla apropiat recordar certes característiques del seu desenvolupament

En el capítol de *Processos i metodologies participatives* en l'apartat del projecte de Baró de Viver, plantejàvem dos esquemes de treball per un mateix taller. Un esquema *lineal/ temporal* que especificava un ordre en les qüestions a afrontar, i un *esquema circular* que mostra que cadascuna de les qüestions forma part de la configuració final de la proposta i influencia a les altres qüestions. Per tant, en certa manera aquestes i es formen i es reformen a mesura que s'avança en la consecució de la proposta.

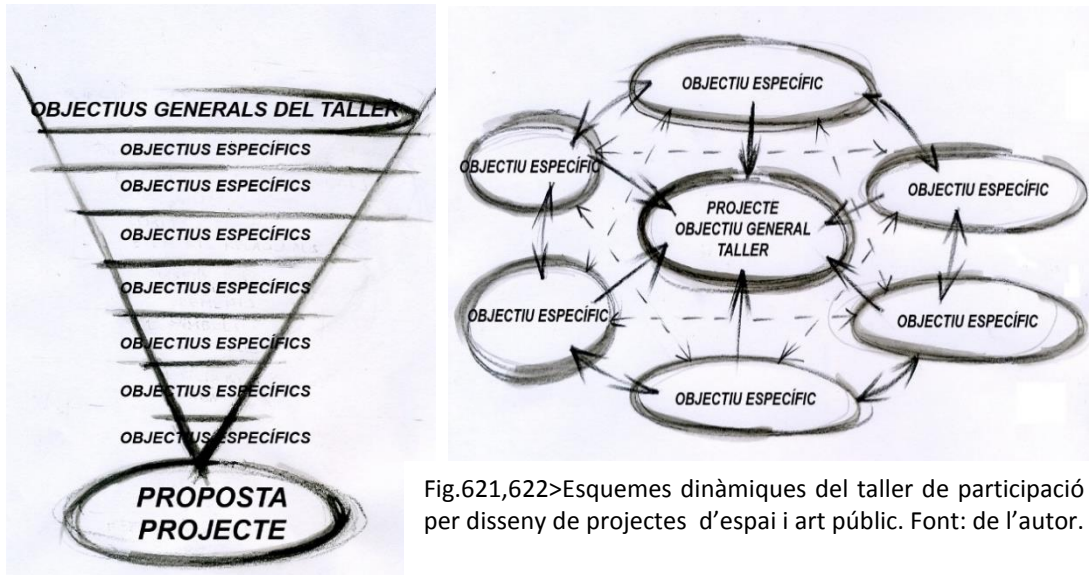

Fig.621,622>Esquemes dinàmics del taller de participació per disseny de projectes d'espai i art públic. Font: de l'autor.

Entendre que cada objectius específic forma part de la proposta final i que el mateix temps és influència als altres i és influenciat pels altres, ens permet incorporar en l'esquema nous objectius/ qüestions que puguin sorgir.

Només com a exemple i que en donarà peu a parlar del rol de l'artista (tècnic) que proposem en els processos de participació, expliquem una experiència desenvolupada a l'escola Montseny. Els objectius generals del treball eren entendre l'entorn urbà, els conceptes de sostenibilitat mediambiental en l'espai urbà i analitzar els propis conceptes de l'alumnat sobre la ciutat. Per afrontar la qüestió es proposa la construcció de maquetes que fossin un imatge de la *ciutat ideal* que ells imaginaven.

El treball es realitzà en grups reduïts i durant el procés els alumnes varen utilitzar diferents recursos (llibres, internet, mapes de ciutats, etc.) per analitzar diferents propostes d'organització urbana. Varen fer esquemes i dibuixos conjunts que els servia com a eina de discussió i debat sobre la pròpia ciutat. Finalment varen construir la maqueta de la seva ciutat ideal.

Fig.623,624,625. A dalt, dues maquetes que representen la ciutat ideal. La de l'esquerra planteja la barreja d'usos; la de la dreta planteja un organització per zones segons l'ús. La imatge de baix, es un detall de l'element cèntric d'aquesta ciutat ideal: un escultura. Font: de l'autor.

El resultat físic, va permetre a cada grup visualitzar les seves pròpies expectatives de la ciutat i com es donaven les seves experiències vitals en elles. Varen poder reconèixer la seva proposta en organitzacions urbanes de ciutats reals. I varen poder discutir sobre quin tipus de ciutats els semblava més sostenible, més justa en termes de igualtat, més estètica, més equilibrada, etc. En general, varen sortir dos tipus d'organització de la ciutat que es podien relacionar amb les expectatives individuals dels alumnes: una ciutat dividida per zones segons la seva funció i una ciutat amb tots els usos barrejats.

Explicat molt resumidament, pot observar-se que la dinàmica plantejada es construeix no tant d'una consecució d'objectius parcials, sinó de treballar-los gairebé en paral·lel per acabar configurant (en aquest cas) un resposta. Cada objectiu parcial ens demana uns recursos diferents i a través dels quals aprenem diferents elements que podran (o no) formar part del resultat.

L'exemple ens dona peu a afrontar el segon tema: el nostre concepte del rol de l'artista en els processos de participació i que entenem com de facilitador.

Concepte en el que també es fonamenta la meua pràctica docent. Espai que ens ha permès investigar sobre la pràctica d'aquesta figura, el mateix temps testar diferents metodologies i eines per afrontar (en el cas de l'escola) la facilitació d'eines i de coneixements. Tasca desenvolupada també, en l'altre concepte *salvament de moda*, el d'*aprendre a aprendre* en el nou marc de les *Competències bàsiques de l'ensenyament (secundari i primari?)*, en l'àmbit (*català?*).

La creativitat en els processos participatius duts a terme en el Poblenou, Baró de Viver i en les fases inicials del que ens trobem submergits en l'actualitat en el Bon Pastor, s'ha introduït com un valor de la metodologia. Tant en les fases d'anàlisi, per exemple, amb la metodologia de les CPBoxes, com en les fases posteriors amb la utilització de les metodologies tradicionals que tenen com a eix dels processos creatius la dinàmica de taller de projectes. Reinterpretades i acompanyades, això sí, dels recolzament necessari per a la facilitació de la comprensió de temes que s'han de treballar. Com afirma T. Vidal (2008) la creativitat és un valor afegit que no només s'ha d'entendre com a un element estètic; també ho és perquè pot afectar positivament a l'organització i productivitat. La creativitat no només entesa com un element que possibilita la singularitat i la originalitat en els resultats/projectes/objecte, sinó introduïda en els procés de configuració d'aquests.

8.2. El rol de l'artista facilitador

El concepte de *facilitador* no és nou, tot i que la seva conceptualització té molt a veure amb el context on es dona. L. Horelli (2002)¹² explica com en l'àmbit de la intervenció urbana o social els processos participatius, en diferents formes i conceptes, ha estat rellevant des dels anys '70 a '80. Participació que requereix de nous perfils professionals amb noves eines per tal de poder implicar la ciutadania. Que H. Sanoff (2000) ho concretava dient:

*"Participation can function if it is active and directed and those who get involved experience a sense of achievement. At the same time, a reexamination of traditional Planning procedures is required to ensure that participation becomes more than affirmation of a designer's or planner's intentions. The guidance of participation directed at environmental change requires a new skill of the professional- that of ensuring community participation in the design process"*¹³

¹² Horelli, L. A Methodology of Participatory Planning; Capitol 38, Handbook of Environmental Psychology, Ed. John Wiley & Sons, Inc; New York;2002

¹³ Sanof, H; Community participation methods i Design and Panning; Ed. John Wiley & Sons; New York; 2000; pàg.13

Z. Toker (2007)¹⁴, explica com amb la intencionalitat de resoldre un problema de terminologies, s'han proposat diferents enfoc per tal de clarificar els diferents rols dels grups/ actors que participen en processos de presa de decisions en la configuració de l'entorn. En aquest marc es troben enfoc que van des de el rol d'*activisme polític* fins l'enfoc del *facilitador* tal i com el descriu Sanoff (2000)¹⁵.

"The professional's role is to facilitate the citizen group's ability to reach decisions about the environment through an easily understood process.(...) Facilitation is a means of bringing people together to determinate what they wish to do and helping them find ways to work together in deciding how to do it"

La definició del concepte de *facilitador* i la concreció de la seva tasca és ambigua. Com a exemple (i sense voluntat d'aprofundir en aquest moment), en el camp de la pedagogia i en la definició dels rols dels docents, és fàcil observar com en certs contextos s'utilitza el terme i es defineix el rol de docent *facilitador* de forma similar el que nosaltres entendríem com a *mediador/ mediador cultural*.

En els següents paràgrafs enfocarem en la noció del *rol de l'artista facilitador* que hem desenvolupat des del CR Polis, en el marc de la participació ciutadana en el disseny d'espai públic i art públic, i formant part de grups interdisciplinars¹⁶. Un rol d'artista que hem anat concretant des de la praxis en els projectes de participació; especialment en el de Baró de Viver on s'ha pogut acomplir amb l'objectiu de desenvolupar un procés de participació en que fossin els propis veïns/es que proposessin una intervenció d'art públic i que fos executada.

Remesar descriu el *facilitador* com:

"A technically skilled person who, in a participatory process, is following up the process and training – providing instrumental, conceptual, methodological resources ... – to the group of participants in order to achieve the fundamental goal of the process: to end with "practical proposals" not just with "vindictive proposals." In short, a "facilitator" would be able to

¹⁴ Toker, Z; Recent trends in community design: the eminence of participation; Ed. Elsevier Ltd; 2007

¹⁵ ¹⁵ Sanof, H; Community participation methods i Design and Panning; Ed. John Wiley & Sons; New York; 2000; pàg.38

¹⁶ El treball interdisciplinari que reconeixem com a imprescindible per poder afrontar la complexitat de l'espai públic i del disseny d'intervencions artístiques en consonància amb les seves conceptualitzacions, però que no afrontarem aquí més enllà d'alguna aproximació.

introduce a qualitative leap in the argument structure of a problem, going beyond the topical approaches and solutions.”¹⁷

Aquest enfoc del rol de l'artista en el disseny de l'espai i l'art públic implica que s'estableixen noves formes de relació amb els diferents actors implicats. Ja no es tracta d'un artista que produeix objectes (amb gens o molta vocació social), sinó que gestiona propostes de projectes conjuntament amb la ciutadania per dissenyar el seu espai públic. Propostes que depenen del context, de les necessitats de la ciutadania en l'espai públic, dels objectius establerts, etc., podran ser primordialment estètiques, simbòliques, funcionals o tots al mateix temps. En tot cas el que segur que no serà primordial és el discurs artístic o els llenguatges de l'artista.

L'artista facilitador (Remesar 1999) també significa un posicionament nou en l'activitat creativa, ja que l'enfoc innovador se centra en els processos i no en les formes o els llenguatges de l'art del objectes. Tal i com s'ha pogut observar en els diferents projectes del CR Polis, els resultats i els llenguatges són sempre diferents. En alguns projectes (Mural de la Memòria) predominen els aspectes simbòlics, d'identitat i estètics; mentre que en la zona de la sortida del metro el projecte destaca els aspectes funcionals (reurbanització, jardineria, horts urbans i skate park).

Com vèiem, plantejar el tema del artista com a un “facilitador” suposa també un canvi radical en les concepcions de l'art i de l'artista, i obren les portes a un Art públic amb un paper social important en el context de la ciutat actual.

En context ampli, el rol de l'artista facilitador és fonamental per dinamitzar processos socials i en concret en la cada cop més emergent demanda de la ciutadania per a poder participar en la presa de decisions sobre la ciutat i el seu entorn urbà.

La tasca de l'artista facilitador es contextualitza en l'empoderament de la ciutadania (en el sentit explicat anteriorment) i per tan un dels seus objectius principals serà capacitar a la ciutadania per tal de poder decidir. Dotar a la població a través de diferents metodologies creatives, d'eines i instruments que els permeti analitzar el territori, concretar unes necessitats i objectius, per finalment poder donar forma a les seves idees.

¹⁷ Remesar, A.; *Public Art, strategies for the regeneration of public space*; Revista On the W@terfront, vol.17, Febrer de 2011; pàg 25.

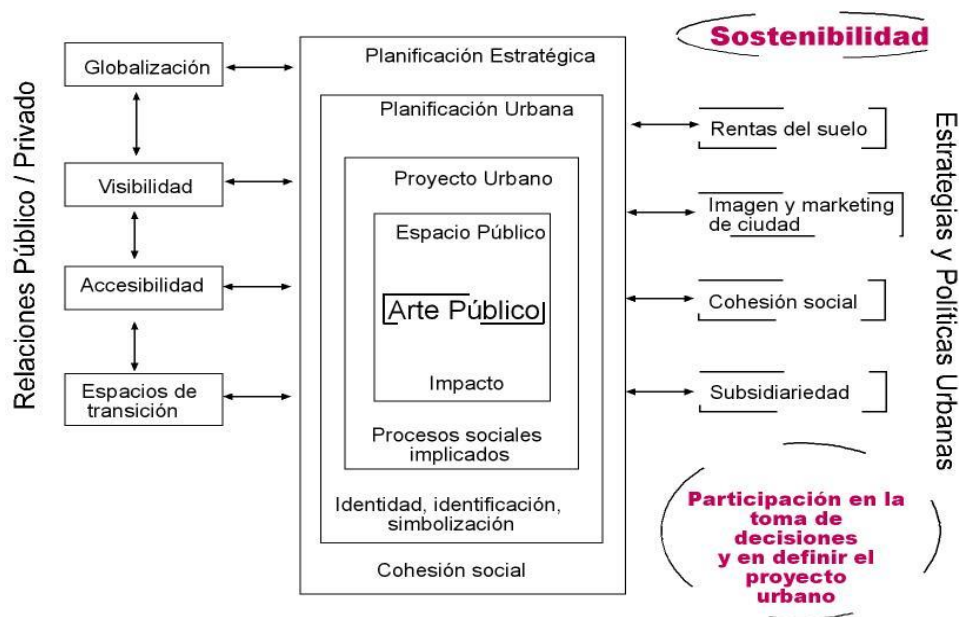

Fig.626> Esquema sobre el lloc de l'Art públic. A. Remesar (2005)

(A. Remesar; 2001) "Por ello este tipo de actividad presupone una capacidad de pensamiento que sea capaz de vincular los tres niveles en que se articula la intervención en el espacio público: el plan, el proyecto i la pieza/ acción urbana. Ser capaz de moverse en estas tres escalas, supone, necesariamente, una capacidad de "lenguaje" que incorpore aspectos disciplinares propios de áreas ajenas a la escultura y que metodológicamente sea capaz de concurrir en la puesta en acto diversa que el "proyecto" como método requiere."¹⁸

En el perfil descrit fins el moment hi ha clarament una funció social clara i per aquest motiu l'artista facilitador també ha de tenir capacitat de saber vehicular els interessos, motivacions i desitjos de diferents grups socials. Les necessitats en l'espai públic no tenen perquè ser les mateixes per tots el col·lectius. El mateix temps, i depenen de les possibles relacions amb l'administració (ja hem vist quines podien ser), l'artista facilitador haurà de tenir l'habilitat negociadora o mediadora entre la ciutadania i l'administració.

En aquest sentit el rol de l'artista facilitador pot pivotar en moments concrets, a un rol de formador i en ocasions de mediador¹⁹.

¹⁸ Remesar, A; *Arte contra el pueblo: los retos del arte público en el siglo XXI*; Ed. Universitat de Barcelona; CRPolis, Barcelona; 2005; pàg 3

¹⁹ Formador no només per fer entendre o donar a conèixer qüestions jurídiques i tècniques que podien afectar a les propostes dels veïns/es, sinó també hem hagut d'exercir der formadors en qüestions de conceptes relacionats amb l'art públic, la participació, els processos d'apropiació, etc, amb alguns tècnics involucrats en el procés.

8.2.1 L'artista facilitador no és un mediador

En diferents ocasions se'ns ha preguntat la diferència entre el rol de facilitador i el rol del mediador. Hi ha diferents respostes o argumentacions, i alguna d'aquestes ens poden acabar de perfilar la figura que proposem.

Mentre el l'artista facilitador en l'inici d'un procés participatiu comença sense saber quins seran els resultats, i la seva funció és la de posar a disposició un conjunt d'eines (còctel metodològic) que capaciti als participants a assolir els seus resultats segons uns objectius prèviament establerts (també per ells), el mediador sap on vol arribar i quins són els resultats als que s'hauria d'arribar. Resultats que venen determinats per altres grups amb interessos concrets. La seva tasca és doncs, la de posar en marxa un seguit d'eines perquè els subjectes recorrin el camí per arribar a aquests resultats preconcebuts; perquè els acceptin i entenguin que són els desitjables.

Posant un símil en el camp de l'educació, el docent com a mediador planteja una sèrie de metodologies o activitats que tenen per objectiu que l'alumnat conegui i entengui una sèrie de coneixements (cognitius o procedimentals) que un altre estament ha decidit que són els importants i els necessaris. L'avaluació positiva es fonamenta en que l'alumnat els reconegui, els aprengui i els accepti. La construcció de l'aprenentatge i dels seus resultats ve determinada per l'estament superior i el propi docent.

Seguint amb el mateix símil, i com hem pogut observar i escoltar en diferents ocasions (en els habituals cursos de formació) la tasca del docent es percebuda com la de resoldre un conflicte: entre un alumnat que no vol estar a l'aula i uns coneixements que aquest alumnat a d'adquirir per tal de tenir *una bona formació*²⁰. En aquest sentit, la figura de mediador es fonamenta en el concepte de conflicte entès com: la interacció entre persones que perceben incompatibilitat d'objectius i interferència mútua en l'assoliment d'aquests objectius

La nostre manera d'entendre el rol de l'artista facilitador, també es fonamenta en comprendre que la diferència d'opinions entre persones o col·lectius, o entre els diferents actors implicats, no s'hauria d'interpretar com un conflicte. Són simplement diversitat/ diferència d'opinions/criteris que es sustenten en les diferents necessitats de les persones o col·lectius en l'espai públic. L'objectiu del facilitador serà (altra vegada) proposar metodologies, dinàmiques o dotar

²⁰ Darrerament i en el nou context de les competències bàsiques, que no deixa de ser una revisió dels postulats de la visió constructivista en l'aprenentatge, aquesta manera de percebre la tasca del docent s'està posant en dubte. Al menys en la vessant teòrica. El nou lema "aprendre a aprendre" sembla voler apostar per la figura del docent com a facilitador amb afinitats amb la que nosaltres proposem d'artista facilitador.

d'eines, per tal de que les diferents parts arribin a un consens i a una solució els representi a tots. Tenint clar que consensuar pot implicar la renúncia de part de les pretensions inicials i que moltes propostes es quedaran fora del consens per, tal volta, seguir treballant-les més endavant.

En el procés de disseny del *Mural de la Memòria* es pot observar aquest fet. Mentre un col·lectiu de veïns/es volien explicar només la història del desenvolupament del barri, el altres volien fer referència a la història de la vida socials d'aquest. Mitjançant les dinàmiques proposades i el debat (com ja hem explicat) els diferents grups es posaren d'acord en crear un disseny que recollís ambdues propostes. D'aquesta forma el mural els representa a tots i ningú es sent exclòs.

Tancant aquest cercle, és també per aquest motiu que la tasca del facilitador s'ha d' iniciar *amb un paper en blanc* i una *bona motxilla de recursos*, sense idees preconcebudes que podrien representar els interessos d'uns, però negar els interessos dels altres.

8.2.2. Consideracions sobre el perfil i tasca de l'artista facilitador

Capacitar

Per capacitar a les persones que participen dels processos hem d'activar un seguit de metodologies, dinàmiques i eines que els permeti assolir els objectius plantejats. Com s'ha pogut observar en les fases inicials de concreció d'anàlisi, de propostes, de jerarquització, dels programes de funcions de les propostes, etc., les diferents persones es mostraren molt còmodes en l'ús de les metodologies proposades.

Les dificultats, les inseguretats dels participants sorgeixen principalment en els tallers de disseny de les propostes. En aquests el nostre perfil professional té un pes cognitiu, que fa que les persones es sentint cohibides alhora d'expressar gràficament les seves idees. Per una banda pel judici que es pugui fer de la pròpia idea, i per altra banda del judici que el facilitador i els altres membres del grup puguin fer del dibuix, del model, o l'expressió plàstica realitzada. En aquest sentit, i com hem dit en altres ocasions, l'objectiu dels instruments plantejats no només ha de ser el d'aconseguir concretar propostes, sinó també el de trencar les inseguretats i crear un clima de confiança. Només en aquest ambient els diferents membres del grup es sentiran capaços de realitzar la tasca encarregada.

Capacitar és també fer veure a les persones que ho són. I per aconseguir-ho, sembla lògic que els instruments que es proposin siguin en concordança amb les seves capacitats i habilitats. Aconseguir el clima de confiança, es poden anar

plantejant nous reptes en el camp de l'expressió plàstica/ gràfica de idees que el grup i els individus aniran assumint.

En aquesta línia d'argumentació, cal valorar molt les fites aconseguides per part del grup i en contrast, *amagar* les pròpies habilitats per tal de no cohibir als membres del grup. El procés de disseny és un procés creatiu de desenvolupament de idees, no és un procés de construcció d'imatges per documentació de memòries o d'exposició de projecte.

La dificultat es troba en la necessitat d'anar creant imatges de l'evolució del projecte, per tal de que tots els integrants del grup tinguin clara i consensuada la seva imatge (forma, colors, material, ambient, escala, símbols, etc.), que permeti l'orgull de la feina feta, i que el mateix temps no esdevingui un element que freni la iniciativa de les persones en el moment que se'ls torni a demanar dibuixar, modelar, etc.

Capacitar és donar eines, fer emergir les habilitats i propiciar-ne el seu ús, és també aconseguir noves capacitats, però sobretot és superar la percepció d'incapacitat.

Característiques del facilitador

A vegades se'ns ha demanat que féssim una llista dels trets personals necessaris de l'artista facilitador; com la llista d'ingredients per a una bona recepta. La tasca, sincerament, no sembla molt útil. Però si que cal tenir en compte una sèrie de consideracions que poden ser rellevants en l'èxit o el fracàs d'un procés participatiu i que té relació amb l'anteriorment dit.

La paraula clau és: confiança. El facilitador i els membres de l'equip han de ser persones creïbles i de confiança. La falta de confiança generarà irremediablement un clima de desafecció pel procés participatiu, comportant la desvinculació de les persones.

Aquesta confiança, com responia el Sr. Preses (veí de Baró de Viver) a un alumne del Màster de Disseny Urbà, es guanya essent persona. Ser un bon comunicador, transmetre seguretat i rigor amb el procés de treball, mostrar habilitats i coneixements tècnics, etc., és important, però no suficient.

En l'actual context, és fàcil observar com professionals de prestigi, polítics, tècnics, etc., en general no gaudeixen de la confiança de la societat (en el camp de l'educació és un dels temes importants sobre la taula).

L'artista facilitador, o l'equip, no es guanyarà la confiança de la ciutadania pel seu currículum i la seves capacitats tècniques (que òbviament són importants), sinó per la confiança que es sigui capaç de generar demostrant interès i implicant.- se en el projecte, manifestant empatia i respecte per les persones, tenir habilitats afectives enfront de situacions de les lògiques discussions i moments de confrontació, etc.

En dels fets més importants en la generació de confiança, és el que anomenat *la baixada al territori*. Que seguiria aquella dita de: *la primera impressió és la que compta*.

Expectatives

Generar expectatives sobredimensionades del projecte i els seus resultats, no fa que la població s'impliqui més en el projecte. L'escenari que s'ha de presentar ha de ser real i pragmàtic. L'il·lusió per participar s'ha d'aconseguir des de la pròpia experiència participativa. Aquesta és la que ha de motivar la participació, no la promesa de projectes o fites que potser no es podran aconseguir.

El procés participatiu ha de ser un procés enriquidor per a tots. D'aquesta manera tothom voldrà continuar essent-ne part del procés. Anar a participar ha de ser un moment especial, de compartir, de percebre a les persones de forma diferent, de dialogar, de coneixença, d'aprenentatge, de buscar solucions per el mateix espai que compartim i que ens pot identificar, etc.

Crear expectatives que no es compleixen perjudica al projecte participatiu concret, però també a un nivell més general. Com en el cas dels sistemes de democràcia representativa, un excés de decepcions en processos participatius pot derivar cap a la negació a participar-ne en cap altre.

Dins d'aquesta argumentació, és important que la tasca del facilitador també crear espais de diàleg i treball amb l'administració i els seus tècnics. Tenint com objectiu la consecució d'uns esquemes de treball en que hi estiguin representats les tres parts implicades en el desenvolupament i execució del projecte: la ciutadania, l'administració i els tècnics. Tal i com assenyalen M. Marchioni i A. Remesar, negar el rol de l'administració escollida en el marc de la democràcia representativa és absurd. I en aquest sentit és crear unes expectatives a la ciutadania complicades d'acomplir.

Manipulació del procés o resultats

No manipular els processos participatius o els resultats d'un taller és una qüestió d'ètica professional. Manipular no té res a veure en opinar o prendre partit. Si

L'artista facilitador en un taller pren partit per una proposta o un altra, esta cometen un error en la seva pràctica. Manipular és conduir, manejar a les persones de tal manera que acabin decidint o fent el que el facilitador desitja.

Manipular els resultats d'algunes metodologies perquè siguin favorables cap a una direcció o una altra, o dirigir les decisions d'un grup en vers una proposta o una altra es relativament simple. Quan l'acte és conscient és un falta d'ètica. Manipular, o no manipular, en aquest cas, és una decisió personal. Però també es poden manipular els processos sense ser-ne conscient: a través del llenguatge no verbal el cos (d'aprovació o no), de converses fora del taller abans o després de començar (que poden predisposar l'opinió dels participants cap una direcció); ajudant a expressar gràficament una idea per anar més ràpid, etc. Cal estar atent.

En els tallers pròpiament de disseny és on ens pot costar més restar impassibles.

Síndrome d'Estocolm

Després d'hores de treball en els tallers, de fer rutes pel barri, de conèixer la seva història, la seva família, etc., i de compartir moment gratificants, es pràcticament impossible no mantenir vincles afectius i relacions de complicitat amb les persones que més han participat en el procés. I en aquest moment és quan es corre el risc de perdre la visió imparcial. És per això que, en el marc de la metodologia interna de l'equip interdisciplinar (del CR Polis, en el nostre cas) cal tenir rols diferents amb nivells de diferents intensitats en el treball de camp. De tal manera, que la responsabilitat de les presentacions de projectes a l'administració i en els processos de negociació entre els diferents actors, és recomanable que recaigui en un altre membre de l'equip que no sigui el facilitador dels processos. D'aquesta forma es pot mantenir un visió més distant i fer un judici del projecte més racional.

En síntesi

A mode de conclusió: la nostre manera d'entendre l'artista facilitador es fonamenta en els conceptes d'espai públic i art públic, i en la necessitat d'afrontar la seva complexitat des de la participació ciutadana. La tasca de l'artista deixa de ser un creador d'objectes per passar ha ser un generador de processos. Processos de capacitació de la ciutadania per tal de reflexionar sobre les seves necessitats en l'espai públic, en la concreció d'objectius i de propostes de projecte que, finalment hauran de concretar-se amb l'administració pública perquè aquesta els validi i executi.

L'artista facilitador crea espais de discussió, organitza processos participatius, aporta metodologies, dinàmiques i eines per tal de capacitar a les persones en la

consecució dels objectius preestablerts. L'artista facilitador propicia la concreció de solucions de disseny de l'espai de marcat caràcter estètic; facilita la concreció de les formes de les idees de la població, però no planteja formes. No opina sobre les propostes i no valida resultats. Durant el procés de taller pot aportar coneixements conceptuals, tècnics i jurídics que ajudaran als grups a conrear el projectes, però en cap cas es posiciona respecte els resultats estètics, simbòlics o significatius.

Apostar pel paper d'artista com a facilitador i els projectes de participació ciutadana, tal i com nosaltres els plantejem, no és un intent d'anul·lar l'expert. Tampoc plantejem l'altre extrem: executar totes les propostes veïnals sense cap altra més consideració. El que plantejem és que la ciutadania pugui ser considerada com un "*expert més*"; experts sobre l'espai públic en una visió quotidiana. I per tan formar part dels processos de decisió.

La conseqüència de la complexitat de l'espai públic i de l'Art públic, són un gran nombre de temàtiques creuades i que, en principi l'artista ha de ser capaç de utilitzar, coordinar i controlar. Aquesta complexa realitat requereix d'una aproximació "*multidisciplinar*" o "*interdisciplinar*", per tal de donar resposta a les demandes i, impossible de respondre si no es treballa en equip.

Per acabar, i sabent que és una formula massa ambigua, l'artista facilitador pot ser entès com el definia el Sr. Oliver (antic president de l'AVV de Baró de Viver): "*la goma i el llapis de les nostres idees*"

3. Metodologies participatives

Una qüestió important en el procés de participació és la necessitat de temps per tal, de poder realitzar la tasca. Com hem dit en altres ocasions: la participació es lenta, ha de ser lenta. I per tant ens trobem davant d'una paradoxa. Els processos participatius necessiten *molt temps* i encanvi tenim *poc temps*.

Necessitem temps per realitzar les diferents metodologies, per aprendre i obtenir resultats, analitzar-les i extreure'n conclusions (consensuades) en espais de diàlegs assossegats. Capacitar és dotar d'eines, i aquestes eines són conceptuals, instrumentals, de llenguatge i, si pensem en els espais de discussió, inclús d'hàbits. I donar i interioritzar aquest tipus d'eines no acostuma a ser un procés ràpid. Com més temps dediquem a fer, sense presses, més eines tindrem per concretar resultat: propostes de qualitat; tan en el sentit estètic, com tècnic, com de que tothom s'hi senti representat.

En contraposició i en el context actual tenim poc temps. El fet de que en la distribució del temps en el marc laboral/ productivitat, no hi ha contemplat un temps per participar (en processos de disseny urbà, o en qualsevol altre opció sociocultural), fa que la ciutadania quan participa resta temps del seu temps d'oci; de descans laboral i de família. A part de la necessitat de temps en els taller per realitzar les tasques apropiadament, es necessita temps per fer concorda agendes dels participants i perquè no se'ls pot demanar mantenir un ritme afí als ritmes professionals de disseny de projectes.

La falta de confiança per els processos de participació (M.Marchioni,1999) donada l'escassa influència en els processos socials, dificulta la *recerca* de temps per realitzar processos participatius entre les persones que estan disposades a participar (A.Remesar, T. Vidal, S. Valera, X. Salas, N. Ricart, A. Sanchez, N.A.Remesar; 2004).

Mentre, des del punt de vista de l'administració, en el context de les polítiques urbanes, els *temps* dels processos participatius xoquen amb *la gestió dels temps* dels processos administratius, dels processos polítics i dels processos de planificació urbana. "*That is why, from this viewpoint, we must know how to manage time and, as a result how to manage the procedures – methods which will allow ther process to achieve results*".²¹

Sense dubte la gestió del temps és fonamental. Si dèiem que per afrontar la complexitat del repte calia aprofundir en la pràctica interdisciplinària, és evident que també s'haurà de plantejar la qüestió que quin temps és de participar.

Les metodologies de consulta, per contra, són molt ràpides. Tan en l'execució, com en l'obtenció de resultats. Ara bé, aquestes no són les més apropiades.

El CR Polis, com hem pogut veure en el relat del projecte de participació de Baró de Viver, hem pogut experimentar amb nous procediments, o instruments reinterpretats, en el marc de les dinàmiques de taller i jornades participatives que es poden caracteritzar com (A. Remesar; 2011):

[1] *son simples en su formulación y despliegue;*

[2] *son dinámicas y comprensibles permitiendo una rápida implicación por parte de los ciudadanos;*

²¹ A. Remesar; *Public art, strategies for the regeneration of public space*; Ed. Universitat de Barcelona; Revista W@terfronts of art, vol.17, febre de 2011; pàg. 23

[3] son fraccionables, con lo que permiten una buena gestión del tiempo –dentro de las limitaciones de la lentitud- produciendo resultados parciales que pueden acumularse en relación a los objetivos generales;

[4] son divertidos, atrayentes, lo que garantiza la participación de los ciudadanos;

[5] son formativos introduciendo, paulatinamente, recursos, conceptos, técnicas, etc., orientados a la solución del problema que se debe solucionar y

[6] tienen capacidad multiplicadora en el entorno puesto que los resultados que se van obteniendo son físicos, visibles, tocables y explicables a parte de la población que no interviene directamente en el proceso (A. Remesar; S. Valera, T. Vidal, X. Salas 2003).

Els resultats que s'aconsegueixen són utilitzables en les diferents fases del procés participatiu: anàlisis, propostes, projectes, etc. Resultats que poden utilitzar-se en els moments de negociació de les propostes de projectes amb l'administració pública.

En l'aparta dels projectes de participació d'aquesta tesi doctorals hem explicat quines metodologies i eines foren utilitzades, a mode de còctel metodològic, en les diferents fases i segons els objectius establerts. En les següents línies en farem una síntesi explicant les propietats principals de cadascuna d'elles. Reflexionant el mateix temps amb les possibilitats que ens ofereixen i els resultats que s'han obtingut.

Haurem de tenir present consideracions importants (que ja hem anat apuntant): **(1)** el context i les persones que realitzen les persones afectarà indiscutiblement a la manera d'aplicar la metodologia i en els resultats obtinguts; **(2)** en aquest sentit l'aplicació que en fet és flexible i creativa. Les metodologies i instruments emprats procedeixen d'altres camps disciplinars, però nosaltres les hem reinterpretat en la seva aplicació en con consonància amb el context, les capacitats dels grups/ persones i segons el objectius establerts. Això no vol dir que hem estat poc rigorosos en el treball, sinó que hem estat poc rígids. El rigor metodològic ha estat en consonància amb l'objectiu, més que en el rigor operacional. Això ens ha permès treballar objectius transversals i resultats no esperats de la metodologia o eina en concret, però que han estat molt beneficiosos en el conjunt del procés participatiu. **(3)** En aquest sentit (tornem-ho a repetir), la nostre intenció mai ha estat fer un receptari de metodologies i eines per la participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic, sigui quin sigui el context o el projecte. Aquestes poden ser útils com a guia, però igual que l'estructura/ temporització del conjunt del procés cal plantejar-la per a cada nou projecte, les eines també (tal i com hem pogut veure, si comparem el procés de Baró de Viver amb l'actual de Bon Pastor). Com ja hem vist, algunes d'aquestes eines són clàssiques en altres disciplines que, nosaltres hem reinterpretat i utilitzat en el marc de disseny de l'espai públic i l'art públic.

CP Boxes

Les CP Boxes ha estat una eina important en els processos participatius del Poblenou i Baró de Viver. Principalment les hem fet servir per estudiar els territoris, les seves percepcions, les seves imatges i els seus espais representatius (de identitat), però també *ens han parlat* de les necessitats de la població en l'espai públic.

Fig.626,627> Una de les CPBoxes de Baró de Viver de(2004). Font: de l'autor.

Un dels punts forts d'aquesta metodologia, sobretot amb els col·lectius més joves, és la seva capacitat engrescadora. És fàcil d'afrontar i potencia els aspectes creatius dels qui la fan. En aquest sentit, les seves propietats pedagògiques són importants ²². En els primers passos del projecte participatiu, en que s'han de superar obstacles de confiança amb el procés, els facilitadors, de temps, etc., resulta de gran ajuda per aglutinar als grups entorn d'un objectiu concret fàcil de realitzar i de resultats immediats. Fet important, ja que en els primers compassos del procés participatiu cal aconseguir resultats pràctics/ visibles per tal de implicar el propi grup i divulgar el procés en la recerca de nous participants.

La metodologia permet desenvolupar-se de múltiples formes. Cal buscar la més apropiada segons les característiques dels grups i els espais que es disposen per a treballar. Els grups poden ésser heterogenis o homogenis segons l'objectiu de la construcció de la CP Boxes, ja que aquestes suporten tot tipus de preguntes inicials i que marquen l'objectiu de cada CP Boxes.

²² Tal i com hem explicat a Baró de Viver, aquestes es van implementar en el marc de l'assignatura d'Educació Visual i Plàstica de l'escola de l'Esperança i varen propiciar, no només l'anàlisi i comprensió de les característiques urbanes de l'entorn de l'alumnat, sinó que van despertar l'interès per formar part de la construcció d'aquest (A. Remesar, T. Vidal, S. Valera, X. Salas, N. Ricart, A. Sánchez, N.A. Remesar; 2004). És una metodologia que utilitzem habitualment en el context de la pràctica docent.

En aquest sentit, les CP Boxes poden utilitzar-se en diferents fases: d'anàlisi, de disseny, de presentació o inclús com a eina avaluadora. Tot dependrà de la pregunta inicial que fem.

La diversitat de material que pot contenir fa que ens permet fer diverses lectures i a més de la resposta a la pregunta realitzada, ens informarà sobre altres aspectes del grup i del territori. En aquest sentit s'han de considerar dos nivells d'interpretació: per una banda, la que en fa l'equip (el CR Polis en el nostre cas) que es fonamenta en les connotacions/ interpretació dels objectes que conté la caixa i la que en fan els participants que la (re)expliquen en fer explícits els motius de cada objecte en correlació amb la pregunta inicial.

Rutes guiades

Les rutes guiades pel territori són sobretot un forma d'aproximació més emocional que, la que pot fer el tècnic sol que, lògicament, en farà una lectura influenciada per la seva professió.

Ens han servit principalment com una eina d'anàlisi; de recollida de imatges d'espais de representatiu, dels llocs importants per la població, dels dèficits urbans del territori, etc., però el més important és que creen un espai força dilatat per conversar sobre el territori mentre se'l recorre. Els participants comparteixen entre ells i amb el facilitador, reflexions, opinions del que hauria o no hauria de fer-se, fan referència a dades històriques, a vivències, a aspectes de la memòria històrica col·lectiva, etc. És en aquest sentit un bona eina per *trencar el gel*. El transcurs de la ruta esdevé un espai important per coneixes i trencar barreres entre els participants i el facilitador.

Un del *plus* interessants de les rutes guiades és que, els participants van presentant el facilitador/s als coneguts que es van trobant pel camí. Per tan també acaba resultant un forma de divulgació del procés de participació.

Des de la nostres experiència les rutes són un instrument útil si es fan conjuntament (participants i tècnics). Encarregar-la als participants sols, tot i que aquests disposin de medis per recollir imatges, es perden les propietats de la metodologia.

Mapes cognitius (individuals/ col·lectius)

Segons J.L. Aragonés (1998) el terme "mapa" actua com una metàfora: el mapa cognitius com un mapa geogràfic. Aquests mapes cognitius depenen no només de les experiències de la persona envers el seu entorn, sinó també depenen de

com siguin els procediments, la codificació i (com en les CPBoxes) de tipus d'avaluació (interpretació) que es faci de la informació.

L'autor assenyala algunes de les funcions dels mapes cognitius, de les que nosaltres en destaquem:

- Proporciona un marc referencial ambiental
- Organitzar l'experiència social i cognitiva
- Influir en l'organització de l'espai
- És un dispositiu per generar decisions d'accions i planificació d'accions.

En els processos participatius em utilitzat el dibuix de mapes cognitius, com un instrument per interpretar la imatge individual dels barris. Es demanava el mateix dibuixar el mapa del barri i (com seguint les dinàmiques del mapes de Gulliver), assenyalessin sobre el mapa aquells espais o elements urbans que eren importants, representatius, significatius o de identitat.

La primera activitat de mapes cognitius que realitzarem al Poblenou es desenvolupar de forma individual. L'avaluació dels resultats es va fer a posteriori: concretant els aspectes comuns que es poden trobar en els diferents mapes i intentant reconèixer la funció urbana del elements dibuixats, seguint la terminologia i conceptes de K.Lynch: límits, camins, node, fita, etc., i s'hi podien col·laborar en l'estructura de l'espai, o en la seva identitat/ distinció o si eren significatius.

A Baró de Viver es varen descartar com a instrument útil (pels motius que ja hem explicat), però malgrat això continuarem realitzant-ne en activitats dins l'aula i descobrirem noves possibilitats si en comptes de fer-los individuals, també es feien de forma col·lectiva.

La construcció de mapes cognitius col·lectivament tal i com es va fer a Bon Pastor, incorpora a l'eina la necessitat de debatre les possibilitats i consensuar la resposta. La discussió i la presa de decisions aporta informació sobre l'espai urbà en els termes explicats, però també un jerarquització dels espais i elements urbans del territori que van apareixent en el transcurs de la dinàmica.

Una forma de fer els mapes, no invalida l'altre. Es pot indicar primer que es faci de forma individual i després que s'hagi de posar en comú, per construir-ne un de col·lectiu que representi en el grup.

En aquest tipus d'activitat és important com s'organitza l'espai. En el mapa cognitiu individual és important que cada persones pugui fer-lo sense poder mirar el dels altres. Com si es tractés d'un examen (per tal de no copiar).

En el col·lectiu, pel contrari, és important que tots els membres del grups tinguin la mateixes oportunitats per intervenir.

El mapa s'ha de dibuixar verticalment (pissarra, plafó vertical, etc), tot els membres del grups l'han de poder veure i tenir accés ha intervenir-hi. Per això és important situar-se en forma de "U" entorn del mapa. El dibuixos que van fent les persones és millor no esborrar-los; es van corretegin a sobre. Al finalitzar la dinàmica el grup en torna a dibuixar un altre (en net) que representi el consens el que s'ha arribat.

Fig.628> un taller de mapes cognitius de forma col·lectiva a Bon Pastor. Font: de l'autor.

El facilitador, en aquest cas, ha de moderar el debat, evitar les converses en paral·lel i assegurar-se que tothom pugui intervenir.

Fig.629,630>Imatge de II Jornades Participatives de Bon Pastor. Diferents formes d'aplicació del mapes cognitius.. Font: CRPolis.

Tan el Poblenou, com en Bon Pastor l'instrument del mapa cognitiu ens ha servit com a base per proposar-ne variacions. Principalment, sobre un mapa síntesi dibuixat pel CR Polis, a partir dels mapes cognitius realitzats pels diferents participants, es demana als nous participants que assenyalin un nombre determinat d'espai o elements urbans representatius del barri; o també les rutes/camins més importants del territori, etc.

Acotar el nombre d'opcions té com objectiu, obligar als participants a jerarquitzar i haver de seleccionar.

Maqueta de propostes

Fig.631,632>maqueta de propostes del barri de Baró de Viver. Realitzada pel taller de joves i amb les propostes d'intervenció dels residents en les 1es.Jornades Participatives (2005). Font: CR Polis

La *maqueta de propostes* realitzada a Baró de Viver, és un dels instruments que ens permès afrontar en paral·lel diferents objectius del procés participatiu (específics i transversals):

- Analitzar/ detectar les febles de l'espai urbà del barri.
- Concretar propostes d'intervenció en l'espai públic del barri.
- Consensuar entre diferents entitats i residents aquestes propostes.
- Jerarquitzar les diferents propostes en relació a un full de ruta
- Establir un programa general d'usos i funcions de les propostes de forma consensuada

Aquests són els objectius específics aconseguits a través d'aquest instrument, però com hem vist en el relat el procés de la seva construcció i el resultat han aconseguits activar altres dinàmiques que han estat igual o més importants que els resultats concrets.

El procés de construcció de la maqueta de propostes i l'objecte en sí, han propiciat:

- Un espai de diàleg concret per a deliberar sobre el barri des de diferents punts de vista: urbà, social, necessitats, aspiracions, etc.
- Debats que s'han generat sense haver d'activar altres recursos.

- En el transcurs de les converses s'han après i comprés conceptes propis del disseny urbà, espai públic i art públic.
- Permet que persones que no formen part del grup del taller, col·laborin puntualment i aportin les seves perspectives
- L'objecte esdevé una eina de divulgació del procés i posa en contacte a diferents col·lectius.
- El procés de construcció volumètrica ha estat clau per superar les inseguretats respecte a les pròpies capacitats plàstiques.
- L'objecte resultant simbolitza les aspiracions de les persones i col·lectius que han participat, i en aquest sentit esdevé imatge d'una categoria social.
- El resultat resta com una imatge d'allò que s'ha aconseguit i d'allò que encara queda per fer

Sempre hem explicat que, inicialment vàrem pensar que dedicar tan de temps a una metodologia era una equivocació i només tenia sentit com a resposta a la demanda d'un grup de joves que participava per primer cop. Ràpidament però vam poder comprovar del molt equivocats que estàvem.

El temps dedicat ha estat precisament l'èxit de la metodologia, ja que va propiciar la implicació de diferents persones i grups en el projecte de participació. Esdevenint un espai en comú de debat que permet veure les percepcions del barri de les diferents persones i també, permet transitar cap a les fases de disseny.

que, va propiciar la implicació de diferents persones i grups en el procés participatiu. Esdevenint un espai en comú de debat sobre el barri.

Maquetes de projecte

Les maquetes de treball/ de projectes són una eina bàsica en les diferents disciplines que tenen com objecte el disseny i en concret el disseny urbà. Per tant no és un instrument nou. També és d'ús comú en els àmbits escolars per la seva facilitat de realització.

Fig.633,634 Diferents moments del disseny de la proposta de plaça i hotel d'entitats de Baró de Viver. Tot reunits entorn de la maqueta. Font: CR Polis.

Fonamentalment l'hem fet servir com un instrument per visualitzar les propostes dels diferents membres del grup a l'hora de distribuir els usos d'un espai, d'estructurar-lo, de pensar en l'accessibilitat, per comprendre les proporcions i les escales, etc. i tenint en compte els objectius concrets de les propostes, també s'han utilitzat per pensar en els elements estètics i el disseny de formes.

Els punts forts i febles d'aquesta metodologia són similars als de la maqueta de propostes. Una dinàmica lenta però que permet el debat pausat i la presa de decisions col·lectives. Cal afegir que el fet de produir amb les mans genera l'apropiació del projecte; de l'obra. A mesura que s'avança es genera un objecte que serveix per ensenyar als altres residents quines decisions es van prenent, i al final del procés s'aconsegueix una imatge volumètrica de la proposta del projecte que es pot mostrar a l'administració i als seus tècnics.

Fig.635>maqueta de projecte realitzada en el taller de participació coordinat per l'AVV de Baró de Viver. Font: CRPolis

Per poder-la fer *in situ* cal disposar de tot tipus de material fungible i fàcil de manipular, per tal de donar forma ràpidament a les idees o propostes dels participants del taller. També es indispensable portar prèviament treballa un planta de l'espai on desenvolupar la proposta i elements de l'entorn a escala per tal de poder considerar les proporcions.

Dibuixos/ esbossos/ dissenys col·lectius

Fig.636,637>Taller disseny proposta de plaça; diferents sessions on els participants fan dibuixos col·lectivament en una pissarra que presideix l'espai de treball. Font: CRPolis

Fig.638,639>Taller disseny proposta de plaça; dibuixos col·lectius. A la dreta, dibuixant i fent servir volums per la maqueta de projecte. Font: CRPolis

Una altre eina habitual en els processos de disseny és el dibuix i els esbossos. Només en volem fer referència en la forma en que s'ha de produir. Com en els mapes cognitius proposats, és important que sigui fets col·lectivament. Per tant poden dibuixar-se en una pissarra i després registrar-los fotogràficament.

Tothom hi ha de poder intervenir, sinó només pertanyen a la persona que els ha fet i d'aquells qui hi estan d'acord.

Com ja hem explicat en el relat del projectes, allò realment important és aconseguir que els membres del taller es vegin capaços de dibuixar i superar les pròpies inseguretats. El grafisme és important per comunicar idees i poder-les interpretar tots de formes similars.

No es demana fer obres d'art per ser exposades. S'utilitza el dibuix com a instrument de comunicació.

Àlbums fotogràfics/ catàlegs visuals

Els catàlegs visuals són reculls d'imatges sobre temes concrets: materials, colors, mobiliari, vegetació, conceptes de disseny, etc. Són útils alhora de buscar referents d'allò que es desitja. El catàleg visual ha de construir amb referents de l'entorn, no té sentit posar de referent elements que no són propis del territori. En aquesta línia, és desitjable que els catàlegs es construeixen els propis membres del grup, mitjançant l'observació del seu propi entorn (tal i com succeir en el taller de Baró per decidir el tipus de pavimentació de la plaça, el mobiliari urbà, la vegetació o el tipus d'arquitectura pel *Hotel d'Entitats*)

Tallers de discussió

Tal i com hem dita abans, el debat, el diàleg, la discussió i la deliberació són l'element fonamental dels processos participatius. En tots els taller s'han de generar espais per que aquest es doni i millor si és la pròpia dinàmica que el genera. Parlar mentre es treballa en un objectiu comú, modera el propi diàleg, fomenta el clima de treball i propicia la relació personals entre els membres del grup.

En tot cas, hi ha qüestions que només es poden resoldre des de l'organització d'un moment concret per debatre i decidir. El format d'aquest debat pot ser variat i caldrà decidir-lo segons el context i els participants (no sempre asseure's uns davant dels altres o en cercle, és la millor opció).

El rol del facilitador aquí és important com a moderador i per la nostres experiència és millor que siguin dues persones qui condueixen el debat. És important assegurar-se que tothom intervé i que no hi hagi ningú que monopolitza el debat.

És igual de important que els tallers de discussió finalitzin posant en comú els punts de consens i de discrepància, així com recordar la tasca i objectius que el grup té (que és el que els ha constituït com a grup). Si tanquem els moments de

debat sense un final clar, es corre el risc que quan ens tornem a trobar per treballar els temes no tancats o conflictius ens persegueixin.

Malgrat les possibles discrepàncies durant la discussió, acabar en un punt en comú és reunir-nos de nou sota del mateix objectiu.

Fig.640> Taller de discussió sobre la història que havia d'explicar-se en la pantalla acústica; el futur Mural de la Memòria. Font: CRPolis

Aquestes són les metodologies que principalment hem utilitzat i que en més detall es poden trobar en el relat dels projecte de participació. També se n'han fet servir d'altres, creades per afrontar un objectiu concret, com per exemple: suports magnètics per estudiar possibles formes d'ordenar les imatges que havien de configurar el Mural de la Memòria. En aquest sentit l'artista facilitador, ha de posar les seves capacitats en el disseny creatiu d'instruments que permetin als participants dels diferents processos participatius afrontar els reptes que se li proposen. La tasca d'aquest rol d'artista, i com dèiem abans, no té com objectiu de crear objectes, sinó de propiciar (dissenyar) instruments per tal de que la ciutadania pugui donar forma a les seves idees.

Fig.641,642> Pissarra magnètica utilitzada per organitzar el mural de la memòria i tendal de fotos per escollir les imatges més importants de la història de Baró de Viver. Font: CR Polis

Com es decideix?

Malgrat corre el risc de caure en la reiteració, creiem que és important recuperar la idea de que les diferents decisions que s'han prendre en els diferents processos que conformen el procés participatiu, s'han de produir des del consens. La pressa de decisions és molt important, ja que dóna continuïtat i estableix les línies de treball que s'hauran de seguir. Per tant és important que tothom que participa hi estigui d'acord, les accepti i les avaluï.

Les formules per prendre decisions davant de diferents opcions són múltiples. Nosaltres, tot i la inversió de temps que representa, apostem per la reflexió i el consens. Tant si es tracta sobre qüestions d'interpretació i anàlisi del territori, com si es tracta d'escollir entre dues opcions concretes (d'una forma, d'un ús d'un espai, etc.). Les formules assembleàries o de votació, en el context que ens ocupa, pot representar que algú perd i algú guanya. Fet que pot derivar en la desafecció per part d'alguns grups del territori cap el propi procés participatiu i el projecte resultants. Si no hi ha un consens generalitzat en el projecte, aquest un cop executat en comptes de generar apropiació, produirà reaccions de rebuig i desafecció.

Una darrera qüestió: els llenguatges

En les primeres línies d'aquest apartat (i en altres pàgines d'aquesta tesi doctoral), hem plantejat la necessitat de ser flexible i creatiu en l'aplicació d'instruments i tècniques. Veiem aquesta flexibilitat com necessària per garantir l'èxit del diferents processos participatius, però també per garantir l'èxit de qualsevol aspecte del projecte de participació ciutadana de disseny d'espai públic i art públic. I això també, farà referència a la qüestió dels llenguatges gràfics que són fonamentals per facilitar un procés participatiu.

La capacitat de interpretar imatges és diferent entre tots els actors implicats. El llenguatge tècnic no tothom és capaç de interpretar-lo; els mapes, plànols en sistema dièdric, seccions, per molt ben solucionades que estiguin, generen moltes dificultats de comprensió d'una gran majoria de la població. Durant aquests anys hem pogut assistir a presentacions de projectes per part dels tècnics de l'ajuntament que es basaven fonamentalment en representacions dièdriques. Fet que derivava en la incomprensió absoluta dels presents en l'acte i la desesperació del tècnic per intentar-se explicar verbalment.

Comprendre el llenguatge tècnic requereix d'una formació que un gran sector de la població no ha tingut, o si la té és a nivells molt bàsics.

Una altra fórmula de presentació és la maqueta i les imatges tridimensionals que intenten representar tal i com serà el projecte un cop executat. Aquests si s'entenen, però tal i com es produeixen en l'actualitat es creen unes expectatives que després no es compleixen. Un dels errors comuns i que tots hem pogut observar, són les imatges de projectes on la vegetació és frondosa i acolorida, els colors dels materials potents i vius, les escales sobredimensionades, etc. En finalitzar l'execució del projecte, aquestes imatges no es donen i el veïnatge es mostra decebut amb el resultat.

Una altre tema que cal afrontar en relació als llenguatges és el que ens hem trobat a Baró de Viver en el transcurs dels tallers. La producció de imatges en les diferents fites aconseguides i entre sessió i sessió de taller, és important per tal que tothom tingui una imatge afí de la proposta en procés d'elaboració. La dificultat, en aquest cas, es troba en saber crear una imatge gràfica comprensible per a tothom i de suficient qualitat (per tal de que tothom pugui sentir-se orgullós de la feina feta), i al mateix temps, suficientment oberta (indefinida) per tal de que tothom es senti capaç de modificar-la. En ocasions ens vam trobar en la situació de que dibuixos provisionals de treball no se'ls volia modificar i se'ls interpretava, per la seva qualitat gràfica, com de resultat final. Això ens portà a la conclusió que en certs moments s'havien de fer imatges gràfiques de poca qualitat per tal de que els participants, es sentissin còmodes per manipular-los.

Part de la solució s'aconseguí quan alguns dels membres dels tallers es sentiren còmodes per dibuixar i aportar les seves pròpies imatges.

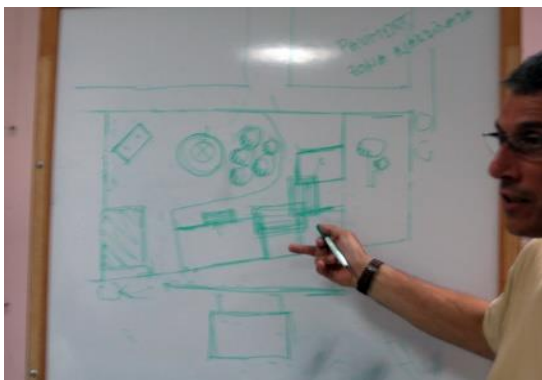

Fig.643,644>Diferents moments en que els membres del grup prenen la iniciativa. Dibuint sobre imatges prèvies fetes per els facilitadors o generant les seves pròpies imatges. Font: CR Polies

Tal i com es pot veure en els ANNEXES, tan per les *Jornades Participatives*, com per presentar a l'administració i als tècnics, es van anar creant imatges suficientment tècniques i estètiques per poder ser catalogades de *projecte*. Que també havien de ser ho suficientment obertes per poder ser enteses com a proposta i per tant que, es comprenguéssin que eren susceptibles de ser modificades.

Tot i no ser imatges tècniques, els membres del servei tècnic les interpretaren com un projecte acabat que no permetia modificacions i que per tant, se'ls estava imposant un projecte. Aquest ha estat un tema recurrent, inclús amb els diferents equips de les diferents legislatures.

La maqueta de la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats va produir les mateixes reaccions; es va percebre com un projecte tancat. Interpretació propiciada pel llenguatge similar a les maquetes d'equips de professionals²³. Mentre, la maqueta construïda pels propis joves s'acceptà com un proposta que podia continuar essent desenvolupada.

La qüestió dels llenguatges és un tema al que haurem de seguir enfrontant-nos. Caldrà seguir explorant la manera de produir recursos visuals que siguin vàlids com a instruments de treball, com a eina de comunicació per a tots els actors i per poder-se sentir orgullós de l'obra feta; i que el mateix temps col·laborin a difuminar les barreres entre els diferents actors.

Fig.645,646>representacions gràfiques presentades en les jornades participatives i al Districte de Sant Andreu. Font: CR Polis

²³ Recordem que van ser els propis membres de taller de participació que varen demanar tenir una maqueta digne de la feina feta i que tothom en parlés; que tothom parés de Baró de Viver per quelcom diferent als problemes.

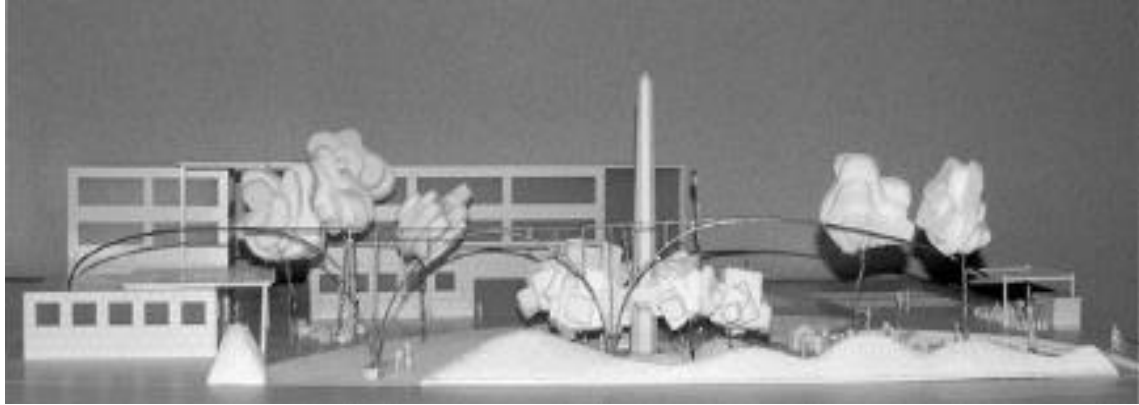

Fig.647,648>Maqueta del projecte de Plaça Cívica i Hotel d'Entitats, demanada per l'AVV al CR Polis. A baix, la maqueta de la rambla feta pel mateix grup de joves que la va dissenyar. La primera s'entenia que no podia modificar-se, la segona que es podia continuar treballant. Font: CR Polis

8.4. Art públic a Baró de Viver

L'any 2011 s'inaugurava la primera obra d'art públic a Baró de Viver: *El mural de la Memòria*. En el discurs protocol·lari durant l'acte de inauguració, la Sra. Gemma Mumbrú, en aquell moment Regidora del Districte de Sant, afirmà : “(...) podemos ver y tocar arte, también en el Baró de Viver”²⁴. Unes quantes setmanes més tard, el districte tornava a reunir a veïnes/es per inaugurar la nova rambla del barri al C/Ciutat Asunción amb el seu homenatge a les *cases barates* del Baró de Viver del 1929.

Ambdues intervencions artístiques són el resultat dels diferents processos participatius realitzat des de l'any 2004 fins el 2011. Òbviament i com ja hem

²⁴ <http://www.ub.edu/ubtv/es/video/mural-de-la-memoria-de-baro-de-viver>

explicat, ni cada dia ni tot el dia. Del conjunt de propostes aquestes dues es construïren seguint fidelment els projectes consensuat entre tots els actors (menys les palmeres de la rambla, com ja s'ha explicat) i les altres es varen quedar per la legislatura següent.

A partir del 2011, es començà a negociar la continuïtat del projecte de la sortida del metro i la construcció de la Plaça Comunitària i l'Hotel d'Entitas. Com hem vist i com acabarem d'explicar, les formes, els processos i els límits de la participació del nou equip de govern han estat molt diferents. I en conseqüència els seus resultats.

Primer unes darrers escrits sobre la Mural de la Memòria, la rambla i l'homenatge a les *cases barates*.

Malgrat l'afirmació de la regidora del Districte de Sant Andreu, de que es tractava d'art públic, segurament forces persones es pregunten si realment ho són. Tal i com s'ho pregunta retòricament A. Remesar (2013), per poder argumenta la nostre resposta: si; *“conmemora, mejoran el paisaje, ayudan a generar el orgullo de barrio y a identificar una comunidad, facilitan el empleo del espacio público y, sobre todo no son de nadie y son de todos dado de que son de autoría colectiva derivada de un proceso de participación real”*²⁵. Fet que com explica ell mateix, no sempre ha estat així. Malgrat que la participació sempre s'ha explicat com una de les propietats del *model Barcelona*, en poques ocasions ha estat així ja que no s'ha superat la negociació derivada de la confrontació entre veïns i administració.

La participació ciutadana és potser el primer valor que cal destacar. Ambdues propostes son significatives/ simbòliques, no només des d'un possible anàlisi iconològic, sinó pel simple fet que són formalment fruit d'un procés participatiu i són els participants el qui han carregat les formes que han dissenyat de significat. No són les imatges que l'artista creu que poden ser significatives per la ciutadania, sinó les imatges escollides com a significatives per la pròpia població de Baró de Viver, i per altra banda, el procés participatiu i el fet de fer (acció-transformació) generarà els processos d'apropiació que el mateix temps reforçaran el caràcter simbòlic de l'obra. En certa manera, i recuperant el conceptes exposat anteriorment sobre els processos de càrrega simbòlic, podríem dir de l'escultura de la *casa barata* de la rambla i del *Mural de la Memòria* que són projectes carregats de simbolisme *a priori* i *a posteriori* el mateix temps. Són projectes que volen que un espai urbà concret esdevingui un espai representatiu d'un barri (símbol de Baró de Viver), i per tant es programa una intervenció esperant que aquesta generi aquest desig; però per fer-ho utilitza les imatges i

²⁵ A. Remesar; *Barcelona: un modelo de Arte público y Diseño Urbano*; Parte 1; AAVV; Lima, espacio público, arte, ciudad; Pontifica Universidad Católica del Perú; 2013; pàg,51

símbols escollides pel barri com a imatges representatives de la memòria col·lectiva. Per tant l'objecte resultant ja s'ha carregat simbòlicament inclús abans d'executar-lo.

Fig.649>Homenatge a les cases barates de BdV. La proposta fou del grup de joves, tothom l'acceptà com una bona imatge dels habitatges de l'antic barri.
Font: CR Polis

Una altre argument per justificar la consideració de les propostes d'Art públic el podríem trobar, recuperant aquest cop, la definició que en donava J. Maderuelo: caracteritzat per la incorporació de conceptes de funcionalitat, utilitat, aporta caràcter, significats i dona resposta a les necessitats de les persones envers de l'espai públic. Aquesta definició encaixaria en la llista de motius que enumerava A. Remesar i a més, són tots els elements que els veïns/es varen anar valorant en els diferents processos participatius.

Fig.650,651>.C/Ciutat Asunción l'any 2004. A l'esquerra, imatge actual de la rambla que amb el arbres començant a fer ombra, la gent hi començar anar per prendre la fresca i passejar. Font: CRPolis

Recordem, com per exemple, el taller de joves plantejava la rambla com una marca dels límits de territori, no com una frontera, sinó com una senyal de la presència del barri. Per aconseguir-ho es plantejaven dotar l'espai d'uns elements que pogués esdevenir imatge del barri²⁶. La pròpia rambla es proposa com a node, però també com element que vol recordar que Baró de Viver és un barri de Barcelona i per tant també té rambla (com tothom). La rambla té tots aquests components: és funcional, regenera un espai, és útil, dota de imatge i commemora uns fets. Operació, en aquest sentit, que no es pot deslligar del *Mural de la Memòria*, ja que ambdós projectes queden units visualment.

El fet commemoratiu en el monument de les casa barates de la rambla, com en el *Mural de la Memòria* ens sembla incontestable. Poden entendre's com a intervencions amb certa vocació de monumentalitzar l'espai i de commemorar uns fet una història. Són intervencions que estarien en la línia de *monumentalitzar* la perifèria que demanava Bohigas en el procés de reconstrucció de Barcelona.

²⁶²⁶ La proposta inicial del taller i acceptada en les Jornades Participatives, era crear un element escultòric vertical que, tingués com a referent les sigles de BdV i el plànol del 1929 de les cases barates. Finalment, com ja hem explicat, es recupera la caseta dissenyada també pels joves que s'havia d'utilitzar en la plaça comunitària

La *casa barata* com objecte podria col·locar-se físicament a qualsevol espai, però llavors la peça perdria tot el sentit i tindria altres connotacions. Aquesta caseta està pensada en el marc de les propostes d'intervenció de barri i amb l'objectiu recordar, commemorar la particular història de les *cases barates*. Simbòlicament pren tota la seva força al costat del *Mural de la Memòria*.

Podríem obrir una altra via d'argumentacions per dir que sí, que efectivament ens trobem davant d'una obra d'art. Per exemple, la recerca de referents en els llenguatges i les formes. I potser sí que les trobaríem, però no són importants. Perquè pels veïns/es que varen decidir la forma de les seves propostes, en cap moment els llenguatges de l'art foren un element a considerar alhora de prendre decisions. En aquest sentit coincideixen amb S. Armajani quan afirma que l'Art públic com a nou gènere d'art, només està interessat en el programa. La creativitat resideix en el procés i no en el resultat.

Fig.652,653>C/Ciutat d'Asunción abans de a reforma. I l'actual tram final de la rambla amb la caseta. Font: CRPolis.

Fig.654>Imatge panoràmica de la rambla de Baró de Viver. Font: CRPolis

I malgrat això el *Mural de la Memòria* és força innovador com a proposta en el marc del llenguatge de l'art. C. Grandas el descriu, en el catàleg d'art públic de Barcelona com "*El que podria haver estat un mural realitzar amb graffiti per ser una tècnica actual, senzilla, ràpida, de formes molt evidents, i per tant, de lectura molt*

immediata, és un mural molt conceptual.(...) un concepte actual de les arts portadores de missatges ja que s'utilitzen tecnologies actuals –les últimes en el moment de realització-, i com a manifesta ruptura amb els llenguatges artístics tradicionals. El que vuitanta anys enrere hagués estat un mural farcit de relleus, avui és un mural amb figures retallades planes, fetes amb un material que es diu DIBON, plenes de color per estar fetes amb fotografies i en les que es combinen les formes humanes amb lletres i tradicions (...)"²⁷.

Com recorda la pròpia C. Grandas, el mural esta pensat per ser continuat. Fet que es pot llegit com que la intervenció té lligams amb el conceptes desenvolupats en el camps de l'art entorn la idea de *work in progress*.

Les dues propostes artístiques de Baró de Viver són fruit d'una experiència excepcional perquè, com diu A. Remesar (2013) "*hemos conseguido obras que eluden la banalització urbana y que se alejan de la ciudad del espectáculo (...)"²⁸. Són obres que fugen de la Barcelona de les guies turístiques i la imatge de la ciutat en clau de globalització, per mitjançant el procés amb que han estat creades parlar de la ciutat construïda entre totes en la quotidianitat de les persones.*

²⁷ Comentari d'obra de Carme Grandas a www.bcn.cat/artpublic

²⁸ A. Remesar; Barcelona:un modelo de Arte público y Diseño Urbano; Parte 1; AAVV; Lima, espacio público, arte, ciudad; Pontifica Universidad Católica del Perú; 2013; pàg,33

Fig.655>Panoramica del *Mural de la Memòria*; Veïns i veïnes de Baró de Viver. (2011) Font: CRPolis.

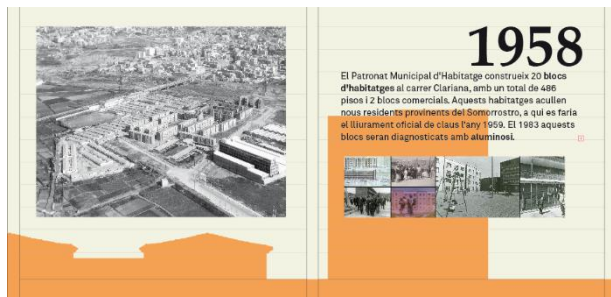
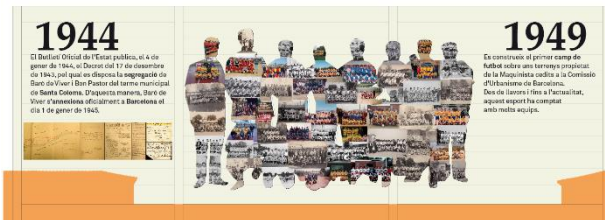
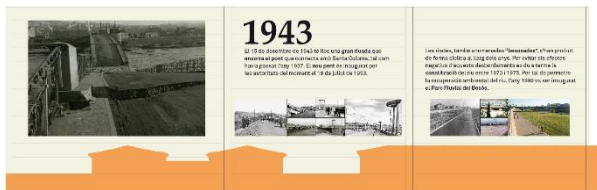
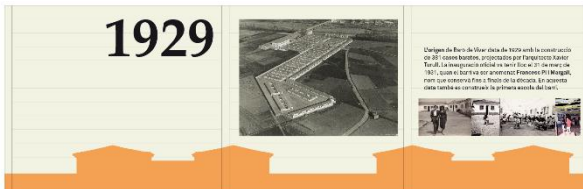
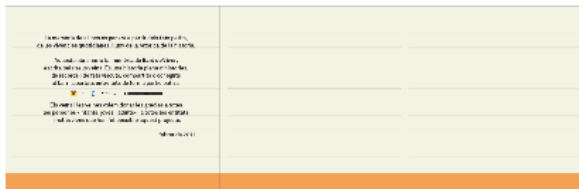

Fig.656,657,658,659,660> Els cinc primer fragments del *Mural de la Memòria*; Veïns i veïnes de Baró de Viver (2011). Font: CRPolis

Fig.661,662,663,664,665,666> Els sis següents fragments del *Mural de la Memòria*; Veïns i veïnes de Baró de Viver (2011). Font: CRPolis

La sortida del metro i la Plaça Cívica i Hotel d'Entitats

A la primavera del 2015, just abans de les següents eleccions municipals, el projecte de la sortida del metro estava a mig executar. Amb els horts urbans fets i sortejats entre els veïns/es del districte que els havien demanat, però sense entregar les claus per poder-hi accedir. S'havia organitzat l'aparcament dels cotxes i poca cosa més. Cap rastre de la pista de skate que teòricament s'havia de començar a construir durant el mes de gener.

Fig.667,668>Horts Urbans i entorn de la sortida del metro. L'espai de transició entre la sortida del metro i els horts resta sense urbanitzar. Al sortir del metro, no hi ha cap indicatiu de que hi han horts urbans. Font:CRPolis

Els horts urbans des de la sortida del metro són imperceptibles perquè no s'ha treballat la transició entre els dos espais. No hi ha cap indicatiu de la construcció d'un *skate park* i a nivell d'urbanització, l'estat és el mateix que el 2004. D'aquesta manera, l'espai segueix essent percebut com insegur i desconcertant per qui surt en aquesta bocana del metro per primera vegada. Des de la nostra opinió, trencar la imatge de Baró de Viver com a barri perifèric, passa inevitablement per executar les propostes veïnals i que (en principi) foren acceptades pel Districte de Sant Andreu i programades per executar en el transcurs del 2015²⁹.

Respecte el projecte de plaça, després de les darreres reunions amb BIMSA i el Districte de Sant Andreu, el projecte es desenvolupà sense convocar més reunions conjuntes amb els veïns/es i el CRPolis. El Centre Cívica i la plaça foren inaugurats el mes de maig del 2015³⁰. Acte en el qual el CRPolis no va ser convidat pel Districte de Sant Andreu, ni per BIMSA, malgrat que se'ns demanar poder constar en les seves memòries per tal de notificar que el resultat era fruit d'un procés participatiu.

²⁹ En el moment d'escriure aquestes línies no s'ha notificat cap novetat al respecte.

³⁰ Acte en el qual el CRPolis no va ser convidat per part del Districte de Sant Andreu.

El resultat és força diferent. Mentre els altres dos projectes segueixen *al peu de la lletra* el projecte consensuat, la plaça i l'obra d'art recullen part de les propostes veïnals però molt reinterpretades. Podríem dir que es segueix la llista dels objectes, però que aquests no tenen l'*esperit* de la proposta veïnal. Hi ha jocs, hi ha font, el paviment és vermell, hi ha una intervenció artística amb significat, etc.

Fig.669,670>Dibuix de l'espai de jos de la proposta veïnal d'Hotel d'Entitats i Plaça Cívica. A la dreta, espais de jocs construïts en la plaça del centre cívic. Font: de l'autor.

Fig.671,672>Dibuix espai d'aigua de la proposta veïnal. A la dreta, espais d'aigua construït. 64 sortidors d'aigua travessen la plaça de banda a banda. Està prohibit banyar-se. Font: de l'autor.

Fig.673,674>Intervenció artística de la plaça davant del nou Centre Cívic.: F. Bravo; El pont de les maletes (2015). A la dreta, un altre element de disseny de la plaça

Fig.675>Imatge general de la plaça. El resultat guarda poca relació amb la proposta veïnal. Font: www.constructoracalaf.com/

El conjunt de la intervenció no té res a veure amb la proposta veïnal. En comptes d'una plaça on tots els elements guarden relació i formen un *tot*, tal i com proposaven els veïns/es, amb la idea de que l'espai esdevingués per a tothom i tothom en pogués fer ús, el resultat sembla tot el contrari. L'àmbit ha quedat dividit en sectors segons l'ús.

Mirant l'espai des de l'exterior, no creiem que sigui capaç de generar una imatge distingible sobre les altres (en termes de Lynch), i pensant amb la voluntat expressada pels veïns/es. No hi res que destaquï, no hi ha referents visuals. Les relacions entre els diferents elements de la plaça es limita a la relació física. Estan a banda i banda d'un passadís central (de enormes dimensions), talment com un

d'aquells passadissos del llargs pisos de l'Eixample que serveixen per distribuir les diferents habitacions.

Fig.676>Imatge panoràmica de la plaça. Cal preguntar-se si podrà esdevenir imatge i identitat del barri cap a la resta del territori, tal i com es plantejava en el procés participatiu. Font: de l'autor.

Fig.677,678> Detalls del projecte del El pont de les maletes; Bravo,F (2015).A la dreta, les maletes davant de les plaques de registre

La proposta escultòrica de F. Bravo, *El pont de les maletes*, que vol fer “referència a la formació del barri amb l'arribada de la immigració de la segona meitat del segle XX, però en les quals també s'hi poden reconèixer el immigrants actuals (...) el pont com a símbol d'unió i a l'hora de pas, de trànsit de transformació”³¹. Fou escollida en un procés de consulta on s'oferien dues opcions que havien estat prèviament seleccionades sobre set propostes.

En aquest procés de selecció es va dur a terme entre l'AVV de veïns/es (que per horaris laborals només hi va poder anar una persona), el Districte de Sant Andreu, Patrimoni de Barcelona, professors de la Llotja i el CRPolis. El nostre consell fos que no es votés i que es tornés a començar el procés, ja que creiem que la fórmula no respectava el procés participatiu dut a terme fins el moment en el

³¹ Extret de la crònica que en fa Mercè Alsina en la pàgina d'art públic de l'Ajuntament de Barcelona. [www. bcn.cat/artpublic](http://www.bcn.cat/artpublic).

barri, i que els projectes tampoc respectaven les voluntats expressades pels veïns i veïnes del barri.

Les altres part decidiren que calia continuar i l'AVV de Veïns/es davant de l possibilitat de que no es fes res acceptà el procés proposat pel Districte de Sant Andreu. Aquí cal que assenyalem, que en aquesta reunió només hi va anar un representant veïnal que sense poder debatre amb el barri, va haver de decidir per ell mateix.

Tal i com recull el servei de premsa de l'Ajuntament de Barcelona³², entre el 17 de novembre i el 1 de desembre els residents a Baró de Viver varen poder votar sobre quina escultura volien per la plaça. Van votar 60 persones; 50 varen escollir l'escultura de les maletes i 7 varen votar per l'altra proposta, els tres vots restants foren en blanc.

El pont de les maletes, es situa ocupant el passadís central dividint, altra vegada l'espai en dos zones. Divisió que s'accentua amb la cassetta/ magatzem pel Club de Petanca de Baró de Viver. Sense entrar en valoracions de la proposta escultòrica i el seu significat (això els tocarà sobretot a la població de Baró de Viver), el resultat és un intervenció artística que manté, essent molt positius, una relació estructural amb l'espai que ocupa. Ara bé, és només una de les possibles col·locacions. Més que un grup escultòric indissoluble, són objectes individuals que s'han sumat en un mateix lloc.

Des de la nostre manera d'entendre, i que creiem ha quedat clara en anteriors capítols, ens trobem altre vegada davant d'una proposta que podríem catalogar d'art en l'espai públic. L'escultura no forma part del projecte urbà. Primer s'ha desenvolupat la plaça i després s'ha demanat a l'artista que fes la seva proposta. (quina altra explicació podria haver-hi en el fet de que dues de les maletes es troben situades en la plaga de registre del sistema de clavegueram). Les maletes i el pont del mateix material de ferro, amb patina d'òxid, queden encaixades en el passadís central d'asfalts vermell que d'aquesta manera, els sembla fer de peanya.

Des del nostre punt de vista, creiem que es tracta més una proposta que s'ha preocupat més per utilitzar els llenguatges de l'art contemporani que no pas en les possibilitats que pot aportar a l'espai públic. Utilitza una morfologia i un llenguatge propis de les instal·lacions artístiques postmodernes que podem veure's en museus d'art contemporani o galeries.

³² www.premsa.bcn.cat/2014/12/09

L'hiperrealisme de les formes fa que la seva imatge sigui potent. Un cop vista, en podem guardar la imatge cognitiva i en aquest sentit és imaginable, com diria Lynch. No sabem però, si tindrà la suficient força per esdevenir imatge del barri. Respecte a les interpretacions i el valor significatiu, el temps i els residents diran.

Si recuperem la proposta del projecte veïnal, hem de dir que segurament hi havia molts elements per millorar. Sobretot de la necessitat i oportunitat d'alguns elements com ara l'obelisc, que tots els actors teníem clar que calia replantejar. Es pot posseir una imatge potent i que et reconeguim a través del esperpent, però segurament no és el mètode més idoni. Però en general, cada element formava part del conjunt i tenia només sentit en el projecte concret.

Fig.679>Maqueta de la proposta veïnal. Font: Cr Polis

Si abans dèiem que el procés de producció i execució del *Mural de la Memòria*, la rambla, l'homenatge a les *cases barates* i l'espai de la sortida del metro (si finalment es fa el projecte consensuat) respondria, seguint l'escala d' Arnstein als graus més alts de la participació, el empoderament de la ciutadania (*citizen power*), la plaça del Centre Cívic i l'escultura de les maletes respondrien més a una operació d'apaivagament o tràmit formal (*formulisme* és la traducció exacte de *tokenism*).

Per acabar, mentre en un dels graus del *Pont de les Maletes* trobem la firma de l'autor (amb lletres enormes), les intervencions artístiques dels veïns/es no tenen firma. Tots els actors implicats han fet que aquestes dues propostes veïnals en l'actualitat siguin un fet, que siguin reconegudes com a art per l'administració local i que siguin presentades com a part del model urbà de la ciutat, però sobretot (sobretot), són dels experts en l'espai públic del barri de Baró de Viver: la seva població. El *Mural de la Memòria* i la rambla de Baró de Viver amb la seva caseta barata, són obres que són de tots i de ningú.

CONCLUSIONS

A l'inici d'aquesta tesi explicàvem que teníem com a objectiu principal recercar des de la pròpia praxis formes del *com* concretar projectes de disseny d'espai públic i, en especial, art públic des de processos de participació ciutadana. Pregunta que ens fèiem tenint en compte diverses consideracions que inclouen des de les aproximacions teòriques i ideològiques que es duen realitzant en les darreres dècades en el camp de la participació ciutadana en la construcció de la ciutat, fins a posicionaments personals respecte el rol de l'art i de l'artista en la societat actual.

Com hem explicat, en els darrers anys, l'augment d'agents socials que afirmen la necessitat de considerar la participació de la ciutadania per afrontar els reptes del S.XXI s'ha anat incrementant de forma exponencial. Si bé, a finals del S.XX el concepte de participació ciutadana en el marc de les Agendes XXI sorgí amb força com una resposta innovadora, en l'actualitat i des de qualsevol àmbit, tothom en parla com si fos la solució a totes les qüestions que se'ns puguin plantejar. Aquesta voluntat d'incorporar la participació ciutadana sembla especialment rellevant en el camp del desenvolupament de la ciutat, sobretot en l'àmbit local. Però malgrat això, i sobretot en el camp del disseny urbà, encara estem molt lluny de processos participatius que avancin més enllà dels tradicionals processos d'exposició pública i consultes.

És cert, que es poden trobar propostes participatives incentivades per les administracions públiques com la concreció dels PAM (Pla d'Acció Municipal) o dels Consells de Barri; i no és menys cert que seguint les pautes de les directrius europees s'han activat diferents recursos per propiciar que la ciutadania pugui estar informada de l'acció de les administracions local i poder-hi opinar (sobretot *on-line*). Però en general, i seguint la figura metafòrica de l'escala d' Arnstein (1969), estem en el graons més baixos de la participació. D'acord amb els preceptes de S. Arnstein, la informació i la consulta es poden considerar participació només com una aparença.

No hi ha participació quan el que es presenta és un projecte tancat (tècnica i pressupostàriament), sobre el qual es pregunta a la població què en pensa. En aquest cas, que és el més freqüent, l'únic que se li demana a la població és l'aclamació del projecte, sense temps ni mètode, per a establir una discussió seriosa. Fer-ho podria suposar tornar a començar de nou, i com sabem, això té un cost important en termes de temps i pressupost. Tampoc hi ha participació ciutadana quan només podem escollir entre opcions prèviament filtrades per un equip; opció que correspon a la clàssica del màrqueting. Es presenten tres propostes, una d'elles impossible, una altra molt dolenta que se sap no

prosperarà i una tercera, la que es vol aprovar. Per contrast, la possibilitat que surti aquesta última és altíssima.

Com ja hem explicat anteriorment, serà difícil que un equip amb capacitat per decidir sigui imparcial, ja que es mou en l'òrbita d'uns interessos (polítics, culturals o econòmics). Tampoc la fórmula del concurs públic ens sembla més participativa.

En el camps del disseny d'espai públic i en concret en el camp de l'art, des del nostre parer, la situació sembla més greu, i pocs professionals es mostren convençuts de la possibilitat d'incorporar la ciutadania en el desenvolupament dels seus projectes.

L'any 2004 vam afirmar¹ que, en general els diversos professionals involucrats en el camp del disseny urbà esgrimien l'argument de la complexitat dels conceptes i la dificultat tècnica dels projectes que feia impossible que el ciutadà fos capaç d'afrontar-los i prendre decisions correctes. Es defensava que només els tècnics són, com a experts, els qui tenen les eines que els permeten aportar solucions de qualitat als conflictes que sorgeixen en l'espai públic. Aquest mateix argument és el que des de l'any 2011 utilitzen alguns dels tècnics del Districte de Sant Andreu i de BIM/SA (*Barcelona Infraestructures Municipals*), en converses que hem mantingut sobre participació ciutadana, per a justificar les decisions preses en el darrers projectes executats en l'espai públic de Baró de Viver.

Tothom parla de participació ciutadana; *tothom* sembla estar d'acord en el què cal fer; *tothom* utilitza el concepte de participació ciutadana en les seves planificacions i propostes per solucionar conflictes i apunta, des de diferents aproximacions, la necessitat de canviar els rols dels professionals com un *sine qua non* per poder desenvolupar els processos participatius. Al mateix temps, involucrar els ciutadans en el desenvolupament dels processos per fer ciutat és un objectiu que ocupa part de l'agenda dels partits polítics en el context de la democràcia representativa. Participació que es defensa també, com un dret de la ciutadania a construir els seu entorn; com el dret a fer ciutat i a ser ciutadà.

“la reinvençió de la ciutat ciutadana, del espai públic constructor-ordenador de ciutat y urbanismo como productor de sentido no es monopolio de nadie. Los políticos elegidos democráticamente tienen la responsabilidad de la decisión de los proyectos. Las organizaciones sociales tienen el derecho y la

¹ A. Remesar, S.Valera, T.Vidal, X.Salas, N.Ricart, A.Sanchez, A.N.Remesar Remesar,A; Vidal,T; Valera, S; Salas, X; Ricart, N; Sánchez, A; Remesar, AN; *CP Boxes- Bairro La Mina. Caminho do Oriente: Poblenu e La Mina (Barcelona), participação criativa com a metodologia das CP Boxes*; capítol de llibre; Design Urbano Inclusivo; Centro Português do Design; 2004;177

obligación de exigir que se tengan en cuenta, que se debatan y se negocien sus críticas, sus demandas y sus propuestas. Los profesionales tienen la obligación de elaborar análisis y propuestas formalizadas y viables, de escuchar a los otros, pero también de defender sus convicciones y sus proyectos hasta el final”².

Nosaltres, focalitzant en el disseny urbà, l’espai públic i l’art públic, ens preguntem el *com*; ja que en el moment laboral, el de la praxis, en els moments de definició i concreció del projecte, és quan sembla que apareixen les desavinences. Els diferents actors, amb els seus diferents rols a la motxilla, no semblen ser capaços d’arribar a consensos del *com*.

Les diferents maneres d’entendre l’espai públic, l’art públic, els actors i els seus interessos professionals, individuals i col·lectius (socials o disciplinars), semblen fronteres indissolubles. En definitiva, es una qüestió complexa, i precisament per això cal la participació de veïns i tècnics, a més de polítics, per abordar el *com*. En altres paraules, mentre alguns utilitzen la complexitat com a excusa per evitar la participació del ciutadà, nosaltres creiem que aquesta complexitat és una condició que fa imprescindible la participació per abordar el *com* elaborar propostes de disseny i art públic.

És possible superar els processos de participació només basats en la consulta?, és possible capacitar a la ciutadania per a tenir un paper actiu en la presa de decisions o donar forma a les seves propostes per a l’espai públic?, és possible crear un espai de participació per a tots els actors implicats en la construcció de l’espai públic?, com es pot gestionar la relació entre aquests actors en el marc de la participació ciutadana en el disseny d’espai públic i art públic?, com es desenvolupa el nou rol necessari de l’artista en aquest tipus de processos?, quines són les metodologies útils per afrontar el disseny d’art públic en tallers participatius? (...).

Aquestes i altres qüestions (algunes sorgides a mesura que avançàvem en els projectes) són les que hem afrontat en el transcurs dels processos de participació ciutadana presentats; especialment el desenvolupat al barri de Baró de Viver. Processos participatius on fonamentalment ens hem preguntat sobre la praxis del rol de l’artista facilitador, tal i com l’hem definit, en processos de participació ciutadana amb l’objectiu de dissenyar espai públic i art públic. Rol que entenem en el context de concebre el disseny d’espai i art públic com un instrument per propiciar, incentivar, potenciar o simplement fer possibles totes les propietats d’aquest espai. On l’art no és tan sols un objecte més dels múltiples que trobem a les ciutats, sinó que és un element que ha de formar part del projecte

² Borja, Jordi; Muxí, Zaida. *El espacio público. Ciudad y ciudadanía*, Ed. Electa, Barcelona, 2003;119

urbà, que pot aportar als espais públics propietats formals i dotar-lo d'usos, de valors, de qualitats estètiques, significatives i simbòliques.

Projectes que, si a més es configuren des de la participació ciutadana, entesa com a processos d'empoderament i capacitació per decidir i donar forma (visual) a les seves idees, poden generar processos d'apropiació i sentit de pertinença que, com ja hem vist, poden ser elements clau en el processos de sostenibilitat urbana i conservació de l'espai públic³.

Els dos projectes executats a Baró de Viver són reflex dels objectius assolits en aquesta tesi doctoral, però sobretot ha estat així pel conjunt del procés viscut, per l'esforç de tots els participants en escoltar als altres i arribar a consensos, per la quantitat de dies i hores que han invertit els veïns/es i per les moltes persones que d'una manera o altra s'han implicat en el projecte.

El Mural de la Memòria, la nova rambla de Baró de Viver amb el monument a les *cases barates*, el procés de regeneració de l'entorn de la sortida del metro (encara en procés) han estat possibles, doncs, en un context de cooperació entre els veïns i veïnes de Baró de Viver, també per l'equip de govern local i l'equip de investigació (CR Polis, Art, Ciutat, Societat de la Universitat de Barcelona). El desenvolupament creatiu del procés de participació ciutadana entre els anys 2004 i 2011 ha fet possible que els veïns i veïnes proposessin dissenys i formessin part de la presa de decisions sobre la seva concreció en el projecte i posterior execució. La consecució dels projectes representa pels residents un èxit, un motiu d'orgull i la possibilitat de millorar la qualitat del seu espai públic i de la seva imatge. En aquest sentit s'haurà de seguir treballant per acabar de concretar el projecte de l'entorn de la sortida del metro; tot i que de moment ja s'ha aconseguit que es parli de Baró de Viver per altres motius que no siguin la seva condició de perifèria, l'índex de pobresa, nombre d'aturats al barri o per la seva conflictivitat⁴.

El resultat són importants, però com ja havíem expressat en anterior ocasions, aquests no haurien d'eclipsar el gran èxit del projecte: la inclusió dels residents

³ Només com un apunt, ja que no hem investigat el fet a fons, l'escultura de la casa barata en la nova rambla de BdV no ha patit cap pintada des de dia de la inauguració (2011). Considerant la forma i la seva superfície blanca, pensàvem que no passaria molt de temps abans que algú hi dibuixés quelcom. El Mural de la memòria es va mantenir correctament el primers anys. Com hem explicat, després van començar a aparèixer pintades. Però tenint en compte la superfície, la característica de l'obra, i el volum de trànsit de persones del passeig de Santa Coloma, estem satisfets de les poques pintades que hi apareixen. Només hi ha concentració de pintades en la part de la pantalla acústica que no s'hi ha (de moment) intervingut. Un argument més per continuar desenvolupant el projecte del Mural de la Memòria.

⁴ Una bona mostra de l'èxit i les possibilitats de la proposta participativa és, , el fet de que els veïns i veïnes del Bon Pastor hagin demanat poder tenir *el seu mural de la memòria*.

d'un barri en la presa de decisions informades gràcies al seu empoderament en el disseny de l'espai públic⁵.

Des d'una altre perspectiva, l'execució final dels projectes ens ha permès investigar sobre la figura de l'artista facilitador en les diferents fases d'un projecte urbà i ,per tant, provar diverses metodologies i eines de diferents camps disciplinars en cada fase del projecte. També hem pogut afrontar reptes de treball en equips interdisciplinars i provar múltiples formes de coordinar o gestionar un projecte d'aquestes característiques; també és important que a Baró de Viver s'hagi pogut fer el recorregut des dels plantejaments d'objectius fins a la concreció de projecte i la seva posterior construcció que, des d'un punt de vista professional i emocional ha estat molt gratificant.

Tot i que el resultat no sempre ho és tot

A principis de juliol de 2015, vam trobar-nos amb alguns dels veïns dels processos participatius de Baró després de la inauguració del nou (i flamant) Centre Cívic i la nova plaça del davant (aquella que havia de ser per a *tots i tothom*), per conèixer la seva opinió sobre el resultat final d'aquest àmbit al que tantes hores de treball havien dedicat; aquesta podria resumir-se en que: no els molesta tan el resultat de la plaça, com el fet que no es seguissin les seves propostes i, a canvi, la proposta dels tècnics no fos millor.

El nou Centre Cívic els agrada. I malgrat que no s'ha aconseguit reunir a totes les entitats en un espai, creuen que el nou edifici permetrà fer propostes que aconseguixin motivar als grups de joves. En canvi, respecte a la plaça, la reacció és diferent: no els agrada. Però més enllà de criteris estètics, no entenen algunes de les propostes o decisions que s'han pres; el conjunt no és aquell espai que imaginaven per a tots i no compleix el programa que havien pactat amb l'administració.

Com expliquem⁶, si bé el disseny de l'edifici conté un programa d'usos i es pot considerar una "*pre-forma*" capaç de prendre moltes formes –tal i com ha succeït– no és així amb el disseny de l'espai públic, el disseny de la plaça. La proposta veïnal tenia una estructura oposada a la linealitat i formes simples polièdriques

⁵ A. Remesar, X. Salas, S. Padilla, D. Esparza; *Inclusion and empowerment in public art and urban desing*; Ed.Universitat de Barcelona, revista On the W@terfronts, vol.24, octubre,2013

⁶ Remesar, A; Salas, X; Vidal, T. *Creative participation in public space and public art or, is it possible to empower Neighbours?*; In Vidal. T- Remesar A Urban Regeneration and Interdiscilnarity (en premsa)

del edifici⁷. El disseny del paisatge de la plaça es va fonamentar sota la idea del conjunt; parts que formaven un tot mitjançant elements relacionals (material, color, formes, visibilitats, etc.). Un disseny que cosia i combinava espais durs i tous; amb espais de sol i ombra; amb camins que permetien la transició de les àrees ocupades a zones de calma. Com hem pogut veure, la plaça incloïa dissenys que a la seva funció incorporaven simbolismes, com l'espai de jocs que reproduïa la imatge arquetípica d'una *casa barata* que van definir els orígens del barri i que forma part de la memòria col·lectiva. Un espai de joc organitzat al voltant d'una font pensada com un espai de joc, de trobada, de responsabilitat a través del bon ús⁸ i de l'estètica. I finalment la proposta de projecte elaborada pels veïns/es també incorporava els interessos d'alguns grups com el club de petanca o espais de taules pels jocs dels més grans. La plaça va ser definida sota la voluntat de generar un espai de trobada de tota la població de Baró de Viver, un espai on tothom s'hi sentís representat i amb coses per fer, un espai intergeneracional, obert al barri i a tothom. Una *porta* a viure diferent en el barri; un lloc viu i per viure`l.

“When outdoor areas are of poor quality, only strictly necessary activities occur. When outdoor areas are of high quality, necessary activities take place with approximately the same frequency - though they clearly tend to take a longer time because the physical conditions are better. In addition, however, a wide range of optional activities will also occur because place and situation now invite people to stop, sit, eat, play, and so on”⁹

La proposta veïnal no era només un programa d'usos i funcions (i valors), una “*preforma*”, era una forma espacial clarament definida i lligada que fàcilment podria haver donat lloc a un projecte executiu.

S'ha acceptat i valorat la proposta de l'edifici perquè és una construcció que permet aquell programa d'usos que havien imaginat¹⁰. Mentre la plaça no agrada perquè es llegeix com l'antítesi del que ells havien pensat, el projecte construït trenca la idea orgànica de la proposta veïnal i organitza l'espai públic com a una

⁷ Recordem que a més del programa d'usos i funcions, també varen proposar una línia de disseny del que havia de ser l'Hotel d'Entitats a través de l'observació d'altres edificis d'aquestes característiques a la ciutat de Barcelona.

⁸ Recordem que es proposava un espai lúdic per tal de que els joves poguessin fer conjuntament una activitat sana i divertida. Diferent a les que poden fer habitualment. També es proposava en que calia pensar diferents formes de gestió de l'espai/ aigua per involucrar els joves en el seu manteniment i sostenibilitat (i se'n van arribar a concretar algunes)

⁹ Gehl, J; *Life Between Buildings: Using Public Space* (1971). New York: Van Nostrand Reinhold, 1987.

¹⁰ Segons BIMSA, l'estructura de l'edifici està dissenyat de tal forma que si és necessari es pot seguir construït verticalment.

mena de pla territorial a escala 1:750. Un espai on s'hi ha col·locat tota la llista de tot allò que demanaven els veïns/es, una transcripció del programa veïnal però amb formes i funcions absolutament diferents; i per ells el resultat és pitjor. Posen com a exemple la font d'aigua que ha quedat reduïda a element decoratiu excessiu (64 sortidors d'aigua de llum i color). Els veïns preveuen que en comptes d'un espai social de joc comú, esdevindrà un espai de conflictivitat pel tipus de disseny¹¹. Els espais de jocs fets no tenen cap component simbòlic que possibiliti lligams perceptius amb la rambla o el *Mural de la Memòria*. Literalment tancats, n'hi ha pocs i no són gens originals (com els que els havien mostrat en les propostes de projectes defensades per BIMSA). El camp de petanca i les seves instal·lacions, amb la voluntat d'accontentar les demandes veïnals esta sobredimensionat i deslligat de la resta d'espai de la plaça; igual que els monticles de gespa dels que, els veïns amb qui parlarem, no entenen el sentit i els interpreten com una pèrdua de possibilitats de l'espai.

Tot plegat, i com hem assenyalat en pàgines anteriors, en termes d'Arnstein, un mer formulisme polític en l'intent d'incloure la paraula *participació* en l'operació. El darrer tema del que parlaren els veïns, i sense gaire interès, fou l'escultura de les maletes¹². Es mostren força indiferents; no comprenen el significat, ni quin sentit té al barri i tampoc creuen que els representi¹³.

Conclouen i tots hi estan d'acord en que, més enllà de les formes, el tema important questiona quins són els motius que porten a un equip polític, en el context democràtic actual, a decidir imposar un projecte, tot i que la població s'ha organitzat, treballat i concretat en una proposta consensuada. Imposició que podria passar més desapercebuda si el projecte executat fos qualitativament millor que la proposta veïnal, però el fet és que no és així. Consideren que el projecte construït és en tots els sentits molt pitjor que la seva proposta.

També es varen mostrar preocupats pel projecte de la sortida del metro, ja que tan sols s'han construït els horts urbans i al no fer la pista d'skate, queden totalment aïllats i no compleixen la funció per la qual es varen demanar. La zona continua sense regenerar i segueix essent un espai percebut com a insegur. Per acabar-ho d'agreujar, amb els canvis d'equips de govern fruit dels resultats de les darreres eleccions, no saben en quina situació es troba el projecte. Tot i preguntar-ho, l'equip de govern sortint no va donar cap resposta.

¹¹ No entenen perquè s'ha construït seguint algunes de les pautes de la proposta veïnal, si no es vol que els joves i infants es puguin mullar o jugar amb l'aigua.

¹² Bravo, F; *El pont de les maletes*; 2015. Ja l'hem vist en capítols anteriors.

¹³ Alguns no saben el significat i el pregunten. Els qui l'expliquen ho fan seguint el discurs exacte que se'ls va explicar en l'exposició pública del projecte. Alguns d'ells diuen que l'associació de les maletes i la immigració del barri de Baró de Viver no és molt correcta, ja que la majoria arribaven sense maletes perquè els hi requisaven.

En aquest sentit, i a mode d'una primera conclusió, creiem que és important que els processos participatius no estiguin supeditats als cicles electorals. Són processos molt llargs, lents, de negociació entre veïnes/es, tècnics i polítics. Processos en els que la ciutadania ha invertit moltes hores; per tant, sembla lògic, que un cop existeix un consens i un projecte, aquest no s'ha d'esberlar cada cop que els cicles electorals aportin nous actors en els òrgans de decisió. La situació ideal i lògica fóra que, els projectes esdevinguésin responsabilitat de l'administració pública i no només d'un equip de govern concret; sobretot si aquests projectes (com en aquest cas) han estat consensuats per tots els actors implicats.

És cert que ens sentim satisfets dels resultat obtinguts i contents d'haver format part d'un projecte que ha derivat en l'execució de dues intervencions d'art públic que, eludeixen les fronteres de les disciplines, de l'autoria i que són fruit d'un procés de participació ciutadana. Però no és menys cert, que hem d'arribar a la conclusió que aquest projecte ha estat possible en un context concret i amb unes persones concretes. Comparant els diferents moments dels projectes i les relacions que s'establien entre els diferents actors, es fàcil entendre l'afirmació que els projectes de la rambla i el Mural de la Memòria foren possibles per la conjugació de diferents factors en aquest context determinat.

En els darrers anys, el canvi de persones en la direcció del govern local, les vicissituds de les entitats del barri i sobretot la de l'associació de veïns/es, en un temps de crisi generalitzada, han propiciat una gran dificultat per arribar a consensos. Dificultat que s'ha agreujat amb l'entrada d'equips tècnics que sota cap concepte volien renunciar a poder decidir sobre el projecte. Només s'acceptaren incorporar propostes veïnals que no afectaven a la seva idea de projecte, com per exemple el color del paviment. I es torna a plantejar l'art com un objecte que es col·loca sobre l'espai públic sense formar part del projecte urbà. El significat de l'escultura és un *sui generis* del les propostes veïnals.

En conclusió, si realment creiem que la participació ciutadana, entesa com a processos d'empoderament, és un instrument i un valor amb el que afrontar els reptes urbans que se'ns presenten, haurem de començar a pensar en com gestionar aquesta participació en els diferents estaments: polític, tècnic i ciutadà. No només en el canvi de rols dels actors com ja hem dit repetides vegades. Fem referència a qüestions d'infraestructura i gestió.

Els processos de participació són de naturalesa lenta. Com hem pogut veure, capacitar a les persones requereix un temps, però arribar a consensos entre tots els actors també. I trobar una agenda comú també. Necessitarem qüestionar-nos quin és el temps per participar; en quins horaris. Actualment la participació es

pot emmarcar en els conceptes de voluntariat. Tenim la idea que només la *ciutadania compromesa* pot participar i això no acaba de ser veritat. Un tema que cal afrontar és la desafecció que, com hem explicat, creiem que es pot solucionar a mesura que la participació ciutadana es tradueix en resultat i te efectes reals en la vida quotidiana. Però, no és menys cert, que actualment les propostes participatives del governs locals, o es donen en uns horaris impossibles pel sector de la població en edat laboral, o bé en el temps que aquests tenen destinat per l'oci, el descans o la família. No ens hem d'estranyar, per tant, que en contextos socials com el de Baró de Viver sigui difícil trobar persones que estiguin disposades a comprometre's en un procés participatiu, sobretot quan aquest no té cap resultat i només es basa en crear expectatives que, després no s'acompleixen (tal i com ha succeït en els darrers anys). Aquí també caldrà considerar com la tipologia de món laboral afecta a l'hora de decidir formar part d'un procés participatiu o no.

Seguint aquesta línia argumental i observant l'experiència de Baró de Viver, també caldrà qüestionar-se sobre la infraestructura i els recursos materials per poder desenvolupar un procés participatiu.

En un altra direcció, si entenem que tant la participació com el disseny de l'espai públic són factors importants en la cohesió social de la ciutat, cal que ens plantejem com s'incorporen en les dinàmiques participatives de disseny d'espai públic a aquells col·lectius als que poques vegades es pregunta: els infants, els adolescent i la gent gran.

En el cas dels més grans, com hem explicat, hem pogut treballar en els casals d'avis del barri i amb el joves a les escoles. Creiem que la vinculació dels processos participatius referents al disseny urbà i al propi entorn vinculat a l'àmbit escolar, són un territori que cal explorar i que pot donar molts bons resultats en termes de conscienciació, sostenibilitat i cohesió urbana i social.

Les experiències amb els joves de Baró de Viver, i amb les dues escoles del barri, justifiquen, al nostre parer, obrir la possibilitat en aquesta línia de recerca. Els processos participatius són també processos formatius; no només són eines de representació, sinó de diàleg, d'atenció, d'entesa amb els diferents punts de vista i de la necessitat del treball en equip, etc. Els grups de joves, amb el que hem treballat han estat també els que ens han aportat solucions més creatives.

Finalment el moll de l'os: la participació ciutadana, vinculada al disseny de l'espai i l'art públic, no serà viable fins que entre els actors polítics i els actors professionals no hi hagi una veritable voluntat de canvi. La voluntat política és la que ha de propiciar els processos participatius, però seran el tècnics els que hauran de canviar la forma de desenvolupar el seu rol. Mentre no hi hagi aquesta voluntat, no hi haurà participació.

En el cas que ens ocupa, i des d'una posició certament ideològica, no es pot seguir considerant la ciutat com a un enorme museu on exposar. Ens sembla, èticament irresponsable. No volem anul·lar l'artista, volem canviar el seu rol. En el marc de la galeria, del mercat privat, del museu, si es vol, l'artista pot seguir essent l'individu creador d'objectes. En l'espai públic apostem per la figura de rol de facilitador tal i com ja l'hem descrit.

I una darrera qüestió no menys important: és pot viure essent artista facilitador? Com s'hi arriba? Des d'una empresa interdisciplinària especialitzada en el disseny urbà mitjançant processos participatius? L'artista facilitador s'ha de presentar a concursos públics amb la participació ciutadana incorporada en el seu programa?. Si és així, com combinar les velocitats antagòniques de mercat i la participació?

Els projectes de participació desenvolupats pel grup CR Polis s'emmarquen en l'àmbit de la recerca, treball indispensable per avançar. Però segurament ara també toca preguntar-se si aquest perfil d'artista pot desenvolupar-se fora del marc de la recerca¹⁵.

¹⁵ El projecte de Bon Pastor en el que actualment estem submergits no ens permetrà afrontar aquesta pregunta, però sí que podrem seguir explorant altres qüestions que hem anat apuntant (interdisciplina, llenguatges, etc.), i sobretot intentarem seguir propiciant processos participatius que permetin a la ciutadania apoderar-se de la seva ciutat a través de la creació de les seves formes.

BIBLIOGRAFIA

Llibres

- Amériego, M; Aragonés,J; Psicología Medioambiental; Ed. Pirámide; Madrid 1998
- Berger, J; Modos de ver; Ed. Gustavo Gili,1974
- Bohigas, Oriol; Reconstrucció de Barcelona; Edicions 62; Barcelona; 1985
- Borja,J; Castells, M; Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información, Ed.United Nations for Human Settlements (Habitat), Grupo Santillana de Ediciones; Madrid 1997
- Borja,J; La ciudad conquistada; Alianza Editorial; Madrid; 2003
- Borja, Jordi; Muxí, Zaida. El espacio público. Ciudad y ciudadanía, Ed. Electa, Barcelona, 2003.
- Bourdieu, P; La distinción. Criterio y bases sociales del gusto; Ed.Taurus, Madrid, 1988; 1998
- Bourdieu, Pierre; Las reglas del arte; Génesis y estructura del campo literario; Ed. Anagrama; Colección Argumentos; Barcelona; 1995
- Brandão, P; Remesar,A; Espaço Público e a Interdisciplinaridade; Lisboa, Centro Português de Desing; 2000
- Brandão, P; Remesar,A (eds); Desing Urbano Inclusivo, Lisboa, Centro Português de Desing; 2004
- Brandão,P; A cidade entre desenhos; Profissões do desenho, ética e interdisciplinariedade; Ed. Livros Horizonte;2006
- Brandão, Pedro; La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación; Ed. Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona; Barcelona; 2011
- Busquets, J; Evolució urbanística d'una capital compacta; Ed. Mapfre; Barcelona;1992
- Capel, Horacio; La morfología de las ciudades. 1 Sociedad, cultura y paisaje urbano; Ediciones Serbal; Barcelona; 2002
- Capilla,A; Sant Andreu. Baró de Viver, el Bon Pastor, El Congrés i el Indians, Navas, La Sagrera, Sant Andreu, La Trinitat Vella; Col·lecció Barcelona barri a barri; ed. 9 grup editorial- Cossetània Edicions i Ajuntament de Barcelona; Barcelona Juny 2013.
- Checa, M; Travé, C; Bon Pastor; Història d'un barri; Ed. Ajuntament de Barcelona; Districte de Sant Andreu; Barcelona; 2007
- Corbetta, P. (2003) La observación participante. En P. Corbetta. Metodología y técnicas de investigación social. (325-366). Madrid: McGraw-Hill.
- Delgado, Manuel; El animal público, Ed. Anagrama; colección Argumentos; Barcelona, 1999
- Derric Swewll, W.R; Coppock, J.T; A Perspective on Public Participation in Planning; capítol de llibre; Public Participaction in Planning; Ed. John Wile & Sons; 1977

Flick, U. (2007) Observation and ethnography. En U. Flick. An Introduction to qualitative research (215-232) (3d Edition). London: Sage.

Esteba,J; El projecte urbanístic. Valorar la perifèria i recuperar el centre; Aula Barcelona;1999

Fabre, J.; Huertas, JM., Tots el barris de Barcelona; Edicions 62, Volum 6, capítol 2, Les Cases barates: una obra de la dictadura de Primo de Rivera pags.75-111. Barcelona, 1976

Gehl, J; Life Between Buildings: Using Public Space (1971). New York: Van Nostrand Reinhold, 1987

Hocker, J.L; Wilmont.W.W. Interpersonal conflict. Dubuque,IA: Wm .C. Brown (1985)

Horelli,L; A Methodology of Participatory Planning; capítol de llibre; Handbook of Environmental Psychology; Ed.Wiley; pàg.607

Huertas, JM; Andreu, Marc; Barcelona en lluita; Ed. Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona; Barcelona,1996

Kawulich, Barbara B. (2005). Participant Observation as a Data Collection Method [81 paragraphs].Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research, 6(2), Art. 43, <http://nbnresolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0502430>

Krauss, RE; Pasajes de la escultura moderna; Ed. Akal; Madrid;2002

Lefebvre, H; De lo rural a lo urbano; Ed Península; Barcelona 1971

Lefebvre, H; El derecho a la ciudad; Ed Península; Barcelona 1969

Lynch, Kevin; La imagen de la ciudad, Ed. Gustavo Gili, S.A.; Barcelona, 1999

Linch, Kevin; La buena forma de la ciudad; Ed. Gustavo Gili; Col·lecció Arquitectura/ Perspectives; Barcelona 1985

Maderuelo, Javier; La perdida del pedestal; Ed.Circulo de Bellas Artes; Madrid; 1994

Maderuelo,Javier; El espacio raptado; Biblioteca Mondadori;1999

Marchioni, M; Comunidad, participación y desarrollo. Teoria y metodología de la intervención comunitaria; Ed.Popular; Madrid; 1999; pàg. 25,26.

Matossian, Ch; Espace públic et représentations; Ed. La Part de l'Oeil; Bruxelles; 1996

Miles,M; Tras el dominio público: espacios de representación, transición y pluralidad. Del libro Espacio público y la Interdisciplinaridad; coord.. Brandão, Pedro y Remesar, Antonio; Ed. Centro Portugués Design

Moix, Llätzer Cinco claves de un cambio arquitectónico, Ed. La Vanguardia; suplement Culturas; dimecres 5 de maig de 2004

- Nel-lo, O; Reflexiones sobre el futuro de la ciudad; Debat de Barcelona (IV). La ciutat sostenible; Ed. Centre de Cultura Contemporània de Barcelona; Barcelona, 1999
- Pindado, F; La participación ciudadana a la vida de les ciutats; Ed. Del Serbal; Barcelona 1999
- Pindado,F; Rebollo,O; Marti,J; Eines per a la participació. Bases, metodes i tecniques; Papers de participació ciutadana 6; Diputació de Barcelona, Barcelona;2002
- Pol,E; La apropiación del espacio. En Iñiguez,L; Pol, E; Cognición y apropiación del espacio; Publicaciones Universidad de Barcelona; Monografías Pisco/ Ambientales nº9. Barcelona. 1996
- Portas, Nuno. Os tempos das formas. Vol.I A cidade feita e refeita. Guimaraes. Universidade do Minho, 2005
- Remesar, A. Hacia una teoría del Arte Público; Escultura contemporánea y espacio público; Ed.Public Art Observatory, Barcelona, 1998
- Rivas, MJ; Salas, E; Guia del Museo de Escultura al Aire Libre de La Castellana; Ed. Ayuntamiento de Madrid; Concejalía de Cultura y Medio Ambiente; Madrid;1995
- Sanoff, H; Community participation methods in desing and planning; Ed.John Wiley and Sons.Inc
- Sennet, R; L'espai públic. Un sistema obert, un procés inacabat; Ed. Arcàdia; Barcelona; 2014
- Sert, Josep Lluís, Centros para la vida de la comunidad, en Rogers, E.N.; Sert,J.LL, Tyrwhitt,J (eds), El Corazón de la Ciudad. Por una vida más humana de la comunidad (CIAM 8, Hoddseon, 1951)
- Hoepli, S.L., Barcelona 1955 (<http://www-etsav.upc.es/personals/monclus/tesauro.htm>)
- Silverman, D. (2005). Selecting a case. En D. Silverman. Doing qualitative research. A practical handbook (2nd Ed.) (125-136). London: Sage.
- Serrano,S; El regal de la comunicació; Ed. Ara Llibres; Barcelona;2004
- Tagliabue, B; Arquitectura dibujada; Ed. Salvat Editores; Miralles Tagliabue EMBT arquitectes associats; Barcelona; 2004.
- Tejejo,E; Encinas,E; El Poblenou un barri a les portes del s.XXI; Ed.Associació de Veïns del Poblenou i Ajuntament de Barcelona; 1997
- Valera, S; Análisis de los aspectos simbólicos del espacio urbano. Perspectivas desde la Psicología Ambiental; Revista de Psicología Universitas Tarraconensis, 18(1).
- Valera, Sergi; Análisis de los aspectos simbólicos del espacio urbano. Perspectivas desde la psicología ambiental. Revista de Psicología. Universitas Tarraconensis; Vol. XVIII (1/1996)
- Valera, Sergi; Espacio privado, espacio público; dialécticas urbanas y construcción de significados; Ed. Tres al cuarto, nº 6, Barcelona, 1999; pp. 24
- Valera, Sergi; Vidal, Tomeu; Territorialidad y privacidad; VVAA; Psicología Mediambiental, Ed. Pirámide Capítulo 6 Madrid, 1998

Vidal, T; El procés d'apropiació de l'entorn. Una proposta explicativa i la seva contrastació; Tesi Doctoral del programa: Influència Social: Relacions, Processos i Efectes Bienni 1994-1996; Universita de Barcelona; 2002;

Villagrasa, G; García,A; Baró de Viver: la transformació de un barrio; 5 Años de Movimiento Vecinal (1994-1999);Ed. Asociación de Vecinos Pi i Margall; Barcelona, 1999

Villasante, T.R; Montañés M; Martín,P; (coord.); Pràcticas Locales de Creatividad Social. Construyendo ciudadanía 2; Ed. El Viejo Topo; 2001

Willig, C. (2009). Case Studies. En C. Willig. Introducing qualitative research in Psychology. Adventures in theory and method (2d Edition). (74-91). Berkshire (UK): Open University Press.

VVAA; Siah Armajani; Ed. Museo Nacional de Arte Reina Sofía; Madrid;1999

VVAA; Arte Pública e Ciudadania; Novas leituras da cidade criativa; Ed. Caleidoscopio; 2010

VVAA; Arte público: naturaleza y Ciudad; Fundación César Manrique, Madrid, 2001

VVAA; Barcelona barri x barri; El nou mapa de barris de la ciutat; Ed. Ediciones Primer Plana, SA; Barcelona, 2007

VVAA; Barcelona, les cases barates; Ajuntament de Barcelona. Patronat municipal d'habitatge; Barcelona; 1999

VVAA; Barcelona. Paisatgisme URBA; Ed. Ajuntament de Barcelona; Barcelona, 2012

VVAA; Barcelona, Espais i Escultures (1982- 1986); Ed. Ajuntament de Barcelona, Àrea d'Urbanisme i Obres Públiques; 1987

VVAA; Dani Karavan; Ed. IVAM (Institut Valencià d'Art Modern); València, 2002

VVAA; Eines per a la participació ciutadana. Disseny de la formació per als professionals de la participació; Papers de participació ciutadana 13; Diputació de Barcelona, març, 2044

VVAA; El Poblenou. Un bari a les portes del s.XXI

VVAA; Els barris de Barcelona; Volum I, Ciutat Vella i L'Eixample; Ed. Ajuntament de Barcelona; Ed. Enciclopèdia Catalana; Barcelona, 2000

VVAA; Els barris de Barcelona; Volum IV; Sant Andreu i Sant Martí; Ed. Ajuntament de Barcelona; Ed. Enciclopèdia Catalana; Barcelona, 2000

VVAA; Història de Barcelona; Volum 6; El segle XX. I De les annexions a la fi de la Guerra Civil; Ed. Ajuntament de Barcelona; Ed. Enciclopèdia Catalana; Barcelona, 1997

VVAA; Història de Barcelona; Volum 7; El segle XX. I De les annexions a la fi de la Guerra Civil; Ed. Ajuntament de Barcelona; Ed. Enciclopèdia Catalana; Barcelona, 1997

VVAA; Història de Barcelona; Volum 8; El segle XX. II Del creixement desordenat a la ciutat olímpica; Ed. Ajuntament de Barcelona; Ed. Enciclopèdia Catalana; Barcelona, 1997

VVAA; L'Aventura Le Corbusier 1887-1965; Ed. Ajuntament de Barcelona; catàleg d'exposició Palau de la Virreina Fundació Miró; 1988 (ps.66_68)

VVAA; La Barcelona del barris; Ed. Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona; Barcelona 1999

VVAA; La participación de los ciudadanos en la vida pública local. Recomendación del Comité de Ministros del Consejo de Europa e informe explicativo. Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals; Barcelona; 2002

VVAA; Paisatge Urbà. Barcelona Urban Landscape; Ed. Ajuntament de Barcelona; Barcelona; 2012

VVAA; Barcelona, remodelación capitalista o desarrollo urbano en el sector de la Ribera Oriental; Ed. Gustavo Gili; Col. Materiales de la ciudad; Ed Gustavo Gili,1974

VVAA; Urbanisme a Barcelona; Plans cap al 92; Ed. Ajuntament de Barcelona, Planejament Urbanístic, Àrea d'Urbanisme i Obres públiques; Barcelona; 1988

VVAA. Siah Armajani. Madrid: Museo de Arte Reina Sofía, 200

Articles i revistes

Armajani, S. En el contexto de la democracia americana; Catalogo Exposición Siah

Arnstein, S; A ladder of Citizen Participation; Journal of the American Institute of Planners;1969; capítol del llibre; Gates,L; Richard,T; Sotout,F; The city Reader;Routledge; New York; 2003

Borja, Jordi; Els desafiaments del territori i els drets de la ciutadania. Revista L'espill; Ed. Universidad de Valencia y ed. Tres i Quatre. Nº4/ Primavera 2000, Valencia

Borja, Jordi; Luces y sombras del urbanismo de Barcelona; Colección Gestión de la Ciudad; Ed. UOC; Barcelona; 2010

Borja, J; Un futuro urbano con un corazón antiguo; Ed. Universidad Nacional de la Plata; Facultad de Humanidades y Ciencias de la Educación; Memoria Académica; Georaficando; año 1, nº1, 2005

Brandão, P; Diseño urbano y interdisciplinariedad; Revista On the W@terfront; nr30, febrero 2014.

Brandão,P; Diseño urbano e interdisciplinariedad, revista On the w@terfront;nº30, febrer,2014

Brugué, Q;Recuperar la política desde la deliberación. Revista Internacional de Organizaciones, (7), 2011 157-174

Calvita,N; Ferrer, A; Behind Barcelona's success story; Ed. Sage Publications; Journal of urban History, Vol.26; nº 6; September 2000; 793-807

De Semir, V; Coneixement i convivència. Els nous límits de Barcelona; II Fòrum Barcelona canvi de Segle; Barcelona; març 2001

Frigola, JA; La Barcelona dels barris enceta el procés de participació; revista Barcelona Informació; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona, maig 2006

Germer,S; El Trabajo de los sentidos: Reflexiones sobre Richard Serra; capítol de llibre; VVAA; Richard Serra; Ed. Museo Nacional Reina Sofia; Ministerior de Cultura; Madrid;

Grup de treball sobre patrimoni del Fòrum del Besòs; Poblenou, Conjunto Histórico Industrial; revista El Poblenou; edita AVV del Poblenou; núm.31; març de 2003, pàg.7-8

Gómez, Aguilera; F. Arte, ciudadanía i espacio público. Fundación César Manrique; Revista On the W@terfront; nr.5, març de 2004.

Junta de l'AVPN; Reixes no sisplau; revista El Poblenou; Patrimoni històric, la nostra identitat; edita AVV del Poblenou; núm.31; març de 2003.

Lecea, Ignasi de; Cultura, encargo, sitio, mecenazgo y conmemoración en la escultura pública. Algunos ejemplos desde Barcelona,2000; revista On the waterfront; núm. 8; Del arte de la ciudad. Ignasi de Lecea. In memoriam; Barcelona; 2006

Lecea, Igansi de; Arte público, ciudad y memoria; Revista On the waterfront; núm.5; març de 2004

Remesar, A; Art against people. Strains between democracy and public art; CR Polis. Universitat de Barcelona- Public Art Observatory; Mondtpellier,2000

Remesar, A; Vidal, T; Metodologias creatives para la participación; Documento de Trabajo Doctorado Espacio Público y Espacio Urbano: Arte y Sociedad; 2003; <http://www.ub.edu/escult/editions/0particip.pdf>

Remesar,A; Vidal,T; Valera, S; Salas, X; Ricart, N; Sánchez, A; Remesar, AN; CP Boxes- Bairro La Mina. Caminho do Oriente: Poblenou e La Mina (Barcelona), participação criativa com a metodologia das CP Boxes; capítol de llibre; Design Urbano Inclusivo; Centro Português do Design; 2004

Remesar, A; Espacio público de calidad; capítol de llibre, Manual de Metodologia e Boas Práticas para a Elaboração de um Plano de Movilidade Sustentável; Març,2008

Remesar,A; Ricart,N; ¿@rte para todos?,¿@rte con todos?¿@rte contra el pueblo?; Ed. Universitat de Barcelona; 2009

Remesar, A.; Public Art, strategies for the regeneration of public space; Revista On the W@terfront, vol.17, Febrer de 2011

Remesar, A; Ricart, N; Reflexiones sobre el espacio público; Ed. Universitat de Barcelona; CR Polis. Art, Ciutat i Societat; revista On the waterfront; Espacio público; Vol. 25, March, 2013

Remesar, A; Pinto, A.J; Public space networks as a support for urban diversity; Open House International Journal – Urban Space Diversity: Paradoxes and Realities; 2011

Remesar, A; Barcelona: un modelo de Arte público y Diseño Urbano; Parte 1; AAVV; Lima, espacio público, arte, ciudad; Pontifica Universidad Católica del Perú; 2013

Remesar, X. Salas, S. Padilla, D. Esparza; Inclusion and empowerment in public art and urban design; Ed. Universitat de Barcelona, revista On the W@terfronts, vol.24, octubre, 2013

Remesar, A; Salas, X; Vidal, T. Creative participation in public space and public art or, is it possible to empower Neighbours?; In Vidal. T- Remesar A Urban Regeneration and Interdisciplinarity (en prensa)

Semir, V; Coneixement i convivència. Els nous límits de Barcelona; Ed. Col·legi d'Arquitectes de Catalunya; Escola de pràctica professional Josep Lluís Sert; II Fòrum Barcelona Canvi de Segle; Barcelona, març de 2001

Toker, Z; Recent trends in community design: the eminence of participation; California State; 2007
Trullén, J; El projecte Barcelona, Ciutat del Coneixement des de l'economia; edita Ajuntament de Barcelona; Monogràfics de Barcelona. Metròpolis Mediterrània; nº1, La ciutat del coneixement; La revolució del segle XXI; www.publicacions.bcn.es/monografics/01/index.htm; Barcelona;

Vidal, T; Salas, S; Viegas, I; Padilla, S; Esparza, D; El mural de la memoria y la Rambla Ciutat d'Asunción del barrio de Baró de Viver (Barcelona): repensado la participación ciudadana en el diseño urbano; Ed. Athenea Digital, març, 2012

VVAA; Poblenou, Conjunto Histórico Industrial; revista El Poblenou; edita Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou; març de 2003, núm. 31; pàg

VVAA; Comissió pel dret a l'habitatge del Poblenou; AVV del Poblenou; AVV de la Vila Olímpica; AVV Gran Via, Espronceda, Perú; AVV Diagonal Mar; AVV Paraguai; Esplai Bac de Roda; Manifest: una especulació salvatge; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 9

VVAA; Fòrum Ribera del Besòs; L'habitatge protegit al front marítim: Diagonal Mar, Mareseme i Besòs; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 8

VVAA; Manifest. Una especulació salvatge; edita AVV del Poblenou; revista El Poblenou; núm.36; Barcelona, maig de 2004; pàg. 9.

VVAA; El Clot- Camp de l'Arpa és UN barri! Diguem no a una divisió artificial del barri !!!; Revista el Butlletí, Ed. Asociación de Vecinos y Vecinas del Clot- Camp de l'Arpa, Barcelona juliol- agost 2005.

VVAA; El Poblenou; Ed. Associació de Veïns i Veïnes del Poblenou; nº 40; Barcelona, març de 2005

VVAA, Habitatges, joves i equipaments?; revista La veu del Carrer; Ed. Federació de Veïns i Veïnes de Barcelona. Barcelona, febrer-març 2004

VVAA. Un model d'urbanisme per la ciutat, revista El Poblenou; edita l'Associació de Veïns del Poblenou; núm.28, Barcelona; juny de 2002;pàg.3

VVAA; La Marguesina. Revista del barrio de Barón de Viver; 2ª epoca, nº0; Ed. Asociación de Vecinos de Barón de Viver; Barcelona; Juny 1997

VVAA; La Marguesina. Revista del barrio de Barón de Viver; 2ª epoca, nº1; Ed. Asociación de Vecinos de Barón de Viver; Barcelona; Novembre,1997

VVAA; La Marguesina. Revista del barrio de Barón de Viver; 2ª epoca, nº2; Ed. Asociación de Vecinos de Barón de Viver; Barcelona; Abril,1998

VVAA; La Marguesina. Revista del barrio de Barón de Viver; 2ª epoca, nº3; Ed. Asociación de Vecinos de Barón de Viver; Barcelona; Agost,1998

VVAA; La Marguesina. Revista del barrio de Barón de Viver; 2ª epoca, nº5; Ed. Asociación de Vecinos de Barón de Viver; Barcelona; Maig,1998

VVAA; Un experiment de reflexió col·lectiva para una periferia urbana: el Concurso de ideas Repensar Bonpastor, entre arquitectura i antropologia (2009-2010); ed. Equipo organizativo de Repensar BonPastor; <https://repensarbonpastor.wordpress.com/>

VVAA; Urban regeneration. A challenge for public art; Ed. Universitat de Barcelona, Monografies Psioco-socio Ambientals,6; 1998

VVAA; La Barcelona del Barris, enceta el procés de participació; revista Barcelona Informació; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona

VVAA; La Barcelona organitzarà els serveis públics per barris; revista Barcelona Informació; Ed. Direcció de Comunicació Corporativa i Qualitat de l'Ajuntament de Barcelona; Barcelona, gener 2006, nº 81

Pàgines web

www.bcn.cat

<http://governobert.bcn.cat/ca>

<http://ajuntament.barcelona.cat/habitaturba/ca>

<http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme>

<http://www.bcn.cat/artpublic>

http://w10.bcn.cat/APPS/gmocataleg_monum/CambialdiomaAc.do?idioma=ca&pagina=welcome

<https://www.barcelonasagrera.com>

<http://www.bimsa.cat>
<http://www.22barcelona.com/>
http://elpais.com/diario/2007/10/20/espana/1192831222_850215.html
<http://www.elpoblenou.cat/>
[http:// www. fabv.cat](http://www.fabv.cat)
<http://www.fembonpastor.cat/>
<https://femlamemoriadelbonpastor.wordpress.com/author/crpolis/>
<http://www.femrambla.wordpress.com>
[http:// www.fotolog.com](http://www.fotolog.com)
<http://periferiesurbanes.org/wp-content/uploads/2010/08/Repensar-2010-ESP.pdf>
<http://www.publicspace.org/es>
<https://recreantcruilles.wordpress.com/>
<https://repensarbonpastor.wordpress.com/>
[http:// www.territori.scot.cat](http://www.territori.scot.cat)
<https://vimeo.com/7318712>
<http://www.ub.edu/escult/index.html>
<http://www.ub.edu/ubtv/es/video/mural-de-la-memoria-de-baro-de-viver>
<http://urbanity.es>

Documentació

VVAA; Barcelona, nous projectes; Ed. Ajuntament de Barcelona; Barcelona 1999

VVAA, Barcelona. La Segona renovació. Publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, 1996

VVAA; Compromís ciutadà per la sostenibilitat. Agenda 21BCN; Ed. Ajuntament de Barcelona; 2001

VVAA; Guia de la Ciutat, Ed. Ajuntament de Barcelona i Planeta- De Agostini, SA, Barcelona 1998

VVAA; La participación de los ciudadanos en la vida pública local; Recomendación del Comité de Ministros del Consejo de Europa e Informe Explicativo; Ed. Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals; Barcelona; 2002

VVAA; La Barcelona dels Barris. Nou impuls per a una ciutat més pròxima; Ed. Ajuntament d Barcelona; Barcelona; Maig 2006

VVAA; Anson Estate & Hamilton Road Area; Community Regeneration Action Plans; Prod. Community Technical; Manchester; 2003

VVAA; Hacia una política urbana para la Unión Europea; Comunicación de la Comisión de las Comunidades Europeas; Bruselas;1997

VVAA; Programa d'Actuació del Districtes 2008-2011. Proposta de Programa d'Actuació del Districte informat favorablement pel Consell Plenari del Districte. Ed. Ajuntament de Barcelona. Barcelona, desembre 2007

VVAA; Programa d'Actuació del Districte de Sant Andreu 2008-2011; Ed. Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2007

Prensa

Andreu, Marc; "cal adaptar l'administració als barris, no a l'inrevés"; La veu del Carrer; Secció Entrevisa; Jordi Borja, Geograf i Urbanista; Barcelona; març-abril 2005

Angulo, S; Los vecinos participarán en el diseño del parque de Diagonal Mar; La Vanguardia; Sección Vivir en Barcelona; Jueves, 5 julio 2001

Bernal, M; Irritació per desallotjament no remunerat de locals per 22@; secció Gran Barcelona; el Periódico; dimarts 13 d'abril de 2004

Borja, J; Las dos ciudades; La Vanguardia; secció Vivir en Barcelona; Barcelona, 22 de setembre de 2002

Cabello, Ml; L'impacte del Fòrum dispara el preu de les vivendes del Besòs; El Periódico de Catalunya; secció Gran Barcelonas; 13 d'abril de 2004 pàg.30

Castells, E; El parque de Diagonal Mar contará con las propuestas de los vecinos; La Vanguardia; Sección Vivir en Barcelona; Jueves, 5 julio 2001

Cemalest, R; Quitar un escultura de Richard Serra en Nueva York tras años de polèmica; Ed. El País; Nueva York; 10 d'abril 1989

Clarós, S; El veritable objectiu del Fòrum; revista La Veu del CARRER; Edita Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona; nº 84, abril-maig 2004; Barcelona; pàgs.16-17

Combalia, Victoria; Desventuras de la nueva escultura pública; Ed. El País; secció Artes; Año I, numero 43b; 24 de desembre de 1988.

Delgado, Manuel; Memorias Urbanas, El País, Sección Cataluña; jueves 3 de febrero de 2000

Espiga, F; Polémica d'estat al cor del Poblenou; diari El Punt, Barcelona, 18 d'abril de 2013

Fontova,R; L'ajuntament demana permís a Botero per reubicar el seu "Gat"; El Periódico; secció, Gran Barcelona; 5 de març de 2003

Garrido, A; La ciudad Monumentalizada; Ed. El País; Babelia; 16 de gener 1993

Huertas, J M^a; Acoso al casco antiguo del Poblenou; La Vanguardia, secció Vivir, Barcelona, dimarts 8 de juny de 2004, pàg. 6.El País; 16 de gener de 1993

Montaner,JM; Fronteras en el Poblneou, Ed. El País; el 17 de juliol del 2007

Sanz, RM; La Torres de les Aigües serà un centro cívico y cultural en 3 años; el Periódico; secció Cosas de la vida. GRAN BARCELONA; dissabte, 9 de gener del 2010

Sierra,L; Insuficiente participación ciudadana; La Vanguardia; Secció, Vivir en Barcelona; 11 de desembre de 2002

Tudela, M; El parque de Pere IV irrita a los vecinos; secció Gran Barcelona; El Periódico; dimecres, 2 d'agost de 2000

Vila, I; Els arbres plantats en una nova rambla de Baró de Viver es moren ofegats; El Punt AVUI Barcelona, 26 de novembre de 2011.

Vivanco,F; La dos caras del Poblenou; La Vanguardia; Secció, Vivir Barcelona; 7 de novembre 2000

Winkels, E; Resistir entre les ruïnes; secció Gran Barcelona; El periódico; dijous, 9 de gener de 2003

Wirth, Rafael; Espacios Transitables; La Vanguardia; 13 d'octubre de 2013

VVAA; Barcelona; un gran salt al futur; El Periódico; dossier extra; 9 d'octubre de 2002

VVAA; Qui ha cremat Can Ricart?; revista La Veu del Carrer; ed. Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona; març-abril 2006; pàg.2

INDEX DE FIGURES

Fig.1> The Wall (1987) de Richard Serra a la Plaça de la Palmera. Font: de l'autor	14
Fig.2> sense títol de Ellsworth Kelly a la Plaça del General Moragues (1987). Font: www.bcn.cat/artpublic	14
Fig.3> Grafit en el barri del Poblenou en solars dins el pla urbanístic 22@BCN (2008) Font: de l'autor	15
Fig.4> Escultura homenatge a Gandhii (Barcelona). Font: de l'autor	17
Fig.5> Homenatge al pescador (Passeig Marítim de Las Palmas de Gran Canaria). Font: de l'autor	17
Fig.6> Homenatge a la Natació (Barcelona). Font: de l'autor	18
Fig.7> Monument a les il·lusions perdudes, inaugurada recentment al barri del Poblenou (Barcelona), en homenatge a la tasca de l'organització Pallassos sense fronteres. Font: de l'autor	18
Fig.8> El gat, de Botero en el seu darrer emplaçament a les Drassanes. A la dreta, actual emplaçament a la Rambla del Raval; anteriorment se l'havia col·locat al Parc de la Ciutadella. Font: de l'autor	18
Fig.9> Balança romana de J.Kounellis en el seu antic emplaçament. Font: de l'autor	19
Fig.10> en l'actual mitjanera en el barri de la Barceloneta. Tan l'escultura de Botero com la de Kounellis, com d'altres que s'han canviat d'emplaçament són les que A. Remesar anomena "transhumants". Font: de l'autor	19
Fig.12,13> Elogi a l'aigua Eduardo Chillida; Font: de l'autor	20
Fig. 14,15> Parc de l'estació del Nord de Peppers; Font: de l'autor	20
Fig.16,17> Rites off spring de Bryan Hurt. Font: www.bcn.cat/artpublic	20
Fig.18> Escultura al passeig marítim de Vilassar de Mar. Font: de l'autor	21
Fig.19>Escultura en els carrers d' Aguimes (Canàries). Font: de l'autor	21
Fig.20,21> Exemples de resposta ciutadana. A dalt, escultura de Leandre Cristòfol, coneguda com l'oliva o el "tripi". Font: de l'autor	22
Fig.22> escultura de Rodger Mack, Montcada Jazz, que és difícil veure 'la sense una bicicleta lligada. Font: de l'autor.	22
Fig.23> Fraternalitat. Als afusellats en el camp de la Bota. A totes les víctimes de la Guerra Civil; de Miquel Navarro. L'escultura de Miquel Navarro se l'anomena "la hormiga atómica". Font: www.bcn.cat/artpublic ;	23
Fig.24>Tall Irregular Progression. A les víctimes del terrorisme; de Sol Lewit; Font: de l'autor	23
Fig.25. Rambla de Brasil. Barcelona. Font: de l'autor	24

Fig.26,27> Memorial a Walter Benjamin. Passatges (Portbou; 1994) de Dani Karavan . Font: de l'autor	25
Fig.28> Esquema de treball. Font: de l'autor	37
Fig.29>Mercat del Bellcaire; Font: de l'autor	41
Fig.30> Plaça davant DHUB, els paraigües i taules. Font: de l'autor	41
Fig.31>.Plaça i terrasses dins del Centre Comercial Glories. Font: de l'autor	41
Fig.32>.Exemples d'espais que generen confusió entre espais col·lectius, espais públics i espais privats que reproduïen propietats formals de l'espai públic. Font: de l'autor	41
Fig.33> Només una part de l'espai col·lectiu és espai públic. Font : A.Remesar i N.Ricart (2013)	42
Fig.34>Centre comercial Glories. Font: de l'autor	42
Fig.35,36> Espai públic és un espai social, de trobada amb els altres, de joc, de quotidianitat, etc. Font: de l'autor	43
Fig.37>.Entorn sortida del metro de Baró de Viver. Font: de l'autor.	44
Fig.38>Parc de l'Espanya Industrial (BCN). Font: de l'autor	45
Fig.39>.Rua de gegants Festes de la Mercè. Font: de l'autor	45
Fig.40>. Queixes veïnals: "queremos un barrio limpio y silencioso". Font: de l'autor	45
Fig.41>.Restes de la nit. Font: de l'autor	45
Fig.42>. Distribució de la riquesa per barris a la ciutat de Barcelona. Font: La Vanguardia (octubre 2013)	46
Fig.43>Obelisc. Monument Pi i Margall (1934-1939), i posteriorment, La Victòria (1940-1979). Font: bcn.cat/artpublic	46
Fig.44>.Retirada de l'escultura de Marès, un dels darrers símbols de la dictadura franquista. Font: bcn.cat/artpublic	46
Fig.45>Façana de la "Carbonera" (Bcn; 2012); "Tourism Terrorism","Ocupa tu també".	47
Fig.46>Manifestació a la Plç.Catalunya en contra la guerra de Iraq. Fonts: de l'autor/ el Periódico de Catalunya (2003;2011)	47
Fig.47>Una assemblea del "moviment de indignats" a Plaça Catalunya. Fonts: de l'autor/ el Periódico de Catalunya (2003;2011)	47
Fig.48>Vista aèria del barri de l'Eixample de Barcelona- Provablement una de les estructures urbanes més clares i per tant eficaç. Font : Google Earth (2015)	48
Fig.49>.Network of networks. Font: A.J. Pinto -A. Remesar	51
Fig.50>.Barcelona (ciutat densa) vista des de la muntanya de Montjuic. Font: de l'autor	53
Fig.51>.Espai públic, carrers i places que ordenen la ciutat .Font: de l'autor	53
Fig.52>Les "peinetes" de Carme Fiol el Parc Central de Nou barris. Font: bcn.cat/artpublic.	56
Fig.53>Interior del Parc Central del Poblenou. Font: de l'autor	56
Fig.54>Monòlit dedicat a l'autor teatral Ignasi Iglésias, ubicat en la Plaça de les Palmeres des del 1965. Font: bcn.cat/artpublic.	58

Fig.55>El monòlit. Font: de l'autor	58
Fig.56> Inici obres Av/ Guipúscoa (1989). Font: de l'autor	61
Fig.57> Imatge del mateix espai un any més tard (1990). Font: de l'autor	61
Fig.58>Inauguració de la nova rambla 1991. Font: de l'autor	61
Fig.59> Escultura de "Las Pajaritas" de Ramón Acín, (2004). Font: de l'autor	61
Fig.60>Museo de escultura al aire libre de La Castellana. Font: Cataleg- guía del Museu d'Escultura a l'Aire Lliure de La Castellana	63
Fig.61>Proyecto para un monumento IVB, (Pablo Palazuelo; 1978). Font: Cataleg- guía del Museu d'Escultura a l'Aire Lliure de La Castellana.	63
Fig.62>Mère Ubu (Joan Miró;1975). Esculturas en l'AV. de la Castellana (Madrid). Font: Cataleg- guía del Museu d'Escultura a l'Aire Lliure de La Castellana.	63
Fig.63>.Maqueta de l'escultura Tête, de P.Picasso. Font: Laura Pons (ACN/ 2015)/	63
Fig.64>. L'escultura de Picasso a Chicago. Font:A.Remesar	63
Fig.65> Landa V. (Pablo Palazuelo ;1985). Font: bcn.cat/artpublic	64
Fig.66> Alto Rhapsody.;(Anthony Caro;1985. Font: bcn.cat/artpublic	64
Fig.67>Ones. (A. Alfaro ;Barcelona;2003). Font: de l'autor	65
Fig.68/69>A Goya (José Gonzalvo;1984). Font: de l'autor	66
Fig.70>. Evocació Marinera (JM. Subirachs ;1960). Font: de l'autor	66
Fig.71>Planol de Barcelona on s'anyelen totes les intervencions d'art públic en el període de democràcia (1978_ actualitat). Font: bcn.cat/artpublic	67
Fig.72>Cavalls desbocats(J.Ros; 1993). Font: www.bcn.cat/artpublic.	67
Fig.73>La lina de la Verneda(F. Torres;1999). Font: www.bcn.cat/artpublic.	67
Fig.74/ 75> Interiors d'illa de Baró de Viver. Font: de l'autor	70
Fig.76> Avinguda Roma; Font: de l'autor	72
Fig.77>Rambla del Poblenou. Font: de l'autor	75
Fig.78>Inicialment un espai regenerat de Ciutat Vella, estèticament valorat, la seva configuració ha permès un tipus d'usos que ha propiciat el conflicte entre usuaris i veïnatge. Font: de l'autor	76
Fig.79>Esquema dimensions categories espacials. Font: Basat en proposta S. Valera (1996)	77
Fig.80>Punt de llibre amb Skyline de Barcelona. Font: Ajuntament de Barcelona	78
Fig.81>Graffiti de l'artista Blu,(2009) al barri del Carmel. Font: de l'autor	79
Fig.82>El "mamut" del Parc de la Ciutadella. Font: de l'autor	81
Fig.83>Les xemeneies del barri del Poblenou. Font: de l'autor	82

Fig84>Plaça Veracruz, Baró de Viver. Font: de l'autor	82
Fig.85>. Dona i Ocell. (J.Miró ;1983). Font: de l'autor	83
Fig.86>.Elogi a l'aigua. (E.Chillida 1987). Font: de l'autor	83
Fig.87>El Mur. (R. Serra ;1983-1987). Font: de l'autor	83
Fig.88>Plaça de Sants.(A.Vilaplana ;1983). Font: de l'autor	83
Fig.89>Raspall del vent (F.Fornell-Pla ;1992). Font: bcn.cat/artpublic	83
Fig.90>Cilindre. (T.Carr ;1992). Font: de l'autor	84
Fig.91>Linia de la Verneda. (F.Torres ;1999) .Font: de l'autor	84
Fig 92>.David i Goliat.(A.Llena ;1992). Font: de l'autor	84
Fig.93>Estel Ferit (R.Horn ;1992); Font: bcn.cat/artpublic.	85
Fig.94>fonts/ escultures de Diagonal Mar; Enric Miralles (2003).. Font: de l'autor	85
Fig.95> Picnic Table; (S.Armajani;Huesca;2000). Font: Josep Alba.	85
Fig.96>un grup d'adolescents ocupen un banc. Font: de l'autor	93
Fig.97 >un graffiti en una paret del Poblenou. Font: de l'autor	93
Fig.98>Components i interaccions conceptuals en l'explicació de l'apropiació. Font: E. Pol (1996)	94
Fig.99>Baró de Viver als anys '50. Font: de l'autor	97
Fig.100> La mateixa zona actualment, coneguda com "Els Pajaritos" entre els joves. Font: de l'autor	97
Fig.101>Plaça Universitat. Font: de l'autor	97
Fig.102>Plaça dels Àngels. Font: de l'autor	97
Fig.103>zona al final de la Rambla del Poblenou. Font: de l'autor.	99
Fig.104>Baró de Viver, espai públic utilitzat per aparcament. Font: de l'autor.	99
Fig.105>Arte; Col·lectiu Almorrana i nens/es del barri.(Barcelona; 2001). Fonts: bcn.cat/artpublic	104
Fig-106>Mural de la Pomera ; A. Gabarre i col·laboració veïnal. (1986). Fonts: bcn.cat/artpublic	104
Fig.107> Escala de S.Arnstein(1969). Font: Arnstein, S; A ladder of Citizen Participation (1969)	106
Fig.108>Fragment de les Normes Reguladores de la Participació Ciutadana. Novembre 2002. Font: Ajuntament de Barcelona.	115
Fig.109/110>El Drac (A.Nagel; 1987).. Fonts: bcn.cat/art public; de l'autor.	121
Fig.111> Plànol de Barcelona on s'indica l'àrea del territori que ocupen els nous plans urbanístics. Font: CR Polis	127
Fig.112>Plànol topogràfic aixecat per Ildefons Cerdà al 1853. . Font: www.blocs.xtec.cat	128

Fig.113>Projecte de Reforma i Eixample d' Ildefons Cerdà (1859). Font : www.blocs.xtec.cat	129
Fig.114>Plànol del Poblenou del la dècada dels '80.Font: de l'autor	130
Fig.115>L'any 2003 encara es troben algunes d'aquestes infraestructures creuant el barri. Font: de l'autor.	130
Fig.116> Esbós del front litoral de Barcelona proposat en el Pla Macià (1933). Font: L'Aventura Le Courbusier 1887-1965; Ed. Ajuntament de Barcelona; catàleg d'exposició Palau de la Virreina Fundació Miró	131
Fig.117> Joves veïns del Poblenou. Font: Huertas, JM; Barcelona en lluita. Ed.FAVB; Barcelona;1996; pàg 62	133
Fig.118/ 119/ 120> A les imatges superiors la remodelació de la Plaça del Sol al barri de Gràcia. A l'esquerra una imatge dels anys '70, al centre i a la dreta la plaça un cop recuperada com a espai públic i l'obra escultòrica Rellotge de sol "Astrolabi (1986). Font: Barcelona, Espais i Escultures (1982- 1986); Ed. Ajuntament de Barcelona	134
Fig.121>Fotoplà de l'àrea del Poblenou al 1978. Font: VVAA; Urbanisme Barcelona. Plans cap el 92; Ed. Ajuntament de Barcelona; p.162	137
Fig.122>Fotografia aèria del front litoral. Font: VVAA; Urbanisme Barcelona. Plans cap el 92; Ed. Ajuntament de Barcelona; p.162	137
Fig.123> La mateixa zona ara regenerada i convertida en el barri de la Vila Olímpica. Font: ww10.bcn.cat	138
Fig.124>Un dels moments de la jornada inaugural del Jocs Olímpics de Barcelona 1992.Font: AFB. Arxiu Fotogràfic de Barcelona	138
Fig.125>Fàbriques buides, cases abandonades o semi enderrocades, solars buits i sense cap tipus d'urbanització, etc. Paisatge del Poblenou a finals dels anys '90 i principis del S.XXI. Font: de l' autor	140
Fig.126>Esquema de les àrees d'influència dels plans i projectes previstos a partir del 1999.. Font: VVAA; Barcelona, nous projectes; Ed. Ajuntament de Barcelona; Barcelona 1999	142
Fig.127>Parc de Diagonal Mar. Al fons es pot observar l'antiga torre de les aigües del Besòs de la indústria MACOSA. Font: de l'autor	144
Fig.128> Fulletó publicitari projecte Diagonal Mar. Font: Hynes.	145
Fig.128.bis>El llac central del Parc Diagonal Mar. Font: de l'autor	146
Fig.129> Esbossos d'Enric Miralles del Parc Diagonal Mar. Font: Tagliabue, B; Arquitectura dibujada; Ed. Salvat Editores; Miralles Tagliabue EMBT arquitectes associats; Barcelona; 2004.	147
Fig.130>Fotoplà de l'any 1978 de la zona on es construiria l'espai Fòrum. Font: VVAA. Urbanisme Barcelona. Plans cap el 92; p.153	148
Fig.131>Vista aèria del conjunt de l'espai Fòrum. Font: www.portforum.com	148
Fig.132>La nova arquitectura del final de la Diagonal i en l'espai Fòrum. Font: de l'autor	149
Fig.133. Edifici Fòrum. Font: de l'autor	149
Fig.134>Accés principal de l'espai Fòrum. Font: de l'autor	150
Fig.135>Un dels espais de la Plaça del Fòrum, actualment convertit en el que s'anomena "Bosc urbà". Font: de l'autor	150
Fig.136>Espai principal de l'espai Fòrum amb la placa fotovoltaica .Font: de l'autor	150
Fig.137>Placa Fotovoltaica zona Fòrum: de l'autor.	151

Fig.138> Planol del Poblenou on s'hi assenyalen el PERI del 22@BCN. Font: Ajuntament de Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme (2005)	156
Fig.139> Planol del Poblenou on s'hi assenyalen el PERI del 22@BCN. Font: Ajuntament de Barcelona. www.bcn.cat/urbanisme (2005)	159
Fig.140> Paisatge urbà del C/ Selva de Mar amb l'Av. Diagonal a l'any 2002. Font: de l'autor	160
Fig.141> Paisatge urbà del C/ Selva de Mar amb l'Av. Diagonal a l'any 2008. 13.000 m2 d' oficines .Font: de l'autor	160
Fig.142> l'edifici del Hotel ME al carrer Pere IV,	161
Fig.143>a la dreta, l'edifici MEDIA-TIC, seu del Consell Audiovisual de Catalunya (CAC)(2014). Font: de l'autor	161
Fig.144>.Imatge des de l'Avinguda Diagonal amb Selva de Mar. Font: de l'autor	164
Fig.>145 Una de les queixes veïnals en la inauguració del conjunt de Diagonal Mar. Font: de l'autor.	166
Fig.146> Edifici Diagonal Mar i hotel Princess. Font: de l'autor	166
Fig. 147> fotografia de Ca l'Aranyó des de l'Av. Diagonal l'any 2002. Font: de l'autor	171
Fig.148> Imatge actual des del mateix emplaçament .Font: de l'autor	171
Fig.149>Una de les vivendes isolades en el solar que en el futur es construiria el Parc Central del Poblenou(2002). Font: de l'autor	174
Fig.150> Pancarta reivindicativa en contra els desallotjaments. Font: de l'autor	174
Fig151>Imatge del desallotjament de les vivendes de Pere IV. Font: del Periodico de Catalunya, 9 de gener de 2003	174
Fig.152>"QUE NO ENS PRENGUIN EL BARRI. QUE NO ESBORRIN LA MEMORIA". Font: AVV del Poblenou/ imatge publicada en premsa	175
Fig.153> La Veu del Carrer; març-abril 2006. Font: Imatge publicada en la revista de la FAVB.	176
Fig.154>Conjunt fabril de Can Ricart. Font: de l'autor	177
Fig.155>En l'actualitat Can Ricart és pràcticament invisible des de l'Av. Diagonal. Font: de l'autor	177
Fig.156>A l'esquerra el logotip que utilitza l'AVV del Poblenou en la seva revista mensual; . Font: revista AVV Poblenou/ de l'autor	179
Fig.157>a la dreta el logotip que proposava un del tallers participatius en la dinàmica CPBoxes com a imatge representativa del barri. Font: revista AVV Poblenou/ de l'autor	179
Fig.158>la capçalera de la revista del Poblenou. Font: revista AVV Poblenou/ de l'autor	179
Fig.159>La Plaça Prim amb dels nous blocs de pisos en construcció. Font: de l'autor.	181
Fig.160> Can Saladrígues convertida en la biblioteca que durant anys havien exigit els residents del Poblenou. Font: de l'autor	182
Fig.161>Conjunt de L'Escocesa. Font: de l'autor	183
Fig.162>A l'esquerra, la Rambla del Poblenou amb el seu paviment de lloses. Font: de l'autor	184
Fig.163> Imatge de l'actual asfalt negre amb el qual s'ha pavimentat la Rambla (2013). Font: de l'autor	184
Fig.164>Pancarta penjada en una de les façanes de la Rambla del Poblenou. Font: de l'autor	186

Fig.165>Dues alumnes del CE Montseny construint una CPBoxes. Font: de l'autor	191
Fig.166>Plànol del Poblenou amb les tres rutes realitzades. Font: de l'autor.	194
Fig.166.bis>Un dels mapes cognitius realitzat en els tallers participatius coordinats per l'AVV del Poblenou. Font: de l'autor.	197
Fig.167>Un dels tres Mapes de Gulliver realitzats. Font: de l'autor	198
Fig.168,169>els bancs i cadires que s'havien col·locat al carrer Taulat i a l'Av. Diagonal. Font: de l'autor	200
Fig.170,171> els participants del tallers defensen el manteniment del mobiliari urbà del nucli antic del Poblenou com a un senya d'identitat. Font: de l'autor	200
Fig.172>Una de les CPBoxes tancada. Font: de l'autor	201
Fig.173> A la dreta la caixa oberta amb tots els documents que contenia. El grup decidir anomenar la caixa: "Escamot de la identitat". Font: de l'autor	201
Fig.174, 175>Mentre a les CPBoxes dels grups de l'AVV del Poblenou no hi ha referències al mar o a la platja, en les caixes dels joves tenen un gran protagonisme. Font: de l'autor.	202
Fig.176,177,178> Fulles dels arbres dels carrers del Poblenou; caixa convertida en sortida de metro; tríptic dels gegants del Poblenou com imatge de les entitats socioculturals del barri. Font: de l'autor	202
Fig.179> Exemples d'un dels plànols realitzats per un resident. Font: de l'autor.	204
Fig.180>Un moment de treball amb veïns del Poblenou. Font: CR Polis	206
Fig.181>Imatge de l'exposició. Muntatge de la Rambla amb els espais escollits com a representatiu. Font: de l'autor	206
Fig.182> El veïnat crítica que no s'hagi mantingut una continuïtat estètica en els nous trams de Rambla considerat l'espai més emblemàtic del barri. Font: de l'autor	208
Fig.183> l'escultura de Miquel Navarro Fraternitat. Als Afusellats en el Camp de la Bota. Font: de l'autor	208
Fig.184>. part dels descampats del que es coneix com el camp de la bota, sense urbanitzar. Font: de l'autor	208
Fig.185,186> Ambdues imatges corresponen a l'obra de Francesc Torres. Font; de l'autor.	209
Fig. 187> Cruïlla del C/Pere IV – C/Pallars. Font: de l'autor	210
Fig.188, 189> Detall de les antigues llambordes que pavimentaven el Carrer Pere IV. . Font: de l'autor.	210
Fig.190>Esbós de la proposta de Pere IV, recuperant les llambordes com element identitari i de memòria del barri. Font: de l'autor	211
Fig.191> Esbós realitzat in situ per un membre del CR Polis, interpretant les propostes d'uns veïns. Font: CR Polis	212
Fig.193>Proposta esquemàtica de la possible divisió d'usos del parc central. Font:CR Polis.	213
Fig.194>Esquema de la proposta dels "Pous del Món".Font: Josep M ^a Soler. AVV Poblenou.	213
Fig.195>Esbossos de la proposta de reordenació de l'Avinguda Diagonal per tal d'evitar els conflictes entre vianants i bicicletes. Font: CR Polis	214

Fig.196, 197> solar en la cruïlla entre el Carrer Pallars i l'Avinguda Diagonal i solar de dimensions considerables ubicat en la cruïlla entre el Carrer Selva de Mar i Avinguda Diagonal (al costat del Parc de Diagonal Mar). Ambdós terrenys s'utilitzen com aparcament provisional de cotxes. Font: CR Polis	215
Fig.198>Gravat de Can Girona. Font: Revista Icària, número 14, any 2009.	215
Fig.199>Es proposa mantenir les antigues llambordes en certs passatges incorporant gespa entre les juntes. Font: CR Polis	216
Fig.200> Esquema de conflictes sorgits en el projecte de participació ciutadana el Poblenou. Font: de l'autor.	221
Fig.201> Esquema problemàtica entorn la percepció de la capacitat per a la gestió. Font: de l'autor.	223
Fig.202> Esquema problemàtica recursos projecte de participació ciutadana. Font: de l'autor.	224
Fig.203> Síntesi rol de l'artista com a facilitador en projectes de participació ciutadana per el disseny d'espai i art públic. Font: de l'autor	229
Fig.204/ 205>Edifici DHub /el nou Mercat de Bellcaire. Font: de l'autor.	230
Fig.206> El tambor de Glories amb al torre AGBAR i DHUB. Font: El Periódico; 18 d'abril de 2013	231
Fig.207, 208; 209>Tres dels projectes presentats per la Plç. de les Glòries. Font: www.hicarquitectura.com .	232
Fig.210> Imatge de com serà l'accés a Barcelona a la plaça de les Glories. Font: www.bimsa.cat	233
Fig.211>Logo del procés participatiu iniciat al Poblenou. Font: www.femrambla.wordpress.com	233
Fig.212>Baró de Viver a vista d'ocell Font: A. Remesar	239
Fig.213> Alguns dels joves que van iniciar el projecte de participació i la construcció del "Baronet" (el gegant del barri).	243
Fig.214>Una de les sessions de tallers amb els veïns de Baró de Viver; discutint sobre la distribució de la plaça amb una maqueta de treball.Font: CRPolis	251
Fig.215>Esquema de treball proposat (full de ruta). Font: de l'autor	252
Fig.216>Esquema de funcionament. Cada unitat interacciona amb tota la resta que configuren al projecte. Font: de l'autor	253
Fig.217> II Jornades Participatives a Baró de Viver, amb la maqueta de la proposta veïnal celebrades l'any 2007.Font: CRPolis	253
Fig.218>La dificultat dels veïns/es per entendre l'escala de la zona d'intervenció ens va obligar a buscar noves formes d'explicació. Veure quants autobusos a escala hi cabien aparcats. Font: CRPolis	255
Fig.219>La construcció d'una maqueta del barri es va allargar 15 sessions per voluntat del grup. Font: CRPolis	256
Fig.220, 221>Dues sessions del taller de disseny de la proposta de plaça cívica, on s'hi poden observar diferents eines utilitzades. Font: CRPolis.	257
Fig.222>Després de sessions de discutir sobre l'ordenació dels edificis, el grup revisa i reordena la proposta segons l'observació que han fet de la llum solar en l'àmbit. Font: CRPolis.	258
Fig.223>Membres del grup CR Polis treballant en una maqueta que havia de mostrar l'organització de la plaça que s'havia treballat fins el moment. Font: CRPolis	259
Fig.224> Perspectiva axonomètrica en aquarel·la que recollia els elements consensuats de l'edifici d'entitats. Font:CRPolis	260
Fig.225>Esquema del ritme que es genera: el CR Polis proposa eines per abordar els objectius del taller. Font: de l'autor.	261

Fig.226>El Sr. Oliver, President de l'AVV, dibuixant en un paper sulfuritzat sobre l'axonometria. Font: CR Polis	261
Fig.227>Membres del grup ordenant fotos en una pissarra, realitzades per ells de centres cívics i casals d'altres barris de Barcelona. Font: CRPolis	262
Fig.228>Expressió de fatiga del grup. Font: CRPolis	263
Fig.229>Exposició El Barri. Baró de Viver parla amb imatges, organitzada al Centre Cívic de Sant Andreu (2011). Font: CRPolis	264
Fig.230>Imatge aèria de Barcelona on s'hi pot veure la relació de Baró de Viver amb dos dels espais cèntrics de la ciutat. Font: Google Earth/ de l'autor	270
Fig.231>Imatge aèria del barri de Baró de Viver ressaltat sobre els seu entorn urbà més proper. Font: Google Earth/ de l'autor	271
Fig.232>grup de cases barates de Bon Bon Pastor. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates; Ed. Ajt. Barcelona; 1999	272
Fig.233>Baró de Viver al 1929 rodejat de camps agrícoles. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates; Ed. Ajt. Barcelona; 1999	273
Fig.234> Vista àrea de Baró de Viver l'any 1929. Font: Imatge cedida per l'AVV Pi i Margall.	274
Fig. 235, 236, 237> Plànols de les cases barates. Tipus A i Tipus B. Vista d'un grup de cases barates de Baró de Viver. Font: aportació IVes. Jornades Participatives BdV	275
Fig.238>Organització d'una illa de cases barates a Baró de Viver. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates; Ed. Ajt. Barcelona; 1999	275
Fig.239>Plànol de Baró de Viver en la documentació per a l'agregació del barri a la ciutat de Barcelona (1943). Font: Arxiu de Sant Coloma de Gramanet.	277
Fig.240>Representació en perspectiva del nou grup d'habitatges programats per a Baró de Viver, que haurien d'acollir "els barraquistes" del Somorrostro. Font: aportació IVes. Jornades Participatives BdV	277
Fig.241>Baró de Viver 1960. Foto aèria que es pot apreciar la coexistència del barri del 1929 i les noves vivendes de 1958. Font:Imatge del Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona	278
Fig.241>Baró de Viver 1960. Foto aèria que es pot apreciar la coexistència del barri del 1929 i les noves vivendes de 1958. Font: Imatge del Patronat Municipal de l'Habitatge de Barcelona	279
Fig.243>La riada del 1943 va destruir el pont de Santa Coloma. Font: Arxiu Fotogràfic de Barcelona	281
Fig.244> Centro Social de Baró de Viver als anys '50-'60. Font: aportació IVes Jornades Participatives de BdV.	282
Fig.245>Fotografia àrea del territori on es poden observar les tres etapes urbanístiques del barri: les cases barates, els polígon d' habitatges i al fons, l'inici de l'enderroc de les cases i construcció dels nous edificis. Fonts: aportació IVes Jornades Participatives BdV	284
Fig.246> L'obra d'Emilio Donato fou guardonada en un concurs internacional d'arquitectura a Buenos Aires. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV	285
Fig.247>Fotografia de la segona meitat dels anys '80 on coexisteixen les cases barates i la construcció del projecte d'Emilio Donato, el "gran salón". Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV	285
Fig.248>Fotografia aèria on es poden apreciar la resta de les cases barates i polígons i una part edificada del "gran salón". A la imatge els solars encara buits on s'acabarà construït el Nus de la Trinitat i les infraestructures associades a les rondes. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV	286
Fig.249, 250>El salo urbà construït i amb la plaça Baró de Viver que 10 anys després de la finalització dels PERI. Font: de l'autor.	287
Fig.251>Plànols sobreposats de les "cases barates" i el nou traçat urbà. Font: Villagrasa, G; García,A; Baró de Viver: la transformació de un barrio; 5 Años de Movimiento Vecinal (1994-1999);Ed. Asociación de Vecinos Pi i Margall; Barcelona, 1999	289

Fig.252>Nus de la Trinitat. Font:www.fotolog.com	291
Fig.253>Rosi Sabaté, Joaquim; Cavalls desvocats;1993. Font:www.bcn.cat/artpublic	292
Fig.254>Bartolozzi, Rafael; Dona que es banya; 1993 Font: www.bcn.cat/artpublic	292
Fig.255, 256> imatge de l'entorn del riu a principis del '80 i els marges del riu després del procés de regeneració. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV	293
Fig. 257,258,259,260>El pas per sota del pont de Santa Coloma mostra greus problemes de seguretat. Font: de l'autor.	294
Fig.261>Les antigues torres elèctriques que seguien el curs del riu Besòs i el seu cablejat que es retallava en el paisatge del territori. Font: aportació IVes Jornades Participatives BdV	296
Fig.262>Base de la torre elèctrica que resta en el riu com a un hipotètic element de memòria històrica. Font: de l'autor.	296
Fig.263>Pisos a règim de lloguer per joves, en el marc del pla 10HJ a Baró de Viver. Font: de l'autor.	297
Fig.264,265>Estat de dos dels espais públics de Baró de Viver a l'any 2004. Font: de l'autor.	298
Fig.266,267> els aparells d'esport de "la pèrgola" deteriorats; resta de runes d'obres de canalització. Font: de l'autor.	299
Fig.268,269>Dos espais urbanitzats però sense trets distintius o significatius, el C/Ciutat d'Asunción; un interior d'illa públic. Font: de l'autor.	300
Fig.270> Les fronteres que aïllen Baró de Viver de la resta de la ciutat de Barcelona: el Nus de la Trinitat, el Riu Besòs, la Carretera de Santa Coloma, les infraestructures de ferroviàries i el polígon industrial . Font: de l'autor.	301
Fig.271>Plànol definitiu de Baró de Viver tal i com es publica a la pàgina web de l'Ajuntament de Barcelona (2013). Font:www.bcn.cat.	303
Fig.272,273>A l'esquerra, l'àmbit abans de la remodelació i imatge des del mateix punt de vista en l'actualitat; ara Plç. Pilar Miró. Font: de l'autor	304
Fig.274>Àrea d'actuació del Projecte d'intervenció integral de Bon Pastor- Baró de Viver. Font: Ajuntament de Barcelona. Districte de Sant Andreu.	307
Fig.275>Membres de l'AVV de Baró de Viver observant el procés d'execució del Mural de la Memòria (2011).Font: de l'autor	308
Fig. 276>El Pla Sant Andreu- Sagrera que es desenvolupa a l'entorn de la nova estació intermodal de La Sagrera. Font: www.barcelonasagrera.com (2012)	309
Fig.277>Projecte de l'edifici La núvia de Frank Gehry. Font: www.urbanity.es	310
Fig.278,279>Imatges virtuals de l'estació intermodal de La Sagrera. Font:www.barcelonasagrera.com	311
Fig.280>Actuacions urbanístiques vinculades al Parc Lineal: 1.Estació de la Sagrera/ 2. Entorn Sagrera/ 3. Prim/ 4.Can Portabella/ 5.Triangle Ferroviari/ 6.Colorantes/ 7.La Maquinista/ 8.Casernes de Sant Andreu/ 9.Renfe Tallers. Font:www.barcelonasagrera.com (2012).	312
Fig.281>Imatge del projecte del Camí Comtal on es pot apreciar aquest concepte de "nova diagonal verda" que creua la ciutat. Font: www.barcelonasagrera.com	313
Fig:282>Àmbit del pla del Parc Lineal i programa d'usos. A Baró de Viver apareix un solar per equipaments i un espai verd. Ambdós ja són qualificats com a tals al PGM del 1976; actualment no hi ha concretat cap projecte. Font:www.barcelonasagrera.com/ interpretat per l'autor	314
Fig.283>Proposta de projecte del Parc Lineal a la àrea de Baró de Viver . El conjunt del pla fou presentat públicament a Can Fabra. Font: www.barcelonasagrera.com	315
Fig.284>Imatge d'un dels principals elements d'aigua proposats en el projecte del Camí Comtal. Font: http://www.barcelonasagrera.com/upload/multimedia/922.pdf	316
Fig.285> Font cibernetica; Llopart, Ramón; 1995.Font: www.bcn.cat/artpúblic	320

Fig.286, 287> A l'esquerra, el Mural de la Pomera; Gabarre, Antoni; 1986. A la dreta, Homenatge a Joan Miró, fet per alumnes de les escoles de Sant Andreu;1994. Font: bcn.cat/artpublic	320
Fig.288>Casa Bloc; Sert,JL;1932-1936. Font: www.sant-andreu.com	321
Fig.289,290> A l'esquerra, Sant Andreu del Palomar; a la dreta dibuixos del skyline de Sant Andreu on s'hi distingeix la cúpula de la parròquia. Font: de l'autor/ Escola Safa (Sant Andreu).	321
Fig.300,301> A l'esquerra antiga portalada d'entrada a la fàbrica, conservada com un element de memòria històrica, és l'actual entrada del part. A la dreta, un de les zones del parc. Font: de l'autor.	322
Fig.302,303>Les dos peces que conformen el conjunt escultòric; sense títol; Kelly, Elsworth; 1987. Font: www.bcn.cat/artpublic	322
Fig.304>Font de la Plaça Islàndia; Arriola, A; Fiol, C; 1995. Font: de l'autor.	323
Fig.305>Al Doctor Ferran, Cañas, Josep;(1972); Font: www.bcn.cat/artpublic	323
Fig.306>Maternitat,Busto,Jacinto; (1961). Font: www.bcn.cat/artpublic	323
Fig.307,308>Els Murals de Bon Pastor (1999), coordinats per Bernardo Gago. Font: www.bcn.cat/artpublic .	324
Fig.309, 310> Museu Macosa MTM (2000). Instal·lació de Juan Fernando de Mendoza, L35; Mendoza-Galán, arquitectes. Font: www.bcn.cat/artpublic	325
Fig.311> Mural de la Memòria; Veïns i veïnes del barri; (2011). Primera peça d'art públic en el barri i fruit del projecte participatiu coordinat pel grup CRPolis. Font: de l'autor.	326
Fig.312> Homenatge a les cases barates; Veïns i veïnes de Baró de Viver; 2011.El monument forma part de la nova rambla de Baró de Viver. Font: de l'autor.	326
Fig.313>Un moment de descans en la ruta per Baró de Viver. Font: CRPolis	331
Fig.314>Detall de la maqueta construïda pel grup de joves, amb algunes de les propostes acordades: un escultura a la "fraternitat", per la plaça "de los Yonkis" (que és com ells anomenen la Plaça Veracruz).Font: de l'autor	336
Fig.315> construcció de la maqueta, un dels joves redactant propostes. Font: de l'autor.	340
Fig.316>El trasllat de la maqueta als locals de l'AVV, representaria l'obertura del projecte participatiu al conjunt de població de Baró de Viver. Font: de l'autor.	341
Fig.317>1es. Jornades Participatives a Baró de Viver. Els veïns/es anotant les seves. Moltes de les propostes sorgiren de les pròpies converses que es donaven entre els assistents a les jornades. Font: CRPolis	345
Fig.318> Àmbit d'actuació 1.Plànol urbanístic sense valor normatiu. Font: Punt d'Informació Cartogràfica de l'Ajuntament de Barcelona. http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme	350
Fig.319>Àmbit d'actuació Font: Google Earth (2004)	351
Fig.319.bis> Àmbit d'actuació diferents zones marcades. Font: Google Earth (2010)	351
Fig.320, 321, 322>Les imatges realitzades pel CR Polis l'any 2004, mostren l'estat de la parcel·la en el moment d'iniciar els tallers participatius. Font: de l'autor.	352
Fig.323,324>L'any 2006 l'espai es va dividir en diferents usos: (a l'esquerra) camps de petanca, (a la dreta, escola de conducció d'autocars i camions. Font: de l'autor (2006)	352
Fig.325> Àmbit d'actuació 2. C/Ciutat d'Asunción. Font: Punt d' Informació Cartogràfica de l' Ajuntament de Barcelona. http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme	354

Fig.326> Àmbit d'actuació 2. C/Ciutat d'Asunción, també s'indica la zona coneguda com "los pajaritos".Font: Google Earth/ de l'autor.	354
Fig.327>C/Ciutat d'Asunción a l'any 2004. Font: de l'autor	354
Fig.328, 329> imatge de l'arbrat a l'interior del triangle anomenat "los pajaritos", el mateix espai d'arbre a l'època de les cases barates. Font: de l'autor (2004)/ aportació IVes. Jornades Participatives.	355
Fig.330>Àmbit d'actuació Plaça de Baró de Viver. Font: Punt d' Informació Cartogràfica de l' Ajuntament de Barcelona. http://w110.bcn.cat/portal/site/Urbanisme	356
Fig.331>Àmbit d'actuació de la Plaça de Baró de Viver. Font: Google Earth 2004.	356
Fig.332, 333> Imatges de l'espai enjardinat de la Plaça de Baró de Viver. Font: de l'autor(2004)	357
Fig.334,335>Imatges frontal i posterior d'un dels escenaris situats en l' àrea més arquitectònica de la plaça. Font: de l'autor (2004)	357
Fig.336,337>Plaça Baró de Viver Imatges que mostren l'estat de deteriorament en que es trobava l'espai Font: de l'autor (2004)	358
Fig.338>Imatge aèria de Baró de Viver, on s'han assenyalat els tres àmbits d'actuació que treballarien el tres tallers de participació. Font: Google earth (2006)	359
Fig.339,340>Imatges de les sessions del taller participatiu. Font: CRPolis	363
Fig.341>Alçat i planta en format dièdric que representa la proposta de projecte del veïns/es. Una imatge comprensiva per a tots els actors del procés participatiu; població i tècnics. Font: CRPolis	364
Fig.342>Detall de la maqueta realitzada pel CRPolis que mostra un de les zones de la proposta de projecte de "plaça cívica i hotel d'entitats". Font: CRPolis	364
Fig.343> Imatges del taller de disseny de la proposat de Rambla. Font: CRPolis.	366
Fig. 344,345> A l'esquerra detall de la maqueta de la proposat de rambla realitzada pels joves. A la dreta, un dels nois fent esbossos de la possible escultura amb les lletres BdV. Font: CRPolis	366
Fig.346> Esbossos dibuixats pel propi grup d'una possible font d'aigua potable per la proposta de rambla. Font: CRPolis	366
Fig.347>Imatge d'una de les sessions de taller per la Plç. Baró de Viver. Font: CRPolis	368
Fig.348>Imatge de la maqueta de la proposta de projecte de la "plaça cívica i hotel d'entitats" Font: CR Polis	371
Fig.349,350>Imatges del transcurs d'un dels dies de les Iles. Jornades Participatives a Baró de Viver. Font:CRPolis	374
Fig.351>El Sr. Josep Oliver i Jordi Raduá, representants de l'AVV PI i Margall, a Mostra d'Entitats del maig – juny del2007. Font: AVV Pi Margall	377
Fig.352>Presentació dels processos participatius i les propostes veïnals als assistents a les conferències dels Waterfronts of Art. Setembre de 2007. Font: CRPolis	377
Fig.353,354>A l'esquerra cartell de convocatòria de la festa de participació. A la dreta, la taula de recollida de les enquestes subministrades per l'ajuntament. Font: CRPolis	378
Fig.355>La Regidora del Districte de Sant Andreu, Gemma Mumbrú, el Sr. Oliver conversant sobre el projecte participatiu. Font: CRPolis	378
Fig.356>Proposta (A) del Districte de Sant Andreu. Plànol realitzat Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona. Font: Districte Sant Andreu	379
Fig.357>Proposta (B) del Districte de Sant Andreu. Plànol realitzat Serveis Tècnics de l'Ajuntament de Barcelona. Recull la proposta veïnal. Font: Districte Sant Andreu	380
Fig.358>Edifici HD/7-J de 22 plantes. Font: Districte de Sant Andreu	380

Fig.359>Nova ordenació que acull la proposta del districte de Sant Andreu i les propostes veïnals. En blau es marquen els espais d'equipaments, mentre que en verd es reserva el sòl per a espai públic. Aquests s'acorda que seran concretats en processos participatius. Font: CRPolis	382
Fig.360>Proposta esquema ideal de relació entre actors dels processos de participació. Font: de l'autor	387
Fig.361>El plànol mostra les àrees on es pensen desenvolupar les propostes veïnals i les de l'Ajuntament de Barcelona. Font: de l'autor.	389
Fig.362>9 de juny de 2009;firma del conveni entre AVV Pi i Margall, l'Ajuntament de Barcelona i l'Universitat de Barcelona. Font: CRPolis	30
Fit.363>Tres projectes, en tres zones però que configuren un sol conjunt Font: CRPolis.	391
Fig.364,365,366>A l'esquerra imatge d'un grup d'alumnes de l'IES Puigvert treballant una proposta de projecte per l'entorn de la sortida del metro; a la dreta, una de les propostes de reorganització de l'àmbit. A baix, una de les propostes muralistes per la pantalla acústica que s'havia de construir. Font: CRPolis	392
Fig.367>Nova distribució espais per equipaments i propostes veïnals. Font: de l'autor	395
Fig.368,369>A l'esquerra, visitant la zona amb alguns membres del taller participatiu. A la dreta, imatge presa des del C/Ciutat d'Asunción. Font: CRPolis	396
Fig.370>Plànol urbanístic del sector on s'ha assenyalat el C/Beat Domènec Savio, que divideix la proposta de l'àmbit de la plaça en dos sectors; enganxat a CEIP Baró de Viver la qualificació és 7a (equipaments). Font:CRPolis	397
Fig.371,372> Tres moments del taller:(1) reorganització dels usos i funcions sobre plànols en grups petits; (2)explicació de les conclusions dels grups; (3) posada en comú i concreció d'una única proposta reordenació dels àmbits d'actuació. Font: CRPolis	400
Fig.373>Àmbits d'actuació de les propostes per la sortida del metro i la zona de la pantalla acústica en el Passeig de Santa Coloma. Font: de l'autor	404
Fig.374>Segment inicial de la pantalla acústica, abans de la intervenció artística. El tres primers plafons tenen allunyaments i cotes diferents, la resta és contínua fins a l'entrada on es troba la bocana del metro de Baró de Viver. Font: CRPolis	405
Fig.375>Vista aèria de l'entorn de la sortida del metro de Baró de Viver. Font: de l'autor	406
Fig.376,377,378>Imatges generals de l'entorn i accés a la bocana del metro de Baró de Viver. Font: CRPolis	406
Fig.379,380,381,382>Diferents moments dels tallers participatius en l'Escola de l'Esperança. En el sentit de l'ordre de lectura: (1) Visita i anàlisi de l'àmbit d'actuació; (2) posta en comú de la diagnosi; (3) treball en grups; (4) presentació de projectes i posada en comú. Font: CRPolis	410
Fig.383>Tres exemples de propostes sorgides en els tallers participatius a les escoles. Font: CRPolis	410
Fig.384,385,386,387>Diferents moments de les III Jornades Participatives.. Font:CRPolis	413
Fig.388,389,390,391> presentació de les propostes en el Casal d'avis de Baró de Viver i un grup de dones anotant les seves consideracions; una membre del CRPolis prenent nota de les propostes d'una veïna;explicant les propostes dels joves a consellers del Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis	414
Fig.392>Proposta d'organització d'usos de l'entorn de la sortida del metro. Font: CRPolis	415
Fig.393>Una de les propostes més valorades en el transcurs de les III Jornades participatives. Font: CRPolis.	416
Fig.394>El document VI jornades de participació a Baró de Viver. Font: CRPolis	419

Fig.395,396>IVes. Jornades Participatives: imatge dels tendals amb les fotografies del barri per seleccionar/ pissarres magnètiques on fer propostes de disseny. Font: CRPolis	423
Fig.397,398> Seleccionant imatges en el transcurs de les IVes. Font: CRPolis	423
Fig.399,400>A l'esquerra, imatges dues de les imatges seleccionades. A la dreta, ordenant el mural en la "Magnethodology". Font: CR Polís	423
Figs.401,402,403,404,405,406> Tallers participació per el disseny del mural. L'objectiu era determinar QUÈ es vol explicar i COM es vol explicar. Font: CRPolis	427
Fig.407,408> A dalt els esbossos del conjunt de la pantalla acústica; a baix una secció en detall, on es pot observa la metodologia de treball. Font: CRPolis	428
Fig.409>Sobre la silueta d'una de les fotografies dels primers equips de futbol de Baró de Viver, s'insereix imatges similars dels diferents equips de futbol del barri de les diferents èpoques. Fotografies, totes, aportades pels residents. Font: CRPolis	429
Fig.410>Proposta i dibuixos realitzats per alumnes de les escoles del barri en els tallers del 2009 per tal de concretar propostes de disseny per a l'entorn de la sortida del metro i la pantalla acústica. Font: CRPolis	430
Fig.411>L'abreviatura BdV fou ideada pels joves que iniciaren el projecte de participació. El disseny que finalment apareix en les pantalles acústiques pel CRPolis. Font: CRPolis	430
Fig.412,413>Dos detalls (a diferents escales) del perfil que es proposà representar. Font: CRPolis	431
Fig.414>Tanques de protecció de les obres de la Línia 9 de metro/ Zona Universitària .Font: CRPolis	432
Fig.415,416>A l'esquerra una de les imatges situades en l'espai públic en motiu de l'exposició Repressió i resistència. Restes d'una dictadura als carrers i a la memòria./ tanca publicitària del Real Club de Polo de Barcelona; vinil sobre fusta.. Font: CRPolis.	433
Fig.417,418>Presentació del projecte. A la dreta, el Gerent d'Urbanisme del Districte de Sant Andreu participant en el taller. Font: CRPolis	435
Fig.418,419>Tres grups revisant el projecte. Es varen revisar les imatges, el text i es començaren a apuntar idees per futures intervencions en la pantalla. Font: CRPolis	435
Fig.420>Darrera reunió de treball amb l'AVV de Baró de Viver, Comissió d'Urbanisme i participants dels tallers, celebrada el Juny de 2010, per informar de la darrera versió de la proposta de projecte d'idees que s'havia de presentar al Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis	437
Fig.421,422>A dalt, maqueta de la rambla i la proposta de monòlit amb les lletres "BdV" feta pels joves. A baix, esbossos inicials on s'intentava organitzar el paviment de la rambla mitjançant el logo "BdV" . Font: CRPolis	439
Fig.423>Proposta paviment per la rambla, utilitzant l'asfalt vermell com a la proposta de plaça. Font: CRPolis	439
Fig.424>Esbossos per projecte de rambla a Baró de Viver. Font: CRPolis	440
Fig.425>Model Full, multi-focus de la casa Escofet. Il·luminaries utilitzades en la Rambla del Raval i als més recents projectes urbans de Barcelona. Aquest és el motiu de la selecció per part dels participants. Font: CRPolis	441
Fig.426,427>Imatges virtuals que formen part de la memòria de projecte d'idees que s'entregà al Districte de Sant Andreu. Font: CRPolis	441
Fig.428,429,430>detall de la zona de jocs infantils de la maqueta de la proposta de Plaça Cívica/ Maqueta del monòlit amb les sigles BdV./ Primers esbossos del CRPolis que culminava la rambla amb un conjunt escultòric d'una síntesi de "casa barata" sobre una peanya amb la forma del plànol urbanístic de 1929. Font: CRPolis	442
Fig.431,432>Alguns dels esbossos del monument a les cases barates que s'utilitzaren per treballar en les reunions veïnals. Font:CRPolis	443
Fig.433,434,435>Maquetes de possibles distribucions dels elements a la rambla en la cruïlla del Passeig de Santa Coloma. Font: CRPolis	444

Fig.436>Reunió de treball pel monument de les cases barates en el projecte de rambla. Font: CRPolis	444
Fig.437>Imatge collage de la proposta de monument a les cases barates a l'inici de la nova rambla de Baró de Viver. CRPolis; juny 2010. Font: CRPolis	445
Fig.438,439,440>Mur de les rondes i espai situat en el Passeig de Santa Coloma, just enfront de la futura rambla de Baró de Viver i el monument a les Cases Barates. Font: CRPolis	446
Fig.441,442,443>Diferents possibilitats que plantejà el CRPolis recuperant el logo BdV creat pel grups de joves i les idees d'esgrafiari el nom del barri en les pantalles acústiques i murs de la sortida del metro expressades en els tallers participatius realitzats a les escoles. Font: CRPolis	447
Fig.444>Es valorava, també la possibilitat d'intervenir en l'interior de la ronda a l'alçada del barri per tal de crear enllaços visual i cognitius a mode de senyalètica de Baró de Viver. Font: CRPolis	448
Fig.445>Maqueta de treball que mostra una possible urbanització de l'espai seguint les pautes estètiques proposades per a la rambla de Baró de Viver. Font: CRPolis	448
448Fig.446>Una de les propostes de construcció de la "casa barata" Font: CRPolis.	450
Fig.446.bis>Imatge del monument a les Cases Barates, el dia de la seva inauguració; març 2011. Font: CRPolis	451
Fig.447,448> xapes d'acer corten sense el tractament/es pot observar com el remat de la rambla, amb la vorada executada per ADIF, no correspon amb el projecte acordat. Font:CRPolis	451
Fig.449,450> imatge de la inscripció el dia de la inauguració de la rambla. /una imatge que mostra el seu estat actual. Font: CRPolis	452
Fig.451>Rambla en execució. Font: CRPolis	453
Fig.452,453> es mostren les palmeres tal i com les va col·locar Parcs i Jardins. /després de les reclamacions veïnals i del Districte de Sant Andreu, una de les palmeres es desplaça endarrere i a la dreta per tal de separar-la de la visual de l'escultura. En el seu lloc s'hi plantà un dels arbres que s'havien acordat inicialment. Font: CRPolis.	454
Fig.454>Senyal de tràfic situada just en el centre de l'arc i enfront de l'homenatge a les Cases Barates. Font: CRPolis	454
Fig.455,456>Imatge de la rambla el dia de la seva inauguració oficial./Veïns/es de Baró de Viver fent-se una fotografia amb la "casa barata".Font: CRPolis	455
Figs.457,458,459,460,461,462,463,464> V Jornades Participatives a Baró de Viver. Diferents imatges de la gent fent les seves propostes, i tres exemples de com podria intervenir-se a l'escultura homenatge a les cases barates. Font: CRPolis	458
Fig.465>Pantalla acústica del Passeig de Santa Coloma sense cap element del que hauria de ser el Mural de la Memòria(2010). Font: CRPolis	460
Fig.466,467,468> D'esquerra a dreta: pintant el skyline directament a la pantalla acústica; el text amb vinil adhesiu; les imatges originals o composicions impreses amb Dibond. Font: CRPolis.	461
Fig.469,470,471> Diferents moments del procés d'execució. Font: CRPolis	462
Fig.472,473>Les visites a l'obra dels residents de Baró fou constant. Font: CRPolis.	463
Fig.474,475,476,477,478>Diferents detalls del Mural de la Memòria. L'execució del Mural de la Memòria finalitzaria dies abans de la seva inauguració oficial. Font: CRPolis	464
Fig.479,480>iimatge que recull el moment en que s'inaugurava el Mural de la Memòria amb l'acte simbòlic de corre una cortina que amagava la imatge aèria del barri el 1929/ Dia de l' inauguració de la rambla, en que l'Alcalde de Barcelona Jordi Hereu va fer una visita al mural acompanyat d'un grup de veïns/es. Font: CRPolis	464
Fig.481>Fotomuntatge panoràmic del Mural de la Memòria des de l'àtic d'un dels edificis del Passeig de Santa Coloma. Font: CRPolis	465
Fig.482,483,484<Imatges de l'exposició El Barri. Baró de Viver parla amb imatges, celebrada el 2011 al Centre Cívic de Sant Andreu. Font:CR Polis	469
Fig.485>Cartell de l'exposició EL BARRI. Baró de Viver parla en imatges. Font: CRPolis	469

Fig.486>Una de les imatges dels projectes elaborats pels alumnes del Màster de Disseny Urbà. Font: CRPolis	475
Fig.487>Proposta de l'espai d'horts urbans a l'àmbit de la sortida de metro de Baró de Viver, elaborada pels alumnes del Màster de Disseny urbà de la Universitat de Barcelona. Font:CRPolis	475
Fig.488>Proposta d'ordenació de l'espai segons el programa d'usos, realitzada pels alumnes del Màster de Disseny Urbà de la Universitat de Barcelona. Font:CRPolis.	475
Fig.489>Imatge virtual de l'avantprojecte del nou Centre Cívic i espai de gent gran de Baró de Viver. El projecte guanyador del concurs públic fou el realitzat per Territori 24 arquitectura i Urbanisme S.L.P. Font: BIM/SA. www.bimsa.cat	479
Fig.490,491> Sessió de treball del 12/12/2012 entre representants de les diferents entitats veïnals i el CR POLIS per revisar l'avantprojecte de la plaça del Centre Cívic presentat per BIM/SA. Font:CRPolis	480
Fig.492>Proposta d'avantprojecte de la plaça del nou centre cívic de Baró de Viver. Font: CRPolis	481
Fig.493>Planta de la nova proposta d'avantprojecte de la plaça del nou centre cívic. Font: CRPolis	482
Fig.494>Tipologia d'element escultòric tipus pòrtic pel passadís central de la plaça proposat per l'equip d'arquitecte. Font:CRPolis	483
Fig.495>Imatge de la maqueta de la proposta veïnal amb la proposta de pòrtics que fan referència a l'estructura del pont del Passeig de Santa Coloma. Font: CRPolis	483
Fig.496>Planta de distribució de l'entorn de la sortida del metro. Font: Districte de Sant Andreu- BIMSA	484
Fig.497,498,499>Planta distribució de l'àmbit on apareix amb més detall la planta dels elements del Skate park./imatges digitals de com serà la zona de skate. Font: Districte de Sant Andreu- BIMSA	485
Fig.500,501,502> camí que uneix l'espai de la sortida de metro amb el centre del barri. Font: CRPolis	487
Fig.503,504> Pintades en el mural de la memòria. Font:CR Polís	488
Fig.505,506,507> De dalt a baix: planta de la proposta de distribució del remat final de la rambla en el Passeig de Santa Coloma; maqueta de la proposat; fotomuntatge de la proposta amb el logo "BdV" en els murs de la ronda. Font: CRPolis	489
Fig.508> Representació de la proposta d'unió de Baró de Viver i Bon Pastor. Font: CRPolis	490
Fig.509>Imatge de Google Earth, on s'hi han marcat les fites de Bon Pastor, Baró de Viver, Plaça de les Glòries i Ciutat Vella. Font: de l'autor	502
Fig.510>Imatge de Google Earth on s'ha sobresal·tat el barri de Bon Pastor i assenyalat els territoris urbans del voltant. Font: de l'autor.	503
Fig.511>Imatge de les cases barates de Milan del Bosch el 1931; també es pot apreciar la fàbrica de Cas Sala, la carretera fiscal que uneix aquest grup amb el grup de Baró de Viver (a dalt a la dreta de la fotografia). Font: Arxiu fotogràfic de Barcelona	504
Fig.512>Fotografia del rec comtal en el seu pas per la masia de Can Travé. Al fons la cúpula de Sant Andreu del Palomar. Font: http://www.lavanguardia.com/fotos	505
Fig.513>Can Sala envoltada de camps agrícoles; també es poden apreciar les cases barates. Font: http://www.lavanguardia.com/fotos	505
Fig.514>Fàbrica d'Enric Sanchis. Font: Fotografia aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participaves a Bon Pastor.	506
Fig.515,516>Restes de la façana interior de la fàbrica d'Enric Sanchis (2009). Font: fotografia aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participaves a Bona Pastor.	507
Fig.517,518>Imatge del Parc Lineal de la Maquinista./ el Museu de la MACOSA situat en el mateix parc i com a continuïtat de la lamina d'aigua. Font: www.bcn.cat/artpublic	508

Fig.519,520> imatge de la roda de transmissió de l'antiga fàbrica de la Maquinista situada en el en l'estany de Narcís Montoriol./Una de les antigues cases del obrers de la Maquinista que es conserva en el barri de Sant Andreu. Font: de l'autor.	508
Fig.521> Fotoplà del territori. S'hi pot veure: Bon Pastor, la Maquinista i Baró de Viver. Font: VVAA; Barcelona. Les cases barates.Ajt.de Barcelona;1999	509
Fig.522>Fotoplà del territori on en color s'hi ha assenyalat: els antics barris del Bon Pastor, Baró de Viver i la fàbrica de la Maquinista. Font:de l'autor.	509
Fig.523,524>Imatges del carrer Estadella en els anys '40. La fotografia de la dreta és en concret del 1944 i apareix part de la parròquia en construcció. Font: imatges aportades per Montse Lozano i Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	510
Fig.525,526> imatge de la barriada Sanchís des de la porta de l'església;/fotografia del Centro Blanco. Font: imatges aportades per Josep Capdevila i Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	511
Fig.527>Casa Prunera (1929), antiga botiga situada en el c/Claramunt el barri de Les Carolines. Encara s'hi pot percebre esgrafiat el rètol original. Font: CR Polis	511
Fig.528, 529>Esbossos de les dues tipologies de les Cases Barates dissenyades per l'arquitecte Xavier Turull. Font: imatges aportades Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	513
Fig.530,531>Cases barates de Bon Pastor. Font: Arxiu fotogràfic de Barcelona	513
Fig.532>Veïns netejant els enderrocs produïts pel bombardeig. Font: Capsir, Josep; Can Sala: l'origen industrial de Bon Pastor; Ed. Barcelona i AVV Bon Pastor; Barcelona 2011	514
Fig.533>Mossèn Joan Cortinas. Font: imatge aportada Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	514
Fig.534, 535>Imatge de l'antic centre parroquial provisional del Bon Pastor; que en els següents anys esdevindria el Hogar Obrero. / Fotografia de la construcció de la nova parròquia del Bon Pastor. Font: imatge aportades per Emilio Abarca i Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor	516
Fig.536>Processo davant la nova parròquia amb el campanar encara per acabar. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bona Pastor.	517
Fig.537>Tiquet de col·laboració de cinc pessetes per comprar un Citroën 2CV a Mossèn Joan Cortinas. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor	517
Fig.538>Els feligresos del Bon Pastor li varen regalar un Citroen al Mossèn Joan Cortinas, en agraïment a la seva dedicació al barri. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	517
Fig.539,540> Corral de la Pacheca; el 1956 encara es construirien 10 pisos mes. / fotografia del lloc en l'actualitat. Font: imatge aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor, i fotografia del CR Polis (respectivament)	518
Fig.541,542>Antiga casa de la rectoria de Bon Pastor que passaria a ser el Hogar Obrero. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	518
Fig.543>L'edifici parroquial que fou l'Hogar Obrero en l'actualitat. Font: CR Polis.	519
Fig.544>Una de les furgonetes que circulaven pel barri recollint ampolles: "¡no la tires, guárdenlas para las escuelas!". Font: imatge aportada per Josep Capdevila en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	520
Fig.545,546> Partit de veterans del F.C.Barcelona. Al mig de la formació de negre i amb ulleres, Mossèn Cortinas../A la imatge col·locació primera pedra de l'escola (1961). Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	520
Fig.547,548>Escola parroquial de Bon Pastor. Imatges del anys'60. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	521

Fig.549,550>Publicitat de la gala benèfica al cine AMBOS MUNDOS, que ens mostra la fotografia de la dreta. Font: aportacions de Josep Capdevila a les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	521
Fig.551>Imatge de Bon Pastor els any '60; les cases barates han quedat envoltades de noves edificacions. Font: imatge aportada per Jose Barcojo en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	522
Fig.552,553>Imatges aèries de Bon Pastor en la dècada dels '60; a la fotografia de l'esquerra poden observar-se algunes de les noves indústries./ El barri de les Cases Barates amb les noves edificacions. Font: Arxiu Topogràfic de Catalunya.	522
Fig.554,555> A la dreta, la fàbrica ENMASA, Vicente Alegre, Robert Terrades; a l'esquerra l'antic Mercat del Bon Pastor, actualment derrocat; Enric Piqué Antoni Canyelles, Font: A.Remesar.	523
Fig.556> Grup de Vivendes de Milan del Bosch dels arquitectes Oriol Bohigas, Josep MªMartorell, David Mackay. Font: A.Remesar.	523
Fig.557,558>A l'esquerra el "puente de los militares" i a la dreta, les restes del pont desaparegut com a conseqüència de les típiques riades del Besòs Font: imatges aportades per Josep Capdevila i Fernando Blaya en les 1es Jornades Participatives de Bon Pastor.	524
Fig.559,560>Imatges de la passera del riu Besòs. Font: imatges aportades per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	525
Fig.561>El riu Besòs sense canalitzar, a tocar de camps de conreu i amb el pont que s'enduria la riuada. Font: imatges aportades en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	525
Fig.562,563,564> A dalt a l'esquerra, fotografia dels anys'80 amb les torres elèctriques. A la dreta, i a baix el riu Besòs en l'actualitat. Font: imatges aportades en les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor.	526
Fig.565>En la memòria col·lectiva queda la imatge de la passera com la de la gran nevada l'any 1962. Font: imatge aportada per Fernando Blaya en les 1es. Jornades Participatives.	526
Fig.566>La Llosa de Bon Pastor. Font: CR Polis	527
Fig.567,568,569>Els ponts actuals de Bon Pastor; d'esquerra a dreta: el Pont de Potosí, la passera del Molinet i el pont del Molinet. Font: CR Polis.	528
Fig.570>Imatge aèria realitzada l'any 2004. Encara no es detecta cap canvi en la morfologia del sector de cases barates de Bon Pastor; per altra banda, la regeneració del riu està en procés. Font: Google earth.	530
Fig.571>Imatge aèria realitzada l'any 2015. Es pot observar les edificacions de nova planta i les vuit deixats per l'enderroc de part de les cases barates; la regeneració del riu s'ha finalitzat. Font: Google Earth.	530
Fig.572, 573>A l'esquerra, nous habitatges del pla de remodelació; a la dreta, una veïna de Bon Pastor davant d'una casa barata amb un cartell exigint l'execució de la tercera fase del pla de remodelació. Font: CR Polis.	533
Fig.574,575>Dos de les imatges creades per BAGUSA que presentaven possibles dissenys pel nou espai públic que generava l'aplicació del pla de remodelació. Font:BAGUSA.	533
Fig.576>Cartell del Patronat Municipal de l'Habitatge situat en un sector on s'han demolit les cases barates i es preveu la construcció de nous habitatges, pertanyents a la tercera fase del Pla de Remodelació. Font: CR Polis.	534
Fig.577>Assemblea d'entitats celebrada el 21 de novembre de 2013. Presentació del al proposta de projecte de participació. Font:CRPolis.	536
Fig.578,579,580>Diferents moments de tallers i jornades participatives a Bon Pastor. Font: CRPolis	537
Fig.581,582>Imatges de dues de les rutes guiades. En ANNEXES BON PASTOR/ RUTES GUIADES es troben les rutes dels diferents grups, amb el registre dels llocs visitats i les argumentacions dels participants. Font: CRPolis.	540

Fig.583,584,585,586>Diferents moments de dues de les rutes guiades. A ambdós grups algunes persones ens varen portar fotografies antigues dels llocs que anàvem visitant. En la darrera imatge es pot observar el paviment d'una casa barata demolida, que queda com a registre de les dimensions d'aquests habitatges. Font: CRPolis.	541
Fig.587,588> parell d'illes de cases barates que l'AVV de Bon Pastor demana preservar i convertir en espai cultural. / Salvador Angosto (dreta), un dels principals valedors de la proposta de mural de la memòria i el projecte participatiu de Bon Pastor, mostrant una maqueta del bloc de cases. Font: S.Angosto.	542
Fig.589,590>Diferents imatges dels tallers de construcció col·lectiva de mapes cognitius. Font:CRPolis.	544
Fig.591,592> Dos dels mapes cognitius de grup realitzats en els tallers. Font: CRPolis.	544
Fig.593>Captura de pantalla del blog creat pel CR Polis del projecte de participació ciutadana de Bon Pastor. Font: CRPolis.	545
Fig.594,595>Els veïns/es s'implicaren activament en les jornades. En les imatges es pot veure la Zoha, que ha participat en tots els tallers realitzats fins el moment, dinamitzant les activitats proposades. Font: CRPolis.	547
Fig.596,597,598>Imatges de les II Jornades Participatives de Bon Pastor. Seguint l'ordre de lectura: veïns mirant els resultats dels tallers realitzats, un veí amb membres del CR Polis realitzant una de les activitats i en detall, la intervenció en un del plànols de Bon Pastor. Font: CRPolis.	547
Fig.598,599>Mapes de síntesi de resultats de les dinàmiques realitzades en les lles. Jornades Participatives; rutes proposades; llocs més citats com a representatius del Bon Pastor. Podeu veure el buidatge de resultat i els dos mapes de síntesi a: ANNEXES BON PASTOR/ II JORNADES PARTICIPATIVES/ 04_Resultats. Font: CRPolis.	548
Fig.600,601,602,603>Diferents moments de les 1es. Jornades Participatives de Bon Pastor. Font: CRpolis.	550
Fig. 604,605,606> Imatges de la palmera de Bon Pastor. Font: CRPolis	552
Fig.607,68,609,610>Quatre imatges de les 1196 que varen aportar els veïns i veïnes del Bon Pastor. Font: aportades a les 1es. Jornades Participatives del Bon Pastor.	553
Fig.611>Festa participació Parc Diagonal Mar (2001). Font: de l'autor.	557
Fig.611.bis>Enquesta per parc de Diagonal Mar. Es podien marcar totes les opcions. Per participar entraves en el sorteig d'una bici, un patinet, unes pales de ping-pong, etc .Font: de l'autor.	558
Fig.612,613>Taules i urnes per posar les propostes dibuixades. Sense dinamitzadors de l'activitat, pares i mares acabaren dibuixat amb els seus fills/es. Font: de l'autor	558
Fig.614 Zona del Parc de Diagonal Mar "dissenyada" pels veïns/es. Hi han tots els elements que sortien a la llista. Fonts: de l'autor.	559
Fig..615,616> imatges dels dinamitzadors disfressats amb un Barret amb símbol d'interrogant. Font: CR Polis	560
Fig.617,618>Cartell convocatòria i uns sessió de treball amb veïns/es de l'Eixample. Font: Ajuntament de Barcelona (www.bcn.cat).	560
Fig.619>dues propostes de super illa per l'Eixample Esquerra. Font: Ajuntament de Barcelona./ www. bcn.cat	561
Fig.620>Possible esquema de temporització del procés de participació .Font: A.Remesar; T.Vidal (2003).	566
Fig.621,622>Esquemes dinàmiques del taller de participació per disseny de projectes d'espai i art públic. Font: de l'autor.	569
Fig.623,624,625. Dues maquetes que representen la ciutat ideal. Font: de l'autor.	570
Fig.626>Esquema sobre el lloc de l'Art Públic.	574
Fig.627> Una de les CPBoxes de Baró de Viver de(2004). Font: de l'autor.	583

Fig.628> un taller de mapes cognitius de forma col·lectiva a Bon Pastor. Font: de l'autor.	586
Fig.629,630>Imatge de II Jornades Participatives de Bon Pastor. Diferents formes d'aplicació del mapes cognitius.. Font: CRPolis.	586
Fig.631,632>maqueta de propostes del barri de Baró de Viver. Realitzada pel taller de joves i amb les propostes d'intervenció dels residents en les 1es.Jornades Participatives (2005). Font: CR Polis	587
Fig.633,634 Diferents moments del disseny de la proposat de plaça i hotel d'entitats de Baró de Viver. Tot reunits entorn de la maqueta. Font: CR Polis.	589
Fig.635>maqueta de projecte realitzada en el taller de participació coordinat per l'AVV de Baró de Viver. Font: CRPolis.	589
Fig.636,637>Taller disseny proposta de plaça; diferents sessions on els participants fan dibuixos col·lectivament en una pissarra que presideix l'espai de treball. Font: CRPolis	590
Fig.638,639>Taller disseny proposta de plaça; dibuixos col·lectius. A la dreta, dibuixant i fent servir volums per la maqueta de projecte. Font: CRPolis	590
Fig.640> Taller de discussió sobre la història que havia d'explicar-se en la pantalla acústica; el futur Mural de la Memòria. Font: CRPolis	592
Fig.641,642>Pissarra magnètica utilitzada per organitzar el mural de la memòria i tendal de fotos per escollir les imatges més importants de la història de Baró de Viver. Font: CR Polis.	592
Fig.643,644>Diferents moments en que els membres del grup prenen la iniciativa. Dibuixant sobre imatges prèvies fetes per els facilitadors o generant les seves pròpies imatges. Font: CR Polis.	594
Fig.645,646>representacions gràfiques presentades en les jornades participatives i al Districte de Sant Andreu. Font: CR Polis.	595
Fig.647,648>Maqueta del projecte de Plaça Cívica i Hotel d'Entitats, demanada per l'AVV al CR Polis. Font: CR Polis	596
Fig.649>Homenatge a les cases barates de BdV. La proposta fou del grup de joves, tothom l'acceptà com una bona imatge dels habitatges de l'antic barri. Font: CR Polis	598
Fig.650,651>.C/Ciutat Asunción l'any 2004. A l'esquerra, imatge actual de la rambla que amb el arbres començant a fer ombra, la gent hi començar anar per prendre la fresca i passejar. Font: CRPolis	598
Fig.652,653>C/Ciutat d'Asunción abans de a reforma. I l'actual tram final de la rambla amb la caseta. Font: CRPolis.	599
Fig.654>Imatge panoràmica de la rambla de Baró de Viver. Font: CRPolis.	600
Fig.655>Panoràmica del Mural de la Memòria; Veïns i veïnes de Baró de Viver. (2011) Font: CRPolis.	601
Fig.656,657,658,659,660> Els cinc primer fragments del Mural de la Memòria; veïns i veïnes de Baró de Viver (2011). Font: CRPolis	601
Fig.661,662,663,664,665,666> Els sis següents fragments del Mural de la Memòria; Veïns i veïnes de Baró de Viver (2011). Font: CRPolis	602
Fig.667,668>Horts Urbans i entorn de la sortida del metro. L'espai de transició entre la sortida del metro i els horts resta sense urbanitzar. Al sortir del metro, no hi ha cap indici de que hi han horts urbans. Font: CRPolis	603
Fig.669,670>Dibuix de l'espai de jos de la proposta veïnal d'Hotel d'Entitats i Plaça Cívica. A la dreta, espais de jocs construïts en la plaça del centre cívic. Font: de l'autor.	605
Fig.671,672>Dibuix espai d'aigua de la proposta veïnal. A la dreta, espais d'aigua construït. 64 sortidors d'aigua travessen la plaça de banda a banda. Està prohibit banyar-se. Font: de l'autor.	605
Fig.673,674>Intervenció artística de la plaça davant del nou Centre Cívic.: F. Bravo; El pont de les maletes (2015). A la dreta, un altre element de disseny de la plaça.	606
Fig.675>Imatge general de la plaça. El resultat guarda poca relació amb la proposta veïnal. Font: www.constructoracalaf.com	606

<p>Fig.676>Imatge panoràmica de la plaça. Cal preguntar-se si podrà esdevenir imatge i identitat del barri cap a la resta del territori, tal i com es plantejava en el procés participatiu. Font: de l'autor.</p> <p>Fig.677,678> Detalls del projecte del El pont de les maletes; Bravo,F (2015).A la dreta, les maletes davant de les plaques de registre.</p>	607
<p>Fig.679>Maqueta de la proposta veïnal. Font: Cr Polis</p>	609

INDEX DE TAULES

<i>Taula .1> Classificació espai públic segons Pedro Brandão</i>	1
<i>Taula 2> Possibles dimensions categoria socio-espacial. Basada en les definicions de E. Pol i S. Valera</i>	75
<i>Taula 3> Classificació intervencions artístiques segons tipus de reaccions. Basada en E.Pol i S.Valera</i>	84
<i>Taula 4> Síntesi basada en classificació J. Maderuelo.</i>	86
<i>Taula 5> elaborada en base el quadre resum de N. Ricart sobre les principals estratègies d'intervenció en relació a les pràctiques socials.</i>	103
<i>Taula 6>Dades comparatives operacions urbanístiques de la Vila Olímpica i 22@BCN. Font: de l'autor</i>	126
<i>Taula 7> Síntesi plans urbanístics del Districte de Sant Martí de Provençals. Font: de l'autor</i>	147
<i>Taula 8> Síntesi actuacions associades al Projecte Diagonal Mar. Font: de l'autor</i>	145
<i>Taula 9> Síntesi projectes urbans vinculats Fòrum Universal de les Cultures. Font: de l'autor</i>	151
<i>Taula 10> de síntesi usos i qualificacions 22@ i 7@. Font: de l'autor</i>	155
<i>Taula11> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>	189
<i>Taula12> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>	190
<i>Taula13> Esquema de la primera fase del projecte de participació al Poblenou. Font: de l'autor</i>	190
<i>Taula 14> Síntesi propostes veïnals per la rambla del Poblenou. Font: de l'autor</i>	208
<i>Taula 15>Síntesi propostes veïnals per el Camp de la Bota. Font de l'autor</i>	209
<i>Taula16 > Síntesi propostes veïnals per el C/Pere IV. Font: de l'autor</i>	209
<i>Taula 17> Síntesi propostes veïnals per el C/Taulat. Font: de l'autor</i>	212
<i>Taula 18> Síntesi propostes veïnals per el Parc Central del Poblenou. Font de l'autor</i>	212
<i>Taula 19> Síntesi propostes veïnals per l'Avinguda Diagonal</i>	214
<i>Taula 19bis>Síntesi propostes veïnals entorn les fàbriques del Poblenou. Font: de l'autor</i>	215
<i>Taula 20> altres consideracions de propostes pel Poblenou. Font: de l'autor</i>	216
<i>Taula 21> Síntesi reptes per a la participació ciutadana en el disseny d'espai i art públic. Font: de l'autor</i>	226
<i>Taula 22>Fases i etapes del projecte de participació ciutadana de Baró de Viver. Font: de l'autor</i>	267
<i>Taula 23> Llista de propostes veïnals incloses en el Pla d'Intervenció Integral Bon Pastor- Baró de Viver. Font: de l'autor</i>	307
<i>Taula 24> comparació m2 d'edificabilitat de diferents plans urbanístics de Barcelona. Font: www.barcelonasagrera.com</i>	309
<i>Taula 25> Síntesi dades de Població Districte de Sant Andreu per barri. Font: PAD 2008-2011. Districte de Sant Andreu.</i>	318
<i>Taula 26> Equipaments del Districte de Sant Andreu. Font: PAD 2008-2011. Districte de Sant Andreu.</i>	319
<i>Taula 27> Síntesi objectius i metodologies per l'anàlisi del territori. Fase I. Projecte Baró de Viver</i>	329
<i>Taula 28> Síntesi resultats ruta guiada per Baró de Viver. Font: de l'autor</i>	330
<i>Taula 29> Síntesi resultats CPBoxes. Font: de l'autor</i>	331
<i>Taula 30> Síntesi resultats Taller de discussió. Font: de l'autor</i>	333
<i>Taula 31> Síntesi objectiu i metodologies Fase II: propostes. Font: de l'autor</i>	337
<i>Taula 32> Síntesi resultats maqueta de propostes Font: de l'autor</i>	339
<i>Taula 33> Síntesi resultats 1es. Jornades Participatives. Font: de l'autor</i>	342
<i>Taula 34> Síntesi objectius i metodologies fase disseny propostes. Font: de l'autor</i>	349
<i>Taula 35> Síntesi objectius dels tallers participació de disseny de propostes. Font: de l'autor</i>	359
<i>Taula 36> Síntesi procés tallers participació disseny Plaça Cívica i Hotel d'Enitats.. Font: de l'autor</i>	361
<i>Taula 37> Síntesi procés tallers participació disseny rambla. Font: de l'autor</i>	365
<i>Taula 38> Síntesi procés tallers participació disseny Plaça Baró de Viver. Font: de l'autor</i>	367
<i>Taula 39> Síntesi procés Illes. Jornades Participatives. Font: de l'autor</i>	372

<i>Taula 40> Tipus de relacions entre actors en els projecte de participació de Baró e Viver. Font: CRPolis</i>	388
<i>Taula 40> Síntesi taller Plaça Cívica i Hotel d'Entitats. Font: de l'autor</i>	398
<i>Taula 41> Síntesi procés i resultat taller de la sortida del metro. Font: de l'autor</i>	407
<i>Taula 42> Síntesi resultats 3es. Jornades Participatives. Font: de l'autor</i>	411
<i>Taula 43> Síntesi resultats 4es. Jornades Participatives. Font: de l'autor</i>	420
<i>Taula 44> Síntesi taller disseny pantalla acústica. Font: de l'autor</i>	424
<i>Taula 45> Síntesi taller disseny pantalla acústica (2). Font: de l'autor</i>	433
<i>Taula 46> Síntesi resultats 5es. Jornades Participatives. Font: de l'autor</i>	456
<i>Taula 47> Funcions usos espai urbà sortida de metro Baró de Viver. Font: CRPolis</i>	474
<i>Taula 48> Síntesi objectius i metodologies anàlisi del territori. Font: de l'autor.</i>	538
<i>Taula 49> Síntesi procés i resultats rutes guiades a Bon Pastor. Font: de l'autor</i>	539
<i>Taula 50> Síntesi procés i resultats mapes cognitius col·lectius. Font: de l'autor</i>	543
<i>Taula 51> Síntesi procés i resultats lles. Jornades Participatives Bon Pastor. Font: de l'autor</i>	546
<i>Taula 52> Síntesi objectius i metodologies Disseny de propostesi. Font: de l'autor</i>	549
<i>Taula 53> Síntesi procés i resultats les. Jornades Participatives Bon Pastor. Font: de l'autor</i>	551
<i>Taula 54>Esquema general fases dels processos participatius. A. Remesar- CR Polis, Universitat de Barcelona</i>	567